MATERIALE ALE COLOCVIULUI INTERNAȚIONAL

TRADUCEREA-ACT CREATIV: ÎNTRE ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ

in honorem

Ludmila ZBANȚ, profesor universitar, doctor habilitat

cu ocazia aniversării a 65-a de la naștere

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE LITERE
DEPARTAMENTUL TRADUCERE, INTERPRETARE ŞI LINGVISTICĂ APLICATĂ
14 aprilie 2022, Chișinău, Republica Moldova

CHIŞINĂU, 2022

CZU 81/82.09:37.0(082)=00

T 80

Colocviul internațional organizat de Departamentul Traducere, Interpretare și Lingvistică Aplicată, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova în parteneriat cu Biroul național AUF-Moldova, Colegiul Doctoral Francofon și A.F.E.L.S.H

Coordonator: *Angela GRĂDINARU*

Autorii articolelor își asumă întreaga responsabilitate asupra originalității și creativității științifice

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

"Traducerea – act creativ: între știință și artă", colocviu internațional (2022; Chișinău). Materiale ale colocviului internațional "Traducerea – act creativ: între știință și artă", 14 aprilie 2022, Chișinău / comitetul onorific: Adriana Cazacu-Ţigaie [et al.]; comitetul ştiinţific, comitetul de organizare: Angela Grădinaru (preşedinte) [et al.]. – Chişinău: CEP USM, 2022. – 423 p.: fig., tab.

Cerinţe de sistem: PDF Reader.

Antetit.: Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Litere, Dep. Traducere, Interpretare şi Lingvistică Aplicată. – Texte : lb. rom., engl., fr., alte lb. străine. – Rez.: lb. rom., engl., fr., rusă. – Referinţe bibliogr. la sfârşitul art.

ISBN 978-9975-159-38-8 (PDF).

81/82.09:37.0(082)=00

T 80

ISBN 978-9975-159-38-8 (PDF)

© USM, 2022

COMITETUL ONORIFIC

Adriana CAZACU-ȚIGAIE, conferenţiar universitar, doctor, Secretar de Stat, Ministerul Educației și Cercetării/ Universitatea de Stat din Moldova
Igor ȘAROV, conferențiar universitar, doctor, Rectorul Universității de Stat din Moldova
Sanda-Maria ARDELEANU, profesor universitar, doctor, Universitatea „Ştefan Cel Mare”, Suceava, România
Mzago DOKTOURICHVILI, profesor universitar, doctor, Universitatea de Stat Ilia, Tbilisi, Georgia
Ion DUMBRĂVEANU, profesor universitar, doctor habilitat, Universitatea de Stat din Moldova
Sergiu PAVLICENCO, profesor universitar, doctor habilitat, Universitatea de Stat din Moldova
Ion MANOLI, profesor universitar, doctor habilitat, Universitatea Liberă Internațională, Chișinău, Republica Moldova
Tran VAN CONG, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea din Hanoi, Vietnam

COMITETUL ŞTIINŢIFIC

Angela GRĂDINARU, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova – ***președinte***
Aurelia HANGANU, conferenţiar universitar, doctor habilitat, prorector pentru activitate științifică și relații internaționale, Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Ludmila USATÂI, conferenţiar universitar, doctor, decan, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Sanda-Maria ARDELEANU, profesor universitar, doctor, Universitatea „Ştefan Cel Mare”, Suceava, România
Georgiana BADEA, profesor universitar, doctor, Universitatea de Vest din Timișoara, România
Mzago DOKTOURICHVILI, profesor universitar, doctor, Universitatea de Stat Ilia, Tbilisi, Georgia
Elena PRUS, profesor universitar, doctor habilitat, Universitatea Liberă Internațională, Chișinău, Republica Moldova
Tatiana CIOCOI, conferențiar universitar, doctor habilitat, Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Iraida CONDREA, profesor universitar, doctor habilitat, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Irina BREAHNĂ, conferențiar universitar, doctor habilitat, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Inga DRUȚĂ, conferenţiar cercetător, doctor habilitat, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hașdeu”, Chișinău, Republica Moldova
Viorica MOLEA, conferenţiar universitar, doctor habilitat, Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Karl AKIKI, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea Saint Joseph, Beyrouth, Liban
Natalia AVORNICESĂ, conferențiar universitar, doctor, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
Raluca-Nicoleta BALAȚCHI, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea „Ştefan Cel Mare”, Suceava, România
Oana BOC, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România
Eugenia BOJOGA, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România
Heinz BOUILLON, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea Catolică din Louvain, Belgia
Cornelia CINCILEI, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Cecilia CONDEI, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea Craiova, România
Dana DINCA, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea Craiova, România
Carolina DODU-SAVCA, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea Liberă Internațională, Chișinău, Republica Moldova
Neli EIBEN, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea de Vest din Timișoara, România

Annie GÉRIN, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea Concordia, Montréal, Canada
Camelia GRĂDINARU, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea „A. I. Cuza”, Iași, România
Kariné GRIGORYAN, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea de Stat de Lingvistică și Științe sociale „Briussov”, Erevan, Armenia
Viorica LIFARI, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Liana NOZADZE, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea de Stat A. Tsereteli din Kutaisi, Georgia
Louis Martin Onguéné ESSONO, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea Yaoundé 1, Camerun
Viorica MOLOȘNIUC, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Rodica NAGY, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea „Ştefan Cel Mare”, Suceava, România
Cristina PALADIAN, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea Naţională „Yurii Fedkovici”, Cernăuţi, Ucraina
Roxana PATRAȘ, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea „A. I. Cuza”, Iași, România
Tatiana PORUMB, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Inga STOIANOV, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea Liberă Internațională, Chișinău, Republica Moldova
Gabriela ȘAGANEAN, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Mariana ȘOVEA, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea „Ştefan Cel Mare”, Suceava, România
Emilia TARABURCA, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Cristiana TEODORESCU, profesor universitar, doctor, Universitatea Craiova, România
Estelle VARIOT, conferenţiar universitar, doctor, Aix Marseille Université, Franța
Floarea VÎRBAN, conferenţiar universitar, doctor, Accademia Europea di Firenze, Italia
Diana VRABIE, conferenţiar universitar, doctor, Universitatea de Stat „A.Russo”, Bălți, Republica Moldova
Françoise WUILLMART, Directoarea Centrului european de traducere literară, Belgia
Felicia BANU, doctor, ANACEC, Chișinău, Republica Moldova
Olesea BODEAN-VOZIAN, doctor, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Nina ROȘCOVAN, doctor, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Ina SÎTNIC, doctor, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

COMITETUL DE ORGANIZARE

Angela GRĂDINARU, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova – ***președinte***
Gabriela ȘAGANEAN, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Nina ROȘCOVAN, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Ina SÎTNIC, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Natalia GOBJILA, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Natalia MUCERSCHI, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Rodica CARAGIA, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Oxana CĂPĂȚÎNĂ, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Larisa CEBUC, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Cristina NICHITA, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Tatiana ORNOVEȚCHII, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

LUDMILA ZBANȚ – ALMA MATER DES TRADUCTEURS ET TRADUCTOLOGUES MOLDAVES

Irina BREAHNĂ
Université d'Etat de Moldova
ORCID: 0000-0002-9462-8303

S'il existe des pères fondateurs, il s'ensuit que les mères fondatrices devraient aussi exister. Dans le paysage scientifique et professionnel de la traduction en République de Moldova, le professeur Ludmila Zbant assume cette responsabilité avec passion et hardiesse. Car au-delà de l'honneur du titre et de l'éloge, il s'agit bien d'une grande responsabilité. Les fondateurs tels Atlas portent sur leurs épaules le poids de leur création, jouissant de chaque succès, mais aussi endossant chaque revers ou faux pas. Parfois, ils doivent tels des Sisyphes modernes recommencer leur ascension, roulant une nouvelle fois la pierre angulaire de leur grand projet. Aucun effort n'est trop grand et aucune pente n'est trop abrupte s'ils sont alimentés par une vision du progrès, de la créativité et de l'apprentissage. Progrès, créativité et apprentissage sont d'ailleurs les trois volets qui définissent le parcours du professeur Ludmila Zbant, son projet et sa mission fondatrice.

La vocation francophone de la Moldavie, avant ou après 1991, est un fait indéniable et irréversible. Nous sommes génétiquement francophones, membres de la grande famille romane, mais aussi francophones par choix et par affinité. Mais un lien de filiation ou d'amitié, aussi fort soit-il, périt s'il n'est pas chéri et entretenu. Et c'est le mérite des promoteurs du français si la francophonie respire encore avec deux poumons en Moldavie, aussi bien du point de vue linguistique que culturel. Les contributions du professeur Ludmila Zbant dans ce sens sont nombreuses et jalonnent sa longue carrière didactique et scientifique. La création du Collège Doctoral Francophone Régional d'Europe centrale et orientale (CODFREURCOR) représente le résultat d'un tel effort de synthèse des énergies et des compétences scientifiques francophones. Le CODFREURCOR est un espace privilégié de partage et d'excellence en sciences humaines. La logique du partage et de l'excellence sont au cœur de tous les projets pilotés par le professeur Ludmila Zbant : *Mutualisation des formations en FOS sur des réseaux interuniversitaires (droit, économie)*, *La traduction spécialisée : domaine de recherche pour la construction d'un modèle didactique opératoire en contexte pluriculturel*, *Mise en place du master scientifique. Civilisation européenne : les grands textes* et autres. Les titres révèlent un intense foisonnement interculturel et témoignent d'une volonté de faire progresser la science et la professionnalisation en français et de promouvoir l'enseignement du français.

Dans toutes les activités menées par le professeur Ludmila Zbant, deux principes sont davantage au centre de l'idée de progrès : ouverture et générosité. L'ouverture sur le monde et sur la modernité lui valent une confiance réitérée de jeunes chercheurs qui se placent sous sa tutelle : pour tout sujet de recherche ils trouveront un esprit vif et curieux, prêt à les accompagner sur le chemin de la découverte, les épaulant là où l'expérience leur manque, les encourageant là où la tâche s'annonce ardue.

L'ouverture de sa démarche se traduit aussi par un vaste réseau de collaborations qui couvre des institutions et de professionnels du langage d'un peu partout dans le monde. Dans ce contexte, un des plus éloquents résultats est la mise en place du Master double diplôme en théorie et pratique de la traduction avec l'Université « Stefan cel Mare » de Suceava, Roumanie.

Nous retrouvons la générosité du professeur Ludmila Zbant dans chacune de ses actions, qu'il s'agisse de la mise en place des projets de coopération, de la direction des thèses et mémoires, de la publication des revues ou de l'organisation des manifestations scientifiques. Car investir dans le futur, pérenniser un état de choses qui contribuera au progrès de la société et au développement des idées c'est la preuve par excellence de la générosité.

Il n'y a pas d'excellence académique sans créativité et il n'y pas de projet visionnaire sans passion. L'activité scientifique, didactique et managériale du professeur Ludmila Zbant est imprégnée par la passion de la création. Ce n'est pas par hasard que nous invoquons l'argument de la créativité, Ludmila Zbant est l'auteur de deux thèses de recherche, la première soutenue à Moscou, à l'Université d'État Mihail Lomonossov, et la deuxième à Chisinau, à l'Université d'État de Moldova et de plus de 190 travaux scientifiques, articles, études, monographies, supports de cours. Elle a joué aussi un rôle de pionnier dans la création du premier département de traduction en Moldavie.

Finalement, la force créatrice s'est manifestée et continue à se manifester dans la façon dont cette véritable femme de la Renaissance entreprend n'importe quelle tâche et relève n'importe quel défi. Ce pouvoir de création outre sa mission fondatrice comporte aussi un effet fédérateur. Sa passion du savoir, du partage et du renouveau ensorcelle et captive ses collègues et ses disciples. Le professeur Ludmila Zbant est immanquablement à la tête d'un groupe de recherche, d'un comité de rédaction, d'un atelier de travail. Ses qualités de leader inspirent et donnent le désir de contribuer à la mise en place des projets originaux et audacieux. Dans les mots de Paul Claudel, « Il y a des gens qui ne sont point persuasifs mais contagieux. »

Sa soif de la création et de l'exploration explique aussi pourquoi ses intérêts sont aussi divers : traduction et terminologie, linguistique comparée et contrastive, TICE, communication et culture. Esprit vif et inquisiteur, le professeur Ludmila Zbant est toujours à l'avant-garde de la recherche moderne, qu'il s'agisse d'une étude sur la sémiotique de sa ville natale ou du rôle de la socioterminologie dans la formation des traducteurs.

« Ludmila Zbant – alma mater des traducteurs et traductologues moldaves », ce titre met en exergue la contribution principale du professeur Ludmila Zbant. Ses efforts dans l'établissement d'une école de traduction lui valent d'être considérée une institution dans le domaine.

L'école de traduction qui réunit les formateurs et les chercheurs du Département de traduction, interprétation et linguistique appliquée de l'Université d'Etat de Moldova depuis 25 ans suit dans son activité les principes fondateurs de synergie et de diversité inculqués par son chef de file. Sa philosophie peut être résumée comme visant à appliquer les dernières tendances en matière de formation des futurs traducteurs, tout en incorporant les réalités du marché local et régional et l'expertise des acteurs de terrain, qu'ils soient publics ou privés. Dans ce contexte, le professeur Ludmila Zbant est toujours à l'origine d'initiatives et de projets contribuant à la formation continue des enseignants-chercheurs en traduction, à la dotation en matériel et équipement, à l'extension du réseau scientifique et didactique. C'est principalement grâce à son activité que le Département de traduction, interprétation et linguistique appliquée est devenu un nom de référence au niveau local et international. Le professeur Ludmila Zbant anime ses travaux depuis une quarantaine d'années assumant tour à tour, ou même simultanément, la fonction de formateur, de chercheur et de manager. En sa qualité de formateur, des générations de disciples lui doivent une carrière enrichissante dans le domaine de la traduction ou de la linguistique appliquée. C'est également grâce à la vocation francophone de la carrière didactique du professeur Ludmila Zbant que la

traduction et l'interprétation en français continuent à attirer de nombreux étudiants par la qualité de l'encadrement et l'actualité de la formation.

En tant que manager à la tête du Département et ensuite de la Faculté de langues et littératures étrangères, le professeur Ludmila Zbant a contribué significativement à l'épanouissement de ses collaborateurs dans leur parcours professionnel, créant ainsi un environnement foisonnant de formation et de recherche.

Finalement, le professeur Ludmila Zbant est une vraie *alma mater* pour les traductologues moldaves. Ces efforts dans la création d'une importante école scientifique en traduction et terminologie perdurent et dans le XXIe siècle, dans les thèses de doctorat qu'elle dirige, les recherches qu'elle supervise, les opportunités de coopération et de partage qu'elle initie. Une école scientifique qui reflète pleinement la personnalité de sa créatrice : internationale dans sa portée, rigoureuse et synergique dans sa démarche, moderne dans sa méthode, généreuse et accommodante dans sa façon de traiter ses disciples.

CREATIVITATEA, SEMANTICITATEA ȘI ALTERITATEA APLICATE LA PROCESUL TRADUCERII ȘI ÎN CADRUL FORMĂRII TRADUCĂTORILOR

CZU: 81`25-051 DOI:10.5281/zenodo.6457636

Ludmila ZBANȚ
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0001-6974-6474

Traducerea este o activitate creativă care stabilește relația dintre obiect, semn și interpretant și se bazează pe vaste cunoștințe în domeniul limbilor, a culturilor, psihologiei, legilor vieții ș.a. Dezvoltarea aptitudinilor de abordare creativă a traducerii ca activitate interculturală nu poate fi separată de conținutul semantic al discursului, în strânsă legătură cu realitatea extralingvistică. Destinatarul traducerii este cel care introduce în algoritmul întregului proces condiția respectării factorului alterității, adică scoate în prim-plan eterogeneitatea viziunilor lumii în limba-cultura sursă și limba-cultură țintă. Considerăm că întreg procesul de formare a viitorilor traducători profesioniști trebuie orientat spre educarea conștientizării semanticității limbii în comunicare, a interesului față de cunoașterea Celuilalt și a formării de atitudini creative și independente în alegerea strategiilor de traducere.

Cuvinte-cheie*: alteritate, Celălalt, competențe de traducere, creativitate, discurs, limbă, limbaj, semanticitate, subiectul traducător, universalii.*

CREATIVITY, SEMANTICITY AND OTHERNESS IN THE PROCESS OF TRANSLATION AND TRANSLATORS TRAINING

The translation process is creative, establishing the relationship between the object, sign and interpreter and requiring vast knowledge of languages, cultures, psychology, and Laws of Life. The skills training related to the creative approach to translation as an intercultural activity has to be linked to the semantic content of discourse and in close connection with the extralinguistic reality. The translation addressee is the one to bring the condition of respecting the otherness into the algorithm of the whole process, i.e., brings to the forefront the heterogeneity of worldviews in the source language-culture and the target language-culture. We consider that the entire process of training future professional translators should be oriented towards raising the awareness of the semanticity of language in communication, educating the interest in the Other and fostering creative and independent attitudes in choosing suitable translation strategies.

Keywords: *otherness, the Other, translation competencies, creativity, discourse, language, semanticity, translator, universals.*

Numeroasele lucrări cu referire la teoria și practica traducerii iau în dezbatere subiecte ce țin de istoria și evoluția gândirii critice, precum și de direcțiile teoretice de cercetare științifică în acest domeniu, conceptele științifice de bază ș.a. O altă constatare se află în directă legătură cu interesul tot mai accentuat pentru personalitatea linvistică și culturală a traducătorului și rolul acestuia în procesul traducerii. Amintim aici opinia lui Paul Ricoeur enunțată în lucrarea sa „Sur la traduction”, unde se vorbește despre situația de traducere în care « Deux partenaires sont en effet mis en relation par l’acte de traduire, l’étranger – terme couvrant l’oeuvre, l’auteur, sa langue – et le lecteur destinataire de l’ouvrage traduit. Et entre les deux, le traducteur qui transmet, fait passer le message entier d’un idiome dans l’autre. » [1, p.2]. În această situație inconfortabilă, traducătorului îi revine rolul de mediator care trebuie să asigure comunicarea între ceilalți actori. Ricoeur mai amintește în același context opinia lui Franz Rosenzweig, care vede în traducător o slugă a doi stăpâni: străinul în opera sa și cititorul în dorința sa de însuși, autorul străin și cititorul care „locuiește” în aceeași limbă cu traducătorul [Ibidem]. Cum poate fi „dezlegat acest nod”? Ce principii și strategii ar trebui

de urmat pentru cel puțin a diminua problemele existente? Credem că unele răspunsuri le găsim în opiniile expuse cu diverse ocazii de către marele lingvist al contemporaneității Eugeniu Coșeriu.

Principii de urmat în procesul traducerii

În discursul pronunțat pe 13 martie 1992 în Aula Academiei Române, Eugeniu Coșeriu vorbește despre cinci principii care l-au călăuzit permanent în activitatea sa. Ele formează „o unitate de gândire, lingvistica fiind și ea o ştiinţă a culturii, o ştiinţă umanistă" [2, p.15]. Este vorba despre principiul general al obiectivității, principiul umanismului, principiul tradiției, principiul anti-dogmatismului și principiul utilităţii publice sau al binelui public. Aceste principii pot fi acceptate cu certitudine drept jaloane epistemologice capabile să asigure procesul de comunicare, inclusiv comunicarea interculturală, adică traducerea.

Mai întâi, este evidențiat *principiul general al obiectivităţii*, „care ar însemna a spune lucrurilor pe nume. De obicei, ştiinţa, care are ca ţel, fără îndoială, să spună lucrurile așa cum sunt, reușește să spună ori că nu sunt în niciun fel, ori că sunt într-o anumită perspectivă, mai mult sau mai puţin parţială. Prima urmare a acestui principiu este universalitatea ştiinţei. Dat fiind că în ştiinţă totul se rezolvă direct cu lucrurile, cu obiectele, obiectul e obiect pentru toţi, și nu numai pentru un grup sau o comunitate mai mult sau mai puţin restrânsă, iar problemele ştiinţei sunt probleme pentru toată umanitatea." [Ibidem]. Traductologia ca știința extinde funcționarea principiului dat prin contribuția sa adusă în schimbul de cunoștințe și răspândirea cunoașterii lucrurilor asigurate de traducerile în numeroase limbi, într-un un vast spectru de domenii. Acest principiu este întregit prin ideea fidelității în traducere, un concept cunoscut din antichitate (amintim că Horațiu vorbește în anul 13 a. Chr. Despre virtuțile majore (*mores maiorum*): modestia, curajul, fidelitatea, statornicia, dreptatea și respectul). Un traducător urmează acest vector în activitatea sa profesională, iar bazele unei atitudini obiective față de traducere sunt puse în procesul formării în parcurs universitar și, ulterior, în activitatea de zi cu zi.

Următorul este *principiul umanismului* sau principiul vorbitorului: „În cazul limbajului și al limbilor, lucrurile sunt lucruri în cadrul activităților umane, în cadrul acelor forme de creaţie ce se realizează apoi în forme istorice, în tradiţii, în ceea ce numim cultură, adică obiectivarea istorică a creaţiei." [2, p.15]. Astfel, limbajul este abordat pornind de la principiul antropocentrismului și pune în valoare capacitatea creativă a omului care „ cunoaște universalitatea acestor lucruri, atât ce e limba, cât și că el însuși o face". [Ibidem]. Traductologia și traducerea practică reprezintă activități în care omul (traducătorul) apare în mai multe ipostaze: de receptor și de producător de mesaje din și în diferite limbi, când se pune accentul cu maximă intensitate pe capacitățile creative ale subiectului traducător care operează o analiză semantică limbilor atrase în procesul traducerii în corelare nemijlocită cu realitatea desemnată, o condiție indispensabilă în traducere. Traducătorul încearcă să înțelegă modul în care această limbă analizează și materializează realitatea extralingvistică, ce trăsături semantice evidențiază, ce conotatții semantice produce etc. Probabil, anume referindu-se la dreptul la subiectivitate al traducătorului, Eugeniu Coșeriu afirma că „A descrie o limbă „din propriul său punct de vedere" nu înseamnă a ignora realitățile care se starbilesc între această limbă și realitate, ci doar a o descrie din punctul de vedere al analizei *sale* asupra realității, și nu ca sistem de desemnare, adică din perspectiva unei analize nelingvistice a aceleiași realități..." [3, p.106-107].

Principiul tradiției este într-o strânsă corelare cu noțiunea de istoricitate, una esențială în lingvistică și bineînțeles în traductologie, care se manifestă, de exemplu, prin postulatele teoriei polisistemelor, aduse în circuitul științific de Itamar Even-Zohar [4]. Abordarea traductologică dată

este încadrată în paradigma istorico-socială și descriptivă pentru care cultura este un „sistem al sistemelor”. Această teorie vede în traducere un fenomen social influențat nu de constrângerile lingvistice, ci de normele sociale și culturale, specifice unui spațiu concret, într-un anumit moment istoric: anume aceste norme direcționează procesul de traducere și condiționează calitatea produsului final. Cultura văzută ca „sistem al sistemelor”, adică polisistem, contribuie la înțelegerea modului în care traducerea depinde de evoluția sistemului din care vine originalul pentru a elabora modalitățile de transmitere a acestuia din cultură în cultură. Traducătorul trebuie să fie conștient de condiționarea calității oricărei traduceri prin respectarea acestui principiu.

Este util să amintim aici ideile Prof. Klaus Bochmann, expuse cu privire la noțiunea de „limbi naturale”: lingvistul german este de părerea că toate limbile sunt produse culturale, dar totuși, „expresia „limbi naturale” este pur și simplu deplasată” [5, p.46] și asta pentru că „Limbile noastre naționale, standard sau literare, precum și limbile regionale, minoritare sau etnice, sunt, de fapt, limbi istorice (și nu „apărute”, ci create într-un anumit moment istoric) [5, p.46-47]. Așadar, vorbim despre o funcționalitate dinamică a traducerilor adaptate la contextele istorice, pragmatice ale culturilor concrete.

La o primă abordare, *principiul anti-dogmatismului* pare să fie mai puțin pertinent în contextul actual al traducerilor, dar dacă revenim la istoria traducerii, o să ne amintim, de exemplu, de episoade tragice legate de dogmatismul impus în cazul traducerilor religioase (de exemplu, Etienne Dolet, invinuit de erezie și executat prin spânzurare și ardere pe rug). O istorie modernă și contemporană ne direcționează spre cenzura care a existat în cadrul traducerilor realizate în ex-URSS, controlate în totalitate de partidul comunist. După cum menționează Prof. Iraida Condrea, este vorba în primul rând despre traduceri realizate prin intermediul limbii ruse, având scopul de a ține sub control impactul ideologic puternic al traducerilor asupra societăţii în întregime sau asupra unor membri ai ei. Anume din aceste considerente avea loc trierea şi prelucrarea foarte dură a oricărei informaţii de către organele de partid, care stopau orice pluralism de idei sau discuţii democratice, iar „Calificarea traducătorului era determinată de nivelul la care acesta cunoştea limba rusă, nu limba originalului.” [6, p.24-26]. Ne-am referit deja anterior la aceste probleme [7] în analiză bazelor ideologice ale revistei pentru traducători «Тетради переводчика», editată în acea perioada anilor 1960-1980, analiză care scoate în evidență interferențele dintre traducere și putere și, respeciv, efectele rezultate din această „conlucrare”. Am pus accentul mai cu seamă pe noțiunea care preia sensul mult mai restrâns de politică – instrument de putere –, în special cu sens de Politikè sau artă politică prin care se subînțelege practicarea puterii, adică luptele purtate pentru putere, care, în timpurile moderne, pot fi studiate prin dictatura partidelor politice dominante într-o anumită societate și într-o anumită perioadă istorică. Putem afirma că traducerea a fost și rămâne în continuare un instrument important în combaterea dogmatismului de orice gen.

Principiul utilităţii publice sau al binelui public. Eugeniu Coșeriu argumentează că „în lingvistică vorbim despre limbaj, despre activitatea vorbitorilor [...] dat fiind că limbajul aparţine tuturor”, anume din aceste considerente, „tot ce-l interesează pe vorbitor trebuie să-l intereseze și pe lingvist. Asta înseamnă că lingvistul nu poate rămâne în turnul său de fildeș. El trebuie să aibă în vedere principiile fundamentale ale tuturor aspectelor ce [îl] interesează pe vorbitor; adică inclusiv probleme de politică și practică lingvistică, de didactică a limbilor și a limbajului.” [2, p.160]. Vom dezvolta gândul prin extinderea acestor viziuni asupra importanței procesului de traducere și a rezultatelor acestuia: în societatea contemporană este greu de imaginat o realitate fără traducere, ea este omniprezentă și asigură buna funcționare a politicii, economiei, justiției, științei, legăturilor interculturale ș.a.

Eugeniu Coșeriu propune o analiză profundă a co-raportului dintre limbaj și limbă în cele ***Zece teze despre esența limbajului și a semnificației*** [3, p.9]. Ne referim în mod special la câteva idei expuse în acest sens, selectate din perspectiva posibilității aplicării lor la traducere. În centrul procesuluii respectiv se situează *limbajul* văzut de Coșeriu ca una dintre cele două dimensiuni ale existenței omului, alături de *muncă*. Bineînțeles, atât munca, cât și limbajul îl ajută pe om să-și construiască existența fizică și spirituală, ultimul oferind deschiderea tuturor posibilităților culturale ale omului. Conceptul de cultură este unul central în traductologie și, spre deosebire de o simplă învățare a unei limbi străine, un viitor traducător trebuie să posede capacități de creare într-o limbă, respectând fundamentul cultural al acesteia, căci, afirmă Coșeriu, limbajul „este o activitate creatoare și, prin aceasta, activitate culturală infinită". Importanța învățării limbilor străine în vederea traducerii este descrisă de Eugeniu Coșeriu cu accent pe ideea comparației semanticității limbilor: „Învățarea unei limbi L_2, pornind de la o limbă L_1, înseamnă a descoperi analogiile și diferențele pe care L_2 le prezintă față de L_1 în propria sa analiză asupra realității. Iar rolul comparației semantice a limbilor este tocmai acela de a arăta în ce mod aceeași realitate este analizată în limbi diferite." [3, p.106].

Abordarea pancronică a limbilor este reflectată în cercetările moderne în cadrul universaliilor limbajului, a universaliilor lingvistice. După cum am menționat în publicațiile anterioare [de exemplu, 8, p.228], universaliile fac parte din universul total, care este cea mai mare clasă de echivalențe. În interiorul acestor sisteme funcționează duo-ul Ansamblu/Element unde „A și B nu sunt același lucru în sensul Identității, dar sunt același lucru în sensul Echivalenței", un raționament fundamental în logica fractală. Deci abordarea traducerii din perspectivă fractală face posibilă reevaluarea aportului noțiunii de echivalență (spre deosebire de cea de egalitate) în analiza funcționării sistemele comparate, cum ar fi cazul traducerilor corelate cu originalul lor. Afirmația dată este esențială pentru traducere, deoarece fractalul oferă soluții în cercetările care vizează echivalențele, o întrebare cheie pentru teoreticieni și traducătorii practicanți.

Creativitate, semanticitate, alteritate – universalii ale cunoașterii, universalii ale traducerii

Eugeniu Coșeriu subliniază că în cercetările asupra universaliilor figurează deseori noțiunea de universalii ale *limbajului*, adică „ceea ce se găsește în toate limbile", dar, susține savantul, „În realitate universaliile limbilor nu coincid cu universaliile limbajului. Toate universaliile limbilor sînt, în același timp, universalii ale limbajului [...]" [3, p.85], dar nu și invers. Activitatea de limbaj este caracteristică pentru comunităţile istorice, fiind singura activitate creatoare definită prin două universalii: *semanticitate* şi *alteritate*. *Istoricitatea* rezultă din *creativitate* şi *alteritate*, *materialitatea*, de asemenea, rezultă din *semanticitate* şi *alteritate*. Este clar că, un traducător se regăsește permanent în universul interferențelor acestor universalii. Creativitatea, semanticitatea și alteritatea asigură comunicarea în interiorul unei limbi-culturi și, desigur, în comunicarea interculturală și interlingvală, pentru că „*Creativitatea* caracterizează toate formele culturii", „limbajul este activitatea care creează semnificate" (*semanticitatea* sa), aceste semne „sunt create pentru altul" (*alteritatea* sa) [3, p.9-10].

Văzute de aproape, elementele constituive ale triadei scot la suprafață rolul fiecăreia în procesul traducerii. În studiile traductologice, fenomenul creativității urmează mai multe traiectorii ale mișcării gândirii: studiul influenței creativității asupra naturii transformărilor în traducere, asupra dinamicii procesului de traducere, asupra caracteristicilor și specificului activității cognitive a subiectului traducerii, asupra abilităţilor şi competenţelor întrunite de traducător în această activitate profesională.

Creativitatea este instrumentul de bază în cunoașterea și în comunicarea cu lumea, inclusiv prin traducere, care, pe lângă toate, stimulează interesul pentru învățarea limbilor. Capacitatea creativă a unui traducător progresează odată cu dezvoltarea independenței în activitatea profesională, adică el deszvoltă aptitudini de emitere a ipotezelor, de alegere a strategiilor de traducere în vederea depășirii dificultăților de traducere și a transferului mesajului din original în limba și cultura țintă [a se vedea și 9]. Creativitatea mai presupune acumularea de competențe pentru o evaluare critică în procesul cunoașterii Celuilalt (pentru a cunoaște alteritatea) în vederea dezvoltării unor relații de comunicare interculturală.

Creativitatea în comunicare, inclusiv în cea interculturală, este susținută prin esența limbii, contribuie la corelarea între însușirea limbii, traducere și creativitate. Totodată, în procesul traducerii are loc re-crearea particularităților culturale ale societății și limbii sursă, a mentalității sau a imaginarului lingvistic al autorului originalului. Amintim în acest context viziunile cercetătoarei franceze A. M. Houdebine-Gravaud care operează cu un model al imaginarului lingvistic, văzut ca un produs al interferenței mai multor factori ce se bazează nu doar pe norme obiective (sistemice, statistice) generate de constrângerile sistemului limbii, dar și pe atitudinile lingvistice ale locutorilor, din care rezultă norme subiective (evaluativ-neutre, fictive, prescriptive, sociale, comunicative) ce depind de o serie de factori de natură psiho-socio-lingvistică [10, p. 13-15].

Este clar că aceste norme sunt direct dependente de dinamica sincronică a limbilor, iar un traducător va fi constrâns să respecte normele obiective (dar și dimensiunea istorică) caracteristice limbilor atrase în procesul traducerii – ne referim aici mai ales la primul strat de probleme de traducere, care beneficiază totuși de mai multe soluții datorită traducerilor anterioare sau așa-numitelor „memorii ale traducătorului”. Normele subiective, însă, rezultă din funcționarea imaginarului lingvistic al locutorilor. Aceste norme subiective exprimă raportul sau reprezentările ca rezultat al conclucrării subiectului vorbitor și a limbii, purtătoare de atitudini: norme evaluative, fictive, prescriptive, comunicaționale și identitare [Ibidem]. În situația dată, traducătorul va trebui să demonstreze aptitudini sporite de creativitate, adică, în câmpul traducerii este luat în calcul raportul ce se formează între persoane – autor și traducător, fără a exclude din formulă destinatarii traducerii.

Dacă ne-am referi la comunicărea interculturală scrisă, dar în special cea orală, se mai impune o componentă ce ține de situațiile pragmatică în care se desfășoară interacțiunea respectivă, când traducătorul trebuie să fie capabil „să simtă” participanții, starea lor emoțională ș.a. Probabil, acest proces pornește de la un anumit punct, descris de Bertrand Russell ca „un lucru vag, dar enigmatic, ceva care pare indubitabil, dar pe care nu il pot explica cu precizie.” [11, p.186] și pe care începi să-l descoperi apropiindu-te tot mai mult de obiectul cercetării, fixând atenția asupra obiectului material sau/și conceptului, astfel apare cunoașterea. Russell vorbește despre două feluri de cunoaștere: cunoașterea lucrurilor și cunoașterea adevărurilor, subliniind că ultima este mai simplă și deci mai accesibilă, deși deseori ființele umane ajung să cunoască lucrurile prin descripție, descoperind totodată adevăruri [11, p.169-170] care își au fundamentul în familiaritare. Înțelegem că trebuie să fim conștienți de faptul că putem analiza existența doar acelor lucruri, care ne sunt familiare – o afirmație cu o pondere cu totul specială atunci când este vorba despre traducere. Nu puțini teoreticieni ai traducerii au accentuat această condiție: traducem ceea ce cunoaștem, înțelegem și nu întâmplător anume înțelegerea originalului este fundamentul reușitei în procesul traducerii.

După cum susține cercetătorul clujean Dumitru Cornel Vîlcu, „Limbile diferă unele de celelalte NU prin ceea ce (ele) POT SPUNE (fiindcă orice limbă trebuie să fie capabilă să spună, la

limită, orice lucru care se doreşte spus), ci prin ceea ce TREBUIE SĂ SPUNĂ sau, mai exact, NU POT SĂ NU SPUNĂ în circumstanţe determinate." [12]. Pe lângă faptul că avem în față o vădită confirmare a posibilității traducerii în general, este clar accentuată condiția că traducătorul trebuie, mai întâi de toate, să fie capabil să reacționeze adecvat, să înțeleagă „ceea ce TREBUIE SĂ SPUNĂ". Soluția este posibilă doar dacă traducătorul va avea suficiente cunoștințe în domeniul traducerii și o să-și adapteze produsul la situația pragmatică, în corespundere cu momentului traducerii, va ține cont de destinatarii acesteia.

Traducerea ca activitate antropologică este legată de formele de viață colectivă. Traducerea susține comunicarea, ea este întotdeauna adresată cuiva: astfel se constituie un dialog cu Celălalt prin gândirea dialogală, ceea ce contribuie la acceptarea Celuilalt [13, p.11]. În atare situații traducătorul apare ca un antropolog care își asumă în propria conștiință „bogăția spirituală a două sau mai multe culturi diferite", exprimate în texte sau discursuri, ale căror cunoaștere și înțelegere va genera alegerea strategiei de traducere, în special în prezent, când trăim vremurile *provocărilor alterității*, când „în jocul social este prezentă alteritatea etnică, religioasă, culturală, politică și chiar economică" [13, p. 12]. Alteritatea este un concept-cheie al antropologiei, care oscilează azi între tradiție, adică, pe de o parte, vorbim despre interesul pentru diferențele de limbaj, de tradiții, de obiceiuri și moravuri și, de altă parte, au loc schimbările la nivel planetar care generează, la rândul lor, schimbarea lumii și duc la interdependența maximă între societățile contemporane, la dominația unor limbi, iar traducerea este unul din instrumentele care poate să asigure menținerea comunicării intersociale, fără a exclude din cercul intereselor sale limba-cultură a Celuilalt, provenit dintr-un mediu geografic și istoric diferit.

În triada coșeriană creativitate, semanticitate, alteritate, conceptul de semanticitate este fundamentul funcționării întregii structuri. Din perspectiva traducerii, este vorba despre construirea unor legături dinamice între semne, obiecte și interpretanți. În procesul traducerii, înțelegerea și interpretarea trebuie corelate cu subiectivitatea persoanei traducătorului cu propriile viziuni privitor la alegerea gradului libertății semiotice din care va rezulta gradul de creativitate, marcat totuși de relația traducătorului cu lumea din jur și de flexibilitatea lui în alegerea strategiilor de traducere. Traducătorul va decide cât de departe pot ajunge hotarele acceptării alterității, păstrând interferența comunicativă cu Celălalt. Este un proces deschis și dinamic, cu variate căutări și descoperiri cu o încercare de a cunoaște și a înțelege esența Celuilalt, mentalitatea și viziunea lui asupra lumii, decuparea acesteia prin limba pe care o vorbește.

Proprietățile cunoașterii, rolul cogniției în procesul traducerii au devenit un subiect tot mai prezent în desbaterile științifice asupra traducerii. Această constatare nu are legătură doar cu interesul sporit pentru studiul mecanismelor cognitive în limbaj. Asistăm la căutarea noilor direcții ce ar permite o evaluare mai obiectivă a rezultatelor în cercetarea științifică – astfel, intrăm în câmpul de funcționare a științei cognitive. În cercetările traductologice, la fel se înregistrează tot mai insistent mișcările clar orientate spre abordări cognitive, deoarece nu mai există dubii că teoria lingvistică a traducerii are o resursă limitată de cercetare, iar metodele instrumentale ale teoriei interpretative a traducerii, promovate de Școala de la Paris, nu permit găsirea răspunsurilor la întrebările legate de operaţiile mentale realizate de traducător în procesul traducerii. Astfel sporește interesul pentru dimensiunea cognitivă în procesul traducerii, confirmată prin conturarea unei noi direcții în studiile traductologice – traducerea cognitivă, un fel de reacție a științificului comunităților la provocările vremurilor prin care trecem. Această abordare readuce pe prim plan caracterul antropologic al traducerii, având în centru subiectul traducător cu propriul bagaju cognitiv, competențele și abilitățile acumulate din diferite surse și prin variate parcursuri.

Concluzie

Concluzia la care accedem în finalul analizei problematicii anunțate pornește de la ideea că limbajul este o activitate specific umană, liberă, creatoare, având funcția semnificativă drept primordială [3, p.44]. Traducerea este o varietate aplicativă a limbajului, bazată pe cunoaștere, dar și pe diverse competențe și abilități pe care le posedă un traducător. Reușita operației de traducere este condiționată de alegerea strategică a subiectului traducător, materializată într-un conținut lingvistic și cultural. Creativitatea, semanticitatea și alteritatea sunt pilonii pe care se sprijină traducătorul în alegerea sa, garantul unor produse de calitate rezultate din procesul traducerii.

Referințe bibliografice:

1. RICOEUR P. *Sur la traduction*. Paris, Les Belles Lettres, 2016.
2. COȘERIU E. Principiile cercetării de tip umanist. In: *Analele Academiei Române,* anul 126 (1992), seria V, vol. III, București, Editura Academiei Române, 1997, p. 277-278.
3. COȘERIU E. *Omul şi limbajul său: studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şilingvistică generală.* Antologie, argument şi note de Dorel Fînaru, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2009.
4. EVEN-ZOHAR I. Polysystem Theory. In: *Poetics Today*, Vol. 1, No. 1/2, Special Issue: Literature, Interpretation, Communication (Autumn, 1979), Published By: Duke University Press, 1979, p. 287-310
5. BOCHMANN K. *Cum sunt trăite și percepute limbile. Despre istoria limbilor ca istorie socială*. Chișinău, Cartier, 2020.
6. CONDREA, I. *Traducerea din perspectivă semiotică*. Chişinău: Cartdidact, 2006.
7. ZBANŢ L., La traduction versus le pouvoir: étude des visions traductologiques dans la revue soviétique « Тетради переводчика ». In : *Etudes Interdisciplinaires en Sciences humaines*, Revue officielle internationale du Collège doctoral francophone régional d'Europe centrale et orientale en Sciences humaines (CODFREURCOR), Numero 4, 2017, p.3-20, Tbilissi, Editions Université d'Etat Ilia.
8. ZBANŢ L., GHEORGHIŢĂ E., ZBANŢ C., Le chaos, le système et le fractal appliqués à l'analyse du processus de traduction. In: Jadir, Mohammed, Ladmiral, Jean-René (eds.) L'expérience de traduire. Paris, Honoré Champion, 2015, p.219-233
9. ЗБАНЦ Л. Автор/авторы уровней креативности в переводе. В: *Актуальные проблемы современной лингвистики и гуманитарных наук: сборник статей X Международной научно-методической конференции*. Москва, 16 марта 2018 г. РУДН, 2018. Москва, Издательство РУДН, 2018, с. 76-96
10. HOUDEBINE-GRAVAUD A.-M. L'imaginaire linguistique: un niveau d'analyse et un point de vue théorique. In: *L'imaginaire linguistique*, Paris, L'Harmattan, 2002.
11. RUSSELL B. *Teoria cunoașterii. Istoricul filosofiei, filosoful matematicii, epistemologul*. Vol.2, București, Editura Vellant, 2019.VÎLCU D. C. Funcţia semnificativă şi universaliile limbajului. PRELEGERI". În: *Limba Română, Revistă de ştiinţă şi cultură*, Nr. 5-6, anul XXIII, 2013 https://limbaromana.md/?go=numar&n=54 vizitat 12.03.2022
12. AUGÉ M., COLLEYN J.P. *Antropologia*. „Prefață" de Nicu Gavriluță, p.7-19. Iași, Institutl European, 2013.

„SINGULARITATEA FEMININĂ” ȘI „LIMBA EUROPEI”

CZU: 81`27`25 DOI:10.5281/zenodo.6497333

Sanda-Maria ARDELEANU
Universitatea „Ştefan cel Mare” din Suceava, România
ORCID: 0000-0002-9567-028X

„Eu”-l feminin irumpe din toate direcțiile și în toate sensurile, decodând semnificații și generând noi forme de celebrare a lumii într-o manieră inconfundabilă, căci folosind o limbă echilibrată, binevoitoare, firească. Deconstruirea și reconstruirea limbajului se transformă, în cursul funcționării „limbii Europei”, care, după Umberto Eco este *traducerea*, într-un act de creație și recreație care, cu siguranță, necesită teoretizări profunde. Să „dezosifici” limba pentru a inventa, mai apoi, un joc al renașterii, cu distanțare asumată, dar și cu revendicarea unei atitudini lingvistice, asemenea unui angajament ideologic, presupun o perspectivă singulară și plurală în același timp, de reinventare a spațiului intim, de captare a fragmentării teoretice și reabilitare a registrului semantic. Se creează, oare, în acest fel, o neo-postmodernitate a „limbii Europei”, în beneficiul sonorităților și al imaginilor tradiționale?

„Singularitatea feminină”, pe care ne propunem să o invocăm aici, a căpătat vizibilitate în spectrul larg al „limbii Europei” ca un teren al dialogului natural, în care nu mai apare problema fidelității la nivel de enunțare și receptare-interpretare atâta timp cât un enunț produce un alt enunț, un text, un alt text, într-„un joc secund” în care trecerea de la o limbă la alta „strică” pentru a recreea echilibrele limbajului.

O voce originală în Republica Moldova este Ludmila Zbanț (născută în 1957) care, dincolo de formarea conștiințelor lingvistice în rândul studenților și tinerilor cercetători, pune în scenă dilemele teoriilor și instabilitatea funcțională a limbii care se (re)înnoiește, „neologizându-se” în dialogul dintre limbi, într-o dinamică tot mai accelerată, provocată de contextele discursive din ce în ce mai variate și atât de surprinzătoare în raport cu tradiția gândirii lingvistice. „Telescoparea” limbilor prin traducere creează acea limbă „transfrontalieră” care, prin franceză și română, fluidizează granițele modelelor teoretice, tranformându-le în instrumente ale creativității lingvistice.

***Cuvinte-cheie**: „limba Europei”, traducere, feminin, limbaj, „echilibru lingvistic”, fragmentare, enunțare/receptare.*

THE „FEMININE SINGULARITY” AND THE „LANGUAGE OF EUROPE”

The feminine "I" bursts in from all directions and in all senses, decoding meanings and generating new forms of celebration of the world in an unmistakable way, for using a balanced, benevolent, natural language. The deconstruction and reconstruction of language is transformed, during the functioning of the "language of Europe" which, according to Umberto Eco is the translation, into an act of creation and (re)creation which certainly requires deep theorizing. To "detoxify" the language in order to invent, later, a game of rebirth with assumed distance, but also with the claim of a linguistic attitude, like an ideological commitment presuppose a singular and plural perspective at the same time, of reinventing the intimate space, of capturing of theoretical fragmentation and rehabilitation of the semantic register. Is this creating a neo-postmodernity of the "language of Europe" for the benefit of traditional sounds and images?

The feminine singularity, which we intend to invoke here, has gained visibility in the broad spectrum of the "language of Europe" as a field of natural dialogue, in which the problem of fidelity at the level of utterance and reception no longer appears - interpretation as long as an utterance it produces another utterance, a text, another text, in a "second game" in which the transition from one language to another "spoils" to recreate the balances of language.

An original voice in the Republic of Moldova is Ludmila Zbanț (born in 1957) who, beyond the formation of linguistic awareness among students and young researchers, stages the dilemmas of theories and the functional instability of the language that is (re)newed, "neologizing" in the dialogue between languages, in an increasingly accelerated dynamic, provoked by the increasingly varied discursive contexts and so surprising in relation to the tradition of linguistic thinking. The "telescoping" of languages through

translation creates that "cross-border" language which, through French and Romanian, fluidizes the boundaries of theoretical models, transforming them into tools of linguistic creativity.

Keywords: *„Europe Language”, translation, feminine, language, „linguistic equilibrium”, fragmentation, enunciation/reception.*

Reflecții preliminare

Istoria comunităților se scrie în jurul evenimentelor sau al actorilor care, cel mai adesea, se fac responsabili de dinamica schimbărilor sau de „înmulțirea” moștenirii de la o generație la alta. Această cauzalitate, ce se transformă într-o adevărată tradiție pentru înțelegerea provocărilor socio-antropologice, lingvistice, economice, culturale, politice, ordonează într-un anumit fel reprezentările ideologice din sânul diferitelor civilizații. De aceea, structura discursului devine un adevărat orizont de așteptare [1], dar și un factor de interogare a faptelor sociale [2] ale trecutului, prezentului sau viitorului, interpelând căile parcursului cultural și vocile lor revelatoare pentru „capitalul de autoritate a textului” [3, p. 115].

Cazul „limbii Europei” [4], care parafrazează *traducerea* ca instanță interculturală dinamică și puternic influențată de comunitatea vorbitorilor, de apărătorii și admiratorii limbilor, de analiza alterității sub aspectul diferențelor și al deferenței [5], ne îngăduie noi reflecții pe care vrem să le împărțim într-un nou și irepetabil context, pentru care le mulțumim colegilor din tânăra generație de lingviști – umaniști ai Școlii de traductologie moldavă.

„Eu”-l feminin irumpe din toate direcțiile și în toate sensurile, decodând semnificații și generând noi forme de celebrare a limbii, într-o manieră inconfundabilă, căci folosind o limbă echilibrată, binevoitoare, firească.

(De)construirea și (re)construirea limbajului se transformă, în cursul funcționării „limbii Europei”, într-un act de creație și re-creație care necesită noi teoretizări profunde. Să „dezosifici” limba pentru a inventa un joc al (re)nașterii, cu distanțare asumată, dar și cu revendicarea unor atitudini lingvistice, presupun o perspectivă singulară și plurală în același timp, de reinventare a spațiului intim, de captare a fragmentării teoretice și reabilitare a registrului semantic.

„Singularitatea feminină” [6], pe care ne propunem să o invocăm aici, a căpătat vizibilitate în spectrul larg al „limbii Europei” ca un teren al dialogului natural, în care nu mai există problema fidelității la nivel de enunțare și receptare-interpretare atâta timp cât un enunț produce un alt enunț, un text generează un nou text, într-un „joc secund” barbilian, în care trecerea de la o limbă la alta „strică” pentru a recreea echilibrele limbii.

I. Poetizarea „limbii Europei”

„Telescoparea” limbilor prin traducere creează acea limbă „transfrontalieră” care fluidizează granițele modelelor teoretice, transformându-le în instrumente ale creativității lingvistice. Căci, până la urmă, ce altceva este enunțarea însăşi dacă nu „traducerea unui spațiu și a unui timp” [7, p. 83], odată cu precizarea și stabilirea unei rețele de valori referențiale: suferință, războaie, nedreptatea, speranța, iubirea ... [8], într-o polifonie discursivă ce vorbește acea „entitate traversată de prezența celuilalt” [9, p. 98], creând geometria poetică [10, p. 134].

Din această perspectivă, la fel ca în poezie, orientarea fundamentală în traducere este (sur)prinderea sensului ascuns al cuvintelor [11] și transmiterea lui imediată către lume. Melodicitatea cuvântului interesează în traducere la fel de mult ca sensul, asemenea creaţiei poetice,

actul traducerii devenind un act intelectual, de autocunoaştere şi interpretare a textului de origine, cu aceeaşi afectivitate sub semnul minţii.

„Limba Europei" este artă căci ea porneşte de la realitatea existenţială transformată în text/discurs, fără a putea fi confundată cu această realitate primară deoarece traducerea e creatoare de noi realităţi ale unui univers secund. Noul univers al „limbii Europei" nu îl anulează pe cel al limbii de plecare, dar are propriul sens, intern, care îl legitimează ca atare.

Traducerea e „joc secund" şi pentru că „deduce" sensurile ascunse, mecanismul ei mimând privirea în „oglindă", iar „zborul" transpunerilor lingvistice validând actul de creaţie bazat pe cunoaştere.

Traducătorul e, în consecinţă, poetul ce „ridică însumarea/De harfe resfirate ce-n zbor invers le pierzi/Şi cântec istoveşte: ascuns, cum numai marea/Meduzele când plimbă sub clopolele verzi" [12].

Asemenea poetului, traducătorul „stă la pândă" pentru a (sur)prinde cuvântul corect, potrivit, duşman al ambiguităţii, al inflaţiei verbale, al golirii de sens, al decontextualizării.

II. A traduce – o activitate langajieră între Normă/e şi Artă/e

Cu cât mă aplec mai mult asupra *discursului*, ca formă supremă a expresiei verbale, cu atât îmi dau seama mai bine că *traducerea*, intralingvistică sau interlingvistică, trebuie considerată o activitate langajieră, instrumentele introspecţiei lingvistice devenind insuficiente. În aceeaşi ordine de idei, constrângerile normative ale Analizei discursului sunt depăşite cu succes de realităţi ce ţin de creativitate langajieră sau chiar de artă, dacă avem în vedere şi aspectele complementare precum vizualul sau gestualitatea. Astfel, putem spune că a *traduce* transformă locutorul într-un adevărat artist al CUVÂNTULUI.

Diversitatea limbii, chiar în interiorul ei, e practic infinită, astfel încât punerea în mişcare a „Limbii Europei" (limba, în accepţiune saussuriană) prin intermediul producţiilor langajiere ale traducătorului, altfel spus, funcţionarea a ceea ce numim Parole/Vorbire, se situează între Norma unificatoare şi reprezentările, atitudinile locutorului-interpret. O adevărată confruntare la nivelul regulilor, structurilor limbii conduce la destructurarea textului/discursului, la „împrăştierea" structurilor asemenea unei explozii [13, p.79]. Limba dovedeşte că are un potenţial infinit de cuvinte/paroles, că transferul lingvistic se face pe seama structurilor, paradigmelor, sintagmelor, derivaţiilor, metaforelor, derapajelor de la sensuri, îndepărtării de la semnificaţii. Acelaşi enunţ este purtătorul mai multor sensuri, a numeroase conotaţii dferite datorate contextului discursiv.

„Singularitatea feminină" se referă la un anumit comportament langajier în interiorul a două categorii socio-profesionale: *lingvistul*, aparent prescriptiv, „rece" în relaţia cu *limba,* ca obiect de studiu şi *traducătorul*-interpret, întruchipare a creativităţii langajiere, actant direct în operaţiunea de schimbare a limbii/limbilor. „Singularitatea feminină" în creearea „limbii Europei" are la bază cunoaşterea şi stăpânirea absolută a regulilor, legilor, tendinţelor şi potenţialului lingvistic/langajier dublate de reprezentările culturale specifice puse în lumină de un imaginar lingvistic ce rămâne de ne-neglijat în acest gen de investigaţii asupra Limbii.

La fel ca în poezie, traducătorul vede în actul transpunerii langajiere/lingvistice o formă de rezistenţă, ne-exprimată *explicit,* un contra-parole care împiedică surdina, cenzura.

Funcţionarea „limbii Europei" se transformă astăzi într-un gest politic ce dă sens „singularităţii femine" în spaţiii cum e cel Est-european. De la alegerea şi înnoirea subiectelor propuse până la atitudinea în selectarea cuvântului potrivit, „singularitatea feminină" a „limbii Europei" devine, *volens nolens*, militantă şi angajată.

III. „Limba Europei”, creatoare de stil şi reper intercultural

Fără doar şi poate, traducerea, ca „limbă a Europei”, a devenit reperul intercultural fundamental pentru generaţiile prezentului şi viitorului, o „limbă” preeminentă a continentului şi planetei, creatoare de stil cultural. De ce oare nu i-am putea atribui, în consecinţă, trăsături identificatoare asemenea unor mari limbi ale Europei? O comparaţie se impune, iar „singularitatea feminină” despre care se face vorbire astăzi ne poate influenţa termenii:

- Leopold Sédar Senghor, unul din stâlpii mişcării politice sub bagheta intelectualului – poet, spunea despre limba franceză că este o „*limbă a zeilor*”. De ce nu şi „limba Europei”, care ne permite accesul la zei?;
- prima *limbă vernaculară* a Europei a fost franceza, o limbă a popoarelor care, cu o expresie literară inconfundabilă, a inaugurat epica europeană prin *La chanson de Roland,* lirica europeană prin Chrétien de Troyes, literatura istorică europeană prin Geoffroy de Villehardouin şi Robert de Clari. Noua „limba Europei” nu ar putea fi, oare, şi ea desemnată ca o „limbă a popoarelor”?;
- franceza a fost, prin extinderea ei internaţională, o *lingua franca* a umaniştilor şi diplomaţilor. Să ne amintim cuvintele lui Carol Quintul, suveranul unui imperiu universal în vremea Renaşterii: „J'ai appris l'italien pour parler avec le pape, l'espagnol pour parler avec ma mère [l'infante Juana], l'anglais pour parler avec ma tante, l'allemand pour parler avec mes amis et le français „pour parler au monde”. Nu este, oare, aceeaşi, misiunea „limbii Europei”, de a se adresa întregii lumi?;
- să te adresezi întregii lumi este exact proiectul *limbii universale* evocată în 1843, de Victor Hugo în prefaţa la drama istorică *Les Burgraves*: limba filmelor cu rezonanţă planetară, a romanului african recunoscut .... *Traducerea* suplineşte cu succes această nobilă perspectivă asupra limbilor cu rezonanţă universală;
- Goethe vorbea despre limba greacă veche ca despre o limbă suplă, naturală, ce foloseşte verbul cu valoare aluzivă, iar despre latină, ca o „limbă riguroasă ce utilizează substantivul”. „Limba Europei” este o limbă a creaţiei, deci „suplă şi naturală”, pusă în slujba vorbitorului contemporan, fiind, în egală măsură, o creaţie „riguroasă”, căci pleacă de la o structură lingvistică pentru a ajunge la altele, păstrând sensul de origine;
- aşa după cum să vorbeşti franceza înseamnă să elogiezi epoca *Enciclopediei* lui Diderot şi d'Alembert, epoca în care regele Prusiei Frédéric le Grand cerea Academiei din Berlin să publice lucrările în limba lui Voltaire în locul germanei, noua „limbă a Europei” se constituie într-o şansă unică de rezistenţă în faţa hegemoniei unei singure limbi.

Vorbim, cu alte cuvinte, despre rolul traducerilor şi despre curajul intelectual de a avea iniţiativa promovării „limbii Europei”, de fapt a plurilingvismului raţional din perspectiva dinamicii limbilor şi a imposibilităţii legiferărilor în plan lingvistic şi langajier (a se vedea recenta ediţie a DOOM, sub egida Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – C.A. Rosetti” al Academiei Române unde 3500 de cuvinte noi au intrat cu statut de „normă de dicţionar”, în limba română, preluate ca atare din alte limbi, deşi limba română, în majoritatea cazurilor, dispune de cuvinte echivalente).

IV. Omagiu Doamnei Profesor Dr. Habilitat Ludmila Zbanţ

Parafranzându-l pe poetul Marin Sorescu, aş dori să spun că toate aspectele invocate mai sus trebuiau să poarte un nume, deoarece dezvăluirea lor mi-a fost inspirată de acel nume, de fapt, de acest nume, omagiat astăzi: Ludmila Zbanţ, Universitatea de Stat Moldova din Chişinău, de Omul şi

Opera sa, de ideile şi amprentarea lor în „singularitatea feminină” a misiunii ştiinţifice din aceste timpuri istorice.

Ludmila, îţi mulţumim din străfundul conştiinţei noastre!

La mulţi ani, Ludmila Zbanţ!

Referinţe bibliografice:

1. JAUSS, Hans Robert, *Pour une esthétique de la réception*, Ed. Gallimard, 1990, 336 p.
2. BOURDIEU, Pierre, *Dominaţia masculină*, Ed. Art, 2017, 208 p.
3. MAINGUENEAU, Dominique, *Eléments de linguistique pour le texte littéraire*, ed. NATHAN, 2000, 205 p.
4. ECO, Umberto, *Limitele interpretării*, Ed. Pontica, 1996, 412 p.
5. DERRIDA, Jacques, *De la grammatologie*, Ed. Minuit, 1967, 445 p.
6. NYS-MAZURE, Colette, *Singulières et plurielles*, Ed. la Bartavelle, 2002, 72 p.
7. CULIOLI, Antoine, *Pour une linguistique de l'énonciation*, Paris, Ophrys, vol I, 2000, 287 p., vol II, 1999, 182 p., vol III, 1999, 192 p.
8. MOESCHLER, Jacques, *Introduction à la linguistique contemporaine*, Armand Colin, 2009, 224 p.
9. TODOROV, Tvetan, Poétique, Ed. du Seuil, 1968, 116 p.
10. BAKTINE, Mikhail, *Art and Answerability,* University of Texas Press, 2003, 332 p.
11. BARTHES, Roland, *Critique et vérité*, Ed. du Seuil, 1966, 80 p.
12. BARBU, Ion, *Joc secund*, Editura Cartea Românească, 1986, 271 p.
13. ARDELEANU, Sanda-Maria, *De l'imaginaire linguistique à la dynamique des discours,* 2015, Éditions Universitaires Européennes, 116 p.
14. DOOM, 2021, Academia Română, 871 p.
15. BENOIT-DUSAUSOY, Annick, FONTAINE, Guy, JEDRZEJEWSKI, Yan, TIMOUR, Muhidine, *Tendances et figures contemporaines de 1989 à 2020*, in *Lettres européennes*, CNRS EDITIONS, Paris, 2021, 935-1196 p.

DIN CONUL DE UMBRĂ: CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND TRADUCERILE LITERARE MOLDOVENEȘTI DIN PERIOADA SOVIETICĂ ȘI POST-SOVIETICĂ

CZU: 81`255.4=03.135.1(478)"19" DOI:10.5281/zenodo.6497517

Tatiana CIOCOI
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0001-6279-5695

Parascovia CAZACU, Marina SALAUR, Dina HOROȘII, Lilia TERZI, Margarita TERZI, Alexandra MOISEI

Acest articol prezintă rezultatele microproiectului de cercetare „Studiul longitudinal și cantitativ al traducerilor literare din Republica Moldova (1958-2010)”**,** realizat de studentele Programului de master „Traducere și interpretare de conferință” în cadrul disciplinei „Traducere și interpretare literară”. Unul dintre principalele scopuri ale cercetării a fost de a reface catalogul și traseul traducerilor moldovenești din perioada de referință, despre care s-a scris foarte puțin sau selectiv în studiile naționale de specialitate. Rezultatele acestui recensământ, supuse segregării și interpretării statistice a datelor, au permis formularea unor observații de ordin literar, sociologic și culturologic. Metodele de analiză cantitativă au permis reconstituirea traseului evolutiv al traducerilor moldovenști în etapele sale de emergență, înflorire și decădere. Intențiile proiectului nu au vizat calitatea traducerilor, variantele traducerilor sau soluțiile estetice găsite de traducători, care constituie tot atâtea puncte de pornire pentru un proiect mai amplu și mai ambițios. Scopului de a contura o schiță a domeniului traductiv autohton i se subsumează încercarea de a înțelege configurația specifică a identității noastre culturale și intelectuale.

Cuvinte-cheie: *traducere literară, transpunere, text, spațiu cultural, orizont semiotic, nucleu traductiv.*

EMERGING FROM THE SHADOW: SOME CONSIDERATIONS ON MOLDOVAN LITERARY TRANSLATIONS FROM THE SOVIET AND POST-SOVIET PERIOD

This article presents the results of micro-project research “The longitudinal and quantitative study of literary translations in the Republic of Moldova (1958-2010)", led by students of the Master's Degree Programme "Conference Translation and Interpretation" within the discipline "Literary Translation and Interpretation". One of the main research’s objectives was to reconstruct the catalogue and the route of the Moldovan translations from the reference period, whereof hardly or selective was written in the national specialized studies. The results of this census, subjected to segregation and statistical interpretation of the data, allowed the creation of literary, sociological and cultural observations. The methods of quantitative analysis certified the reconstruction of Moldovan translations’ evolutionary path in its stages of emergence, blooming and decline. The project’s intentions did not concern the quality and the alternatives of the translations, or the aesthetic solutions generated by the translators, which constitute as many starting points for a greater and more ambitious project. In order to outline a sketch of the local translation field, the attempt to understand the specific configuration of our cultural and intellectual identity is included.

Keywords: *literary translation, transposition, text, cultural area, semiotic timeline, translational core.*

Traducerile literare moldovenești din perioada sovietică și cea post-sovietică reprezintă o sursă generoasă de cunoaștere și înțelegere nu numai a istoriei fenomenului traductologic național, ci și a felului în care importurile și schimburile literare au determinat configurația specifică a identității noastre culturale și intelectuale. Începând cu 1956, datele despre traducerile literare au început să fie consemnate în așa-zisa „Cronică a cărților”, aflată în custodia Camerei Naționale a Cărții și a Bibliotecii Naționale a Moldovei. Întocmită lapidar, cu regretabile imprecizii referitor la descriptorii bibliografici ai textului-sursă, ai limbii de traducere și uneori chiar ai identității

autorului sau a traducătorului, acest registru național oferă totuși un tablou impresionant al constituirii, avântului și decăderii activității traducătorilor moldoveni. Conform informațiilor furnizate de „Cronică", între anii 1956 și 1989, au fost traduse și puse în circulație circa două mii trei sute patru (2304) titluri de cărți. Dată fiind brevitatea colecției, absența documentării până în 1956 și lipsa câtorva pagini între 1951-1955, e de presupus că volumul corpusului de traduceri este mult mai mare. Aceeași bază de date, continuată și după 1989, cu o acuratețe și mai scăzută a consemnării, înregistrând, fără disociere, atât traducerile locale, cât și cele care au completat fondul de carte datorită donațiilor sau importurilor din România și Rusia, raportează cifra de o sută șaizeci (160) de titluri traduse între 1990 și 2010. Factorii care au determinat această dramatică decădere a activității traductive sunt multipli și ar merita o examinare detaliată a impactului reorganizării economice, a liberalizării pieței bunurilor estetice, a modificării cadrului instituțional de politici culturale și a tendinței generale a populației de a nu investi timp și muncă în activități intelectuale, asupra unui domeniu care atinsese, timp de șase decenii, un nivel considerabil de dezvoltare. Dincolo de această constatare de ordin socio-economic, analiza longitudinală și cantitativă a traducerilor literare ne permite să afirmăm că practica transpunerii, compilării sau adaptării operelor artistice a constituit o îndeletnicire constantă a scriitorilor și oamenilor de creație pe întreaga durată a perioadei de referință. Începând cu deceniul al șaselea, numărul și diversitatea traducerilor crește progresiv, atingând un punct culminant al evoluției în anii '80, când anual se realizau, în mediu, câte o sută de traduceri și se conturează o școală națională de traducători din mai multe limbi europene, căruia îi urmează un declin brusc și ireversibil pornind din anii '90 ai secolului trecut (Figura 1).

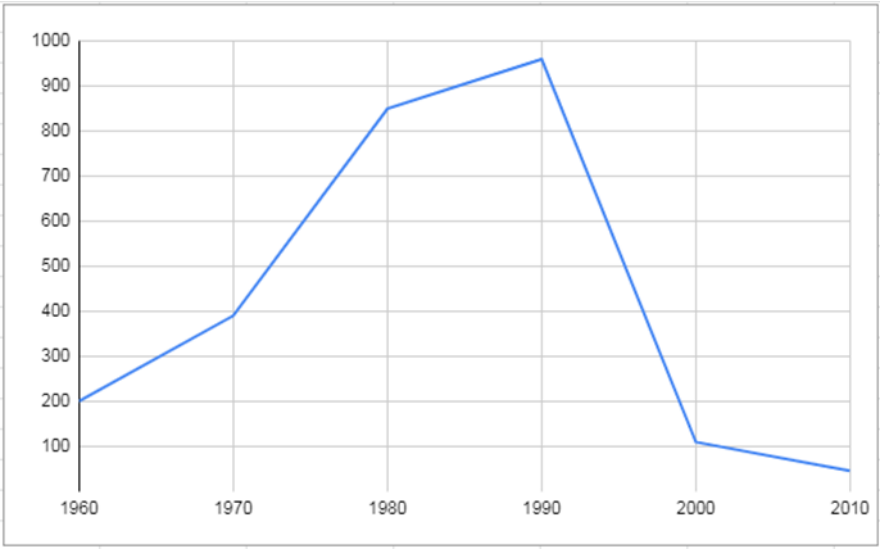

Figura 1: *Evoluția traducerilor literare în perioada 1956-2010*

Soarta acestui patrimoniu balastat este comparabilă cu cea a majorității bunurilor moștenite din perioada sovietică. Fiind editate, până în 1991, în grafie chirilică și purtând stigmatul lingvistic și ideologic al perioadei de apariție, aceste traduceri și-au pierdut astăzi orice relevanță culturală sau utilitate practică. Oricât de modestă și discutabilă ar fi valoarea acelor traduceri literare, o întreagă epocă, dimpreună cu experiența dobândită în trecut și o tradiție abia înfiripată, a fost dată uitării, fără a inaugura, totuși, o nouă școală sau o nouă pleiadă de traducători literari. Devalorizate și închise în depozitele bibliotecilor, cărțile traduse în perioada sovietică nu constituie, decât sporadic, obiectul curiozității particulare a vreunui cercetător interesat de versiunile traducerii unui text, sau

de opțiunile lexicale și ambiguitățile prezente în operele traducătorilor. Faptul că majoritatea traducerilor literare din perioada respectivă au fost făcute din limba rusă, sau prin intermediul limbii ruse, aruncă o umbră de scepticism asupra activității traducătorilor și editorilor care au contribuit la difuzarea unui determinat set de valori estetice, morale, politice, sociale, precum și la formarea unor mode, tendințe, influențe sau gusturi literare. Metoda traducerilor indirecte a fost însă pe larg utilizată în secolele trecute și este, până în prezent, practicată în cadrul culturilor mici, receptoare și inevitabil legate de o limbă terță ca vehicul transportator de bunuri estetice. Încă din secolul al XIX-lea, minoritățile lingvistice din țările Europei Centrale și de Est au recurs la o limbă terță pentru a face posibilă răspândirea și cunoașterea marilor capodopere ale culturilor hegemonice: polonezii, oscilând între rusă și germană, sunt tradițional atașați de franceză, cehii intră în contact cu limba și cultura ungară, care, la rândul ei, apare drept intermediar pentru cea sârbă și germană. În secolul XXI, engleza este principalul vehicul pentru cunoașterea și traducerea textelor scrise în chineză, japoneză și în limbile din India. Limba intermediară nu poate fi, prin urmare, un motiv suficient pentru a plasa sub semnul mediocrității întregul corpus de traduceri efectuate într-un timp și un spațiu dominat politic de supremația limbii ruse. A condamna astăzi aceste traduceri înseamnă a nu cunoaște nimic despre epoca sovietică. Doar o expertiză specializată a traducerilor ar putea stabili calitatea lor estetică și, implicit, valoarea sau lipsa de valoare în cadrul sistemului literar. În ciuda faptului că în ultima vreme se scrie un număr din ce în ce mai mare de publicații dedicate traducerii, puține dintre ele au drept subiect de studiu retrospectiva traducerilor efectuate în perioada sovietică sau evaluarea măiestriei traducătorilor moldoveni. Pe urmele lui Albert Thibaudet, Mihai Cimpoi afirma despre subiectivismul inevitabil al evaluării literaturii basarabene postbelice că e nevoie de o distanță temporală de minim cincizeci de ani pentru a pronunța o adevărată judecată de valoare în privința ei [1, p.230]. Credem că același lucru este valabil și în cazul traducerilor literare. Asumându-ne riscurile unor omisiuni sau exagerări inerente unui studiu preliminar și poate prematur, propunem, în limitele articolului de față, câteva considerații privind istoria traducerilor moldovenești și a proceselor subiacente de dezvoltare a culturii literare în perioada sovietică.

Dacă e să ne bizuim pe „Cronica cărții”, primul text tradus în 1956 este basmul scriitorului rus Vasili Jukovski „Ivan – Țarevici și lupul cenușiu”, apărut, în versiunea lui George Meniuc, cu titlul „Ivan Țarevici și lupul sur”. Interesant este că povestea apare reeditată în 2014 de editura Litera cu titlul „Ivan Țarevici și lupul cel sur”, fără a indica însă numele traducătorului. Alte câteva povești, povestiri și poezii pentru copii fac parte din lista celor 39 de texte traduse în anul inaugural. Scriitorii moldoveni Petru Zadnipru, Liviu Deleanu, Ion Druță, Vera Maleva, Valentin Mîndîcanu ș.a., aflați la începutul carierei lor literare, își exersează meseria de traducători cu o oarecare timiditate, transpunând din limba rusă preponderent proză scurtă sau poezii de o îndoielnică valoare literară. Spațiul unei culturi precare, înstrăinate, controlate ideologic și lipsite de un public cititor elevat se reconstituie admirabil în imaginea acestor prime traduceri literare. Titluri de genul „Îndrăznețul de Nikita (I. Iakovlev), „Pumnalul” (A. Rîbakov), „Viața biruie” (O. Matiușina), „Piatra fierbinte” (A. Gaidar) sau „Oblomov” (I. Goncearov) evocă politicile culturale ale epocii, orientate spre educarea tinerilor cititori în spiritul valorilor tradiționale ale culturii ruse și sovietice. Chiar dacă perioada este cea a traducerilor la comandă și este supusă dogmatismului proletcultist, doar 3 din cele 39 de texte traduse în 1956 poartă un caracter explicit ideologic („Alexandru Matrosov” de P. Jurba, poemul „V. I. Lenin” de Maiakovski și „Otreadul ține cadența” de A. Alexin). În situația unei tradiții literare naționale brutal întrerupte și a penuriei de carte editată în alfabetul chirilic impus de regim, scriitorii moldoveni, în majoritatea lor, intelectuali născuți sau cu studii efectuate în România, întreprind o adevărată cruciadă de culturalizare a populației, traducând

o serie de opere din patrimoniul literar universal. Astfel, Andrei Lupan traduce „Hamlet, prinț al Danemarcei” de Shakespeare, Iurie Barjanschi traduce drama istorică a lui Schiller „Wilhelm Tell”, cele două volume ale „Tragediei americane” de Dreiser apare în versiunea lui Iosif Balțan, „Tartuffe ori înșelătorul” de Molière este transpus prin intermediul limbii ucrainene de Constantin Condrea, iar „Aventurile lui Tom Sawyer” de Mark Twain și „Aventurile lui Munchhausen” de Rudolf Raspe sunt traduse de Ion Druță.

Perioada cuprinsă între 1956 și 1960 este, în general, destul de productivă din punctul de vedere al traducerilor literare, orientate, de cele mai multe ori, spre satisfacerea nevoilor educaționale ale învățământului pre-școlar și ale celui primar. Către deceniul al șaselea se constituise deja o primă generație de „țărani intelectuali” cu studii pedagogice, medicale sau tehnice, ale căror gusturi și necesități de lectură impuneau necesitatea diversificării spectrului de traduceri literare. Este greu de stabilit dacă alegerea textelor, a temelor sau a genurilor de tradus era, în contextul istoric dat, rezultatul pasionalității traducătorilor față de opera unui scriitor anume, sau reflecta o linie directoare a editurilor de stat, dar oferta de carte străină crește progresiv, cum de altfel se extinde și tagma traducătorilor. Nu este vorba, desigur, despre traducătorii de profesie, ci despre scriitorii care erau interesați de traducerile literare fie pentru a-și îmbogăți propriul registru stilistic, fie din raționamente economice. Cazurile politice, când un scriitor era demis din funcția ocupată în redacția unui ziar sau revistă, exclus din rândurile Uniunii Scriitorilor și pus sub interdicția publicării, nu erau nici ele puține. Traducerile literare erau, în asemenea situații, singurul refugiu și singura sursă de venit a scriitorilor persecutați, care publicau fie sub pseudonim, fie își încredințau traducerile altor confrați de breaslă care nu intraseră în conflict cu sistemul. Acesta este, bunăoară, cazul lui Constantin Condrea (1920-2009), care după încercarea eșuată din 1979 de a emigra în Israel, este concediat din toate funcțiile ocupate, fiind nevoit să-și câștige pâinea din traduceri, pe care le efectuează în colaborare cu Alexandru Cosmescu, sau cea a lui Vasile Vasilache (1926-2008), care după editarea primei părți a romanului „Poveștea cu cucoșul roșu” (1966), considerată subversivă și interzisă o perioadă, dezvoltă o adevărată „cooperativă de traducere” împreună cu membrii familiei și în colaborare cu același Alexandru Cosmescu. Maniera în care era abordată chestiunea traducerilor literare reflectă, prin urmare, poziția scriitorilor-traducători față de sistem, în interiorul căruia erau nevoiți să activeze și să-i respecte regulile, și pe care îl fintau ori de câte ori li se ivea ocazia. Lista traducerilor realizate pe parcursul anilor ’60 demonstrează o relativă obedință față de politicile culturale sovietice, orientate spre un „cititor mediocru”, căruia trebuia să-i oferi cărți „simpluțe”, deoarece cărțile „serioase” ar fi putut să nu fie înțelese [2], dar și o tendință de a promova în masă operele valoroase ale unor scriitori ruși sau străini din trecut sau contemporani. În felul acesta, pe lângă textele de duzină ale unui Gherasim Uspenski, Iacov Șvedov sau Evgheny Hramov, ultimul devenit, printre altele, un talentat traducător rus al lui Rilke, Kipling și Henry Miller, sunt traduse o serie de romane, povestiri și poezii din literatura clasică rusă. Igor Crețu traduce „În ajun” (1958) de I. Turgheniev, Paul Mihnea, George Meniuc și Bogdan Istru traduc poeziile lui N. Necrasov („Femeile ruse” (1957), „Gânduri la ușa boierului Sloboda” (1958) și un capitol din poemul „Cine trăiește bine în Rusia” (1958)), Constantin Condrea traduce „Hiperboloidul inginerului Garin” (1958), Gheorghe Ciuș, directorul editurii „Cartea moldovenească”, transpune „Povestirile” (1959) lui Lev Tolstoi, iar Agnesa Roșca realizează o primă traducere a lui Dostoievski („Satul Stepancikovo și oamenii lui. Din însemnările unui necunoscut” (1957)). Nu lipsește nici „tributul ideologic”, plătit sub forma unor opere de propagandă revoluționară și sovietică: Iurie Barjanski pune la dispoziția cititorului moldovean „Poemul despre Octombrie” (1957) al lui V. Maiakovski, Emil Loteanu traduce „Vestitorul de

furtună” (1958) de M. Gorki, iar Liviu Deleanu oferă o versiune a fragmentului din poemul „Vasilii Tiorkin”, „Peste apă” (1958), de A. Tvardovski. Spectrul traducerilor din literatura universală este neomogen în ceea ce privește importanța, complexitatea sau apartenența la un curent ori gen literar anume, cu o ușoară înclinare a balanței în direcția literaturii de aventuri, dar cu o vizibilă extensie geografică a culturilor – sursă. Alături de scriitori francezi, englezi, germani, americani sau italieni, apar traduceri ale unor scriitori proveniți din China, Israel, Cehia, Slovacia (Cehoslovacia) și chiar din România. Este tradus Jules Verne (1957, B. Corduneanu), Victor Hugo (1957, B. Movilă), Edmondo De Amicis (1957, V. Malev), Jorge Amado (1957, A. Rumu), Ethel Lilian Voynich (1957, A. Cosmescu), Fenimore Cooper (1957, V. Russu), Alfons Dode (1958, I. Botez), Alexandre Dumas (1958, A. Konunov), George Gordon Byron (1958, I. Barjanski), „Romeo și Julieta” (1958) de Shakespeare (V. Belistov), toate realizate prin intermediul limbii ruse și cu transcrierea specifică a numelor autorilor, în timp ce descriptorii bibliografici din „Cartea cărții” pretind că romanul „Ivanhoe” de Walter Scott, ortografiat „Aivengo” (1957), a fost tradus de Iosif Balțan din limba engleză, la fel ca „Prinț și cerșetor” (1957) de Mark Twain, transpus de I. C. Ciobanu și „Povestirile” (1957) lui O. Henry traduse de Aureliu Busuioc.

Anul 1958 este unul remarcabil în istoria traducerilor moldovenești, depunând o mărturie, prin titlurile și autorii transpuși în limba rusă, despre o perioadă de relaxare ideologică, în care cultura basarabeană beneficiază de un firav și pasager contact cu spiritualitatea românească. Începând cu a doua jumătate a anilor ’50, au început să fie editați clasicii români și tot în acest răstimp, o parte dintre ei au fost traduși în limba rusă. Grație eforturilor lui G. Perov, care a tradus din versurile lui B.-P. Hașdeu, „Благочестье” (1958), și ale lui A. Kamarovskii, care a transpus „Парламентская арифметика и химия” (1958), cititorii de limbă rusă au putut lua cunoștință cu opera uneia dintre cele mai mari personalități ale culturii române din toate timpurile. Fragmente din creația lui Vasile Alecsandri, „Избранное”, sunt publicate în același an, lăsând însă numele traducătorului în anonimat. O singură poveste de Ion Creangă, „Сказка о поросенке”, este tradusă de G. Perov în 1959. Din seria scriitorilor români moderni și contemporani, sunt traduși, în 1958, Alexandru Vlahuță („907-й. Стихи”), Gheorghe Coșbuc („Смерть фулжера”), Gheorghe Topârceanu („Осенние рапсодии”), Tudor Arghezi („Завещание. Стихи”), George Bacovia („Весенние нервы”) și Cicerone Theodorescu (ortografiat Teodorescu) cu „Рады гостям”. Interesant este de remarcat că nici unul dintre acești scrritori români nu a fost tradus în rusă de scriitorii moldoveni, ceea ce vorbește fie despre o măsură justificată de prudență, fie despre o cunoaștere insuficientă a limbii ruse. Dacă în cazul clasicilor și al modernilor, traducerea este făcută din „limba moldovenească”, probabil, cu scopul de a-i „moldoveniza”, disimulându-i mai lesne în imaginarul cultural al locului, atunci în cazul contemporanilor, limba-sursă este româna, care admite o colaborare cu țara vecină din blocul socialist. Dintre scriitorii români exportați în spațiul rus, este tradus Aurel Mihale (1922-2017), cunoscut pentru proza sa despre război, cu povestirea „Последняя отака” (1958), Sadi Rudeanu (1924-1993), umoristul român emigrat în Israel, cu povestirea „Письмо” (1958) și poetul Alexandru Andrițoiu (1929-1996), cu placheta de versuri „Всегда дома” (1958).

Deși inegale ca număr, schimburile literare au loc în ambele sensuri. Din 1956 până în 1959, șaptesprezece scriitori moldoveni au fost traduși în limba rusă, beneficiind astfel, dacă nu de o circulație în vastul spațiu sovietic, cel puțin de posibilitatea de a-și prezenta creația în cadrul întâlnirilor și delegațiilor în celelalte republici sovietice. E de presupus că versiunea rusă a povestirilor lui Gheorghe Adam, „В долине Сочи” (1956), a nuvelei lui Lev Barski „Бужоряне” (1956), a romanului „Кодры” (1957) de I. C. Ciobanu sau a cărții pentru copii „Кот и мышка”

(1958) de Grigore Vieru, era destinată, în primul rând, consumului intern, și nu marelui public cititor din Uniunea Sovietică, dar recunoașterea, drumul spre faimă și spre internaționalizare începea prin traducerea în limba rusă. Dintre cele șaptesprezece texte traduse în rusă, doar șase (L. Barskii, I. Cutcovețchi, F. Ponomari, I. C. Ciobanu, A. Șalari, E. Bucov) sunt traduceri autorizate, ceea ce înseamnă că au fost făcute cu acordul și probabil cu autorizarea autorului de a interveni stilistic, lexical sau compensatoriu în cazul segmentelor dificile ale textului de tradus. Faptul că majoritatea traducerilor din „limba moldovenească" sau din alte limbi în „limba moldovenească" nu sunt autorizate se explică prin gestul Uniunii Sovietice de a nu semna „Convenția de la Berna pentru protecția Operelor Literare și Artistice" nici în versiunea ei inițială din 1886, nici în cea revizuită din 1971. Prelungitele divergențe politice dintre Statele Unite, care au aderat la Convenție abia în 1989, și Uniunea Sovietică, în opinia căreia prevederile legislației favorizau țările occidentale ca principale exportatoare de bunuri culturale, le-au oferit traducătorilor moldoveni un cadru de activitate extrem de relaxat. Pe de altă parte, aceeași lipsă de adeziune la legislația internațională explică repertoriul învechit al textelor traduse, pentru aparițiile editoriale recente sau de ultimă oră fiind necesară reglementarea drepturilor de autor.

Anii '60 ai secolului trecut sunt, pentru traducătorii moldoveni, o perioadă de activitate fructuoasă. Pe lângă numărul tot mai mare de traducători, în tagma cărora se înscriu deja universitarii, regizorii și chiar actorii, se observă câteva încercări îndrăznețe de a traduce din alte limbi decât cea rusă. Timp de un deceniu, au fost realizate 369 de traduceri, 14 dintre care pretind a fi transpuneri directe ale originalului francez, englez, german și italian. Numărul traducerilor inverse, din limba „moldovenească" în rusă, documentează rolul crescând al literaturii moldovenești și interesul acesteia de a circula în cadrul bilingv al societății. Cele 38 de texte traduse din limba „moldovenească" în rusă, fixate de bibliografi, sunt dovada creșterii contactelor între grupurile etnice și a difuzării produselor literare naționale în rândul acestora.

Tendința generală a deceniului este, ca și în anii precedenți, de a satisface necesitățile sistemului de învățământ pre-școlar și școlar. Prevalează, astfel, literatura educativă pentru copii și adolescenți, compusă, de cele mai multe ori, din proza scurtă sau creația poetică a unor scriitori ruși minori. În pofida calității îndoielnice a acestor achiziții literare, ele au contribuit la completarea așa-zisei „biblioteci a școlarului", destinată cultivării tinerilor cititori în spiritul prieteniei, al devotamentului, aventurii și cutezanței. Mentalul deceniului este totuși puternic marcat de producțiile realismului socialist, pe care traducătorii moldoveni le difuzează în conformitate cu politicile culturale ale vremii. Anume în această perioadă, datorită traducerilor, cititorii moldoveni au cunoscut chipul și faptele „noilor eroi": „Din viața lui Ilici" (P. Makrușenko, tradus de A. Gromov în 1964), „Pavlic Morozov" (V. Gubarev, tradus de L. Mirskaia în 1965), „Povestiri despre Ciapaev" (V. Banîkin, tradus de E. Onoicenco în 1966), „Povestire despre Dzerjinski" (I. Gherman, tradus de E. Damian în 1966), „Fiul meu" (E. Koșevaia, tradus de M. Bruhis în 1966), „Zoia și Șura" (L. Kosmodemianskaia, tradus de S. Șleahu în 1966). Spre onoarea scriitorilor moldoveni, trebuie totuși remarcat că traducerea maculaturii ideologice nu este, decât cu mici excepții, opera lor. Orientați spre literatura de valoare, aceștia traduc o serie de texte importante din literatura rusă clasică și modernă. Astfel, Vladimir Beșleagă traduce povestirea „Păunul" (1964) de L. Tolstoi, Iurie Barjanski transpune drama în patru acte „Bal mascat" (1966) de I. Lermontov, Aureliu Busuioc oferă o versiune a comediei lui A. Griboedov „Prea multă minte strică" (1967), Petru Cărare se îndeletnicește cu „Fabulele" (1969) lui I. Krîlov, iar Igor Crețu traduce o culegere de „Poezii" (1969) de A. Pușkin, „Suflete moarte" (1969) de N. Gogol și, împreună cu Aureliu Busuioc, o plachetă de „Versuri" (1969) de Alexandr Bloc. Preocuparea pentru traducerea și

difuzarea operelor din patrimoniul universal este și ea la ordinea zilei. Pe parcursul deceniului al șaselea, în sistemul literar național au pătruns circa 25 de autori străini (G. Rodari, G. Grin, L. Pirandello, O. Henry, J. Negro, A. de Saint-Exupéry, Shakespeare, R. Burns, Eschil, H. de Balzac, D. Alighieri, Lope de Vega, G. de Maupassant, P. Neruda, Kobo Abe, G. Perec, B. Brecht, P. Corneille, P. Mérimée, A. Prévost, R. Kipling, G. Lessing, P. Neruda). În 1968, este publicată la editura „Cartea moldovenească" prima parte din „Divina comedie" a lui Dante Alighieri, „Infernul", în traducerea lui George Coșbuc și cu un studiu introductiv semnat de italienistul Nicanor Rusu. Merită amintite, cu titlu de excepție, lucrările traduse direct din limba originalului. „Romanul reginei" de Martina Mono pare a fi prima lucrare tradusă din limba frnaceză de Aristid Cupcea în 1961. Z. Barbălat oferă întâia traducere din limba germană a romanului „Nobi" (1962) de Ludwig Renn, iar Gheorghe Ciuș traduce din engleză „Omul nostru din Havana" (1962) de Graham Greene. De asemenea, par a fi traduse din franceză, cel puțin reieșind din descriptorii bibliografici, „Micul prinț" (1965) de Saint-Exupéry (I. Crețu), „Nuvelele" (1969) lui Mérimée (M. Nicolaev), „Lucrurile"(1969) de G. Perec (N. Berștein), „Manon Lescaut" (1969) de A. Prévost (A. Cononov) și „Emilia Galotti" (1969), tradusă din germană de Alexandru Gromov. Sus-numita listă de autori reflectă perfect concepția sovietică despre literatura străină (зарубежная литература), care includea, pe lângă „scriitorii canonici", o serie de „scriitori prieteni" din Occident și din țările blocului comunist. Fideli acestei concepții, traducătorii moldoveni își îndreaptă atenția spre confrații lor de breaslă chinezi, vietnamezi, coreeni, cubanezi, cehi, unguri, polonezi sau bulgari. Un alt aspect vădit al internaționalismului epocii este promovarea, prin intermediul traducerilor, a scriitorilor proveniți din cele cincisprezece republici-surori, care trebuia să formeze, în mentalul colectiv, imaginea unei patrii multietnice comune. De-a lungul deceniului, traducătorii moldoveni transpun, anual, câte 5-6 texte semnate de autori georgieni, armeni, azeri, cazahi, kirghizi, letoni, lituanieni, estoni, belorusi sau ucraineni.

În linii generale, deceniul al șaptelea continuă liniile directoare din trecut, dar este mai prolific și mai selectiv în alegerea textelor de tradus. Timp de zece ani, au fost realizate 745 de traduceri, ceea ce reprezintă o cifră dublă față de perioada anterioară. Din creația scriitorilor moldoveni au fost traduse 92 de texte, un număr considerabil pentru o literatură mică și încă foarte tânără. Numărul traducerilor directe este însă în jumătate mai mic (7 texte), fapt care s-ar putea explica prin cartografierea mai riguroasă a descrierii cărților. Aceeași tendință de internaționalizare și de acoperire a necesităților programelor școlare poate fi observată și în decursul anilor '70, însă cărțile traduse nu mai provin, decât arareori, din zona maculaturii literare. Este un deceniu intelectual, în care se afirmă „generația ochiului al treilea", cum numește Mihai Cimpoi [1] noua pleiadă de scriitori cu un acut simț estetic și viziuni metafizice, care se va înrola în armata națională a traducătorilor. Pentru congenerii acestei pleiade de scriitori, care reprezintă publicul cititor al vremii, cu un nivel de educație și cultură generală mult mai elevate, lucrează editurile și traducătorii anilor '70. După încercările timide din anii precedenți de a traduce basme și proză scurtă, se ajunge, în sfârșit, la traducerea romanelor, în care se „specializează" Constantin Condrea, Alexandru Gromov, Alexandru Cosmescu, Igor Crețu, Vasile Vasilache și Nicolae Bernștein. Din masa de texte traduse, se desprind în mod special romanele din seria literaturii științifico-fantastice. În 1970, Tudor Moraru traduce „Capul profesorului Dowell" de A. Beleaev, urmat de „Războiul lumilor" de H. Wells în versiunea lui Alexandru Gromov. În 1973, Elena Damian mai traduce un roman de H. Wells, „Omul invizibil", seria fiind continuată de povestirile fantastice ale lui Ray Bradbury, „R înseamnă Rachetă" (1975), nuvelele fraților Strugațki „Întâlniri neprevăzute" (1979), traduse de Alexandr Gromov, apoi de romanul lui G. Martînov „Ghianeia" (1979), în interpretarea lui Aurel

Scobioală. Pătrunderea acestui gen de literatură, care realizează sinteza dintre cultura științifică și cea literară, vorbește despre o segmentare a gusturilor și preferințelor lectoriale pe domenii de interese. Lista operelor traduse din literatura universală se completează cu aproximativ 68 de titluri. Complexitatea și valoarea acestor texte este neomogenă, unele dintre ele meritând a fi, totuși, consemnate ca moment de lărgire a orizontului semiotic al culturii receptoare. Din antichitatea greco-latină, Nicolae Costenco traduce „Iliada" (1978) lui Homer, Pavel Starostin traduce „Tragediile" (1977) lui Eschil și „Tragediile" (1974) lui Sofocle, în versiunea lui Boris Belistov apar „Comediile" (1975) lui Aristofan, romanul pastoral „Daphnis și Chloe" (1970) este transpus de Vladimir Beșleagă, iar „Bucolicele" (1970) lui Vergiliu apar în traducerea lui Paul Mihnea. Cu „Lirica" (1975) lui Petrarca își încearcă măiestria Pavel Darie, în timp ce Andrei Lupan realizează o transpunere a dramei „Hamlet" (1973) de Shakespeare. 1976 este anul în care Vladimir Beșleagă pune în circuitul local capodopera lui Erasm din Rotterdam, „Laudă prostiei", iar satira lui Sebastian Brandt, „Corabia nebunilor", este tradusă de Petru Cărare în 1979. Modernismul european pătrunde în cultura națională timid, prin traducerea „Versurilor" (1972) lui Apollinaire de D. Matcovschi, a romanului „Portretul lui Dorian Gray" (1973) de Oscar Wilde în versiunea lui Nicolae Bernștein și a romanului „Casa Buddenbrook" (1975) al lui Thomas Mann transpus de Constantin Condrea. „Fenomenul Dumas", care va genera în deceniul următor o adevărată lectură maniacală în masă, începe prin traducerea romanului „Cei trei mușchetari" de Constantin Condrea în 1976. Un alt moment care nu poate fi trecut cu vederea este cea de a treia traducere (după cea din 1950 a traducătorilor ruși I. Mirimskii și I. Kojevnicov, apoi cea din 1968 a lui D. Samoilov [3]) a „Luceafărului" lui M. Eminescu în limba rusă, realizată de scriitorul moldovean Grigore Perov în 1975.

Abia în anii '80 se poate vorbi despre o perioadă prolifică, diversificată și foarte sigură de sine a activității traductive moldovenești. Cel mai mare număr de traduceri – 980 de texte – a fost realizat în acești ani. Numărul de lucrări traduse din creația scriitorilor moldoveni în limba rusă – 171 de texte – atinge și el un punct culminant. Deși traducerile din rusă sau prin intermediul limbii ruse rămân, în continuare, dominante, limbile de lucru se ramifică. Diversificarea componenței etnice a membrilor Uniunii Scriitorilor, dar și circumstanțele de viață privată sau profesională (stagiile și reședințele de creație în alte republici), au drept efect transpunerile din ucraineană, letonă, lituaniană, estonă sau bulgară. Fără îndoială, recursul la traducerile directe din limbile franceză, italiană, spaniolă, portugheză și engleză (59 de texte) a avut o contribuție considerabilă la îmbogățirea limbajului și a resurselor creative ale scriitorilor moldoveni. Dar fenomenul cel mai remarcabil al perioadei îl constituie încercările de a exporta produsele literare locale în alte spații culturale prin intermediul traducerilor. În tagma traducătorilor acestei perioade îi regăsim pe Victor Banaru, Dionisie Bădărău, Dumitru Melenciuc, Tudor Balaban, Ion Dumbrăveanu, Sergiu Pavlicenco, Mihail Chirilă, universitari de excepție, care au dezvoltat o prodigioasă activitate de transmitere a tezaurului nostru folcloric sau clasic, dar și a operelor contemporane, în limba franceză, engleză și spaniolă. Cele 64 de texte traduse în limbi străine sunt mai mult decât o încercare a acestor universitari de a-și verifica menirea de intermediari ai culturii, ele vorbesc despre constituirea unei școli naționale de traductologie. Deși impactul acestor traduceri rămâne cunoscut mai mult consumatorilor locali – profesorii și elevii liceelor cu predare în limba franceză, engleză și spaniolă –, ajungând arareori să fie difuzate în țările limbii – țintă, ele merită a fi totuși amintite. Astefel, în traducerea lui Victor Banaru apar „Historiettes avec Pakala et Tandala" (1989), „La boursette avec deux sous" (1982) de Ion Creangă, „Le conte de la renarde" (1982) de George Meniuc, „Dons" (1985) de Ion Druță, „Ma patrie sovietique" (1985) de Vladimir Beșleagă, „Mes

grand peres" (1986) de Ghoerghe Vodă, „Le petit vaillant du groupe des grands" (1988) de Aurel Scobioală. Alături de Victor Banaru, Victor Chirinciuc traduce „Les nouvelles aventures de Natafliatsa" (1986) de Aureliu Busuioc, Vsevolod Grigoriev traduce „L'orange" (1988) de Nicolae Esinenco, iar Eleonora Hotineanu traduce „Histoire d'une fourmi" (1988) de Ion Druță. Dintre traducerile efectuate din limba franceză, considerabil mai multe, merită consemnate romanul lui Alphonse Daudet „Tartarin din Tarascon" (cu titlul „Minunatele isprăvi ale lui Tartaren din Tarascon (1984)) și „Eugénie Grandet" (cu titlul „Eugenia Grande" (1986)) efectuate de Vasile Vasilache, romanul „Roșu și negru" (1984) de Stendhal în versiunea Argentinei Cupcea-Josu și „Poeziile" (1985) lui Paul Verlaine traduse de Paul Mihnea.

Cele mai multe traduceri în limba engleză se datorează lui Dionisie Bădărău: „Pekaley and Tindaley. Moldavian Folk Tales" (1980), „The Tale of Aliman the green king's son" (1983), „The picture with a torn corner" (1983) de Petru Zadnipru, „Moldavian folktale" (1983), „My relish for cherries" (1984) de Ion Creangă, „Moldavian legends" (1984), „Gifts" (1985) de Ion Druță, „The soviet motherland" (1985) de Vladimir Beșleagă, „The Ballad of the five kittons" (1986) de Ion Druță, „Duffer's new adventures" (1986) de Aureliu Busuioc, „My grandfathers" (1986) de Gheorghe Vodă, „Interrupted flight" (1987) de Vladimir Beșleagă și „The Tale of Harap Alb" (1988) de Ion Creangă. Din engleză, Dionisie Bădărău traduce „Misterul de la Kings Ebbot" (1982) de Agatha Christie, „Vrăjitorul din cutie" (1983) de R. Lison și „Povești populare engleze" (1986). Dumitru Melenciuc traduce două povești de Ion Creangă, „The fox Plays the Bear a Trick" (1983) și „The Needle and the Hammer" (1984), altă poveste de Creangă, „The purse with coppers two" (1982), apare în versiunea lui D. Țurcanu, iar O. Cotelea îl traduce pe Spiridon Vangheli („The nightingale", 1987) și Nicolae Esinencu („The orange", 1988).

„Școala spaniolă" este reprezentată de Tudor Balaban, care a tradus „La bolsita con dos cuartos" (1982) de I. Creangă, „Mis abuelos" (1986) de Gheorghe Vodă, Ion Dumbrăveanu, care transpune „El cuento de la zorra" (1982) de George Meniuc și „Vuele Quelrado" (1987) de Vladimir Beșleagă, Mihail Chirilă, în a cărui interpretare apar „Las nuevas aventuras de Papanatas" (1986) de Aureliu Busuioc și „Los cuentos del jarro de alfar" (1988) de Anatol Ciocanu și Sergiu Pavlicenco, care transpune două povești de Ion Creangă, „Pecale y Tyndale" (1987) și „El cuento de Harap Alb" (1988). Din literatura spaniolă, Sergiu Pavlicenco traduce „Cercul morții" (1988) de R. F. Munios, iar V. Buzilă i-a făcut cunoscuți publicului cititor moldovean pe Rómulo Gallegos („Cantaclaro", 1982), Alejo Carpentier („Recursul la metodă", 1984), Julio Cortázar (Câștig la loterie", 1985) și Miguel de Unamuno („De negura", 1989, și „Abel Sances", 1989).

Este greu de presupus cum ar fi evoluat acest nucleu traductiv dacă haosul și bulversările anilor de tranziție nu ar fi intervenit cu brutalitate în viața intelectualilor moldoveni. Este cert însă că avântul luat în deceniul al optulea suportă un declin brusc de-a lungul anilor '90, ajungând, în primii zece ani ai noului mileniu, la cea mai joasă cotă de activitate din istoria traducerilor moldovenești. Dacă în 1990 se mai realizează încă 50 de traduceri, atunci începând cu 1991, numărul traducerilor nu depășește 5-6 texte pe an. Între 1990-1995, D. Melenciuc, D. Bădărău, I. Dumbrăveanu, S. Pavlicenco și S. Grigoriev au realizat, în mediu, câte o traducere anuală, după care își încetează activitatea. Cărțile traduse după Independență reflectă degradarea economică a populației, care nu-și mai permite decât satisfacerea nevoilor spirituale ale copiilor. Se revine, din nou, la traducerea masivă a poveștilor, a snoavelor sau a cărților de ghicitori. Singurele opere care denotă un ratrapaj tardiv al „cărților interzise" sunt romanul „1984" de G. Orwell, tradus în 1991 de Igor Nagacevschi, „Meșterul și Margareta" de M. Bulgacov, transpus de N. Radovici în 1991, „Poeziile" Anei Ahmatova și Ivan Bunin (2000), în interpretarea lui Traian Vasilcău și „Opera

poetică” a lui S. Esenin, tradusă de George Lesnea în 2005. Odată cu traducerea „Jurnalului de doliu” (2009) al lui Roland Barthes, Emilian Galaicu-Păun se profilează drept singurul traducător de profesie al timpurilor post-sovietice.

Panorama selectivă și incompletă expusă mai sus demonstrează că o istorie a traducerilor moldovenești este nu numai posibilă, dar și necesară. Ca oriunde în lume, acest domeniu, lăsat deocamdată într-un con de umbră, a contribuit la dezvoltarea pe orizontală a sistemului literar local, a menținut contactul cu marea cultură universală, realizând progresiv emanciparea de dogmatismul realismului socialist, a cultivat gustul pentru lectură și pentru anumite genuri sau specii literare, oferindu-le multor oameni de creație posibilitatea de a se refugia din calea malaxorului istoriei în activitatea productivă și utilă a traducerilor. Revizitarea acestui domeniu scoate în evidență și un capitol uitat din viața universitarilor, al căror elan și dorință de a promova valorile naționale este astăzi cu desăvârșire uitat. Cercetarea istoriei traducerilor moldovenești, conjugată cu perspectiva altor discipline umaniste, oferă o tematică inedită și generoasă de studiu, cu rezultate imprevizibile asupra întregului proces literar din perioada sovietică.

Referințe bibliografice:

1. CIMPOI, M., Istoria literaturii române din Basarabia,. Chișinău: Litera, 2003.
2. ДЕНИСОВА, Г., Наследие М. М. Бахтина в современном переводоведении: к вопросу о лингвокулътурологических моделях передач иинтертекста. Disponibil pe https://www.mrsu.ru (accesat în data de 13 decembrie 2020).
3. METLEAEVA, M., Luceafărul în traducerile rusești. Disponibil pe www.academos.asm.md (accesat în data de 20 ianuarie 2022).

RETRANSLATION AS THEORETICAL-PRACTICAL INTERROGATION ON EMINESCU'S TRADUCTOLOGY

CZU: 81`255.4:821.135.1 DOI:10.5281/zenodo.6497556

Elena PRUS
Free International University of Moldova
ORCID: 0000-0001-9419-5459

The need of retranslations and original contribution of each generation is a factor of renewing the national patrimony of each culture. The translations of dedicated authors, as the case Eminescu's opera, contribute to the deep revolution of all aesthetic norms in force in their literary space and play an essential role in the process of cultural space convergence.

The researcher Miroslava Metleaeva appreciates in her work the artistic aspect of the previous translations of the poetry "Luceafarul", their merits and deficiencies firstly, and the preservation of original text spirit and the transmission of the auctorial idea sense. The request of the translator Miroslava Metleaeva has deepened the existing translations by creating her own version and a freedom of increased creation. Her act of creation has followed the decoding of Eminescu's philosophical implications and the assignment of strong identity color of the original.

The personal special quality retranslation of Miroslava Metleaeva inscribes in the logics of *moving forward by overcoming* of Hegel and the *representation-supplement* (according to Gadamer), as the *identity* of translations relies on *alterity*, and its bicultural nature shows two modes of being and the intercultural relations between them.

Keywords: Traductology, literary translation, retranslation, Eminescu, decoding.

RETRADUCEREA CA INTEROGARE TEORETICO-PRACTICĂ ASUPRA TRADUCTOLOGIEI EMINESCIENE

Necesitatea retraducerilor și a contribuției originale a fiecărei generații este un factor de înnoire a patrimoniului național al fiecărei culturi. Traducerile autorilor consacrați, cum este cazul operei eminesciene, contribuie la revoluționarea în profunzime a tuturor normelor estetice în vigoare în spațiul lor literar și joacă un rol esențial în procesul de convergență a spațiilor culturale.

Cercetătoarea Miroslava Metleaeva evaluează în lucrarea sa latura artistică a traducerilor precedente ale poemului „Luceafărul", a meritelor și deficiențelor lor estetice, în primul rând, dar și respectarea spiritului textului original și transmiterea sensului ideii auctoriale. Demersul traducătoarei Miroslava Metleaeva a aprofundat traducerile existente prin crearea propriei versiuni și o mai multă libertate de creație. Actul său de creație a urmat decodarea implicațiilor filozofice eminesciene și atribuirea unei inedite identități a originalului.

Retraducerea personală de o calitate deosebită a Miroslavei Metleaeva se înscrie în logica *depășire ca progres înainte* lui Hegel și a *reprezentări-suplinire* (după Gadamer), întrucât *identitatea* traducerii are la bază *alteritatea*, iar natura sa biculturală demonstrează că este vorba de două moduri de a fi și de relația interculturală dintre ele.

Cuvinte-cheie*: traductologie, traducere literară, retraducere, Eminescu, decodare.*

The circulation of culture and civilization values, covered by translated books, in time and space, is a factor of renewing the national patrimony of each culture, the translation being an absolute necessity, their contribution to the modernization and universalization of ideas and languages being considerable, as Heliade Radulescu mentioned when he was initiating a wide program of literary translation in/from Romanian language at the beginning of 19th century. Pascale Casanova remarked in her volume *The World Republic of Letters*: "The translation is the high authority of language's specific consecration of the literary universe. (…) it is (…) a form of literary recognition and not only a change of language, a simple horizontal exchange and it is equivalent to the achievement of literary certificate" [1, p. 172, 174].

The translation is the field that may assert the unique and original expression of a nation. The other country's literature discovers also by the translating its top creations. When our creations will be adequately translated, we will enter the international circuit. The list of creations to translate (if there is an appropriate eventual program as the one Heliade Radulescu mentioned) has to start inevitably with Eminescu. The faith of his creations translations makes history and became tradition in our space, due to the translators' efforts and the interpretations conducted by the distinctive academician Mihai Cimpoi toward which, year by year, converge the efforts of Eminescu's creations researchers from the entire world, including those that make translations.

The magisterial request of Miroslava Metleaeva (Luchiancicova) work "Interpreting the translations of Eminescu's *Luceafarul* in Russian language" [2, p. 237] is to conceive the translation as part and inevitable prolongation of the literature. For our translator and interpreter, the literature is not constituted only of unique creations, but also of the amount of translations, the literature being therefore as evidence of translation. The dialogue of translation with the literature is related to the permanent confrontation of the language and literature ideologies with the historical functioning of literature.

Therefore, a culture becomes universal by translations, and the "act of translation is co-substantial to the culture as act, within act" [3, p. 271]. The mechanisms of translation impose as being isomorphs with those of creation, declared Irina Mavrodin, one of the top translators from French into Romanian. The text arises from the imagination of the poet and lives in other languages by the imagination of the translator. Very interesting seems to be the statement of Miroslava Luchiancicova about the resemblance and the differentiation of the creative imagination of the author and the translation. Having in both cases, the active character of the creative imagination, the author will note the differential peculiarities: independence, novelty and originality of images and ideas of author, and the evocative character of the imagination in the case of translator.

The case of more translators and literary critics concurrently, as the one of Irina Mavrodin, Emil Iordache and Miroslava Metleaeva, is the one of interpretation and translation as form of experience in the sense that every translation is itself an interpretation. It includes all openings, foundations and levels of interpretation; the interpretation is no more, in its turn, than the realization of the translation. We consider that the work of Miroslava Metleaeva is a theoretical-practical interrogation on the poetical activity.

The knowledge and the application of the theoretical support from the national and international space allows to the author to set up for and to verify her own researches. Complementary to the directions and to analyzed doctrines, we may say that the work meets some theories of translations as: *Translation as consubstantial act of artistic creation* (R. Jakobson), *Translation as adventure of the imaginary* (J. Burgos), *Translation as adventure of the style* (E. Cioran), *Translation as possibility by compromise* (S. Marcus), *Translation as mean of accumulation, and redistribution of symbolic capital* (M. Jeanrenaud), the las being analyzed by Miroslava Luchiancicova from another perspective.

If in case of non-literary translations we rely on the use of specialized terminologies and some techniques greatly dedicated, then in case of literary translation, we talk about quasi-impossibility to express in another language the singularity of the artistic text, which is the quicksilver difficult to catch and to fix. What we understand better through the work of Miroslava Metleaeva that what is more difficult to preserve in a work, is the native cultural substrate, which gives to the text a strong identity color. In translations, the perfect knowledge of the two languages – the one of the original and the one of the translation – is doubled by a deep penetration of the translated work microcosm

and the microcosm civilization of it. The translation is a metalanguage, a method to describe another symbolic system, the cultural one. Henri Meschonic has concluded eloquently: "pretending to translate only the language, culture was therefore translated".

The local perspective addressed to a foreign public implies each time unique as sense and form innovations and transfers. This report, really special between content and form, osmosis in which sometimes the form becomes content, makes some critics, as G. Genette for example, be skeptical as for the translation of the poetry and treat untranslatability as evidence of authenticity and value of the poetical text. Detaching from this controversial postulate, Miroslava Metleaeva will rely on the great works of Eugen Coseriu, which are pertinent in this case. Miroslava Metleaeva makes clear and understood her position, defining the main purpose of the translation as transmission of the auctorial idea sense, respecting as faithful as possible the artistic peculiarities of the original and without alienating from the text original.

We are living in a world deploying an intensive activity of translation in different fields, "the literary ones being the most hurried and, often, many of them are approximate as language, as fidelity toward original and toward the requirements of literary work esthetic expression, in which the style is capital, demanding from translator competence" [4, p. 215], passion and talent. Hence, it is necessary of retranslations and original contribution of each generations, factor of renewing the national patrimony of each culture. The translations of dedicated authors, as the case of Eminescu's creations, contribute to the deep revolution of all esthetic norms in force in their literary space and play an essential role in the convergence process of cultural spaces.

The retranslation relates to the transposition of the original message at a certain moment in a specific context, as "the literary translation appears therefore as a series always open, as an activity always restarted, never ended, definitive" [5], remaining as open work for other generations. No poetry is susceptible to be translated just once, as it is not passible of a single lecture. We will ascertain the original contribution of each generation favoring the neologisms, which sometimes reveals vintage terms in order to catch certain lost yet unperceived senses. It is the request of translator Miroslava Metleaeva, who, in new times, has deepened the existing translations by creating her own version, has proved more freedom of creation (according to the theorems of J.-R. Ladmiral, the translator is convicted to be free). Her act of creation, beyond the surface of words, has followed the decoding of Eminescu's philosophic implications.

Surely, the translations meet the canons that monitor the original thinking of author not be distorted. Miroslava Metleaeva, for whom the canon is "a set of esthetic norms/criteria specific to a period", "pursues the evolution of canonizing versions of the masterpiece in Russian language" [6, p. 21].

The literary translations and the specialized translations commit the expression to a faithful conformity toward the construction and the style of the foreign message, and appeal, unlike the non-literary translations, the imagination of the translator to recreate the sense in the language of translation.

What Miroslava Metleaeva analyzes in her work the appreciation of artistic side of previously translated poetry "Luceafarul", their esthetic merits and deficiencies, firstly, and the preservation of the original text spirit. The mission of Miroslava Metleaeva as translator appears as intellectual duty to synthetize the translations and their different fundamental criteria and values.

Greatly, the work of Miroslava Metleaeva is the appreciation of previous translations, by invoking the traductology criteria based on signification and equivalence, ethics and fidelity's controversy and others, supposing a certain respect for original and readers.

The recreation of Eminescu's text by Miroslava Metleaeva is the testimony of an affective intelligence and selective one, a given probably native, and mainly, cultivated of what will make her translation memorable. This success is very important for the re-appreciation of existing translations, and for the deep comprehension of Eminescu's literary creation. The comparison with other versions and the comment of own creative effort has highlighted the limits and the successes of her predecessors (M. Mirimski and Iu. Kojevnikov, Grigore Perov, Alexandru Brodski and David Samoilov), and her own researches and completions. The failures of predecessors are related to the disrespect of registers, gender restraints, heterogeneousness of styles, auctorial presence, simplification of imagistic system and others. The legitimacy of translation resonates with the original's text.

In *How to integrate/ Cum ne integrăm*, a speech given at the meeting of Romanian writers from the entire world, Arcadie Suceveanu has ascertained that has success in translation the person who, as in poetry, passes through the metaphysical zones, uprising the verbal material in the transcendental space of logosphere. Obviously, the essence and the purpose of the poetical translation, and literary one in general, do not reduce to render the sense, they have to achieve the equivalences semantically and stylistically in order to produce on the reader the same effect. The process of translation supposes the divergent interpretation of the sense, polysemy, ambiguity, losses, inappropriate reception. This fact explains why almost every translation may be considered simultaneously a relative success and a relative failure. The Indian writer of English language Salman Rushdie has specified in *Imaginary homelands/ Patrii imaginare*: "It is admitted, generally, that translating means to lose something; I stick stubbornly to the idea that translating means also to earn something" [7, p. 28]. The second part answers by a very explicit analyzes of this retroactive lecture. Hence, when Miroslava Metleaeva emphasizes the problem of different literary dominant, which give birth to creation sample, I would insist more on the report of inevitable *divergence* than the conflictual one used in the work (situation-limit not always achieved), as we consider that the mission of the translator consists in overpassing this situation of divergence through the equilibration and harmonization brought in the translation itself.

It is considered that the translation is never definitive, it is open by its nature and by the need at each passing of time to have an adequate variant. From here arises the need of retranslating. We will quote here Paul Valery: "The work lasts as long as it is capable to appear different from the one the author created".

The personal special quality retranslation of Miroslava Metleaeva inscribes in the logics of *moving forward by overcoming* of Hegel and the *representation-supplement* (according to Gadamer), as the *identity* of translations relies on *alterity*, and its bicultural nature shows two modes of being and the intercultural relations between them.

The current traductology recognizes the fact in translation the report establishes between two concept systems and not only between two languages (v. Simona Pollicino and others). Therefore, "the translator is firstly a reader decoding and analyzing the message from source language and subsequently a writer re-codifying it and restructuring it in the target language" [8, p. 65]. Mavrodin Irina testified also that she deconstructs and then she builds [9, p. 125]. In the concept of French sinologist Francois Julien to translate means to declassify in order to reclassify. Miroslava Metleaeva manages to inscribe this request in this logic, being aware that "almost every word in the poetry is codified and all comprehension issues of auctorial idea are tightly related to decoding the sense and the precedence of the text" [6, p. 21].

If a translation has to be periodically rethought, reviewed, rearranged, it is not for the fact that its author may be brought to the transfiguration of certain features, remarks the poet and Belgian

translator Fernand Verhesen, as the original text, by an independent movement of space and time, is the generator of own becoming [10, p.18]. Fernand Verhesen will add that the process of creation-recreation in translation has to be overpassed the subjectivity (introspective method to which refers Miroslava Metleaeava in the favor of a paradoxical objectivity). The poet-translator will highlight that the translator is put in the situation of conflict division between own individuality and Alter one. The resolution of this conflict implies the text in a route in which the divergent parts intercross in order to dialogize creatively. It is an important conclusion of the work. The act of translation situates at the crossroad of different identities. In order to equilibrate this inter-subjective space, in which the translator has the impression of de-personalization, he/she comes to release himself/herself of distortion shell. The translator has to put in brackets own cultural baggage in order to favour the concept freedom of Other, and passing through all these meanders of translation, he/she configures finally a new scene, a new space [*ibidem*, p. 23, 27].

Therefore, we conclude that the work contributes meritoriously to what we would call the rehabilitation of translator. The modesty (coming from the double hypostases in which is Miroslava Metleaeva) did not allow to emphasize entirely the plusvalue of own translation consisting of very adequate retranscription of Eminescu's thinking intensity, the perception of imagistic ensemble, the adaptation of language elements, *realias* and *culturems* of another culture, the maintenance of rhythm and melos, the empathy of cultures and others. Responding to a new horizon of expecting the current receiver, for Miroslava Metleaeva the translation has nothing to do with Babylonian curst traditionally invoked, it became for her *a modus vivendi, sentendi, parlandi*.

We believe that the work of Miroslava Metleaeva has the potential of quality translation in order to function as individual work, ideal toward still aspirates Quintilian.

Bibliographic references:

1. CASANOVA, Pascale, Republica mondială a literelor. Bucureşti: Curtea veche, 2007.
2. METLEAEVA, Miroslava, Interpretarea traducerilor „Luceafărului" eminescian în limba rusă. Iasi: Tipo Moldova, 2020.
3. GHIU, Bogdan, Facultatea de litere. Bucureşti: Cartea Românească, 2004.
4. BULGĂR, Gheorghe, „O componentă a culturii: traducerile" Comunicările Hyperion. Filologie. Bucureşti: Hyperion XXI, 2000.
5. MAVRODIN, Irina. Despre traducere literar și în toate sensurile. Craiova, Scrisul Românesc, 2006.
6. LUCHIANCICOVA, Miroslava, Autoreferatul tezei de doctor în filologie „Traducerea ca parte a procesulu literar: „Luceafărul" în spaţiul rus. Chișinău, 2019.
7. RUSHDIE, Salman, Patrii imaginare. Iași: Polirom, 2008.
8. ARBORE, Beatrice Camelia, Traducerea literară între știință și artă. Iași: Demiurg, 2015.
9. MAVRODIN, Irina, Mâna care scrie. Iași: Ed. Eminescu, 1994.
10. VERHESEN, Fernand, À la lisière des mots. Sur la traduction poétique. Bruxelles: Ante post, 2003.

РУМЫНСКИЙ ЯЗЫК: СЕЙЧАС ОБЬЯСНЮ! / LIMBA ROMÂNĂ: IMEDIAT VĂ EXPLIC!

CZU: 811.135.1`27:004.738.5 DOI:10.5281/zenodo.6501683

Eugenia BOJOGA
Unviersitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România
ORCID: 0000-0001-9821-9729

În textul de față analizăm un video, *Румынский язык: Сейчас обьясню!* (*Limba română: Imediat vă explic*), de 13.40 min, distribuit în You Tube în 20 aprilie 2018 de Arsenii Klinicev. Între timp, el a fost accesat de 680.249 de utilizatori și a acumulat 4.566 de comentarii. Adresat în special vorbitorilor de limba rusă, aceștia au reacționat imediat, fiind urmați de reprezentanții altor limbi și ai altor culturi. Comentari ample sau mici observații, note critice sau analize exhaustive, adnotări sau simple aprecieri, toată această varietate de feedback-uri este exprimată în mai multe limbi: rusă, română, engleză, polonă, bulgară, ucraineană, slovacă, arabă.

De patru ani, în spațiul online, *Румынский язык: Сейчас обьясню!* incită la comentarii și provoacă dezbateri. Adnotările utilizatorilor, împreună cu clipul lui Arsenii Klinicev, alcătuiesc un hipertext dinamic care se face / se scrie în continuare: primele comentarii datează din aprilie 2018, odată cu distribuirea sa în You Tube, iar ultimele sunt din 2 aprilie 2022.

Cuvinte-cheie: *cultura internetului, hipertext, video Limba română: Imediat vă explic, cetățean digital, limba moldovenească.*

ROMANIAN LANGUAGE: I'LL EXPLAIN IMMEDIATELY

In the present text we analyze a video *Румынский язык: Сейчас обьясню!* (Romanian language: I'll explain immediately), 13.40 min, distributed in You Tube on April 20, 2018 by Arsenii Klinicev. In the meantime, it has been accessed by 680,249 users and has accumulated 4,566 comments. Addressed especially to Russian speakers, they reacted immediately, followed by representatives of other languages and other cultures. Extensive comments or small remarks, critical notes or exhaustive analyzes, annotations or simple assessments, all this variety of feedback is expressed in several languages: Russian, Romanian, English, Polish, Bulgarian, Ukrainian, Slovak, Arabic.

For four years, in the online space, *Румынский язык: Сейчас обьясню!* incites comments and provokes debate. The users' annotations, together with Arsenii Klinicev's video, make up a dynamic hypertext that is made / written further: the first comments date from April 2018, with its distribution in You Toube, and the last ones are from April 2, 2022.

Keywords*: Internet culture (cyberculture), Hypertext, video Romanian language: I'll tell you right away, digital citizen, Moldavian language.*

Introducere

În spațiul online de limbă rusă, extrem de generos ca potențial de utilizatori, ne întâmpină o gamă foarte variată de materiale referitoare la limba română. Aceste materiale -- rezultatul căutării în Google a sintagmei Румынский язык – conțin lecții ineractive, cursuri de limbă temeinic elaborate și ingenios organizate[1], manuale de română ”fără profesor” în pdf, programe de studii la Universitățile unde se predă româna, cursuri audio în format mp.3, clipuri video ș. a. În felul acesta, cei familiarizați cu mediul online rusesc pot constata că, în ultimii ani, interesul față de limba română a sporit enorm de mult.

[1] De exemplu, Изучать румынский язык перед сном - 9 часов - с музыкой
https://www.youtube.com/watch?v=Qk57nOgsHrE
Полезные румынские слова и фразы для начинающих. Учим румынский язык, слушая музыку.
https://www.youtube.com/watch?v=h5Iok2hVhKo

În textul de față ne vom ocupa de Румынский язык: Сейчас обьясню![2] (*Limba română: Imediat vă explic*), un filmuleț de 13.40 min, distribuit în You Toube în 20 aprilie 2018 care, între timp, a fost accesat de 680.249 de utilizatori. Autorul, Arsenii Klinicev, un tânăr poliglot, cu reale capacități lingvistice, are o pasiune pentru limbi, drept dovadă și faptul că între 2017 și 2020 a realizat și distribuit, pe canalul său *Энциклоп*, 32 de clipuri despre diverse limbi ale lumii. Un proiect ambițios, la prima vedere, deoarece a introduce publicul internaut în istoria fiecărei limbi în parte, a-ți însuși pronunția pentru a o exersa ca un vorbitor nativ, a le explica altora elementele constitutive ale acesteia, istoria sa, sistemul ei gramatical, lexicul fundamental etc. nu e la îndemâna oricui. Mai ales că autorul face totul într-un stil jucăuș, alert, atractiv și cu un subtil simț al umorului. Videoclipurile despre cele 32 de limbi sunt diferite între ele: unele sunt foarte scurte, nedepășind 5 min. (de exemplu, cele despre rusă, polonă, italiană, franceză, engleză, germană etc.), altele ajung la 10 min. (cele despre turcă, finlandeză, suedeză, spaniolă, armeană ș. a.). Și doar limbile greacă, portugheză, bască, norvegiană, letonă, japoneză și română beneficiază de o atenție mai sporită din partea autorului, în sensul că le-a alocat mai mult timp.

Cât privește clipul dedicat limbii române, acesta se numără și printre cele mai vizionate și comentate de către internauți. Astfel, în timp ce *Английский язык? Сейчас объясню*[3] -- are 512.415 de vizionări și 823 comentarii, *Французский язык? Сейчас объясню*![4] -- 510.273 de vizionări și 835 comentarii, italiana[5] -- 373.686 de vizionări și 543 comentarii, spaniola -- 444.305 de vizualizări și 987 comentarii[6], *Румынский язык:Сейчас обьясню!* a beneficiat până acum de 680. 249 de vizionări și 4.566 de comentarii. Doar unul din cele 32 de clipuri -- cel dedicat japonezei (6.912)[7] -- are mai multe comentarii decât clipul despre română. Or, aceste detalii, extrem de sugestive, arată promovarea tot mai crescută a limbii române în spațiul cultural online de limba rusă.

Limba română: Imediat vă explic - un hipertext electronic

În comparație cu alte filmulețe din proiectul *Энциклоп*, cel dedicat limbii române nu doar că are foarte multe comentarii, dar a stârnit și cele mai multe dezbateri. Adresat în special vorbitorilor de limba rusă, aceștia au reacționat imediat, fiind urmați de reprezentanții altor limbi și ai altor culturi. Comentari ample sau mici observații, note critice sau analize exhaustive, adnotări sau simple aprecieri, toată această varietate de feedback-uri este exprimată în mai multe limbi: rusă, română, engleză, polonă, bulgară, ucraineană, slovacă, arabă.

Deși Arsenii Klinicev nu indică titluri de cărți sau manuale din care s-ar fi documentat în pregătirea clipului, este cert că el a depus un mare efort în cercetarea sa. A citit mai multe surse bibliografice - nu doar articolul din Wikipedia dedicat limbii noastre -, surse pe care le-a asimilat în mod adecvat. Drept dovadă, clipul e foarte bine gândt, ”scenariul” său constând din câteva secvențe care se leagă iscusit între ele. Ritmul alert, plin de umor al prezentării îi conferă vivacitate și coerență. Pe alocuri, autorul scrie și pronunță cuvinte și expresii în limba română pentru a exemplifica anumite noțiuni de gramatică și de lexic, dar și pentru a demonstra sonoritatea limbii. Conținutul filmulețului poate fi rezumat în următoarele secvențe: prezentarea generală a limbii

[2] https://www.youtube.com/watch?v=6EYgH3Yb2sA
[3] https://www.youtube.com/watch?v=5ii3JBPQ02I
[4] https://www.youtube.com/watch?v=VLmw98KZa18
[5] https://www.youtube.com/watch?v=N84K5DE4hH4&list=PLV-jMBaDjmqWJdeZ2Sh9DeBagZAWkJ4Og&index=25
[6] https://www.youtube.com/watch?v=LivF5P4fOkk&list=PLV-jMBaDjmqWJdeZ2Sh9DeBagZAWkJ4Og&index=19
[7] https://www.youtube.com/watch?v=pLNZtA2a4CM&t=292s

române și caracterizarea ei din punct de vedere genealogic și areal, istoria ei sumară, situația sociolingvistică actuală, noțiuni elementare de fonetică, gramatică și lexic.

Așadar, Arsenii Klinicev afirmă că, în cadrul idiomurilor neolatine, se configurează un grup aparte, cel al limbilor romanice balcanice, din care fac parte româna (cu 24 mln. de vorbitori nativi), istro-româna, aromâna și megleno-româna. El recunoaște că nu toți (lingviștii) sunt de acord că acestea ar fi limbi independente, cei mai mulți considerându-le dialecte. Apoi, adresându-se publicului mai puțin avizat, îl avertizează că ”acum ajungem la aspectul cel mai interesant (și cel mai palpitant): limba de stat din Republica Moldova”. Autorul precizează că ”dialectul” moldovenesc al limbii române se vorbește și în regiunile Cernăuți și Odesa din Ucraina. Însă limba moldovenească din stânga Prutului constituie un subiect mult mai straniu, deși mulți se îndoiesc de existența ei, susținând că, de fapt, aceasta ar fi identică cu româna. Există însă și cetățeni care cred că româna și moldovenească ar fi limbi diferite, deși cu norme literare identice.

Dacă este una și aceeași limbă, atunci care este denumirea ei corectă? Autorul amintește că în Constituția Republicii Moldova scrie că e moldovenească, iar în Declarația de independență – că e română. În dec. 2013 Curtea Constituțională a Republicii Moldova a decis că Declarația de independență prevalează asupra Constituției, însă lucrurile nu au mers mai departe, dat fiind că art. 13 nu a fost schimbat încă. Dar, se pare că nici o bună parte din populația Republicii Moldova nu ar fi de acord cu denumirea *limba română*. În recensământul din 2014, 56 % dintre cetățeni au declarat că vorbesc limba moldovenească, 24% – româna, 20 % – alte limbi.

E curios, spune autorul, că cetățenii care declară că vorbesc româna, locuiesc mai mult la orașe, fiind persoane culte. În schimb, locuitorii de la sate, fiind și conservatori, susțin că vorbesc limba moldovenească. Pe de altă parte, în imnul Republicii Moldova – *Limba noastră* – nu se menționează deloc despre ce limbă este vorba[8]. Or, toată această istorie pasionantă nu poate fi înțeleasă fără o incursiune în trecut. De aceea, el îi îndeamnă pe internauți, într-o română impecabilă: ”Hai să mergem!”

Pentru a cunoaște adevărul, Arsenii Klinicev propune să apelăm la istorie. Cu două milenii de ani în urmă, în zona Balcanilor locuiau daci, geți, traci. Deși despre limba dacilor se cunoaște foarte puțin, totuși în româna actuala există peste 100 de cuvinte de origine dacă, cel mai cunoscut fiind cuvântul *brânză*.[9] Dar mai transpare o curiozitate: multe cuvinte din limba dacilor seamănă cu cele din albaneză. Se clarifică astfel lucrurile? Nu prea, deoarece albaneza este una dintre cele mai enigmatice limbi (o fi fiind ilirică sau tracică?). Așadar, acum 2.000 de ani legiunile romane ajung în Balcani. Împăratul Traian ocupă Dacia în an. 106 după H., în cea de-a doua tentativă a sa. În onoarea acestei victorii, în anul 113, la Roma a fost construită Columna lui Traian. Înr-adevăr, romanii meritau să sărbătorească evenimentul, dat fiind că dacii le-au dat bătaie de cap încă de pe vremea lui Octavian Augustus. Noua provincie trebuia asimilată, de aceea, colonișți din tot imperiul au dat năvală în Dacia. La scurt timp însă, goții cotropesc aceste teritorii, iar în an. 271 împăratul Aurelian a fost nevoit să se retragă. Acum atenție, avertizează autorul clipului: 165 de ani de administrație romană sunt suficienți pentru ca populația să continuie să vorbească latina în această zonă și după retragerea lui Aurelian? Adepții teoriei autohtoniste cred că o perioadă de 165 de ani ar fi întru totul suficientă. Susținătorii teoriei migraționiste afirmă că nu e suficient și că strămoșii românilor actuali ar fi venit din sudul Dunării, unde romanii au zăbovit mai mult timp. În opinia lui

[8] Despre ocultarea denumirii corecte a limbii în Republica Moldova și manipularea vorbitorilor autohtoni prin această strategie, a se vedea textul nostru *”Limba care ne unește” sau denumirea ambiguă a limbii* (Cf. Bojoga 2013: 61- 68).
[9] Într-adevăr, cuvântul *brânză* e trecut de Gr. Brâncuș la *Cuvinte autohtone sigure* (Brâncuș 1983: 28-129). În aceeași carte, autorul se ocupă și de elementele românești comune cu albaneza (Ibidem, p. 19-27).

Arsenii Klinicev, astfel de probleme au apărut deoarece din anul 271 până în sec. al XII-lea există prea puține surse de documentare[10]. Spre sfârșitul acestei perioade însă, slavii ocupaseră deja o bună parte din teritoriu, ungurii la fel. Și, dintr-o dată, au apărut valahii în centru. În sec. al XVI-ea, când călătorii străini -- care îi numeau *valahi* pe locuitorii din această zonă -- au ajuns în aceste locuri, au constatat că autohtonii nu-și spuneau valahi, ci *români*.

Cel mai vechi monument de limbă română este *Scrisoarea lui Neacșu* din Câmpulung (1521), scris cu litere chirilice, care conține multe cuvinte slave, deoarece slavona era folosită pe atunci ca limbă liturgică. De aici și cuvinte precum *hram, proroc, rai, sfânt* de origine slavonă, dar totodată *lopată* și *topor*.

În sec. al XIX-lea în Europa se instaurează un nou curent – naționalismul. Popoarele și etniile își descoperă, fiecare în parte, propria lor identitate. Obiectivele românilor se învârteau in jurul elaborării unui alfabet de tranziție și unirea celor două principate – Moldova și Valahia. Până la urmă a fost adoptat definitiv alfabetul latin, doar că două semne grafice le vor da bătaie de cap – *ă* și *î* - care periodic, în sec. XX, vor fi schimbate.

Ce se întâmplă după primul război mondial? România devine foarte mare. În perioada interbelică însă, pe hărțile din URSS, Basarabia apărea însemnată ca teritoriu ocupat de România. În 1924, în stânga Nistrului, URSS creează o mică Republică Autonomă Moldovenească în care moldovenii reprezentau doar 28,5 la sută din populație. Dar lucrul cel mai ciudat se întâmpla cu limba moldovenească, care începe să folosească alfabetul rusesc. Între 1924-1932 liderii sovietici încearcă să-i separe pe moldoveni de români. În 1932 orientarea se schimbă și se trece la alfabetul latin și la normele limbii române. În 1938 se revine din nou la alfabetul chirilic, de data aceasta pentru o vreme mai îndelungată.

Apoi a urmat războiul, iar după război, Basarabia este incorporată în URSS. Teritoriile în care moldovenii nu constituiau o populație majoritară, au fost incluse automat în RSS Ucraineană. În 1944 se formează R.S.S. Moldovenească, iar în componența ei intră și fosta Republică Autonomă Moldovenească, adică actuala Transnistrie.

În 1989 fosta R.S.S.Moldovenească a început să se orienteze spre România. Scrierea a trecut la alfabetul latin, iar româna a fost declarată limbă de stat. În Transnistria, unde rușii erau 30,4% la sută, iar moldovenii -- 31,9% din populație, nu au fost acceptate astfel de schimbări. De aceea, atunci când oficialitățile de la Chișinău au declarat că R.S.S.M. a fost creată ilegitim, cei din stânga Nistrului au replicat că și Transnistria a fost incorporată în R.S.S.M. fără baze legale. În consecință, în Transnistria limba moldovenească este ortografiată în continuare cu alfabetul rusesc.

Cât privește capitolul *Fonetică și ortografie*, autorul menționează că alfabetul românesc îl are la bază pe cel latin, la care s-au adăugat literele / sunetele *â, î, ă, ș* și *ț*. Ortografia și ortoepia nu pun probleme: se pronunță / citește așa cum se scrie. Doar că uneori românii nu folosesc semne diacritice, nici în denumirile unor piese muzicale sau numele unor interpreți (bunăoară, Irina Rimes, *Ce s-a intamplat cu noi)*. Or, pentru un străin care învață româna, acest fapt poate să devină o problemă, creând confuzii. De exemplu, în *Vino putin*, dacă nu apare semnul diacritic (*Vino puțin*), îl putem invita pe dl Putin! Referitor la *Gramatică*, se explică cum se formează pluralul substantivelor, în ce constă declinarea care, după părerea autorului, s-a menținut în română grație influenței slave. El subliniază că în română există și genul neutru, dar într-o formă foarte

[10] În sprijinul a ceea ce în istorie se numește ”chestiunea continuității”, Neagu Djuvara consideră că ”nu mai ține seama de pretinse drepturi istorice. Nu se mai ține seama decât de situația demografică actuală”. Cu toate acestea, aduce propriile sale argumente în capitolul ”Zece adevăruri despre continuitate” în care demonstrează cu argumente faptice continuitatea românilor la nord și sud de Dunăre. (cf. Djuvara 2013:28-36).

interesantă: la singular, substantivele au forma masculină, iar la plural – forma feminină. De asemenea, menționează dificultățile care apar cu articolul hotărât postpus și dă exemple. În ce privește verbul, chiar dacă există infinitiv, în loc să se spună *vreau a scrie*, în română se zice: *vreau să scriu*, cu conjunctivul. De altfel, această tendință e specifică tuturor limbilor balcanice care au multe asemănări între ele. Nu întâmplător, pentru a le desemna, a fost introdus termenul de *Uniune lingvistică balcanică*. În secvența dedicată *Lexicului* aduce mai multe exemple: *Bună seara, Îmi place*, care ne amintesc de italiană, dar și *vreme, slab, bogat, iubi, citi, odihni* care seamănă cu limbile slave. Exemplele pe care le-a prezentat, afirmă în concluzie Arsenii Klinicev, nu sunt decât câteva din curiozitățile acestei limbi. Pentru a afla mai multe despre română, autorul le lansează internauților invitația ”Învățați limba română!”

În ce privește evaluarea de ansamblu a clipului realizat de Arsenii Klinicev, acesta nu poate fi parcurs izolat de comentariile, adnotările și glosele pe care le-a generat, deoarece împreună alcătuiesc un hipertext tipic mediului online. Cum se știe, hipertextul reprezintă o formă de document electronic, o metodă de organizare a informațiilor în care datele sunt memorate într-o rețea de noduri și legături, ce poate fi accesată prin intermediul programelor de navigare interactivă. Hipertextului electronic îi este specifică o tehnică de organizare a informației textuale printr-o metodă complexă, neliniară, în vederea facilitării explorării rapide a unei mari cantități de cunoștințe. Fiind multimediatic, hipertextul este interactiv și permite prelungirea experienței de lectură cu / prin alte documente, informația necesară utilizatorului amplificându-se astfel permanent.

Trăsătura pe care specialiștii o consideră indispensabilă pentru un hipertex este coerența. Așadar, un hipertext electronic trebuie să fie, întâi de toate, coerent. Această particularitate îi este asigurată de "conținut", "organizare" și "prezentare", trei virtuți pe care le are și hipertextul nostru:

”Partea de conținut este alcătuită din obiecte purtătoare de informație, în cazul nostru, limba română, sau legături de tip conținut care fac conexiuni între nodurile conținut pe baza unor relații”. ”Partea de organizare structurează documentul hipertext din perspectiva cititorului. Nodurile de structură organizează nodurile conținut și legăturile de tip conținut. Astfel de noduri pot fi: de secvență prin care cititorul poate fi constrâns să urmărească o anumită secvență de noduri, sau de explorare, ceea ce îi oferă posibilitatea de a explora rapid tot documentul. În mod asemănător, legăturile pot fi de secvență sau de explorare. Partea de prezentare este utilă în vizualizarea documentului și a stucturii, oferind eventual și modalități comode de navigare. Prezentarea poate fi: textuală, prin afișarea conținutului unor noduri, grafică, prin prezentarea structurii documentului sau și combinată”[11].

Dacă luăm în considerare faptul că dintre utilizatorii Internetului doar 1% sunt consumatori care creează conținuturi[12] (în cazul nostru, autorul canalului *Энциклоп*), iar 90% îndeplinesc rolul de *lurker*, adică sunt pasivi, neimplicați, care doar observă, citesc, se informează și merg mai departe, atunci doar 9% din cei rămași fac comentarii pe marginea textului / materialului pus la dispoziția lor și interacționează între ei. Or, în cazul clipului nostru, aceste date se adeveresc întru totul. Partea cea mai interesantă o constituie faptul că raportat la numărul de vizualizări -- 680.249 de persoane, comentarii au scris 4.566. Prin urmare, estimările de mai sus sunt întru totul plauzibile,

[11] What's Eliza Doing in the Chinese room ? Incoherent Hyperdocuments and How to Avoid Them, Proceedings of Hypertext '91, ACM Press, 1991. Cf. Wikipedia, https://ro.wikipedia.org/wiki/Hipertext

[12] Este vorba de așa-numita Lege a lui 1% în cultura din Internet: *1% rule*, cf. https://en.wikipedia.org/wiki/1%25_rule și, respectiv, *Regula lui 1% (cultura internetului)*, cf. https://ro.wikipedia.org/wiki/Regula_lui_1%25_(cultura_internetului)

cei mai mulți – în cazul nostru chiar mai mult de 90 la sută dintre utilizatorii Internetului preferă ipostaza de ”lurker”[13].

Așadar, de patru ani, în spațiul online, *Румынский язык: Сейчас обьясню!* incită la comentarii și provoacă dezbateri. Adnotările utilizatorilor, împreună cu clipul lui Arsenii Klinicev, alcătuiesc un hipertext dinamic[14] care se face / se scrie în continuare: primele comentarii datează din aprilie 2018, odată cu distribuirea sa în You Toube, iar ultimele sunt din 2 aprilie 2022.

”Очень красивый и мелодичный язык” (o limbă foarte frumoasă și melodioasă)

În linii mari, reacțiile utilizatorilor Internetului[15] la vizionarea clipului despre limba română sunt extrem de favorabile și pozitive. Cei mai mulți au rămas plăcut surprinși de muzicalitatea limbii române, de armonia ei, de istoria ei milenară. În consecință, ei apreciază efortul lui Arsenii Klinicev, exprimându-și entuziasmul în cuvinte simple și sugestive: ”Красивый язык” **(**Mark Larin acum 2 săptămâni), ”В восторге!” (2008Changa acum 4 luni), ”блин, один из самых красивых языков мира” (Криптотека acum 4 luni),”Великолепно, спасибо, учу румынский” (Ольга Фадеева acum 5 luni), ”Посмотрела на одном дыхании! Спасибо, супер!” (Александр Заремба acum 1 an). ”Шикарно, познавательно, с юмором!” (Alex Artamonov acum 1 an).

Unii adaugă o informație colaterală sau o impresie personală: ”Спасибо за непредвзятость. Очень порадовал”. (Перекати-поле acum 3 ani), ”Все отлично объяснили - и дикция, и наполнение историей, и краткость - все как полагается. Спасибо большое!” (Xenia acum 3 ani), ”Шикарный ролик, отличный, объективный и грамотный!” (Chemiker von Beruf acum 1 lună), ”Очень интересное видео! Спасибо, теперь я немного больше знаю об этом прекрасном языке” (Claire Farron acum 2 ani).

Alții sunt mai generoși în aprecieri, scriind mai mult în comentarii: ”Наконец-то ролик о румынском! Я мечтал о нём с тех пор, когда я узнал о Энциклопе! Конечно, это не то, что я ожидал, но всё равно спасибо Арсению за проделанную работу. Посему лайк.” (Валера Стромилов acum 3 ani).”Капец, ты взорвал мой мозг! Посмотрел уже три раза, и все равно считаю что это жестоко так сильно мудрить с языком!” (Zultan Zuleiman acum 3 ani).

O internaută admiră frumusețea și muzicalitatea românei, recunoscând că piesele formației O-Zone au determinat-o să se inițieze în această limbă: ”очень красивый и мелодичный язык, заинтересовалась им со времён группы O-Zone))) выучила чтобы понимать классные песни на этом языке” (elleamo92 acum 3 ani). O motivație similară ne întâmpină și la alt utilizator care s-a îndrăgostit de limba noastră: ”По-моему, румынский/молдавский - самый красивый язык из

[13] Congruent cu conceptul de utilizator al Internetului este și cel de cetățean digital. La plural, cetățenii digitali sunt „cei care folosesc internetul în mod regulat și eficient” și ”au o înțelegere cuprinzătoare a cetățeniei digitale, care este comportamentul adecvat și responsabil atunci când folosesc tehnologia” (cf. https://ro.wikipedia.org/wiki/Cet%C4%83%C8%9Bean_digital). Autorii unui volum recent pe această temă consideră că ”Il cittadino digitale, in estrema sintesi, è quello che vive immerso nella società digitale, ossia in una società che accanto alle relazioni “fisiche” tra le persone vede anche delle relazioni digitali, generate da impulsi, da messaggi, da giochi, da servizi, da App e da piattaforme, nonché dai quartieri e città “intelligenti” che ci accolgono” (cf. Trentini, Biscuolo, Rossi 2020).

[14] Referitor la noile modalități de comunicare în Internet, a se vedea și Bustamante (2002), precum și Pérez Salazar (2012: 6-15.)

[15] ”Utilizatorul intrat pe net se transformă automat în subiect al rețelei, devenind internaut (utilizator, netățean, navigator, nomad). Fecare își dezvăluie și își performează în rețeaua Internetului capacitățile de scriere, de navigare, de interrelaționare etc.” (Ungureanu 2014:99).

всех, что я слышал. Спасибо группам "O-Zone" и "Carla's Dreams", что влюбили меня в этот прекрасный язык". (Якуб Жигульский acum 3 luni).

Utilizatorii de Internet versați în temă, scriu în comentarii și despre ceea ce ar fi așteptat de la un astfel de video: "Очень интересное видео, спасибо! Только хотелось бы больше информации по грамматике, про образование времён и т. д." (Софья Абрамова acum 3 ani), „Очень хорошее видео! Мне бы лично хотелось чуть меньше об истории и чуть больше о языке, но в целом всё замечательно" (Даниил Павлов acum 3 ani).

Evaluările din partea internauților sunt multiple, ele situându-se pe mai multe niveluri de receptare: de la considerări pentru video la aprecieri pentru limba română și pentru România în general: "Круто, ты мне напоминаешь langfocus канал) очень качественно делаешь свои ролики, продолжай в том же духе, хорошую нишу занял)" (Alexey Silver acum 3 ani).

"Я в полном восторге от вашего произношения. В 80%-90% случаях вы произнесли все слова правильно. Так интересно было послушать про свой язык. Спасибо огромное". (Djuliana Vaimer acum 2 zile). "Был в Румынии прошлым летом, очень понравилась страна. А румынский язык звучит очень красиво и необычно. Как будто взяли итальянский и смешали его со славянским суржиком" (Jaroslav acum 3 ani). "I have been to Romania few day ago))) Very beautiful country !!!! Transfagarashan is the most beautiful road I have seen!!" (real footballacum 7 luni (editat)

Winston Smith, cu un spirit de observație foarte fin, deși nu a interacționat direct cu româna, consideră că ortografia limbii noastre e una dintre cele mai estetice și mai bine gândite din Europa: "Живу в России, и сталкивался с румынским только разве что в надписях мелким шрифтом на упаковках товаров. На мой взгляд, у них одна из самых эстетичных и продуманных орфографий в Европе: текстами на румынском языке можно любоваться. Сразу видно, за ним когда-то стояли талантливые люди". (Winston Smith acum 2 ani)

Printre cei care apreciază video-ul sunt și străini. Bunăoară, Ewald Dieser este german, iar Camel Hoofmaker este plononez: "Очень хорошо всё объяснили! Я немец и в школе русский язык учил, а теперь румынский учу". (Ewald Dieser acum 8 luni). "Heyy. This is the best clip on yt about Romanian language I have ever seen! I'm glad I know Russian but it is a pity there is no English subs. Btw. To you who are concerned- I'm Polish but I adore Romania (I lived in Bucharest for 10 months) and I am very happy I picked Russian classes instead of French in my highschool cause I love sound of eastern Slavic languages :)" (Camel Hoofmaker acum 3 ani).

JustMe!!! este din Austria și consideră că ideea de a face un astfel de video este de-a dreptul grozavă: "Speaking bad russian and bad Romanian, a great idea to make a Romanian sub as well, otherwise hard to understand, since you talk so fast Anyhow a great video. Thanks from Austria!" (JustMe !!! acum 8 luni). Papa Lapa este din Macedonia, dar locuiește în Israel. Cu toate că în familie vorbește rusă, ivrit și engleză, el îi face o declarație de dragoste limbii române: "Я из Македонии. Живу в Израиле. В семье говорим на русском, иврите и английском. В детстве до школы ходил в венгерский детсад. Окончил школу в Молдове на румынском языке. (...) Спасибо за видео. Люблю румынский язык." (Papa Lapa acum 7 luni).

Deși sporadice, nu lipsesc nici comentariile / aprecierile scrise în limba română, deși unele dintre acestea sunt redactate în limba "moldovenească", în sensul că sunt redate cu caractere chirilice:

"Îmi place! Salut de la moldovean din Rusia!" (Numai Linux acum 7 luni), "Felicitări! Ati realizat un material științific. M'am abonat canalului. Mai așteptăm și alte filmulețe la fel de bine documentate. E frumos ca ati pus și traducerea în limba română. Sunteți cercetător al limbilor

romanice?" (Mariana Tudor acum 7 luni). "Nu știu dacă ești român (sau moldovean), dar pronunți foarte bine cuvintele în limba română. Felicitări pentru întreaga muncă. Cultura si stiinta ar trebui să apropie cele două țări" (Daniel Mayer acum 8 luni). "Am invatat de la tipul asta mai mult decat am invatat in 8 ani de scoala :) -I learned from this guy more than I learned in 8 years of school" (Antonio Larivanov acum 8 luni). "Eu sunt din România și vorbesc foarte puțin rusă. Îmi place faptul că limba noastră este promovată în spațiul lingvistic rusesc. Mulțumim!" (Yorga Lescu acum 3 ani)/

Cei mai mulți internauți o fac totuși în limba rusă pentru a avea mai multă vizibilitate și, deci, mai multe feedback-uri în comentarii:

"Спасибо за это видео! Очень приятно когда твоим родным языком интересуются" (Corrina Bt acum 3 ani), "Mulțumesc! как молдаван, должен отметить что это хорошое видео" (onu acum 3 ani). "Mulțumesc mult! Спасибо большое, за такое интересное видео. P.S. как студент исторического факультета, заявляю что в видео всё правда и исторически достоверно." (Millennium Actress acum 3 ani). "Я из Молдовы и я очень рада что вы сделали такой информационное видео. Все правда! Вы очень хорошо продокументировались. И у вас хороший акцент" (Kate Za acum 3 ani). "Энциклоп, кто ты? начинающий гений?! Ты хорошо говоришь на румынском! Сколькими языками ты владеешь?" (Felix Tsu acum 3 ani). "Я как молдован, блогодорю тебя ! За 9 лет учёбы я узнал меньше вещей чем в этом видео как по румынскому языку так и по истории. Спасибо". (Maxim Grigoriu acum 3 ani), "Проживая в Бельцах (Север респ. Молова) и учась в школе долго и трудно получал знания о собственном языке, которые получил за 14 минут видео. Очень интересно!" (чеглей алексей acum 3 ani). "узнала о своём родном языке за пару минут больше , чем за годы обучения в школе. Замечательная подача материала! Спасибо!" (Ing Gel acum 6 luni). "Очень впечатляет, что вы так старательно изучаете вопросы истории народов, о языке которых рассказываете. Очень хорошая работа" (Олександр Івчук acum 3 ani)

Din partea unor internauți basarabeni vin și aprecieri obiective, sugestii și chiar observații: "Неплохо, только политика лишняя или нужно было дать полный расклад про роль России в конфликте и русификацию" ((Устин acum 1 an). "Видео классное и очень толковое. Однако как человек с дипломом лингвиста, выросший в Молдавии, не могу не вставить пару копеек. Буква ă это не шва, она куда более глубокая и интенсивная. Ну и упомянутое сослагательное наклонение - это конжунктив. Сослагательное наклонение в румынском это eu AȘ, tu AI" (Алёна Хамитова acum 6 luni

La dezbaterea clipului lui Arsenii Klinicev participă și internauți din România care, în comentariile lor, nuanțează lucrurile și oferă detalii concludente în ce privește istoria limbii române și a poporului român, componenta slavă și moștenirea latină în limba română etc. Mulți dintre ei preferă să se exprime în engleză. Acum cinci luni, Bomber Jacket i se adresa lui Arsenii Klinicev în engleză, fiind de acord cu cele prezentate în video. El confirmă că influența slavă asupra românei e destul de mare, cu toate că româna e o limbă latină. Există multe cuvinte comune, dar și sunete. De aceea autorul pronunță atât de bine cuvintele românești[16]. Tot astfel și Silviu Serban care oferă o apreciere de ansamblu a clipului, insistând apoi asupra superstratului slav. Cu toate acestea, el

[16] Cf. "The slavic influence on romanian is pretty big even though it's officially a latin language. We have quite a lot of words in common with slavs and we have the same sounds. That's why it's easy for you to pronounce the romanian words, because the same special sounds and letters are also in russian. I can also pronounce russian words perfectly even though I barely know russian" (Bomber Jacket acum 5 luni).

subliniază că frecvența de utilizare a cuvintelor de origine latină este de 80-90 la sută, ceea ce face ca româna să rămână opacă pentru vorbitorii slavi:

”The language is presented in an informative way, with a balanced view on history and more recent politics. As the audience is most likely Eastern Slavic or Russian, the author showed similarities between Romanian and Slavic languages, which is understandable. On the other hand, the frequency of using Latin-based words in Romanian is somewhere between 80 to 90 percent, which makes the language opaque to Slavic speakers. Yet, Romanian wouldn’t make sense without its Slavic influence. In addition, as other surrounding languages made an impact on Romanian, all this linguistic mixture on top of the strong Latin heritage (our Western matrix) makes a pretty sophisticated language, with many layers that are accessible only to native speakers” (Silviu Serban acum 8 luni).

Porta Joseph, cu o viziune critică pronunțată, observa cu opt luni în urmă că informația furnizată de autorului clipului este trunchiată și, deci, nu este eshaustivă:

”Domnule rus, ai făcut un video interesant, dar cu niște inadvertențe serioase: 1.Traian, despre care se știe că era dintr-un sat de traci din actuala Spanie și se numea Tracheanus, NU a cucerit toată Dacia. Moldova (incluzând Basarabia), Maramureșul erau locuite de dacii liberi, care au atacat permanent provincia română Dacia, până la plecarea trupelor romane din ea... 2. Ruperea sudului și nordului Basarabiei și cedarea lor către Ucraina, precum și alipirea Transnistriei la așa zisa RSSM, au făcut parte din politica sovietică de a crea ură și disensiuni între popoarele din lagărul numit Uniunea Sovietică. 3. Politica de deznationalizare a românilor basarabeni a fost de 90% in perioada sovietică (cea din Lituania doar 30% de exemplu), concomitent cu sădirea în conștiința locuitorilor basarabeni că ei NU sunt români, ci un popor de sine stătăror, "moldovean", iar România e cel mai mare pericol...” (PortaJoseph acum 8 luni :).

Pe același făgaș se îndreaptă și observațiile internautului Drumețul obosit, în opinia căruia totul a fost prezentat prea fugitiv și sumar, ceea ce contribuie la crearea unei confuzii în urma vizionării clipului: ”Schimbări de hotare amestecate cu proporții ale grupurilor etnice ce populează sau au populat anumite zone geografice, asociate schimbării de alfabete ... Toată nebunia asta parcă seamănă cu o varză amestecată cu tocană, pentru a ridiculiza poporul român și Limba Română. De ce nu s-a specificat că până la 1877 la Sud de Dunăre până la Balcani se vorbea Limba Română? De ce nu s-a spus că sunt comunități masive la Est de Nistru până dincolo de Nipru unde se vorbește Limba Română? (drumețul obosit acum 6 luni).

Enigmaticul De Știa PTAH adăuga alte detalii semnificative, demne de luat în seamă, mai ales pentru cei pasionați de limba română și evoluția acesteia:

”Clipul este binișor făcut dar sunt câteva observații de făcut: 1. Povestea cu românii veniți de la sud de dunăre este născocită de propaganda ultranațională maghiară din sec. 19, un secol în care ungurii se străduiau să-i maghiarizeze pe românii din Transilvania, care erau majoritari și au fost întotdeauna majoritari (...) 2. Ai spus că nu există documente scrise despre ROMÂNI până în secolul 12... ceea ce nu este adevărat... sunt destule izvoare bizantine și germane în acest sens... cea mai veche consemnare a limbii române este făcută de bizantini în secolul 5-6 când este documentată expresia folosita pe câmpul de luptă: TORNA TORNA FRATREE! ... ÎNTOARCE-TE FRATE, ÎNTURNĂ-TE FRATE (azi în aromână). 3. Limba română și limba albaneză au circa 150 de cuvinte în comun, majoritatea fiind din latina vulgară” (De Știa PTAH acum 8 luni).

Ca observație de ansamblu, se impune să amintim contextul în care a fost gândit și conceput clipul lui Arsenii Klinicev, care nu e filolog, ci un poliglot rus (din or. Moscova), îndrăgostit de limbi, al cărui scop a fost să ofere o introducere în studiul limbii române, o primă aproximare, o

viziune de ansamblu asupra istoriei și a specificului ei structural pentru a le stârni curiozitatea internauților, cărora le sugerează să se apropie de română. Nu întâmplător, autorul încheie cu îndemnul *Învățați limba română!* Prin urmare, el vrea să capteze atenția utilizatorilor de Internet și asta reușește să facă. În economia clipului de 13.40 min., totul e bine structurat și bine prezentat. Timpul acordat altor limbi, cum am precizat mai sus, e cu mult mai mic, ceea ce înseamnă că despre alte limbi vorbește și mai puțin. În plus, ar trebui să analizăm acest video în contextul celorlalte 31 de limbi de care se ocupă autorul.

Oricum, observațiile, sugestiile, completările internauților vin să amplifice informațiile oferite de autor în clipul său, lărgind astfel sfera de cunoaștere a limbii române. Clipul constituie doar un punct de plecare pentru discuții și schimb de opinii. În felul acesta, hipertextul începe să se clădească încet-încet și pas cu pas. De la aprecierile generale ale video-ului se merge mai departe spre discuții, polemici, confruntări. Internauții intervin cu sugestii și opinii personale, toate având scopul completării și perfecționării hipertextului total.

Dezbaterile din Comentarii se focalizează asupra mai multor aspecte de ordin lingvistic, istoric, dar și politic. Internauții discută despre influența slavă în limba română, despre individualitatea românei între limbile romanice, dar și despre istoria poporului român, despre cele două principate, Moldova și Valahia și unirea lor în 1859, despre moldoveni, ardeleni și munteni etc. În ce privește similitudinile românei cu celelalte limbi romanice surori, internauții consideră că cel mai mult româna seamănă cu italiana. Totuși, nu toți sunt de acord, probabil acei vorbitori de rusă care nu cunosc limbi romanice. De aceea, la întrebarea lui Kazak Pravoslavnâi (”Я так и не понял на сколько румынский схож с итальянским. Кто знает-напишите” (Казак Православный acum 1 an), alții răspund prompt: ”Сильно похож, акцент тотже” (Vasily Borka acum 1 an), ”Трудно сказать насколько конкретно схож, но румыны и молдоване легко учат итальянский и даже испанский языки” (Justas Alex acum 8 luni). Kuk Habakuk o convinge pe Laura Malanciuc de faptul că româna și italiana sunt surori: ”Limba română și italiană sunt limbi latine. Deci, se aseamănă mult între ele” (Kuk Habakuk acum 1 an). El este susținut de un alt coleg de navigare pe Internet: ”Ну, в принцепе, все верно итальянский в одной группе с румынским а как мы помним славяне шли повсюду...” (Аристарх Халмирзаев acum 2 ani). Alți internauți văd mai multe asemănări între română și portugheză: ”Очень похож на португальский, Практически отличить не возможно” (Wladimir Lee acum 1 an), ”отдаленно напоминает португальский только в португальском и румынском обычны дифтонги ау и еу” (kayzer soze acum 3 ani).

Concluzia unui utilizator este că alfabetul chirilic nu e bun de nimic, cel latin e mult mai comod și e mai simplu pentru a scrie și a citi cu el: ”Нафиг эту кириллицу, латинский алфавит намного удобнее и проще писать и читать, но это лично моё мнение...” (Денис Марков acum 1 an).

Celor care consideră că în română se pot percepe influențe grecești, turcești, bulgare, o internaută le explică că acest fenomen de interferențe le este specific și altor limbi balcanice:

” @Maestro Toxic Channel вы не правы. В этом регионе во всех языках присутствуют и славянизмы, и туркизмы и романизмы - здесь присутствует переплетение культур - так исторически сложилось – и не надо этого стеснятся” (Галина Погодина acum 1 an).

Unii internauți care au învățat deja româna, susțin că e relativ ușor să o asimilezi, alții, dimpotrivă, consideră că e foarte greu. Cert este că mulți internauți recunosc că au învațăt limba română sau că o învață acuma: ”Живу в Украине, выучила румынский на уровне носителя (почти) румынский язык удался мне в изучении легче всех остальных 4-х языков” (Danie

acum 1 an). ”Мне очень стали нравится песни на румынском! Поэтому сейчас заинтересовалась им) Интересно, спасибо!” (Алиса Кочегарова acum 1 an (editat). Un utilizator, pe nume Vincent, își relatează propria sa experiență în ce privește învățarea limbii române, ajungând la concluzia că ”Румынский язык, гораздо проще чем может показаться на первый взгляд” (Vincent acum 5 luni).

În cadrul acestei dezbateri colective transpare, bineînțeles, și substratul politic al limbii ”moldovenești”, precum și întregul proiect de edificare a unei identități aparte, moldovenești, ca o alternativă la identitatea românească. Astfel, un internaut de la Chișinău explică în câteva cuvinte situația socio-politică din stânga Prutului:

”Привет из Кишинева, спасибо за видео! Благодаря тебе понял когда правильно использовать capi, capuri , capete. До этого, представь, не задумывался.) Мда, вот ирония, свой родной румынский учу из видео сделаного русским парнем))) И это неплохо, главное - знание, а от кого получено, не важно.) *И да, есть проблема самоидентификации у молдаван Республики Молдова, из-за многолетней изоляции от румыноязычного пространства, многие не связывают себя с румынским языком и культурой, считая молдавский - языком, а молдаван - отдельной нацией*. (observer acum 3 ani).

Un altul, impresionat, adaugă, la o distanță de doi ani, vorbind cu un alt coleg de navigare: ”Îți dai seama cât de strașnic a fost închisă granița de pe Prut și cât de puternică propaganda, dacă a reușit parțial această ”izolare”? Ungurii nu au reușit să înstrăineze românii transilvăneni nici după 1000 de ani”[17] (Ion Brad acum 1 an).

În concluzie, dacă pentru utilizatorii ruși clipul lui Arsenii Klinicev comportă doar reverberații lingvistice, ei receptându-l în contextul celorlalte filmulețe realizate de autor, pentru internauții din Republica Moldova și din România, același video are reverbeații mult mai profunde. El readuce în discuție o problemă nevralgică, endemică, problema limbii române din stânga Prutului.

”Молдаване ругаются с румынами за язык”(Moldovenii se ceartă cu românii din cauza limbii)

Această afirmație îi aparține unui internaut, pe nume djaba hadd care, acum doi ani, scria în comentariul său: ”Орно наблюдать как и тут молдаване ругаются с румынами за язык, это противостояние будет идти пока в Криково вино не кончится, а оно там никогда не кончится” (”e amuzant să observi cum și aici moldovenii se ceartă cu românii din cauza limbii, această contradicție va exista până când va curge vin la Cricova, or, vinul acolo niciodată nu se va termina” (джаба хадд acum 2 ani).

E o constatare obiectivă, realistă și ...tristă, întrucât orice dezbatere online, orice comentariu legat de limba și identitatea românilor din stânga Prutului generează implicare emoțională, energie irosită aiurea, resentimente reciproce, conflict. De fapt, internautul cunoaște foarte bine stiuația și realitățile din Rep. Moldova, prin moldoveni și români, avându-i în vedere pe cetățenii autohtoni care sunt divizați în cele două tabere antagoniste. Cu alte cuvinte, acest internaut sugerează că, controversa lingvistică și, implicit, identitară din stânga Prutului continuă, că ea nu se va termina niciodată. De altfel, confruntarea aprigă dintre susținătorii discursului moldovenist și ai discursului românesc poate fi reperată în aparatul paratextual al oricărui video pe tema limbii sau a istoriei

[17] O observație similară făcea și Onisifor Ghibu cu 100 de ani în urmă, constatând că ceea ce n-au reușit să facă ungurii în Ardeal într-o 1000 de ani, au reușit să facă rușii în Basarabia: să șteargă conștiința națională a basarabenilor (cf. Bojoga 2019a: 51 - 68).

populației majoritare din Republica Moldova[18]. De aceea, constatarea sa are un rol emblematic: surprinde problema endemică din Republica Moldova și anume, că după 30 de ani de independență, cetățenii săi, etnici români, au ajuns să fie divizați în două tabere ireconciliabile și să se certe în spațiul online.

Paradoxal este faptul că și la acest video în limba rusă care, indiscutabil, este cel mai nepărtinitor, mai obiectiv din câte circulă pe You Toube, internauții din Republica Moldova nu au găsit un limbaj comun. Ei nu au putut fi convinși nici măcar de un reprezentant al limbii ruse – Arsenii Klinicev, autorul clipului – și nici de argumentele științifice pe care autorul le expune în mod strălucit. Era de așteptat ca moldoveniștii să-și manifeste atitudinea lor negativă față de clipul *Limba română: imediat vă explic*! Un exemplu prototipc este internauta pe nume Margarita Toma care, deși scrie cu multe greșeli în rusă, preferă această limbă, deoarece nu stăpânește nici româna: ”Очень плохая работа. Язык Молдавскии. Как мне надоели фальшивые история. А люди что не знают верят” (margarita toma acum 1 lună).

Un altul îi reproșează autorului că nu a explicat diferența de ”vârsta cronologică” dintre România și fostul Principat al Moldovei: ”ты не объяснил одного, Румынии всего лишь 150 лет от роду, а Молдавии лет 600+, поясни, почему молдаване должны взять и назвать свой язык румынским? на слух они очень отличаются, молдавский мягче” (obojdi acum 3 ani).

Unii nu sunt în stare să scrie un comentariu civilizat, ci doar să indice sintagma lor favorită, cum ar fi: ”limba moldovenească” (Jack Man acum 9 luni). Skorpyon 01 face legătura între cetățenie și limbă, reiterând ideea că româna și moldovenească ar fi două limbi diferite: ”Молдавский и румынский два разных языка. В свидетельстве о рождение пишется молдованка и разговариваем мы тоже молдавский” (Skorpyon 01 acum 3 ani).

Trifan Catansus compară cazul limbii române și a celei moldovenești cu sârba și croata, considerând că denumirea de română ar fi fost inventată cu 150 de ani în urmă: ”Молдавский и румынский это два разных языков. например сербским и хорватский... кстати самом названием румынского в корне не может быть потому что это название придумана 150 лет назад”[19] (Trifan Catansus acum 8 luni).

Cu alură savantă, intervenția lui Alexandr Lavrinenko reflectă teoria, elaborată în anii 50 ai secolului trecut, despre cele două limbi romanice de est diferite între ele: româna și moldovenească:

”Молдавский язык относится к групе романских народов. Не путать с румынским. В групу романских народов входят молдова румыния италия испания франция португалия... знаешь молдавский понимаешь в той или иной язык этих народов. И утверждать ято молдоване это румыны не корректно. Это как утверждать что сербы и русские это одно и тоже” (Александр Лавриненко acum 1 an).

De altfel, o întreagă dezbatere pe această temă se desfășoară în cadrul comentariilor începând cu aprilie 2018, de când clipul a fost distribuit în You Toube. Bunăoară, Mix consideră că româna reprezintă un dialect al limbii moldovenești, întrucât a fost creată artificial pe baza limbii literare moldovenești. Nu poate fi oul mai bătrân decât găina care l-a făcut /ouat (”Румынский язык это диалект молдавского языка так как он был создан искусственно на основе именно молдавского литературного языка, а не наоборот. Не может быть яйцо старше курицы

[18] În ultimii ani ne-am ocupat de aceste aspecte, pornind de la mai multe clipuri video cu tematică lingvistică (Bojoga 2019b, 2020, 2021).

[19] Eugeniu Coșeriu, care s-a ocupat de istoria cunoașterii românei în Europa occidentală, demonstrează că ea începe să pătrundă în sfera de preocupări a cărturarilor occidentali începând cu sec. al XVI-lea, prin Andres de Poza și Gilbert Genebrard, fiind deja plasată în grupul limbilor romanice. E adevărat că la momentul respectiv, se vorbea despre patru limbi romanice: italiana, spaniola, franceza și româna. (cf. Coseriu 1994:11-31).

которое она снесла” (Mix acum 8 luni). În schimb, Silvia Ciumac vine să precizeze termenii foarte bine, amintind pentru toți care este configurația varietății diatopice a limbii române în ansamblu:

”Это даже не диалект, в РМолдова и Украине дакорумынский диалект на котором разговаривают во всех регионах Румынии, с молдавским говором. Истрорумынский, менгрелорумынский и армянский это диалекты румынского языка на котором разговаривают популяции румынов вне Румынии (в балканских странах и Греции) но их очень сложно понять” (Silvia Ciumac acum 8 luni).

Surzi și orbi la adevărul științific, moldoveniștii încearcă să le explice internauților ruși în ce ar consta deosebirea între româna din România și moldoveneasca din Rep. Moldova. Spre exemplu, Evghenii Beșleagă declară că ”в Молдове на молдавском говорят” (Евгений Бешляга acum 3 ani). Nikita Woroschilow scrie cu alfabet chirilic fraza Sîntem moldoveni și punctul, adăugând în necunoștință de cauză că Moldova exista cu mult înainte ca să fie inventată România:”Сынтем молдавень ши пунктул. Молдавия была до того как придумали румынию... ШИ ГАТА)” (Nikita Woroschilow acum 6 luni).

Alexandr Țurcanu are o idee și mai năstrușnică și anume că limba moldovenească există, dar s-a păstrat doar pe teritoriul Transnistriei: ”Вообще то Молдавский язык есть, он сохранился только на территории Приднестровья” (Александр Цуркану acum 8 luni).

Andrey Solomatov postează un comentariu arogant, vorbind în bătaie de joc despre intelectualii din principate care au contribuit la modernizarea limbii române în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. El este de-a dreptul scandalizat că aceștia s-au orientat spre Franța, renovând lexicul limbii române prin filieră franceză și marginalizând astfel cuvintele de origine slavonă.

”Его именно так и делали во второй половине XIX века - только ориентировалась тамошняя интеллигенция на Францию, разумеется. "А давайте выкинем из народного валашского (фу какое!) - все славянизмы, коих в нём больше чем дофига - и запихает туда правильные ти красивые романизмы! И назовёмся - Румынией!!!" (Andrey Solomatov acum 3 ani).

Numai o persoană ignorantă și-ar permite să vorbească în zeflemea despre o limbă și despre schimbările ei de-a lungul timpului, schimbări care nu pot fi percepute din afară, mai ales de indivizi care nu cunosc limba respectivă decât foarte superficial.

Totuși, un internaut are curajul să-i răspundă. În cuvinte simple, Secret Secret scrie negru pe alb că ”Nu exista limba moldoveneasca. In Republica Moldova se vorbeste limba romana si nu un dialect. Unele cuvinte ale limbii romane din republica moldova sunt influientate de cuvinte din limba rusa, deoarece de la 1812 pana la 1918 Republica Moldova a fost ocupata de rusi, rusi care au incercat sa distruga elementele limbii romane, rusificand cu forta, facand si alte rahaturi la care numai ei se pricep” (Secret Secret acum 6 luni).

În viziunea moldoveniștilor, cei care promovează limba română literară în societate, ar încerca să minimalizeze demnitatea limbii ”moldovenești”, transformând-o într-un dialect al limbii române. Cu mândrie ei voi repeta cuvintele lui Ștefan cel Mare: Sînt moldovan, nu sunt român”. În acest context, discuția care s-a desfășurat cu o lună în urmă, este foarte sugestivă. Firește, totul a decurs în rusă! Doi internauți, originari din Rep. Moldova, Valerii Cotruță și Arhimod 1 s-au cunoscut în spațiul online. Primul declară că el este moldovean și că moldoveneasca și româna, chiar dacă sunt limbi apropiate între ele, totuși sunt diferite. În opinia sa, adepții românizării ar încerca să prezinte ”moldoveneasca” drept un dialect al limbii române. Doar că el va repeta mereu cuvintele lui Ștefan cel Mare: ”sînt moldovan, nu sînt român”:”Я этнический молдован. Молдавский и румынский, очень близкие языки, как белорусский и русский. Но это разные

языки. Сторонники румынизации пытаются выдать молдавский язык за региональный диалект румынского. С гордостью повторю слова нашего национального героя Штефана-чел-Маре: "Сынт молдован, ну сынт румын." Именно СЫНТ, а не СУНТ". (Валерий Котруца acum 1 lună).

Partenerul său de discuție, Arhimod 1, îl întreabă cum ar interpreta el limba engleză care se vorbește în America, în Anglia, Australia, Canada? Dar franceza din Canada, Belgia, Franța, și germana din Germania, Austria? Nefiind în stare să aducă argumente, V. Cotruță scrie o replică în "moldovenească", jignindu-și nu doar interlocutorul, ci întreaga națiune română (folosind cuvinte injurioase la adresa românilor): " @arhimod 1 ту ну ешть молдован, ту ешть румын спуркат" (Валерий Котруца acum 1 lună)

Lui *Arhimod 1* nu-i rămâne altceva decât să renunțe la schimbul de replici cu Cotruță, nedorind să se coboare la nivel de bâlci al acestuia pentru a putea discuta cu oponentul său, "(вот)) уровень дискуссии виден". (arhimod 1acum 1 lună). Ignorant și răuvoitor, V. Cotruță continuă să comenteze că lui îi este absolut indiferent dacă rușii vor decide să fie reintroduse în limbă anumite cuvinte sau nu (se referă probabil la slavismele eliminate din limbă în sec. al XIX-lea). El își face griji cu privire la românizarea patriei lui, a țării lui natale, Moldova, și, mai ales, cu privire la românizarea limbii române:

" @arhimod 1 Мне абсолютно фиолетово, решат русские вернуть какие либо слова или нет. Это их дело. Меня беспокоит румынизация моей родины и в первую очередь румынизация языка. Молдова не должна быть ни прорумынской ни прорусской. Она должна быть промолдавской. Дружить мы можем с кем угодно, но быть суверенным государством и беречь свой язык и культуру" (Валерий Котруца acum 1 lună).

O altă profesiune de credință moldovenistă etalează un oarecare Jojo care dezinformează publicul internaut prin invențiile sale, afirmând că limba sa maternă este moldoveneasca. Adresându-se publicului rusofon, el scrie că moldovenii și românii au neînțelegerile lor. Unii moldoveni îi urăsc pe români pentru că aceștia au decis ca limba moldovenească să se numească română. În capitala Moldovei, scrie Jojo, au avut loc proteste îndelungate, în concluzie, mulți moldoveni nu-i pot suporta pe români:

"Живу в Молдове. (...) Я, лично, считаю свой родной язык - Молдавским! Да и вообще, у Молдован с Румынами есть некие разногласия. Некоторые Молдаване вообще ненавидят Румын, ибо Румыны, решили бл*ть, что Молдавский язык должен называться Румынским, потому что он очень похож на него. Были долгие протесты в столице Молдовы, в итоге, многие Молдаване теперь не терпят Румын" (Jojo acum 3 ani).

Ideea referitoare la vechimea limbii moldovenești, apărută din ignoranță și rea-voință, are priză la public. Unii internauți o prind din zbor fiindcă e atractivă și le conferă mai mult respect de sine și o doză exacerbată de orgoliu. Bunăoară, Oliga Fadeeva, adresându-i-se lui Serghei Ivanov, comenta în felul următor: "Блин, даже я знаю, что изначально был молдавский язык, а потом румыны взяли диалект молдавского из центральной части и сделали его румынским. Че тут спорить, в молдавии остался изначальный вариант. Для меня тоже стало новостью, что молдавский это диалект румынского" (Ольга Фадеева acum 5 luni).

Protocronismul moldovenist nu se rezumă doar la limbă, el merge mai departe și cuprinde întregul patrimoniu național / identitar. Nu întâmplător, Born to be FREE dorește să afle răspuns la câteva întrebări cheie: de ce limba se numește română? Când a apărut Moldova și când România? În care principat s-a comunicat mai întâi în această limbă? De ce limba a fost denumită după țara care a fost creată recent?

”Ответа то не было! почему он называется румынский а не молдавский? когда появилась Румыния и когда Молдавия! Автор ты нам факты давай а не слова. Кто первые на этом языке общались? почему язык называли в честь страны которая появилась недавно а не в честь той что на много больше лет существует?!” (Born to be FREE acum 3 ani).

Un oarecare Tnikolai12 scrie că nu există o denumire istorică a acestei limbi. Ea e denumită, de obicei, după denumirea țării – română sau moldovenească. România s-a format relativ recent, iar un astfel de glotonim pur și simplu nu a existat[20]. Cum să denumim limba – română sau moldovenească – e o problemă politică, cele două limbi în principiu coincid:

”Исторического названия языка нет. Его называют обычно по названию государства - Румынский или Молдавский. Румыния образовалось сравнительно недавно, и названия Румынский раньше вообще не было. Как называть Румынский или Молдавский - очень политический вопрос, сами языки по сути совпадают” (tnikolai12 acum 3 ani).

Jarik Vodila știe cu precizie că Moldova a existat înaintea României, de aceea pentru el limba este moldovenească: ”@DGSF я знаю это, но Молдавия была раньше чем Румыния, по этому для меня это молдавский язык” (Ярик Водила acum 3 ani). Iar Bogdan Radko merge cu logica și mai departe: Moldova a apărut din punct de vedere istoric mai devreme, asta înseamnă că românii vorbesc limba molodvenească: ”Молдова появилась исторически раньше, значит это у румын молдавский язык” (Богдан Радко acum 3 ani).

Ca argument în favoarea limbii ”moldovenești” este adusă și Constituția Republicii Moldova: ”1.Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească, funcţionînd pe baza grafiei latine. 2. Statul recunoaşte şi protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea şi la funcţionarea altor limbi vorbite pe teritoriul ţării” (o.d. acum 7 luni).

Unele comentarii scrise de moldovenști abundă într-un palmares de emoții negative, fiind pline de ură și venin. Faptele istorice sunt într-atât de distorsionate încât publicul rusofon își poate crea o idee total falsă cu privire la cei 22 de ani în care Basarabia a fost în componența României Mari, ani care au salvat identitatea românească și limba română în stânga Prutului[21]:

”Молдавия была в оккупации 22 года! Молдавия НЕ была в составе у грязных - омерзительных румын и НИКОГДА НЕ БУДЕТ! С 1918—1940гг., Молдавия (которая появилась намного раньше, чем гнусная румыния) - была оккупирована этим мусором. За эти 22 года они убили тысяч людей Молдавии – НАШИХ прадедов, бабушек, детей!” (Wisdom acum 1 an).

Cei mai mulți dintre moldoveniști nu sunt în stare să aducă argumente științifice. Or, dacă le aduc, acestea sunt trunchiate și scoase din context. Bunăoară, comentariul lui Veaceslav2000 este unul emblematic ca manipulare și dezinformare:

”În studiul său monumental *Originea romînilor* (1927) vestitul lingvist român Al. Philippide conchidea: „Moldova şi Muntenia nu au legături genetice şi istorice”. Încă în 1908 N. Iorga se străduia să-i lumineze pe romîni: „Între Prut şi Nistru se întinde ţara, pe care ruşii au numit-o „Basarabia”, cînd au cucerit-o în 1812. Majoritatea locuitorilor de la ţară a acestui mare şi bogat

[20] Cum se știe, aceste aspecte au fost discutate pe larg de către Vasile Arvinte care s-a ocupat de procesul lingvistic de creare a denumirii *România*, precum și de numele etnic *român*, inclusiv de variantele dialectale ale acestui cuvânt (Arvinte 2008).

[21] Iulian Fruntaşu oferă statistici concludente în ce privește deschiderea a sute de școli primare, a zeci de cămine culturale, de ridicare a nivelului de alfabetizare în general în perioada de aflare a Basarabiei în componența României Mari (cf. Fruntașu 2002).

ţinut se numeau şi astăzi se numesc moldoveni şi ei vorbesc limba moldovenească”[22] (Veaceslav2000 acum 2 luni).

Nu întâmplător, Adele Pravda, o internaută din Ucraina, după lecturarea unor elucubrații moldoveniste pretențioase, are curiozitatea să răsfoiască / să citească un dicționar bilingv moldovenesc-român. Întrebând dacă există astfel de capodopere în Moldova, ea ar vrea să intre în posesia acestuia ca să se distreze copios: ”Вот интересно б почитать словарь молдавско-румынский. Он в Молдове есть? Пришлите мне его я б посмеялась. Я из Украины”[23] (Adele Pravda acum 8 luni).

Din când în când, internauții care se ceartă între ei, sunt temperați de către alții, mai înțelepți. Astfel, Bogdan Grekin constată că în comentarii e un întreg nivers paralel, iar dacă cineva încearcă să-l convingă pe altcineva jignindu-l și ofensându-l, manifestă aroganță și își arată propria sa personalitate. Păcat că la un video atât de obiectiv, comentariile abundă în murdărie:

”Целая параллельная вселенная тут в коментариях. я думаю тот кто пытается кого то переубедить оскорблениями, проявляет высокомерие и показывает не самые лучшие свои стороны своей личности. Какая вам разница за те земли, найдите свой кусок земли и живите на нем, что за срач в коментариях на таком объективном видеоролике. всем места под солнцем хватит.” (Богдан Грекин acum 7 luni).

Chiar și unii antiunioniști și antiromâni, cum ar fi Andrei Gîrnet, sunt conștienți de faptul că ”moldoveneasca” este inferioară limbii române, că, în realitate, ea se subordonează limbii române standard, nu invers. ”Прикол в том, что все кто считает что говорят на молдавском, необразованные, черти и их место у параши, молдавский это лишь диалект румынского, но тем не менее, Молдова это не Румыния!” (Andrei Girnet acum 2 ani) .

Ilia Salaur atrage atenția asupra faptului că situația e destul de confuză: ”în Declarația de independență sau în Constituție se spune că noi vorbim moldovenește, dar la școală se învață limba română”. Alexei Tirdea îi amintește lui Ilia Salaur că din 5 dec. 2013, prin decizia Curții Constituționale a Rep. Moldova, limba oficială este româna, deoarece Declarația de independență prevalează asupra Constituției:

” @Ilia Salaur в 2013, 5 декабря, по решению Конституционного Суда Мд, в Мд официальный язык: румынский. "Декларация о независимости является неотъемлемой частью Конституции. В случае расхождений текст Декларации превалирует. Решение окончательное и обжалованию не подлежит" (В декларации, оф. языком является румынский)” (Alexei Tirdea acum 2 ani)

Vitalii Cojocaru adăuga, acum un an, că și el este moldovean în pașaport și că locuișete în Ucraina de 15 ani, dar, în opinia lui, limba de stat în Moldova este româna: ”Я Молдованин в паспорте, живу в Украине более 15 лет, но язык государственный в Молдавии – Румынский”. (Виталий Кожокару acum 1 an). Ilia Levițchii îl completează: ”limba moldovenească nu există. După părerea ta, în America vorbesc limba americană?: (@Виталий Кожокару потому что молдавского языка не существует. По-твоему, в Америке говорят на американском? (Илья Левицкий acum 1 an). Yurok Boss acum 1 an: ”Я молдаван, что разговаривает на румынском. И скажу с уверенностью... это лучшее видео на эту тему ... на русском”. Tot astfel și Dan Railean mărturisea, cu un an în urmă, că e moldovean, dar vorbește limba română.

[22] Titlul citat de Veaceslav2000 este indicat cu anul apariției greșit și de fapt, este vorba de două volume: Al. Philippide, *Originea românilor - vol. I. Ce spun izvoarele istorice* (1925) și *Originea românilor - vol. II. Ce spun limbile română și albaneză* (1928).

[23] Despre *Dicționarul moldovenesc-românesc* al lui Vasile Stati a se vedea textul nostru *Limba ”moldovenească” și dicționarul lui Vasile Stati* (cf. Bojoga 2013:39-45).

Margarita Toma îi contrazice pe toți, întrebându-i cum poate fi limba română, dacă România s-a format prin unirea celor 2 principate – Moldova și Valahia abia în anul 1859? Ea opinează că toți concetățenii ei sunt moldoveni, iar Moldova ar avea o istorie milenară, mult mai bogată decât România, care ca formație statală este relativ tânără:

”(@Andrei Girnet ”Как может быть румынскии язык когда Румыния образовалась когда были соедены 2 княжества, Большая Молдова и Валахия КАК? Мы молдавани, наша история очень богатая которая длится много веков, а что Румыния, а ничего всего с 1859 года, но сколько шума вокруг” (margarita toma acum 1 an).

Un oarecare QPRSH îi face o observație binevenită: ”depinde ce aveți în vedere atunci când spuneți ”moldoveni”, deoarece între moldovenii autohtoni și români nu există nicio contradicție. Există însă o parte dintre cetățenii Rep. Moldova care vorbesc doar rusa, având rădăcini slave. Aceștia afirmă, cu spumă la gură, că sunt moldoveni și că ei vorbesc limba ”moldovenească”, în timp ce ei știu doar limba rusă. (QPRSH acum 1 an).

Drept dovadă, Andrey Solomatov vorbește cu dispreț despre moldovenii neaoși / băștinași: Or fi ei urmași ai dacilor care au luptat cu romanii, descendenți ai veteranilor din legiunile romane, răspândiți în toată Dacia sau doar sunt niște visători care trăiesc în lumea lor imaginară?:

” @QPRSH Хто такия "коренные молдаване"? Потомки даков, сражавшихся с римлнами, потомки римских ветеранов, расселённых по Дакии для успокоения последней - иле потомки понабижавших несколько позднее славян? Иле - эта проста ролевик-фантазёры живущие в своём выдуманном маня-мирке?” (Andrey Solomatov acum 1 an)

Scaryma N. afirmă că numai oamenii ”zombați”, adică cei care și-au pierdut identitatea, drogat (în stare de letargie) care au creierul spălat și pot fi ușor manipulați se pot certa între ei pe tema limbii. Oamenii normali știu că e bine să cunoască și să vorbească și alte limbi pe lângă limba lor de stat, altfel spus, ar fi bine ca cei care se autodenumesc moldoveni (ca fiind opuși românilor) să fie, întâi de toate, oameni și să se comporte în mod adecvat.

Reluând firul discuției de mai sus, ScarymaN amintea că în Constituție e indicată limba ”moldovenească”, iar în Declarația de independență - limba română. În realitate, românii când îi aud vorbind pe moldoveni, pe oamenii simpli, ei ca și când ar auzi un grai arhaic, vorbit la sate. Ei înțeleg multe, dar nu totul. Îi dor urechile când aud propria lor limbă vorbită atât de stâlcit. Și invers, moldovenii când aud limba lor rostită de buzele unori români, li se pare că aceștia se fandosesc, că vor să fie prețioși, că au o pronunție delicată etc. De aceea, ambele tabere au dreptate, dacă adopți perspectiva fecăreia, pe rând. (ScarymaN acum 1 an).

De fapt, din punct de vedere lingvistic, cei care promovează limba ”moldovenească” comit o greșeală fundamentală: ei compară graiul moldovenesc, arhaic, plin de rusisme, cu limba română literară. Or, graiul basarabean nu constituie o unitate lingvistică autonomă nici la nivel genealogic, nici tipologic și nici areal:

”Din punct de vedere areal, graiul basarabean e cuprins în aria dacoromână, prezentând aceleași trăsături caracteristice, inclusiv influența maghiară și constituirea limbii comune (la a cărei dezvoltare și fixare a contribuit, încă sub regimul țarist, și o seamă de scriitori și învățați din Basarabia), și, în pofida influențelor străine, n-a fost atrasă în altă arie sau subarie lingvistică. Rusificarea sistematică (mult mai intensă sub comunism decât sub țarism) a eșuat, în fond, în ceea ce privește limba ca atare” (Coșeriu 2005: 120-121).

Examinând hărțile sintetice din ALRM, Eugeniu Coșeriu atrage atenția că este incorect, din punct de vedere științific, să fie situate la același nivel graiurile populare din Basarabia și limba

cultă din dreapta Prutului. Or, existența unei limbi ”moldovenești” autonome s-a afirmat tocmai cu privire la aceste graiuri:

”Genealogia limbilor și a dialectelor nu se stabilește pe baza formelor lor culte, comune sau literare, care sunt un produs ulterior al unităților genealogice. În acest sens, e cel puțin ciudat că stagnarea și împilarea limbii române (”moldovenești”) în Basarabia în timpul regimului țarist și dezvoltarea liberă și organică a aceleiași limbi în dreapta Prutului se prezintă ca argumente pentru a susține că ar fi devenit două limbi diferite. Aceste argumente implică cel puțin faptul că o limbă ”cultă” (comună și literară) exista deja în Basarabia la data anexării acestei părți a Moldovei la Imperiul rus” (Ibidem, 123).

Нет никакого „модавского" языка, это всего лишь пародия на румынский язык (Nu există nici o limbă ”moldovenească”, aceasta e o parodie a limbii române)

De partea cealaltă a baricadei se află Vasile Gandrabur care, adresându-se tuturor moldovenișilor, îi provoacă întrebându-i dacă ei nu și-au pus problema de ce nu avem nevoie de traducător atunci când ne deplasăm pe tot teritoriul României? Ei chiar au convingerea că moldovenească și româna sunt limbi diferite? Cât de ridicoli pot fi în această încăpățânare a lor, dacă 22 de mln de români înțeleg tot ceea ce ei vornesc. În consecință, acești internauți trebuie să recunoască faptul că moldovenii, în realitate, sunt tot români:

”Всем убежденным молдовентстам. А вы не задавали себе вопрос, почему вам не нужен переводчик на всей территории Румынии? Ведь вы убеждены что молдавский и румынские языки, это два разных языка. И насколько вы смешны в своем упрямстве. 22 миллиона румын вас понимают, ну признайтесь что молдоване на самом деле те же румыны и перестаньте прятаться за пальцем. (Vasile Gandrabur acum 7 luni).

Serghei Danilov consideră că limba moldovenească, conform art. 13 din Constituție, este o denumire politică a limbii române. Prin urmare, nimeni nu ar trebui să se certe din cauza asta.:

”Молдавский язык (согласно конституции, как государственный язык) – политическое название румынского языка на территории Республики Молдова. С лингвистической точки зрения это румынский язык. Не стоит ссориться из-за этого. По сути, правы обе стороны. (Serghei Danilov acum 3 zile).

O aproximare foarte adevărată ne oferă Secret Secret: ”Nu exista limba moldovenească. In republica Moldova se vorbeste limba romana si nu un dialect. Unele cuvinte ale limbii romane din republica moldova sunt influientate de cuvinte din limba rusa, deoarece de la 1812 pana la 1918 Republica Moldova a fost ocupata de rusi, rusi care au incercat sa distruga elementele limbii romane rusificand cu forta, facand si alte rahaturi la care numai ei se pricep” (Secret Secret acum 6 luni).

Terras et solem vine cu date concrete și argumente istorice: Republica Moldova a fost cotropită de Rusia în 1812, pe vremea fărâmițării feudale a României. Iar partea de vest a Moldovei s-a unit cu Muntenia și Oltenia, formând împreună Regatul României. Astfel, România este urmașa de drept a principatului Moldova atât din punct de vedere juridic, cât și genetic și demografic-lingvistic. Imperiul Țarist (Rusia), prin propaganda sa mincinoasă, josnică, perfidă, i-a transformat pe mulți moldoveni / români în mutanți psihologici, adeseori vorbitori de rusă, care așa cum i-a învățat propaganda mincinoasă, îi considerau pe moldovenii din dreapta Prutului ca pe un alt popor și, respectiv, ca vorbind o altă limbă:

”Республика Молдова, эта Восточная Молдова, захваченая Россией в 1812 г., у Румынии во времена феодальной раздробленности Румынии. А Западная Независимая

Молдова, объединившись с Валахией (Мунтения и Олтения) и с другими княжествами исторической Дакии - создало Королевство Румыния. (...) Россия, своей Самой Лживой, Подлой и Коварной Пропагандой в Мире - превратила многих коренных молдаван/ румын - в Психологических Мутантов, часто русскоговорящих, которые как учила их московская, Самая Лживая Пропаганда, считают молдован Восточной Молдовы, отдельным народом от всей Румынии (раньше Римская Дакия), и даже язык отдельным от румынского. Причины такой лжи Московии в боязни потерять в пользу Западной Молдове/ Румынии - выход к устье Дуная и богатый край плодородными землями. Ну и план был - захватить Константинополь" (Terras et solem acum 1 an).

Iar Cristian K. consideră că deși toți internauții vorbesc de limba moldovenească, unii crezând că dacă există cu adevărat, fără să-i definească particularitățile sale, nimeni în schimb nu se întreabă în ce mod aceasta a luat ființă. Și anume, odată cu incorporarea Basarabiei în URSS, liderii ruși au început să deznaționalizeze țara, începând acest proiect cu limba. Ei au creat această limbă, în baza alfabetului chirilic care sună ca o română stricată. În posturile de conducere pe la întreprinderi erau numiți, de obicei, cetățeni ruși, în felul acesta basarabenii au fost nevoiți să învețe limba rusă. Consecințele acestei influențe se pot remarca și astăzi. În cele din urmă, vechea noastră limbă românească s-a transformat într-un terci ruso-român.

"Все вы говорите сейчас, про молдавский язык, мол есть ли он, а какой он? Но никто не спрашивал себя каким образом он возник! Отвечаю: После того как СССР "забрал" себе беспомощную Молдовушку, русские лидеры начали дезнационализировать страну, и начали с языка. Они создали '"молдавский" написанный на кириллице, который звучит как искаженный румынский. На руководящих учреждениях были русские, и бессарабцам (те, которые сейчас молдованы). ПРИШЛОСЬ учить русский язык. Последствия этого влияния на нас остались и сегодня. Ну вот я тоже наглядный пример (я из молдовы). В итоге наш родной старый румынский язык превратился в русско-румынскую кашу" (Kristian K. acum 3 ani).

Oleg Burcă le explică tuturor care e situația cu susținătorii limbii "moldovenești": de obicei, aceștia nu vorbesc bine, au cunoștințe sumare despre și în limba română sau nu o cunosc deloc. O altă categorie, denumesc limba "moldovenească", în virtutea faptului că este limba în care vorbesc moldovenii. Mai sunt și cei care doar pretind că sunt moldoveni, dar habar nu au de propria lor istorie. Și mai mulți sunt cei care nu au nicio treabă (ruși, ucraineni, găgăuzi), dar consideră cu înverșunare că trebuie să se indice românilor basarabeni cum să-și denumească limba. E interesantă și atitudinea istorică a Rusiei / URSS față de această problemă. Între anii 1812 - 1859 noțiunea de român / "румын" nu avea o semnificație politică, dar moldovean / "молдован" avea, de aceea locuitorii Basarabiei ocupate erau numiți români. În 1859, când principatele Moldova și Valahia s-au unit, luând denumirea de România, denumirile se substituie. În felul acesta, acești doi termeni și-au schimbat "statutul politic"[24].

[24] Cf. "Спасибо за интересное и познавательное видео про наш язык! У нас так сложилось (как частично вы подметили) что те, кто меньше всего язык знают (или вообще не знают) называют его молдавским, в каком-то политическом понимании ("Долой фашистов", "дави румын", "мы малдаване", "мама рус, папа рус - а Иван молдован", СССР, итд). Но есть и такие, в том числе в историческом проявлении, которые называют язык "молдавским" имея ввиду просто "язык на котором говорят молдоване". С названием этноса/национальности - то же самое. Есть много таких, которые мнут себя молдованами, но не знают почти ничего об истории (кроме того, что Штефан чел Маре защищал нас от турков). Ещё больше тех, которые как бы ни при чём (русские, украинцы, гагаузы), но яростно чтут своим долгом указать нам кто мы и как мы должны называть свой язык. Интересно историческое отношение России / СССР в этом деле" (Oleg Burca acum 3 ani).

Internauții civilizați știu că limba română standard este comună tuturor zonelor în care aceasta este vorbită: ”Indiferent că este din Ucraina sau Republica Moldova, Ungaria, Serbia, Bulgaria - o singura limbă se vorbește care este Română” (Gheorghe Popescu acum 6 an). De altfel, și unii internauți ruși își dau seama de acest lucru. Drept dovadă, comentariile lor: Молдавский язык? Это тот же румынский! (Хекфи Вол, acum 3 luni), ”Молдавский и румынский - это один язык” (Сергей Лысяк acum 1 an). ”Limba moldovenească nu există, decât accentul moldovenesc!” (Gi Gi acum 8 luni).

Dialoguri scurte și mai lungi, între doi – trei, uneori și mai mulți utilizatori. Se speculează cu date istorice și cu epoci istorice diferite, se trece cu vederea peste contextul istoric și se ignoră surse documentare de referință. Ignoranța sau rea-voința unor internauți duce la discordie și la conflict. Max F îi invită pe internauți să deschidă Marea enciclopedie britanică în care vor găsi hărți geopolitice din sec. XIV-XV, cu indicarea granițelor Principatului Moldova, format în 1346 (șic!). Ideea pe care vrea să o strecoare e că România a apărut pe hărțile lumii doar la 1859, odată cu unirea principatelor. O diferență de 513 ani e destul de mare și e sugestivă.” (Max F acum 7 luni). Acest internaut ar trebui să se documenteze el în primul rând și să nu confunde anul 1359 cu 1346. Artew100 adaugă că în prezent, Republica Moldova are propria sa identitate pe care a dobândit-o doar prin prisma Rusiei și a culturii rusești: ”@Max F сегодня Молдавия имеет свою самоидентичность, лишь через призму России и ей культуры. Поэтому не канает. (Artew100acum 7 luni).

Se menționează și problema necunoașterii limbii române de către rusofonii din Rep. Moldova. Dacă cetățenii autohtoni știu cu toții limba rusă, rusofonii nu vor să învețe limba română. Ceea ce în deranjează pe unii internauți basarabeni. Dark Phoenix mărturisește că este exasperat de faptul că rușii locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova, dar nu vor să-și însușească limba (”Меня часто бесит, что русские живут на нашей территории и отказываются говорить на румынском, (в основном продавцы и прочие люди что активно должны общаться) (...) Не смотря на то что мне нравиться русский язык, я никогда не понимал этого” (Dark Phoenix acum 7 luni).

Un internaut curajos, Alex Dixon, consideră că această situație are un substrat politic. Propaganda rusească dusă timp de 200 de ani a complicat totul și le-a impregnat mintea unor conaționali cu specificul local. (”Российская пропаганда за 200 лет специально всё так осложнила, с целью отделить бессарабцев от румынской нации и не позволить Бессарабии (сегодня она называется Республикой Молдова) причалить к родной гавани” (Alex Dixon acum 1 an). Mai mult, el polemizează cu cea mai înverșunată reprezentantă a moldovenismului, Margarita Toma care declară că celor care se consideră români, ar trebui să le fie rușine. Rușine moldoveanului care își numește limba sa moldovenească (”Позор такому Молдовану который молдавскии язык называет румынским. Сразу видно что всемирную историю не знаете” margarita toma acum 1 an). Replicile acestei tovarășe sunt deplasate și rătăcioase, ca și când ar fi scoase din manualele de comunsim științific prost scrise, căci nu respectă regulile gramaticale nici în rusă, nici în română pe care o ortografiază cu litere chirilice.

Alex Dion în reproșează, pe bună dreptate, că scrie aberații în comentariile ei. În ajutor în vine Yurok Boss care îi recomandă să învețe istoria adevărată. Până atunci poate ieși în stradă ca să protesteze în vederea revendicării teritoriilor pierdute prin pactul Ribentrop-Molotov din 1939. Opacă la tot ce-i spun colegii de navigare pe Internet, imună la orice argument științific, ea insistă în propriile-i aberații: ”вы такой бред пишите, есть и была Молдова, какая Бесарабия, какая Румыния я так понимаю вам не нравятся исторические имена, вам нравятся новые. Внушили вам этот бред а до сути вам не донно добрατся. (margarita toma acum 1 an)

Yurok Boss o numește zombi din Transnistria, mancurtă travestită în internaut sau și mai rău, un bot KGB al republicii transnitriene.

M. Toma polemizează și cu Stanislav Eftodie căruia îi reproșează că ar trebui să discute pe marginea clipului video dedicat limbii, nu să se abată de la subiect. Dar exact asta face și ea. Un alt internaut, La-Rain, îi adresează întrebarea dacă a absolvit școala medie, deoarece de 30 de ani în Republica Moldova se predă româna: ”@margarita toma , ты походу школу не закончила, в любой школе училки по литературе говорят нам что молдавский не существует, мы учим Limba si literatura română. (La-Rain acum 8 luni).

Moldovenii nu se dau bătuți, ei inventează pe loc argumente și evenimente care nu au avut loc, vorbesc în numele tuturor cetățenilor Republicii Moldova: ”Noi ne-am socotit dintotdeauna moldoveni. Unii istorici consideră că numele Moldova a fost dat Principatului Moldova din cauza oamenilor care așa își ziceau: moldoveni. În plus, moldovenii sunt un popor amestecat. Iar românii ne-au trădat de multe ori. Noi chiar am luptat împotriva lor”[25].

Andrei Victorovici polemizează cu Alex Dixon, aducând același argument, scos din contextul istoric: faptul că în 1359 Moldova deja exista ca stat independent, pe când România nu era pe fața pământului. Schimbând replici cu La-Rain, Andrei Victorovici îi mărturisește acestuia: ”Îți imaginezi, acum 30 de ani, în școli se preda limba moldovenească!”. Nostalgic după perioada sovietică, el nu acceptă schimbările survenite în 1989. Pedalând pe laitmotivul protocronist, este întrebat de Alex Dixon cum se numea limba până la întemeierea principatului Moldova? Oponentul său nu mai are argumente și schimbă subiectul. El repetă una și bună: până în anul 1858 (probabil ar fi vrut să spună 1859) nu exista nici măcar cuvântul România[26]. Alex Dixon îi amintește că în România locuiesc în jur de 6 000 000 de moldoveni care consideră că aparțin națiunii române. În Republica Moldova – 700 000 moldoveni cu cetățenie română.

În discuție intervin și alți internauți - Sergei Ivanov, Iurii Sonin, Vasile Man ș. a. Firește, se discută în continuare în rusă. Sergei Ivanov, pasionat de istoria țărilor din Balcani, cunoaște foarte bine istoria Principatelor Române, începând cu Dacia lui Decebal și continuând cu Evul Mediu. În consecință, el aduce argumente bazate pe surse documentare certe, lăsând să se înțeleagă că basarabenii împărtășesc aceeași identitate cu românii. Iurii Sonin ia în zeflemea cifra moldovenilor care au dobândit cetățenia română (”Какие они румыны, наверно только тебе неизвестно зачем делали румынское гражданство, также как и украинцы делают и другие”. (Юра Сонинacum 6 luni).

Adresându-i-se lui Jura Sonin, Vasile Man reia subiectul, arătând că România a fost creată cu 16 ani înaintea Moldovei, referindu-se la Principatul Munteniei și la principatul Moldovei.

@Юра Сонин как раз Румыния старше Молдовы как минимум на 16 лет, годы основания 1330 и 1346 соответственно. Насчёт "римского" - это дословный перевод хроники, а коль ты немножечко не догоняешь - это уже твои проблемы. (Vasile Man acum 6 luni).

Dar iată că în dezbatere intervine un internaut uzbec - Feruz Usmanov - care pledează pentru un comportament civilizat în mediul online. Sugerând că în cadrul unei polemici, e necesar să

[25] Cf. ”У нас долго история. Мы считали себя Молдаванами давным давно. Некоторый историки даже считают что имя Молдова была дано Молдавскому Княжеству и за людей который жили тут и называли себя Молдаванами. Плюс Молдаване это смешенный народы. И румыны нас не раз предали. Мы даже воевали против них” (Moldavian Patriot acum 8 luni).

[26] E o lipsă crasă de informare sau o dorință de ocultare a acestor aspecte din partea internauților, dat fiind că un capitol întreg al volumului deja citat al lui Vasile Arvinte, se numește *Procesul lingvistic de creare a denumirii România*. Sau poate faptul că doar în limba română s-a păstrat lat. romanus nu le convine unor internauți moldoveniști. (cf. Arvinte 2008: 125-190).

combatem raționamentele altora prin argumente temeinice și să se evite ofensarea reciprocă. El mărturisește că înțelege actualitatea subiectului de dezbatere. Dar atunci când e vorba de sentimentele naționale, emoțiile ne împiedică să analizăm obiectiv faptele. De aceea e bine ca sentimentul mândriei naționale, când e vorba de patriotism, de ”chemarea” strămoșilor etc., toate aceste sentimente trebuie să fie atenuate în străfundul sufletului nostru. El reușește să facă asta și tocmai de aceea le recomandă și internauților din Rep. Moldova să procedeze la fel (Feruz Usmanov acum 3 ani).

Același internaut abordează și tema trecerii la alfabetul chirilic a limbii române din Rep. Moldova și, concomitent, a limbilor turcice vorbite de etniile musulmane din fosta URSS. În ce privește popoarele turcice, autorităților sovietice le era frică de separatism, de ideile panturcești de unificare a popoarelor sub tutela Turciei. Așa se explică de ce li s-a impus să adopte scrierea turcească, pe baza alfabetului latin (inițial, trecuseră de la scrierea arabă la cea latină), apoi la alfabetul chirilic. Popoarele musulmane trebuiau îndepărtate de lumea islamică și de trecutul lor musulman în general. În cazul Moldovei, a existat tendința de a desprinde o bucată de pământ de la România și de a inhiba orice comunitate / unitate între români și moldoveni”[27]. (Feruz Usmanov acum 3 ani).

Vladimir Șcirov recunoaște că inventarea limbii ”moldovenești” ca fiind diferită de limba română, a fost o impunere agresivă, în stilul ”fratelui mai mare”. Limba mold., sub egida limbii ruse, ca limbă de comunicare interetnică în URSS, a degradat puțin. Dar nu atât de mult încât să devină o altă limbă, diferită de română care a avut condiții nestigherite de dezvoltare:

”Молдавский язык и румынский язык, не два языка - один , второй "развитие" первого с определенным уклоном.(...) Негатив вызывает агрессивное навязывание, и поползновения в стиле "старшего брата" который по сути- neam - родственник. Молдавский язык под эгидой русского языка, как языка международного общения в многонациональном государстве СССР, несколько изменился. Но не настолько радикально как румынский, освоивший и адаптировавший для нужд носителей не только новые терминологии но и дух бытия государства выделенного в отдельную структуру”. (Владимир Щиров acum 1 an).

Ivan Crețu, un inernaut școlit, socoate că limba moldovenească a rămas aceeași limbă care era la 1812 când Basarabia a fost alipită la Imperiul Rus. Apropo, în Moldova din dreapta Prutului se vorbește același dialect[28]. Pe teritoriul Basarabiei, limba a fost supusă unui proces de rusificare. Vorbitorii sunt responsabili deoarece nu-și respectau limba și nu o vorbeau sau foloseau cuvinte din rusă. E adevărat că în perioada sovietică limba rusă era întrebuințată peste tot: în administrație, în predarea la instituțiile de învățământ superior etc. A stăpâni limba maternă, a vorbi literar depinde și

[27]”Возможно власти видели меньше угрозы влияния из вне. С тюркскими языками опасались пантюркизма как идеи объединения тюркских народов под лидерством Турции и сепаратизма. Отсюда переход с тюркских алфавитов на основе латиницы (на которую чуть раньше многие перешли с арабской вязи) на тюркские кириллические алфавиты. Мусульманские народы в целом нужно было оторвать от связи с исламским миром в целом и от мусульманского прошлого и религии в частности. Отсюда переход с арабской вязи на кириллицу всех мусульманских народов СССР. В случае с Молдавией было стремление откромсать кусок от Румынии и не допустить какой либо общности румын и молдован. А Грузии и Армении не на кого было ориентироваться. Нет внешних достаточно родственных народов и государств таких народов с претензиями на советскую территорию или на влияние на своих собратьев в СССР. Потому там местные алфавиты сохранились. Это конечно не все обьясняет, но хотя бы отчасти” (Feruz Usmanov acum 3 ani).

[28] Confuzia pe care o face Arsenii Klinicev -- autorul clipului care este impecabil -- , între dialect și grai se perpetuează și în multe comentarii. Or, în lingvistică, precizează E. Coșeriu, ”moldovenesc, cu privire la limbă, se aplică numai unui grai (în cadrul dialectului dacoromân), a cărui arie nu coincide cu Moldova (deși cuprinde o mare parte din ea), dar *limba* ”moldovenească”, fiind identică cu limba română, nu poate fi identică cu acest grai și nu trebuie confundată cu el” (Coșeriu 2004: 182).

de vorbitorii înșiși, nu doar de politica lingvistică, vrea să spună autorul acestor comentarii. În definitiv, ”câte limbi vorbești, de atâtea ori om ești”:

”Молдавский язык остался молдавским языком таким-же каким был ещё до присоединения Бессарабии к Российской Империи в 1812г. Кстати, в той части Молдавии по ту сторону реки Прут разговаривают на таком же диалекте. На территории Бессарабии (Молдавия находящиеся между реками Прут и Днестр) язык подвергся некоторой русификации. В этом во многом виноваты сами Молдоване из за неуважения собственного родного языка. И ещё потому что ведение всей документации велось на государственном (русском) языке. (...) Владение родным языком, культурно разговаривать зависит ещё от самого носителя данного языка. Да и не только родным. "Сколько человек знает языков, во столько раз он ЧЕЛОВЕК!!!" (Иван Крецу acum 3 ani).

Viorel Placinta îi atrage atenția, pe bună dreptate, că moldoveneasca nu reprezintă un dialect al limbii române, ci un grai:

”Маленькое уточнение: молдавский не является диалектом румынсково языка, это простой говор, речь румынского. Румынский не имеет диалекты, если не иметь в виду истрорумынский, мегленорумынский и арумынский. Это маленькое уточнение! Автору - ОГРОМНОЕ СПАСИБО за свой труд! (Viorel Placinta acum 3 ani).

Nu lipsește nici doza de umor necesară / indispensabilă unor astfel de interacțiuni. La Jack consideră că limba ”moldovenească” nu este altceva decât o parodie la adresa limbii române. Doar în școli se predă limba română din România, adică limba standard. Întrucât comentariul său e de acum 3 ani, când socialiștii erau la putere, el consideră că o parte din vină îi revine tocmai partidului socialist:

”Нет никакого ,,модавского" языка, это всеголишь пародия на румынский язык, никак иначе. Чтобы иметь право называться языком нужно чтобы, хотябы, половина словаря (слов) была разной, а имено значение, сами слова, граматические отличия. Забавно, но в официальных документах или, например, сочинениях которые пишут ученики в школах, используеться язык на котором говорят в Румынии. Ну и как теперь к ,,молдавскому" языку относиться? Не хочу кидать камни в чужой огород, но ярыми последователями ,,молдавского" язывка являются социялисты, выступающие за тесные связи с Россией. А между прочем в этой пародии на румынский язык, не брезгуют использовать и русские слова в перемешку. Так что делайте выводы. (La Jack acum 1 an).

Un internaut rus le recomandă moldovenilor să le vină mintea la cap și să se considere români: ”Хе, чё ж молдавам не уймется, оба языка вживую видел и говорил, один и тот же почти. Да вам и лучше румынами себя считать, а то советчина[29] вам хороший след оставила”. (Siratshi acum 3 ani). Altul îl susține și scrie că e timpul să ne unim: ”@Siratshi пора объединятся!!!!! (Artew100 acum 3 ani).

La unison parcă, un internaut italian, pe nume Federico Bertagna, intervine în dezbatere pentru a calma spiritele și a-i ajuta pe colegii de navigare să conștientizeze necesitatea unei reconcilieri, a unei acceptări reciproce:

”Sunt italian și foarte puțin înțeleg rusa. Iar cred că în RM, unde am trăit câteva luni de zile, sunteți norocoși să vorbiți doi limbi. Eu aș vrut să cresc fiind bilingv ca mulți dintre voi:) După mine, mai bine să faceți o comoară din acest lucru (bilingvismul), să lăsați lucrurile politice din

[29] Prin acest concept intraductibil se are în vedere un ansamblu de caracteristici specifice perioadei sovietice și a modului de viață tipic pentru popoarele și etniile care făceau parte din Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

spate și să profitați din acest noroc, așa că fiecare poate vorbi limba care e mai aproape inimii lui:)" (Federico Bertagna acum 3 ani).

Resurse bibliografice:

1. ARVINTE, Vasile. *Român, românesc, România*. Studiu filologic. Ediția a III-a, Iași, Casa Editorială *Demiurg*, 2008.
2. BOJOGA, Eugenia. *Limba română – „între paranteze"? Despre statutul actual al limbii române din Republica Moldova*, Chisinau, ARC, 2013.
3. BOJOGA, Eugenia. *O dezbatere lingvistică pe Internet*, în Viața românească, nr. 8, 2019a.
4. BOJOGA, Eugenia. *Limba română din Basarabia în preajma Marii Uniri din 1918*, în G. Haja, D. Butnaru (ed.), "Unitate lingvistică - unitate națională", București, Editura Academiei Române, 2019b, p. 51 - 68.
5. BOJOGA, Eugenia. Limba moldovenească există pentru agramați. În *Philologica Banatica*. Societatea de Științe Filologice din România. Filiala Timișoara, 2020, nr. 2, p. 116-142.
6. BOJOGA, Eugenia. Parlons-nous roumain ou moldave?. În Jörn Albrecht, Gunter Narr (ed.) *Geschichte der romanischen Länder und ihrer Sprachen Innerromanischer und deutsch-romanischer Sprachvergleich Mit besonderer Berücksichtigung der Dacoromania*. Festschrift für Rudolf Windisch, Tübingen, Narr Francke Attempto Verlag, 2021, p. 21-43
7. BRÂNCUȘ, Grigore. *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
8. BUSTAMANTE, Enrique (coord.) *Comunicación y cultura en la era digital*. Barcelona, Gedisa, 2002.
9. COSERIU, Eugenio. *Limba română în fața Occidentului. De la Genebrardus la Hervas. Contribuții la istoria cunoașterii limbii române în Europa occidentală*. Trad. de Andrei A. Avram, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.
10. COȘERIU, Eugeniu. *Unitatea limbii române – planuri şi criterii*, în vol. Academia Română, „Unitatea limbii române cu privire specială la Basarabia şi Bucovina", Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2004, p. 179-188.
11. COȘERIU, Eugeniu. Latinitatea orientală. În E. Coşeriu, „*Limba română – limbă romanică*". Texte manuscrise editate de N. Saramandu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 113-129.
12. COȘERIU, Eugeniu. *Limba română – limbă romanică*. Texte manuscrise editate de N. Saramandu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.
13. DJUVARA, Neagu. *O scurtă istorie ilustrată a românilor*, București, Humanitas, 2013.
14. FRUNTAȘU, Iulian. *O istorie etnopolitică a Basarabiei*. 1812-2002, Chişinău, Cartier, 2002.
15. PÉREZ SALAZAR, Gabriel. Relexiones epistemológicas en torno a Internet como un medio de comunicación hipertextual. În *Virtualis*, Anul 3, nr. 6, 2012, publicație editată de Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey, Ciudad de México, p. 6-15.
16. *TRENTINI, Andrea; BISCUOLO, Giovanni; ROSSI, Andrea. Cittadinanza digitale e tecnocivismo. In un mondo digitale la Cittadinanza inizia dai bit. Collana Copyleft Italia, Milano, Ledizioni, 2020.*
17. UNGUREANU, Elena. *Dincolo de text: hypertextul*, Chișinău, Editura ARC, 2014.

Surse online:

Изучать румынский язык перед сном - 9 часов - с музыкой, cf. https://www.youtube.com/watch?v=Qk57nOgsHrE
Полезные румынские слова и фразы для начинающих. Учим румынский язык, слушая музыку. Cf. https://www.youtube.com/watch?v=h5Iok2hVhKo
Hipertext, în https://ro.wikipedia.org/wiki/Hipertext
1% rule, cf. https://en.wikipedia.org/wiki/1%25_rule
Regula lui 1% (cultura internetului), cf. https://ro.wikipedia.org/wiki/Regula_lui_1%25_(cultura_internetului)
Румынский язык: Сейчас обьясню! Cf. https://www.youtube.com/watch?v=6EYgH3Yb2sA
Английский язык? Сейчас объясню cf. https://www.youtube.com/watch?v=5ii3JBPQ02I

Французский язык? Сейчас объясню! cf. https://www.youtube.com/watch?v=VLmw98KZa18
Итальянский язык? Сейчас объясню! – cf.
https://www.youtube.com/watch?v=N84K5DE4hH4&list=PLV-jMBaDjmqWJdeZ2Sh9DeBagZAWkJ4Og&index=25
Испанский язык? Сейчас объясню! – cf.
https://www.youtube.com/watch?v=LivF5P4fOkk&list=PLV-jMBaDjmqWJdeZ2Sh9DeBagZAWkJ4Og&index=19
Японский язык? Сейчас объясню! – cf.
https://www.youtube.com/watch?v=pLNZtA2a4CM&list=PLV-jMBaDjmqWJdeZ2Sh9DeBagZAWkJ4Og&index=2
Cetățean digital, cf. https://ro.wikipedia.org/wiki/Cet%C4%83%C8%9Bean_digital

METODELE DE CERCETARE A MITULUI ÎN TRADIȚIA ȘCOLII FRANCEZE

CZU: 81-13 DOI: 10.5281/zenodo.6513328

Victoria FONARI
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0003-0058-167X

Cercetătorul Gilbert Durand face o incursiune în mentalitatea mitului, fiind ghidat de anumite criterii: universalitate, structură și contextul sociologic. Aceste criterii ajută la perceperea arhetipului ca ceva viu, în dinamica repetitivă, care coagulează ritualul și istoria. Atitudinea abordată din optica psihologică relevă imaginile ce concentrează admirația și frica; iar randamentul socialului oferă o punte spre pedagogie. Din lucrările sale deducem că metodologic arhetipologia are drept scop sondarea mitului într-un mod complex și unitar, care percepe conexiuni cu alte culturi, în felul acesta apare omogenitatea unei mari culturi – cea a omenirii. Mitul în viziunea lui C. Lévi-Strauss este un măr al discordiei, ce derivă din variate valențe de înțelegere. Charles Mauron analizează dinamica mitului, ținând cont de analogiile raționale și de cele din lumea fantasmelor. Cercetătorii Pierre Brunel, Claude Pichois, André-Michel Rousseau stipulează o anumită ordine cu privire la coordonatele interpretării dihotomiei mit-literatură. La Pierre Albouy mitul derivă din domeniul religios și ritualic, ce reconstruiește perspectiva ontologică. Această viziune este cooptată și de André Dabezies care precizează că selecția simbolică în mitul literar depinde de situațiile dintr-o colectivitate sau alta. Respectiv mitul literar servește ca un retrovizor social.

***Cuvinte-cheie**: mit, mit literar, metodă, școala franceză, interpretare, cercetare.*

MYTH STUDIES IN FRENCH RESEARCH SCHOOLS

The researcher Gilbert Durand gained an insight into the mentality of myth, being guided by certain criteria: universality, structure and sociological context. These criteria help to perceive the archetype as something alive, in repetitive dynamics, which coagulates ritual and history. This attitude, guided by a psychological approach, reveals images that bring together both admiration and fear, while social performance provides a bridge to teaching. From his works we conclude that, methodologically, the archetypology aims to probe myth in a complex and unitary way, while perceiving connections with other cultures; it is in this way that emergence of a great cultural homogeneity is propelled, as a culture of humanity. The myth in the view of C. Levi-Strauss is an apple of discord, which derives from various valences of understanding. Charles Mauron analyzes the dynamics of myth, taking into account rational analogies and those of a fantasy world. Researchers Pierre Brunel, Claude Pichois, André-Michel Rousseau promote a certain order in respect to interpretation coordinates of the myth-literature dichotomy. In Pierre Albouy, myth derives from the religious and ritual area, which reconstructs the ontological perspective. This view is also maintained by André Dabezies, who states that symbolic selection in literary myth depends on the situation in one community or another. Thus, literary myth serves as a social mirror.

***Keywords**: myth, literary myth, French school, interpretation, research.*

Raționamentul antropologic a lui C. Lévi-Strauss

În optica lui C. Lévi-Strauss, mitul este un măr al discordiei, ce derivă din variate valențe de înțelegere: „Indiferent de modul în care sunt considerate miturile, ele par a se reduce toate la un joc gratuit sau la o formă rudimentară de speculație filosofică” [1, p. 247]. Confruntarea dintre teoriile sociologice și psihanaliză contribuie la formarea unei viziuni de interpretare viabile: „Mitologia va fi considerată ca un reflex al structurii sociale. Iar dacă observația contrazice ipoteza, imediat se va

insinua că obiectul specific al miturilor este de a oferi un derivativ unor sentimente reale, însă refulate" [1, p. 248].

O perspectivă antropologică se relevă și în *Sfidarea retoricii* consemnată de Eugen Simion, în care apariția originară a mitului elen este condiționată de factorul atitudinal de nemulțumire, fiind și aceasta o componentă interpretativă a lumii înconjurătoare: „Grecii vechi au descoperit *perspectiva profundului* și au constituit, în sensul ei, o altă realitate, imaginară. Aceasta a dăinuit, cealaltă – materială – a dispărut" [2, p. 79].

În urma unui studiu cu privire la asamblarea interdisciplinară a miticului cu arhetipalul, Radu Surdulescu propune următoarea definiție a mitului: „Mitul este un sistem distinct de gândire, ce funcționează ca un mod de comunicare simbolic, imagistic, non-rațional; […] mitul capătă un caracter de sacralitate precum de mister sau miracol; întâmplarea pe care o relatează are o importanță colectivă, iar motivele ce îl compun izvorăsc din straturile profunde ale psihismului uman" [3, p. 61]. Predilecția pentru scenariul psihanaliticului nu descarcerează mitul de mantia sacralității. Viziunea devine acceptabilă pentru investigarea imaginii mitice în oricare perioadă a istoriei literare, în care acesta potențează noi interpretări teleologice.

Percepția de moment transformă entitatea și îi provoacă incertitudinea, care duce la veșnice căutări ale propriei identități. Incertitudinea este incomodă, ea insistă în căutare, dar această investigare provoacă atitudini de violență. De aici și perspectiva abordării societății actuale – văzută ca una tribală. Această optică a fost dezvoltată de cercetările structuralistului Claude Lévi-Strauss, care a investigat antropologia din punctul de vedere al societăților primitive, gestionând în cărțile sale aspectul social din perspectiva marginalizării și a centrului [vezi: 1]. Societatea este bifurcată în sfera de conducere și în cea de furnizare. M. McLuhan relevă că primordial este contextul, și nu noțiunile abordate. Observăm că se diminuează religiozitatea, prevalează perspectiva de macroorganizare în ceea ce privește raporturile din cadrul micilor grupuri.

Cercul nu mai are semnificația solarului ce ar determina bunăstarea întregului, iar periferia ghidată de raza centripetă are obligațiile sale. Sutele de pagini scrise de Claude Lévi-Strauss au abordat antropologic grupurile sociale primitive, descriind harta clanurilor sociale. Randamentul de recunoaștere a acestei cercetări în plan interdisciplinar a contribuit ca și optica satului global să fie revăzută de M. McLuhan, nu prin prisma civilizației și a culturii, în prim-plan, ci din perspectiva relațiilor tribale. Este o societate a percepției, în care noțiunile își diminuează valoricul, unde dominanta devine contextul.

Gilbert Durand: liantul dintre antropologie și arhetipologie

Gilbert Durand preia noțiunea de arhetip și dezvăluie conceptul din optica antropologică. În acest context, studiul *Structurile antropologice ale imaginarului* vine să investigheze viziunea lui C.G. Jung și să o aplice în clasificarea invariantelor antropologice.

Cercetătorul își propune să facă o incursiune în mentalitatea mitului, fiind ghidat de anumite criterii: universalitate, structură și contextul sociologic. Aceste criterii ajută la perceperea arhetipului ca ceva viu, în dinamică repetitivă, care coagulează ritualul și istoria, atitudinea abordată din optica psihologică ținând cont de admirație și frică, iar randamentul socialului oferă o punte spre pedagogie. Din lucrările sale deducem că, metodologic, arhetipologia are drept scop sondarea mitului într-un mod complex și unitar, care percepe conexiuni cu alte culturi, în felul acesta apare omogenitatea unei mari culturi – cea a omenirii.

Autorul explică această colaborare în *Prefața la cea de-a zecea ediție*: „Ilustrând astfel că efectul – în cazul acesta un studiu empiric, care se voia cvasiexhaustiv, al articulațiilor

imaginarului – prevestea această mare confluență de teorii ale tuturor orizonturilor științei, care în formulările lor, formulări matematice adeseori, apar ca suport «cauzal» al cercetărilor empirice întreprinse de Jung, de Eliade, de Bachelard și de mine însumi" [4, p. 22].

Referindu-se la Bachelard, considerăm necesar să prezentăm câteva aspecte din lucrarea acestui exeget *Pământul și reveriile odihnei. Eseu asupra imaginilor intimității*. Gaston Bachelard acordă o atenție sporită labirintului, care este investigat în colecția scrierilor artistice și în interpretarea viselor. Labirintul este un atribut al pământului, dar se diferențiază de imaginea grotei. Cercetătorul se axează pe corespondența dintre călător și labirint: „Deruta unui călător care nu-și găsește drumul într-o câmpie unde mai multe drumuri se încrucișează, dezorientarea unui vizitator pierdut într-un mare oraș par să ofere materia emotivă a tuturor angoaselor labirintului din vise" [5, p. 172]. Sesizăm că este o proiecție a mitului în actualizarea emoției.

Senzația de rătăcire fiind un punct de reper, îi oferă cercetătorului prilejul de a-l referi la diferite lucrări și de a-i realiza o diagnosticare prin intermediul diferitor surse, cum ar fi André Bay – *Amor,* Rainer Maria Rilke – *A zecea elegie,* Paul Gadenne – *Vântul negru,* Pierre Reverdy – *În cea mai mare parte a timpului,* Gustave Kahn – *Povestea despre aur și tăcere* [vezi: 5, p. 178, 180, 224].

Revenind la Gilbert Durand constatăm că aspectele empirice domină lucrarea sa, ea abundă de nenumărate fire de investigație, iar prin intermediul terminologiei (stabilind diferențele dintre arhetip și simbol), relevă instrumentarul cu care lucrează mitul în imaginația omului de artă.

Prin această metodă exegetul traversează concomitent mitul arhaic, opera de artă, viața autorilor. Cadrul social este determinat și de limbaj, dar și de aspectele principale care determină existența. Lexicul său probează această tendință spre interdisciplinaritate: etnografie, istorie, psihologie, geometrie, sociologie, istoria artelor, mitocritică, lingvistică – se creează impresia că toate formează antropologia. Ceea ce vom utiliza în studiul nostru este capacitatea de aplicativitate a arhetipologiei, care asamblează descifrarea conotațiilor mitologice în literatura contemporană.

Școala franceză despre mitul literar

La Pierre Albouy mitul derivă din domeniul religios și ritualic, ce reconstruiește perspectiva ontologică. (Corespondența dintre mit și ritual este relevată și de Mircea Eliade.) În definirea autorului lucrării *Mituri și mitologii în literatura franceză*, noțiunea are următoarele accente: „Mitul literar este constituit din această poveste, pe care autorul o tratează și o modifică cu mare libertate, și prin noile înțelesuri care se adaugă la aceasta" [6, p. 9]. Scriitorului, dirijat de libertatea imaginației, îi sunt relevate și restricțiile puse de frontierele „timpului și spațiului literar". Această viziune este cooptată și de André Dabezies, care precizează că selecția simbolică în mitul literar depinde de situațiile dintr-o colectivitate sau alta. Respectiv, mitul literar servește ca un retrovizor social.

Conform autorului lucrării *Mituri și mitologii în literatura franceză*, pentru explicarea noțiunii de mit sunt importante următoarele accente: „**Mitul literar** este constituit din această poveste, pe care autorul o tratează și o modifică, cu mare libertate, adăugându-i noi înțelesuri" [6, p. 9]. Cu toate acestea, libertatea imaginației scriitorului este relevată și de încălcarea restricțiilor impuse de frontierele „timpului și spațiului literar" (trad. n.). Această viziune este împărtășită și de André Dabezies, care consideră că selecția simbolică în mitul literar depinde de situațiile dintr-o colectivitate sau alta. Respectiv, mitul literar apare ca o oglindă retrovizoare socială. Totuși, libertatea ține nu numai de registrul scriitorului, ci și, după unele observații, chiar de percepția religiei de către grecii antici, pentru că libertatea de a gândi rămâne intactă. *Moartea* nu este decât

un cuvânt similar cu expresia *înaintea naşterii*. În eseul *Le retour aux Grecs* (*Întoarcerea la greci*), Christophore Gérard se referă anume la civilizația elenă care a contribuit, în varii epoci, la renașterea umanității: „De fiecare dată, noi putem să ne reapropiem mental de aceeași cale de a provoca noi renașteri. Istoria civilizației noastre demonstrează: toate renașterile noastre au fost, de fiecare dată, chemări la memoria străveche. [...] Aceasta pentru că zeii Greciei rămân îngropați adânc în subconștientul nostru colectiv" (trad. n.) [7, p. 27-28]. Această revenire se manifestă prin libertatea de a ne revedea în zei, care nu mai vorbesc despre sine, dar oferă fiecăruia oportunitatea de a dialoga cu propriul univers interior, despre dorințe, necesități, gânduri: „Acestea (miturile) ne lasă o totală libertate interioară" [7, p. 28]. Autorul face în mod intenționat o conexiune între sfârșitul secolului al XX-lea, Evul Mediu și perioada contemporană lui, când totul este torturat de ideea de rentabilitate, care paralizează orice dorință, zbor, aspirație.

Dacă acești cercetători, aflați la distanțe de câteva decenii, relevă imaginația ca o rigoare de a valorifica mitul în favoarea gândirii și a coordonatelor timpului, pe de altă parte, Denis de Rougemont, în studiul său cu privire la literatura medievală *Iubirea și Occidentul* [8], ajunge la concluzia că literatura desacralizează mitul: „Când miturile își pierd caracterul ezoteric și funcția lor sacră, acestea se resemnează în literatură" (trad. n.) [8, p. 203].

Literatura trebuie să fie, în această viziune, un ritual având scopul de a se apropia de ontologia creației prin scris, de a încerca să mențină conexiunea dintre eul scriitorului și cultura umană. Mitul devine sâmburele dezghiocat în diferite optici în creația literară. În investigațiile noastre pe texte ținem cont de direcțiile ezoterice, sacre, care, în deformarea mutațiilor, relevă și degradarea, și profanarea. Denis de Rougemont afirmă în acest sens: „S-ar putea spune, într-un mod general, că un mit este o poveste, o fabulă simbolică, simplă și izbitoare, rezumând un număr infinit de situații mai mult sau mai puțin similare. Mitul face posibilă capturarea dintr-o privire a unor tipuri de relații constante și eliberarea de confuzia/dezordinea aparițiilor zilnice" (trad. n.) [8, p. 5].

Charles Mauron analizează dinamica mitului raportată atât la analogii raționale, cât și la cele din lumea fantasmelor: „Studiul câtorva opere lirice ne-a condus repede la a degaja câteva figuri mitice, nu imobile, ci prinse într-un joc de forțe, personaje ale unei situații dramatice în mișcare" [9, p. 194]. În viziunea lui Ch. Mauron, creația artistică, în ansamblul său, se constituie din simboluri dominante care se repetă, având noi conotații. Cercetătorul are menirea să selecteze și să suprapună imaginile pentru a le urmări intensitatea. Aceste interferențe profilează conștientul determinat de factorul inconștient, care formatează mitul personal.

Revenind la mitul literar, suntem obligați să elucidăm și definiția lui Philippe Sellier. Etapele sale teoretice sunt bine sintetizate în următorul articol: „Autorul (Sellier) identifică, pentru mitul etno-religios, şase trăsături definitorii: calitatea de povestire cu caracter fondator (1), având caracter anonim şi colectiv (2), considerată adevărată (3), asigurând legătura unui grup cu sacrul (4), respectând o logică a imaginarului (5) şi marcată de puritatea şi forţa opoziţiilor structurale (6)" [10, p. 214]. Din cele enumerate mai sus cercetătorul Philippe Sellier, care ține chiar în titlu *Ce este un mit literar?* (*Qu'est-ce qu'un mythe littéraire?*), conchide: „Este clar că de la mit la mit literar au dispărut primele trei caracteristici ale mitului: mitul literar – dacă acceptăm provizoriu să presupunem câteva narațiuni la care nu se discută această denominație (Antigona, Tristan, don Juan, Faust) nu mai întemeiază sau stabilește ceva. Lucrările care o ilustrează sunt scrise mai întâi (…). Evident, mitul literar nu este considerat adevărat. (…). Logica imaginarului, fermitatea organizării structurale, impactul social și orizontul metafizic sau religios al existenței, acestea sunt întrebările pe care studiul mitului le invită să le pună mitului literar" (trad. n.) [11, p. 115].

Noțiunea de mit literar relevă o corespondență între memoria colectivă și o imagine abordată într-o creație literară semnată de un autor anume, care poate să se concentreze asupra unei personalități legate de o istorie, dar, într-un text artistic, acesta va fi un personaj, o imagine artistică ce ar putea să fie analizată ca un mit literar.

Concluzii

1. Cercetătorii francezi își axează studiile pe investigarea mitului din cele mai diverse perspective. Sunt liberi în găsirea noilor metode de interpretare. Preferă să studieze influențele mitice în literatura franceză, în cercetarea acestora nu neagă interpretarea tematică. Polemica în cadrul școlii franceze este în favoarea depistării noilor înțelesuri și de a observa traseul actualizării mitului și contribuția acestuia în formarea mitului literar.

2. Studiul lui C. Levi-Strauss este unul de referință în ce privește conexiunea dintre mit, ritual, viziunea socială. Perspectiva relațiilor sociale, așezământul, conexiune dintre centru și periferie constituie o cosmogramă ontologică. Argumentele sunt găsite preponderent din observațiile comportamentul tribal și a descoperirilor arheologice.

3. Viziunea lui Gilbert Durand constituie un liant al descoperirilor științifice. Respectiv mitul este analizat duplicitar, atât din punct de vedere antropologic, cât și arhetipal. Cercetătorul implică în interpretările sale și emoția, care explică artistic relația dintre mit și literatură. În acest context avem și exemplul lui Bachelard, care preferă să realizeze traseul de la selecția tematică a textelor artisitce pentru a investiga simbolul preluat din miturile fundamentale.

4. Mitul literar este un punct de referință la mai mulți exegeți ai școlii franceze: Pierre Albouy, André Dabezies, Denis de Rougemont și Philippe Sellier. Urmărim multe conexiuni, dar și momente individuale (cum ar fi mitul personal după Charles Mauron) în care se identifică și se delimitează mitul de mitul literar.

5. În toată diversitatea interpretărilor toți autorii studiilor școlii franceze contribuie la multiplicarea sensurilor, la investigarea, pe alocuri, neașteptată care îmbină descoperirile din tehnologiile moderne cu filosofia, antropologia cu psihanaliza, arhetipalul cu viziunea individuală a scriitorului investigat.

Referințe bibliografice:

1. LÉVI-STRAUSS Claude. *Antropologie structurală*. Traducere din franceză de I. Pecher. București: Editura Politică, 1978.
2. SIMION Eugen. *Sfidarea retoricii*. București: Cartea Românească, 1985.
3. SURDULESCU Radu. *Critica mitic-arhetipală. De la motivul antropologic la sentimentul numinosului.* București: ALLFA, 1997.
4. DURAND Gilbert. *Structurile antropologice ale imaginarului*. *Introducere în arhetipologia generală*. Traducere de M. Aderca. București: Univers Enciclopedic, 1998.
5. BACHELARD G. *Pământul şi reveriile odihnei*. Eseu asupra imaginilor intimității. Trad. de Irina Mavrodin. București: Univers, 1999.
6. ALBOUY Pierre. *Mythes et mythologies dans la littérature française*. Paris: Armand Colin, 1969.
7. GÉRARD Christophore. *La source pérenne. Lausanne*. Suisse: Editions L'Age d'Homme, 2007. Sursa online: https://books.google.md/books?id=PdRXi3iIO-kC&pg=PA140&dq=Andr%C3%A9+Dabezies+est+:+%C2%AB+une+illustration+symbolique+et+fascinante+d%E2%80%99une+situation+humaine+exemplaire+dans+telle+ou+telle+collectivit%C3%A9%C2%BB&hl=ro&sa=X&ved=0ahUKEwi77eL-xs_fAhWMxYsKHUU2CH8Q6AEIKTAA#v=onepage&q&f=true (accesat la 2 ianuarie 2019).
8. DE ROUGEMONT Denis. *L'amour et l'Occident*. Paris, 1939.

9. MAURON Charles. *De la metaforele obsedante la mitul personal*. Traducere din franceză de Ioana Bot. Cluj-Napoca: Dacia, 2001.
10. BOTEZATU Florentina-Gabriela. *Perspective critice asupra mitului seducătorului.* În : Intertext, 2019, nr. 1-2, p. 214. Sursa online : https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/214-218_6.pdf (accesat: 05.03.2022).
11. SELLIER Philippe. *Qu'est-ce qu'un mythe littéraire?* In: Littérature, n°55, 1984. La farcissure. Intertextualités au XVIe siècle, p. 115; doi : https://doi.org/10.3406/litt.1984.2239 https://www.persee.fr/doc/litt_0047-4800_1984_num_55_3_2239

PROIECȚII ALE *ARTEI PENTRU ARTĂ* ÎN LITERATURA UNIVERSALĂ DIN SECOLUL AL XIX-LEA

CZU: 821(100).09"18" DOI: 10.5281/zenodo.6513987

Emilia TARABURCA
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0003-1555-1545

De-a lungul veacurilor, arta a fost pusă în slujba scopurilor extraestetice. Conceptul ”*Artă pentru artă*”, dimpotrivă, s-a distanțat categoric de literatura angajată, a separat valorile artistice de cele morale, ideologice, sociale etc., insistând că arta este un bun în sine, un scop și nu un mijloc. A declarat autonomia artei care se opune oricărei utilități, inclusiv celei morale, și a urmărit crearea frumosului dezinteresat, depersonalizat și etern.

Manifestările artei pure, impersonale și neangajate, sunt urmărite în astfel de fenomene literare și artistice din a II-a jumătate a sec. al XIX-lea, precum parnasianismul, simbolismul și estetismul, ultimele două formând nucleul decadentismului care a dezvoltat un cult al frumuseții artificiale pe care l-a considerat factorul de bază al artei, insistând că viața ar trebui să copieze arta și nu invers.

Cuvinte-cheie: *artă, frumos dezinteresat, frumos artificial, perfecțiune, formă și conținut, parnasianism, simbolism, estetism, decadentism*

PROJECTIONS OF *ART FOR ART*
IN THE UNIVERSAL LITERATURE OF THE 19th CENTURY

Over the centuries, art has served for extra-aesthetic purposes. The concept of *"Art for Art"*, on the contrary, has definitely distanced itself from the engaged literature, has separated artistic values from the moral, ideological, social, etc. ones, insisting that art is a good in itself, a purpose and not a means. It has declared the autonomy of art that opposes to any utility, including to the moral one, and has pursued to create the unselfish, depersonalized, and eternal beauty.

Manifestations of pure, impersonal and disengaged art, are pursued in such literary and artistic phenomena of the second half of the 19th century, such as Parnassianism, Symbolism and Aestheticism, the latter two forming the core of Decadentism that developed a cult of artificial beauty, considering it the basic factor of art, insisting that life should copy art and not vice versa.

Keywords*: art, unselfish beauty, artificial beauty, perfection, form and content, Parnassianism, Symbolism, Aestheticism, Decadentism.*

Introducere

Expresia ”*artă pentru artă*” (*l'art pour l'art*”) își are rădăcinile încă în I-a jumătate a secolului al XIX-lea. Intră în circulație după ce T. Gautier o utilizează în prefața romanului său, ”*Mademuaselle de Maupin*” (1835).

De-a lungul veacurilor, din antichitate până în sec. al XIX-lea, arta putea fi pusă în slujba altor scopuri, de regulă, ideologice, social-politice. De exemplu, în Grecia antică teatrul a fost considerat un real instrument de formare civică și politică, scopul tragediei urmărind educarea cetățeanului determinat, mândru de originile sale, patriot; sau: în sec. al XVIII-lea iluminiștii au considerat literatura un mijloc eficient de educare a omului, de schimbare a mentalității prin iluminarea maselor largi ale poporului care, în felul acesta, vor fi pregătite să accepte schimbările revoluționare din viața social-politică; realismul, de asemenea, a urmărit și scopuri extraliterare. Aceasta este, așa-zisa artă cu tendință, prin care artistul căuta să influențeze, să schimbe omul și lumea.

În opoziție, ”*arta pentru artă*” a considerat că, așa cum religia trebuie să fie pusă în slujba religiei, morala trebuie să servească moralei, arta - trebuie să servească doar artei. În felul acesta, valorile artistice au fost separate de toate celelalte (morale, ideologice, sociale etc.). Declarându-se

autonomia artei și cultivarea frumosului dezinteresat, s-a insistat pe crearea artei pure, impersonale și neangajate. S-a afirmat că arta trebuie să se opună oricărei utilități, inclusiv celei morale și s-a urmărit dezangajarea absolută a creaţiei, afirmându-se că, prin natura sa, arta exclude orice utilitarism, ea nu poate interveni în practica socială, nu are cum să devină eficace în acţiuni de schimbare a existenţei, nu îşi poate asuma rolul educativ. Dacă o face, se neagă pe sine. Din aceste considerente, adepții *artei pure* nu au infiltrat în artistic moralul și/sau ideologicul.

T. Gautier: ”*... e cu adevărat frumos doar ceea ce nu poate fi folosit la nimic; tot ceea ce e util, e urât, întrucât e expresia unei nevoi, iar cele ale omului sunt josnice şi dezgustătoare*” [1, p. 50]. Același autor precizează că arta nu are nimic de a face cu morala, că arta nu trebuie să fie utilă. A completat aceste cugetări Leconte de Lisle, liderul școlii parnasiene: „*Arta, a cărei cea mai strălucitoare, intensă şi completa expresie este poezia, e un lux intelectual, accesibil doar câtorva foarte rare spirite. [...] Independentă de sentimentul moral sau imoral, ea îndeplineşte o funcţie morală exclusiv în virtutea realizării de sine. Înalţă sufletul prin faptul de a înfăptui Frumosul, de a crea Forma, ce include prin definiţie Ideea.”*

Principiul ”*artă pentru artă”* se va regăsi în parnasianism, simbolism și estetism (ultimele două formând nucleul decadentismului), precum și în unele curente artistice moderniste din I-a jumătate a secolului XX.

Parnasianismul

Dezamăgirea de viața socială și de omul contemporan, convingerea ineficienței angajării revoluționare (la care unii, bunăoară, Leconte de Lisle, au ajuns prin experiență proprie), i-a determinat pe poeții parnasieni să declare distanțarea de această sferă a vieții și căutarea valorilor și a universurilor/ tărâmurilor compensatorii. Au preferat ”*seninătatea olimpiană*” și izolarea în ”*turnul de fildeş*” al Artei și al Frumosului, căutat, de cele mai dese ori, în trecutul mitologic sau în țări exotice. Aceste coordonate estetice au alcătuit un domeniu de refugiu, o oază care a adăpostit artistul, frământat de neliniști existențiale. Adepții parnasianismului au ajuns la convingerea că opera de artă nu trebuie să răspundă cerințelor/ problemelor realității contemporane, la fel cum omul de artă (poetul) nu trebuie să-și exprime, prin intermediul ei, sentimentele și/sau atitudinile. Acesta trebuie să fie superior mulțimii, asemenea unui zeu din mitologia antică care urmărește lumea si omul din înălțimea Olimpului său.

Parnasianismul a pledat pentru autonomia esteticului, declarând că arta este un bun în sine, ea nu trebuie să fie creată ”pentru altceva”; arta este un scop, și nu mijloc, iar orice artist care îşi propune altceva decât frumosul nu e artist.

Lucrare teoretică fundamentală a parnasianismului este manualul de versificație ”*Mic tratat de poezie franceză*” de Th. Banville, publicat în anul 1871, prin care autorul oferă sfaturi practice viitorilor poeți, nemaipomenit de popular în acea perioadă, un fel de *Decalog,* de *Ars Poetica,* punct de plecare pentru toate dezbaterile despre poezie de atunci. Manifestându-și dezacordul pentru poezia oficială, scrisă cu un anumit scop, precum și pentru cea ”lacrimogenă” a romantismului, autorul a insistat că o poezie e ceea ce se face pe sine, o compoziție, a cărei expresie este atât de absolută, atât de perfectă și atât de definitivă, încât nu se poate realiza nici o schimbare fără a-i diminua frumusețea. A considerat că principiu de bază al poeziei trebuie să fie varietatea (căutată prin toate mijloacele posibile, în toate părțile componente ale versului) prin unitate (ancorarea în formele măsurate, imuabile), insistând pe necesitatea căutării permanente a noilor modalități de a face versul mai flexibil.

Printre trăsăturile parnasianismului care a urmărit reproducerea frumosului pur, depersonalizat și etern, se evidențiază:

• Autonomia esteticului, aspirația spre perfecțiune. Th. Gautier a susținut că unica misiune a artistului este acea de a se consacra slujirii Frumosului în manifestarea sa pură și eternă, că poetul trebuie să realizeze Frumosul prin continuarea complexă, savantă și armonică a liniilor, a culorilor și a sunetelor.

În comparație, puțin mai târziu, în contextul unui alt fenomen artistic care a aplicat conceptul artei pure, acel al simbolismului, pornind de la convingerea că Natura este urâtă și imorală, Baudelaire considera că opera de artă autentică nu urmărește nici reproducerea adevărului, nici finalitatea etică, ci doar propria etalare, neavând alt scop, decât pe sine însăși, propria perfecțiune. În același timp, chiar dacă există un "*frumos*" etern, la Baudelaire acesta nu este receptat în mod metafizic, ca valoare universală consfințită, ci e determinat istoric, fiecare secol, fiecare popor descoperind expresia frumosului său. Frumusețea este constituită dintr-o paradigmă a eternului şi una a efemerului, afirma poetul, cea modernă fiind reprezentată prin dandysm și viaţa elegantă.

Parte esențială a ideii de frumos la Baudelaire este și neașteptatul, surpriza, uimirea. Poetul susține că impresia de noutate, de șoc estetic este o condiție a artei. Chiar și diformul, urâtul, dezgustătorul pot constitui, prin surpriză și "*atac neașteptat*" asupra simțurilor, obiect al operei de artă. Adevărata arta nu se identifică nici cu canoanele, nici cu morala. Frumosul și urâtul interacționează la toate nivelurile și se preling unul în celălalt. Astfel, în conceptul de frumos, prin convertire estetică, se includ și urâtul, grotescul, satanicul etc.

Reprezentativă, în acest context, este poezia "*Un hoit*":

"Şi cerul privea hoitul superb cum se desfăta
Îmbobocind asemenea unei flori…" [2, p. 45]

• Receptarea senzorială a lucrurilor, atunci când totul e dominat de vizual. De regulă, se urmărea frumosul exterior, acel care poate fi receptat empiric: ceea ce se vede, miroase, aude, fără a se dezvălui impactul lui asupra sentimentelor. Într-o poezie descriptivă, reprimându-și emoțiile, parnasianismul a fixat frumusețea care strălucește prin culori, proporții, sunete și mirosuri. Un exemplu frumos este poezia "*Studiu de mâini*" de Th. Gautier, inclusă în volumul de poezii "*Emaiuri şi camee*", considerat punctul de plecare al parnasianismului.

"La un pietrar văzui odată
Mulajul unei mâini gracile
De-Aspasie sau Cleopatră,
Strop unic de desăvârşire.

Sub sărutare zăpezie,
Cum crinul argintat de stea,
Precum o stanță argintie
Măiastra-i formă învăştea... " [3, p. 56]

• Predilecția pentru trecutul mitologic, pentru cadrul exotic, barbar, feeric, luxuriant etc., pentru temple, podoabe și țărmuri îndepărtate. Cu excepția tablourilor impresionante ale naturii, inclusiv ale celei de pe tărâmurile îndepărtate, modelele absolute ale frumosului, preferat de parnasieni, sunt cele din picturile și sculpturile trecutului, cele din miturile și istoriile civilizațiilor arhetipale din toate ariile planetei (indiană, iudaică, hindusă, nordică etc.), dar, mai ales, după cum arată și numele mișcării care vine de la „muntele muzelor", Parnas din Hellada, din miturile Greciei antice. Prin revenirea la valorile clasice, parnasianismul parcă a intentat o nouă renaștere a antichității. Trecutul a devenit obiect de reconstruire atentă, migăloasă, bazată pe date reale și concrete.

Problemelor lumii contemporane parcă li se opune maiestuozitatea trecutului încremenit în perfecțiunea sa, lumile îndepărtate, pitorești, exotice. Sau: în realitatea de toate zilele se evită elementele urâte, accentul punându-se pe descrierea aspectelor ei frumoase, impunătoare, prin această trăsătură repetând parcă, însă la un alt nivel de receptare, estetica clasicismului.

• Contemplarea detașată, senină, impersonală, ”*ca-ntr-o vitrină*” sau: ”*sub o cupolă de gheață*”. Recursul la impersonal a fost anunțat ca o manifestare a aristocratismului intelectual. În această ordine de idei, Th. Gautier insista că un artist nu trebuie niciodată să lase sensibilitatea să treacă în operele sale, considerând că sensibilitatea este o latură inferioară în artă și literatură, iar artiștii scriu doar pentru egalii lor, disprețuind plebea.

Programatică, în această ordine de idei, este poezia ”*Albatrosul*” de Leconte de Lisle în care, prin impresionanta antiteză ”Ocean – Albatros”, lumii zbuciumate, ca înainte de Apocalipsă, i se contrapune superioritatea și calmul olimpian al Poetului:

”În imensitatea Capricorn şi Pol
Vântul urlă, rage, șuieră-n trist gol,
Sare pe de-a latul de Atlantic mut,
Tot albit de bale şi zdrelește slut […]
Regele din spaţiul mării necuprins
Zboară spre rafala-bestie întins,
Ca săgeata, sigur, dur şi negrăbit […]
Liniştit în miezul groazei, îndrăzneţ,
Vine, trece, piere, neînvins, măreț.” [4]

În același timp, parnasianismul a creat și poezii în care se observă emoțiile personale ale autorului

• Prețuirea formei perfecte, exigența tehnică. Parnasianismul a fost preocupat de forma operei de artă în detrimentul conținutului emotiv, subliniind că forma cizelată este mai importantă decât inspirația nestăvilită. În felul acesta, forma a devenit un fenomen estetic. În ”*Dicționar de idei literare*” A. Marino remarcă legătura arhetipală dintre noțiunile ”frumos” și ”formă”, menționând că, în limba latină, acestea au un nucleu comun și, în mare parte, sunt sinonime: ”formosus” și ”forma”; deci, ”forma” tinde să fie ”frumoasă” prin definiție. [5, p. 687] Parnasianismul a căutat forma frumoasă, perfecțiunea formală, urmărind simetria versificației, sonoritatea cuvântului, rimele rare, limbajul prețios și ornamentat, muzicalitatea etc. A tins să aducă la perfecțiune puritatea ritmică și melodică a versului.

Unei astfel de forme frumoase trebuie să-i corespundă un conținut frumos. Forma creează conținutul, conținutul se creează în funcție de formă. Și în parnasianism, chiar dacă, cu forma ca obiectiv predominant, de asemenea se vede legătura dintre aceasta și conținut. Doar că, dacă în mod obișnuit, se merge de la conținut spre formă, din interior spre exterior, aici – dimpotrivă: din exterior spre interior: forma generează conținutul. Leconte de Lisle: ”*... ideile, atât etimologic, cât şi după bunul simț, nu pot fi decât forme ... formele sunt unica manifestare a ideii.*” [5, p. 699] Deci, poezia parnasiană nu este lipsită de fond: și aici putem descoperi meditații filosofice subtile despre existență, despre condiția umană, despre trecut și prezent, despre veșnic și trecător, despre urât și frumos etc.

Decadentismul

Decadentismul a fost generat de neacceptarea realității obiective, de sentimentul de incertitudine, pesimism, debusolare, produse ale dispoziției de ”fin-de-siècle”, ale unui timp bolnav, receptat uneori nu doar ca sfârșit de secol, ci și ca sfârșit de lume *(”fin de race”, ”fin du monde”*

etc.). S-a pronunțat pentru revizuirea conceptelor clasice, împotriva realismului și a naturalismului, împotriva pozitivismului, etalând neîncrederea în gândirea rațională care a afirmat superioritatea cercetării științifice și a progresului, ca condiție a progresului. În locul lor au venit iraționalismul, individualismul și teatralitatea, misticismul și chiar amoralismul. Și-a manifestat disprețul pentru banalitatea și mediocritatea moralei burgheze, precum și revolta împotriva unei vieți sterile și monotone, limitate la aceleași decoruri.

Atitudinea decadentă este o reacție la criza valorilor, generată de revoluția industrială și de excesul materialist, și fixează răspunsul individului lipsit de prejudecăți, dar inadaptat, rebel și agitat, care nu se regăsește în societatea cu valorile ei comune. Arta decadentă se impune atunci când idealurile anterioare își pierd din consistență și conținut. Pornește de la contradicțiile modernității sociale, traducând în plan estetic atracția pentru categoriile negative. Urâtul, degradarea și moartea sunt compensate prin frumosul din artă. Acești rebeli nu doar au căutat să scape de plictis și banalitate, ci și să șocheze, să discrediteze marile idealuri, ordinea și normele consacrate. Prin scepticism elegant, ironie, sarcasm și parodie, au contestat tradiția și au țintit spre eliberarea de constrângerea socială, morală și estetică. În locul unității și a viziunii de ansamblu au adus episodul/ detaliul, în locul mimesisului - invenția și spontaneitatea, în locul normei – originalitatea.

Decadentismul a promovat o atitudine antirealistă, antinaturalistă, antiacademică și anticonformistă, explorând noi formule artistice. A mizat pe o viziune individualistă, opunând realității sociale obiective o lume a stărilor de spirit subiective, doar ele fiind considerate autentice. Ca și ”*arta pentru artă*”, a disprețuit vulgul, s-a retras într-un aristocratism exclusivist și a susținut că arta trebuie să fie asocială.

Receptând realitatea din punctul de vedere estetic, decadența literară nu a adoptat nici o atitudine morală: a urmărit iraționalul și misticul, dorind să experimenteze senzații intense, de la rafinament până la voluptate pentru abjecție, s-a complăcut în etalarea morbidului și a grotescului. Subminând canoane și idealuri confirmate, s-a plasat deasupra Binelui și a Răului. Emanciparea epatantă și radicală de tradiție este una din trăsăturile ce-o definesc.

Principiu de bază al decadentismului este opoziția față de tot ce e natural, firesc. Refuzul vieții obișnuite și a naturalului vine în consonanță cu principiului relativității, promovat de A. Schopenhauer care, în ”*Lumea ca voință și reprezentare*”, afirma că realitatea este, în primul rând, o reprezentare. Cu alte cuvinte, lumea exterioară există doar în măsura în care e percepută de conștiința omului; iluzia existenței îmbracă forme materiale prin voința noastră: mai exact, *eu văd nu ceea ce este, ci ceea ce vad eu e ceea ce este.* Eu sunt acela care generez valoare și sens, realitatea este așa cum o văd eu; ce văd eu este realitatea [6]. Prin urmare, pentru a obține frumosul, artificialul, trebuie să transformăm, să estetizăm realul și naturalul printr-un efort intelectual și artistic, apelând la posibilitățile tuturor artelor. De aici, artificiul de culori și ornamente, menite să re-inventeze ”natura”. De aici, și tendința spre corespondența artelor care, prin suprapunere de senzații și emoții, urmărește intensificarea lor.

Decadentismul a căutat frumosul, însă nu pe cel natural, din viața reală, ci pe cel artistic, artificial, creat prin artă, fiind convins că, în comparație cu arta, natura este brută și lipsită de gust estetic. Nimic din ceea ce este natural nu are durată estetică; perfecțiunea poate fi doar artificială, consideră decadenții. Frumosul creat este etern, în timp ce cel din viața reală este trecător, doar artificialul învinge timpul și nu este pătat de îmbătrânire și degradare.

Într-o epocă literară care tindea să prezinte și diversele manifestări ale urâtului, decadentismul a dezvoltat un cult al frumuseții artificiale pe care l-a considerat factorul de bază al artei, insistând

că viața ar trebui să copieze arta și nu invers. În consecință, idealul nu este preluat din viață, ci din opera de artă: din opere literare, picturi, muzică (în special, din cea a lui R. Wagner) etc. De exemplu, tabloul ”*Salomé*” al lui G. Moreau în romanul ”*À rebours*” de Huysmans sau portretul lui Dorian în romanul ”*Portretul lui Dorian Gray*” de O. Wilde. Femeia reală, *Salomé,* demult nu mai este, fiind mâncată de viermi, în timp ce cea de pe tablou continuă să seducă, să inspire și să emoționeze. Des Esseintes este convins că nu există nici o manifestare a naturii, oricât de impunătoare sau subtilă ar fi, pe care geniul uman să nu o poată re-crea, adică înlocui la cel mai înalt grad, prin artă. La O. Wilde, doar în fața operei de artă, a tabloului cu chipul său, Dorian trăiește revelația propriei frumuseți și înțelege că acesta va rămâne veșnic la fel de tânăr și frumos, în timp ce chipul său, în viața reală, va îmbătrâni și va degrada. Înțelege că portretul, care i-a reprodus frumusețea de astăzi, va fi la fel de frumos și peste 10, și peste 30, și peste 100 de ani, în timp ce fața lui, atât de frumoasă acum, cu timpul va începe să se vestejească, să se zbârcească, să îmbătrânească și să se urâțească: ”*E sfâșietor de trist!- murmură Dorian Gray, cu ochii încă pironiți asupra propriului său portret. E sfâșietor de trist! Cândva eu am să fiu bătrân, spăimântător și groaznic. Dar portretul acesta va rămâne veșnic tânăr. Niciodată nu va fi mai bătrân decât în ziua asta de iunie…*” [7, p. 40] Tot în acea zi, într-o discuție cu acel care i-a creat minunăția de portret, pictorul Basil Hallward, Dorian, înțelegând că acesta prețuiește arta mai mult decât omul real, îi spune: ”*Îți iubești arta cu mult mai fierbinte decât îți iubești prietenii. Pentru tine eu nu sunt decât o statuetă de bronz încă nefinisată.*” [7, p. 41]

Referințe bibliografice:

1. GRATI, A., CORCINSCHI, N. *Dicționar de teorie literară. Concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar*. Chișinău: Editura ARC, 2017. 500 p.
2. BAUDELAIRE, CH. *Florile răului*. București: Adevărul Holding, 2012. 256 p.
3. GAUTIER, TH. *Emaiuri și camee*. București: Tracus Arte, 2017. 144 p.
4. LISLE, L. *Albatrosul*. [Accesat 9.03.2022]. Disponibil: http://autori.citatepedia.ro/de.php?a=Leconte+de+Lisle
5. MARINO, A. *Dicționar de idei literare*. Vol.1. București: Editura Eminescu, 1973. 1090 p.
6. SCHOPENHAUER, A. *Lumea ca voință și reprezentare*. Vol.1, 2. București: Humanitas, 2012. 1288 p.
7. WILDE, O. *Portretul lui Dorian Gray*. București: Editura pentru literatură, 1969. 390 p.

RÉFLEXIONS SUR LES RACINES (DE L'IDENTITÉ) MULTIPLE(S) AU CARREFOUR DU XXe ET DU XXIe SIÈCLES FRANCOPHONES

CZU: 821.09:008(100=133.1)"19/20" DOI: 10.5281/zenodo.6514127

Carolina DODU-SAVCA
Universitatea Liberă Internațională din Moldova
ORCID: 0000-0003-4474-352X

Ce (ne) sunt rădăcinile? cum, când sunt, se manifestă, se re/prezintă? Acestea sunt întrebările-cap de serie circumscrise în lumea literară a francofoniei la răscrucea recentă a celor două secole. Reperul primordial al realității umane este cel lingvistic, iar modalitățile de manifestare ale limbajului sunt cele ale manifestării creativității umane, în continuă expansiune către noi orizonturi, artistice, teoretice, pragmatice. Întrucât rădăcina lingvistică a identității umane este crucială, ne cântărim în rădăcinile (*noastre*) care (*ne*) poartă în ele și în care discernem o identitate congruentă, multiplă, proteică, milenară, o memorie colectivă, un imaginar comun, o sensibilitate transmisibilă și o spiritualitate cognoscibilă.

Articolul are caracter sintetic, bazat pe retorica incisivă, cu referințe ce ancorează teme, preocupări și motive de fond ale literaturii francofone la răscrucea milenară.

Cuvinte cheie*: reflecții literare, literatură francofonă, autori francofoni, francofonie literară, rădăcini, răscrucea culturilor, identitate multiplă, traducere-traducători.*

REFLECTIONS ON THE MULTIPLE ROOTS (OF IDENTITY) AT THE CROSSROADS OF THE 20TH AND 21ST FRANCOPHONE CENTURIES

What are our roots? How do they „represent" themselves? These are the headline questions that emerge from the literary world of the Francophonie at the recent crossroads of cultures and centuries. The linguistic landmark is the paramount criterium of the human reality as the manifestation of language reveals the human creativity in continuous expansion towards new artistic, theoretical, and pragmatic horizons. As the linguistic roots of the human identity are crucial for our understanding, they open up a congruent, multiple, proteiform, millennial identity, an identity with a shared memory, imagination, sensitivity, and spirituality.

The article is synthetic, based on incisive rhetoric, with references that anchor themes, concerns, and underlying motives of Francophone literature at the turn of two millennia.

Keywords*: Literary Reflections, Francophone Literature, Francophone Authors, Literary Francophony, Roots, Crossroads of Cultures, Multiple Identity, Translation/Translators.*

Préambule

Quel sujet choisir au colloque en l'honneur de Madame Ludmila Zbant à l'occasion de son anniversaire ? L'offre thématique est généreuse : l'homme, la langue, la société, la traduction, la créativité, et je ne cite là que les notions vedettes que ce colloque lance dans son appel à contributions.

L'homme e(s)t le mot. Voilà un sujet pour tous les temps humains. Le mot est la racine de l'homme et de son monde. Les racines humaines, voilà un sujet qui englobe les autres, tous les autres, car le mot est la racine de la civilisation humaine.

Introduction

Le mot est l'homme. Le repère primordial de la réalité humaine est celui linguistique, c'est une réalité que l'homme a créée lui-même et qu'il continue de recréer par la connaissance de la vie, la découverte du cosmos, l'interprétation des significations, l'invention des structures, l'enrichissement des sens, l'interprétation des phénomènes, la traduction du tout, la transformation du monde, le renouvellement de la pensée et le changement des attitudes envers le monde linguistique, extralinguistique, paralinguistique et non-linguistique. Les modes de manifestation du

langage sont ceux de la manifestation de la créativité humaine, qui en établissant des règles ou en les violant fait cela au nom de nouvelles attitudes poétiques ou en vertu de nouveaux horizons théoriques et pragmatiques. Ces horizons qui sont en constante expansion fixent en chaque *saison* humaine une nouvelle balise civilisationnelle.

Le second XXe siècle et le début du XXIe siècle statuent des thèmes majeurs en première ligne parmi lesquels nous discernons la mondialisation, le terrorisme, la démographie, la mobilité et l'immigration. Les préoccupations les plus importantes (et qui y sont le plus fréquemment circonscrites) sont la technologie, les crises (financière, environnementale, politique, diplomatique, alimentaire, sanitaire, énergétique, etc.), le civisme et la justice sociale, la sécurité régionale et l'équilibre international. Au fait, toutes ces préoccupations sont en lien avec la technologie informationnelle et son essor dans la communication institutionnelle, professionnelle et quotidienne et/ou son impact sur le travail (télétravail), les voyages et la routine, sur la formation (FAD, hybride, synchrone, asynchrone), le progrès de la biotechnologie et le rôle de la bioéthique et des neurosciences dans la communauté scientifique et dans la vie courante, le rôle fonctionnel et opérationnel des TIC dans l'éducation et la formation formelle et non formelle (école, collège, faculté, FAD, formation continue), ainsi que son impact sur l'éthique institutionnelle, collective, communautaire, individuelle et personnelle, etc. Au fait, toutes ces préoccupations s'appuient sur la médiation linguistique et culturelle.

Pour nous, en tant que philologues, tous ces sujets soulèvent des questions de communication interlinguistique et/ou interculturelles et des angles d'attaques linguistiques, sémantiques, sémiotiques, lexicologiques, lexicographiques, littéraires, sociolinguistiques, traductologiques, etc. Indubitablement toutes ces questions entraînent la créativité de toutes celles et de tous ceux qui s'engagent dans l'acte de la transmission des savoirs. Les dimensions analytiques interdisciplinaires qui s'y alignent sont multiples ; parmi les plus éloquentes mentionnons les perspectives suivantes : historique, philosophique, psychologique, psychanalytique, éthique, esthétique, sociologique, sociolinguistique, sociopolitique, neurolinguistique, anthropologique, socio-anthropologique, etc.

Racines : « nos » racines, les racines de l'homme multiple aux carrefours francophones

Pour nous, en tant qu'êtres humains, tout mot est notre racine, car toute racine humaine vit/peut vivre/vivra dans un mot.

Nos racines ont des siècles de naissance et de renaissance. Si nous mesurons notre vie en années, nos racines se mesurent en siècles. Notre moi, le moi de chacune et de chacun, est une seule et unique identité, alors que nos racines portent en elles une identité congruente, multiple, protéiforme qui désigne « **une Identités »** (Cf. « une identité**s** » avec « **s** » [1, p.25]).

Nous sommes très jeunes par rapport à nos racines, par rapport à leur poids, aux connaissances investies par des générations dans les gènes, l'esprit d'une communauté et d'une éducation dans lesquelles nous nous formons. Nos racines sont nos gènes et bien plus que ça. A la fois elles nous appartiennent et nous leur appartenons, totalement ou partiellement. Elles (nous) dictent les directions vers lesquelles nous pouvons regarder et elles nous laissent choisir nous-mêmes nos directions, nos chemins à prendre, elles nous laissent accumuler nos connaissances à nous, irrépétables, elles nous laissent commettre nos erreurs, par nous-mêmes, et surtout elles nous laissent comprendre la vie par nos forces. Ce « nos » (= connaissances, forces, expériences, compétences, etc.) signifie un « je » et un jeu, un « moi » en jeu, un « moi-même » dans le grand Je (= Jeu), chaque moi individuellement et « le moi » générique de tout homme (= l'Homme).

Quelles sont les racines de l'homme au carrefour du XXe et du XXIe siècles francophones ? Comment sont-elles, ces racines ? Francophones, non francophones ? Ou tout simplement racines ? C'est quoi une racine dans la francophonie ? ou pour mieux dire, quelle est la racine/les racines de ce vaste espace qui a formé ce concept géoculturel de la Francophonie, car comme le dit bien la Professeure des universités, docteur d'Etat Elena Prus « la Francophonie, constituée à la fois comme un fait géopolitique et comme une réalité sociolinguistique, devient de plus en plus un concept géoculturel de valeurs. La logique francophone est déterminée plutôt par une spiritualité commune que par un espace commun » [2, p.9]. Quelle est donc la particularité des racines dans la francophonie littéraire en tant que spiritualité francophone.

Où et comment sont-elles manifestées ? Se manifestent-elles, en général ? Se manifestent-elles forcément ? Sont-elles celles que nous voulons voir, celles que nous voyons ou celles que nous pensons voir ? ou encore celles que nous espérons voir ? Les comprenons-nous bien, aisément, profondément, amplement, conséquemment, d'une personne à l'autre, d'une étape à l'autre, d'une culture à l'autre, d'une géographie à l'autre, d'une histoire à l'autre, d'une idéologie à l'autre, d'une région à l'autre, d'une zone à l'autre, d'un état à l'autre ? Quelles auraient été les racines d'aujourd'hui si les rêves, idéaux, concepts, valeurs et convictions des générations et générations précédentes auraient été autres ? Si les décisions auraient été différentes ? Nous ne saurons jamais la réponse, or nous comprenons bien qu'en posant cette question/ces questions nous réalisons l'importance des décisions déjà prises et des décisions à prendre, des décisions prises par les autres Moi(s) qui ont sculpté le moi-à-venir, le « moi » que nous sommes (qui nous représente) ici et maintenant.

Nous nous proposons de distinguer ces racines dans une perspective littéraire : premièrement, pour les repérer selon les sujets et les lignes thématiques qui les illustrent et deuxièmement, pour les regrouper selon les motifs qui les situent de façon paradigmatique dans le champ de réflexions francophones. Le pluriel, dans le syntagme *réflexions francophones,* symbolise la pluralité de leurs représentations littéraires et la vastitude et la variété inhérente des racines francophones. Ce champ comporte une réflexion plurielle qui réunit les francophones originairement bilingues (sinon trilingue), les francophones de naissance ou de choix, de sang ou d'esprit, de lecture ou de discours, de tout.e.s celles et ceux qui gravitent dans la francosphère du dialogisme, de celles et ceux qui peuvent plonger dans la francophonie du dialogue civilisationnel entre les deux cultures, deux communautés, deux familles, deux régimes, deux époques, deux histoires et deux langues, la langue de l'hexagone et celle du monde entier hors France, la langue de l'être français et de l'être-en français, la parole de/dans l'esprit français et de l'esprit-en français.

Ces racines francophones, pourraient-elles envisager, construire et représenter une (*notre*) « identité seconde » ? Par le syntagme « identité seconde » nous citons (nous reprenons d'une manière pastichée) le titre d'une étude signée par Simona Modreanu où l'auteure parle de l'identité francophone en tant que véhicule linguistique de large circulation dans la littérature-monde, une littérature qui « vise donc, de façon ultime, à libérer la langue « de son pacte exclusif avec la nation » [3, p.21].

S'il fallait choisir quelques sujets de références pour le carrefour du XXe et du XXIe siècles littéraires francophones alors ceux-ci porteraient sur quelques préoccupations, à nos yeux, majeures et quelques lignes thématiques qui, selon nous, s'en suivent (dans l'ordre du général au particulier) :

- l'homme et ses racines ou l'homme et l'histoire des racines ;
- l'homme et l'histoire des racines francophones ;
- l'homme et l'histoire de ses racines francophones multiples ;
- l'histoire de l'homme aux racines francophones ;
- l'histoire de l'esprit francophone face à des racines culturelles plurielles ;
- histoires francophones des racines multiples au carrefour du XXe et du XXIe siècles ;
- histoires des racines et l'homme multiple au carrefour du XXe et du XXIe siècles francophones
- l'homme et sa francophonie au carrefour du XXe et du XXIe siècles : racines et exodes ;
- destins et racines dans la littérature francophones ;
- francophonie des racines : le devenir de l'identité plurielle ;
- la francophonie des racines : identités culturelles et transculturelles ;
- l'homme déraciné et la francophonie du déracinement versus l'enracinement ;
- l'homme déraciné et le déracinement multiple dans la littérature-monde ;
- l'homme déraciné et la francophonie du déracinement et/ou de l'enracinement ;
- la francophonie littéraires des racines multiples ;
- le monde francophone face à ses racines : des rêves et des devoirs de l'homme (multiple) ;
- l'identité (francophone) face à ses racines : devoir, exode, déracinement et hospitalité ;
- le temps des déracinés : mémoire, silence et destin des déracinés ;
- histoire(s) des racines et l'homme multiple : des rêves et des devoirs ;
- l'homme multiple face à ses racines, à ses rêves et à ses devoirs ;
- l'homme multiple devant son sens d'hospitalité, du devoir et de vocation ; etc., etc.

Tous les sujets ci-dessus émanent des œuvres des auteurs francophones qui composent une liste impressionnante des littératures francophones (avec la marque du pluriel) ou de la littérature-monde, liste que nous allons citer ici de façon abrégée et à titre d'exemples contextuels et contextualisés dans la tranche temporelle de référence. Nous pensons ici à l'écrivain sénégalais Léopold Sédar Senghor (1906-2001), l'auteur et économiste français et roumain Isidore Isou (né Isidor Goldstein) (1925-2007), l'auteur belge Jacques Brel (1929-1978), l'écrivain québécois Gaston Miron (1928-1996), l'écrivaine québécoise Anne Hébert (1916-2000), l'écrivaine libanaise Andrée Chédid (1920-2011), l'écrivain espagnol Fernando Arrabal (1932), l'écrivaine hongroise Christine Arnothy (1934-2015), écrivain-dissident roumain Paul Goma (1935-2020), l'écrivaine algérienne Assia Djebar (1936-2015), l'écrivain algérien Zineb Labidi (1946), l'écrivaine algérienne Malika Mokeddem (1949), l'écrivaine algérienne Sebbar Leïla (1941), l'écrivain et journaliste franco-roumain Matei Vișniec (1956), la scénariste de documentaire française Bertina Henrichs (1968) et bien évidemment nous pensons à beaucoup d'autres noms réputés que nous n'avons pas cité ici et maintenant.

Les thématiques des romans, poésies, dialogues, théâtres, essais, récits, journaux, etc. des auteurs susmentionnés se situent impeccablement aux carrefours des cultures francophones (et des siècles francophones visés), car la francophonie (tout comme le phénomène des racines) a un visage complexe. Elle englobe une identité plurielle et désigne un homme multiple dans une littérature polyphonique par définition.

Les axes majeurs de ces thématiques seraient : racines et exode, ailes et racines, racines et fruits, racines et rupture, racines et révolte. Dans ce contexte, les idées directrices seraient : les racines et la multiplicité de l'identité humaine (Andrée Chédid, Léopold Sédar Senghor, Edmond Jabès, Matei Vișniec), les déracinés et le dialogue du comment concilier les valeurs des origines

(Edmond Jabès, Léopold Sédar Senghor, Assia Djebar, Elie Wiesel, Matei Vișniec), comment reconnaître les signes d'une identité véritable (Léopold Sédar Senghor, Gaston Miron, Assia Djebar, Fernando Arrabal, Matei Vișniec) ; le donné et le devenir dans le dialogue du comment concilier les valeurs aux carrefours des cultures (Isidore Isou, Edmond Jabès, Anne Hébert, Malika Mokeddem, Gaston Miron, Matei Vișniec) et comment confronter le conformisme au non conformisme (Isidore Isou, Edmond Jabès, Andrée Chédid, Anne Hébert, Malika Mokeddem, Matei Vișniec) ou à l'anticonformisme (Jacques Brel, Matei Vișniec), comment analyser ou contraster le passé et le présent ou l'avenir (Fernando Arrabal, Assia Djebar) ou comment retrouver sa liberté et vaincre le désespoir (Bertina Henrichs, Zineb Labidi) ; les racines protéiformes et le comment cultiver l'esprit des valeurs en partage ou comment trouver *sa* liberté, nationale, sociale, morale, spirituelle, intellectuelle, personnelle, linguistique, littéraire, existentielle (Léopold Sédar Senghor, Isidore Isou, Andrée Chédid, Gaston Miron, Assia Djebar, Sebbar Leïla, Matei Vișniec, Zineb Labidi, Bertina Henrichs), la liberté des femmes, de la femme, des voix de la femme (Andrée Chédid, Assia Djebar, Malika Mokeddem, Bertina Henrichs, Sebbar Leïla, Zineb Labidi) et comment faire triompher la condition humaine en faveur de l'individu, au nom de la solidarité et de l'amour (Léopold Sédar Senghor, Jacques Brel, Andrée Chédid, Assia Djebar, Zineb Labidi, Matei Vișniec) ; le potentiel des racines révoltées dans une société de la tradition et de la religion (Assia Djebar, Andrée Chédid, Malika Mokeddem, Zineb Labidi, Sebbar Leïla) ou dans une société en otage aux idéologies, dictatures, ségrégation, conflits, stéréotypes, clichés, etc. (Léopold Sédar Senghor, Andrée Chédid, Assia Djebar, Sebbar Leïla, Matei Vișniec, Christine Arnothy, Zineb Labidi).

Les motifs primordiaux de ce paradigme analytique seraient : authenticité et flexibilité, unicité et diversité (Andrée Chédid, Malika Mokeddem, Matei Vișniec), mémoire et dialogue (Edmond Jabès, Gaston Miron), histoire personnelle et équité collective (Edmond Jabès, Andrée Chédid, Edmond Jabès, Assia Djebar, Gaston Miron), périphérie et centre (Léopold Sédar Senghor, Malika Mokeddem), enfermement et ouverture (Anne Hébert, Jacques Brel, Elie Wiesel), bruit/voix et silence (Léopold Sédar Senghor), quête/perte et dépossession (Gaston Miron, Elie Wiesel, Assia Djebar), continuité et rupture (Anne Hébert, Malika Mokeddem, Elie Wiesel, Matei Vișniec), destin des déracinés et sens d'hospitalité (Edmond Jabès, Jacques Brel, Malika Mokeddem, Gaston Miron), etc.

En guise de synthèse à cette étape, nous pouvons constater que chaque thème abordé dans la fiction et la non-fiction francophone comporte (au moins implicitement) un sujet divisé ou des sujets divisés sur Nous (le sujet *Nous*) : le *nous* penché sur la connaissance du moi et non-moi, moi et nous (nous, les membres d'un même groupe social et/ou group culturel), moi et l'autre (l'autre, membre d'un autre groupe social et/ou représentant d'une autre entité culturelle), nous/nous-mêmes et les autres [Cf. 4].

Dans ce cadre thématique de synthèse invoquons les sujets clés : les carrefours des cultures entre hospitalité et valeurs en partage (Léopold Sédar Senghor, Edmond Jabès, Gaston Miron) ; l'interculturalité entre liberté, différence, individualité en partage (Jacques Brel, Malika Mokeddem, Christine Arnothy, Gaston Miron) ; les racines et l'exode versus les déracinés (Elie Wiesel, Malika Mokeddem, Paul Goma) et les destins du déracinement (Fernando Arrabal, Elie Wiesel, Paul Goma) dans la mémoire collective ou individuelle, dans l'histoire nationale ou personnelle, dans le passé/du passé ou dans le présent/du présent, dans la géographie culturelle, linguistique, existentielle, spirituelle, intellectuelle, etc. … etc. … etc. … et pour tout englober … dans celle littéraire francophone.

En guise de conclusions

Peut-on affirmer que les racines se disputent à l'intérieur d'un être, d'un temps, d'un espace, d'une culture ? Oui, la liste des exemples que la littérature nous offre est bien longue. Chaque lectrice ou lecteur a le droit (y inclut le droit moral) de les découvrir, à sa manière, à sa guise.

Quel est le vrai chemin vers ses racines ou vers ses fruits ? L'exemple est *selon* la vie, l'expérience, le contexte, le texte, l'histoire de chacun. Peut-on les abandonner sans regrets, les chercher sans les découvrir, les oublier sans le savoir, les regarder sans les voir, les mutiler sans le vouloir, etc. ? A chacune/chacun sa réponse, son drame, sa quête.

Peut-on oublier ce qu'on laisse tomber, ce qu'on ignore, ce qu'on n'aime pas assez, ce qui n'est pas *moi/nous* ? Quel est le prix du chemin qui n'est pas celui du moi ? Comment est le chemin du non-moi (des racines fausses vs fausses racines) ? Quelle est l'écho de ce qui « n'est pas le vrai chemin » ? Dans cette aventure qui nous fait prendre le chemin du moi ou le chemin qui n'est pas celui du moi, comment discerner le gain et la perte ? Comment accéder du non-être à l'autre ? Comment cheminer de l'autre à l'Autre (= espace, expérience, discours, structures culturelles) ? Comment *voyager* de l'identité à l'altérité qui cohabitent dans nos racines ? Autant de questions que de réponses et autant d'interrogations que de pistes d'ouverture. D'autant plus que chaque texte et chaque littérature peut choisir de revenir sur une question passée et modifier (= repenser, réécrire, refaire, redire) sa réponse, son évocation, sa vision ; d'autant plus que chaque lectrice et chaque lecteur peut choisir de revenir sur une lecture et poser sa question différemment et de construire sa vision personnellement, de manière créative. Unique.

***

În loc de concluzii …

… despre traducere, traducător și esența rădăcinilor

Și dacă am vorbit de rădăcini, ale noastre sunt în latinitate, romanitate, românitate, românism.

Și dacă noi căutăm sau scoatem la vedere rădăcinile lingvistice, culturale, profesionale, morale înseamnă că privim spre esența unui fenomen, spre definiția unei profesii, spre menirea unui act. Și le legăm, le punem în dialog, inedit, contextual. Așadar, în loc de concluzii ne întrebăm direct, punem niște întrebări, ca să *vedem* niște rădăcini și ce stă la rădăcina unor activități care ne alcătuiesc viața.

Ce este traducerea din perspectiva traducătorului? O voce. O voce de ecou, fidelă vocii care re-dă ritmul și sensul original. La ce fel de efort îl obligă această voce-text pe traducător? La un efort al dialogului cu timpul și marile minți. Traducătoarea Irina Mavrodin constata: „Traducerea mă obligă să-mi menţin un anumit ritm de lucru, o consecvenţă şi o disciplină care mă stimulează şi mă pregătesc, mă menţin în climatul înalt spiritual al unui dialog perpetuu cu mari scriitori" [6, 65]. Și, prin definiție, acest act îl mai condiționează pe traducător să-și ia un angajament de a prelua acest dialog dintr-o albie deja trasată ca să și-l asume și să-l *treacă* în noi spații lingvoculturologice.

Când, cum și mai ales cât timp se formează această voce a traducătorului ? Vocea care știe să cadreze cu textul, discursul, personajul, stilul, timpul ? Traducătorul trebuie să știe, să simtă, să poată prelua și reda. Trebuie să înțeleagă plenar spațiul textului și viața operei, timpul scriitorilor în cărți și prin cărți. „Viaţa şi opera personajelor comentate sunt [...] simţite şi trăite în interior, ca nişte adevărate romane ale existenţei şi creaţiei lor. Ideile comentate despre ele pornesc nu numai din cugetare, ci şi din afecţiune, iar potenţialul acesta emoţional, adăugat complementar, îi structurează, în mod personalizat, stilul textelor", explică universitara, doctor conferențiar, Ludmila Braniște [5, p.19].

Când un traducător are voce? Când un traducător devine ceea ce este (trebuie să fie)? Iată o întrebare răspunsul căreia îl căutăm tot în opera Irinei Mavrodin și îl extragem din exemplu ei de viață și creație. Traducătoarea zice: „Răspunsul convențional ar fi: câțiva ani buni. Eu însă aș fi mai tentată să spun: o viață întreagă. Traducătorul se formează întruna, căci fiecare carte este pentru el, ca și pentru creator, o nouă aventură, un nou teritoriu necunoscut" [6, p.65]. Acest răspuns este temeinic tradus, deci materializat pe deplin, în viața-i proprie. Traducătoare, poetă și eseistă, Irina Mavrodin s-a situat la orizontul acestor trei mari domenii de activitate și viziune - traducere, poezie, eseu -, cu aceeași precădere, și le-a onorat pe toate trei în egală măsură și pe măsura efortului pe care fiecare domeniu îl solicită prin cunoaștere, creativitate și spirit critic. Toate trei cer să fie stăpânite imparțial. Toate trei au în comun scrisul creativ. Universitara Mavrodin declara într-un interviu: „*Fiecare din aceste trei moduri ale mele de a mă exprima îl hrănea pe celălalt, toate trei venind din aceeași misterioasă sorginte".* Astfel explica ea adevărul său particular, al vieții proprii, dar și un adevăr general, valabil pentru profesia celui care traduce și scrie.

Un alt adevăr existențial pentru ea și pentru oricine alege să scrie, traducă, practice și/sau predea traducerea, este acela al întâlnirii cu Alesul - text, autor, discurs. Acea întâlnire de spirit pentru care așternea acest vers, de mai jos, precum o rugă întru menire, precum un dor întru ispășire:

„Mă întâlnesc
în fiecare zi
cu iubitul meu
pre numele său Marcel Proust
ține-mi Doamne
firul zilelor
ține-mă trează și sănătoasă
cât va trebui
să mă duc la întâlnire" (Irina Mavrodin, „Întâlnirea", În *Vocile,* 1998).

Să aveți parte doar de luminoase întâlniri cu *Iubitul*, numele căruia să vă facă să simțiți că trăiți profund, cu *Alesul*, textul căruia să dea, și în continuare, sens durabil activității Dvs., stimată și dragă doamnă Ludmila Zbanț!

La mulți ani
pentru fiecare membru al familiei,
pentru fiecare prieten,
pentru fiecare coleg,
pentru toți cei care vă bucură ochiul, inima, mintea, spiritul!
La mulți ani în dialog fericit cu toți!
La mulți ani cu fericite re-întâlniri!

Références bibliographiques:

1. MODREANU, S. « La Langue comme différence : une identités ». In *L'espace identitaire dans la littérature francophone contemporaine.* Editura Universității „Qlexqndru Ioan Cuza" din Iași, 2016, 386 pagini, pp.25-35. ISBN 978-606-714-294-5.
2. PRUS, E. *La francosphère littéraire et l'empreinte française* / Elena Prus ; resp. de ed: Victor Untilă. Chişinău: Pontos, 2013. 236 p. ISBN 978-9975-51-426-2.008 (=133.1) : [821.09+811.133.1].

3. MODREANU, S. « La Francophonie, une identité seconde ? » In *L'espace identitaire dans la littérature francophone contemporaine.* Editura Universității „Qlexqndru Ioan Cuza" din Iași, 2016, 386 pagini, pp.19-24. ISBN 978-606-714-294-5.
4. TODOROV, T. *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine*. Paris : Seuil, La couleur des idées, 1988/1989, 464 pages. EAN 9782020104074.
5. BRANIȘTE, L. *Scriitori şi cărţi – studii şi articole de teorie, istorie şi critică literară*. Iaşi: Editura „Vasiliana '98", 2006, 304 pagini. Cod CNCSIS: 91, ISBN (10) 973-7737-77-6; ISBN (13) 978-973.7737-77-9.
6. POPESCU, G., coord. *Opera ca proiect. Studii oferite în amintirea Irinei Mavrodin*. Craiova: Editura Universitaria, 2015, 338 pagini. ISBN 978-606-14-0888-7.

AMBIVALENȚA TRANSLATORULUI CA PROTAGONIST ÎN PROZA CONTEMPORANĂ

CZU: 81`255.4-051:821.161.1-3 DOI: 10.5281/zenodo.6514193

Cristina GROSSU-CHIRIAC
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0001-9719-9922

Translatorii și profesiile conexe au intrat în literatură de mult, fiind inițial, de regulă, personaje secundare. La sfârșitul secolului al XX-lea și începutul sec. al XXI-lea ei devin tot mai des protagoniști ai operelor literare, apărând în diverse roluri și ipostaze. Articolul se axează pe poziția ambivalentă, inerentă acestei profesii, dar și pe aspecte noi ale activității de traducător/interpret, reflectate în proza contemporană, în baza romanului „Daniel Stein, traducător" de L. Ulițkaia.

Cuvinte-cheie: *translator, traducător, interpret, proză contemporană, ambivalență, ficționalizare, dihotomie, stereotip.*

THE AMBIVALENCE OF THE TRANSLATOR AS A PROTAGONIST IN CONTEMPORARY PROSE

Translators and interpreters have long entered the literature, being initially, as a rule, secondary characters. At the end of the twentieth century and the beginning of the twenty-first century, they became more and more often protagonists of literary works, appearing in various roles and situations. The study focuses on the ambivalent position inherent in this profession, but also on new aspects of the activity of interpreters, reflected in contemporary prose, based on the novel „Daniel Stein, interpreter" of L. Ulitskaya.

Keywords: *translator, interpreter, contemporary prose, ambivalence, fictionalization, dichotomy, stereotype.*

În ultimele decenii, în contextul globalizării și sporirii permanente a fluxului de informații în diferite limbi, dar, după cum remarcă Umberto Eco, dezvoltării intereselor semiotice [1, p. 11] sunt în continuare foarte solicitate și necesare activitățile legate de translatologie, respectiv și profesiile de traducător și interpret. În consecință, se înregistrează și o ficționalizare fără precedent a acestei activități – apar tot mai multe texte literare cu implicarea reprezentanților respectivelor profesii ca protagoniști sau personaje secundare, în diferite posturi, roluri și ipostaze. Mai mult decât atât, cu timpul, creșterea frecvenței recursului la traducători și interpreți ca personaje literare a condus, firește, și la apariția unei noi nișe de cercetare în imagologie – și anume figura translatorului în literatura contemporană. Interesul pentru acest domeniu este demonstrat prin cercetările, articolele și chiar tezele de doctorat și habilitat apărute, începând cu ultimele decenii ale secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea, în diferite țări europene. Studiile au drept obiect al cercetării zeci de texte antrenând astfel de personaje, drept exemplu pot servi, printre altele, teza habilitare a lui Dörte Andres [2], cea mai voluminoasă lucrare de imagologie, dedicată translatorilor în literatura artistică, scrisă în 2008, cu titlul tradus „Interpreții ca figuri literare. Despre pierderea identității, diletantism și trădare", cu toate că cercetează un corpus redus de doar 12 texte. Demne de menționat în context sunt și tezele de doctorat ale cercetătorilor Eva Matt, Christine Wilhelm [3, 4], sau disertația cercetătorului Hans Christian Hagedorn, cu un corpus impresionant de zeci de lucrări analizate [5].

Ficționalizarea translatorului/tălmaciului nu poate fi totuși atribuită de abia secolului al XX-lea, după cum remarcă pe bună dreptate unii cercetătorii [de ex. 3, p. 14]. Firește, putem întâlni traducători și în romanele din secolele anterioare, de exemplu în celebrul „Iscusitul hidalgo Don

Quijote de La Mancha" (1605) de Miguel de Cervantes sau în „Scrisori persane" (1721) de Montesquieu ș.a. În textele mai vechi, traducătorul este o apariție rarisimă, și cel mai des se manifestă în ipostaze de persoană dubioasă, care nu inspiră prea multă încredere sau care nu neapărat redă adevărul, așa cum apare chiar în capodopera lui Cervantes. Acesta s-a dovedit a fi drept unul dintre cele mai frecvente stereotipuri legate de traducători și profesiile conexe, analizate în detaliu în teza de disertație „Traduttore traditore..." susținută de cercetătoarea Christine Wilhelm în 2010 [4].

Fiind mijlocitori între două părți, între două tabere, traducătorii, interpreții, tălmacii au fost percepuți din cele mai vechi timpuri, de pe o parte drept persoane de legătură, persoane fiabile, posedând anumite puteri de convingere, bucurându-se de încrederea părților implicate. Pe de altă parte, în același timp, sunt printre primii suspectați de părtinire, de tendențiozitate, de urmărirea unor anumite interese, de colaboraționism sau chiar de trădare, în consonanță cu celebrul dicton italian „Traduttore traditore", devenit și punt de pornire pentru teza menționată mai sus. De aici și poziția ambivalentă a traducătorului (și a reprezentanților tuturor profesiilor din domeniul translatologiei) ca persoană aflată între două părți, „în două luntri", la polul malefic fiind deci nefiabilă, oportunistă, iar prin extensie și tendențioasă, și manipulatoare. În altă accepție, la altă periferie, identificăm traducătorul ca persoană neutră, transformată într-un mecanism, o mașină de tradus, fără nicio implicare personală sau urme de trăsături și individualitate proprii, și care, prin urmare, nici nu trebuie luată în seamă. Drept dovadă a acestui aspect abordat inclusiv în texte literare, servește studiul cercetătorilor Kaindl și Kurz [6], dedicat în mod special acestei ipostaze a translatorilor.

Această ambiguitate în atitudine, dar și în manifestare, inerentă profesiei, îi face pe traducători deosebit de atractivi și interesanți pentru ficționalizare în proza contemporană. În acest context, pe parcursul timpului, personajele practicând activități translatologice, în special în ultimul timp interpreții, devin tot mai frecvent întâlnite, tot mai complexe și mai diverse. Drept dovadă servește teza de doctorat a cercetătoarei Sabine Strümper-Krobb [7], în care este supus analizei un corpus de 50 de texte sau teza deja menționată a lui H. Ch. Hagedorn, care a identificat și a analizat circa 90 de texte relevante pentru acest subiect.

Figura traducătorului transpare frecvent în literatura postmodernistă, potrivindu-se atât în contextele menționate mai sus, legate de trădare, manipulare, intrigă, propagandă, chiar și crimă, cât și, îndeosebi, în contexte individualizate, legate de crize de identitate ale traducătorilor înșiși, legate de dezrădăcinare, de identitatea fragmentată a acestora, de pierderea și/sau căutarea de sine [8, 3, 5].

Unul dintre romanele mai recente, care plasează traducătorul într-o cu totul altă lumină, oferind o viziune ieșită din comun asupra imaginii acestuia, este romanul „Daniel Stein, traducător" de Ludmila Ulițkaia (n. 1943). Apărut în Rusia în anul 2006, vândut în milioane de exemplare, romanul a fost distins cu mai multe premii literare prestigioase precum Big Book („Bolșaia Kniga", Rusia), Premiul Părintele Alexandru (Germania-Rusia, 2008), Premiul Simone de Beauvoir (Franţa, 2011) ș.a. Romanul a fost tradus în peste 30 de limbi, inclusiv în limba română de Gabriela Russo, fiind publicat la editura Humanitas Fictions în 2011. Ludmila Ulițkaia este una dintre cele mai cunoscute scriitoare ruse contemporane, apreciate și peste hotarele Rusiei, multe dintre cărțile ei fiind accesibile și în traducere română: „Soniecika*"* (1994, în rom. 2004, 2019), „Medeea și copiii ei" (1996, în rom. 2019), „Înmormântarea veselă*"* (1997, în rom. 2005, 2019), „Fetițele" (2002; în rom. 2013), „Minciunile femeilo*r*" (2003, trad. 2005), „Cazul doctorului Kukoțki" (2006; în rom. 2020) ș.a.

Romanul „Daniel Stein, traducător” al Ludmilei Ulițkaia impresionează prin complexitatea și multitudinea firelor epice, care converg toate spre figura traducătorului Daniel Stein, despre care își amintesc și pe care îl menționează multiplii naratori, din cele mai diverse perspective. Romanul se vrea un roman documentar [9] și constituie un „colaj” (după cum îl numește chiar autoarea, [10, p. 508]) din memorii, scrisori, documente, rapoarte, înregistrări inspirate din biografia și activitatea unei personalități reale – Oswald Rufeisen (1922-1998), un traducător de excepție, evreu de origine poloneză, din secolul al XX-lea. Autoarea a fost de mult timp atrasă, chiar obsedată, de biografia acestui traducător pe care a avut ocazia să-l cunoască, de destinul său deosebit, adunând multe materiale și documente despre viața acestuia. Totuși, într-un final, după 15 ani de reflecții, a decis să ficționalizeze persoana lui Oswald Rufeisen, transformându-l în Dieter Stein, părintele Daniel, pentru a-și facilita întrucâtva demersul și pentru a pune în sfârșit gândurile pe hârtie. Daniel Stein este traducătorul, mediatorul intercultural, interconfesional, interideologic, devenit călugăr catolic, dar de fapt „supra-confesional”, care salvează sau schimbă radical multe vieți, întâlnirea cu el fiind, pentru multe personaje-voci ale acestui roman, în mod incontestabil, punctul de cotitură al destinelor acestora, cu precădere în perioade ale secolului al XX-lea pline de frământări, tulburări și persecuții de tot soiul, atât în Europa măcinată de lupte ideologice, cât și în Israel: evrei persecutați de naziști, comuniști care persecută naziștii, naziști care persecută comuniștii, creștini persecutați de musulmani, musulmani persecutați de creștini, arabi și evrei învrăjbiți, diferite secte care se dușmănesc reciproc, șirul acestor ostilități nu contenește. În aceste condiții potrivnice, or Daniel Stein este permanent în centrul unor astfel de împrejurări, protagonistul vede, dincolo de ideologii și interese, oameni, pe care îi salvează – le salvează de o manieră compulsivă nu numai viața, ci și încrederea în omenire și dragostea de lume, într-o încercare de împăcare cu sine și cu lumea.

Daniel Stein nu apare direct în trama romanului, dar este prezentat din perspectiva altora ca un traducător cu capacități lingvistice extraordinare și cu un destin ieșit din comun – un căutător al armoniei, al dragostei dintre oameni și un neînfricat salvator de vieți, dincolo de confesiune, ideologie, naționalitate, convingeri sau alte diferențe care mereu apar între oameni. Traducătorul, evreu născut în Galiția, este purtat de viață prin Ucraina de Vest, Letonia și Belarus, unde, fiind considerat polonez, este luat în serviciul Gestapo în calitate de traducător. Astfel, supunându-se zilnic unui risc imens, are șansa să supraviețuiască și totodată să salveze câteva sute de evrei din gheto. Toată viața lui Daniel Stein este plină de astfel de situații încordate până la limită, în care iese la iveală spiritul său de frondă spre binele comunității – de exemplu, fiind deja emigrat în Israel, slujește liturghia creștină în ivrit, singura limbă comună pentru toți imigranții din parohia sa, astfel provocând mari nemulțumiri autorităților ecleziastice, ecoul acestora ajungând până la Papa de la Roma.

Daniel Stein este reprezentat ca un mediator între puteri și ideologii beligerante, între confesiuni și grupări religioase aflate pe diferite părți ale baricadei, între minorități ostile sau ostracizate, între autorități și individ, între familii sau generații învrăjbite, de fiecare dată alegând omul. Este personalitatea puternică, care reușește să aibă implicații semnificative în multe destine umane din diferite țări, chiar de pe diferite continente, atât de profund afectate de luptele ideologice dezumanizante ale secolului al XX-lea. Iar pentru Daniel Stein omul este mai presus de idei și ideologii, mai presus de religii, canoane și dogme, viața având prioritate absolută, viața fiind deasupra legilor. Viața lui Daniel Stein este curmată de un accident de mașină care a avut loc în împrejurări suspecte (nu a mai funcționat frâna), cu aluzii la o intervenție umană deliberată. Iar comunitate sa în scurt timp s-a destrămat. Totuși nu aflăm cine din multitudinea de dușmani pe care îi deranjează spiritul său ecumenic ar fi putut pune la cale înlăturarea sa.

Romanul conține concomitent și un meta-roman: după fiecare dintre cele cinci părți autoarea explică prin intermediul unei scrisori adresate unei prietene apropiate modul de scriere a textului și motivarea acestuia, argumentând și abordarea complexă și neobișnuită, dar și dificultățile de apropiere de acest personaj atât de polivalent. Autoarea mărturisește prietenei sale Elena Kostiukovici în scrisoarea de la sfârșitul celei de-a cincea părți a romanului lecția cea mai importantă pe care a învățat-o de la părintele Daniel: „Simt că am trăit în preajma lui Daniel o importantă lecție de viață, iar când încerc să clarific ce-a fost important în lecția aceasta, aflu că totul se reduce la faptul că n-are absolut nici o importantă în ce crezi, ceea ce contează e modul cum te comporți. O să-mi zici: mare filozofie! Daniel însă mi-a înfipt-o drept în inimă" [10, p. 432].

Romanul „Daniel Stein, traducător" provoacă multe reflecții. Este răvășitor atât prin istoriile vieților personajelor sale, cât și prin istoria și atitudinea față de viață a protagonistului, atingând probleme cardinale pentru secolul al XX-lea, dar și pentru secolul nostru, precum problema ideologiilor, problema fanatismului de orice speță, relația între stat și cetățeni, tot mai actuală, dar și tema evreității și complexitatea care decurge de aici. Sunt multe puncte de convergență și cu autoarea Ludmila Ulițkaia, pentru care libertatea interioară și forța spirituală de care dă dovadă protagonistul rămâne un etalon, dar și un argument fundamental pentru pentru a scrie. Într-unul dintre interviurile recente Ludmila Ulițkaia declara: „Am prețuit tot timpul libertatea și n-am vrut să mă înregimentez. Am stat mereu departe de stat și de autoritate. Pentru mine a fost un mare noroc că am putut să devin scriitoare și să rămân, prin asta, liberă" [11].

Așadar, tradiția literară ne prezintă personajele translatori în poziții ambivalente – fie ca manipulatori și persoane nefiabile, aflate între două tabere, fie ca mașini impersonale de tradus, fără personalitate, sau care-și pierd personalitatea pe parcursul activității. În cazul romanului Ludmilei Ulițkaia, pornind de la multitudinea limbilor pe care le vorbește (polona, germana, engleza, ivrit, italiana ș.a.), traducătorul Daniel Stein, evreu convertit la catolicism, devine o punte de legătură între oameni de diferite confesiuni, naționalități, ideologii, generații etc., astfel prin acest personaj scriitoarea depășind acele dihotomii și stereotipuri bătătorite legate de munca de traducător și interpret. Pentru autorități, Daniel Stein este incomod și neloial, în schimb pentru oameni este prototipul traducătorului împăciuitor și unificator, dincolo de orice diferențe și dihotomii, cel care deși vorbește mai multe limbi, tinde să creeze un limbaj comun pentru toți, „traducând", adică metamorfozând dușmănia, vrăjmășia, ostilitatea în limbajul păcii și înțelegerii, un fel de Nathan înțeleptul, dar mai complex, mai liber și mai adaptat epocii noastre.

Referințe biibliografice:

1. ECO, U. *Quasi dasselbe mit anderen Worten.* München, Viena: Carl Hanser, 2006. 461 p.
2. ANDRES, D. *Dolmetscher als literarische Figuren. Von Identitätsverlust, Diletantismus und Verrat.* München: Meidenbauer, 2008. 535 p.2.
3. MATT, E. *Figuren der Übersetzung. Dolmetscher in Erzähltexten des späten 20. Jahrhunderts. Inauguraldissertation,* Ludwig-Maximilians-Universität München, 2013. 272 p.
4. WILHELM, Ch. *Traduttore traditore. Vermittler durch Verrat: eine Analyse literarischer Translatorfiguren in Texten von Jorge Luis Borges, Italo Calvino und Leonardo Sciascia.* Trier: WVT, 2010. 246 p.
5. HAGEDORN, H.Ch. *La traduccion narrada*. Universidad Complutense de Madrid, 2001/ *La traduccion narrada. El recurso narrativo de la traduccion ficticia*. Cuenca, 2006. 240 p.
6. KAINDL, K., KURZ, I. (Ed.). *Machtlos, selbstlos, meinungslos?: interdisziplinäre Analysen von ÜbersetzerInnen und DolmetscherInnen in belletristischen Werken.* Viena, Berlin, Münster: Lit, 2010. 226 p.

7. STRÜMPER-KROBB, S.: *Zwischen den Welten. Die Sichtbarkeit des Übersetzers in der Literatur,* Berlin: Weidler 2009. 190 p.
8. THIEM, J. *The Translator as Hero in Postmodern Fiction*. In: *Translation and Literature* 4 (1995), p. 207–218.
9. LĂSCONI, E. *Reinventarea romanului documentar*. Observator Cultural. 10.02.2012. [Accesat 14.03.2022] Disponibil: https://www.observatorcultural.ro/articol/reinventarea-romanului-documentar/
10. ULIȚKAIA L. *Daniel Stein, traducător*. (Trad. Gabriela Russo). București: Editura Humanitas Fiction: 2011. 464 p./ УЛИЦКАЯ, Л. *Даниэль Штайн, переводчик*. Москва: АСТ, 2020. 575 p.
11. PELEHATÂI, I. *„De ce să-mi fie frică de Putin?" Interviu cu Ludmila Ulițcaia. 28.05.2019. //Scena 9.* [Accesat 14.03.2022] Disponibil: https://www.scena9.ro/article/interviu-ludmila-ulitkaia

RECEPTAREA OPEREI LUI JOSEPH CONRAD (1857-1924) LA NIVELUL TRADUCERILOR

CZU: 81`255.4=00:821.111-3 DOI:10.5281/zenodo.6501644

Ecaterina CRECICOVSCHI
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0002-1997-939X

Receptarea lucrărilor lui Joseph Conrad la nivelul traducerilor este un argument firesc care se impune în prezentul studiu, necesitatea investigării problemei date în Est şi în Vest fiind determinată, în primul rând, de intenţia de a tatona terenul pentru a afla dacă neoromantismul şi modalităţile narative de reprezentare ale lui s-au numărat printre prerogativele criticilor din literatura receptoare. În acest scop vom recurge la modelul de cercetare propus de S. Pavlicencu în *Receptarea literaturii spaniole în spaţiul cultural românesc* (1995) care implică: 1) receptarea la nivelul traducerilor, ce răspunde instanţei cititorului comun; 2) receptarea la nivelul interpretării critice, incluzând lucrările cercetătorilor şi criticilor din literatura receptoare despre literatura emiţătoare; 3) receptarea prin creaţii originale, când receptorul este, la rândul lui, producător de opere inspirate din literatura emiţătoare sau care abordează teme sugerate de aceasta. Deşi este evident că receptarea la nivelul interpretărilor critice este suficientă pentru a lămuri întrebarea formulată, nu le vom ignora şi pe celelalte două pentru a avea o viziune complexă asupra ei. Dintre ţările unde a fost receptată opera lui J. Conrad, vom face referinţă, cu precădere, la Polonia, Rusia, România, Marea Britanie şi SUA.

Luând în consideraţie reacţiile împărţite ale polonezilor faţă de realizările compatriotului lor, urmează să stabilim mai întâi cum au fost receptate creaţiile conradiene în ţara sa de baştină. La nivelul traducerilor, se atestă că prima (este vorba de romanul *Proscrisul din Arhipelag* (1896)) a fost realizată în 1897, căreia i-a urmat altele. J. Conrad, însă, nu era mulţumit de calitatea lor.

Cuvinte-cheie: *receptare, neoromantism, traduceri, model de cercetare, instanța cititorului comun, literatura receptoare, literatura emițătoare, spațiu cultural polonez.*

THE WORKS OF JOSEPH CONRAD (1857-1924) IN TRANSLATION

Joseph Conrad's work reception at the translation level is an obvious argument in the present study, while the need to investigate the problem in the East and the West was prompted primarily by the intention to find out whether Neoromanticism and its narrative representation were among the prerogatives of the critics in the receiving literature. Hence, the article will resort to the research model proposed by S. Pavlicencu in *The Reception of Spanish Literature in the Romanian Cultural Background* (1995) which involves: 1) reception at the level of translations; 2) reception at the level of critical interpretation; 3) reception through original creations. Although the reception of critical interpretations is enough to clarify the major concern, the present discourse will not ignore the other two to have a complex view of it. Among the countries where J. Conrad's work was received, the study will refer, in particular, to Poland, Russia, Romania, Great Britain and the USA.

Taking into account the divided reactions of the Poles to the achievements of their countryman, this work will first determine how Conradian creations were received in his native country. At the level of translations, it is claimed that the first one (it is about the novel *An Outcast of the Islands* (1896)) which was made in 1897, was followed by others. J. Conrad, though, was disappointed about their quality.

Keywords*: reception, Neoromanticism, translations, research model, common reader instance, receiving literature, sending literature, Polish cultural background.*

Receptarea lucrărilor conradiene este un argument firesc care se impune în prezentul studiu, necesitatea investigării problemei date în est şi în vest fiind determinată, în primul rând, de intenţia de a tatona terenul pentru a afla dacă neoromantismul şi modalităţile narative de reprezentare ale lui s-au numărat printre prerogativele criticilor din literatura receptoare. În acest scop vom recurge la modelul de cercetare propus de S. Pavlicencu în *Receptarea literaturii spaniole în spaţiul cultural românesc* (1995) care implică: 1) receptarea la nivelul traducerilor, ce răspunde instanţei cititorului comun; 2) receptarea la nivelul interpretării critice, incluzând lucrările cercetătorilor şi criticilor din

literatura receptoare despre literatura emiţătoare; 3) receptarea prin creaţii originale, când receptorul este, la rândul lui, producător de opere inspirate din literatura emiţătoare sau care abordează teme sugerate de aceasta. Deşi este evident că receptarea la nivelul interpretărilor critice este suficientă pentru a lămuri întrebarea formulată, nu le vom ignora şi pe celelalte două pentru a avea o viziune complexă asupra ei. Dintre ţările unde a fost receptată opera lui J. Conrad, vom face referinţă, cu precădere, la Polonia, Rusia, România, Marea Britanie şi SUA.

Luând în consideraţie reacţiile împărţite ale polonezilor faţă de realizările compatriotului lor, urmează să stabilim mai întâi cum au fost receptate creaţiile conradiene în ţara sa de baştină. La nivelul traducerilor, se atestă că prima (este vorba de romanul *Proscrisul din Arhipelag* (1896)) a fost realizată în 1897, căreia i-a urmat altele. J. Conrad, însă, nu era mulţumit de calitatea lor. Întrebat în 1914 dacă îi plac versiunile în poloneză ale creaţiilor sale, scriitorul a ripostat: „O, nu! Niciodată nu mi s-a cerut permisiunea ca ele să fie traduse şi mai mult decât atât, ele sunt traduse foarte rău în poloneză. Este o tortură adevărată pentru mine să citesc în limba maternă ceva scris în engleză. Pentru că ştiu poloneza şi franceza bine. Iar traducerile în poloneză sunt aşa de neglijente, greşite faţă de original. În timp ce traducerile în franceză sunt ireproşabile, cele în poloneză o să mă irite întotdeauna. Luaţi, spre exemplu, acest fragment dintr-o revistă din Lwow. Teribil! Teribil pur şi simplu! Chiar şi cuvântul „malaiez" este tradus „negru mic"...[1, p. 49]. Inexactităţi de acest gen au fost remarcate şi de unii polonezi care manifestau interes pentru creaţia lui J. Conrad, printre care scriitoarea M. Dobrowska, ea observând fenomenul, în special, în titlurile traduse ale romanelor conradiene, precum şi ale studiilor dedicate autorului. Există, indiscutabil, traduceri reuşite, fiind acceptat unanim că principala şi cea mai bună traducătoare a prozei conradiene este Aniela Zagorska – nepoata scriitorului. Cât priveşte ediţia completă a opusului conradian (în 27 volume), ea apare în Polonia abia în anii 1972-74. La nivelul studiilor critice, receptarea lui J. Conrad trece prin mai multe etape. Astfel, anul 1925 marchează o reevaluare a importanţei scriitorului în spaţiul cultural polonez, ostilitatea iniţială cedând poziţiile unei consideraţii înduioşătoare, criticii polonezi începând să se preocupe de aspecte variate ale formulei „Conrad şi Polonia" [1, p. 38]: patriotismul autorului, viziunile lui politice, legăturile cu tradiţia poloneză etc. În timpul ocupaţiei naziste, care a durat 6 ani, J. Conrad este interzis, cu toate că anume în acea perioadă romanul *Lord Jim* a însufleţit tinerii din rândurile partizanilor, iar în anii 50-55 apare pe lista neagră a Poloniei staliniste. Anul 1957 este un an de cotitură – este anul când interesul pentru J. Conrad în Polonia reînvie la cote maxime, anul când sub ospiciile Academiei de Ştiinţe din Polonia, a Uniunii scriitorilor polonezi şi a Penclub-ului polonez este sărbătorit Centenarul lui Conrad la Varşovia la care sunt invitaţi oaspeţi notorii ca R. Curle, J. Baines, Dr. I. Vidan ş.a., anul când ies de sub tipar noi ediţii ale lucrărilor conradiene şi când cele mai cunoscute periodice din ţară publică articole şi recenzii dedicate creaţiei scriitorului de origine poloneză. Este semnificativ că evenimentul a fost celebrat şi de Uniunea scriitorilor polonezi de peste hotare prin editarea unei antologii, tot în acelaşi an la Londra cu titlul *Conrad Zywy* („Conrad trăieşte"). Volumul cuprinde un material critic important despre stereotipurile politice ale lui J. Conrad, legătura autorului cu mişcarea literară „Polonia tânără", problema naţionalităţii lui duble, atitudinea sa faţă de Dostoievski, Tolstoi, Turgheniev, scrisorile tatălui său, cele 18 scrisori nepublicate către J. Galsworthy etc. Relevante sînt în contextul dat şi eseurile de la Simpozionul dedicat lui Conrad, publicate în 1958 în *Neophilological Quaterly*. Aici prezintă interes contribuţiile polonezilor W. Chwalewik despre asocierea creaţiei conradiene cu patru şcoli principale din arta literară: umanismul realist din secolul al XVIII-lea; poezia romantică din secolul al XIX-lea; naturalismul de la sfârșitul secolului al XIX-lea; estetismul finisecular; a lui S. Helsztynski despre J. Conrad – omul şi creatorul; a lui W. Tarnowski despre latura creatoare a

minţii şi operei lui J. Conrad; ale Rozei Jablkowska despre studiile dedicate lui Conrad din Marea Britanie şi SUA şi despre studiile poloneze dedicate lui Conrad peste hotare. A. Gillion susţine [1, p. 46], de asemenea, că reevaluarea lui J. Conrad în Polonia se datorează în mare măsură şi reînvierii interesului pentru creaţia tatălui său în anii 57-58. Valoroase pentru receptarea lui J. Conrad la nivelul interpretării critice rămân studiile lui Z. Najder şi a lui Dr. G. Morf, citate în lucrare. Referitor la receptarea operei conradiene la nivelul influenţelor, printre cercetători [2, p. 50] persistă părerea că deşi scriitorul a avut mulţi admiratori (S. Zeromski, M. Kuncevicz, M. Dabrowska ş.a.), n-a avut discipoli, poetica conradiană având o influenţă nesemnificativă asupra prozei poloneze.

Se ştie că atitudinea conradiană faţă de ruşi şi tot ce-i rusesc, cu unele excepţii, era departe de a fi agreabilă, în pofida faptului, în spaţiul cultural rus scriitorul s-a bucurat de popularitate atât printre cititori, cât şi critici încă din timpul vieţii [3, p. 4]. J. Conrad debutează în literatură în 1895, iar prima menţiune despre autor în presa rusă apare deja în 1896, D.M. Urnov semnalând [3, p.3] că pe parcursul timpului toate lucrările finisate ale lui J. Conrad au fost traduse. Mai mult decât atât, acelaşi exeget afirmă [3, p. 81] că după ce romanele conradiene apăreau în Anglia, ele erau imediat traduse şi recenzate în Rusia. Totuşi, reacţiile cititorilor erau diferite. *Negrul de pe „Narcis”,* spre exemplu, s-a bucurat de succes printre cititori, în timp ce *Trăsnaia lui Almayer* nu s-a vândut pur şi simplu, explicaţia fiind că scriitorul „părea straniu, neobişnuit” [3, p. 97], situaţie depăşită ulterior. Dintre traducătorii ruşi care au contribuit la receptarea lui J. Conrad prin intermediul tălmăcirilor pot fi enumeraţi A.V. Krivţova, M.E. Abkina, L. Motîliov, I. Bernştein, E.R. Skvairs ş.m.a. Spre deosebire de Polonia, unde ediţia completă a operelor lui J. Conrad apare doar în a doua jumătate a secolului al XX-lea, în Rusia, această ediţie, în 10 volume, a apărut sub redacţia lui E. Lann în 1925. La nivelul interpretărilor critice, receptarea creaţiei conradiene în spaţiul cultural rus cunoaşte două etape [4, p. 111-112]. Prima etapă vizează anii 20-30, când cercetătorii sovietici surprind în lucrările lui J. Conrad preocupări ca: degradarea unei personalităţi umane integre (S. Dinamov, 1929), mascarea obiectivă a realităţii coloniale (N. Rîkova, 1933), complexitatea metodei artistice, influenţa literaturii ruse asupra scriitorului (E. Lann, 1924/1929), latura romantică a operei sale şi asocierea lui, alături de R.L. Stevenson, cu neoromanticii englezi (F.P. Şiller, 1937) etc. Observăm că, iniţial, J. Conrad era receptat în lumina artei decadente şi a criticii socialiste, ca, mai târziu, spectrul problemelor elucidate să ia o altă turnură şi să crească simţitor. Fenomenul devine şi mai sesizabil în a doua jumătate a anilor 50, această etapă caracterizându-se prin abordarea multilaterală şi complexă a operei lui J. Conrad. Încep să apară numeroase articole de I.A. Kaşkin, Iu.I. Kagarliţki, B.L. Sucikov, N.Ia. Diakonova, V. Panov, I. Şaitanov, precum şi teze de doctor, axate pe teme ca tendinţele umaniste în opera scriitorului (M.T. Krugleak, 1967), eroul şi conflictul în creaţiile tîrzii ale lui J. Conrad (E.S. Sebejko, 1970), concepţia estetică a autorului în perioada timpurie a activităţii sale (I.A. Voznesenskaia, 1976), subiectul şi compoziţia romanelor conradiene (B.K. Şilinea, 1977), poetica şi problematica prozei scurte (V.V. Ţîbuliskaia, 1982), măiestria artistică la J. Conrad (L.A. Ahmecet, 1986). Concluziile etapei date de receptare a scriitorului în Rusia, aminteşte A.A. Burţev, sunt formulate în studiile lui M.V. Urnov şi D.M. Urnov [4, p. 112]. În acelaşi timp, este important să subliniem că exegeţii menționați şi-au adus un aport considerabil la interpretarea operelor conradiene din perspectiva neoromantismului. De asemenea, a fost elaborată bibliografia studiilor critice ruseşti dedicate lui J. Conrad de Iu.I. Kagarliţki şi publicată în Nr. 1 al revistei ***Conradiana*** (1968). Receptarea lui J. Conrad prin creaţii originale, la fel ca în Polonia, este mai puţin productivă, deşi D.M. Urnov susţine că influenţa conradiană poate fi resimţită la K. Paustovskii [3, p. 112].

Spre deosebire de Polonia şi Rusia, în spaţiul literar românesc, la nivelul traducerilor, J. Conrad a fost receptat relativ mai slab în timpul vieţii şi mult mai intens după trecerea sa în nefiinţă. Afirmaţia lui D. Protopopescu „că a trăit Joseph Conrad, mulţi vor fi aflat la noi din ştirea că nu mai e" [5, p. 123], pare să confirme că, la moartea sa, scriitorul englez de origine poloneză rămânea o personalitate destul de puţin cunoscută în România. G. Vereş observă că primele traduceri din J. Conrad încep să apară în 1927, procesul intensificându-se în perioada interbelică, ca după aceea, să fie întrerupt până în 1964 [6, p. 345]. De atunci şi până în prezent, sau mai exact până în 1996, traducerile au fost reluate, urmând una după alta în succesiune rapidă, printre traducătorii care au familiarizat cititorul român cu opera conradiană numărându-se P. Solomon, T. Arhip, V. Stanciu, A. Ion Deleanu, I. Gologan, V. Ene, Al. Vlad, G. Gafiţa, I. Moroiu, E. Herovanu ş.a. Potrivit opiniilor critice, însă, traducerea prozei conradiene a constituit o sarcină deloc uşoară, prezentând „dificultăţi redutabile", iar scriitorul însuşi etichetat „unul din cei mai problematici autori de tradus", deoarece moşteneşte „retorica frazei voctoriene târzii", „uzează şi abuzează (cum observă John Galsworthy) de bogăţia sinonimiei englezei literare a începutului de secol, într-o încercare temerară de a cupla abstracţiunea şi ambiguitatea unor stări de conştiinţă limită cu detaliile senzoriale cele mai perceptibile", dozează savant termenii, sondează „noi piste pentru iluminarea sensului din interiorul unui stil perfect controlat, lipsit de excese estetizante ..." [7, p. 5] etc. În consecinţă, „nu de puţine ori, romanele lui Conrad considerate cu oarecare uşurinţă drept „aventuri", au eşuat în versiuni româneşti discutabile" [7, *Ibidem*]. M. Jucan nu întârzie să accentueze, cu toate acestea, că excepţia fericită a unor volume traduse de Ticu Arhip, Petre Solomon, Virgil Stanciu, Alexandru Vlad demonstrează contrariul, dar nu reduce „precauţia cu care traducătorul trebuie să se apropie de textul lui Conrad" [7, *Ibidem*]. Probabil aceasta ar fi şi una din multiplele cauze de ce opera lui J. Conrad n-a fost tradusă integral în România până acum, prioritate acordându-se romanului şi mai puţin prozei scurte sau corespondenţei scriitorului. În planul receptării lui J. Conrad la nivelul interpretărilor critice, pot fi distinse câteva categorii de studii. Una dintre ele ar fi diversele ediţii periodice – *Lupta, Gândirea, Curentul, Viaţa, Adevărul literar şi artistic, Dimineaţa, Tribuna* ş.a. unde opera conradiană este comentată prin prisma unui nod de probleme ca locul ei în contextul înfloririi romanului englez (C. Petrescu, 1921), atitudinea politică a lui J. Conrad (B. Brănişteanu, 1925), problema limbilor în care se poate afirma un scriitor (T. Şoimaru, 1926), legătura ei cu literatura exotică (C. Petrescu, 1928), psihologia creaţiei (P. Zarifopol, 1931), includerea lui J. Conrad printre autorii de cărţi cu subiecte „marine" (N. Papatanasiu, 1943). Relevant în contextul dat este şi interviul acordat de L. Rebreanu din *Adevărul literar şi ştiinţific* (1926), care atestă că prozatorul român a manifestat interes pentru J. Conrad, pe care „crede ... că l-a citit în întregime". Altă categorie de studii critice include prefeţele şi postfeţele ce însoţesc traducerile, valoroase fiind cele ale lui P. Solomon, M. Pădureleanu, Al. Vlad, M. Bogdan. Semnificative la acest capitol sînt şi articolele din monografii şi studii concrete, precum cele ale lui D. Protopopescu, A. Bălu, G. Vereş, I. Cazan, M. Pillat. Nu în ultimul rând trebuie consemnate tezele de doctor: *Viziune şi tehnică în opera lui Joseph Conrad* (I. Galea, 1976), *Tehnica narativă în lucrările lui H. James, J. Conrad şi a V. Woolf* (C. Piticari, 1989), *Călătorie în propriul întuneric al omului. Joseph Conrad şi Saul Bellow* (R. Tal, 1994), *Ironia la Joseph Conrad, James Joyce şi John Fowles. Proza scurtă*(L. Constantinescu, 1996), *Voci şi limbi: Henry James, Joseph Conrad, Stephen Crane, Ford Madox Ford* (C. Chevereşan, 1998). În comparaţie cu România, în Republica Moldova receptarea lui J. Conrad se află practic într-un con de umbră, referinţele critice sînt episodice, iar creaţia prozatorului este cunoscută doar cititorului avizat, din mediul universitar sau academic, şi aproape străină cititorului simplu, deşi toate traducerile româneşti existente se găsesc în bibliotecile noastre. Un fapt

îmbucurător este, totuşi, că în ultimul timp Ambasada Poloniei de la Chişinău în colaborare cu Biblioteca Naţională au organizat o serată (2004) şi o expoziţie (2007) dedicate lui J. Conrad, contribuind, la rândul lor, la popularizarea vieţii şi operei scriitorului în ţară.

În timp ce receptarea lui J. Conrad la nivelul creaţiei originale este departe de a fi impunătoare în spaţiile culturale polonez, rus şi românesc, în cel anglo-saxon asistăm la o situaţie totalmente opusă, lucrările conradiene influențând considerabil, după cum am mai remarcat şi anterior, numeroşi autori englezi (F.M. Ford, G. Greene, W.S. Maugham, M. Lowry) şi americani (F. Scott Fitzgerald, E. O'Neill, E. Hemingway, W. Falkner, P. Theroux, W.S. Burroughs, R. Ellison). Şi la nivelul interpretărilor critice, realizările vestului la capitolul respectiv le depăşesc numeric pe cele din est, cum e şi firesc, de altfel, J. Conrad bucurându-se de studii variate şi multiple. Trebuie precizat, pe de altă parte, că, la fel ca în est, receptarea lui J. Conrad în vest n-a fost lipsită de întreruperi. Chiar după moartea sa, reputaţia scriitorului înregistrează un declin vădit şi abia în anii 40 se dă startul unei etape noi în evoluţia aprecierilor la adresa lui J. Conrad, poziţia sa în literatură consolidându-se definitiv de această dată, iar numele scriitorului începând să fie vehiculat în critica academică şi mai rar în eseul impresionist [8, p. 248]. De asemenea, în deceniile ce au urmat, atât lucrările conradiene „principale", cât şi cele „minore" au fost supuse unei investigaţii extinse, intense şi exhaustive. Specific receptării lui J. Conrad în spaţiul cultural anglo-saxon este şi faptul că studiile critice despre autor reflectă modele critice curente. În această ordine de idei, constatăm că anii 30-40 marchează restabilirea reputaţiei conradiene graţie cercetărilor lui E. Crankshaw, M. Bradbrook şi F.R. Leavis în Anglia şi ale lui J.D. Gordan, M.D. Zaubel în America. În anii 50 este în plină desfăşurare „reevaluarea academică serioasă" [8 p. 249], printre factorii care au impulsionat-o numărându-se preocupările postbelice, critica universitară, noua critică etc. Critica din anii 60-70 continuă discuţia argumentelor lansate de Th.C. Moser şi A.J. Guerard vizavi de latura psihologică a creaţiei lui J. Conrad, dar este influenţată şi de abordarea arhetipală a lui N. Frye, expusă în *Anatomy of Criticism* („Anatomia criticii", 1957). Preocupări prioritare la etapa respectivă devin viziunile filosofice şi politice ale autorului, legătura sa cu ideologiile dominante din secolul al XIX-lea, formaţia sa continentală. Tot acum, tezele de doctor elaborate în SUA scot în evidenţă deficienţele textului conradian, punând bazele cercetărilor textuale. Se organizează conferinţe în Texas, Miami, Canterbury, San Diego. În plus, anii 60-70 anunţă interesul în retorică şi naratologie. Dintre contribuţiile acestor ani preţioasă pentru studiul nostru este lucrarea lui D. Thorburn – *Conrad's Romanticism* („Romantismul lui Conrad", 1974). Aprecierile critice din anii 80-90 poartă amprenta direcţiilor critice apărute de curînd: poststructuralismul, noul istorism, feminismul ş.a., propunând o abordare extrinsecă a lui J. Conrad. Critica conradiană recentă proiectează tendinţele contradictorii ale dezbaterilor interpretative, reevaluând implicit sau explicit lucrări concrete de-ale scriitorului. Incitante din perioada amintită şi până în prezent rămân studiile critice ale lui J. Hunter, J. Berthoud, C. Watts, A. Fogel, H. Bloom, D. Erdinast-Vulcan, R. Nadelhaft, G.M. Moore ş.a.

După cum ne-am putut convinge, receptarea lui J. Conrad în Polonia, Rusia, România, Anglia şi America demonstrează clar că latura romantică a lucrărilor scriitorului sau tehnica narativă utilizată a constituit un centru de interes pentru cercetători. Puţini sunt, însă, exegeţii, cu excepţia celor din est, care au operat cu termenul *neoromantism*, ceea ce ne obligă să-l elucidăm, să confruntăm teoriile existente la tema respectivă în est şi în vest, ca să stabilim în ce măsură persistă principiile doctrinei investigate în opera conradiană şi doza de noutate care i-o conferă.

Referinţe bibliografice:

1. GILLION A. *The Eternal Solitary. A Study of Joseph Conrad***.** New York: Bookman Associates, Inc., 1966. ISBN-10:1258152657.
2. ПОМЯНОВСКИЙ Е. *Кому сегодня нужен Джозеф Конрад***.** În *Новая Польша*, No. 7-8, 2004. *https://novapolshcha.pl/pdf/2004/07-08.pdf.*
3. УРНОВ Д.М. *Джосеф Конрад*. Москва: Издательство «Наука», 1977.
4. БУРЦЕВ А.А. *Английский рассказ, конец XIX – начало XX века: Проблемы типологии и поэтики*. Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1991. РГБ ОД, 71:92-10/128-7.
5. PROTOPOPESCU D. *Fenomenul englez*. Bucureşti: Editura Grai şi Suflet - Cultură Naţională, 1996. ISBN: 978-606-8366-15-9.
6. VEREŞ G. *A Course in Nineteenth Century and Early Twentieth Century English Literature and Civilization*. Part I, The Novel. Iaşi: Universitatea „Al. I. Cuza", 1986.
7. JUCAN M. *Fabulă despre vină şi inocenţă***.** În *Tribuna. Săptăminal de cultură*, Nr. 37 (2206), 12-18 septembrie, 1996.
8. *THE CAMBRIDGE COMPANION TO JOSEPH CONRAD*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. ISBN: 9780511999437.

ACTORI EROTICI PE SCENA CUPLULUI ÎN ROMANELE DE DRAGOSTE ALE LUI AURELIU BUSUIOC

CZU: 821.135.1-3(478).09 DOI: 10.5281/zenodo.6514251

Emilia GRIGORAȘ
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0003-1488-521x

Deși a debutat editorial, în 1955, cu o plachetă de poezii umoristice și cu o carte pentru copii – cărora le-au succedat, în deceniile care au urmat, încă cinci volume de versuri, două de proză scurtă și două piese de teatru –Aureliu Busuioc e unanim considerat astăzi drept unul dintre corifeii literaturii basarabene postbelice, mai cu seamă grație romanelor sale, care au avut un impact considerabil în afirmarea speciei nu doar în spațiul literar românesc, ci chiar și în cel european, dacă avem în vedere succesul de care s-au bucurat traducerile acestora în Rusia, Germania, Ucraina, Cehia, Bulgaria, Slovacia etc. După *Singur în fața dragostei* (1966) – care spărgea tradiția vulgară a realismului socialist reabilitând esteticul, propunând un alt tip de erou și o altă formulă narativă – au urmat romanele *Unchiul din Paris* (1973), *Local– ploi de scurtă durată* (1986), *Lătrând la lună* (1997), *Pactizând cu diavolul* (1999), *Spune-mi Gioni* (2003), *Hronicul găinarilor* (2006), *Şi a fost noapte*… (2012).

Printr-un bizar joc al hazardului, atât primul cât și ultimul dintre romanele mai sus menționate aparțin, tematic, prozei de factură erotică – domeniul în care Aureliu Busuioc rămâne un neîntrecut maestru. Deşi aflate, în timp, la o distanță de aproape o jumătate de veac, cele două romane au o serie de caracteristici comune, cum ar fi: reactualizarea modelului interbelic, interferența filonului tradiționalist cu cel modernist sau chiar postmodernist, autoscopia și, mai ales, analiza lucidă a sentimentului erotic, intelectualizarea discursului narativ prin utilizarea codului cultural drept ramă pentru ficțiunea erotică, precum și alte convenții artistice ale erosului. Evoluția acestor forme ale imaginarului erotic – de la *Singur în fața dragostei* până la *Şi a fost noapte*… – constituie obiectul investigațiilor noastre în prezentul articol.

Cuvinte-cheie: *erotic, imaginar erotic, actori erotici, cuplu, erotism epistolar, erotomahie, retorica erotismului, hermeneutica semnificațiilor erotice, cod cultural, paradigmă postmodernistă*

EROTIC ACTORS ON THE COUPLE'S STAGE IN AURELIU BUSUIOC'S LOVE NOVELS

Although he made his editorial debut in 1955 with a plaque of humorous poems and a children's book - which was succeeded in the following decades by five more volumes of verse, two short prose and two plays - Aureliu Busuioc is unanimously considered today as one of the leaders of post-war Bessarabian literature, especially thanks to his novels, which had a considerable impact in asserting the species not only in the Romanian literary space, but even in Europe, if we consider the success their translations had in Russia, Germany, Ukraine, the Czech Republic, Bulgaria, Slovakia, etc. After Alone in Love (1966) - which shattered the vulgar tradition of socialist realism by rehabilitating aesthetics, proposing a different kind of hero and a different narrative formula - followed the novels Uncle of Paris (1973), Local - Short Rains (1986) , Barking at the Moon (1997), Pacting with the Devil (1999), Tell Me Gioni (2003), Chicken Chronicle (2006), And It Was Night… (2012).

Through a bizarre game of chance, both the first and the last of the novels mentioned above belong, thematically, to erotic prose - the field in which Aureliu Busuioc remains an unsurpassed master. Although almost half a century apart, the two novels have a number of common features, such as the updating of the interwar model, the interference of the traditionalist with the modernist or even postmodernist vein, autoscopy, and especially lucid analysis of erotic feeling, intellectualization of narrative discourse by using cultural code as a framework for erotic fiction, as well as other artistic conventions of eros. The evolution of these forms of the erotic imaginary - from Alone in the face of love to And it was night… - is the subject of our investigations in this article.

Keywords*: erotic, erotic imaginary, erotic actors, couple, epistolary eroticism, erotomy, erotic rhetoric, hermeneutics of erotic meanings, cultural code, postmodernist paradigm.*

Fiind una dintre cele mai noi specii din literatura universală, romanul – substituindu-se epopeii, căzută în desuetudine încă din Renaștere – a cunoscut, în cele peste trei veacuri de existență

ale sale, o extraordinară înflorire, bucurându-se de un fulminant succes de public și, mai apoi, de critică. Atractiv atât prin diversitatea tematică și liniaritatea subiectului, cât și prin varietatea tipologiilor înfățișate și generozitatea spațiului amplu de desfășurare a acțiunii, romanul a cunoscut, de asemenea – mai ales în ultima sută de ani –, cele mai neașteptate experimentări și amputări, care au impus noi structuri, noi formule narative și noi limbaje. În acest context, romanul basarabean nu putea face excepție. Născut odată cu deceniul patru al veacului trecut – când, în 1931, apare cel dintâi dintre cele opt volume ale romanului-fluviu *În preajma revoluției*, de Constantin Stere –, romanul basarabean de după 1945, din Moldova sovietică, se va conforma obedient, vreme de două decenii, canoanelor impuse de calapodul realismului socialist, concretizându-se într-o abundentă serie de producții schematice, simpliste și teziste. Anticipate fiind de *Povara bunătății noastre* (1963), de Ion Druţă, romanele de debut ale câtorva basarabeni puneau capăt prozei rurale, folclorizante și linear-proletcultiste de până atunci, inaugurând ceea ce se va numi *romanul basarabean modern*. Împreună cu menționatul roman al lui Ion Druţă, romanele lui Aureliu Busuioc (*Singur în fața dragostei*), Vladimir Beșleagă (*Zbor frânt*) și Vasile Vasilache (*Povestea cu cocoșul roșu*) – toate apărute în 1966 – reluau, pe de o parte, tradițiile romanului românesc interbelic, iar pe de altă parte netezeau calea spre romanul occidental al modernității, în linia lui Proust și Faulkner, de pildă. Este ceea ce constata, între alții, istoricul literar Mihai Cimpoi într-o sinteză asupra dezvoltării romanului în literatura română din Basarabia, sesizând că „mijloacele tradiționale nuvelistice și romanești se întâlnesc cu procedeele narative moderne și postmoderne. Înnoirea revoluționară a structurii prozei din Basarabia a început chiar în anii ’60, ani care se cer interpretați cu deschiderea unei ferestre europene (o fereastră a „primăverii pragheze”, cum o denumește Em. Galaicu-Păun” [1, p. 48]. Nu de aceeași părere este universitarul Grigore Chiper, care consideră că desantul șaizecist al prozei din Basarabia n-a reușit să schimbe starea de lucruri de o manieră decisivă. „În ciuda unor cărți ce părea că vor sparge gheața – spunea el –, proza a rămas cantonată, în ansamblul ei, în vechile canoane neosămănătoriste” [2, p. 75]. La rândul său, criticul Iulian Ciocan observa impactul diferit, în contexte asemănătoare, a generației ’60, în literatura celor două state românești. „În România – afirma el într-un articol din revista *Sud-Est*–, generația ’60-’70 a reușit să detroneze realismul socialist și să impună un canon estetic, iar în Basarabia acest lucru n-a fost posibil” [3, p. 19]. Ca de obicei, adevărul este undeva la mijloc, în sensul că afirmarea strălucitei generații de romancieri ai anilor ’60 a condus – orice s-ar spune – la relansarea romanului basarabean. „După un număr de texte relevante – constata criticul Mircea V. Ciobanu –, o literatură demnă de luat în seamă apare la sfârșitul deceniului șase. Revigorarea literară legată, în primul rând, de romanele lui Ion Druţă, Aureliu Busuioc, Vladimir Beșleagă, Vasile Vasilache, poate fi considerată drept naștere a prozei artistice în Basarabia” [4, p. 23]. Noutatea scrierilor prozastice ale acelor ani a avut, într-adevăr, menirea de a sparge stereotipul ideologic al realismului socialist, deschizând canonul prozei postbelice din Basarabia.

Demn de menționat e și faptul că – în pofida unor caracteristici comune – romanele autorilor mai sus menționați erau, în chip salutar și uimitor, sensibil diferite între ele. Astfel, Aureliu Busuioc, de pildă, reluând formula romanului intelectual, de tip camilpetrescian – inexistent până atunci în Basarabia –, caracterizat prin subiectivitate și pretenții de autenticitate, adoptă, în același timp, o formulă ludică și ironică, anticipând romanul postmodernist al „optzeciştilor”. „Revirimentul estetic și paradigmatic, de fapt, cum s-a afirmat, pe bună dreptate – remarca, în această privință, Maria Şleahtiţchi, într-o sinteză referitoare la „optzeciştii basarabeni” –, s-a produs cu lansarea, în 1966, a trei prozatori de certă valoare.Cel de al patrulea, Ion Druţă, fusese primul (1963). Ei erau după toate însemnele autori „anti-canonici”. Unii – moderniști, în rând cu lumea,

alții – postmoderniști, *avant la lettre*. Deşi în proza lor se orientau spre modelele europene, atitudinile lor cadrau cu scriitorii din *underground*-ul sovietic" [5, p. 125].

Debutând, așadar, ca romancier, la vârsta de 38 de ani cu *Singur în fața dragostei,* Aureliu Busuioc va mai da la iveală, de-a lungul longevivei sale cariere scriitoricești, încă nouă scrieri aparținând speciei respective, după cum urmează: *Unchiul din Paris* (1973), *Local – ploi de scurtă durată* (1986), *Lătrând la lună* (1997), *Pactizând cu diavolul* (1999), *Spune-mi Gioni* (2003), *De-ale vânătorii* (2005), *Hronicul găinarilor* (2006), *O sumă de cuvinte* (2008), *Şi a fost noapte* (2012). Acesta din urmă, ca și cel de debut, are – printr-o stranie a coincidență – ca principal motiv iubirea.

Înainte însă de a încerca să spunem câte ceva despre personajele din cele două romane de dragoste ale lui Aureliu Busuioc, credem că ar trebui să ne amintim că, în literatura basarabeană a primelor decenii postbelice, tema iubirii – alături de alte câteva – era una interzisă. Cel care a „spart gheața" – ca să spunem așa –, fiind un fel de „buzdugan" pentru generațiile de creatori care îi vor succeda, a fost, și de data aceasta, tot Ion Druţă care, în 1957, oferea cititorilor săi un remarcabil roman de dragoste, inspirat intitulat *Frunze de dor*. „Apariția în 1957, în tristul „deceniu al dogmei" (Mihai Cimpoi), a romanului *Frunze de dor*, de Ion Druţă– consideră, în acest sens, Nina Corcinschi –, a fost cu adevărat o revelație literară. *Frunze de dor* recuperează, cu o uimitoare naturalețe, tema interzisă a erosului și cadrul intim al vieții țărănești din Basarabia anului 1945 și aduce o explozie de poeticitate și tandrețe într-un spațiu literar anchilozat și ideologizat [...]. Personajele sunt țărani din Rădeni, gospodari vrednici, oameni cu frica lui Dumnezeu, care-şi duc zilele cu o înțelepciune tradițională a simplității și firescului. O briză suavă de poezie paradiziacă străbate micul sat basarabean. Universul romanului pare încremenit într-un prezent continuu, marcat puternic de datele arhetipale ale satului – românesc totuși! –basarabean" [6, pp. 68-69]. Într-adevăr, după romanele proletcultiste ale epocii, marcate de dogma luptei de clasă și de sentimente de ură, *Frunze de dor* marchează revenirea prozei basarabene la intimitatea erosului, aducând omenescul în dimensiunile sale normale. În acest mediu rustic, patriarhal, care nu mai are nimic în comun cu însemnele șablon ale „satului nou" din maculatura proletcultistă a vremii, răzbate – cum observa Mihai Cimpoi – o „ontologie vagă a spiritului" [7, p. 60]. Ion Druţă surprinde, în *Frunze de dor,* gândirea intuitivă a omului de la țară, misticismul său naiv, reacțiile ghidate de superstițiile lumii patriarhale. Iar erosul este pe deplin unul al gândului tainic și al reacției tandre, al „frunzelor de dor". La rândul lor, personajele romanului sunt caracterizate de bun-simţ țărănesc. Autorul surprinde, cu finețe, trăirile câtorva actori erotici, care evoluează pe scena cuplului, împletindu-şi destinele într-o compoziție unică: iubirea dintre Gheorghe și Rusanda, începutul de „ibovnicire" dintre Domnica și Scridon, dramele lui Trofimaş ș.a. Întrucât n-a fost un scriitor școlit și cu lecturi formatoare – asemeni unora dintre colegii săi de generație – Ion Druţă nu putea avea o conștiință literară asumată. Romanul *Frunze de dor*– remarca, în acest sens, Nina Corcinschi–„e mai curând rezultatul unor intuiții extraordinare ale autorului decât o conexiune conștientă la tradiția literară interbelică a prozei românești [...]. Filonul liric inconfundabil, poeticitatea erosului, simțul ascuțit al limbii și o empatie profundă pentru structurile de viață rurale arhetipale, organice sunt dovada acestei vocații decisive pentru destinul literaturii basarabene" [6, pp. 69-70]. Ar mai fi de observat, în sfârșit, că, în romanul lui Druță, evenimentele se succes în mod natural, în funcție de ciclul anotimpurilor, ca în romanul *Ţăranii* al polonezului WladislawReymont (laureat al Premiului Nobel), sau al romanului lui Radu Tudoran *Anotimpurile* (poate cel mai izbutit roman de dragoste din literatura română). Deşi roman de factură clasică, tradiționalistă – în sensul construcției *dorice,* de tip balzacian, cu o narațiune la persoana a III-a –*Frunze de dor*are meritul incontestabil de a fi eliberat proza basarabeană din strânsorile dogmatice ale realismului socialist…

Deşi aparține, ca și *Frunze de dor*, aceleiași categorii tematice a romanului de dragoste, romanul *Singur în faţa dragostei*, de Aureliu Busuioc, aparține atât *doricului*, cât și *ionicului*, în măsura în care filonul tradiționalist interferează cu cel modernist. Diferența esențială între cele două capodopere ale romanului de dragoste din proza basarabeană postbelică constă în faptul că actorii erotici din *Singur în faţa dragostei* nu mai sunt țărani, ci intelectuali, deși scena pe care evoluează cuplurile erotice este tot satul. „Intelectualizarea prozei de factură erotică – consideră Nina Corcinschi, referindu-se la *Singur în faţa dragostei*– vădește, la momentul apariției romanului, în 1966, tentația de modernizare a acestuia prin reactualizarea modelului românesc interbelic. Filonul tradiționalist se întâlnește cu cel modernist într-o scriitură ce oscilează între poncifurile literare ale timpului și strategiile de înnoire a discursului narativ" [6, p. 75].Altfel spus, în *Singur în faţa dragostei*miza romanului o reprezintă nu atât trăirile nemijlocite ale actorilor erotici, cât mai ales *analiza* sentimentelor acestora. Deşi romanul are o linie narativă simplă și clară, în care își fac loc ironia și ludicul, totuși excesul secvențelor analitice plasează romanul de debut al lui Aureliu Busuioc în zona *ionicului* – conform taxonomiei manolesciene – cu narațiunea la persoana I, care valorifică subiectivitatea și interioritatea. În acest sens, Radu Negrescu, protagonistul romanului, face, la un moment dat, o destăinuire grăitoare: „Am știut să mă uit în mine, da, am știut să mă văd în cele mai tăinuite adâncuri… Am știut să mă dezgolesc, să las miezul gol și să-l văd. A fost, recunosc, un proces inconștient, dar nu ne petrecem oare trei sferturi din viață în subconștient?" Autorul, care e interlocutorul lui Radu Negrescu sau, mai bine zis, ascultătorul monologului acestuia, se declară de acord cu el: „Banal, dar adevărat: oamenii trebuie examinați dinăuntru…" Fiind o replică ironică la romanele în care conflictele erau atât de mult la suprafață încât cititorul știa dinainte orice deznodământ posibil și nu se mai aștepta la nimic neprevăzut nici în plantematic, nici artistic, *Singur în faţa dragostei* ne propune un personaj complex, capabil de autodedublare, care se destăinuie, la un moment dat, astfel: „Singurul fenomen pe care nu-l pot integra în nicio formulă e scurta mea existență". De aici pozele pe care eroul le joacă cu abilitatea unui actor: Radu apare ba sceptic, ba egoist, ba individualist, ba luptător pentru adevăr.

Dotat cu mari disponibilități pentru fizică și matematică, Radu Negrescu, personajul principal al romanului, nimerește oarecum întâmplător la școala din Recea Veche, conștientizând repede că are un nivel de cultură mult superior mediei colegilor săi. Fusese anterior actor erotic – ca să spunem așa – pe scena unei căsnicii cu Lida, care l-a deziluzionat profund, determinându-l să abandoneze, pentru un timp, perspectiva de a rămâne la institut, refugiindu-se în această școală din sat. Nu după multă vreme, va fi repartizată acolo și profesoara de franceză Viorica Vrabie, care fusese, la rândul ei, într-un cuplu erotic cu ziaristul Pablo. Deducem că, în cazul ambelor personaje, refugiul la sat nu are la bază dorința „de luminare a maselor" întâlnită – și propovăduită! – în alte romane de propagandă proletcultistă. Cei doi își vor da seama curând că realitatea rurală e cu mult mai dură decât și-ar fi putut imagina. Cele două decenii de comunism de după război s-au amprentat adânc în existența locuitorilor satului.

Întâlnirea dintre Radu și Viorica se produce în cancelaria școlii, atunci când Radu – ironic și detașat – observă deruta din ochii fetei în momentul în care înțelege unde a nimerit. Se încheagă astfel între cei doi un soi de complicitate, bazată pe compatibilitatea lor spirituală. Incipitul erotic debutează cu note de ironie și scepticism reciproc. „Unegarçone" o evaluează Radu, privindu-i trăsăturile feței. „Peste jumătate de an să te văd, porumbițo", își zice el, gândindu-se la mediul în care a nimerit „franțuzoaica". „Pigeon", notează Viorica în jurnalul ei prima impresie despre Radu, remarcându-i frumusețea și inteligența, dar și faptul că pozează. Notându-şi gândurile și emoțiile în

jurnalul intim – care, evident, nu e destinat publicării –, Viorica are posibilitatea să le exprime cu o totală sinceritate. Dacă n-ar fi așa, consemnările din jurnal nu și-ar avea sensul.

După părerea noastră, nu doar Radu Negrescu a constituit o noutate absolută în literatura basarabeană din deceniul şapte al veacului trecut, ci şi Viorica. Axându-se cu prioritate asupra lui Radu, critica vremii a ignorat-o oarecum pe Viorica Vrabie, care – ca actor al cuplului erotic – este un personaj cel puțin la fel de interesant, întrucât configurația ei psihologică e tot atât de neobișnuită și complexă ca și cea a partenerului de cuplu. Așa, de pildă, Viorica – și nu Radu Negrescu – este cea care are curajul opiniei, exprimându-şi public dezacordul cu privire la practicile reprobabile petrecute în școală, neezitând să condamne abuzurile și nedreptățile. De altfel, ceea ce îi reproșează ea lui Radu este tocmai această pasivitate, indiferenţă și lipsă de acțiune. Reproșându-i, la un moment dat, această lipsă de acțiune, Viorica îi spune: „Cei buni luptă, dumneata meditezi. Cei buni învinge, dumneata filozofezi și cedezi comod în fața celor mai mărunte obstacole! Mi se pare mie c-o faci pe teribilul și vrei să sperii lumea cu orice chip. Recunoaște!" Cu toate acestea, în cele din urmă Viorica se îndrăgostește de Radu. Inițial, seducția e de natură spirituală, căci în jurnal notează așa: „Probabil că oftează multe fete când se gândesc la el. Mie îmi place altfel…" Întâlnirile frecvente cu Radu îi trezesc sentimente nedefinite, dubii și presupuneri pe care le consemnează astfel: „De ce mă gândesc mereu la N? Nu mă voi fi îndrăgostit oare?" Vizita inopinată pe care i-o face Pablo, fostul ei prieten, precum și sărutul lui Radu sunt de natură să o convingă că, de fapt, îl iubește pe Radu. De aici înainte, cei doi actori evoluează cât se poate de firesc pe scena cuplului, fapt confirmat de notațiile din jurnalul Vioricăi: „Numai, vezi, păzea, Viorico, să nu te îndrăgostești! [...]. Eu îl iubesc, îl iubesc! Nu înțeleg nimic, trebuie să mă gândesc, să mă gândesc!..." De aceea, cu atât mai surprinzătoare ni se pare a fi tăria cu care, în final, Viorica va accepta despărțirea de Radu. Când acesta din urmă primește, în sfârșit, „marele semnal", fiind chemat, ca cercetător, la Academie, tânăra îndrăgostită nu se neliniștește, deși e limpede că ea trăiește un conflict interior care pune erosul într-o inedită perspectivă etică și psihologică. În mod firesc, e stăpânită, pe de o parte, de dorinţa de a-l avea aproape pe bărbatul iubit, fiindcă scrie așa: „Și totuși, cât aș vrea, cât de tentată mă simt să închid ochii și să păşesc în urma lui orbește, fără să-mi întorc privirile îndărăt! Chiar de-ar fi să-i contrazic teoria!" Însă, pe de altă parte, conștientizează că e mai bine să-l lase pe Radu să se elibereze de incertitudini și să se regăsească pe sine. „Eu am să fac totul – scrie ea în jurnal – ca să fiu echilibrul acela pe care-l cauți." De aceea, în ajunul plecării lui Radu, când acesta încearcă să-i propună un proiect de viață în comun, Viorica are tăria să respingă eventualitatea coabitării convenționale. Îndemnându-l să-şi limpezească profilul lăuntric, ea îi răspunde: „Tu încă nu știi ce vrei… Străduiește-te să afli precis… Închină tot ce ai, jertfește tot ce ai, pentru ceea ce te vei hotărî… Și… și dragostea asta… Tot!" Mai mult decât atât, Viorica – dând dovadă nu doar de intuiție, ci şi de o surprinzătoare maturitate – își dă seama că, pentru Radu, despărțirea de ea va fi un test, premoniție pe care i-o comunică fără inutile menajamente: „Pleci și-ai să rămâi singur în fața dragostei". Criticul Anatol Gavrilov, cel mai avizat comentator al romanului de debut al lui Aureliu Busuioc, consideră că, de fapt, Viorica s-a lăsat „cucerită", cu bună știință, pentru a evita acel fel de dragoste posesivă, ocrotitoare, „ce o reeditează, într-un fel, pe cea a mătușii lui" [8, p. 356]. Într-adevăr, Radu pleacă, dar nu Viorica rămâne singură în fața dragostei, ci tot el, narcisiacul orgolios și indecis. „În pofida sentimentelor tot mai intense pentru Viorica – spune criticul Nina Corcinschi despre Radu –, personajul nu poate depăși natura sa egocentrică pentru a ajunge la *celălalt*. Procesele de conștiință sunt animate de doi vectori erotici antitetici, Lida și Viorica. Lida e cea care l-a inițiat în iubirea carnală, cu însemnele egoismului și ale vanității. Este o iubire precoce, iscată ca o revelație a noului, fiind, de fapt, o compensare a

lipsei de libertate din casa mătușii în care crescuse” [6, pp. 79-80]. Apoi, timp de trei ani, încercările Lidei de a-l întoarce pe patul conjugal nu dau nici un rezultat. În final, revenirea la Lida este doar o încercare de a epuiza până la ultimele consecințe mecanismul iubirii ca asimilare. De fapt, drama lui Radu ține de excesul de analiză a erosului. Roman *ionic*–în accepția conferită termenului de Nicolae Manolescu, în *Arca lui Noe–Singur în faţa dragostei* are multe asemănări cu *Patul lui Procust* al lui Camil Petrescu, de pildă. Ca și Fred Vasilescu din *Patul lui Procust,* personajul lui Aureliu Busuioc suferă de o raționalizare abuzivă a iubirii. Radu Negrescu nu e capabil să înțeleagă faptul că iubirea e dăruire altruistă, e supremă regăsire de sine prin celălalt. Analiza în exces a sentimentului iubirii înlătură deliciile voluptății. De aceea, pentru Radu Negrescu, ultima redută în eșafodajul protector al eului irațional este revenirea la Lida. Reluarea legăturii cu fosta soție îl ajută să-şi conștientizeze fără nici un dubiu sentimentele față de Viorica: „O iubesc, doar acum îmi dau seama c-o iubesc cu adevărat”. Suferința lui interioară devine tot mai acută, înțelegând în cele din urmă că iubirea înseamnă dăruire. Însă prin *iubirea ca dăruire*, prezența celuilalt nu este identitate cu mine, se disociază – spune universitarul clujean Aurel Codoban –, „ca alteritate a mea, ca diferență ireductibilă” [9, p. 15]. Sub imperativul unor sentimente erotice tot mai acute și mai evidente, Radu Negrescu va relua traseul înțelegerii existenței la un alt nivel, acela al iubirii-dăruire. „Este marea sa metamorfoză interioară – consideră Nina Corcinschi–, trecerea de la sentimentul despicat în patru de o voință de detașare raționalizantă la iubirea trăită. De la iubirea *ca asimilare* la iubirea *ca dăruire*” [6, p. 82]. Abia acum lui Radu i se relevă, așadar, înțelesurile iubirii pure, dezinteresate. „Acum știu și simt – îi spune el partenerei – că mă voi descoperi în tine şi simt că mă voi putea iubi așa nou cum sunt. Înțelegi, Viorico?” Concluzia nu poate fi decât aceea că iubirea trebuie trăită nemijlocit, cu simplitate, fără inutile raționamente preconcepute…

Dacă în *Singur în faţa dragostei* punctul de pornire al narațiunii era *metatextual* (o întâlnire întâmplătoare într-un restaurant dintre autorul-narator al romanului și personajul principal, Radu Negrescu), în celălalt roman de dragoste al lui Aureliu Busuioc–*Şi a fost noapte*… – incipitul constă într-o alegorie (o povestioară cu tâlc) în care două lebede zboară, diametral, pe cerul senin al unui oraș din sudul Basarabiei. „În dimineața zilei de 14 iunie – începe tradițional autorul, pentru a fixa de la bun început atât cadrul realist, cât și formatul simbolic al narațiunii –, o pereche de lebede survola în sfârșit orășelul B. Zborul în sine nu marca nimic extraordinar – treceau pe deasupra urbei și stoluri întregi de asemenea zburătoare. Neobișnuită era perechea: o pasăre albă ca spuma laptelui și cealaltă neagră tăciune”. Peste alte câteva zeci de pagini, se va afla (grație unui inel metalic atașat la un picior) că lebăda neagră fugise – de dragul celei albe, se înțelege – din grădina zoologică de la Viena, ceea ce corespunde, oarecum pe invers, cu pornirea unei tinere de a-l urma, în Tirol, pe un ofițer austriac. Fiindcă tulburătoarea poveste de dragoste care va urma – dintre un Oberlentnant (de origine austriacă, dar originar din Banat) și o tânără bulgăroaică din orașul B[olgrad] – se desfășoară pe fundalul ofensivei Armatei Sovietice din vara anului 1944.

Războiul cu situațiile sale specifice – între care fuga populației din pricina înaintării Armatei Roșii, care în nordul Basarabiei trecuse deja Nistrul, dar și existența cotidiană a locuitorilor orașului –formează ceea ce se cheamă *rama* poveștii de dragoste. Avem de-a face, așadar, cu o „povestire în povestire” – încă un indiciu al faptului că Aureliu Busuioc se întoarce la romanul clasic de tip balzacian, cu un autor-narator și cu relatare la persoana a III-a etc. E un fapt oarecare paradoxal acela că – după ce, în 1966, debutase cu un roman modern, de tip *ionic*– se întoarce, după aproape o jumătate de veac, la romanul *doric*, fără a miza pe noi efecte paradigmatice. Chiar și din punct de vedere compozițional, *Şi a fost noapte*… este un roman de factură tradiționalistă, alcătuit fiind din şapte capitole, fiecare purtând un titlu după numele protagonistului care iese în față: Werner, Lenţa,

Vasil Karapetrov,Tuşa Velceva ş.a.m.d. Excepție face doar primul capitol – intitulat *Exodul*– care joacă rol de expoziţiune dezvoltată, întrucât ni se oferă informații despre timpul acțiunii (intervalul 14 iulie - 23 august 1944), protagoniștii acțiunii și, mai ales, despre locul acțiunii – Bolgradul fiind un oraș încărcat de istorie, cu un trecut fascinant. Întemeiat de grecii milesieni– asemeni multor cetăți de la țărmurile Mării Negre – cu aproape șapte secole îChr., colonia s-a numit inițial Tyras (denumire preluată ulterior de orașul Tiraspol de azi). În Evul Mediu a devenit colonie genoveză, sub numele de Maurocastron. Atestată documentar de la mijlocul secolului X, cetatea a fost stăpânită succesiv de tătari (după marea lor invazie din 1241), de bulgari (1300- 1322), trecând apoi în stăpânirea Moldovei, spre sfârșitul secolului XIV, în vremea lui Alexandru cel Bun (bunicul lui Ștefan cel Mare), căpătând numele de Cetatea Albă. Devine, în secolul XV, un important centru comercial, militar și strategic al Moldovei. În 1484 este cucerită de turci, intrând în stăpânirea acestora sub numele de Akkerman. Prin pacea de la București, încheiată în urma războiului ruso-turc din 1806-1812, a trecut, împreună cu întreaga Basarabie, în stăpânirea Rusiei Ţariste. După Războiul Crimeii (1853-1856), când Rusia este învinsă, Cetatea Albă va fi din nou stăpânită de România, până în 1878. „Teritoriul redobândit în 1856 –precizează istoricul Octavian D.Ţâcu– a fost împărțit în trei județe – Cahul, Bolgrad şi Ismail–, cuprinzând comune urbane și comune rurale. În fiecare comună s-au înființat școli primare de băieți și de fete, precum și școli secundare: la Ismail (Şcoala normală de învățători rurali, Seminarul ortodox, liceul, din 1873); Cahul (şcoala de catiheţi); Bolgrad (liceul bulgar)" [10, p. 135]. E de menționat că acest liceu din Bolgrad era primul liceu bulgar din lume înființat în 1858, când nici măcar pe teritoriul Bulgariei de azi nu exista vreun liceu! În acest liceu era elevă în clasa a X-a (atunci, în 1944, când se petrece acțiunea romanului *Şi afost noapte*…), LenţaVelceva, protagonista cuplului erotic menționat anterior… În toamna anului 1878, în urma hotărârilor Tratatului de pace de la Berlin, partea de sud-vest a Basarabiei era reanexată la Rusia. „Regimul rus a suprimat legătura românilor cu țara, a interzis alfabetul latin și apelativul de român, Episcopia Dunării de Jos a fost retrasă la Galați, slujbele bisericești au fost permise doar în rusește, în învățământ au fost închise iarăşi toate școlile românești. Până la prăbușirea Imperiului Ţarist, în 1917, românii din această regiune, de altfel ca și din toată Basarabia, n-au mai avut școli în limba română" [10, pp. 137-138]. Între 1918 și 1940, cele trei județe din sudul Basarabiei (împreună cu întreaga provincie dintre Prut și Nistru) au făcut parte din statul român. În urma Pactului Molotov-Ribbentrop, din 23 august 1939, cele trei județe din sudul Basarabiei (împreună cu nordul Bucovinei și Ţinutul Herța) vor intra în componența Republicii Sovietice Socialiste Ucraina. De altfel, în termenii ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, Basarabia întreagă era pretinsă de la România în baza caracterului ucrainean majoritar al provinciei. După destrămarea URSS, în 1991, cele trei județe din sudul Basarabiei (împreună cu Bucovina de Nord și Ţinutul Herța) au rămas în componența Ucrainei care, în 2017, a închis toate școlile în limba română (în timp ce, în România, există actualmente 43 de școli generale și 10 licee cu limba de predare ucraineană, precum și trei universități unde se poate studia în această limbă). Am considerat necesară această digresiune, pentru a se înțelege mai bine care este *rama* romanului *Şi a fost noapte…*, în care apar frecvent reprezentanți ai armatei germane și române (aliate, până la 23 august 1944), precum și reprezentanți ai etniilor română, bulgară, ucraineană, găgăuză etc. Referindu-se la importanța pe care o are *rama*– altfel spus: contextul istoric, social-politic și cultural – în cazul unui roman de dragoste, Nina Corcinschi spunea: „Primul semnal al literarității cazului erotic e faptul că imaginile sunt încadrate într-un anumit cod cultural, o ramă prin care se citește ficțiunea. Oricât de naturală ar părea o scenă amoroasă în literatură, ea este mai întâi de toate o realitate de imaginație, un construct artificial menit să confere autenticitate conținutului narativ.

Rama este centrul de orientare a cititorului, fie că ia forma balconului prin care se privesc cei doi îndrăgostiți, fie că e cadrul ferestrei, repetat în multe feluri" [6, p. 14]. Întâmplarea face ca și prima întâlnire, sau, mai bine zis, prima întrevedere, dintre protagoniștii romanului – Werner şi Lența– să aibă loc în cadrul unei ferestre. Aflat în gazdă la doamna Velceva– o bulgăroaică al cărei soț fusese deportat de ruși în Siberia – locotenentul Werner îi promisese că va intermedia o consultație medicală pentru Lența, fata acesteia, la spitalul de campanie al regimentului german. În dimineața stabilită, „Frau Maria și Lența, îmbrăcate ca de sărbătoare, îl așteptau. Lenţa stătea la geam, urmărind niște vrăbii scăldându-se în colbul drumului". În momentul apariției lui Werner, între cei doi tineri se înfiripă următorul dialog:

„– Bună ziua, domnule ofițer!

– Bu…, făcu Werner și simți că i se oprește ceva în gât și-i taie glasul. Dar își reveni imediat și râse: Nu cumva ești… Parcă te-am mai văzut undeva. Nu cumva ești… DeannaDurbin?...

Lența îi venea până la umăr. Era subțire, chiar slăbuţă, și,într-adevăr, aducea cu actrița americană, lucru observat și de colege, care-o tachinau mereu cu asemănarea aceasta."

Avem de-a facem, așadar, cu ceea ce se cheamă o „dragoste la prima vedere", cu un „coup de foudre", cum spun francezii. Dar ce este, de fapt, iubirea și, mai ales, cât timp poate dura o relație de iubire, fie ea și la „prima vedere"? Un răspuns la această întrebare ne oferă un cercetător relativ recent al fenomenului, care pretinde a se baza pe analize științifice. Este vorba de Fréderic Beigbeder care, în cartea sa *Dragostea durează trei ani*, își propune să demonteze „științific" mitul iubirii eterne. „Ești lăsat să crezi – spune el, în această carte cu titlu-manifest – că dragostea e o chestie pe viață, când, de fapt, – din punct de vedere chimic – dispare după trei ani. Am citit într-o revistă pentru femei că dragostea este o emisie, de scurtă durată, de dopamină, noradrenalină, prolactină, luliberină și ocitocină. O mică moleculă, feniletilamina (FEA), declanșează senzații de veselie, de exaltare, de euforie. Când te îndrăgostești la prima vedere, înseamnă că neuronii din sistemul limbicîți sunt saturați cu FEA. Tandrețea nu înseamnă altceva decât endorfine (opiul cuplului). Societatea te înșală: îți vinde marea dragoste, când, de fapt, s-a demonstratştiinţific că acești hormoni încetează să mai acționeze după trei ani" [11, p. 117]. Nu avem nici un motiv să-l contrazicem peFrédéric Beigbeder. E foarte posibil să aibă dreptate. Ne întrebăm doar care e momentul de pornire/ punctul inițial din care trebuie cronometrat cei trei ani în cazul cuplului Werner –Lenţa. Fiindcă este vorba, într-adevăr, de un caz special,când nu familiile lor se opun – ca în cunoscuta tragedie shakespeariană –, ci însăși logica implacabilă a războiului. „– Fetița mea, uiţi pe ce lume trăiești – îi spune Werner, la un moment dat, iubitei sale.– Azi suntem împreună, dar e războiul acesta nebun pe care-l vom pierde… Şi atunci? Am văzut câte ceva din jurnalele noastre de pe al doilea front… Am văzut franțuzoaice tunse chilug în piață, fie că au fost amante vremelnice ori soții iubitoare ale ocupanților… Fără deosebire… Ţi-am propus eu una din aceste variante? Mâine-poimâine, se întorc rușii aici… Aş vrea să fii soția mea, nu jertfa mea… Dar cum? Cum?".

Povestea lor de iubire – aceeași eternă poveste a noilor Romeo și Julieta – e rezectată brutal la 23 august 1944, când Werner este luat prizonier, rămânând în prizonierat la ruși vreme de șapte ani. Rigida „cortină de fier", instaurată în vremea „războiului rece", face imposibilă revederea celor doi, deși fiecare speră într-o minune. Între timp, Werner se întoarce la ferma sa din Tirol, iar Lenţa termină Facultatea de Litere, la Universitatea din Chișinău. Datorită unor circumstanțe pe cât de neașteptate tot pe atât de favorabile, prilejuite de Revoluția din Ungaria, din 1956, cei doi au posibilitatea să se întâlnească din nou, după doisprezece ani petrecuți atât de departe unul de altul. Grație unei cunoștințe comune, Werner află că Lenţa se află în Budapesta, pentru a cerceta niște documente la Biblioteca Academiei. Deghizat în șoferul care – chipurile –fusese trimis pentru a o

conduce la Bibliotecă, Werner oprește, la un moment dat mașina și o întreabă: „Domnișoară Velcev, mai doriți să vă mutați în Tirol?...” Trezindu-se din leșinul provocat de năpraznica surpriză, Lenţa ar fi repetat de vreo zece ori: „Da, Werner, da, da, da!” Au reușit să treacă podul de peste Dunăre, spre Austria, cu vreo douăzeci de minute înainte ca vreo zece tancuri, din cele 6000 trimise de ruși, să blocheze ultima vamă… „La vreo zece, poate douăzeci de kilometri după vamă – povestește tot Lenţa, în finalul romanului –, Werner a găsit un pâlc de copaci cu o mică poiență în mijloc. M-a luat în brațe și m-a lăsat în iarba îngălbenită de toamnă și de așteptarea noastră. S-a aplecat asupra mea, m-a privit drept în ochi:

– Bine ai venit în Austria, Lenţa! Mă mai iubești?

– Sunt virgină, Werner…”

Poate că acesta e momentul din care – în cazul atât de special al acestui cuplu – ar trebui cronometraţi cei trei ani despre care vorbea, în cartea sa, Frédéric Beigbeder. Cert este că avem de-a face aici cu o iubire romantică, cu o dragoste-pasiune, căci iată ce ne spune autorul –într-un epilog cu valoare metatextuală – despre monumentul funerar al celor doi actori erotici, aflat în apropiere de Innsbruck, unde florile din vază era o schimbate săptămânal: „Legenda spune că, sub piatra funerară, se află fostul proprietar al unei mici fabrici de brânzeturi și soția sa, pe care el ar fi răpit-o din ghearele KGB-ului, direct din Siberia… După moartea soției, el a vândut fabrica, iar banii i-a depus la o bancă pentru a susține ritualul cu florile. Se presupune că banii vor ajunge pentru o sută de ani…”

A cerceta fenomenul erotic în romanele de dragoste ale lui Aureliu Busuioc este o întreprindere dificilă, în care nu atât finalul contează, cât mai ales drumul și căutarea, periplul în sine. Deşi modernitatea și postmodernitatea literară au adus schimbări fundamentale de viziune asupra eroticului și a relațiilor de cuplu, Aureliu Busuioc a preferat să rămână fidel, în cazul celor două romane de dragoste ale sale, iubirii-romantice, nostalgică după modelul iubirii-pasiune, cu împlinire erotică și final fericit. Atât în *Singur în fața dragostei*, cât și în romanul *Şi a fost noapte…*, interdictul și taina– ca elemente de bază ale erotismului, nu și-au pierdut puterea simbolică, ceea ce le conferă, la lectură, o savoare și un farmec aparte. Aureliu Busuioc se dovedește a fi, astfel, un neîntrecut maestru al hermeneuticii trăirilor erotice și al unor forme intelectualizate de confruntare amoroasă a actorilor erotici pe scenă cuplului.

Referinţe bibliografice:

1. CIMPOI, Mihai. *Drumurile întrerupte ale romanului în Basarabia*, în *O istorie critică a literaturii din Basarabia (pe genuri),* cuvânt-înainte de Eugen Simion, Chișinău, Editura „Ştiința – Arc”, 2004.
2. CHIPER, Grigore. *Proza scurtă între diletantism şi profesionalism*, în *O istorie critică a literaturii din Basarabia (pe genuri), ed. cit.,* 2004.
3. CIOCAN, Iulian. *De la sămănătorism la postmodernism*, în *Sud-Est,* nr. 4, aprilie 2000, p. 19.
4. CIOBANU, Mircea V. *Proza din Basarabia: evoluție sincopată*, în *Sud-Est cultural,* nr. 1-4, 2013, p. 23.
5. ŞLEAHTIŢCHI, Maria. *Realism socialist versus postmodernism avant la lettre*, în *Romanul generației ‘80 (Construcţie şi reprezentare),* Chișinău, Editura „Cartier”, 2014.
6. CORCINSCHI, Nina. *Retorici ale erosului în labirintul Basarabiei*, în *Narațiuni ale erosului. Eseu.* Cu o prefață de Bogdan Crețu, Chișinău, Editura „Cartier”, 2019.
7. CIMPOI, Mihai. *Opera lui Ion Druță în perspectivă estetică,* în *Fenomenul artistic Ion Druță*. Coordonator: Mihai Dolgan, Chișinău, Tipografia Centrală, 2008.
8. GAVRILOV, Anatol. *Structura tipologică şi caracterologică a eroului în romanul „Singur în fața dragostei” de A. Busuioc*, în *Literatura română, integrări, valorificări, reconsiderări.* Coordonator: M. Dolgan, Chișinău, Tipografia Centrală, 1998.

9. CODOBAN, Aurel.*Amurgul iubirii*, Cluj-Napoca, Editura „Idea Design &Print”, 2004.
10. TÂCU, Octavian D. *O istorie ilustrată a românilor de la Est de Prut.* Ediţie revăzută și adăugită. Bucureşti – Chişinău, Editura „Litera”, 2020.
11. BEIGBEDER, Frédéric. *Dragostea durează trei ani.* Traducere de Marie-Jeanne Vasiloiu, București, Editura „Polirom”, 2005.

ДОН ЖУАН В ПРОСТРАНСТВЕ ТРАДИЦИОННОГО И НЕО-МИФОЛОГИЗМА

CZU: 821(100).02 DOI: 10.5281/zenodo.6516762

Natalia SPORÎS
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0001-7773-7180

Мифологизм – важнейшая из типологических характеристик литературы от Античности до Нового Времени. Литература органически связана с мифом от самых своих истоков до неомифологического мышления модернизма и постмодернизма.

Образ Дона Жуана – один из вечных образов мировой литературы представляет собой ярчайший образец трансформации мифа в логике развития литературной парадигмы от архаики до постмодернизма.

Ключевые слова*: миф, мифологизм, традиционализм, неомифологизм, мифема, мифологема, структура, хронотоп, интертекст.*

DON JUAN IN THE SPACE OF TRADITIONAL AND NEO-MYTHOLOGISM

Mythologism is the most important of the typological characteristics of literature from Antiquity to the New Age. Literature is organically connected with myth from its very origins to the neomythological thinking of modernism and postmodernism.

The image of Don Juan, one of the eternal images of world literature, is the clearest example of the transformation of myth in the logic of the development of the literary paradigm from archaic to postmodernism.

Keywords*: myth, mythologism, traditionalism, neomythologism, mytheme, mythologeme, structure, chronotope, intertext.*

Mitologismul este cea mai importantă dintre caracteristicile tipologice ale literaturii din Antichitate până în New Age. Literatura este legată organic de mitul de la origini până la gândirea neomitologică a modernismului și postmodernismului.

Imaginea lui Don Juan, una dintre imaginile eterne ale literaturii mondiale, este cel mai clar exemplu de transformare a mitului în logica dezvoltării paradigmei literare de la arhaic la postmodernism.

Cuvinte-cheie*: mit, mitologism, tradiționalism, neomitologism, mytheme, mitologeme, structură, cronotop, intertext.*

Литература органически связана с мифом от самых своих истоков. Со времен Античности именно миф определял исключительно все сюжетостроение и идеологию литературных произведений. Мифологичность являлась необходимым свойством существования литературы.

Любая из литератур архаики была необходимо мифологична и исповедовала традиционализм как главную идею, необходимую для воспроизводства культуры.

Мифологизм являлся первым конституирующим типологическим свойством литературы как искусства. Эта ситуация продлилась до Нового Времени, но и оно, по крайней мере на протяжении своего первого – 17 века, не отказалось от мифа. Классицизм остался верен традиционному мифологизму во всех «высоких» жанрах, особенно в трегедиографии. Высокая трагедия французского классицизма – особенно демонстративно это в творчестве Расина, почти исключительно выстраивает себя на основе античного мифа или его версиях, представленных античными трагедиографами. Ведь античная эстетика, явленная в ее квинтэссенции – «Поэтике» Аристотеля была абсолютом для теоретиков

классицизма 17 и 18 веков, в основном представлявшим в своих трудах лишь новые версии универсальных правил великого грека.

Библейские, евангелические сюжеты также служат опорой трагедиографов 17 века, в особенности в странах победившего протестантизма – трагедия англичанина Дж. Милтона «Самсон – борец» выделяется особо мощной, истово-пассионарной интерпретацией последнего подвига ветхозаветного героя. В жанре поэмы также торжествуют религиозно-эпические сюжеты: «Потерянный Рай» и «Обретенный Рай» Дж. Милтона и, позже, «Миссиада» немца Клопштока.

Эстетика классицизма принципиально привержена мифу – прежде всего античному, сюжеты взятые из античной истории тоже воспринимались и трактовались в мифологическом ключе, ведь античная классика была неоспоримым эталоном, моделью по которым строится вся классицистическая эстетика. Однако в поле зрения позднего – Веймарского классицизма попадает и новая – средневековая мифология, но все же, рядом с великим «Фаустом» в трагедиографии Гёте соседствует и «Эфигения в Тавриде».

Эстетика барокко – причудлива и принципиально анормативна, однако и она оказалась привержена традиционному мифологизму – и в великом поэтическом наследии испанского Золотого Века, и в немецкой драматургии. Правда барочное мышление черпает вдохновение из мифа вообще, не ограничиваясь античным: рядом с ярчайшей поэмой испанца Гонгоры «Полифем и Галатея» соседствуют мифологизированные сюжеты из византийской – «Лев Папиниан» и грузинской – «Екатерина грузинская» истории в трагедиях немца Грифиуса.

В испанском барокко впервые появляется фигура Дона Хуана, ставшего одним из вечных образов мировой литературы, воплотившим в себе не только один из архетипов человеческой культуры, но и ярчайшее проявление именно испанской, – севильской, – южной, – пассионарной, демонстративно экспрессивной культуры, совместившей в себе идеал экстатически-аскетического католицизма, религиозного покаяния и страстной чувственности.

Под пером испанского монаха, писавшим под псевдонимом Тирсо де Молина, ренессансная легенда о севильском идальго, прославившим себя любовными подвигами, задиристым нравом и смелостью, а также скомпрометировавшим себя многочисленными обманами женщин и девиц, дерзостью в отношении со светской властью и святотатством по отношению к мертвым, впервые получила литературную – барочную – интерпретацию в комедии «Севильский обольститель, или Каменный гость» (1627-1629).

В комедии Тирсо де Молины ренессансный миф получает однозначно морализаторское звучание – герой грешник – святотатец и обманщик должен быть наказан не только мирским судом, но и Божьим. В финале пьесы испанский идальго в преддверии смерти и угрозы посмертного воздаяния раскаивается и просит позвать священника, чтобы исповедоваться и покаяться, тем самым снять с себя часть греховного груза. Ренессансный гедонизм, жизнерадостная авантюрность, задиристая смелость испанского аристократа трактуется однозначно негативно с этических позиций религиозной морали. Груз вины обольстителя, а в большей степени обманщика и, как подчеркивают некоторые переводы – озорника и шалуна, отягчается второй линией сюжета – линией оскорбителя надгробной статуи убитого Доном Хуаном Командора, – сюжет, который мифологами обозначается как оскорбление праха или черепа.

Обе эти линии сюжета о Доне Хуане наследуются в комедии великого представителя французского классицизма 17 века Ж. Б. Мольера «Дон Жуан, или Каменный гость». В ней

также сильно этически-морализаторское начало, однако севилец Дон Хуан действительно становится под пером лукавого француза Доном Жуаном! Имеется в виду не только французская транскрипция испанского имени, которая победила в мировой литературной практике и в широком культурном обиходе за счет распространенного в Европе галлицизма – моды не только на французский язык, но и на все французское и славы самого комедиографа, но и, прежде всего, французского колорита, приданного Мольером всему образу. Самое главное в этом новом, французском облике героя – его изящное, игривое остроумие, блестящая игра отточенного в полемике, а порой весьма язвительного и циничного ума. Герой Мольера остается аристократом, но это взгляд на аристократию «с низу», с позиции мелких буржуа, а именно их позицию представляет в комедии автор. Аристократ всегда – прожженный циник, богохульник и развратник. И даже смелость и остроумие героя не исправляют ситуации. Мольеровский Дон Жуан, в отличии от Дона Хуана Тирсо де Молины, не готов раскаяться и перед смертью, перед огненной бездной, разверзшейся прямо у его ног!

Традиционную трактовку образа Дона Жуана закрепила ее гениальная музыкальная интерпретация, – великий Моцарт уже в увертюре к опере «Дон Жуан» соединяет две темы, два лейтмотива сюжета – изящно игривую, вариативную тему гедонизма любовных похождений героя и трагическую тему неизбежного карающего рока.

Романтизм совершает истинную революцию в искусстве, порывая с литературным традиционализмом. Отныне в цене яркая новация, а не верность традиции. Как косная, устаревшая, изжившая себя традиция воспринимается классицизм, а с ним и вся предшествующая эпоха Просвещения.

Приоритеты в выборе мифологических сюжетов меняются – на волне полемики с рационализмом Просвещения и культом Античности, присущим эпохе в целом, и, прежде всего, эстетике и идеологии классицизма, романтики испытывают огромный, почти мистический интерес к таинственному Средневековью. Таким образом, происходит переориентация с античного мифа на миф национальный, средневековый, на фольклорные сюжеты в целом.

Однако романтики достаточно традиционно относятся к литературному мифологизму – не отказываясь от мифа, не трансформируя его, а лишь реинтерпретируя его в духе новых ценностей, прежде всего свободы, индивидуализма, радикального антропоцентризма и произвола творческой фантазии, культа человека – творца вообще.

В этом революционном духе переосмысляется романтиками традиционный образ Дона Жуана. Из банального соблазнителя, а больше обманщика женщин, он превращается в программного для романтизма героя – неприкаянного и свободного странника, неутомимого ловца прекрасных мгновений вечно ускользающей от человека красоты.

Таков Дон Жуан Байрона – классическое явление байронического героя и альтер эго самого автора. Дон Жуан Байрона – скучающий и разочарованный интеллектуал, начисто лишенный своего испанского колорита. Он гражданин мира и арена его похождений – весь мир. Как и все байронические герои он наделен весьма прохладным темпераментом и выполняет свои функции соблазнителя скорее поневоле – он раб мифа, раб своего амплуа героя-любовника.

Немецкий романтизм создал свою совершенно новаторскую версию Дона Жуана. В духе классического немецкого идеализма, питавшего немецкую версию романтизма, создает своего героя Гофман. Его Дон Жуан – мечтатель и творец, художник, влюбленный в сам дух

музыки. В одноименной новелле Гофмана символична сама организация пространства. Молодой герой в своих странствиях попадает в гостиницу. Номер, который он снимает объединяет два пространства, два мира – мир обыденный (сам номер, с предназначенной для отдыха кроватью, столом и т.д.) и мир искусства, мир театра, мир музыки и волшебства. Достаточно шагнуть и из гостиничного номера – попадаешь в мир театра, в его верхнюю ложу, из которой видна в луче света сцена и оттуда звучит прекрасный женский голос. Такое пространственное решение в новелле наглядно символизирует программную для автора идею двоемирия, совмещающего в себе диалектическую антитезу мира обыденности и мира мечты, искусства, творческой фантазии, возвышенной любви, музыки. Гофман был, прежде всего, музыкантом, композитором, дирижером, театральным человеком вообще. Первый свой литературный опыт он произвел за театральными кулисами, на свертках старых театральных декораций. Тема музыки – программная для немецкого романтизма, воплощающая в себе идею творческой свободы и чистого, абсолютного искусства, – еще Новалис назвал музыку королевой искусств, – приобретает для Гофмана не традиционный, а глубоко личный, интимный характер. Вся жизнь его была связана с музыкой, личная, любовная биография в том числе. Герой гофмановской новеллы «Дон Жуан» восторженный художник – энтузиаст, влюблен не в хорошенькое белокурое личико певицы и даже не в ее голос, божественное сопрано, - он влюблен в сам дух Моцартовской музыки, в его оперу, в его героя – мятущегося, неспокойного, наделенного трагическим миропониманием романтика, томящегося в тоске по идеалу, а не по женской любви, а не по наслаждению. Это альтер эго самого автора, осознанно взявшего себе имя Амадей в честь своего кумира.

Немецкая романтическая версия образа Дона Жуана принципиально противоположена английской – байронический Дон Жуан холоден и разочарован, – Гофмановский – мечтателен и очарован красотой. Герой Байрона не столько лишен, сколько не желает никаких креативных реализаций, - герой Гофмана – художник, творящий бесконечную череду новых фантастических миров в своем воображении, для этого ему не нужна никакая опора в реальном мире, разве что гениальные звуки музыки!

Так или иначе, романтизм впервые абсолютно реабилитирует Дона Жуана, бывшего «севильского озорника» за свои циничные похождения, обманы и кощунственное святотатство достойного ада в классической мифологической интерпретации образа. Романтическая реинтерпретация образа, отвечавшая культу свободы, творчества, индивидуализма, трансформирует сюжет исходного мифа, изгоняя из него линию Каменного гостя, воздаяния за грехи в целом.

Реалистическая эстетика впервые за все существование литературы как искусства декларативно разрывает с мифом, обращая все свои силы на познание сиюминутной реальности, социальной, бытийной, идеологической. Ее почти не интересуют универсалии, а потому и миф, в котором они воплощены. Однако гении реализма в сиюминутном разглядели и запечатлели универсальное и миф о обольстительном Доне Жуане живет в произведениях Пушкина, Достоевского, Толстого и на уровне культурного архетипа, и на уровне психотипа, и на уровне определенной модели поведения, однако лишаясь характера мифологемы, неразрывно, по мысли Лосева, связанной с именем [1, p.92].

Пушкинский Евгений Онегин – лощеный, изощренный герой-любовник уже к 18-и годам, лишенный веры в любовь, воспринимающий ее только как искусство обольщения или как светскую интригу, наказан самой логикой жизни утратой возможности соединиться со своей любовью в финале, в то время как «счастье было так близко, так возможно» [2, p.85].

Пушкинский герой – симбиоз Дона Жуана и байронического героя, и, одновременно, образ, воплощающий ограниченность мировоззрения обоих, демонстрирует истину непредвзятой правды жизни.

Надо сказать, что увенчанный романтическими лаврами Дон Жуан теряет в произведениях реализма, в особенности русского, свою магическую привлекательность. В реалистической интерпретации в противовес имморализму романтиков вновь торжествует этическая доминанта осуждения безнравственности героя. Анатоль Курагин в «Войне и мире» Толстого не только отвратительно и цинично развратен, но и глуп. Такие герои Достоевского как Свидригайлов и Ставрогин при всей своей чрезвычайно сложной организации – прежде всего «сладострастники», отринувшие Бога и достойны наказания.

Модернизм возрождает интерес к мифу, однако мифологизм модернизма принципиально отличен от традиционного. Модернизм, трансформируя и обновляя культурное пространство, трансформирует и отношение к мифу, - в пространство мифа оказывается вовлеченной человеческая жизнь. Она приобретает характер универсальный, онтологический. В логике модернистского мифотворчества жизнь становиться судьбой, мифологизируется или вписывается в пространство существующего мифа. Появляется универсальное стремление к мифотворчеству, мифологической интерпретации подвергаются даже биографические факты. Творцы модернизма подчас мифологизируют собственные биографии, в особенности это характерно для символизма, склонного в любой реалии эмпирического мира видеть лишь знак, отражение, реализацию неких метафизических сущностей, указание на существование универсальной гармонии или дисгармонии мироздания, а индивидуальный личный эмоциональный и лирический опыт поэта-творца непосредственно включался в логику мифологического пространства. Так, например, индивидуальное лирическое переживание Блока было включено в миф о Доне Жуане в неотразимом по эмоциональному воздействию стихотворении «Шаги Командора», в котором побеждает мотив воздаяния, его неотвратимости:

Тяжкий, плотный занавес у входа,
За ночным окном – туман.
Что теперь твоя постылая свобода,
Страх познавший Дон Жуан? [3, p.126]

Интересно решена донжуановская тема в поэзии М. Цветаевой, в творчестве которой темы смерти и страсти абсолютно созвучны. Она переносит севильского идальго в русские снега. Здесь, в чужом холодном пространстве он и гибнет:

Долго на заре туманно
Плакала метель,
Уложили Дон Жуана
В снежную постель
……..
На груди у Дон Жуана
Православный крест.
Чтобы ночь тебе светлее
Вечная – была,
Я тебе севильский веер,
Черный, принесла. [4, p.183]

Здесь миф о Дон Жуане включен в авторское мифологическое пространство, а не только личное лирическое переживание поэта.

Экстатическая напряженность лирических интерпретаций образа Дона Жуана Блока, Гумилева, Цветаевой, Ахматовой, Рильке контрастирует с позднейшими постмодернистскими.

В подвижном безмерно плюралистичном художественном сознании постмодернизма отношение к мифу специфично. Ведь миф веками выражал традиционалистское мышление, прежде всего его этические константы. В миф верили абсолютно, его содержание репродуцировалось литературой, его моральные постулаты не подвергались сомнению. В идеологии постмодернизма отсутствуют оппозиции «верха» и «низа», не работает категория «истины», в литературе практически отсутствует и игнорируется этическая проблематика. В подобном культурном контексте миф подлежит трансформации. Он деидеалогизируется, лишается своего морального ядра, дидактической составляющей, - становится этически индифферентным. Содержание мифа, его образы, основные мифологемы включаются в игровое поле постмодернистского художественного мышления, теряя объективность, этическую оформленность, идеологическую константность. В контексте постмодернистского неомифологизма часто трансформируется сюжет мифа, образуя не только его инварианты, но и очевидные инверсии.

Та же судьба постигла в постмодернистском контексте и миф о Дон Жуане. Он лишается своей этической основы – идеи неизбежного воздаяния за грех, за моральное преступление, - как следствие из постмодернистских версий практически исключается сюжет об оскорблении праха Командора и последующего наказания грешника. Если же линия Каменного Гостя присутствует в произведении, то она, лишенная своего этического основания, совершенно трансформируется в контексте безнадежного имморализма.

Так в драматизированной балладе Д. Самойлова «Старый Дон Жуан» севильский обольститель унижен старостью и дряхлостью, безразличием женщин, даже прислуги. Он подобен старому актеру, не сумевшему вовремя сойти со сцены, избежав унижений. Встречаясь с обезличенным Черепом – возможно донны Анны – старый Дон Жуан не может вспомнить, которой из них. Но Череп, наконец, представился – это Череп Командора. Его радует злорадная мысль о равенстве в Смерти оскорбителя и оскорбленного. Их ждет одна судьба, в отличии от традиционной мифологической версии, в которой грешника ждала расплата за грехи. Здесь же обоих ждет просто «тьма без времени и воли…» [5, p.597].

Сюжет о соблазнителе также трансформируется: Дон Жуан предстает не столько рабом своего амплуа страстного героя-любовника, сколько эмоциональным импотентом, обреченным на вечную эмоциональную фрустрацию в одноименном коротком стихотворении Х. Кортасара:

Ночные сладостные дары,
захватывающее дух знакомство на ощупь, всхлипывания
и забрезживший рассвет удовольствия, закат
неистовый бесцельного гона, мягкая
ласка, оставляющая на плече крохотного леопардика, –
все это я променяю на желание.[6, p.594]

Постмодернизм, склонный рассматривать все культурное поле, искусство, самое жизнь как некое игровое пространство в том же игровом ключе воспринимает и миф.

В интерпретации М. Фриша образ Дона Жуана приобретает головокружительную метаморфозу: в пьесе «Дон Жуан или любовь к геометрии» страсть героя-любовника представлена в парадоксально-абсурдистском ключе. Новый Дон Жуан – рационалист, порождение научно-технического прогресса, если и влюблен во что-либо искренне – так это в науку, в геометрию. Все остальное надоевшее, заученное амплуа [7].

В качестве инверсии сюжета о Доне Жуане – соблазнителе и обманщике женщин интересно упомянуть фильм Роже Вадима «Если бы Дон Жуан был женщиной», также известный как «Дон Жуан в юбке», в котором представлен женский инвариант образа.

Эстетика модернизма часто апеллирует к китчу, заигрывая с массовым потребителем, с массовым читателем, мимикрируя под массовую культуру, обращается к популярным жанрам таким как детектив, триллер, любовный роман. В этом смысле сюжет о Дон Жуане выглядит чрезвычайно выигрышно. В контексте современных обращений к мифу о Доне Жуане особо выделяется книга итальянского писателя, драматурга, журналиста и музыковеда Алессандро Барикко «Дон Жуан», представляющая собой целостную «историю» о Доне Жуане, своеобразную компиляцию всех известных версий этого сюжета: фольклорную, мифологическую, литературную: от первых испанских романсов о доне Хуане, первой литературной интерпретации в комедии Тирсо де Молины, комедии Мольера, оперы Моцарта до философского эссе «Дневник обольстителя» Кьеркегора и фильма Роже Вадима. Критика писала, что книга Барикко представляет собой своеобразный гид, помогающий путешествовать по истории этого образа [8].

Однако этот образ в книге Барикко лишен каких-либо индивидуальных черт. По мнению Я. В. Погребной: «Дон Жуан Барикко это и не характер, поскольку он лишен всякой социальной детерминированности. Барикко представляет образ как феноменологически очищенный, как идею самого желания, как и объект поисков самого Дон Жуана – это сама идея женственности. Таким образом, в пересказе Барикко действуют не герои, а абстракции, поэтому и сам Дон Жуан ничего не говорит о себе, его историю пересказывает Лепорелло. Конфликт в пересказе Барикко представлен как общий абстрактный конфликт между желанием человека осуществить свое желание, и теми ограничениями, которые мораль и нравственность ставят на пути осуществления желания» [9].

Книга Барикко представляет собой классическую постмодернистскую интертекстуальную версию интерпретации образа Дона Жуана, компилирующую в себе в абстрактно-обезличенном виде все известные варианты этого образа, запечатленные в веках литературного развития.

Постмодернизм создает новую трактовку мифа, разрушая его традиционное понимание как древнего сказания, освященного незыблемой культурной традицией, фиксирующего картину мира как гармоничного универсума, по сути «десакрализируя» его окончательно в духе постмодернистской интертекстуальной игры.

Библиография:

1. ЛОСЕВ, А.Ф. *Философия имени*. М.: «Академический проект», 2009.
2. ПУШКИН А. С. *Евгений Онегин*. М. Эксмо, 2017.
3. БЛОК А.А. *Стихотворения и поэмы*. М., 1977.
4. ЦВЕТАЕВА М. *Стихотворения и поэмы*. М., 1990.
5. САМОЙЛОВ Д. *Старый Дон Жуан// Миф о Дон Жуане/сост. В. БАГНО*. Санкт-Петербург: Terra Fantastica, Corvus, 2000.

6. КОРТАСАР Х. *Дон Хуан// Миф о Дон Жуане/сост. В. БАГНО*. Санкт-Петербург: Terra Fantastica, Corvus, 2000.
7. ФРИШ М. *Дон Жуан или любовь к геометрии*. М. Искусство, 1967.
8. БАРИККО *Дон Жуан*. М, «Астрель; Corpus», 2013.
9. ПОГРЕБНАЯ Я.В. *Особенности интерпретации образа Дон Жуана в художественно-исследовательской и обучающей «Истории» Алессандро Барикко «Дон Жуан»*, http://articult.rsuh.ru/articult-29-1-2018/articult-29-1-2018-pogrebnaya.php

FONDUL LEXICAL GERMAN VECHI ȘI MODERN ÎN LIMBA ROMÂNĂ

CZU: 811.135.1`373.45=112.2 DOI: 10.5281/zenodo.6516816

Tatiana PORUMB
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0003-4186-2507

Prezentarea noastră își propune să ilustreze, prin exemple și comentarii, categoria cuvintelor românești pentru care au fost propuse mai multe soluții etimologice, cuvintele fiind raportate de unii lingviști la împrumuturi de origine latină, pe când alții le explicau originea prin împrumuturile germane sau slave, în dependență de politicile lingvistice ale epocii în care erau tratate.

***Cuvinte-cheie**: împrumut, influențe dialectale, cuvinte longobarde, săsești, șvăbești.*

OLD AND MODERN GERMAN VOCABULARY IN ROMANIAN LANGUAGE

The main aim of the present paper lies in highlighting multiple etymological solutions for Romanian words via relevant examples and commentary. The corpus of examples comprises words regarded as loans of a Latin origin by some scholars, while others determined their German or Slavic origin, based on the particular language policies of the respective timeframe of their analysis.

***Keywords**: loan, dialectal influences, Lombard words, Transylvanian Saxon words, Swabian words.*

În istoria raporturilor lingvistice româno-germane există două faze: una veche și una modernă. În Occident contactele romanicilor cu germanicii au fost de lungă durată și respectiv au avut ca rezultat împrumuturi lingvistice reciproce importante spre deosebire de dacii romanizați, care au avut un contact de scurtă durată cu germanicii în Carpații de Curbură (zona exterioară a munților Carpați). Unicul cuvânt vechi germanic moștenit de toate limbile romanice și recunoscut unanim de cercetători este cuvântul „săpun” de la *sapo* din latina timpurie.

Chiar de la început este nevoie de o anumită precauție în uilizarea terminologiei de referință, pentru că în sursele ce tratează despre influența limbii germane asupra limbii române, învățații delimitează sfera de utilizare a adjectivului *germanic* (*popoare germanice, limbi germanice*) pentru denumirea unor triburi vechi, din care se trag germanii, englezii, scandinavii și limbile vorbite de aceștia până în perioada Evului Mediu. Iar pentru a denumi procesele socio-culturale, politice și lingvistice din Evul Mediu până în prezent învățații folosesc adjectivul *german.*

Cu privire la influența limbii vechi germanice asupra limbii române învățații nu au ajuns la un consens, după cum menționează Marius Sala [1]. Unii din ei cred că în română se păstrează un număr mare de împrumuturi vechi germanice (R. Löwe, C. Diculescu, G. Giuglea, E. Gamillscheg), în timp ce alții sunt mai rezervați (S. Pușcariu) sau le contestă aproape în totalitate (O. Densusianu, P. Skok, W. Meyer-Lübke, Al. Rosetti).

Primul trib Germanic menționat în Peninsula Balcanică este cel al bastarnilor (179-178 î.e.n.), care au făcut incursiuni de pradă în teritoriu. Acest trib este semnalat și la Strabon (63 î.e.n.-19 e.n.). După bastarni vandalii pătrund în părțile de nord ale provinciei Dacia traiană, astfel între anii 306-337 ei stăpâneau regiunile de pe văile râurilor Mureș, Criș și Tisa.

În secolul al III-lea goții au preluat conducerea, fiind semnalați în Transilvania (364-378), în Muntenia și Moldova (367-369). Hotarul între ramura de vest a goților (vizigoții) și cea de est (ostrogoții) se afla pe Nistru până la invazia hunilor, invazie care a produs mari perturbații în toată regiunea de la Dunărea de Jos. Până în anul 473 populația ostrogotă a trăit sub dominația hunilor, iar după ce s-a destrămat imperiul hun în 454 s-a afirmat în Transilvania. Mai târziu cea mai mare parte a populației ostrogote pleacă condusă de regele lor, Theodoric, în Italia. Resturile de neamuri

germanice au mai rămas pentru mai multe secole în Peninsula Balcanică. În Dobrogea, limba gotă a supraviețuit până în prima jumătate a secolului al IX-lea.

Acest tablou istoric al triburilor germanice în Dacia necesită o completare cu date despre gepizi, grup germanic de răsărit, care s-a stabilit în nordul Daciei pe la 249. Regatul lor a fost în continuă expansiune până la 567, când a fost distrus de longobarzi.

Datele istorice și săpăturile arheologice demonstrează prezența triburilor germanice pe teritoriul Daciei în perioada Romanilor și în Evul Mediu. Populația romanică din spațiul dunărean a venit în contact cu triburile germanice în același timp în care un proces similar avea loc în spațiul imperiului roman de apus. Cu toate acestea rezultatele cercetărilor asupra elementelor vechi germanice în limba română s-au dovedit a fi nesigure sau controversate.

Pentru a explica situația dată este nevoie de o analiză a relației dintre populația romanizată din apusul și răsăritul imperiului cu triburile germanice. Ca și la apus în răsăritul Imperiului Roman au predominat relații de război și ostilitate. Dar dacă în Gallia, Peninsulele Italică și Iberică în perioada postbelică a urmat o conviețuire pașnică și asimilarea noilor veniți, în sud-estul Europei, formațiunile germanice au fost de scurtă durată. În acest fel, regiunea dunăreană a constituit pentru majoritatea triburilor germanice „un popas în drumul spre vestul Europei” scrie Vasile Arvinte. [2, p.16] Goții s-au stabilit pe teritoriul Peninsulelor Italică și Iberică, gepizii și longobarzii în Peninsula Italică, vandalii în Peninsula Iberică și Africa de Nord. Denumirea formațiunilor statale ale germanicilor din vestul european (franci, burgunzi, longobarzi, normanzi, etc.) se păstrează în unele toponime precum Franța, Burgundia, Lombardia, Normandia. În estul european teritoriile colonizate de germanici nu și-au păstrat toponimele în limba română. Cu toate acestea unii lingviști (Diculescu, Giugla, Gamillscheg) după ce au studiat etimologia unor cuvinte românești, pentru care nu au găsit etimoane corespunzătoare, au propus explicațiile lor prin gotă, gepidă sau longobardă.

Iată unele exemple din acest șir pentru care învățații sus-numiți au propus etimoane germanice.

Elemente gote sau gepide: rom. *boare* „sanfter Wind”, „Lüftchen” < got.-gepid. *bours, bautis*;
rom. *brusture* „Klette” < gep. *brustilô*;
rom. *burtă* „Bauch” <got. *báurthi, burt(h)i, bort(h)*;
rom. *dop* „Kork” < gep. *dups*;
rom. *gard* „Zaun” < gep. *gards;*
rom. *nasture* „Knopf” < got.-gepid. *nastilô*;
rom. *rapăn, rapură* "Räude", "Krätze"< got.-gepid. *rappôns* (din rappô);
şi altele.

Elemente longobarde (după Giuglea şi Gamillscheg):
rom. *bardă* „Streitaxt” < long. *bardâ*;
rom. *fară* „Geschlecht”, „Stamm” < long. *fâra* "Sippe";
rom. *ghioagă* „Streitkolben” < long. *kogula*;
rom. *scruntar* „Sandboden”, „Bodenerhebung längs eines Wasserlaufes” < long. *skrunta* „Scharte”;
rom. *a sgudui* „erschuttern” < long. *skudojan*.

Comparând etimologia cuvintelor gote sau gepide în diferite surse, constatăm situația incertă din cauza imposibilității de a afla în mod univoc originea lor. Astfel, *brusture* conform unor dicționare ale limbii române (DEX 2009[3], NODEX 2002[4]) are origine necunoscută, iar pentru August Scriban (DLR [5]) cuvântul a provenit din limbajul gepizilor gep. *burst,* „țep”, „ghimpe”, dim. *burstilo,* de unde s-a făcut **brustilo,* apoi *brusture;* pentru DEX 2009, NODEX 2002 lexemul

burtă are etimologie necunoscută, iar DLR îl consideră de origine sârbă *trba*; cuvântul *gard* este tratat în DEX 2009 și NODEX 2002 ca împrumut din albaneză *gardh* sau din slavă *gradŭ,* conform DLR *gard* provine de la got. *gards,* „curte, casă, familie".

E și mai controversată originea cuvintelor care se presupun a fi moștenite din longobardă. Dacă analizăm datele din Dicționarul Etimologic Român [6] (DER, 1958-1966) al lui Alexandru Ciorănescu observăm divergența de opinii cu privire la proveniența cuvintelor date. Pentru *bardă* „secure cu tăișul lat" mai mulți lingviști optează pentru originea maghiară (Densusianu, *Rom.,* XXXIII, 275; Șeineanu, *Semasiol.,* 135; Pușcariu, *Lr.,* 273). Gamillscheg, în *Romania germ.,* II, 261, a susținut că *bardă* în română provine direct din longob. *barda.* Pentru comparație putem verifica existența și etimologia cuvântului dat în celelalte limbi romanice. În limba italiană există cuvântul *barda* de proveniență longobardă doar că are alt sens „armură de oțel pentru cal", în portugheză *barda* și în spaniolă au sens de „șa". În schimb cuvântul *alabarda* de origine germanică în italiană, spaniolă și portugheză are semnificația de „secure" în toate trei limbi.

Pentru românescul *fară* cu sens de „castă, rasă" DER propune mai multe origini: alb. *farë* (Meyer 100; Philippide, II, 641), bg. *fara* (Berneker 279), longob. *fara* (Pușcariu, *Dacor.,* VII, 293; Giuglea, *Dacor.,* II, 396; DAR). În limba italiană *fara* „familie imigrată" este de proveniență germanică de la verbul *fahren* „a se muta cu traiul dintr-un loc în altul". La Longobarzi cuvântul desemna familia, locul unde locuia familia imigrată. În zilele noastre în dialectul lombard cuvântul desemnează o mică proprietate funciară, moșie. În mai multe regiuni italiene (Lombardia, Abbruzzo) unele sate poartă denumirea de *fara*: Fara Sabina, Fara Filiorum Petri, Fara Gera d'Adda, Fara Olivana con Sola, etc.

Cuvântul *ghioagă* este după DER de origine obscură. Pentru explicația lui se pleacă de obicei de la lat. *clāva* „măciucă". Pentru a exprima conceptul de măciucă în italiană vom avea *mazza*, în spaniolă *maza* și în portugheză *machado* sau *clava,* dar nu am întâlnit în șirurile sinonimice nimic asemănător cu „ghioagă".

În Dicționarul Limbii Române Vechi [8] (DLRV) pentru cuvântul *scruntar* este indicată etimologie necunoscută, iar în DLR se indică originea germanică *grund,* „teren, fond, grunt" și cu litv. *krântas, mal râpos.* În limbile romanice pare că nu există un cuvânt corespunzător la formă și sens.

A sgudui sau *a zgudui* are explicații diferite cu referință la etimologie. În DEX (2009) și NODEX (2002) este considerat de etimologie necunoscută, iar în DLR cuvântul este prezentat cu origine gepidă **skudojan,* sax. *skuddian,* germ. *scutten,* ngerm. *schütten,* „a turna", *schütteln,* „a clătina, a zgudui". Spre deosebire de prov. *escodre,* de *escorre* în franceza veche, în italiana standard se utilizează cuvântul *scuotere,* care conform dicționarului etimologic online[i] provine din germana veche *schütteln* cu sens de a zgudui.

În urma analizei etimologice și comparative a cuvintelor considerate de unii lingviști de origine longobardă din limba română, pe de o parte, și din limbile neolatine, pe de altă parte, rezultă că unele din aceste elemente din română (*fară, bardă, a zgudui*) au provenit de la un etimon comun cu variantele corespunzătoare din italiană, spaniolă, franceză, portugheză etc. fapt care ar putea servi drept dovadă pentru confirmarea etimologiei lor.

În perioada Evului Mediu sporesc relațiile românilor cu populația germanică, în deosebi cu sașii, fiind mult mai strânse din cauza colonizării sașilor în Transilvania, începând cu secolul al XII-lea, când au fost aduși pentru asigurarea stăpânirii statului feudal maghiar. Vasile Arvinte menționează că de la această populație germană au pătruns în limba română, și mai ales în graiurile din Transilvania, numeroase elemente germane. Au fost realizate multe studii pe baza acestui

contact, atât cu privire la împrumuturile din limba română de la saşi cât şi viceversa. Dar cu siguranţă, ar fi necesar un studiu de sinteză a diferitor aspecte ale acestui raport în lumina studiilor recente.

Împrumuturile săseşti din limba română aparţin mai cu seamă culturii materiale, cum sunt denumirile de meserii, obiecte casnice, unelte, materiale de construcţie, unităţi de măsură ş.a. Din cauza diferenţelor religioase între saşii catolici şi românii ortodocşi, apropierea spirituală dintre aceste două popoare nu s-a realizat. Denumirea de "saşi" (Saxones) dată coloniştilor este atestată documentar doar în 1206, când regele Andrei al II-lea al Ungariei (1205-1235) a conferit privilegii saşilor şi le-a asigurat un statut juridic propriu. Astfel, în cancelaria regală s-a încetăţenit denumirea de "sas". Expansiunea rapidă a oraşelor populate de saşi a dat Transilvaniei numele german de *Siebenbürgen*, făcându-se referire la şapte din oraşele fortificate: Bistritz (Bistriţa, Beszterce), Hermannstadt (Sibiu, Nagyszeben), Klausenburg (Cluj, Kolozsvár), Kronstadt (Braşov, Brassó), Mediasch (Mediaş, Medgyes), Mühlbach (Sebeş, Szászsebes), Schässburg (Sighişoara, Segesvár). În toponimia din Transilvania se reflectă contactul între cele trei populaţii de origine română, săsească şi maghiară.

Marea majoritate a împrumuturilor săseşti sunt termeni dialectali pe teritoriul Transilvaniei, dar unii din ei au pătruns şi s-au consolidat în limba română literară, odată cu mutarea unor români din Transilvania pe teritoriile Munteniei şi Moldovei. Nu vom prezenta aici exemple numeroase de împrumuturi săseşti, ne vom referi doar la cele pătrunse în limba română şi de largă circulaţie: *căptuşeală* de la săs. Kapptuch (din ger. Kopftuch); *roabă* – DEX, 2009 şi NODEX, 2002 nu indică nici un fel de origine, DLR indică originea sîrbă *raba*. În realitate cuvîntul provine de la verbul săs. *Rabber*. Cuvântul este atestat în documentele săseşi din sec. al XV-lea şi al XVI-lea (Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch, p.14) [10].

Pentru cuvântul *troc* „albie, covată” cu variantele *troacă* şi *treucă* majoritatea dicţionarelor recunosc proveniența germană dialectală. Doar că pentru *troacă* avem în mai multe surse interpretări diferite (germ. dial. *Trok*, DEX, 2009), (germ. dial. *Trog*, NODEX, 2002), (sas. *trok*, germ. long. *trog*, DLR, de unde şi v.fr. *troc* şi it. *trusgo, truogolo*), iar pentru *treucă* se face referinţă la *troacă* sau nu se recunoaşte nicio etimologie. *Troc* şi *troacă* sunt specifice pentru Transilvania, iar varianta *treucă* pentru Moldova. Pentru rom. *turn* majoritatea dicţionarelor indică originea germană *Turm*, iar V. Arvinte determină proveniența cuvântului de la săs. *Turn* [2, p.22]. În cazul împrumutului *ştreang* „frânghie, funie de legat vitele” dicţionarele limbii române determină unanim proveniența cuvântului de la germ. *Strang*, atunci când acesta este de proveniență săsească *Streang*.

De fapt, pentru a delimita cuvintele de origine săsească de cele germane de mai târziu, trebuie de ţinut cont de unele particularităţi ale acestora. V.Arvinte prezintă detaliat în mai multe lucrări o serie de criterii [2, p.22; 11, p.99], dintre care le vom enumera doar pe cele mai generale. În primul rând, elementele săseşti sunt bine încadrate în sistemul fonologic românesc, ceea ce înseamnă că vorbitorul de rând nu sesizează proveniența lor străină. Pentru comparaţie avem *şold, roabă, şură, cahlă* de origine săsesacă şi *şmirghel, bormaşină, ştecăr, abţibild, chelner, gastarbeiter, şurub* împrumuturi geramane mai recente din domeniul meseriilor.

Al doilea criteriu important este vechimea împrumuturilor săseşti, care poate fi demonstrată prin prezența acestor cuvinte în textele româneşti vechi. Apoi, elementele săseşti denumesc realităţi din timpurile Evului Mediu (*ţiglă, troacă, şanţ, roabă, cahlă*). Pe lângă aceasta, elementele săseşti au o răspândire teritorială diferită faţă de germanismele recente. Vechimea lor poate fi probată şi prin formarea unor familii de cuvinte sau expresii frazeologice din care fac parte: *ştrengar,*

ștrengăresc, ștrengărește sau *a-i sări cuiva <u>ţandăra</u>*, „a se înfuria” sau *a avea gura cât o <u>şură</u>* cu sensul de „a vorbi mult”. În unele cazuri cuvintele românești de origine săsească păstrează unele fonetisme specifice, atestând proveniența lor locală și veche față de împrumuturile germane mai recente care conțin elementele fonetice evolutive. Unul din aceste fenomene este prezența fonemului consoană ž pronunțat „j”, care se păstrează în graiurile săsești, dar nu există în limba germană literară (*glajă, a jețui, jilț*). Împrumuturile în care nu apare cea de a doua mutație consonantică germană cu siguranță sunt de origine săsească. Numărul fenomenleor fonetice de diferențiere între cuvintele germane și săsești este mai mare decât cel pe care l-am prezentat aici, dar pentru detalii merită un studiu aparte.

În Banat primii colonişti germani (şvabii) au fost aduşi în secolul al XVIII-lea, când Imperiul Habsburgic avea nevoie să-şi protejeze graniţele. În acest secol Imperiul Habsburgic își extinde dominația asupra Transilvaniei și Bucovinei, fapt care determină o creștere a împrumuturilor germane. În afara factorilor politici care au influențat creșterea se enumeră și factorii sociali de pe teritoriile colonizate, unde se stabilesc meseriași germani de la care populația băștinașă asimilează noi termeni din domeniul agricol și termeni ce denumesc noțiuni concrete obiecte, meserii, unelte. În aceste teritorii apar termeni de genul: *șpițer* și *șpițeria* care concurează cu *apotecar* și *apoteca* (azi *farmacist* și *farmacie*). Dacă în Transilvania, Banat și Bucovina se manifestă înfluența austriacă *ferihang* (ger. Vorhang), *hebăr* (Heber), *fărbar* (ger. Farbe), *strujac* (Strohsack), *reipelț* (Reibeholz), *lavor* [bair.öster. Lawor), *vicslaivant* (öster., Wichsleinwand), *țircăl* (germ. Zlrkel), *castăn* (germ. Kasten), atunci pentru a desemna aceleași conținuturi în Moldova și Muntenia se răspândesc pe larg cuvintele turcești: *perdea, macara, boiangiu, saltea, chibrit, lighean, mușama, compas, dulap ș.a.*

Oricum chiar dacă nu direct dar indirect multe din germanismele în circulație din Transilvania au pătruns în Muntenia și Moldova unde și-au modificat adesea forma din cauza percepției greșite și a etimologiei populare. La difuzarea germanismelor au contribuit mulți intelectuali români, poeţi şi oameni de stat, începând cu umaniștii Școlii Ardelene şi continuând cu Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu, Mihai Eminescu, Lucian Blaga. Totuși, faţă de procentul de peste 40% de neologisme de origine romanică din Dictionarul limbii române moderne, elementul german constituie în jur de 1,77% [12, p.9-16]. De fapt, este un procent destul de mic, având în vedere istoria și durata relațiilor româno-germane.

În final, vom formula unele concluzii după studiul efectuat. Mai întâi de toate, grație acestui studiu am înțeles de ce este dificil de a stabili etimologia unui număr considerabil de împrumuturi germanice și germane, care au intrat în patrimoniul limbii române și de ce există nepotriviri în dicționarele etimologice și cele explicative de limbă română în tratarea originii acestora. Explicația vine de la natura fenomenului de circulație a împrumuturilor germane, multe din ele având o difuzare mai largă, pătrund în graiurile românești pe mai multe căi, prin maghiară în Transilvania, prin sârbă în Banat, prin ucraineană sau poloneză în Moldova. Astfel, cuvintele germane suferă schimbările fonetice specifice limbii care a servit drept filieră.

Am constatat, de asemenea, că unele dicționare preferă să indice etimonurile provenite din limbile de filieră a țărilor vecine, deseori slave (ucraineană, poloneză, cehă, slovacă, sârbă) decât originea gotă, longobardă, săsească, șvabă, deși toate conduc apoi la etimonul respectiv comun care stă la bază.

Analiza împrumuturilor germanice și germane ne-a permis să facem o constatare a tipurilor de cuvinte împrumutate și sfera lor de utilizare. În mare parte acestea sunt substantive concrete ce desemnează obiecte de uz casnic, instrumente, unelte, meserii corespunzătoare timpului de

circulație. Lipsa sau puțintimea împrumuturilor substantivelor abstracte ne permite să presupunem că sfera interacțiunilor afective între colonizatorii germani și populația băștinașă era retrânsă. Mai cu seamă că populația colonizatorilor germani era de religie catolică, iar populația băștinașă ortodoxă. Împrumuturile unei limbi ne pot spune multe despre natura relațiilor popoarelor de contact, despre dezvoltarea socială, politică, culturală și alte domenii de activitate umană.

Este important să evidințiem în concluzie un aspect ce ține de gradul de adaptare a împrumuturilor longobarde, săsești, gotice, șvăbești în limba română. Multe din ele au fost adaptate atât de bine pe plan fonetic, încât vorbitorul de rând nici nu le sesizează ca străine.

Referințe bibliografice:

1. SALA, M. *Câte cuvinte de origine germană are limba română.* [Accesat 19.03.2022]. Disponibil https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/cate-cuvinte-de-origine-germana-are-limba-romana
2. ARVINTE, V. Raporturile lingvistice romano-germane. *Anuar de Lingvistică și istorie literară.* Tom XIX. Iași, 1968, p.13-27. [Accesat 19.03.2022]. http://dspace.bcu-iasi.ro/static/web/viewer.html?file=http://dspace.bcuiasi.ro/bitstream/handle/123456789/477/BCUIASI_PER_X-3706%2c%201968%2c%20tom%20XIX.pdf?sequence=10&isAllowed=y
3. Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită), Academia Română, Institutul de Lingvistică, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.
4. Noul dicționar explicativ al limbii române, Litera Internațional, Editura Litera Internațional, 2002.
5. Dicționaru limbii românești de August Scriban, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună", 1939.
6. Dicționarul etimologic român, Alexandru Ciorănescu, Universidad de la Laguna, Tenerife, 1958-1966.
7. GAMILLSCHEG, E. *Romania Germanica. Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreichs*. Grundriß der germ. Philologie Band 11/III: Die Burgunder. Schlußwort. W. de Gruyter & Co., Berlin und Leipzig 1936. XII, 252 S., 3 Karten.
8. Dicționarul limbii române literare vechi (1640-1780) - Termeni regionali. Autori: Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon. Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
9. Vocabolario Etimologico della Lingua Italiana, Ottorino Pianigiani. 2004-2008.
10. Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch , von Schullerus, Adolf, 1918 | 1. Reprint 2021, De Gruyter (Verlag) ISBN: 978-3-11-244087-2
11. ARVINTE, V. *Criterii de determinare a împrumuturilor săseşti ale limbii române*, în „Anuarul de lingvistică şi istorie literară", tom XVI, Iaşi, 1965, p. 97–103.
12. Arvinte, V. *Raporturi lingvistice romano-germane. Contribuții etimologice*. Bacău, Editura Egal, 2002.

ABORDĂRI SOCIO-COMUNICATIVE ȘI SOCIO-COGNITIVE ÎN STUDIUL TERMINOLOGIEI

CZU: 81`27`37 DOI: 10.5281/zenodo.6516915

Natalia GOBJILA
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0003-0520-5999

Abordările socio-comunicative și socio-cognitive în studiul terminologiei au marcat deplasarea de la teoriile prescriptive dominate de teoria generală a terminologiei la cele descriptive în studiul terminologiei, studiul aspectelor sociale, comunicative și cognitive oferind o imagine reală a comportamentului termenilor în discursul specializat.

Cuivinte-cheie: *terminologie, termen, concept, socioterminologie, teoria comunicativă, terminologia sociocognitivă, ontologie*

SOCIO-COMMUNICATIVE AND SOCIO-COGNITIVE APPROACHES IN THE STUDY OF TERMINOLOGY

The socio-communicative and socio-cognitive approaches in the study of terminology have marked the shift from prescriptive theories dominated by the General Theory of Terminology to the descriptive ones in the study of terminology, with the study of social, communicative and cognitive aspects providing a real picture of the behaviour of terms in specialised discourse.

Keywords: *terminology, term, concept, socioterminology, communicative theory, socio-cognitive terminology, ontology.*

Introducere

Încorporând ansamblul de practici și metode utilizate pentru colectarea, descrierea și prezentarea termenilor, ansamblul de premise, argumente și concluzii necesare pentru explicarea relațiilor dintre concepte și termeni, precum și vocabularul unui domeniu de specialitate [1, p.3], terminologia a cunoscut pe parcursul existenței sale drept domeniu succesiunea mai multor teorii și perspective care au condiționat apariția diferitor abordări de studiu. Teoria generală a terminologiei elaborată în anii '30 de inginerul austriac Eugen Wüster a constituit bazele terminologiei și a influențat mult timp metodele și principiile după care se ghidau terminologii în activitate și cercetare. Însă, la începutul anilor '90, socioterminologia și teoria comunicativă a terminologiei apar ca o reacție la hegemonia teoriei generale a terminologiei. Ambele teorii prezintă o viziune mai realistă asupra terminologiei, deoarece își bazează descrierea pe modul în care termenii sunt utilizați efectiv în contexte comunicative. Acestea descriu unitățile terminologice în discurs și analizează aspectele sociologice și condițiile discursive care dau naștere la diferite tipuri de texte [2, p.113]. Abordările actuale merg și mai departe incluzând astfel de categorii precum activitatea mentală, antropocentrismul, individualitatea cognitivă [3, p.29], marcând trecerea la perioada cognitivă în cercetarea terminologică.

Socioterminologia și teoria comunicativă a terminologiei

Termenul de socioterminologie poate fi atribuit lingvistului și lexicografului din Quebec Jean-Claude Boulanger. Deși primele proiecte care au evidențiat dimensiunea socială a activității terminologice au fost realizate în Quebec, baza teoretică a fost în mare parte dezvoltată de lingviștii francezi, în special Louis Guespin și François Gaudin și cei care au lucrat cu aceștia [4, p.469].

După cum susține Rita Temmerman, socioterminologia încearcă să readucă studiul terminologiei la studiul utilizării reale a limbii. Este promovată o abordare descriptivă care să

înlocuiască obiectivul prescriptiv al abordării tradiționale prin incorporarea conceptelor de sinonimie și polisemie (care se opun principiului tradițional de monosemie a termenilor), punerea sub semnului întrebării a existenței unor domenii de cunoștere bine definite neinfluențate de factori externi și îndepărtarea de viziunea structuralistă sincronică și abordarea wüsteriană a vocabularului limbajelor specializate [5, p.32].

Teoria comunicativă a terminologiei propusă de Maria Teresa Cabré este mai ambițioasă decât socioterminologia și încearcă să explice complexitatea termenilor dintr-o perspectivă socială, lingvistică și cognitivă [2, p.113-114]. Maria Teresa Cabré susține că o teorie a terminologiei ar trebui să ofere un cadru metodologic pentru studiul unităților terminologice. Ea subliniază faptul că unitățile de cunoaștere specializate sunt multidimensionale și au o componentă cognitivă, o componentă lingvistică și o componentă sociocomunicativă. În acest sens, se comportă ca niște cuvinte din limbajul general. Specificitatea lor rezidă într-o serie de constrângeri cognitive, sintactice și pragmatice, care reafirmă apartenența lor la un domeniu specializat. În acest sens, teoria comunicativă a terminologiei consideră unitățile terminologice ca „seturi de condiții" derivate din structura conceptuală a domeniului lor de cunoaștere, sensul, structura și valența lexicală și sintactică, precum și contextul comunicativ al discursului specializat [6, p.186].

Teoria comunicativă a terminologiei se caracterizează în principal printr-o abordare lingvistică a conceptelor cum ar fi variația terminologică, armonizarea, utilizarea termenilor în texte, proiectarea aplicațiilor terminologice, ingineria lingvistică. Acesta presupune ca variația lingvistică să fie privită din punct de vedere teoretic și metodologic și susține că comunicarea nu este uniformă, deoarece există variații nominative și conceptuale. Este o abordare interdisciplinară inflențată de teoria cunoașterii, teoria comunicării și teoria limbajului [7, p.4].

Deși teoria comunicativă a terminologiei are unele neajunsuri, de exemplu faptul că evită să opteze pentru orice model lingvistic specific, Pamela Faber consideră că aceasta este probabil cel mai bun candidat pentru a înlocui teoria generală a terminologiei ca o teorie viabilă și funcțională. Aceasta a produs cercetări de o valoare incontestabilă în ce privește diferite aspecte ale terminologiei cum ar fi relațiile conceptuale, variațiile terminologice, extragerea termenului și aplicarea diferitelor modele lingvistice în terminologie. Acest lucru a ajutat terminologia ca domeniu punând la îndoială premisele teoriei generale a terminologiei care anterior nu fuseseră deschise spre dezbatere [2, p.114-115].

Perioada cognitivă în studiul terminologiei. Terminologia sociocognitivă

Larissa Alexeeva și Valentina Novodranova subliniază faptul că datorită ultimilor decenii de cercetări ale capacităților cognitive ale omului, etapa curentă în dezvoltarea terminologiei a fost definită drept perioada cognitivă ce se caracterizează prin trei principii de bază. În primul rând, terminologia fiind o structură conceptuală este considerată un fenomen integrativ bazat pe cunoașterea umană și pe capacitățile cognitive ale cercetătorului. Al doilea principiu derivă din ideea că limba și gândirea se află într-o legătură indisolubilă. Acest fapt duce la ipoteza că termenii sunt unități specifice de limbă construite din cunoașterea realității. Acestea sunt prezentate în discursul specializat prin procesul de abstractizare, comprimare și modelare. Astfel, termenul este asociat cu conceptul. Având în vedere ideea despre tripla natură a conceptului (conceptul ca unitate de gândire, conceptul ca unitate de cunoaștere, concept ca unitate de cogniție) sugerat de Heribert Picht, este de asemenea posibil să abordăm termenul într-un mod similar ca o categorie de limbă, gândire, cunoaștere și cogniție [3, p.29].

În aceeași ordine de idei, putem menționa și terminologia sociocognitivă propusă de Rita Temmerman care pune bazele acestei abordări criticând teoria generală a terminologiei și afirmând că:

1. Limba nu poate fi separată de concepte, deoarece ea are un rol esențial în concepția categoriilor.

2. Multe categorii au delimitări clare și nu pot fi definite cu precizie.

3. Structura și tipul de definiție optimă nu trebuie să se limiteze la un singur mod și în cele din urmă depind de conceptul definit.

4. Polisemia și sinonimia apar frecvent în limbajele specializate și trebuie incluse în orice analiză terminologică realistă.

5. Categoriile, conceptele, precum și termenii evoluează în timp și ar trebui studiate în dimensiune diacronică. În acest sens, modelele cognitive joacă un rol important în dezvoltarea de noi idei.

Această teorie se află în concordanță atât cu socioterminologia lui François Gaudin și teoria comunicativă a terminologiei propusă de Maria Teresa Cabré, deoarece este are caracter mai degrabă descriptiv decât prescriptiv și consideră termenul punctul de plecare în analiza terminologică [2, p.117].

Rita Temmerman afirmă că terminologia sociocognitivă modernă poate beneficia de cercetările și descoperirile efectuate în domeniul semanticii cognitive care explică întregul potențial al interacțiunii dintre lume, limbă și mintea umană. Terminologia cognitivă consideră lumea științei și tehnologiei ca fiind una experiențială. O mare parte din ceea ce știm și înțelegem despre lume este rezultatul percepțiilor noastre senzoriale, cealaltă parte fiind rezultatul raționamentului nostru, care interacționează cu informația obținută prin percepția senzorială și prin transferul ideilor altor utilizatori de limbă pe care le preluăm prin discurs (scris și vorbit). Limbajul are o funcție cognitivă, pe lângă cea textuală și comunicativă (interpersonală), precum stipulat de Michael Halliday. Limbajul este un mijloc de categorizare rezultată din interacțiunea limbii cu mintea umană. Terminologia modernă ar putea include ideea că oamenii nu doar percep lumea obiectivă, ci au capacitatea de a crea categorii în minte [8, p. 55].

Koen Kerremans, Rita Temmerman and Peter De Baer subliniază faptul că în terminologia sociocognitivă trecerea de la sens la înțelegere ne schimbă percepția despre interacțiunea dintre simbolurile lingvistice, unitățile de gândire și referenți. Concentrarea pe înțelegere plasează în centrul atenției subiectul sau „conceptualizatorul" uman, care este capabil să înțeleagă și să creeze unitățile de gândire bazate pe înțelegerea sa [9, p.179].

Mai recent, terminologia sociocognitivă a început, de asemenea, să se concentreze pe ontologii (depozite de cunoștințe în care sunt definite categoriile (termenii) precum și relațiile dintre aceste categorii, fiind similare cu un dicționar sau glosar, dar cu mai multe detalii și structuri ce ar permite calculatoarelor să proceseze conținutul lor [10, p.3]) ca un mod mai viabil de implementare a reprezentărilor conceptuale. Combinația terminologiei și ontologiei se numește termontografie. Termontografia este un termen hibrid, care este o combinație între terminologie, ontologie și terminografie. Obiectivul său este legarea ontologiilor cu informații terminologice multilingve și încorporarea ontologiilor în resursele terminologice. Rita Temmerman și Koen Kerremans descriu termontografia ca o abordare multidisciplinară în care teoriile și metodele pentru analiza terminologică multilingvă sunt combinate cu metode și orientări pentru analiza ontologică [2, p.118].

Concluzii

Abordările socio-comunicative și socio-cognitive reprezintă noile direcții de cercetare în studiul terminologiei ce iau în considerare aspectele care fuseseră ignorate de teoria generală a terminologiei, aspecte ce subliniază importanța plasării cercetăriilor în domeniu într-un cadru mai larg. Astfel de noțiuni precum variația terminologică, utilizarea și comportamentul termenilor în discursul specializat, contextul comunicativ al discursului specializat, dimensiunea diacronică în studiul conceptelor și termenilor, conceptul ca unitate de gândire, cunoaștere și cogniție au devenit centrale marcând trecerea la o nouă etapă în cercetarea și activitatea terminologică.

Referințe bibliografice:

1. SAGER, J.C. *Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 1990. 257 p.
2. FABER, P. The Cognitive Shift in Terminology and Specialized Translation. În: CLARAMONTE, V., ÁFRICA. C., AIXELÁ, J.F. eds. *A (Self-) Critical Perspective of Translation Theories*. Universidad de Alicante 2009. p. 107-134.
3. ALEXEEVA, L., NOVODRANOVA, V. A Cognitive Approach to Terminology. În: PICHT, H. ed. *Modern Approaches to Terminological Theories and Applications*. Bern: Peter Lang AG International Academic Publishers, 2006. p. 25-34.
4. HUMBLEY, J. Socioterminology. În: HUMBLEY, J., BUDIN, G., LAURÉN, C. eds. *Languages for Special Purposes. An International Handbook*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co, 2018. p. 469-488.
5. TEMMERMAN, R. *Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 2000. 264 p.
6. CABRÉ, M.T. Theories of Terminology. Their Description, Prescription and Explanation. În: *Terminology*, 9 (2), 2003. p. 163-199.
7. CAMPO, A., CORMIER, M.C. The Role of the Communicative Approach in the Development of Terminology. În: *Meta – Translator's Journal*, Vol.50, nr.4. Montréal: Les Presses de l'Université de Montréal, 2005. [Accesat 27.02.2022] Disponibil: https://id.erudit.org/iderudit/019913ar
8. TEMMERMAN, R. Questioning the Univocity Ideal. The Difference between Socio-Cognitive Terminology and Traditional Terminology. În: *HERMES - Journal of Language and Communication in Business*, 10(18), 1997. p. 51-90.
9. KERREMANS, K., TEMMERMAN, R., DE BAER, P. Construing Domain Knowledge via Terminological Understanding. În: *Linguistica Antverpiensia, New Series–Themes in Translation Studies*, nr. 7, 2008. p. 177–191.
10. TEMMERMAN, R., KERREMANS, K. Termontography: Ontology Building and the Sociocognitive Approach to Terminology Description. În: HAJICOVÁ, E., KOTEŠOVCOVÁ, A., MÍROVSKÝ, J. eds. *Proceedings of CIL17*. Prague: Matfyzpress, 2003. [Accesat 27.02.2022] Disponibil: https://www.academia.edu/851013/Termontography_Ontology_building_and_the_sociocognitive_approach_to_terminology_description

COMUNICAREA SPECIALIZATĂ ÎN CONDIȚIILE PANDEMICE. DIMENSIUNEA SOCIALĂ A TEXTELOR DIN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII PUBLICE

CZU: 81`42`276.6:614 DOI: 10.5281/zenodo.6516982

Ala DAVID
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”
ORCID: 0000-0002-4993-4117

Articolul are drept scop de a descrie contextul de funcționare a textelor specializate și terminologiei în perioada de criză în sănătate publică provocată de pandemia Covid-19. Reconstituirea situației de comunicare, internaționalizarea terminologiei, mediatizarea largă a textelor cu un conținut informativ-descriptiv, a datelor oferite în buletine epidemiologie săptămânale, documente de comunicare, rapoartele de sinteză etc. redefinesc condițiile și strategiile de emitere către publicul țintă.

Cuvinte-cheie*: text specializat, comunicare, pandemie, sănătate publică.*

SPECIALIZED COMMUNICATION IN PANDEMIC. THE SOCIAL DIMENSION OF TEXTS IN THE FIELD OF PUBLIC HEALTH

The article aims to describe the context of functioning of specialized texts and terminology in the period of public health crisis caused by the Covid-19 pandemic. The reconstitution of the communication situation, the internationalization of terminology, the large presence of informative and descriptive texts, as well as the data provided in weekly epidemiological bulletins, communication documents, synthesis reports, etc. redefine the conditions and strategies used to broadcast to the target audience.

Keywords*: specialized text, communication, pandemic, public health.*

Introducere

Criza în domeniul sănătății publice provocată de pandemia Covid-19 este considerată de specialiștii din domeniu drept o provocare importantă cu un puternic impact social. Astfel, domeniul medicinii a devenit unul prioritar pentru cercetare la nivel mondial, toate obiectivele fiind orientate spre cunoașterea virusului și dezvoltarea metodelor de prevenție și tratament. Asistăm la o cooperare importantă dintre sursele oficiale de informare (Organizația Mondială a Sănătății, Agenția Națională pentru Sănătate Publică, Ministerul Sănătății) și experții mondiali, guvernele și partenerii din diferite domenii ale medicinii toate centrate pe ideea de a difuza rapid cunoașterea științifică despre virus, scopul final fiind de a interveni cu sfaturile necesare pentru măsurile de prevenire și de protecție.

În mod tradițional domeniul sănătății publice este definit drept „ știința și arta de a preveni maladiile, de a prelungi viața și de a ameliora sănătatea și vitalitatea mentală și fizică a individului prin intermediul unei acțiuni colective concrete ...”. [1, p.21] În 1973 Organizația Mondială a Sănătății identifica misiunile specifice adiționale la definiția inițială prin utilizarea sensului lărgit. Astfel, acest domeniu se orientează spre „problemele de sănătate a unei populații, stare sanitară a unei colectivități, serviciile generale și administrarea serviciilor de îngrijire” [1]. În contextul Pandemiei Covid-19, domeniul sănătății publice devine foarte vizibil în spațiul media de comunicare, constituind totodată o sursă de informare sigură pentru cetățeni. În aceste condiții, accesul și analiza textelor de specialitate produse în contextul pandemiei nu pornește de la limbajul specializat dar de la contextul social, colaborările interdisciplinare, fiind orientate spre trăsăturile specifice și structurile de identificare.

Metode și materiale aplicate

Articolul propune o descriere a situației de producere a textelor definite de realitatea pandemică. Venim cu o analiză a contextului social de producere a textelor specializate și a terminologiei din perioada pandemiei extrase de pe situl francez https://www.santepubliquefrance.fr/dossiers/coronavirus-covid-19, situl Agenției Naționale de Sănătate publică franceză. Studierea acestor surse mai este interesantă pentru o aplicare didactică în contextul formării specialiștilor în domeniul sănătății publice, dar și pentru o eventuală traducere și utilizare contextuală a terminologiei. De altfel, transmiterea cunoștințelor prin intermediul limbii străine de specialitate contribuie la crearea competențelor de comunicare orală și scrisă la subiectul dat, iar variantele de traducere și interpretare vizează transmiterea acestor conținuturi spre un public general.

Rezultate obținute și discuții

Demarăm printr-o sinteza a postulatelor teoretice, conceptelor de analiză legate de text, de terminologie și de contextul producerii și receptării lor. De regulă, textul specializat este definit pornind de la trăsăturile proprii textului științific, deoarece numeroasele cercetări în domeniu tratează textul științific aparținând unui domeniu sau unei discipline cum ar fi medicina, matematica, chimia, fizica etc. În mare parte, cercetările francofone prezintă o abordare a textului științific în dependență de domeniul vizat. Sociologul și filosoful francez Berthelot J.-M. propune analiza textelor în funcție de trăsăturile pertinente comune. Pentru acest autor, textele științifice au un caracter dublu de recunoaștere și identificare, înscrise „într-un context sociocultural de producere și de receptare", la care se adaugă conținutul cognitiv / enunțuri cognitive ce validează acest tip de text. [2, p.33]. Tradițională este și descrierea textului științific după modelul lui Jakobson, de la emițător spre destinatar și mesajul transmis: discurs științific specializat, discurs științific de semi-vulgarizare, discurs de vulgarizare, discurs științific pedagogic, de tip teză, sau oficial [3, p. 10-12].

O altă perspectivă de analiză este semiotica discursului științific, în lucrările lui D. Jacobi, D. Rovența-Frumușani. Pornind de la cadrul teoretic furnizat de către semiotica lui C.S. Peirce, D. Rovența-Frumușani descrie posibilitatea clasificării discursului științific și definește parametrii de clasificare a acestuia. În așa fel, conform raportului locutor/interlocutor și poziției lor față de obiectul cunoașterii, discursul științific poate fi scindat în: discurs specializat, discurs didactic, discurs vulgarizator ce presupune performanța cognitivă a interlocutorilor și atitudinea lor față de ceea ce cunosc. [4, 5].

O altă subcategorie sunt textele oficiale [6, p.99]. Acest tip de text este destinat responsabililor administrativi prin formulare, rapoarte, scrisori de motivație. Pentru domeniul sănătății publice, am putea cita în acest cadru rapoartele statistice cu privire la rata de îmbolnăvire, de vaccinare, fișele de observație medicală etc.

Păstrând caracteristicile stilului științific: neutru, obiectiv, ce nu admite manifestarea funcției expresive a limbii, fiindu-i definitorie și funcția referențial-denotativă, am putea afirma că textele produse în contextul social al sănătății publice atestă o tendință majoră de internaționalizare a termenilor. Fiind caracterizat prin terminologia de specialitate, care îi conferă drept trăsătură particulară *obiectivitatea*, textul de referință prezintă o realitate științifică admisă sau unele ipoteze care urmează a fi verificate prin experiență. *Intertextualitatea specifică* domeniului mai general al medicinei este marcată și de actualitatea temei ce asigură diseminarea anumitor realități științifice

legate de pandemie, cu un tip specific de informație, care vine din mediul de experți, și care, în virtutea specificității ei, necesită a fi adaptată grupului de specialiști și apoi mediatizată.

În cele ce urmează putem observa provocările comunicării ce-și are originea în domeniul specializat în funcție de perioada pandemică, cu exemple citate de pe situl Agenției Naționale franceze de Sănătate publică. Tipurile de publicații ce apar pe situl oficial au un conținut important informativ descriptiv: articole, buletine epidemiologie săptămânale (BEH), documente de comunicare de tip afiș, dosare tematice pentru specialiști, anchete, studii, rapoarte de sinteză etc. O simplă enumerare a acestor tipuri de texte evidențiază destinația lor către un public eterogen din perspectiva cunoașterii, informării și aplicării.

O primă etapă este cea de comunicare în perioada de incertitudine științifică cu privire la tipul de virus, tratament și prevenție care se caracterizată printr-o retorică constrânsă de cunoaștere limitată la subiectul dat. Astfel, reformularea prin parafrazare și explicarea termenilor științifici specializați este utilizată cel mai des: ex. *Un nouveau coronavirus identifié en Chine en janvier 2020, nommé SARS-CoV-2, dont la maladie qui le caractérise s'appelle le COVID-19. Il appartient à une importante famille de virus principalement les animaux qui provoque des infections chez l'Homme, le plus souvent associées à des rhumes et des syndromes grippaux bénins.* Această etapă, de altfel ca și următoarele, este însoțită de documente cu un conținut informativ important cu privire la prevenție *(les gestes barrières*), având o retorică specifică titlurilor de afișe, care, în acest context, transmit un conținut argumentativ important de luare de atitudine: *ex. Ici, le masque est obligatoire. Ensemble faisons bloc contre le coronavirus.*

Evoluția pandemiei atestă difuzarea importantă a rapoartelor săptămânale sau cotidiene cu privire la rata de îmbolnăvire, prezentarea datelor în cifre, generalizarea informației în infografice și prezența unei terminologii statistice din ce în ce mai mult acceptată în limbajul comun, adică înregistrăm tendința spre determinologizare: *ex. indicateurs du dépistage, chiffres clé et évolution de la Covid-19, taux de positivité, incidence par classe d'âge, taux de reproduction des virus.*

O altă etapă este comunicarea după cunoașterea mai detaliată a virusului, dar adresată unui public eterogen, de la populația în general, la personalul medical, persoanele din grupurile de risc etc. Conținutul informativ evoluează spre tratament și prevenție, difuzarea informației cu privire la variantele virusului, retorica titlurilor rămânând aceeași: *variants émergents de SARS-CoV-2, variants Alpha, Beta, Gamma, Omicron, test RC-PCR.* Reformularea și folosirea metalimbajului pentru a facilita înțelegerea devine o trăsătură pertinentă în cadrul acestui context de comunicare.

Retorica textelor cu privire la vaccinare este absolut diferită de cea prezentă într-un context social obișnuit. Comunicarea se face insistent, printr-un conținut informativ argumentat de date și termeni statistici *(indicateurs de suivi, couverture vaccinale, stratégie vaccinale)* prezentate în tabele informative, hărți cu demonstrarea acoperirii vaccinale, clasificate în funcție de perioadă și regiuni, sau la nivel mondial. Astfel, aceste texte obțin un caracter argumentativ, demonstrat științific deși este destinat unui public eterogen, cu un nivel diferit de cunoștințe în domeniu.

Putem observa, evoluția conținutului acestor texte și a terminologiei specifice domeniului sănătății publice, utilizate pentru diferite perioade ale pandemiei, pornind de la simpla definiție a termenului COVID-19, trecând prin descrierea măsurilor de protecție și prevenire, a informațiilor despre evoluțiile în situația mondială legată de pandemie, tratament și vaccinare. Din perspectiva tipologiei informației descrise în documentele de referință putem vorbi despre texte cu un conținut informativ-descriptiv important, sau cele care au scopul de a convinge publicul/cititorul și a-l conduce spre o anumită atitudine și luare de decizie. În același timp, trebuie să menționăm că frecvența datelor statistice, textele ce reflectă rezultatele unor cercetări științifice joacă un rol

important în popularizarea informației pentru aplicarea și difuzarea ei spre un public mai larg, dar vizat de contextul social pandemic specific pentru această perioadă.

După cum am menționat anterior, analiza textelor de pe situl francez al Agenției Naționale de Sănătate publică mai reprezintă și o sursă didactică interesantă de exploatare în cadrul orelor de limbă franceză de specialitate în parcursul universitar de formare a specialiștilor din domeniul sănătății publice. Contextualizarea terminologiei, analiza situației de comunicare specializate (orală și scrisă) specifice pentru perioada pandemiei devine o modalitate importantă de transmitere a cunoașterii, de reformulare și actualizare în contextul profesional specific medicinei.

Concluzii

Dimensiunea socială a textelor din domeniul sănătății publice produse în contextul pandemiei Covid-19 se caracterizează prin caracterul informativ, argumentativ științific. Conținuturile informativ-descriptive au drept scop de a responsabiliza publicul larg, fără a-l alarma, chiar dacă scopul alertei este de a motiva un comportament preventiv.

Comunicarea specializată este destinată unui public eterogen : populația în general, persoane din grupurile de risc, specialiștii din domeniul sănătății. Responsabilitatea medicală și științifică (medicul, omul de știință/savantul) și scopul comun de a delimita riscurile, de a preveni, de a propune soluții se regăsește în toate tipurile de texte. Valorificarea didactică a exemplelor studiate permit delimitarea și exploatarea pedagogică a acestor texte drept elemente importante de transmitere a informației și a culturii științifice. Circulația terminologiei în sursele media, pe siturile oficiale de informare este îmbogățită în permanență la nivel de conținut și terminologie, ceea ce sporește posibilitate de analiză interdisciplinară.

Referințe bibliografice:

1. HERVE, Ch. ș. a. *Éthique de la recherche et santé publique : où en est-on* ? Paris : Dalloz, 2006. 172 p.
2. BERTHELOT, J.-M. *Figures du texte scientifique.* Paris : Presses universitaires de France. 2003 320 p.
3. LOFFLER-LAURIAN, A.-M. Typologie des discours scientifiques : deux approches. *Études de linguistique appliquée.* 1983. nr. 51 p. 8-20.
4. ROVENȚA-FRUMUSANI, D. *Semiotica discursului științific*. București: Editura Științifică, 1995. p. 254
5. JACOBI, D. *La communication scientifique*. Grenoble : Presse Universitaire de Grenoble, 1999. 277 p.
6. BALMET, S. *Pratiques du français scientifique*. Hachette,1992. 255 p.

Corpus

https://www.santepubliquefrance.fr/dossiers/coronavirus-covid-19

IMPORTANȚĂ INTERCULTURALĂ A EXPRESIILOR FRAZEOLOGICE LEGATE DE CORPUL UMAN

CZU: 81`373.7:611 DOI: 10.5281/zenodo.6517016

Olga PASCARI
Universitatea Liberă Internațională din Moldova
ORCID: 0000-0002-7083-4268

Lingviștii tind să clasifice expresiile frazeologice nu numai în dependență de componentele constituente ale acestora, dar și după conținutul lor: culori, numerale, animale, părți ale corpului, calități umane etc. În prezenta comunicare am dori să examinăm în ce mod cultura se reflectă în expresiile frazeologice atât în română cât și în engleză pe de o parte, să discutam rolul acelor expresii idiomatice care au la bază un element (uneori pot fi și mai multe) a corpului uman pe de altă parte, și ultimul dar nu cel din urmă, să cercetam atât similitudinile cât și diferențele acestor expresii în baza unei analize contrastive. Este de remarcat faptul că ele joacă un rol special în redarea specificului cultural și acest fapt se datorează funcțiilor universale atribuite terminilor somatici și a domeniului de referință. Părțile corpului constituie nuclee somatice ale diverselor expresii în diferite limbi, și desigur româna și engleza nu fac excepție de la această regulă. Prin urmare anume aceste expresii somatice transmit emoții și sentimente și sunt din punct de vedere semantic universal. O problemă fundamentală, totuși, este că fiind traduse în alte limbi, ele au sau nu echivalente.

Cuvinte-cheie: *cultură, expresie frazeologică somatică, marcaj stilistic, factor extralingvistic, specific național lingvistico-cultural.*

THE IMPORTANCE OF INTERCULTURAL APPROACH TO SOMATIC IDIOMS

Linguists tend to classify phraseological expressions not only according to their constituent components, but also according to their content: colours, numerals, animals, body parts, human qualities, etc. In this paper we would like to examine how culture is reflected in phraseological expressions in both Romanian and English on the one hand, to discuss the role of those idiomatic expressions that are based on one element (sometimes there may be more) of the human body, on the other hand, and last but not least, to investigate both the similarities and the differences of these expressions based on a contrastive analysis. It is noteworthy that they play a special role in rendering cultural specificity and this is due to the universal functions assigned to somatic terms and the field of reference. Parts of the body are somatic nuclei of various expressions in different languages, and of course Romanian and English are no exception to this rule. Therefore, these somatic expressions convey emotions and feelings and are semantically universal. A fundamental problem, however, is that being translated into other languages, they may or may not have equivalents.

Keywords: *culture, somatic phraseological expression, stylistic marking, extra linguistic factor, cultural-linguistic national characteristics.*

Un limbaj nu este doar o simplă combinație de cuvinte în care, prin colectarea semnificației acestora, poate fi decodat sensul unui întreg enunț. Expresiile frazeologice sunt definite ca unități fixe care conțin un număr de cuvinte cu o semnificație implicită și dificilă de interpretat din simpla suma a sensurilor cuvintelor individuale. Expresiile respective sunt foarte utile scriitorilor, care doresc să înțeleagă și să utilizeze mijloacele de exprimare angajate de vorbitorii nativi. Lingviștii tind să clasifice expresiile frazeologice nu numai în dependență de componentele constituente ale acestora, dar și după conținutul lor: culori, numerale, animale, părți ale corpului, calități umane etc.

Aceste expresii somatice transmit emoții și sentimente și sunt din punct de vedere semantic universale și la rândul lor, fiind traduse în alte limbi, ele au echivalente: a) deseori păstrează cuvintele cheie sau unele părți ale corpului într-o limbă sau b) sunt substituite unele părți ale corpului cu altele în altă limbă:

- *a) a nu putea da de* ***cap*** *– can not make* ***head*** *or* ***tail*** *(out) of;*
- b) *to be* ***head*** *over* ***heels*** *in love - a fi îndrăgostit până peste* ***urechi;***

Unele expresii frazeologice somatice funcționează nu doar ca figuri de stil (metafore, metonimii, comparații, aliterații) dar deseori devin clișee sau chiar cvasi-simboluri ale culturii, țării dar și limbii date.

- ***head**-to-**head** (alliteration)*
- ***from head to heels/foot/toe or tip to toe/top to toe (alliteration)***
- *like a bear with a sore **head** (informal) (simile)*
- *like a chicken with its **head** cut off, (run about) (graphic simile)*
- *sb's **head** on a plate/platter (hyperbole)*
- *King Charles's **head** (allusion)*

E bine cunoscut următorul fapt: cultura națională este pe larg reflectată și proiectată atât în viața socio-politică cât și în artă, cultură, filosofie, știință și arareori și în dezvoltarea tehnologică. Urmează să investigăm atât similitudinile cât și diferențele acestor expresii în ambele limbi. Aceste unități au initial o trăsătură comună și anume ele au în structură un element cheie care constituie o parte a corpului ce relevă nucleul semantic al întregii unități.

Datorită perspectivei antropocentrice a utilizatorilor de limbă, frazeiologia somatică, cu alte cuvinte expresiile idiomatice care au la bază elemente ce conțin părți ale corpului uman, constitiue un tezaur valoros și diversificat al oricărei limbi. Frazeologia somatică este descrisă de filologul rus Antrushina: „ca o galerie de imagini unde sunt colectate schițe amuzante și pline de viață ale obiceiurilor, tradițiilelor și prejudecăților națiunii, amintiri din trecutului istoric, fragmente de cântece și basme populare'' [1, p. 225].

Din punctul nostru de vedere expresiile idiomatice somatice care pot fi supuse analizei din multiple unghiuri de vedere, ar fi bine să fie investigate științific în primul rând din aspectul lingo-cultural. Este de menționat interesul din ce în ce mai pronunțat față de somatisme, ce denotă impornanța lor, dat fiind faptul că ele reprezintă una din cele mai mari grupuri de frazeologisme care oglindesc atât cultura pe de o parte cât și istoria și tradițiile poporului, pe de altă parte.

Pentru a realiza un studiu în plan contrastiv a somatismelor în engleză și română, ne-am propus să le investigăm din punct de vedere a echivalenței inter-lingvistice, axându-ne pe patru aspecte pivotale și anume:

1. semantică;
2. forma interioară ce motivează de fapt imaginea frazeologică și care este în strânsă legătură cu compoziția structurală a somatismelor;
3. parametrii gramaticali;
4. marcajul stilistic.

Este evident că fiecare din aspectele sus menționate poate influența gradul de corespondență: echivalența, lipsa acesteia și desigur individualitatea a lor. În acest sens putem remarca cu ușurință, din perspectiva inter-lingvistică engleză și română că există expresii idiomatice somatice care au echivalente totale, parțiale sau acestea lipsesc definitive. Putem vorbi de multe somatisme engleze care sunt specific doar culturii, valorilor și normelor limbii engleze și nu au echivalente în limba română și vice versa.

În prezent, putem constata că componenta culturală este pe larg recunoscută în cercetările filologilor de anvergură și este atestată în varii lucrări. Spre exemplu Joanna Szerszunowicz în articolul său despre expresiile idiomatice ce reflectă identitatea etnică și culturală scoate în evidență funcția lor cumulativă și remarcă: „factorii extralingvistici influențează limba în moduri diferite și trebuie să scoatem în evidență faptul că pe lângă multe alte funcții, ele îndeplinesc și funția cumulativă'' [2, p.222-224].

Alți doi cercetători Dobrovol'skij Dmitrij și Piirainen Elisabeth subliniază influența culturii și trăsăturilor istorice în evoluția idiomelor, afirmând că: „Frazeologia este un domeniu lingvistic care, datorită interacțiunii lor cu elemente culturale, poate fi mai bine explorat și înțeles într-un context cultural - istoric decât în cel sincronic'' [3, p.71-94]. Aceeași autori specifică că impactul caracteristicilor culturale și istorice este cu mult mai puternic și mai pronunțat în evoluția anumitor expresii idiomatice. Este greu de prevăzut cum ar putea aceste expresii să se dezvolte atât din punct de vedere al structurii exterioare cât și al sensului figurativ, dacă elementul socio- cultural ar fi totalmente eclipsat.

În aceeași ordine de idei, Pamies-Bertrán Antonio în articolul său despre specificul național lingvistico-cultural comparativ cu globalizarea lingvistică subliniază că: „Există un număr impresionant de expresii figurative, denumite etno-specifice sau cultural influențate. Ele includ și idiomurile „intraductibile'' puternic ancorate în aspectele locale culturale [4, p.29-42].

Datorită proprietăților lor lingvo-culturale, expresiile idiomatice au o importanță deosebită în procesul comunicării. Deci putem remarca faptul că folosirea acestor expresii este pe larg răspândită încât comprehensiunea acestora este esențială pentru o comunicare logică, expresivă, cursivă fie că este vorba despre ascultare, vorbire, scriere sau citire.

Adeseori limbajul al unor persoane, chiar și ar unor scrieri conține unele fraze sau propoziții, care nu pot fi înțelese în mod literal. Chiar dacă ne este cunoscută semnificația tuturor lexemelor într-o frază și înțelegem gramatica lor în întregime, sensul acesteia poate fi oricum vag, greu descifrabil. Multe clișee, proverbe, fraze ce conțin argotisme (slang-uri), verbe frazeologice și zicători, provoacă o astfel de problemă. Frazele sau propoziții de acest gen sunt de obicei numite „frazeologice''. Conversația engleză în cadrul limbajului uman zilnic este plină de expresii sau fraze care sunt foarte specifice mai ales limbajului oral. Aceste fraze fac limba unui vorbitor nativ bogată în expresii figurative și, ca consecință, vor deruta mulți alți vorbitori și studenți purtători ai limbii engleze. Până în prezent, nu există un ghid complet pentru numărul larg de fraze specifice conversațiilor zilnice. Orice expresie, indiferent de tipul acesteia, este înșelătoare. Semnificația ei *de facto* nu e ceea, ce pare a fi la suprafață. Expresiile frazeologice oferă o conexiune opacă dintre semnificația de suprafață a cuvintelor și cea reală - individuală.

Expresiile frazeologice pot fi identificate datorită unor proprietăți extrase din uzul lor practic în cadrul diferitor discursuri. Caracteristicile expuse în continuare vor fi axate pe expresii engleze și române legate de corpul uman: o privire din perspectiva semanticii cognitive:

- expresiile sunt convenționale, stilul lor este bine stabilit.
- expresiile sunt fixe din punct de vedere paradigmatic; elementele individuale ale expresiilor nu pot fi substituite în aceeași poziție contextuală.
- expresiile se comportă anormal în condiții ce implică manipulări transformative. cu alte cuvinte, ele sunt un grup de cuvinte unice care nu pot fi create conform unui șablon specific.
- din punct de vedere formal, expresiile au abilități combinatorice care nu sunt identice cu abilitățile combinatorii tradiționale a limbajului obișnuit.
- din punct de vedere semantic, expresiile nu au funcții compoziționale; semnificația întreagă a unei expresii nu poate fi decodată din părțile ei individuale. este un postulat care coincide cui cel al traducătorului contemporan: nu traducem cuvântul, traducem textul/contextual.
- expresiile alcătuiesc compoziții; o expresie este o combinație de două sau mai multe cuvinte care funcționează ca o unitate semantică.

➢ expresiile frazeologice au o natură specială indentitară ce le face deosebite, unice. din punct de vedere structural și semantic, ele sunt mult mai bogate decât limbajul literal. ele au întotdeauna un caracter conotativ.

➢ expresiile au un potențial informațional foarte înalt; părțile individuale a unei expresii sunt polisemantice și pot fi înțelese în mod implicit de către interlocutor/traducător.

➢ expresiile sunt instituționalizate. ele sunt convenționalizate și nu pot fi schimbate. excepție fac expresiile renovate de către scriitori, poeți, jurnaliști. expresia *din toată inima* este aproape un clișeu ca și cel **de bine, să ne auzim de bine**, etc. mai ales jurnaliștii nu sunt satisfăcuți de aceste formule – clișee și au format în limbajul politic tradițional un mesaj de inimă, un discurs din inima plină, alături de problemele de inimă, o chestiune de inimă, de-am putea numi „deconstrucții ironice – rezultat al activității limbajului care se manifestă în producția de noi sintagme, prin imitarea și modificarea celor deja existente. în limbajul contemporan englez, cât și în cel românesc rapiditatea maximă în reutilizarea formulelor, a îmbinărilor mai mult ori mai puțin stabile se observă în argou (slang), și în stilul publicistic.

Expresiile și interpretările lor depind de o teorie conceptuală dezvoltată de lingviștii cognitivi, care sunt preocupați cu faptul că, în interpretarea acestora, gândirea noastră se reflectă printr-o prismă metaforică, iar acest lucru se reflectă în procesul de angajare a expresiilor. Tălmăcirea expresiilor este redată prin intermediul a trei strategii cognitive:

1. Metafore conceptuale
2. Cunoștințe convenționale generale și
3. Metonimii

Cunoștințele convenționale generale se referă la toată informația deținută de oameni despre lumea din jurul lor, și se află la nivelul subconștiinței, fiindcă aceasta nu iese la suprafață când vorbim, drept urmare, procesul este unul inconștient.

Metaforele conceptuale și metonimiile sunt verigi cognitive ce unesc o informație despre lumea înconjurătoare deținută de o persoană în memorie și semnificația figurativă a unei expresii date. Acest fapt înseamnă că cu toții avem în minte o zonă abstractă ce trebuie angajată în uzul cotidian.

Privind prin prisma cognitivă, expresiile stabile, semi – stabile sunt considerate un produs a sistemului nostru conceptual. Acestea sunt pur și simplu îmbinări de cuvinte care poartă o semnificație aparte față de părțile lor individuale, iar această semnificație provine din cunoștința noastră generală despre lume, încorporată în sistemul nostru conceptual. Faptul respectiv se dovedește în special când un număr oarecare de oameni împărtășesc aceeași experiență de viață sau cultură. Cei, ce au în comun istorii, tradiții și diferite experiențe pot înțelege și interpreta expresiile cu ușurință, spre deosebire de persoanele ce nu sunt vorbitori nativi. Cauza este că persoanele în cadrul unei culturi în decursul vieții adună și stochează în memorie aceleași imagini. Unii lingviști, precum Telia, Bragina și Oparina sugerează că cultura este precum un canal prin intermediul căruia limbajul este transmis de la o comunitate la alta, ceea ce numim „***conotație culturală***” (http://www.bohemica.com).

Expresiile par a fi elemente lexicale dificil de interpretat, dar dacă privim mai întâi metaforele conceptuale subiacente expresiilor, vom fi mult mai aproape de descifrarea acestora. Este indicat că gândirea conceptuală în înțelegerea expresiilor este asemeni unui vehicul ce conectează definiția literală a cuvintelor cu semnificația lor idiomatică. Drept urmare, cu privire la expresiile figurative ce gravitează în jurul cuvântului „cap”, vorbitorii nativi sunt în stare să deducă semnificația figurativă a acestora datorită faptului că cunosc la un nivel subconștient semnificația termenului „cap”. În așa mod, procesul de interpretare a îmbinărilor de cuvinte cu sens figurat este desfășurat cu succes când

sunt încadrate toate cele trei strategii cognitive (cunoștințele convenționale, metaforele conceptuale și metonimiile). Ele pot simplifica cu ușurință majoritatea deducțiilor legate de expresiile frazeologice.

Un alt factor care ne ajută în înțelegerea expresiilor figurative este contextul, cu sensul că acest *,,text''* adiacent are un efect puternic asupra presupunerilor noastre cu privire la semnificația unui cuvânt. Contextul ne ajută să interpretăm semnificația expresiilor frazeologice. Nu putem deduce înțelesul unei expresii dacă nu cunoaștem contextul, care la rândul său facilitează comprehensiunea tâlcuirii în întregime. Contextul este important în interpretarea limbajului literal, dar e și mai important în interpretarea expresiilor cu sens figurat. Palmer (1981: 43) afirmă că informațiile false și confuzia este produsul inabilității noastre de a deduce sensul expresiilor care sunt amplasate incorect în cadrul contextului.

Un limbaj nu este doar o simplă combinație de cuvinte în care, prin colectarea semnificației acestora, poate fi descifrat sensul unei întregi fraze. Expresiile frazeologice sunt definite ca fraze fixe ce conțin un număr de cuvinte cu o semnificație imprevizibilă și dificilă de interpretat din suma înțelesurilor cuvintelor individuale. Expresiile respective sunt foarte utile scriitorilor, care doresc să înțeleagă și să utilizeze mijloacele de exprimare angajate de vorbitorii nativi (ne referim la sciiturile dadiștilor, unor moderniști și post – moderniști). De exemplu, persoanele ce alcătuiesc benzi desenate, titluri de cărți, articole, precum și prezentatorii la TV sau radio le consideră destul de adecvate. Aceste expresii pot funcționa ca unități individuale, iar semnificația lor nu poate fi decodată din părți separate. Noțiunile menționate anterior pot fi validate de următorul exemplu:

- *to bite/snap someone's* ***head*** *off – a se repezit cu vorba la (spre) cineva; a se răsti răuvoitor la cineva # Mother almost bit my head off when I broke that window* [5, p.105].

Sensul expresiei este că *el s-a repezi cu vorba la cineva* sau *a se răsti la cineva*. Semnificația separată a cuvintelor diferă de semnificația expresiei în întregime. Dacă luăm ca exemplu frazele '*bite'* sau '*snap'* care înseamnă '*a mușca* sau '*a se năpusti*"" și fraza ***head*** *off* ce semnifică '*a zbura creierii'*, putem observa că aceste sunt destul de diferite de sensul figurat al acestui somatism. Prin urmare putem considera expresiile frazeologice ca îmbinări de cuvinte conotative, distincte, care nu poartă o semnificație literal – denotativă. Vorbind din punct de vedere lingvistic, expresiile figurative sunt definite ca lexeme alcătuite din mai multe cuvinte, a căror semnificație nu constituie o funcție compozițională a semnificației cuvintelor componente. În consecunță, expresiile pot fi considerate sintagme semi-fixate ce au un înțeles metaforic, care îmbogățesc, sistemul conotativ și ne fac scrisul mai atractiv din punct de vedere stilistic. Acestea sunt, de obicei, utilizate în manualele de engleză, filme, cântece și titluri de articole de presă. Faptul respectiv poate fi explicat de următoarul context:

- *drum/hammer/ knock (something) into (someone's)* ***head –*** *a băga/vârî în* ***cap***

Din exemplul de față putem observa că fraza *'drum/hammer/knock (something) into (someone's)* ***head'*** poartă o semnificație metaforică, și nu una literală.

Acele expresii conțin o semnificație distinctă, explicită, fără aplicarea obligatorie a normelor gramaticale, în timp ce semnificația cuvintelor individuale nu ne furnizează un oarecare indiciu, ce ar putea facilita descifrarea logică a semnificației expresiei întregi.

În concluzie la cele expuse mai sus putem elucida unele caracteristici ale expresiilor frazeologice actualizate în plan intercultural:

- putem indentifica un număr impunător de expresii figurative, care au la bază părțile corpului uman: ochi - ochii, mâini - mâinile, picior – picioare, nas, inimă, braț, etc...
- aceste somatisme sunt angajate în nararea istoriilor, în comentarii personale și în vocalizarea opiniilor;

➢ funcția primordială ale acestor expresii este de a parafraza cele ce se întâmplă și se spune și de a mari valorile expresive și emotive ale enunțului;

➢ expresiile idiomatice sunt foarte utile și interesante în textele horoscopurilor, fiindcă acestea poartă mai mult de o singură interpretare, drept urmare, cititorii le înțeleg ți le interpretează în multiple planuri;

➢ expresiile idiomatice somatice reflectă identitatea etnică și culturală scoate în evidență funcția lor cumulativă și remarcă factorii extralingvistici;

➢ somatismele lingvistice influențează limba în moduri diferite și trebuie să scoatem în evidență faptul că pe lângă multe alte funcții, ele îndeplinesc și funcția cumulativă;

➢ cultura este precum un canal prin intermediul căruia limbajul este transmis de la o comunitate la alta, ceea ce numim „***conotație culturală***”.

➢ unele expresii frazeologice somatice funcționează nu doar ca figuri de stil (metafore, metonimii, comparații, aliterații) dar deseori devin clișee sau chiar cvasi-simboluri ale culturii, țării dar și limbii vorbite în aceste țări.

Referințe bibliografice:

1. ANTRUSHINA, G. B., AFANASIEVA O. V., MOROZOVA N. N. *English Lexicology*. Moscow: Дрофа, 2019. 288 p. ISBN: 978-5-534-07119-1.
2. SZERSZUNOWICZ, Joanna. *Idioms as a Reflection of Ethnic and Cultural Identity*. În: Humanities in New Europe. Science and Society (2), Kaunas: 2009. pp. 439-447.
3. DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij, PIIRAINEN, Elisabeth. *Idioms: Motivation and etymology*, Yearbook of Phraseology. (1), De Gruyter Mouton: p.71-96, 2010.
4. PAMIES, A. *National linguo-cultural specificity vs. linguistic globalization: the case of figurative meaning.* În; PhraseologieGlabal Areal Regional. Tubingen: G. Narr, 2009, p.29-42
5. NICHIFOR, Georgheta *Dicționar de expresii englez-român.* București: Niculescu.1998.240 p. ISBN: 973-568-254-0

ASPECTE DE RAPORT ÎNTRE DIMENSIUNEA PRAGMATICĂ ȘI COGNITIVĂ ÎN TERMINOLOGIE

CZU: 81-11`22`37 DOI: 10.5281/zenodo.6517535

Cristina NICHITA
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0003-4228-864X

Pragmatica lingvistică și lingvistica cognitivă se completează reciproc și derivă una din alta. Nivelul științific al limbajului, precum și latura lui artistică este un fapt confirmat ad hoc și presupune încrederea în intuițiile cercetătorilor, savanților, precum și încrederea în uzul limbii și a limbajului. Terminologia are un aspect motivat și normativ care provine de la regulile de formare a termenilor și logica comună în uzul și receptarea lor ca parte a unui limbaj specializat. Astfel, ne propunem să parcurgem o incursiune teoretică referitor la raportul pragmatic și cognitiv în terminologie, incluzând aspectele reprezentative la acest subiect studiate până acum.

Cuvinte-cheie*: pragmatica lingvistică, lingvistica cognitivă, terminologie, limbaj, limbă.*

ASPECTS OF RAPPORT BETWEEN THE PRAGMATIC AND COGNITIVE DIMENSION IN TERMINOLOGY

Linguistic pragmatics and cognitive linguistics complement each other and derive from each other. The scientific level of the language, as well as its artistic side is an ad hoc confirmed fact and presupposes the confidence in the intuitions of researchers, scientists, as well as the confidence in the use of language. Terminology has a motivated and normative aspect that comes from the rules of term formation and the common logic in their use and reception as part of a specialized language. Thus, we intend to go through a theoretical foray on the pragmatic and cognitive relationship in terminology, including the representative aspects of this topic studied so far.

Keywords: *linguistic pragmatics, cognitive linguistics, terminology, speech, language.*

Introducere

Studiul terminologiei are o tradiție ce presupune o perioadă îndelungată de cercetare, având în vedere faptul că problema sensului și definiției au apărut în discuțiile filosofilor și logicienilor încă din antichitate. În secolele XVIII-XIX, oamenii de știință acordau o atenție deosebită terminologiei, denumind concepte din botanică, chimie și zoologie. În secolul XX, devenise o necesitate stringentă ca inginerii și tehnicienii să își aducă un aport considerabil în acest sens, având în vedere progresul tehnologic creat de denumirea noilor concepte și necesitatea de armonizare a termenilor.

Terminologia are un parcurs lung de redare a statutului de știință, care, prin fundamentele teoretice și metodologice; împreună cu latura pragmatică, ce presupune dezvoltarea tehnologică, băncile de date terminologice și alte mijloace informatice, poate fi studiată și armonizată. În acest sens, terminologia poate fi studiată în cadrul unor curente mai mari, din perspectiva curentelor clasice și moderne [1].

Parcursul dimensiunii cognitive în terminologie. Curentele clasice în terminologie

Curentele clasice în terminologie reprezintă fundamentele teoretice, metodologice și praxiologice care au contribuit la afirmarea terminologiei ca știință. Prin teoriile fundamentale și metodele elaborate ale cercetătorilor emeriți ai școlilor tradiționale în terminologie și mijloacele tehnologice computerizate, s-au dezvoltat fundamente științifice ale terminologiei ca știință deschisă cercetărilor.

În contextul lucrării sale *The Machine Tool. An Interlingual Dictionary of Basic Concepts,* Eugene Wüster a formulat Teoria Generală a Terminologiei și a stabilit principiile de compilare și descriere terminologică. Teoria generală a terminologiei a inginerului vienez a fost pe larg interpretată, continuată și dezvoltată de către succesorii lui. Această teorie a oferit unicul set de principii și premise pentru compilarea termenilor cu o perspectivă fixă asupra semanticii unităților terminologice, ceea ce a proiectat o reprezentare restrânsă a conceptelor din cunoașterea specializată, unde nu era abordată o latură multidimensională. Teoria generală a terminologiei se specializează pe conceptele de cunoaștere specializată pentru descrierea și organizarea informațiilor terminologice. Conceptele sunt separate de desemnarea lor lingvistică (termenul). Conceptele sunt entități cognitive abstracte care fac referire la obiecte din lumea reală și termenii sunt doar o etichetă lingvistică. De asemenea, pe măsură ce terminologia devine semi-independentă, se depun eforturi pentru trasarea diferențelor între limbajul specializat și limbajul comun; termeni și cuvinte. Astfel, această diferențiere a pus accent pe faptul că termenii pot fi simboluri abstracte care se referă la concepte din lumea reală și mai puțin pe latura lingvistică a termenilor. Diferențierea dintre cuvinte și termeni a continuat cu explicitarea monosemiei în terminologie; monosemiei în relația dintre termen și concept și faptul că termenii sunt monosemici și în textele care abordează conceptele lor. De asemenea, în această teorie, Eugene Wüster declară exclusivă latura sincronică a termenilor, iar sintaxa nu reprezintă unul din obiectivele terminologiei [2].

Postulatele cele mai însemnate ale teoriei lui Eugene Wüster, promovate de Școala de la Viena, pot fi rezumate astfel:

1. Sistemul conceptual este fundamental în terminologie: conceptele sunt în primul rând ierarhizate și nu termenii.
2. Sistemul conceptual este un sistem logic, structurat: conceptele dunt delimitate orizontal (la nivelul înțelegerii) și vertical (la nivel de extensiune). Sistemul conceptual se definește doar într-un domeniu.
3. Caracteristica fundamentală a termenului este univocitatea. Raportul care se stabilește între concept și denominație este întotdeauna, în principiu, monoreferențial. Postulatul implică eliminarea sinonimiei cu unele excepții și imperativul standardizării terminologiei.
4. În terminologie definiția este primordială: aceasta permite delimitarea conceptelor învecinate. Lui Eugene Wüster i se datorează stabilirea unei metodologii stricte de elaborare a definițiilor și obținerea unei calități uniforme a definiției în terminologie.
5. În activitatea terminologică documentarea este indispensabilă. De asemenea, indispensabile știința și tehnica clasificării.
6. Pentru elaborarea de ansambluri terminologice pentru facilitarea comunicării specializate, se impune necesitatea de standardizare a metodelor lexicografiei terminologice (terminografice).

Având preocupări metodologice și normative, fiind lexicograf și normalizator, Eugene Wüster afirmă că terminologia este o parte a lingvisticii aplicate, însă declară limbajele specializate drept creații artificiale.

O astfel de teorie a fost considerată mai târziu o perspectivă restrânsă a comunicării specializate. La examinarea textelor specializate, totuși, s-a revelat faptul că se întâmplă frecvent să se observe variații terminologice și astfel de variații pot să apară în funcție de parametri din comunicarea specializată, precum nivelul de specializare și prestigiu al vorbitorilor, funcțiile textelor, conținutul textelor ș.a.; același concept poate fi desemnat de mai mulți termeni și aceeași

formă lingvistică poate fi folosită pentru a denomina mai multe concepte. Termenii pot avea avea poziții sintactice distincte, se pot comporta diferit în texte, în funcție de accentul care se intenționează din punct de vedere conceptual.

Etapele de evoluție în terminologie cuprind o perioadă actuală sau modernă care se începe după anii 1985, semnificând o perioadă de contribuții științifice teoretice inovative în terminologie cu noi propuneri și idei care au integrat terminologia într-un context social, comunicativ și lingvistic amplu. În curentele moderne în terminologie se deosebesc abordări ale terminologiei care dezvoltă perspectivele în cercetarea terminologică și proiectează noi direcții de cercetare. Astfel, *termenul* este studiat din mai multe perspective și, concomitent, se delimitează obiective diferite în cercetarea terminologiei, având în vedere noile nevoi sociale și conștientizând cadrul prea rigid al terminologiei prescriptive [3].

Dimensiunea cognitivă în curentele moderne

Terminologia în această perioadă reprezintă o știință care se bucură de un interes și importanță tot mai mare în rândul cercetărilor și se dezvoltă mai ales la nivel interdisciplinar, ceea ce reprezintă și o latură distinctivă a terminologiei, generând direcții inovatoare de cercetare. În terminologie se profilează două direcții de cercetare noi: ***teoriile sociale și comunicative ale terminologiei*** și ***teoriile cognitiviste ale terminologiei***. *Teoriile sociale și comunicative ale terminologiei* au apărut ca reacție la *teoria generală a terminologiei*, reprezentând o perspectivă realistă a terminologiei în contextele comunicării și acestea descriu *unitățile terminologice* în *discurs* și analizează condițiile de producere de diferite tipuri de texte. *Teoriile cognitiviste ale terminologiei* se produc în cadrul unei schimbări în accente și focusarea pe latura conceptuală și integrarea premiselor lingvisticii cognitive și psihologiei cognitive pentru formularea, structurarea și descrierea de categorii necesare în clasificarea și delimitarea sistemelor conceptuale. Referitor la teoriile moderne în terminologie, este notabil faptul că, datorită accentelor pe care le conțin, acestea au fost posibile și ușor de delimitat și în virtutea contextelor de traducere din perioada modernă actuală în terminologie.

Considerații privind raportul pragmatic-cognitiv în terminologie

În cadrul curentelor moderne și *teoriilor sociale, comunicative* și *cognitiviste* ale terminologiei, se reliefează noile abordări în cercetarea terminologică: ***socioterminologia*** și ***teoria comunicativă a terminologiei*** – acestea reprezintă cele două ramuri ale *teoriilor sociale și comunicative ale terminologiei*; ***terminologia sociocognitivă*** și ***terminologia bazată pe frame-uri*** – care reprezintă cele două ramuri ale *teoriilor cognitiviste ale terminologiei*. În contextul curentelor moderne se discută despre *pragmaterminologie, terminologie cognitivă, terminologie computațională, terminologie descriptiv-lingvistică (*în contrast cu *terminologia normativă), terminologie dinamică, terminologie externă (*în contrast cu *terminologia internă), terminologie textuală* ș.a. Astfel, se continuă cercetarea în terminologie și, totodată, se delimitează contribuțiile științifice teoretice în cadrul curentelor moderne [4].

Reprezentanții curentelor moderne în terminologie, lucrările cărora formează teoriile sociale, comunicative și cognitiviste în cercetarea terminologică, sunt Pamela Faber Benitez, Henri Béjoint, Jean-Jacques Briu, Maria Teresa Cabré, Danielle Candel, Loïc Depecker, François Gaudin, Louis Guilbert, Pierre Lerat, Gabriel Otman, François Rastier, Alain Rey, Juan Carlos Sager, Rita Temmerman, Philippe Thoiron ș.a. În acest sens, formarea teoriilor sociale, comunicative și cognitiviste a fost propulsată de cercetători influenți ai terminologiei precum *Juan Carlos Sager,*

Maria Teresa Cabré și *Rita Temmerman*; care au inovat cercetarea terminologică, propunând noile teorii care stau la baza curentelor moderne în terminologie, reprezentând și cei mai critici cercetători ai școlilor din cadrul curentelor clasice în terminologie [5].

Criticile asupra *teoriei generale a terminologiei* au fost din trei direcții: științele cognitive, științele limbajului și științele informatice. La nivel cognitiv, filosofia și psihologia cognitivă demonstrează că este extrem de dificil să se facă o demarcare clară între cunoștințele specializate și cele generale și faptul că cunoștințele specializate se bazează pe cele generale. Științele limbajului, prin lingvistică și sociolingvistică, au pus la îndoială separarea radicală dintre limbajele specializate și limbajul comun. Astfel, acestea au descris reperele sociale în cadrul limbajelor specializate și diversificarea lor la nivel intern. În consecință, au putut fi formulate ipoteze care permit construirea unor modele generale privind integrarea limbajului comun și limbajelor specializate. În plus, în acest context, un rol important îl au semantica și pragmatica; astfel încât, în cadrul terminologiei, modelele lingvistice trebuie să țină cont de latura cognitivă și funcțională a acesteia. Științele informației, pe de altă parte, s-au axat pe dezvoltarea unor scenarii comunicative și au format modele sub formă de scheme, situații sau cadre pentru comunicarea specializată. Modele prezintă comunicarea specializată sub forma unei serii de opțiuni în cadrul unei astfel de scheme. În acest context, analiza discursului studiază discursul specializat, din întreaga perspectivă: atât reprezentare, cât și difuzare socială [6].

Raportul social-cognitiv în terminologie

Limitele cercetării terminologice se extind pe bază de principii lingvistice. Și, în acest demers integrativ, valorile termenului depind de contextul (discursul sau textul) în care funcționează, cu un rol deosebit ce îi revine semanticii și pragmaticii.

Terminologia sociocognitivă înlocuiește abordarea tradițională a conceptelor cu o abordare bazată pe categorii și, în contrast cu terminologia tradițională, include unități de înțelegere în loc de concepte, majoritatea dintre ele având o structură prototipică și, prin urmare, sunt numite categorii. În locul definițiilor care redau caracteristicile esențiale ale conceptelor, unitățile de înțelegere folosesc definiții care conțin diferite module de informații cu informații mai mult sau mai puțin esențiale, în funcție de tipul unității de înțelegere. Idealul de univocitate al terminologiei tradiționale permite propunerea unei perspective de polisemie și sinonimie pentru a spori înțelegerea, și, prin urmare, are un scop funcțional [7].

La etapa actuală, cognitivismul înseamnă un program de cercetare a modului de gândire omenesc, o obișnuință de prelucrare a informației care se transmite prin diverse canale de recepționare, o reprezentare a lumii, o gândire care se reflectă în limbaj, studierea actelor de limbaj și reproducerea lor în format computerizat [8].

Pragmatica cognitivă se bazează pe studiul calității fundamentale a comunicării, care poate fi raportată la mai mulți parametri, în realizarea scopului de eficacitate a comunicării și schimbului de informații [9].

Concluzie

Teoria actelor de limbaj a constituit ipoteza de la care s-a dezvoltat pragmatica. Dezvoltarea teoriilor actelor de limbaj a influențat profund progresul și interesul pentru pragmatica lingvistică. Constituirea relativ recentă a pragmaticii cognitive a redus importanța actelor de limbaj și a simplificat în mare măsură teoria care poate să le descrie și să le explice. Concepția clasică privind actele de limbaj a fost integrată într-un cadru teoretic mai larg, numit pragmatica cognitivă, care include și teoria comunicării verbale și nonverbale.

Referințe bibliografice:

1. Auger P. *La terminologie au Québec et dans le monde, de la naissance à la maturité. În Office de la Langue Française (Ed.), L'ère nouvelle de la terminologie. Actes du sixième colloque OLF-STQ de terminologie*. 1988, p. 27-59.
2. Wüster E. *The machine tool: An interlingual dictionary of basic concepts. EnglishFrench master volume - Dictionnaire multilingue de la machine outil: Notions fondamentales. Volume de base anglais-français (1rst ed.)*. London: Technical Press, 1968.
3. Cabré M. *Terminology: Theory, Methods and Applications*. Ámsterdam: John Benjamins Publishing Company. 1999, 260 p.
4. Faber P. *A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language.* Granada: De Gruyter Mouton. 2012, 324 p.
5. Fillmore C. *Frame semantics. În Linguistic Society of Korea (ed.) Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin. 1982, p. 111-137.
6. Druță I. *Dinamica terminologiei românești sub impactul traducerii. Teză de dr. hab. În filologie*. Chișinău, 2013. 313 p.
7. Temmerman R., Kerremans K. *Termontography: Ontology Building and the Sociocognitive Approach to Terminology Description. În Proceedings of CIL17.* Praga: Matfyzpress. 2003, p. 1-10.
8. Маслова В.А. *Современные направления в лингвистике.* Москва: Издательский центр «Академия». 2008, 272 с.
9. Costăchescu A. *Pragmatica lingvistică*. Iași: Institutul European. 2019, 628 p.

DIMENSIUNI ALE ALTERITĂȚII LINGVISTICE ÎN PROCESUL ACHIZIȚIEI LINGVISTICE

CZU: 81:1 + 81`27 DOI: 10.5281/zenodo.6517577

Angela SOLTAN, Ludmila ZBANȚ
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID 0000-0002-2130-7621, ORCID 0000-0001-6974-6474

În baza analizei calitative a literaturii specializate, argumentăm că gradul de succes în însușirea limbii standardizate, în procesul implementării politicilor de achiziție lingvistică, depinde, pe latura socială, de modul în care sunt abordate dimensiunile alterității lingvistice specifice comunității în care sunt predate limbile.

Cuvinte-cheie*: achiziție lingvistică, alteritate lingvistică, discurs totalitar, comunitate lingvistică, limba standard, variabilitate, variație lingvistică, piață lingvistică, capital lingvistic, piața limbilor.*

DIMENSIONS OF LINGUISTIC OTHERNESS IN THE PROCESS OF LANGUAGE ACQUISITION

Based on the qualitative review of the literature, we argue that the degree of success in standardized language acquisition in the process of implementing language acquisition policy depends, on the social side, on how the dimensions of linguistic otherness specific to the community in which the languages are taught are addressed.

Keywords*: language acquisition, linguistic otherness (alterity), totalitarian language, speech community, standard language, variability, language variation, language market, linguistic capital, the market of languages.*

Introducere

Vom sublinia de la bun început că noțiunea și conceptul de alteritate cunosc o abordare transdisciplinară, constituind focusul numeroaselor cercetări în diverse domenii. Totodată, conceptul de alteritate este deseori perceput drept obiectul unor reflecții filosofice abstracte. În condițiile tendințelor migraționale de la sfârșitul sec. XX și începutul sec. XXI și a proceselor, - oarecum contradictorii la prima vedere, - de globalizare și glocalizare [1], constatăm un interes sporit față de examinarea transdisciplinară a alterității. Conceptul este investigat, de asemenea cu scopul de a înțelege mai bine și de a ameliora politicile de achiziție lingvistică, ajustându-le în măsură posibilităților reale, la schimbările sociale.

Abordări multidimensionale ale alterității

Urmărită, în diferite spații culturale, de la filosofia lui Platon [2; 3; 4; 5] și până în sec. XXI, noțiunea de alteritate reprezintă, în totalitatea disciplinelor care o studiază, ambivalența și polaritatea naturii umane în raportul individual dintre Eu și Celălalt. În filosofia greacă, Celălalt este perceput, în primul rând, ca o entitate diferită, străină [4; 6] (barbarul care vorbește o altă limbă, sclavul cu un statut social predeterminat etc.). Sec. XX construiește, în cea de a doua jumătate a sa, o semnificație a alterității bazată pe acceptarea celuilalt în calitatea sa de ființă diferită și pe recunoașterea dreptului de a fi diferit.

În filosofie și în antropologie, potrivit Dicționarului alterității și al relațiilor interculturale, [7, p. 4] conceptul *alteritate* este folosit, mai ales, pentru a desemna un sentiment, o atitudine sau un comportament determinate de faptul că există Ceilalți și ei sunt diferiți. Existența celor care sunt diferiți ne determină, în anumite situații, să ne întrebăm în ce măsură ne asemănăm cu ei și în ce măsură ne deosebim de ei?

În definiția de mai sus, atitudinea constituie o joncțiune între sentiment și comportament. Pentru P. Popescu-Neveanu [7, p. 73] „atitudinea, nu doar ca structură, ci și ca vector energizant și direcțional, este pusă la baza cunoașterii" în teoriile epistemologice. Am preciza că este pusă și la baza acțiunilor determinate de „filtrele mentale" (G. Hofstede) [9, p. 41] pe care le creează.

Din partea sa, tradiția fenomenologică (E. Husserl, J.-P. Sartre, M. Merleau-Ponty, M. Heidegger) [5; 6] vede *alteritatea* ca fiind entitatea în contrast cu care se construiește *identitatea* și care implică abilitatea de a distinge între Eu și Celălalt și, în consecință, de a presupune existența unui punct de vedere alternativ.

E. Levinas [10, p. 109 - 116] merge pe axa fenomenologică atunci când evidențiază aspectul etic al *alterității*, argumentând că *Sinele* are responsabilități și obligații față de Celălalt, determinate de modul în care tratează diferența. Responsabilitatea etică față de Celălalt presupune că Sinele sau cel (cei) care se află pe poziție de putere (ideologică, politică, instituțională etc.) nu va (vor) formula judecăți de valoare cu privire la calitatea și sensul existenței celor care sunt diferiți și nici nu va (vor) încerca să-i domine.

Orice tentative de a găsi un model perfect de organizare a ființelor umane a suferit eșec, potrivit lui Levinas [Ibid. p. 116]. Istoria confirmă, în mod repetat, că orice tentative de elevare a unor ființe umane asupra altora prin elevarea unui discurs asupra altora duc la totalitarism, la confruntare și la pierderea umanității. Un exemplu actual cu consecințe tragice îl urmărim în discursurile președintelui rus V. Putin [11] și ale ministrului rus de externe S. Lavrov [12], ne referim atât la cele care au precedat conflictul militar declanșat de Rusia în Ucraina, cât și cele de pe durata conflictului.

În acest sens, investigând alteritatea prin prisma psihanalizei, cercetătorul francez J.-P. Lebrun [6] susține că alteritatea este reflectată, în primul rând, în limbă. În consecință, este importantă investigarea modului în care societatea tratează limba și a modului în care limba transformă societatea. Lebrun scoate în evidență relația, insuficient examinată, asupra căreia insista G. Orwell, dintre practicile gândirii totalitare și coruperea limbajului care corupe mințile și, în final, comportamentele.

Limbajul totalitar este egocentric, hegemonic, artificial și, potrivit filosofului belgian J. Dewitte [13], nu lasă loc pentru alteritate, valoarea discursului fiind superioară valorii subiectului vorbitor și impusă tuturor (e. g. discursul rinocerilor în piesa lui E. Ionesco). Prin contrast, limbajul construit multidimensional (e. g. modelele comunicaționale ale lui K. Bühler și R. Jakobson) conține în fiecare componentă spațiu pentru dialog și pentru alteritate.

În acest context, vedem conceptul de discurs prin prisma afirmațiilor lingvistului francez P. Charaudeau [14], drept rezultatul unui concurs de circumstanțe în care ceea ce se spune și ceea ce se scrie este determinat de identitățile locutorului și ale interlocutorului, de intențiile lor și de condițiile fizice ale interacțiunii.

J. Dewitte [Ibid.] identifică trei axe într-un astfel de discurs, insistând asupra inerenței alterității în fiecare dintre ele : referențială sau a raportului dintre cuvinte și lucruri, interlocuțională sau a raportului dintre vorbitori și instituțională sau a raportului dintre vorbire (limbaj) și limba instituită social. Adică, subiectul face alegeri conștiente, reprezentative pentru identitatea sa lingvistică și își asumă consecințele imprevizibilului în interacțiunea cu Celălalt.

O axă inerentă în epistemologia raportului identitate vs. alteritate sau Eu vs. Celălalt este, potrivit eseistului român C. Dehelean [15], aceea a diferențelor culturale, limbajului revenindu-i un rol esențial în reprezentarea lor. Este, însă, important, în opinia noastră, să precizăm ce avem în vedere prin termenul cultură. Abordarea definiției termenului "cultură" a variat de-a lungul timpului

[16]. Derivat etimologic din realitatea concretă și materială "a cultivării pământului", termenul parcurge o cale spre abstractizarea sensului, desemnând "cultivarea minților".

Astfel, există o tranziție de la cultura ca "stare" la cultura ca "acțiune", adică, la o cultură care să reflecte starea actuală a societății și interesele comune ale reprezentanților acesteia. Cultivarea minților nu presupune doar „ameliorarea spiritului", asociată cu educația, arta, literatura etc. Hofstede [9] consideră că acest sens este unul „îngust", tradițional, avem însă nevoie de un sens mai cuprinzător. Societățile postmoderne, confruntate cu o căutare continuă a echilibrului între global și local nu lasă epistemologiei alte căi de investigare a conceptelor cheie decât prin prisma multidimensionalității și transdisciplinarității.

Viziunea antropologică a culturii, adică cultura ca „programare colectivă a spiritelor", specifică membrilor unei națiuni, ai unui grup (lingvistic sau ai unei categorii (profesionale, de ex.) [9, p. 6; 16, p. 34], permite o înțelegere mai clară a *alterității*. Întâlnirea, pe același teren, a unor programări diferite, poate crea un conflict al neacceptării reciproce, determinat, inclusiv, de frica asimilării de către „celălalt", de către „cel mai puternic" [15].

În opinia filosofului român Ș. Doinaș [3], acest conflict esențial întâlnirii între Eu și Celălalt este inevitabil, deoarece constituie un examen moral al socialității omului. Întâlnirea în cauză poate servi, în același timp, visul de a-i lega pe toţi oamenii într-un singur tot posibil, prin trecerea dincolo de „încurcarea limbilor" [15], prin varii căi de interacțiune, de cunoaștere, de înțelegere, de acceptare și valorificare a diferențelor.

Merită să aducem în discuție și perspectiva cercetătoarei germane D. Bachmann-Medick [17] asupra alterității în mass-media. Din moment ce digitalizarea a oferit mass-media o putere imensă asupra modelării culturii și limbajului, i-ar reveni rolul de terță parte care ar asigura menținerea și transferul valorilor alterității în relația între Eu și Celălalt în toate domeniile activității sociale.

În consecință, luând în calcul multidimensionalitatea alterității, reprezentată în limbaj, o vom defini drept un tip de reprezentare socială, generatoare de sentimente, atitudini și comportamente, constituită din sisteme de valori, idei și practici care permit membrilor unei comunități să comunice, oferindu-le un cod pentru interacțiunea socială.

Alteritatea în procesul achiziției lingvistice

Achiziția lingvistică presupune activități de politică și planificare lingvistică orientate spre însușirea variantei standardizate a limbii oficiale și a celorlalte limbi considerate necesare în cadrul unui stat (e.g. limbile minorităților, limbile străine etc.) pentru comunicare internă și externă. În consecință, *achiziției lingvistice* îi revine un rol semnificativ în transpunerea strategiilor de planificare a statutului și a corpusului limbii oficiale și de selectare a limbilor utile pentru activitatea unui stat în activități reale prin: asigurarea accesibilități educației lingvistice; formarea cadrelor didactice; elaborarea cadrului curricular și a strategiilor didactice.

În cadrul modelului integrat al politicii și planificării lingvistice, alcătuit în baza examinării sintetico-analitice ale teoriilor din a doua jumătate a sec. XX și începutul sec. XXI, cercetătorul din Republica Moldova G. Moldovanu [18, p. 111] divizează activitățile în productive și receptive. *Planificarea achiziției* sau a însușirii limbii este atribuită, alături de *planificarea statutului* și *corpusului*, la activitățile productive. *Planificarea* prestigiului limbii este atribuită activităților receptive. Toate componentele sunt însă interconectate, iar prestigiul limbii depinde, în final, de succesul implementării activităților productive.

Achiziția lingvistică este cercetată la confluența dintre sociolingvistică și sociologia limbii, ceea ce presupune că fenomenele și comportamentele lingvistice, inclusiv și cele de însușire a

limbilor, sunt examinate prin prisma corelației [19, p. 75] dintre varietățile lingvistice utilizate de subiectul vorbitor și poziția lui socială în anumite situații de comunicare. Achiziției lingvistice, drept componentă a politicilor lingvistice, îi revine misiunea de a studia influența factorilor sociali asupra proceselor de însușire a limbilor.

Studii recente [20; 21; 22] demonstrează că, în procesul achiziției lingvistice, dimensiunea esențială a *alterității* lingvistice este determinată de diferențele existente între limba standardizată, predată în sistemul educațional și variațiile marcate social, aduse de elevi din familie sau mediul primei socializări.

Manifestarea *variabilității* unei limbi [23, p. 40-57; 24, p. 263], observate în *diversitatea uzajelor lingvistice* are la bază particularități socioculturale, geografice sau politice. Cadrelor didactice le revine, în mod tradițional, misiunea să standardizeze, în sala de curs, *variația lingvistică* adusă de elevi [24, p. 258].

Demersul lingvistic al lui N. Chomsky [25, p. 4; vezi și 22, p. 389], axat pe structurile cognitive ale creierului uman care au creat *codul lingvistic literar* sau *standardizat,* a permis elaborarea gramaticilor, a metodelor și a dicționarelor sofisticate, inclusiv și a celor electronice, pentru însușirea limbii standard. Demersul lingvistic al lui W. Labov [23, p. 40-57], interesat de *comunitatea lingvistică* unde are loc actul vorbirii cu toate varietățile inerente, a permis includerea în ecuația achiziției lingvistice a factorilor sociali pentru a crește atât accesul la limba standard, cât și randamentul însușirii ei.

Exercițiul *alterității*, potrivit lingvistului român I. Oprea [26, p. 200] nu se rezumă doar la folosirea limbii în comunicare, ci privește întreaga sa viață în societate. În această ordine de idei, achiziția lingvistică, percepută tradițional ca dilema profesorului care predă o limbă, a extins lista factorilor cu influență asupra procesului educațional de la instrumente vizibile (curricula, manuale, dicționare etc.) spre dimensiuni psihologice și sociale, deseori implicite (atitudini, stereotipuri, relații de putere, etc.).

Limbajul este, potrivit lui E. Coșeriu [27, p. 10], un *fapt social* și un *produs* al societății umane comparabil cu instituțiile sociale, influențat de normele și aspirațiile comune. Aceste norme și aspirații se transmit în procesul însușirii și utilizării limbajului. Deși optează tradițional pentru aspectul prescriptiv-normativ al predării limbilor, sistemele educaționale nu pot evita provocările factorilor sociale care determină variația.

Eterogenitatea mediului educațional, de natură diferită în funcție de contextul educațional, dictează includerea în politicile de achiziție lingvistică a strategiilor de ajustare la particularitățile mediului din care provin elevii. Astfel de ajustări sunt necesare, în primul rând, pentru creșterea ratei de succes în însușirea limbii standardizate și, apoi, în ordinea priorităților, a celorlalte limbi necesare în activitatea socială și economică a statului. Calea de la discursul cu privire la astfel de strategii până la implementarea acestora este, de regulă, complexă.

Sociolingvistul belgian J. Jaspers [20, p. 704 - 05] demonstrează prin exemple din discursul ministrului flamand al educației, F. Vandenbroucke, intitulat „Oportunitățile egale implică trei priorități clare: limba, limba și iar limba", prezentat la o conferință din 2007, dar și prin exemple din activitatea altor oficiali europeni, că politicienii, de regulă, nu intră în esența problemelor de educație lingvistică. Lefstein [Ibid.] califică activitatea politicienilor în acest sens drept „performanță simbolică", tradusă, pe lângă ordine, inspecții și sancțiuni, prin declarații menite să demonstreze preocuparea pentru *acces echitabil* la învățarea *limbii standardizate* în școală în spiritul respectării multilingvismului și diversității, însă fără a intra în esența și particularitățile problemelor.

Sunt aduse exemple de discurs care pretind să ofere soluții, însă rămân la nivel de stereotipuri, reflectând învățarea *limbii standardizate* drept proces accesibil tuturor în egală măsură [Ibid., p. 706]: „muncă asiduă, disciplină și simțul datoriei", „să ridicăm cât mai sus standardele învățării limbii în fiecare școală prin creșterea nivelului de disciplină".

Un alt tip de exemple sunt calificate de sociolingviști drept „blamarea victimei". Acestea se referă, pe de o parte, la declarațiile politicienilor cu privire la elevii care „trebuie să-și ridice standardele personale de învățare a limbii făcând un efort împreună cu părinții lor", iar, pe de altă parte, sunt vizate cadrele didactice pornind de la ideea implicită că „fiecare învățător este prin definiție un învățător de limbă", fiindcă se presupune că „fiecare învățător, indiferent ce disciplină, predă, vorbește limba corect" [Ibid.].

În paralel cu astfel de discursuri, statele membre ale Uniunii Europene caută, totodată, soluții pentru ameliorarea proceselor de achiziție lingvistică. De exemplu, în România, în Programul de guvernare la capitolul Educație pentru perioada 2009 – 2012 s-a pus accentul pe nevoia ajustării strategiilor educaționale la particularitățile contextului educațional prin „elaborarea şi monitorizarea de proiecte sau programe de protecție și susținere educațională destinate elevilor care provin din categoriile populaționale defavorizate din rațiuni diverse" [28, p. 83-84].

Constatăm conștientizarea nevoii de ajustare la particularitățile mediului educațional și în Programul universitar, din 2006, de formare în domeniul pedagogiei pentru învățământul primar și preșcolar adresat cadrelor din mediul rural [29], iar în 2007 prin Proiectul pentru Învățământul Rural [30], elaborat de Ministerul Educației şi Cercetării pentru teoria și practica predării limbii și literaturii române.

Proiectul din 2006 [29, p. 8] accentuează rolul multiaspectual al limbajului în dezvoltarea copilului: acumularea și utilizarea cunoștințelor, interacțiunea cu alții și integrarea în grupuri de copii, exprimarea gândurilor, formularea întrebărilor și răspunsurilor și manifestarea sentimentelor. Autorii proiectului văd misiunea profesorului în identificarea diferențelor între limbajul copilului și standardele impuse de sistemul educațional, urmată de identificarea strategiilor potrivite în funcție de particularitățile fiecărui copil. Scopul de bază în dezvoltarea limbajului, inclusiv gradul de corectitudine în utilizarea limbajului, urmează să fie determinate prin prisma accesului la procese cognitive și de interacțiune socială.

Posibilitatea de a-l înțelege pe Celălalt, în pofida variației, se datorează *principiului alterității*. Paradoxal la prima vedere, binomul varietate – omogenitate lingvistică constituie atât o piedică, cât și o soluție a interacțiunii umane, reprezentând lingvistic ambivalența și polaritatea naturii umane în raportul individual dintre Eu și Celălalt. Principiul alterității, potrivit lui E. Coșeriu [31, p. 138] justifică existența limbilor în varietatea lor și face ca limbajul să fie un fapt social.

Alteritatea negativă permite identificarea și conștientizarea diferențelor, iar alteritatea pozitivă permite identificarea căilor de acomodare a diferențelor, ceea ce presupune, potrivit eticii lui E. Levinas, dialog și negociere, nu dominare. În opinia lui P. Charaudeau (1988) [32], principiul alterității implică o comunicare bazată pe parteneriat în care asemănarea vine din „co-construirea sensului", iar diferența din „rolurile diferite ale participanților".

Analiza și descrierea totalității varietăților de limbă sunt imposibile, susține cercetătoarea din Republica Moldova L. Botnari [33, p. 24], deoarece nici limba nu are limite distincte. Imposibilă este și o tipologie exhaustivă a varietăților sau o metodă unică de identificare a varietăților. În timp ce lingviștii de factură europeană tind să meargă deductiv de la clasificarea varietăților spre identificarea exemplelor, lingviștii de factură americană anglo-saxonă optează, mai ales, pentru

identificarea inductivă a *varietăților* în *comunitățile lingvistice*, în baza unui ansamblu de date empirice, or nici această afirmație nu constituie o axiomă.

Variabilitatea (DEX Online), în general, este însușirea unui lucru, a unui fenomen etc. de a varia, de a lua forme și aspecte diferite. Aplicată limbajului, consideră D. Stosic și B. Fagard [38, p. 24], variabilitatea poate fi considerată drept una dintre proprietățile sale fundamentale. Însăși capacitatea de a vorbi este determinată de variație din moment ce evoluția ei atât ontogenetică, cât și filogenetică e conectată cu experiența socio-culturală și are loc odată cu dezvoltarea capacităților fiziologice și cognitive ale ființelor umane.

Ne aliniem opiniei expuse de D. Stosic și B. Fagard [Ibid.] potrivit căreia, de regulă, locutorii care aparțin unor *comunități lingvistice* diferite utilizează strategii și mijloace lingvistice diferite pentru a descrie aceeași situație. Așadar, nu putem ocoli noțiunea de *comunitate lingvistică,* acel grup de referință în care se formează un anumit tip de *reprezentări* despre identitatea lingvistică a comunității și, totodată, atitudini față de limba standard și față de variația lingvistică.

Potrivit lingvistei din România I. Vintilă-Rădulescu (2002) [35, p. 20], *comunitatea lingvistică*, este „o societate umană care, stabilită istoric într-un spațiu determinat (recunoscut sau nu), se identifică drept popor și care și-a dezvoltat o limbă în comun, ca mijloc natural de comunicare și de coeziune culturală între membrii săi". Autoarea delimitează [Ibid, p. 22], în cadrul *comunității lingvistice,* grupul lingvistic, definindu-l drept grup social având aceeași limbă, stabilit pe teritoriul unei comunități lingvistice diferite, fără a avea antecedente istorice echivalente.

Totuși, definiția în cauză nu reprezintă, neapărat, eterogenitatea și *varietățile lingvistice* determinate atât de stratificarea socială, cât și de diversitatea culturală caracteristice, în diferită măsură, oricărei națiuni. Considerăm că definiția de mai sus descrie, mai ales, particularitățile unei comunități echivalente cu națiunea care se formează, în opinia lingvistului britanic, P. L. Patrick, în baza *prestigiului* social oferit de adoptarea *limbii standard,* echivalente, de regulă, cu *limba națională* [36, p. 580].

Dacă abordăm noțiunea de *comunitate lingvistică* doar prin prisma limbii standard care o unifică, riscăm să trecem cu vederea eterogenitatea și, în consecință, o panoplie de posibilități de creștere a gradului de însușire a limbii standard ajustate la particularitățile comunităților. Prin urmare, avem nevoie de o altfel de definiție, care ar reprezenta complex ideea lui P. L. Patrick [Ibid., p. 596] despre *comunitatea lingvistică* drept „unitate socială a analizei lingvistice".

Cercetătoarea din Republica Moldova L. Colesnic-Codreanca [37, p. 75] optează pentru definiția lingvistului francez Ch. Baylon (1993) care nu vede *comunitatea lingvistică* drept un ansamblu de locutori utilizând același cod lingvistic, ci, urmând postulatele lui W. Labov, drept „un grup social care respectă aceleași norme relativ la limbă, aceleași atitudini sociale față de ele".

U. Weinreich, W. Labov și M. Herzog, în opinia sociolingvistei franceze A. Bretegnier [38, p. 75], în articolul lor din 1968, considerat manifestul sociolingvisticii, au propus noțiunea de „eterogenitate structurată", invitând lingviștii să gândească în termeni de „diferențiere ordonată în cadrul limbii utilizate de o comunitate". Prin studiile întreprinse în New York, W. Labov a demonstrat empiric eterogenitatea lingvistică structurată social, alături de stratificarea socială a limbii în cadrul unei comunități și a unui context social-lingvistic.

Totodată, Bretegnier identifică, în teoriile lui Labov cu privire la *comunitatea lingvistică,* drept element de coeziune pentru o comunitate lingvistică împărtășirea normei legitime comune (limba standard, de regulă, însă poate fi și o normă de prestigiu ascuns). Or, *limba standard* poate prezenta o valoare socială semnificativă pentru locutorii care, în virtutea statutului lor social, practică strategii lingvistice diferite de cele standardizate.

J. J. Gumperz (1982) [Apud. 36, p. 593] revizuiește definițiile anterioare și sintetizează într-o definiție nouă atât contribuția lui D. Hymes, cât și pe cea a lui W. Labov. Astfel, c*omunitatea lingvistică* este definită drept „sistem de diversitate organizată, unificat prin norme și aspirații comune". Membrii unei astfel de comunități variază, de regulă, în raport cu anumite credințe sau aspecte ale comportamentului. Acest tip de variație, neuniformă la prima vedere, observată la nivelul individului, prezintă totuși regularități sistematice la nivelul statistic al faptelor sociale.

În definițiile lui Hymes și Gumperz apare implicit ideea *alterității* prin faptul că locutorii nu sunt definiți în mod exclusiv prin poziția lor socială, ci prin norme împărtășite și convenții sociale negociabile, create în colaborare și (re)construite în procesul interacțiunii. Din acest punct de vedere, *comunitatea lingvistică* este spațiul în care, prin interacțiune, limba funcționează ca o practică socială de negociere și construire a sensului comun.

Variabilitatea lingvistică – funcționalitate, tipologie și elemente de terminologie

Variabilitatea lingvistică în cadrul unei comunități poate fi de natură diferită: interlingvistică, intralingvistică, diacronică, diatopică, diastratică, diafazică, diamezică și diagenică (cf. Labov 1972 ; Mioni 1983 ; Chambers 2003 ; Gadet 2003). Deși, până în prezent au fost identificate numeroase tipuri de *variații lingvistice*, variabilitatea nu este nici infinită, nici total impredictibilă, consideră Stosic și Fagard [34], fiind limitată de posibilitățile noastre cognitive și de particularitățile contextului lingvistic și social.

Tipurile de variație clasificate utilizând arhitectura „-dia" [24, Ungureanu p. 261] au pornit de la termenii *diatopic* (factorul geografic) și *diastratic* (factorul stratificării sociale) și antiteticii *sintopic* și *sinstratic*, propuși de lingvistul norvegian L. Flydal (1951) [Apud 33, p. 28]. E. Coșeriu [39, p. 142] a completat clasificarea cu varietatea *diafazică* (factorul stilistic sau de uz), urmată de varietatea *diacronică* (factorul de timp) [40, p. 57].

J. Wüest (2009) [41] relevă la A. M. Minioni (1983) variația *diamezică*, determinată de diferențele existente între mijloacele de comunicare în scris și în vorbire. În ultimii ani, pe lângă sociolectele generate de stratificarea socială, se discută, de asemenea sexolectele (variația de gen), calificate drept *variație diagenică*, considerată, totodată, drept una dintre *variațiile diastratice* [42; 33, p. 28].

G.Lüdi și B. Py (1986, 2013) [43], pornind de la experiența lingvistică bi- și plurilingvă a multor vorbitori din Europa și din lume, introduc în clasificările existente *variația xenolectală,* determinată de influența limbii primei socializări asupra modului de exprimare în alte limbi și vice-versa. Prin variația în cauză se examinează, inclusiv, factorii discursivi și situaționali care influențează alegerile de resurse lingvistice efectuate de bi- și multilingvi.

Nu putem trece cu vederea nici repercusiunile a ceea ce vedem și citim în jurul nostru [vezi și 33, p. 25]. Credem că am putea vorbi și despre o *variație mediatică*, influențată de imagini combinate cu text. Deși, în ultimele două decenii, se întreprind studii pentru a înțelege influența spațiului lingvistic real (peisajul lingvistic: panouri stradale, inscripții etc.) [44] asupra achiziției lingvistice, spațiul lingvistic virtual (mass-media online, rețele sociale, jocuri online etc.) [45] încă nu este suficient examinat în această privință.

Bunăoară, fenomene caracteristice rețelelor sociale, descrise în literatură drept "filter bubbles" (Pariser 2011), "ideological frames" (Scheufele, 1999; Guenther et al. 2020) și "echo chambers" (Cinelli et al., 2021) prezintă riscul creării unor spații cu discurs unilateral și alegeri limitate (Holone 2016). Astfel, potențialul spațiului virtual de a formata discursul și, în consecință, gândirea și comportamentul utilizatorilor este îngrijorător și necesită studii aprofundate.

F. Gadet (2021) [p. 332] consideră că, până în prezent, s-au conturat două direcții mari în studiile cu privire la varietate : unele se concentrează prioritar asupra funcționării sistemului, pe când altele - asupra rolului celor care produc un discurs. În acest context, cercetătoarea din Republica Moldova L. Răciulă (2010) [47, p. 51] vede direcțiile respective în abordarea variabilității drept delimitarea planului general (obiectiv) al limbii de cel individual (subiectiv) al vorbirii, adică, delimitarea variabilității limbii de variabilitatea vorbirii.

În sensul acestei lucrări, este relevantă examinarea *variației* sociale și stilistice, potrivit lui W. Labov (1972) [23], din perspectiva gradului de conștientizare a locutorilor față de variantele utilizate de ei și de alți membri ai comunității. În urma examinării distribuirii diferitelor tipuri de variabile, Labov a ajuns la concluzia că doar indicatorii sociolingvistici prezintă paterne care se repetă indiferent de situație și de gradul de autocontrol al vorbitorului.

Astfel de variații sunt determinate, în primul rând, de originea/poziția socială a vorbitorului și de condițiile în care se produce discursul. Tipurile varietăților se identifică nemijlocit în cadrul comunităților, în funcție de scopul cercetării, inclusiv în cazurile când se caută să se identifice diferențele între varietățile lingvistice aduse de elevi din comunitățile cărora aparțin și limba standard pe care o învață și, eventual, în care învață.

Pentru J. Chambers (2003) [Apud. 46], diferențele existente între *limba standard* și *varietățile sociale* sau vernaculare pot avea, deseori, un substrat ideologic. Sistemul lingvistic numit *limba standard,* constituind o instituție alături de alte instituții statale, are tendința să reziste schimbărilor spontane, spre deosebire de sociolectele care urmează mai ușor reguli nescrise cum ar fi: economie lingvistică, efort minim, nivelare fonetică etc.

Varietatea lingvistică declanșează *stereotipuri* și antrenează inevitabil judecăți de valoare în sistemul educațional cu privire la ce este corect sau incorect în procesul achiziției lingvistice, adecvat sau inadecvat, acceptabil sau inacceptabil. Judecățile de valoare sunt manifestate prin atitudini, bazate pe anumite reprezentări sau imagini mentale ale corectitudinii lingvistice [48; 24, p. 27], de cele mai dese ori implicite și greu de conștientizat chiar de cei care le exprimă.

Potrivit sociologului francez P. Bourdieu [49, 50], în cadrul unui stat, varianta standardizată a limbii oficiale este considerată limbaj legitim. Gradul de stăpânire a acestui limbaj determină *capitalul lingvistic* al vorbitorului și nivelul profitului pe care îl poate obține pe *piața lingvistică* [50, p. 43 - 44]. Termenul *capital lingvistic* îmbină conceptele competență socială și competență lingvistică, iar termenul *piața lingvistică* [49, p.123] desemnează un spațiu al practicilor lingvistice îndată ce o persoană produce un discurs în cadrul unei situații de comunicare.

Discursul, în acest sens, este un mesaj destinat altor oameni spre descifrare și, în același timp, un produs supus evaluării, în funcție de gradul adecvării competențelor. Iar adecvarea se evaluează, explicit, în baza criteriilor prestabilite și, implicit, în baza *atitudinilor* și *stereotipurilor* lingvistice. Însușirea limbii standard contribuie la acumularea capitalului lingvistic al vorbitorului și îl ajută, în cadrul sistemului de învățământ, să însușească alte discipline, iar înafara sistemului educațional să participe la viața socială.

În perioada constituirii statelor-națiune, începând cu cea de-a doua jumătate a sec. XIX, unul dintre scopurile principale ale învățământului public este unificarea lingvistică, prin predarea extinsă a *limbii standard* [24, p. 154]. Limba standard este privită și însușită, însă, în perioada respectivă, detașat de fenomene culturale, sociale și de subiectivismul utilizatorului. Însușirea limbii este fundamentată de teorii ca Modelul Academiei Franceze sau Școala de la Praga care pun accentul pe aspectul esențial și pe studiul formal al limbii ca sistem.

În virtutea perioadei în care au fost dezvoltate, teoriile menționate, potrivit cercetătorilor cehi J. Nekvapil, B. H. Jernud și J. V. Neustupnyi [51, 52] nu iau în calcul (1) conexiunea dintre *cultivarea limbii* și *planificarea statutului limbii* (statutul fiind lăsat doar pe seama elitelor) și față de (2) contactul și interacțiunea celorlalte limbi sau variații lingvistice cu *varianta standardizată a limbii oficiale* și potențiale repercusiuni asupra procesului de însușire a ei. Deși aceste două aspecte se află în centrul cercetărilor politicii și planificării lingvistice, măsura în care rezultatele sunt aduse la cunoștință și implementate în sistemele educaționale diferă considerabil de la un stat la altul.

Orice *piață lingvistică* face parte dintr-o *piață a limbilor* (Fig. 1) [50, p. 35], care presupune o anumită *bursă a limbilor*. Fiecare limbă pe această piață a „practicii simbolice cu caracter social" [Ibid.] are o anumită cotație care îi determină valoarea. Astfel, există limbi cu o *cotație mare*, ușor de exportat în toată lumea, cum este engleza globală sau rusa în țările post-sovietice, sau franceza în fostele colonii.

Limbile în cauză generează atitudini diferite, fiind percepute în funcție de mediul lingvistic drept limbi hegemonice și/sau drept limbi care contribuie la creșterea capitalului lingvistic. Alături de acestea, există limbi care nu ies din granițele țărilor unde sunt vorbite și unele se confruntă cu riscuri mari de a-și pierde funcționalitatea sau statutul.

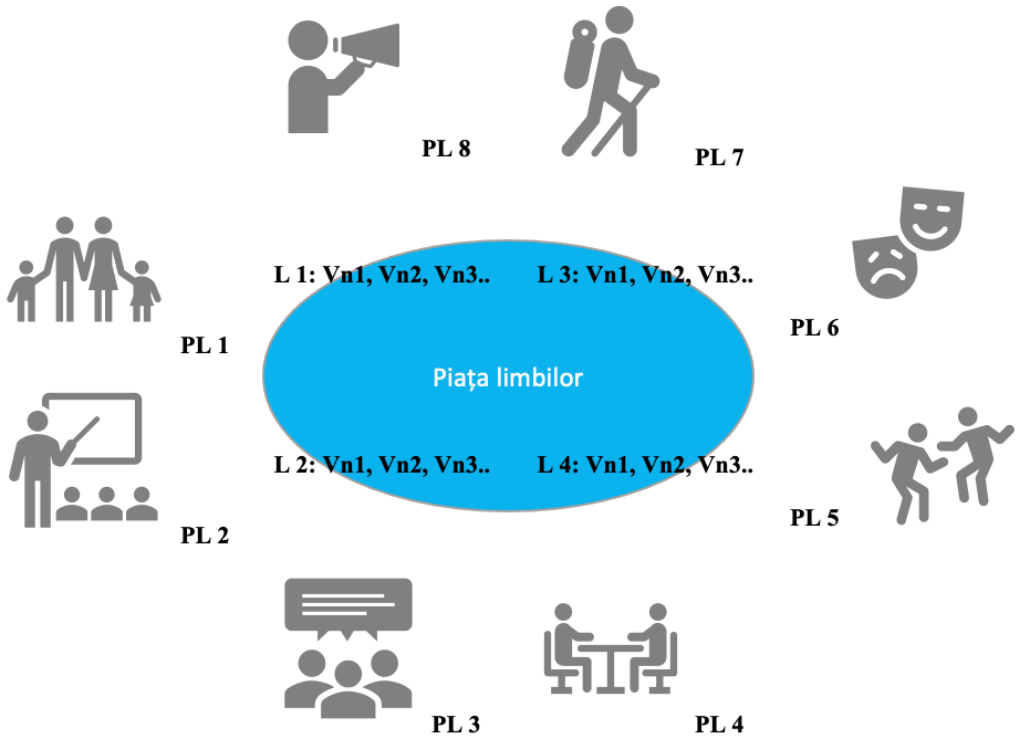

Fig. 1. *Schematizarea pieței limbilor și a piețelor lingvistice (elaborat de autori)*

Predarea extinsă a limbii standard rămâne o prioritate a sistemelor educaționale și la începutul sec. XX, iar dezvoltarea politicilor și proceselor de achiziție lingvistică a fost determinată de două particularități esențiale [18, p.19 – 29; 53, p. 201- 202; 54]:

- dezvoltarea învățământului de masă începând cu anii `60 ai sec. XX;
- eterogenitatea în creștere constantă a mediului școlar.

În a doua jumătate a sec. XX, sociolingviștii văd drept scop principal al învățământul public, în cadrul achiziției lingvistice, asigurarea accesului echitabil la învățarea limbii standard, luând în calcul varietatea lingvistică sau limba adusă de elevi din familie [20; 22]. W. Labov [55] a fost unul

din primii sociolingviști care au demonstrat că *varietatea dobândită în familie* poate fi atât de diferită, încât procesul de achiziționare a *limbii standard* va necesita strategii de adaptare.

Investigând postulatele lui Labov în diferite contexte educaționale, teoriile recente [20; 22] contraargumentează opinia frecventă în mediul educațional și înafara lui, potrivit căreia *varianta standard* a unei *limbi oficiale* este, în mod implicit, accesibilă oricărui membru al societății și la fel de implicită este percepția utilității și a atractivității *variantei standard* în sistemul educațional.

În funcție de gradul *eterogenității comunităților*, sistemelor de educație postmoderne le revine, în primul rând, misiunea de a construi un cod comun (limba standard), funcțional pentru asigurarea comunicării în cadrul unui stat. În afară de aceasta, drept priorități ale politicilor de *achiziție lingvistică*, în diferite zone geografice, au fost identificate (Busch, 2011; Duarte, 2011; Gorter &Cenoz, 2011; Ziegler, 2011) [21, p. 13]:

1) Să ajute elitele în studierea unei limbi străine de prestigiu (cel mai frecvent, engleza).

2) Să asigure o tranziție ușoară în sistemul educațional de la limba minoritară sau limba migranților spre limba dominantă a statului.

3) Să asigure condiții pentru alfabetizare în limbile minoritare și pentru menținerea limbilor minoritare.

4) Să promoveze programe de bilingvism bidirecțional orientate spre comunitățile eterogene, încurajând bilingvismul în cadrul comunităților.

Logica direcțiilor menționate mai sus derivă din discursul postmodernist care promovează respectul față de *alteritatea lingvistică* și valoarea fiecărei limbi în cadrul unui stat: valoarea funcțională a limbilor oficiale și a limbilor străine și valoarea identitară a limbilor primei socializări (limbile naționale, limbile minoritare, limbile imigranților) vorbite în cadrul comunităților. În opinia cercetătoarei din România, E. M. Tódor [56], acest discurs care „sună bine“ este omniprezent în zilele noastre, însă transpunerea lui în acțiuni concrete deseori rămâne la nivelul unui „formalism manifestat“.

Este evident că sistemele educaționale nu sunt în măsură să găsească soluții pentru întreaga panoplie de probleme legate de diferențele între *limba standard* și *variantele* aduse de elevi. Primul și cel mai important pas pe care pot să-l facă și care nu necesită resurse importante este să recunoască că un anumit număr de elevi (din familii în care se vorbesc alte limbi, din regiuni în care se utilizează o anumită varietate, din medii sociale defavorizate în care se utilizează alt registru lingvistic etc.) se confruntă cu dificultăți în însușirea limbii standard.

Al doilea pas ar fi includerea elevilor în căutarea soluțiilor adecvate pentru a crește gradul de însușire a limbii standard ținând cont de diferențele existente între limba standard și sociolectele elevilor. În opinia cercetătorului din Olanda L. Verhoeven [22, p. 391 - 92], rolul de coach (mentor sau îndrumător) al profesorului va contribui la un proces de însușire în care elevii nu rămân doar receptori, ci sunt incluși în procesul de comunicare, sunt percepuți drept creatori de conținut cu valoare socială (prin opiniile și atitudinile manifestate), iar intențiile lor de comunicare sunt luate în calcul.

Într-un astfel de cadru, învățarea este facilitată de profesor și/sau de interacțiunea cu semenii, iar elevii învață să identifice căi eficiente, adaptate la nevoile lor pentru însușirea limbii. Profesorii, la rândul lor, ajută elevii să identifice calități și competențe, care contribuie la dezvoltarea *autonomiei. Comunicarea elev – profesor și elev – elev* în clasa de predare a limbilor, calitatea interacțiunii și, implicit, a relațiilor pe care o scot în evidență, alături de impactul lor asupra *procesului educațional lingvistic* (Weaver, 1990) [Apud.57; vezi și 58] au intrat în vizorul achiziției lingvistice la sfârșitul sec. XX, începutul sec. XXI.

Concluzii

Alteritatea, fiind un obiect de studiu transversal, valorifică modul în care un subiect acceptă gândirea, limba, discursul și cultura Celuilalt. Confruntarea cu o limbă diferită în procesul achiziției lingvistice, fie din punct de vedere cultural, geografic sau temporal, impune alegeri care pot duce fie la crearea soluțiilor *ad hoc*, fie la scoaterea la suprafață a ineficienței soluțiilor existente, fie la crearea de elemente noi. Abordările teoretice permit cercetătorilor din domeniul științelor limbajului să se reunească în jurul unei probleme comune pentru a căuta metode și strategii de soluționare a acesteia.

Având în vedere că achiziția lingvistică include procese cognitive de masă, care implică o responsabilitate etică față de Celălalt, este important să ne întrebăm periodic: cum putem aduce alteritatea în prim-plan ca un concept critic, evitând riscurile unui discurs rigid și totalitar?

Integrarea discursului *alterității* în sistemele de învățământ presupune că politicile de achiziție lingvistică destinate învățământului public vor lua în calcul două dimensiuni importante:

- Centrarea pe elev care implică, în acest caz, să se țină seama de: prima socializare lingvistică a elevilor; particularitățile socio-culturale ale mediului din care provin; elementele definitorii ale identității și personalității elevilor.

- Cunoașterea și actualizarea particularităților contextului socio-cultural în care se implementează politicile de achiziție lingvistică. Sistemele de învățământ, de regulă, realizează ceea ce este maximal posibil, însă, se ciocnesc inevitabil de limitările impuse de contextul în care operează.

Referințe bibliografice:

1. GARCÍA, O., SKUTNABB-KANGAS, T., TORRES-GUZMÁN, M. (coord.) *Imagining multilingual schools: languages in education and glocalization*. Clevedon, UK: Multilingual Matters, 2006. ISBN 1853598941.
2. АПОЛЛОНОВ И. А., Пархоменко Е. В. Инаковость как отстраивание себя в пространстве языковой картины мира [online]. В: *Общество: философия, история, культура*. 2017. №12, с. 22-25 [citat 10.03.2022]. Disponibil: https://cyberleninka.ru/article/n/inakovost-kak-otstraivanie-sebya-v-prostranstve-yazykovoy-kartiny-mira
3. DOINAŞ Ş. A. Eu şi celălalt. În: *Secolul 21 – Alteritate*. Editura: Fundația Secolul 21, 2002, p. 8 – 14. ISBN: 2000000151946
4. LIENDLE, M. Altérité [online]. În : Formarier, M. éd., *Les concepts en sciences infirmières*. 2ème édition. Toulouse : Association de Recherche en Soins Infirmiers. Hors collection [online], 2012, p. 66-68. [citat 10.03.2022] DOI: 10.3917/arsi.forma.2012.01.0066. Disponibil: https://www.cairn.info/---page-66.htm
5. КИСЛЯКОВА, Е. Ю. Теоретико-методологические предпосылки изучения инакости как категории лингвистики [online]. В: *Вестник ВолГУ*. Серия 2: Языкознание. 2011, no. 2, с. 205-210 [citat 10.03.2022]. ISSN 1998-9911. Disponibil: https://cyberleninka.ru/article/n/teoretiko-metodologicheskie-predposylki-izucheniya-inakosti-kak-kategorii-lingvistiki
6. LEBRUN, J.-P. Avant-propos [online]. Dans : *L'altérité est dans la langue. Psychanalyse et écriture*, sous la direction de Lebrun J.-P., Malinconi N., Toulouse : Érès, Humus, le désir de l'analyste en acte, 2015, p. 9-10. [citat 01.03.2022], Disponibil: https://www.cairn.info/---page-9.htm
7. FERRÉOL G., JUCQUOIS G. (Coord.) *Dictionnaire de l'altérité et des relations interculturelles.* Armand Colin, 2003, 368 p. ISBN 2200263430
8. POPESCU-NEVEANU, P. *Tratat de psihologie generală*. București: Editura Trei SRL, 2021. 890 p. ISBN 9786064010216.
9. HOFSTEDE, G., HOFSTEDE G. J., MINKOV, M. *Cultures and Organizations - Software of the*

Mind: Culture as mental programming. 3rd Edition. Mac Grow Hill, 2010. 560 p. ISBN 978-0-07-177015-6.
10. LEVINAS, E. *Altérité et transcendance.* Paris: Livre de Poche, 2006, 185 p. ISBN 2-253-13084-2
11. Vladimir Putin a anunțat, într-un discurs, că a trimis armata în Ucraina : „Este teritoriul nostru istoric" [online]. Publicat 24.02.2022. [citat 16.03.2022]. Disponibil: https://www.zdg.md/stiri/stiri-externe/vladimir-putin-a-anuntat-intr-un-discurs-ca-a-trimis-armata-in-ucraina-este-teritoriul-nostru-istoric/
12. RADOSLAV, D. Admiratul domn Lavrov: Un propagandist bolșevic, rătăcit în timpul nostru [online]. Publicat 16.03.2022. [citat 16.03.2022]. Disponibil: https://republica.ro/admiratul-domn-lavrov-un-propagandist-bolsevic-ratacit-in-timpul-nostru
13. DEWITTE, J. La lignification de la langue [online]. Dans : *Hermès*, La Revue, 2010/3 (n° 58), p. 47-54. DOI : 10.3917/herm.058.0047. [citat 01.03.2022]. Disponibil: https://www.cairn.info/revue-hermes-la-revue-2010-3-page-47.htm
14. CHARAUDEAU, P. L'information comme discours [online]. Dans: *Les médias et l'information. L'impossible transparence du discours*, sous la direction de Charaudeau P. Louvain-la-Neuve : De Boeck Supérieur, « Médias-Recherches », 2011, p. 29-42. [citat 01.03.2022]. Disponibil: https://www.cairn.info/--9782804166113-page-29.htm
15. DEHELEAN, C. Despre identitate vs. alteritate. În: *Arca*, Arad, 2018, Nr. 4-5-6 [online] ISSN 1221-5104. [citat 10.03.2022]. Disponibil: http://www.uniuneascriitorilorarad.ro/ARCA/2018/4-5-6_2018/01_pre-texteCD_4-5-6_18.html
16. ЗБАНЦ Л., ЗБАНЦ К., Параметры формирования навыков межкультурного общения в подготовке переводчиков. В: *Иностранные языки в высшей школе*. Выпуск 2, nr. 13, Рязань, 2010, с. 32-41, ISSN 2072-7607
17. BACHMANN-MEDICK, D. Alterity — A Category of Practice and Analysis. Preliminary Remarks [online]. In: *On Culture: The Open Journal for the Study of Culture*, 2017, nr 4. [citat 05.03.2022]. Disponibil: http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2017/13387/
18. MOLDOVANU, G. *Politică şi planificare lingvistică: de la teorie la practică* (pe baza materialelor din Republica Moldova și din alte state). Chișinău: ASEM, 2007. 371 p. ISBN 978-9975-75-367-8.
19. BAYLON, Ch. *Sociolinguistique. Societe, langue et discours.* Deuxieme edition. Nathan, 1996. 303 p. ISBN-10: 2091908789, 978209190878
20. JASPERS, J. Language education policy and sociolinguistics [online]. Toward a new critical engagement. In: TOLLEFSON, J. W, PEREZ-MILANS, M. *The Oxford Handbook of Language Policy and Planning*. Oxford UP, 2018, pp. 704 – 723 [citat 05.07.2019]. ISBN 9780190458898. Disponibil: https://www.academia.edu/30349426/Language_Education_Policy_and_Sociolinguistics_Toward_a_New_Critical_Engagement
21. TOCHON, F. V. (coord.) *Language Education Policy Unlimited: Global Perspectives and Local Practices.* University of Wisconsin-Madison: Deep University Press, 2015. 450 p. ISBN 1939755069.
22. VERHOEVEN, L. Sociolinguistics and Education. In: F. COULMAS (coord.) *The Handbook of Sociolinguistics*. Blackwell Publishing, 2017, pp. 387 – 404. ISBN 9781405166256.
23. LABOV, W. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1973, (1972). 336 p. ISBN 9780812210521.
24. UNGUREANU, C. *Dictionar de terminologie sociolingvistica*. București: Institutul European, 2017. 346 p. ISBN 978-606-24-0195-5.
25. CHOMSKY, N. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: The MIT Press, 1965. 251 p. ISBN 9780262030113.
26. OPREA, I. *Elemente de filosofía limbii*. Iași: Institutul Cultural Român, 2007. 402 p. ISBN 978-973-611-456-4.
27. COŞERIU, E. *Omul şi limbajul său: Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală.* Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2009. 458 p. ISBN 9042909137.
28. SARAMANDU, N., NEVACI, M. *Multilingvism și limbi minoritare în România* [online]. București: Academia Română, 2009. 135 p. [citat 15.09.2020]. Disponibil: http://www.dri.gov.ro/wp-content/uploads/2014/02/Multilingvism-si-limbi-minoritare-in-Romania.pdf
29. MOLAN V., BIZDUNĂ M. *Program universitar de formare în domeniul: Pedagogie pentru învățământ primar și preșcolar adresat cadrelor din mediul rural. Didactica limbii și literaturii*

române. [online] Ministerul Educației și Cercetării: Proiectul pentru învățământul rural, 2006, 143 p. [citat 15.09.2020] ISBN 10973-0-04558-5 http://tinread.usarb.md:8888/tinread/fulltext/morari/didactica_limbii.pdf
30. SĂFTOIU, R. *Limba şi literatura română. Teoria şi practica limbii* [online]. Proiectul pentru învăţământul rural. Ministerul Educaţiei şi Cercetării, 2007. 162 p. [citat 15.09.2020]. Disponibil: https://www.scribd.com/doc/34044011/Teoria-Si-Practica-Limbii
31. COȘERIU, E. Socio- şi etnolingvistica. Bazele şi sarcinile lor. În: *Lingvistica din perspectivă spaţială şi antropologică. Trei studii, cu o prefaţă de Silviu Berejan şi un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel*. Chișinău: „Ştiinţa", 1994, pp. 129- 156. ISBN 5376018571.
32. CHARAUDEAU, P. Ce que communiquer veut dire [online]. Dans: Conférence de clôture du 9° Congrès de l'Association Québécoise des Enseignants de Français Langue Seconde, in Bulletin, vol. 10, N° 1, de l'AQEFLS, 1988. [citat 10.03.2022]. Disponibil: http://www.patrick-charaudeau.com/Ce-que-communiquer-veut-dire,47.html
33. BOTNARI, L. Teoria variabilității și aplicarea ei la limba română din Republica Moldova [online]. Teză de doctor în științe filologice. Chișinău, 2020. [citat 10.03.2022]. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2020/56357/liliana_botnari_thesis.pdf
34. STOSIC, D., Fagard B. Formes et sens : de l'unicité à la variabilité [online]. Dans: *Langages*, 2012/4 (n° 188), p. 3-24. DOI : 10.3917/lang.188.0003. [citat 10.03.2022]. Disponibil: https://www.cairn.info/revue-langages-2012-4-page-3.htm
35. VINTILĂ-RĂDULESCU, I. *Sociolingvistică şi globalizare.* Bucureşti: Oscar Print, 2001. 320 p. ISBN: 973-8338-19-0.
36. PATRICK, P. L. The speech community. In: J.K. CHAMBERS ș.a. eds, *Handbook of language variation and change.* Oxford: Blackwell, 2004, pp. 573-597. ISBN 0631218033.
37. COLESNIC-CODREANCA, L. Repere sociolingvistice privind comunitatea lingvistică din Basarabia (1812-1918) și sfera justiției [online]. În: *Filologia modernă*, Vol. 132, 2019, pp. 74 - 80. [citat 01.03.2022]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Filologia_moderna_Vol132_2019_pp74_80.pdf
38. BRETEGNIER, A. Communauté linguistique [online]. In: *Langage et société*, 2021/HS1 (Hors série), p. 51-55. DOI : 10.3917/ls.hs01.0052. [citat 01.03.2022]. Disponibil: https://www.cairn.info/revue-langage-et-societe-2021-HS1-page-51.htm
39. COȘERIU, E. Socio- şi etnolingvistica. Bazele şi sarcinile lor. În: *Lingvistica din perspectivă spaţială şi antropologică. Trei studii, cu o prefaţă de Silviu Berejan şi un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel*. Chișinău: „Ştiinţa", 1994, pp. 129- 156. ISBN 5376018571.
40. COȘERIU, E. Limbă istorică și dialect. În: *Fonetică și dialectologie*. XII, Editura Academiei Române, 1993. p. 55-66.
41. WÜEST, J. La notion de diamésie est-elle nécessaire ? [online]. Dans: *Travaux de linguistique*, De Boeck Supérieur, 2009, 2 n° 59, p. 147 – 162. ISSN 0082-6049 [citat 10.03.2022]. Disponibil: https://www.cairn.info/revue-travaux-de-linguistique-2009-2-page-147.htm
42. La variation diagénique [online]. [citat 10.03.2022]. Disponibil: https://histolf.ulb.be/index.php/les-varietes-du-francais/la-variation-diagenique
43. LÜDI, G., Py, B: Etre bilingue. Peter Lang. 4 e édition ajoutée d'une postface. (1986) 2013. 223 p. ISBN (PDF) 9783035106473
44. ZBANȚ L., SOLTAN A., 2018, Spațiul semio-lingvistic al afișajului stradal în orașul Chișinău. In: Probleme de romanistică și comunicare interculturală. Actele conferinței științifice cu participare internațională consacrată doctorului habilitat, profesorului universitar Ion Dumbrăveanu cu ocazia aniversării a 80-a de la naștere. Tomul II, p.177-183.
45. SAYERS D., SOLTAN A. et al. *The Dawn of the Human-Machine Era: A forecast of new and emerging language technologies* [online]. © 2021. DOI: https://doi.org/10.17011/jyx/reports/20210518/1 [citat 12.03.2022]. Disponibil: http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202105183003
46. GADET, F. Variation [online]. Dans: *Langage et société*, 2021/HS1 (Hors série), p. 331-336. DOI : 10.3917/ls.hs01.0332. [citat 12.03.2022]. Disponibil: https://www.cairn.info/revue-langage-et-societe-2021-HS1-page-331.htm
47. RĂCIULĂ, L. *Variabilitatea diafazică în cadrul unor serii stilistico-istorice*. Chișinău: Bons Offices, 2010. 189 p. ISBN 978-9975-80-322-9.
48. LABOV, W. The Social motivation of a sound change. In: *Word,* 1963, nr.19, pp. 273-309. ISSN 0043-7956.

49. BOURDIEU, P. *Questions de sociologie*. Paris : Éditions de Minuit, 1984/2002, 277 p. ISBN 2707318256.
50. BOURDIEU, P. *Ce que parler veut dire : l'économie des échanges linguistiques*. Paris: Fayard, 1982. 248 p. ISBN 2213012164.
51. NEKVAPIL, J. From language planning to language management: J. V. Neustupný's heritage [online]. In: *Media Komyunikeshon kenkyu (Media and Communication Studies)*, 2012, nr 63, pp. 5–21 [citat 18.05.2019]. ISSN 2432-048X. Disponibil: http://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/51178/1/MSC63_002.pdf
52. JERNUDD, B. H., NEUSTUPNY, J. V. Language plannning: For whom? In: L. LAFORGE (coord.) *Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*, Ottawa Québec: Les Presses de L'Université Laval, 1987, pp. 69–84. ISBN 2763771297.
53. COOPER, R. L. *Language Planning and Social Change.* Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 228 p. ISBN 0521336414.
54. RICENTO, T. (coord.) *Ideology, Politics and Language Policies: Focus on English.* Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 2000. 197 p. ISBN 9027218374.
55. LABOV, W. *The Social Stratification of English in New York City (2nd ed.).* New York: Cambridge University Press, 2006. 473 p. ISBN 9780511618208.
56. TÓDOR E. M. Alteritatea lingvistică în umbra întrebărilor deschise [online]. Observator cultural. Nr. 566. Publicat 11-03-2011. [citat 01.03.2022]. Disponibil: https://www.observatorcultural.ro/articol/alteritatea-lingvistica-in-umbra-intrebarilor-deschise/
57. NYSTRAND, M. Research on the Role of Classroom Discourse as It Affects Reading Comprehension. In: *Research in the Teaching of English* [online]. 2006, nr 4, pp. 392-412 [citat 12.08.20]. ISSN 0034-527X Disponibil: http://www.jstor.org/stable/40171709.
58. SOLTAN, A. Effective communication through appropriate language knowledge. In: *International Journal of Cross-cultural Studies and Environmental Communication*, 2014, nr 2/ 2013, nr 1/2014, pp. 74 – 84. ISSN 2285-3324.

ENUNȚUL AVERBAL IN CADRUL COMUNICĂRII PUBLICITARE

CZU: 81`42:659.1 DOI: 10.5281/zenodo.6517755

Cristina ENICOV
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID**:** 0000-0002-6065-401X

Articolul își propune sa examineze comunicarea publicitară, specificul său comunicativ, cât și enunțul, în care este absent verbul la o formă conjugată, care este prezent în această formă de comunicare. Discursul publicitar ca și orice tip de discurs este produsul unei situații de comunicare specifice. Sunt analizate principiile care stau la baza creării unui discurs publicitar. Printre principiile constructoare ale discursului publicitar putem numi concizia şi simplitatea, cât şi stilul emfatic. Enunțul averbal participă cu multă generozitate la crearea expresivității discursului publicitar.

Cuvinte-cheie*: comunicare, comunicare publicitare, discurs publicitar, text publicitar, enunț, averbal.*

AVERBAL STATEMENTS IN ADVERTISING COMMUNCATION

The article aims to examine the advertising communication, its communicative specificity, as well as the statement, in which the verb in a conjugated form, which is present in this form of communication, is absent. Advertising discourse, like any other type of discourse, is the product of a specific communication situation. The principles underlying the creation of an advertising discourse are analyzed. Among the constructive principles of advertising discourse, we can name conciseness and simplicity, as well as emphatic style. The averbal statement participates very generously in creating the expressiveness of the advertising discourse.

Keywords*: communication, advertising communication, advertising speech, advertising text, statement, averbal.*

În scurta perioada de dezvoltare de la sfârșitul secolului XX, științele comunicării cunosc în ultimele decenii o evoluție fulminantă. Cuvântul *comunicare* a devenit un însoțitor al celor mai tulburătoare experiențe intelectuale. Este unanim recunoscut, că toate procesele sociale implică şi un proces de comunicare, așa cum aceasta constă în transmiterea informațiilor între indivizi sau grupuri sociale [1, p. 12].

Producerea unui discurs este întotdeauna urmarea intenţiei de comunicare a unui individ concret, aflat într-o situaţie concretă de interlocuţie, aceasta din urmă fiind de unul din tipurile de interacţiune acceptate de un mediu social-cultural (adică de cultura unui spaţiu, la un moment de timp dat), această interacțiune fiind numită și situaţie de discurs sau de comunicare.

Unii cercetători în domeniul lingvistic consideră că orice enunţ are menirea să determine interlocutorul să adopte un anume tip de concluzii, mai mult chiar, Oswald Ducrot menționează că „toate comunicările ar avea o dimensiune publicitară” [2, p. 23]. În publicitate, putem presupune că sistemul de valori al comunicării este combinat cu elementele persuasive, care ajung să schimbe opiniile şi atitudinile destinatarilor pentru a le forma o concluzie urmărită.

Un element important (mai ales în ultimii ani), alături de conținut, este contextul comunicării. Lingvistul britanic M.A.K. Halliday a dat o importanță deosebită termenului "contextul situaţional al comunicării” pentru a contribui la precizarea modalităților în care limba variază după situaţia în care este folosită. După Halliday, selectarea formei lingvistice a unui enunţ este parțial determinată de trăsăturile contextului extralingvistic, adică ale contextului situaţional. Trăsăturile relevante ale contextului înseamnă în general mai mult decât mediul fizic înconjurător sau decorul în care este produs enunţul – ele includ factori mai speciali, cum ar fi tipul de relaţie socială implicată, natura canalului de comunicare adoptat, tipul de activitate în care enunţul este introdus şi subiectul la care

se referă. Ca utilizatori ai limbajului facem apoi ajustări fine şi recunoaştem ajustările produse de selecţia lingvistică, depinzând de contextul situaţional [*apud* 3, p. 89].

Publicitatea în opinia lui Ch . Baylon este comunicare: ea se supune regulilor generale ale comunicării. Orice mesaj are și un conținut, dar in același timp modifică relația care unește participanții la comunicare [4, p.287]. Bonnage și Thomas, teoreticienii francezi ai publicității, consideră că dificultatea principală a comunicării publicitare constă in două constrângeri sau presiuni fundamentale: pe de o parte publicitatea trebuie să-și găsească interlocutorul și să-i rețină atenția, iar pe cealaltă- ea trebuie sa acționeze într-un răstimp foarte scurt, fără a avea o a doua șansă. Un mesaj publicitar, conform opiniei cercetătorilor, sau este eficient imediat sau nu este deloc. În același timp, si chiar poate grație acestei dificultăți, în cazul când publicitatea atinge acest scop, ea devine o lecție de comunicare [*ibidem*].

Chiar daca publicitatea este comunicare, acesta este una foarte specifică. Gilles Lugrin, cercetător elvețian al discursului publicitar, consideră că comunicarea publicitară este părtașă şi are o finalitate clară. De asemenea, lingvistul accentuează natura bicefalică a instanței emițătoare, compusă dintr-un anunţător voalat, dar prezent în mod evident şi o agenţie ascunsă, ea însăşi la rândul ei fiind o instanţă multiplă [5, p. 26].

Emiţătorul în cadrul comunicări publicitare este reprezentat de un ansamblu format din două entităţi: (1) clientul (compania comercială), numit şi anunţător, care este beneficiarul publicităţii şi (2) agenţia de publicitate. Astfel, în cazul publicităţii, zona "emiţător" este formată dintr-un nou proces comunicaţional, publicitatea fiind de fapt un feed-back al unei comunicări anterioare între agenţia de publicitate şi clientul acesteia (anunţătorul). Anunţătorul este organizaţia sau persoana care oferă bani pentru o campanie publicitară şi este cel care comandă agenţiei de publicitate realizarea unui mesaj de informare sau de tip persuasiv, menit să informeze sau să modifice atitudinea unui grup ţintă în vederea cumpărării unui produs/serviciu. Trebuie, de asemenea, să luăm în considerare că fiecare agenţie cuprinde, la rândul său, diferiți poli emițători: redactor-editor, şef de publicitate, fotograf, grafist. Toţi aceşti actori asigură totuşi o enunţare unitară şi omogenă a discursului publicitar, o co-enunţare care corespunde unui proiect care le este comun. C. Kerbrat – Orecchioni [6, p. 22] subliniază asemănarea acestui model de comunicare cu cel de comunicare teatrală, unde emiţătorul original este înlocuit de o serie întreagă de emiţători. Pentru receptor însă, emiţătorul nu este niciodată agenţia, ci anuntatorul, clientul agenţiei, cel ce a plătit comunicarea.

În măsura în care publicitatea pune subiectele în situaţie de tranzacţie economică, ea a fost studiată tradițional în cadrul teoriei comunicării [7, p.29]. Totodată, e de menţionat faptul, că este vorba de o situaţie de comunicare și de o interacţiune scrisă foarte particulară, care nu poate fi redusă la schemele generale de comunicare lingvistică. În primul rând, luarea de cuvânt de instanţa emiţătoare fiind plătită, oricare mic anunţ necesită o investiţie înaltă, de aici vine importanța construirii concrete si concise a mesajului publicitar.

În al doilea rând, comunicarea publicitară este o comunicare întârziată în spaţiu şi timp, mediatizată şi distanţată de către suporturile sale, cu un răstimp uneori destul de îndelungat între conceperea anunţului şi lectura lui. Acest aspect impune construirea de enunțuri cu o semnificație universală, valabilă și inteligibilă pentru un public larg.

Apoi, este vorba de o comunicare solicitativă şi aleatorie, prin faptul că se adresează unui destinatar care nu o aşteaptă, şi care nu este în mod obligatoriu dispus să o accepte, deseori publicitatea fiind un element deranjant, jenat și stânjenitor. Acest destinatar, deci, trebuie interpelat şi imediat convins de a citi/ privi/ asculta mesajul care i se propune. Din aceste particularităţi specifice rezultă faptul că această structură comunicativă axată mai întâi pe căutarea stabilirii unui

contact are o funcţie fatică şi impersonală: instanţa emiţătoare este un contactor în căutarea unui număr cât mai mare posibil de contactaţi, pe care ea nu-i cunoaşte şi unicul lor punct comun este de a fi ocazional - cu toate riscurile de eşec pe care le poate avea - expuşi aceluiaşi mesaj [7, p.33].

Discursul publicitar ca și orice tip de discurs este produsul unei situații de comunicare specifice. Conform *teoriei enunțării,* avansate de către E. Benveniste, discursul înseamnă un eveniment verbal, utilizarea limbii de către un locutor care are în fața sa un receptor real sau virtual; discursul e rezultatul unor operații enunțiative de ordin subiectiv, de unde considerarea lui ca *activitate discursivă* [8, p.159]. În această ordine de idei menționăm opinia lui P. Charaudeau, referitoare la sensul unui enunț. Cercetătorul francez consideră că sensul unui enunț depinde de cadrul enunțiativ, adică semnificația se datorează circumstanțelor de comunicare [9, p. 98]. Astfel, enunțul, definit în funcție de cadrul lui enunțiativ, devine discurs cu semnificație specifică:

ENUNŢ (întrebuințare/sens) + SITUAŢIA DE COMUNICARE = DISCURS (semnificație).

Discursul are poate cea mai largă accepțiune deoarece orice enunț presupune un locutor și un alocutor, la primul funcționând intenția de a-l influența pe celălalt. Astfel, putem conchide că discursul publicitar rezultă din asocierea situației de comunicare publicitare - o anumită firmă, un producător intenționează de a face cunoscut produsul /serviciul său consumatorilor prin intermediul unui anunț publicitar, utilizând diverse strategii enunțiative.

Examinând specificul lingvistic al discursului publicitar, este de menționat că o parte din acest specific este condiţionat de factori extralingvistici: costul suprafeţei publicităţii de pe pagină, concurenţa cu altă informaţie, orientarea pragmatică a textului publicitar. De rând cu aceasta trebuie de menţionat suprasaturarea domeniului informaţional şi factorul timpului de care dispune consumatorul pentru a citi textul publicitar - toate acestea determnină specificul lingvistic al textului de publicitate.

Conform opiniilor lingviștilor (B. Grunig, M. Bonhomme), discursul publicitar reprezintă un model de utilizare eficientă a resurselor lingvistice, mai mult decât atât, le reprezintă „un laborator al limbii franceze actuale” [10, p.11]. Aspectul pragmatic al discursului publicitar se manifestă în organizarea particulară (alegerea unităţilor lexicale şi gramaticale, procedee stilistice, sintaxă deosebită, distribuirea tipografică a textului, utilizarea elementelor diferitor sisteme de coduri). Printre principiile care *stau la* baza creării discursului publicitar *putem numi condensarea exprimării şi caracterul său laconic, cât şi expresivitatea.* Prospeţimea iniţială a informaţiei, transmiterea către consumator a potenţialului său exploziv, concentrând textul în câteva cuvinte simple şi memorabile- acestea sunt direcțiile principale de constituire a discursului publicitar, răspunzând unei din funcţiile esenţiale ale discursului publicitar, și anume, cea de a influența cât mai direct şi nemijlocit destinatarul.

Reiteră, una din caracteristicile discursului publicitar este *extrema concizie*. Explicaţia acestei concentrări (în general, o pagină sau două de revistă, treizeci de secunde la radio sau televiziune etc.) ţine de contextul de difuzare a reclamelor. Dimensiunile reduse ale discursului publicitar sunt impuse pe de-o parte de lipsa de timp a destinatarilor; „tumultul” vieţii cotidiene nu-i lasă să aibă un contact prea îndelungat cu reclama. Acelaşi tumult este responsabil de lipsa de atenţie a indivizilor, de incapacitatea lor de a se concentra vreme mai îndelungată asupra unui lucru. Pe de altă parte, dimensiunile reclamelor sunt impuse de limitele bugetului de publicitate al firmelor şi de limitele de timp sau spaţiu disponibil în mass-media. Două sunt efectele conciziei: pe de-o parte, reclamele solicită contribuţia *activă* a destinatarului la *reconstituirea* şi *împlinirea* sensului lor, pe de altă parte, reclamele îşi comunică sensul în *forme* violente, în măsură să evite orice confuzie la interpretare [12, p. 316].

Adoptând strategia lui *multum in parvo* (un minimum de cuvinte cu maximum de eficacitate), la nivel lexical textele publicitare adoptă un lexic concis, specializat, accesibil, cu un vocabular de mică anvergură, foarte mobil, inteligibil şi uşor de memorat de către marele public. Mai multe studii arată că din punct de vedere sintactic în textul publicitar este atestată simplificarea sintaxei, care se manifestă printr-un număr impunător de propoziţii simple, serii de propoziţii nominale. [12,13, 14] La nivel discursiv sunt atestate enunțurile simple, nominale, inversie, enunțuri cu construcții detașate, segmentate.

Sub aspect sintactic, I. Corjan menţionează că în textul publicitar legăturile dintre enunţuri sunt simplificate, sacrificând unele elemente şi construcţii frastice uzuale. Subordonat exigențelor lexicale, obsedat de eficacitate comunicaţională, de randament semantic şi de rapiditatea transmisiei, textul publicitar ocoleşte complicaţiile verbale, supra-încărcarea şi discursivitatea. Textul publicitar, subliniază lingvistul, are predilecţie pentru *elipsă şi aglutinare* [15, p. 235]. „Propoziția publicitară câștigă astfel în concizie, nervozitate, dinamism şi putere de pătrundere. Elipsele concentrează expresia; enunţurile eliptice de predicat favorizează construcţii paratactice, iar eliminarea prepoziţiilor şi a conjuncţiilor conferă fluenţă şi substanţă textului." [*ibidem,* p. 235]. Amintim că prin elipsă se subînțelege „contragerea enunţului prin suprimarea unui sau a mai multor cuvinte, din raţiuni de economie, emfază sau stil". [16, p. 192]. Astfel, lingvistul evidenţiază particularitatea cea mai pertinentă a textului publicitar - de a recurge la structuri sintactice averbale. Prin intermediul enunțurilor averbale se obţine o atingere directă a destinatarului, numind doar fenomenul în cauză, fără a fi nevoie de verbul care denumeşte actiunea.

Le panier à salade près de chez vous.
Toujours là. (ADT — systèmes de sécurité résidentielle)
Complet, surprenant et des prix étonnants. (Action – magasins de hard-discount)
Faire du ciel le plus bel endroit sur Terre. (Air France – compagnie aérienne).

Tradițional în gramatică, propozitiile în care lipsește verbul sunt numite propoziții nominale sau nominative. Însă, actualmente, cercetătorii francezi P. Le Goffic [18] şi, ulterior, F. Lefeuvre [19] argumentează necesitatea introducerii termenului de averbal pentru unitățile sintactice care exclud verbul din structura lor. Argumentarea în folosul termenului de *averbal* se bazează pe faptul că formularea de „propoziţie nominală" cuprinde şi alte categorii gramaticale decât substantivul, care îşi poate asuma rolul predicativ, cum ar fi adverbul sau prepoziţia, cât şi faptul că noţiunea de „averbal" evocă existenţa dihotomiei între cele două tipuri fundamentale de unităţi sintactice minime din limba franceză – cea verbală şi cea averbală [19, p.27].

Mai mulţi lingvişti - B. Grunig, J.M. Adam, I,. Corjan, A. Goddard [7,10, 15, 17]- sunt de părerea că sloganul publicitar este acela care ilustrează prin excelenţă nivelul de economie a mijloacelor lingvistice. Considerat creaţia lingvistică cea mai originală în publicitate, el este deviza, formula magică, succintă şi memorabilă a firmei care creează produsul şi care reprezintă o marcă. Sloganul, după părerea lui G. Peninou [20, p.194], devine „o promisiune comercială" în raport cu consumatorul, făcută pe termen lung şi cu puţine variaţii ulterioare în formula lui textuală. La nivel de structură, sloganul publicitar se caracterizează prin economie cantitativă la nivel lexical, recurgând la enunţuri scurte, averbale, concentrate. Economia la nivel lexematic se manifestă prin prezența cuvintelor „pline" cu polisemie redusă, considerate „cuvinte funcționale", fără dispersie semantică şi virtualităţi în contextul lingvistic unde se integrează, ceea ce nu exclude ambiguitatea de origine intertextuală. Cât privește economia la nivel sintactic, sunt menţionate formule nominale cu frecvență ridicată, absenţa verbelor sau admiterea a cel mult unuia singur. De multe ori sloganul apare ca o „ecuație verbală", după G. Peninou [20, p.195].

D'une brosse à l'autre, aucun cil n'est oublié. (rimel pt ochi).

Un coup d'éclat d'un coup de pinceau. (mască pt faţă);

Soif de jeunesse ? REXALINE retient l'eau qui retient la jeunesse. (cremă pt faţă).

Gold River. Chic et impertinent. (Wisky).

Byzance, très loin de l'innocence. (parfum Rochas).

Gerovtal Plant: regina cremelor (crema pentru față).

TUC. Mereu gustos, mereu la-ndemână (biscuiți).

Noul ARIEL - nu doar curat, ci impecabil de curat. (praf de spălat).

Atestăm printre multitudinea de texte publicitare texte compuse exclusiv din enunțuri f averbale. Aceste texte se referă la produsele cosmetice, de machiaj sau la clinicile de înfrumuseţare.

La maison de beauté CARITA Paris.

Carita, une légende. Et une réalité. Au quotidien, jour après jour, auprès des femmes, pour leur beauté. Carita, la Maison de beauté, par excellence. Un univers dédié au féminin singulier. Soins, méthodes, produits. Visage, corps et cheveux. Technologie de pointe et textures luxueuses, expertise anti-âge et plaisir délicieux... Et vous quand allez –vous découvrir Carita?

Ţinem să menţionăm, că, deşi acest text conţine doar enunțuri averbale cu excepţia ultimei, acest fapt nu reduce din inteligibilitatea sa. Enunțurile existenţiale prezentative au rolul de a întroduce destinatarul în universul casei de înfrumuseţare Carita: *Carita, une légende. Et une réalité. Au quotidien, jour après jour, auprès des femmes, pour leur beauté. Carita, la Maison de beauté, par excellence. Un univers dédié au féminin singulier.* Enumerarea îngrijirilor oferite de această casă de înfrumuseţare se efectuează tot prin intermediul enunțurilor averbale existenţiale ce conferă textului o tentă de dezvăluire a unui secret: *Soins, méthodes, produits. Visage, corps et cheveux. Technologie de pointe et textures luxueuses, expertise anti-âge et plaisir délicieux...*

Enunțul final, care conţine un verb, are forma unei întrebări adresate direct cititoarei *Et vous quand allez –vous découvrir Carita*? este unicul enunț verbal din acest text compus din 10 enunțuri.

Enunțul averbal în textul publicitar are drept funcţie primordială cea de informare a destinatarului despre calităţile produsului. Stilul telegrafic la care se recurge pentru a informa cititorul are beneficiul de a numi esenţa lucrurilor prin sintagme concise care în contextul publicităţii iau forma unui enunţ, fără a intra în detalii. Pentru produsele cosmetice forţa persuasivă a enunțulor averbale întră în corelaţie cu forţa argumentativă a imaginii şi astfel se obţine o acţiune dublă asupra cititoarei - atât la nivel iconic, prin prezentarea rezultatului produsului dat asupra aspectului exterior, cât şi la nivel verbal – prin numirea, verbalizarea acestor efecte.

Révolution dans l'air!1er fond de teint mousse. Teint mat parfait, sensation ultra-fondante. Nouveau dream mat , Teint mousse. 1er fond de teint mousse «fouettée à l'air». Application ultra-fondante. Effet peau de pêche. Teint mat parfait, unifié. 7 nuances de rêve.

Gemey. Maybelline New York.

În această publicitate textul care prezintă avantajele unui fond de ten nou, de o textură a unei spume fine care îi conferă aspectul de mat tenului este însoţit pe pagină de fotografia unui chip feminin cu trăsături ale feţei perfecte.

Astfel, în cadrul comunicării publicitare, atestăm prezența enunțurilor averbale in diverse poziții: preponderent în cadrul sloganelor, dar și în corpul textului. Funcțiile acestor enunțuri este de a da expresivitate textului, de a simula o interacțiune verbală, de a enumera beneficiile produsului în scopuri argumentativ- persuazive.

Referințe bibliografice:

1. POPA D, *Comunicare și publicitate*, ed. Tritonic, 2005, 112 pag, ISBN: 973-733-025-0
2. DUCROT O., *Les mots du discours*, Edition de Minuit, Paris, 1980. Collection Le sens commun, 240 pages, ISBN : 9782707302946
3. O'SULLIVAN Tim, et allii *Concepte fundamentale din științele comunicării si studiile culturale*. Editura Polirom, Colectia „Collegium", Seria „Media", Iasi, 2001, 392 p.
4. BAYLON CL., MIGNOT X. „*La communication''*, ed. Armand Colin, 2005, ISBN 10: 2200344082
5. LUGRIN G. *Genericite et intertextualite dans le discours publicitaire de presse ecrite.-Editions scientifiques internationales*, Bern, Berlin, Bruxelles Francfurt am Main, New York, Wien, 2006,487 p., ISBN 978 3 03910 845 9
6. KERBRAT – ORECCHIONI C. *L'enonciation, de la subjectivite dans le langage*.-Paris, ed. Armand Colin, 1999
7. ADAM,J.-M, BONHOMME, M., *L'argumentation publicitaire. Rhetorique de l'eloge et de la persuasion* , ed. Armand Colin, Paris, 2011, ISBN 978-2-200-35294-3.
8. BENVENISTE Ém. *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard, 1974. 302 p.
9. CHARAUDEAU P. *Le discours d'information mediatique. La construction de miroir social*, Paris, Nathan, 1997.
10. GRUNIG B.- *Les mots de la publicité*. Paris, Presses du CNRS, 1990 .
11. BONHOMME M. "*La publicité comme laboratoire de français actuel*", în L'information grammaticale, nr. 94, juin, 2002. ISBN 978-9975-50-236-8.
12. VID I., *Specificitatea discursului publicitar*//in Quaestiones romanicae, vol VI, Lucrările Colocviului Internaţional Comunicare şi cultură în Romània europeană [ediţia a VI-a / 16-17 iunie 2017], p.315-321, ed. Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged, 2018 ISSN 2457-8436 htdiscurs publicitar://www.diacronia.ro/en/indexing/details/A28956/pdf, vizitat. 14.06.2019
13. BACHALA N, BENTOLILA A., CARVALHO V., *Structures syntaxiques du texte publicitaire*, Articol in „Langue francaise", sept. 1977, p. 107-112
14. ROBU A. M. *Procedee retorico-argumentative în discursul publicitar românesc actual*, în "The Romanian Language and Culture: Internal Approaches and External Perspectives", Roma, Aracne Editrice, Italia, 2015, 552 p., ISBN 978-88-548-8889-0, p. 163-176
15. CORJAN I.C., *Semiotica limbajului publicitar. Textul şi imaginea*, ed. Unirea, Suceava, 2004, 368 p. ISBN 973-666-060-5.
16. BIDU- VRÎNCEANU A. et al., *Dicţionarul de ştiinţe ale limbii*, ed. Nemira. Bucureşti. 2005; ISBN 973-569-762-9
17. GODDART A. Limbajul publicitatii, ed. Polirom , Colectia: Collegium , 2002, 180 p., ISBN: 973-683-858-7
18. GOFFIC le P „ Grammaire de la phrase francaise", Paris , Hachette, 1993,p 510, ISBN 978-2010203831.
19. LEFEUVRE F. *La phrase averbale en français*, 1999, ed. l'Harmattan, ISBN 2-7384-8162-0.
20. PENINOU G. „*Langage et image en publicité*", în CL. Vielfoure,, A. Dazan, La publicite de A a Z, CEPL, Paris, 1975.

LA TRADUCTION DE TEXTES PRAGMATIQUES EN CONTEXTE INSTITUTIONNEL ENTRE CONTRAINTES, ÉQUIVALENCE ET CRÉATIVITÉ

CZU: 81`25=00 DOI: 10.5281/zenodo.6519594

Alessandra ROLLO
Università del Salento – Lecce, Italie
ORCID: 0000-0003-2602-3908

Dans une perspective contrastive anglais-français-italien, nous développerons une analyse traductologique de quelques documents institutionnels à vocation de communication – des textes pragmatiques à visée informative traduits pour l'UE – en vue de vérifier si les instances majeures que sont l'équivalence, la fidélité au sens et la créativité/adaptation peuvent s'entrecroiser lors de l'opération traduisante pour offrir des textes qui soient à la fois précis et fluides dans le contexte d'arrivée.

***Mots-clés** : communication institutionnelle, Commission européenne, textes pragmatiques, traduction, stratégies traductives, créativité, fidélité au sens, équivalence, adaptation, lexique économique.*

TRANSLATING PRAGMAGTIC TEXTS IN INSTITUTIONAL CONTEXTS: CONSTRAINTS, EQUIVALENCE AND CREATIVITY

Taking an English-French-Italian contrastive perspective, we will develop a translation analysis of some communicational institutional documents – pragmatic texts with an informative purpose translated for the EU – to see whether major instances of equivalence, faithfulness to the meaning and creativity/adaptation can be interwoven during the translation process to offer texts that are both accurate and fluent for the target audience.

***Keywords**: institutional communication, European Commission, pragmatic texts, translation, translation strategies, creativity, faithfulness in translation, equivalence, adaptation, economic terms.*

1. Introduction

Aujourd'hui plus encore qu'hier, au vu de l'accélération du processus de mondialisation et de la mise en relation des sociétés du monde entier, la traduction s'avère un incontournable, « le passage obligé et le moyen de tout échange, de toute transaction et de toute communication au niveau international. Internationaliser, c'est forcément traduire » [1, p. 6].

Au sein du contexte multilingue de l'Union européenne, qui considère comme une richesse sa grande variété de langues et de cultures[30], l'activité quotidienne de traduction revêt une importance fondamentale en ce qu'elle assure la transparence et l'accessibilité des institutions pour les citoyens européens par la rédaction des documents officiels dans toutes les langues des États membres. On ne saurait oublier, à cet égard, la célèbre formule d'Umberto Eco : « La langue de l'Europe, c'est la traduction », devenue au fil du temps un véritable adage.

Parmi les différents types de documents traduits pour l'UE, les textes faisant l'objet de notre intérêt ici sont des documents à vocation de communication, ayant comme priorité la pertinence du

[30] La complexité du régime linguistique de l'Union (522 combinaisons de traduction possibles) se reflète dans la charge de travail annuel : 2,2 millions de pages sont traduites chaque année au sein de la Commission [2, p. 1]. La Direction générale de la Traduction (DGT), chargée de traduire des documents pour la Commission européenne à partir des et vers les 24 langues officielles de l'UE, s'est affirmée comme l'un des plus importants services de traduction du monde.

message pour le public cible : « [i]l s'agit de textes publiés sur internet ou de communiqués de presse qui visent à transposer le contenu politique communautaire dans la rhétorique administrative et culturelle d'un public donné » [3, p. 57].

Nous offrirons, dans un premier temps, un encadrement théorique du contexte institutionnel dont il est question, pour focaliser ensuite l'attention sur les compétences du traducteur, les contraintes auxquelles il est confronté et sur la possibilité de créativité en traduction. Après quoi, nous aborderons l'analyse traductologique des documents sélectionnés, qui sera menée sur les versions anglaises, françaises et italiennes, l'anglais constituant souvent la langue source (langue maternelle ou véhiculaire) à partir de laquelle on réalise les différentes traductions dans les autres langues de l'UE. Notre objectif sera de réfléchir à cette question de fond : la traduction des textes pragmatiques[31] est-elle contraignante, voire répétitive, reposant essentiellement sur des compétences spécifiques du traducteur et sur la recherche d'équivalences terminologiques, ou bien y a-t-il place pour des solutions plus créatives, qui semblent être en principe l'apanage du traducteur littéraire ?

2. Communication multilingue et traduction au sein de l'UE

Le respect des diverses langues présentes dans les États membres de l'UE, qui est au cœur de la devise 'Unie dans la diversité' présidant à chaque décision des institutions, se traduit dans une communication multilingue, soit « une communication conçue en une seule langue mais diffusée en plusieurs langues » [5, p. 11]. Le résultat est un multitexte, en entendant par là « la pluralité des textes diffusés pour une même communication en plusieurs langues » [5, p. 21].

Dès le début, la traduction a servi de catalyseur majeur du processus d'intégration européen. Comme le remarque Biel, « EU translation is a multi-faceted, broad and fuzzy category which may be defined as translation rendered by and for European Union institutions » [6, p. 32]. Les institutions européennes jouent à la fois le rôle d'agents et de donneurs d'ouvrage, ce pourquoi la traduction au sein de l'UE se situe dans la catégorie superordonnée de la *traduction institutionnelle,* une sorte d'autotraduction par laquelle les institutions communiquent avec l'extérieur. Du fait que l'UE est une union politico-économique supranationale, on qualifie souvent de *politique* sa traduction, voire *diplomatique*, en raison de la nature de certains documents issus de négociations très délicates entre deux ou plusieurs Pays. Mais la traduction de l'UE peut également être définie en fonction des genres ou des types de textes traduits, et de ce point de vue, à côté de la *traduction juridique*, qui représente une partie cruciale du travail mais pas le volume principal, l'activité traduisante couvre un large éventail de documents allant de la *communication entre spécialistes* à la *communication adressée à des non experts*, soit à un public plus large [6, p. 32-33].

Le texte informatif *Translation Quality Info Sheets for Contractors* [7, p. 1-7], qui synthétise le document rédigé par la DGT en 2015 en matière de qualité (*DGT Translation Quality Guidelines*), prévoit une catégorisation en quatre groupes des textes à traduire, chacun desquels étant lié à un but et à des exigences de qualité spécifiques :

- *Text category A: LEGAL DOCUMENTS* (actes législatifs tels que règlements, directives, arrêts, recommandations, et encore, documents utilisés dans les procédures administratives ou judiciaires, ou pour les programmes de financement, contrats)

[31] Nous reprenons ici l'appellation de *textes pragmatiques* sous laquelle sont regroupés, selon Delisle [4, p. 22, 24], les textes à visée informative dont l'aspect esthétique est secondaire (entre autres, textes scientifiques, textes, spécialisés, rapports et documents officiels, articles de presse, correspondance générale, brochures explicatives).

- *Text category B: POLICY AND ADMINISTRATIVE DOCUMENTS* (documents d'accompagnement qui ne font pas partie des actes législatifs, livrets blancs et verts, reports, lignes directrices politiques, avis administratifs)

- *Text category C: INFORMATION FOR THE PUBLIC* (communiqués de presse, discours, interviews, mémos pour les médias, notices, brochures, textes pour des pages Web)

- *Text category D: INPUT FOR EU LEGISLATION, POLICY FORMULATION AND ADMINISTRATION* (documents provenant des États membres ou d'autres parties prenantes, courriers de citoyens, courriers ou documents de Pays non-membres ou d'organismes externes).

Suivant Plassard, on peut classer en « trois grandes catégories » les documents produits par l'Union européenne : « actes juridiques, documents d'orientation et administratifs et information du grand public » [8, p. 69].

Si les textes relevant des deux premières catégories sont fortement marqués par l'usage de la terminologie et de la phraséologie juridique et institutionnelle, et donc par un degré plus élevé de standardisation terminologique et de contraintes à respecter quant à la conformité du texte cible au texte source, les textes de la troisième catégorie (à laquelle appartiennent les documents dont nous allons nous occuper) sont des textes destinés à une audience plus vaste. Ainsi les recommandations aux traducteurs portent-elles sur les critères suivants : clarté et fluidité du texte, peu de jargon de l'UE au profit d'une meilleure idiomaticité en langue cible, de façon que le texte traduit puisse être lu comme si c'était l'original, cohésion de la structure textuelle, et au besoin, adaptation et réaménagement du texte, afin de le rendre plus linéaire et plus captivant. L'objectif final est d'assurer la pleine charge perlocutoire des documents traduits et d'établir une plus grande syntonie avec les citoyens européens, en accroissant leur confiance dans l'UE en tant qu'organisme solide et fiable [7, p. 5-6].

2.1. Le traducteur professionnel : comment traduire ?

Le principe de l'équivalence, condition intrinsèque de l'opération traduisante, sous-tend toutes les versions traduites pour l'UE, « où les langues des États membres sont traitées sur un pied d'égalité » [9].

Cela implique en premier lieu la conservation du sens. Ainsi que le préconise la théorie interprétative de la traduction (TIT), traduire n'est pas seulement « une opération sur les langues, mais doit être une opération sur le sens » [10, p. 38], autrement dit, on ne travaille pas que sur les mots, mais surtout sur le message. D'après Gémar : « Produire une traduction satisfaisante du double point de vue de la lettre et de l'esprit est la fonction même du traducteur » [11, p. 31]. Mais comment relève-t-il ce défi ?

En règle générale, le traducteur professionnel doit posséder, outre un solide bagage de compétences linguistiques dans les langues de travail (une maîtrise presque parfaite de sa langue maternelle et une très bonne compréhension passive d'autres langues), une connaissance approfondie de la terminologie officielle de l'UE, notamment des domaines avec lesquels il a affaire (économique, juridique, …), ainsi qu'une bonne expérience des mécanismes internes des institutions. La familiarité avec le sujet sur lequel portent les documents à traduire doit aller de pair avec une forte sensibilité linguistique.

Au nombre des compléments cognitifs qui concourent à la construction du sens et qui sont mobilisés par le traducteur s'inscrivent les paramètres extralinguistiques (genre du texte à traduire, intention communicative, nature et fonction de la traduction, destinataires – initiés ou grand public), qui s'avèrent fondamentaux pour identifier la macrostratégie de traduction, à savoir l'objectif

général à atteindre, et pour définir les microstratégies au niveau textuel, morphosyntaxique et lexical en vue de la reformulation. Il existe, en effet, une forte corrélation entre la situation communicative et les concepts de traduisibilité et d'équivalence :

I due concetti di traducibilità e, soprattutto, di equivalenza rimangono centrali in qualsiasi riflessione sulla traduzione, ma vengono ormai visti come concetti la cui valenza pragmatica li rende inestricabili dalla situazione comunicativa [12, p. 76].

En tant que moyen pour transmettre des informations, le texte pragmatique nécessite une adaptation aux exigences et aux connaissances du public d'arrivée ; l'approche sourcière, privilégiée dans la traduction littéraire, cède donc la place à une visée cibliste [13, p. 70]. Il s'ensuit que la traduction littérale, pour fréquente qu'elle soit en contexte spécialisé ou institutionnel, côtoie d'autres procédés tels que la recatégorisation, la modulation et l'adaptation ; autant de solutions traductives qui seront différemment modulées par le traducteur au cas par cas. D'ailleurs, comme le remarque Ladmiral, la frontière entre traduction et adaptation se révèle être assez floue : « on n'a pas là un couple d'opposition mais bien plutôt la polarité d'un *continuum* » [14, p. 95].

Guidère [15, p. 86], de son côté, identifie trois formes d'adaptation :

1) La suppression, soit l'omission ou non-traduction d'un mot ou d'un segment textuel de l'original ;

2) L'adjonction, c'est-à-dire l'ajout d'informations par le biais d'explicitations ou de périphrases (cas d'étoffement) dans le corps du texte ou en note de bas de page ;

3) La substitution, par laquelle on remplace un élément culturellement spécifique du texte source par un autre élément équivalent en langue cible.

De tels aménagements, dictés par les spécificités du texte à traduire et par les attentes des destinataires, ouvrent la voie à une certaine créativité dont le traducteur peut faire preuve.

2.2. Contraintes traductionnelles et créativité : un binôme possible ?

Nous voilà à l'autre élément clé de notre contribution : la notion de créativité.

Il est d'usage de parler de créativité du traducteur à propos des textes littéraires qui, de par leur nature, sont extrêmement riches et connotés au niveau lexical et stylistique, exploitant une palette de figures rhétoriques, de renvois intertextuels et de jeux verbaux qui témoignent de la créativité de l'auteur de départ. Or, en dépit de la distinction qui sépare au plan théorique les 'textes ouverts' (tels les textes littéraires, susceptibles de multiples interprétations) des 'textes fermés' (les textes pragmatiques ou de spécialité reposant sur un lexique spécialisé et entraînant, le plus souvent, une seule forme de décodage), la traduction de cette deuxième typologie de textes peut mettre en jeu « une marge de liberté insoupçonnée » [16, p. 1]. Dans les faits, comme le souligne Lavault-Olléon [16, p. 4], si d'une part les paramètres extralinguistiques impliquent des contraintes traductionnelles qui vont s'ajouter aux contraintes de style, d'autre part ils autorisent des interventions créatives par rapport au plan proprement linguistique.

Que recouvre la notion de créativité en traduction ? En premier lieu, le pouvoir d'inventer ses propres solutions en traduction, des solutions qui ne sont ni répertoriées dans des outils lexicographiques ni préétablies par des manuels, des solutions que le traducteur fait naître de sa propre interprétation du document à traduire. […] Pour ma part, je parlerai de créativité chaque fois qu'il y a écart par rapport à des solutions préétablies relevant de la seule prise en compte des correspondances linguistiques (ou stylistiques). [16, p. 2-3]

Cette créativité, bien entendu, est subordonnée à la fidélité au sens, au 'vouloir-dire de l'auteur' que l'on doit restituer sans altération, tout en respectant les spécificités de la langue cible,

mais c'est précisément pour rester fidèle au sens que la créativité est sollicitée, si nécessaire. Autrement dit, « [l]es créations discursives interviennent à chaque fois que la traduction par correspondances préétablies n'est pas possible, ou ne produit pas l'effet escompté sur le public récepteur et n'est alors pas fidèle au sens » [16, p. 5]. Il incombe au traducteur, fort de son bagage linguistique et cognitif, d'interpréter correctement le texte et de le reformuler en trouvant la juste combinaison de correspondances de termes et d'équivalences de sens.

C'est là un aspect sur lequel revient, entre autres, Israël [17, p. 115-117], selon qui la créativité du traducteur, qui concerne tant la relation au texte source que le rapport à sa propre langue, est fonctionnelle à la finalité première du texte, à son sens et à son contexte : « la créativité n'est pas un détournement gratuit du texte mais la conséquence du fonctionnement autonome des systèmes linguistiques, des différences culturelles, de l'objectif poursuivi par le donneur d'ouvrage et du savoir-faire du traducteur » [17, p. 116].

On peut bien comprendre que c'est surtout la phase de réexpression (ou réécriture)[32] produisant le texte cible qui en appelle à la compétence créative/associative du traducteur [16, p. 10 ; 18, p. 136] : c'est pendant cette phase que ce dernier doit tirer parti de toutes les potentialités et ressources expressives que lui offre la langue cible.

Dans une approche cognitive, Dancette *et al.* mettent également l'accent sur la compréhension créative en traduction, conçue « comme la capacité d'intégrer et de concilier des éléments du sens (sémantiques, référentiels, syntaxiques, stylistiques, phoniques, visuels, etc.) disparates, voire incongrus, et d'en faire une production concise (unique) et cohérente » [19, p. 116] ; elle s'exerce donc aussi bien sur les concepts que sur la forme.

3. Analyse traductologique du corpus d'étude

Une fois le cadre général défini, nous procéderons dans cette section à l'analyse des textes qui constituent notre corpus : quatre communiqués de presse de la Commission européenne *Prévisions économiques 2021*, une Fiche d'information *Nouvel agenda du consommateur. 2020 – 2025 Actions visant à protéger les consommateurs européens* et la page web du Conseil de l'Union européenne *Pandémie de coronavirus COVID-19: la réaction de l'UE*, avec un aperçu des principales mesures prises pour coordonner la lutte contre le virus.

En adoptant une perspective contrastive anglais-français-italien, nous réfléchirons aux stratégies traductives mises en œuvre lors du transfert de certains éléments – en particulier, sigles et acronymes, emprunts, termes spécialisés et expressions métaphoriques – afin d'évaluer si la traduction de textes pragmatiques à visée communicationnelle, tels les textes ici proposés, permet de conjuguer la double instance que nous avons évoquée plus haut : équivalence/précision terminologique et espace de créativité/adaptation.

Préalablement à la réflexion interlinguistique, il nous paraît opportun d'illustrer les caractéristiques du communiqué de presse en tant que genre textuel ayant ses propres spécificités.

3.1. Communiqué de presse

Le communiqué de presse (*press release*) représente l'un des outils de communication dont se sert régulièrement la Commission européenne. Voici une brève définition :

Le communiqué de presse est un outil de communication externe à destination des journalistes. […] Son objectif est d'annoncer un fait nouveau, une actualité conséquente : un anniversaire, un événement, le

[32] C'est la troisième phase conformément au modèle triadique proposé par la TIT (compréhension/interprétation du sens – déverbalisation – reformulation/réexpression).

lancement d'un nouveau produit... Pour être efficace et donc repris par la presse, le message doit être pertinent. Il doit aussi être délivré à la bonne cible journalistique, et ce au bon moment [20].

Ce type de document est censé apporter une information claire et précise aux destinataires. Le premier élément qui attire l'attention est sans aucun doute le titre, qui se doit d'être direct et informatif, sans tournures trop compliquées qui pourraient compromettre l'efficacité du message : il doit synthétiser en quelques mots de quoi il s'agit tout en stimulant l'intérêt du lecteur. Le texte est structuré en paragraphes pour en faciliter la lecture, chacun étant consacré à un aspect bien précis et aisément identifiable par un intertitre en caractères gras, ce qui permet de différencier les paragraphes et d'annoncer leur contenu.

Le communiqué de presse se configure comme un texte stratégique qui répond à la règle des 5W[33]. Il débute avec l'indication du nom de la ville et de la date où le communiqué a été réalisé ; ces informations confèrent au contenu plus d'autorité et de crédibilité, en donnant des coordonnées spatio-temporelles précises. Dès le premier paragraphe, le *lead* (préambule ou 'attacco giornalistico' en italien), qui ouvre le corps du texte, on fournit au destinataire les éléments clés, le noyau de l'information, pour l'inciter à poursuivre la lecture. Dans les autres paragraphes, où l'on explique le comment et le pourquoi de la nouvelle, on ajoute progressivement des informations de plus en plus détaillées. Les citations directes se trouvent habituellement vers la fin, entre guillemets et en italique ; on ne transcrit pas entièrement le discours, mais les passages saillants, rigoureusement introduits par les nom et prénom de l'auteur dont on ne manque pas de préciser le rôle (le nom est en gras dans les communiqués de presse de l'UE). À la fin du communiqué, on indique les personnes de contact pour la presse (la source à rejoindre pour obtenir plus d'informations) [21] ; ces dernières données sont précédées, dans le cas des textes de l'UE, des comptes Twitter des personnalités institutionnelles mentionnées dans le document.

Par sa nature même, ce type de texte a une double finalité : communicative et promotionnelle, d'où la définition fréquente de « texte hybride »[34] en raison du flou de la ligne de démarcation entre genres discursifs [23, p. 11]. Au sein de la Commission européenne, qui n'est pas une entreprise prête à lancer un produit sur le marché, c'est le but informatif qui l'emporte sur tout le reste. Pour que cet objectif soit atteint, un communiqué efficace doit être écrit dans un langage à la fois précis et accessible à un plus large public, il doit bien doser le lexique sectoriel et, surtout, il doit assurer une communication objective, afin de préserver sa finalité informative et de ne pas se transformer en texte publicitaire.

3.2. Stratégies et enjeux traductifs

3.2.1. Communiqués de presse Prévisions économiques 2021

Chaque année, la Commission européenne publie deux séries de prévisions économiques complètes – printemps et automne – et deux séries intermédiaires – hiver et été[35].

[33] Les 5 questions fondamentales utiles au passage de l'information : *Who?* (qui), *What?* (quoi), *When?* (quand), *Where?* (où), *Why?* (pourquoi). Avec le temps, un autre paramètre s'est ajouté à cette méthode rédactionnelle : *How?* (comment).

[34] À ce propos, il convient de préciser que la notion d'hybridité – et thématique et linguistique – revient constamment lors du processus même d'élaboration des documents communautaires [8, p. 70]. On pourrait qualifier d'hybrides les textes destinés au grand public, à mi-chemin entre le texte spécialisé et l'article de journal ou de divulgation. Du point de vue linguistique, bien que le document de travail original soit monolingue, le multilinguisme qui imprègne le processus interinstitutionnel rappelle que « le centre est partout » [22] ; les textes peuvent être produits collectivement par différents auteurs ayant des arrière-plans culturels différents. Aussi le traducteur se retrouve-t-il à réviser à maintes reprises les documents de départ, au point que la traduction s'entremêle avec la rédaction.

[35] Pour chaque exemple proposé, nous indiquerons entre parenthèses les lettres P – A – H – E.

Les quatre communiqués de presse 2021 [24-27] sont parsemés de termes et de sigles relevant du domaine économique, ce qui implique un bagage de connaissances de base de la part du lecteur, mais il y a également plusieurs locutions et expressions métaphoriques puisant tant dans le vocabulaire sectoriel que dans la langue commune. En effet, le processus de métaphorisation, qui figure au nombre des principaux instruments de création néonymique dans les domaines spécialisés, est encore plus incisif dans les textes de divulgation, où le recours au langage métaphorique permet d'obtenir en même temps concision expressive et impact émotif sur les destinataires. Les titres et les intertitres sont également dignes d'attention, car, comme nous l'avons anticipé dans le § 3.1, ils ont le but de condenser l'objet du communiqué et de susciter la curiosité du lecteur.

• *Sigles et termes spécialisés*

Les sigles et acronymes sont une constante des documents de l'UE et les communiqués de presse ne font pas exception. Dans notre cas, il s'agit surtout de sigles relevant de la sphère économique, qui font partie de la quotidienneté des citoyens. Les traducteurs, quant à eux, peuvent s'appuyer sur des équivalences bien attestées (chacune avec ses propres constituants) qui impliquent, en l'occurrence, un léger étoffement des syntagmes français et italiens par rapport au texte anglais, dont la structure syntaxique est par nature beaucoup plus concise et plus condensée :

(1) EN. *GDP* and inflation developments

FR. évolution du *PIB* et de l'inflation

IT. andamento del *PIL* e dell'inflazione (H)

(2) EN. The reversal of a *VAT cut* … changes in the *VAT rates*

FR. La fin d'une *réduction de la TVA* … modifications de *taux de TVA*

IT. Anche la fine del *taglio dell'IVA* … variazioni delle *aliquote IVA* (P)

De même, la représentation graphique – rapport entre deux éléments ou indication des points de pourcentage – suit le critère propre aux habitudes rédactionnelles de chaque langue :

(3) EN. The *ratio of public debt to GDP* … The euro area *debt-to-GDP ratio*

FR. le *ratio de la dette publique au PIB* … Le *ratio de la dette au PIB* pour la zone euro

IT. il *rapporto debito pubblico/PIL* … Il *rapporto debito/PIL* della zona euro (P)

(4) EN. inflation … to average 2.2% … (+0.3 *pps.* …) and 1.6% in 2022 (+0.1 *pps*)

FR. une inflation moyenne de 2,2 % … (+0,3 *point de pourcentage* …) et de 1,6 % en 2022 (+0,1 *point*)

IT. in media al 2,2 % … (+ 0,3 *punti percentuali* …) e all'1,6 % per il 2022 (+ 0,1 *punti percentuali*) (E)

Cependant, dans certains cas nous pouvons remarquer des attitudes traductives différentes, comme le montrent les exemples suivants à propos de l'instrument principal du plan de relance européen « NextGenerationEU », où le sigle peut ou non accompagner entre parenthèses l'appellation au long. À côté des cas de traduction littérale (terme > terme ; terme et sigle > terme et sigle) :

(5) EN. (Dombrovskis): "*The Recovery and Resilience Facility…*"

FR. (M. Dombrovskis): «*La facilité pour la reprise et la résilience…*»

IT. (Dombrovskis): "*Il dispositivo per la ripresa e la resilienza…*" (P)[36]

(6) EN. The *Recovery and Resilience Facility (RRF)*

FR. La *facilité pour la reprise et la résilience (FRR)*

IT. il *dispositivo per la ripresa e la resilienza (RRF)* (E)

il y en a d'autres où ce critère n'est pas rigoureusement respecté et où le sigle est omis :

[36] Nous avons gardé les mêmes critères typographiques des documents analysés : guillemets anglais pour encadrer les citations dans les textes anglais et italiens, guillemets français et pas d'espace insécable avec les signes de ponctuation doubles dans les textes français.

(7) EN. a *Free Trade Agreement* (*FTA*)

FR. un *accord de libre-échange* (*ALE*)

IT. un *accordo di libero scambio* ***ø*** (H)

(8) EN. The *implementation of the Recovery and Resilience Facility (RRF)*

FR. La *mise en œuvre de la facilité pour la reprise et la résilience* ***ø***

IT. l'*attuazione del dispositivo per la ripresa e la resilienza (RRF)* (A)

(9) EN. This will be driven by *the Recovery and Resilience Facility (RRF)*

FR. sous l'impulsion de *la facilité pour la reprise et la résilience (FRR)*

IT. grazie all'effetto trainante del *dispositivo per la ripresa e la resilienza* ***ø*** (P)

Notons que, conformément à une pratique assez répandue, le texte italien adopte tel quel le sigle anglais *RRF*, même si la chaîne syntagmatique est développée différemment, tandis que le sigle français est construit sur ses propres composants (ce qu'on aurait pu également trouver en italien dans l'exemple 7, mais le sigle équivalent *ALS* ne suit pas l'appellation complète).

Les différences par rapport au texte anglais sont plus évidentes dans les deux extraits ci-dessous, où les traducteurs privilégient la forme étendue du syntagme, de manière à faciliter la compréhension immédiate du lecteur ; il en résulte, inévitablement, un foisonnement du texte cible qui saute aux yeux lors de la comparaison :

(10) EN. The incorporation of NextGenerationEU, including *the RRF* … some measures expected to be financed *under RRF*

FR. L'intégration … de NextGenerationEU, y compris *la facilité pour la reprise et la résilience* … certaines mesures qui devraient être financées *au titre de la facilité pour la reprise et la résilience*

IT. L'inclusione di Next Generation EU, compreso *il dispositivo per la ripresa e la resilienza* … alcune misure che dovrebbero essere finanziate *a titolo del dispositivo per la ripresa e la resilienza* (H)

(11) EN. The final adoption of *the RRF regulation* … the preparation of *the recovery and resilience plans* … *draft RRPs* for all Member States … *RRF-related transactions* … over *the RRF lifetime*

FR. adoption finale *du règlement FRR* … préparation des *plans pour la reprise et la résilience* … dans les *projets de plans pour la reprise et la résilience* pour tous les États membres … *transactions liées à la FRR* … sur la *durée de la FRR*

IT. adozione definitiva del *regolamento sul dispositivo per la ripresa e la resilienza* … preparazione dei *piani per la ripresa e la resilienza* … nei *progetti dei suddetti piani* per tutti gli Stati membri … *operazioni connesse al dispositivo per la ripresa e la resilienza* … per tutta la *durata del dispositivo* (P).

Comme on peut le voir, cette solution est adoptée pratiquement dans toutes les occurrences en italien, sauf dans deux cas (ex. 11) où le traducteur évite une redondance excessive par la reprise anaphorique *dei suddetti piani* ('desdits plans') et par l'emploi du simple mot *dispositivo* sur lequel est construit le syntagme. En fait, pour désigner le Plan national de relance et de résilience il y aurait aussi une autre possibilité : le sigle italien *PNRR* (*Piano Nazionale di Ripresa e Resilienza*), couramment employé dans la communication institutionnelle et médiatique en Italie ; le même sigle est adopté en français.

En plus des sigles, nombreux sont les exemples de phraséologie spécifique du secteur économique ; là aussi, le traducteur peut effectuer une traduction par correspondances préétablies, sans pour autant renoncer à des réorganisations phrastiques déterminées non seulement par le fonctionnement de chaque langue, mais aussi par une visée explicitante. Nous nous contenterons de fournir juste quelques cas à titre d'exemple :

(12) EN. *Positive risks* / *negative risks*

FR. *Aléas haussiers* / *aléas baissiers*

IT. *Rischi positivi* / *rischi negativi* (H)

(13) EN. The main *upside risk* to the *growth outlook*

FR. Le principal *aléa haussier* entourant les *perspectives de croissance*

IT. Il principale *rischio di risultati migliori* rispetto alle previsioni per le *prospettive di crescita* (A)

(14) EN. goods and services in the *consumption basket*

FR. Biens et services du *panier du consommateur*

IT. beni e servizi che compongono il *paniere dei consumi* (P)

(15) EN. *fiscal support … increase in deficits and debt*

FR. *soutien budgétaire … augmentation des déficits et de la dette*

IT. *sostegno di bilancio … aumenti del disavanzo e del debito* (P)

Dans les exemples suivants, le traducteur français confirme le même traduisant *chaîne d'approvisionnement mondiale*, qui désigne l'organisation transfrontalière des activités nécessaires pour produire des biens ou fournir des services, alors que le traducteur italien préfère adhérer plus de près aux termes anglais *global supply* (ex. 16) et *supply-chain* (ex. 17), en optant respectivement pour le traduisant plus ample *offerta*, 'offre' (*fornitura*, 'fourniture', aurait été également possible, voire plus précis) et pour le technicisme *catena di approvvigionamento* :

(16) EN. *Bottlenecks* and *disruptions in global supply*

FR. Des *goulets d'étranglement* et des *perturbations dans les chaînes d'approvisionnement mondiales*

IT. *Strozzature* e *interruzioni nell'offerta a livello mondiale* (A)

(17) EN. (Gentiloni): "*supply-chain disruptions…*"

FR. (M. Gentiloni): «*perturbations de la chaîne d'approvisionnement…*»

IT. (Gentiloni): "*interruzioni nella catena di approvvigionamento…*" (A)

Un cas en particulier a attiré notre attention :

(18) EN. (Dombrovskis): "more *differentiated fiscal approaches…*"

FR. (M. Dombrovski): «*approches budgétaires* plus *différenciées*…»

IT. (Dombrovskis): "*approcci fiscali* più *differenziati…*" (E)

Le choix traductif en italien nous laisse ici un peu perplexe, vu que le traduisant le plus approprié et le plus fréquent serait *trattamenti fiscali differenziati* (ou *sistemi fiscali differenziati*) ; peut-être que le traducteur est tombé dans le piège de l'interférence linguistique qui l'a amené à un calque phraséologique.

• *Locutions idiomatiques et expressions métaphoriques*

La composante idiomatique et métaphorique est frappante dans les communiqués, premièrement dans les titres et intertitres du fait qu'ils doivent condenser et valoriser l'information, deuxièmement à l'intérieur du texte ; dans ces cas, le traducteur peut satisfaire son esprit créatif. Voilà alors que les cas de traduction quasi littérale, facilitée parfois par les analogies entre les trois langues dans la transposition de certaines tournures (issues de la langue générale ou de la langue économique), alternent avec des solutions plus libres.

Ci-dessous quelques exemples de traduction proche du texte anglais, avec une périphrase et des ajouts en italien (*irto di difficoltà*, 'particulièrement difficile, semé d'embûches' et *si intravede*, 'on entrevoit', ex. 19 ; *è ora di*, 'il est temps de', ex. 20) :

(19) EN. (titre) Winter 2021 Economic Forecast: A *challenging* winter, but *light at the end of the tunnel*

FR. Prévisions économiques de l'hiver 2021: Après un hiver *difficile, la lumière au bout du tunnel*

IT. Previsioni economiche d'inverno 2021: nonostante un inverno *irto di difficoltà, si intravede una luce in fondo al tunnel* (H)

(20) EN. (titre) Spring 2021 Economic Forecast: *Rolling up sleeves*

FR. Prévisions économiques du printemps 2021: *retroussons nos manches*

IT. Previsioni economiche di primavera 2021: *è ora di rimboccarsi le maniche* (P)

(21) EN. (titre) Autumn 2021 Economic Forecast: From recovery to expansion, *amid headwinds*

FR. Prévisions économiques de l'automne 2021: de la reprise à l'expansion *malgré les turbulences*

IT. Previsioni economiche d'autunno 2021: dalla ripresa all'espansione, *con qualche turbolenza*[37] (A)

Pour ce qui de la traduction en français du mot *headwinds* (ex. 21), le traduisant *turbulences*, employé dans le titre pour conférer plus d'impact émotif et une fois dans le corps du texte, est remplacé, dans les trois autres occurrences (y compris dans la citation finale), par *obstacles*, avec une neutralisation de la charge métaphorique.

Dans l'exemple qui suit, par contre, c'est la version italienne qui est marquée par une démétaphorisation et une expansion traductive explicitante, associée à une recatégorisation (forme nominale > forme verbale) :

(22) EN. (intertitre) Public debt to *peak* in 2021

FR. *Pic* de la dette publique en 2021

IT. Debito pubblico *destinato a raggiungere il suo massimo* nel 2021 (P)

En plus d'une bonne équivalence entre les trois versions, tous ces exemples révèlent globalement, dans les textes traduits, un équilibre entre la construction nominale et la construction verbale. Le style nominal, typique des textes spécialisés anglais et récurrent surtout dans les titres, permet de structurer le discours sous le signe de la concision et de l'objectivité, tout en assurant une plus grande richesse conceptuelle et une syntaxe plus synthétique [28, p. 236]. En général, la langue française tend elle aussi à privilégier ce type de construction, alors que l'italien est censé préférer la forme verbale, qui rend le discours plus dynamique.

Néanmoins, les exemples 23 et 24 montrent une prépondérance des nominalisations tant en français (avec une scission de périodes, dans l'ex. 24, par l'emploi des deux points qui marquent une petite pause, portant l'attention sur les segments qui suivent) qu'en italien. C'est évidemment une stratégie syntaxique qui, au nom de l'économie et de la simplification, gagne du terrain et caractérise ce type de traduction :

(23) EN. (intertitre) Economic growth *resumes* as vaccination rates *increase* and containment measures *ease*

FR. *Reprise* de la croissance économique au fil du *déploiement* de la vaccination et du *relâchement* des mesures de confinement

IT. *Ripresa* della crescita economica di pari passo con l'*aumento* delle vaccinazioni e l'*allentamento* delle restrizioni (P)

(24) EN. (intertitres) Faster economic growth as economies *reopen* and sentiment indicators *brighten* / Inflation rates slightly higher, but *moderating* in 2022

FR. Une croissance économique plus rapide : *réouverture* des économies et *amélioration* du climat économique / Une inflation légèrement plus élevée, mais *qui fléchit* en 2022

IT. Una crescita economica più rapida con la *riapertura* delle economie e il *miglioramento* degli indicatori del clima economico / I tassi di inflazione sono leggermente più elevati, ma *in calo* nel 2022 (E)

En ce qui concerne l'emploi des métaphores conventionnelles dans le domaine économique – souvent des métaphores spatiales ou d'orientation – employées de façon systématique par une communauté scientifique, les traducteurs ont recours aux équivalences terminologiques largement attestées dans les langues d'arrivée :

(25) EN. a strong *rebound in* private *consumption*

FR. un fort *rebond de la consommation* privée

IT. una forte *ripresa dei consumi* privati (E)

(26) EN. A projected *decline in savings*

FR. le *recul* attendu *de l'épargne*

[37] Dans ces trois exemples (19-21), les titres reprennent les mots prononcés par le commissaire à l'économie, M. Paolo Gentiloni, mentionnés dans les citations à la fin du communiqué.

IT. La prevista *diminuzione del risparmio* (A)

(27) EN. *surge in* energy *prices*

FR. *flambée des prix* de l'énergie

IT. *impennata dei prezzi* dell'energia (A)

avec des modulations libres, comme dans l'exemple ci-dessous (28), où le traducteur français préfère la locution plus idiomatique *être/rester un moteur de*, qui est en rapport de collocation avec les concepts d'économie et de reprise, alors que le traducteur italien utilise tout légitimement l'expression *essere trainata da* ('être entraînée par') impliquant une restructuration de l'ordre syntaxique :

(28) EN. Domestic demand *is set to continue to drive* this expansion.

FR. La demande intérieure *devrait rester un moteur de* cette expansion.

IT. La fase espansiva *continuerà a essere trainata dalla* domanda interna. (A)

Nous ne pouvons ne pas noter que c'est le traducteur français qui se détourne davantage du texte source, en substituant parfois une locution idiomatique tout aussi figurée, mais plus neutre, à l'image métaphorique présente en anglais et gardée dans le texte italien, où la proximité à la version source est plus palpable :

(29) EN. Europe *remains in the grip of* the coronavirus pandemic.

FR. L'Europe *reste en proie à* la pandémie de COVID-19.

IT. L'Europa *è ancora stretta nella morsa della* pandemia di coronavirus. (H)

(30) EN. Economic growth is set to resume in the spring and *gather momentum* in the summer

FR. La croissance économique devrait reprendre au printemps et *s'intensifier* en été

IT. La crescita economica dovrebbe riprendere in primavera e *acquistare slancio* durante l'estate (H)

(31) EN. The rebound in Europe's economy… *stalled*

FR. Le rebond de l'économie européenne… *s'est interrompu*

IT. Il rilancio dell'economia europea… *ha subito una battuta d'arresto* (P)

(32) EN. (intertitre) The European economy *returns to an expansionary path* faster than expected

FR. L'économie européenne *renoue avec l'expansion* plus vite que prévu

IT. L'economia europea *su una traiettoria espansiva*: un ritorno più rapido del previsto (A)

Concernant l'exemple 29, signalons que l'image métaphorique qui apparaît ici dans le *lead* du communiqué fait écho aux mots de Monsieur Gentiloni, mentionnés dans la citation finale : *We remain in the painful grip of the pandemic* en anglais et *Siamo ancora nella morsa dolorosa della pandemia* en italien. Le traducteur français répond, dans ce deuxième cas, par une expression plus incisive que la précédente : *Nous restons sous l'emprise de la pandémie*, mieux apte à reproduire la représentation mentale évoquée par le groupe nominal *painful grip*.

Les solutions inédites ou plus créatives affleurent surtout lorsque le traducteur est confronté à des mots ou à des expressions idiomatiques appartenant au registre standard, qui ne trouvent pas de correspondance préétablie et univoque dans la langue cible. Sur la base de son interprétation du texte, le traducteur peut alors adapter le texte cible et sélectionner les formules les plus convenables suivant son style et sa sensibilité, tout en préservant la fidélité au sens de l'original. En témoignent les deux derniers exemples avec lesquels nous terminons cette section :

(33) EN. (Dombrovskis): "*Much hard work still lies ahead, and many risks will hang over us as long as the pandemic does*. Until *we reach solid ground*, *… to … keep businesses afloat*."

FR. (M. Dombrovskis): «*Le travail est difficile et loin d'être terminé, et de nombreux risques planeront au-dessus de nous tant que la pandémie durera*. Jusqu'à ce que *la situation se soit rétablie … maintenir les entreprises à flot*.»

IT. (Dombrovskis): "*La strada da percorrere è ancora lunga e faticosa, e fino a quando la pandemia incomberà su di noi i rischi rimarranno tanti*. Finché *non potremo dirci al sicuro … mantenere in vita le imprese*." (P)

(34) EN. (Dombrovskis): "… But *this is no time for complacency*: *we continue to face uncertainty* with this virus …*To stay on track* …"

FR. (M. Dombrovskis): «… Cependant, *nous ne devons pas nous reposer sur nos lauriers*: *l'incertitude continue de régner* en ce qui concerne le virus … *Pour que l'économie reste sur les rails*….»

IT. (Dombrovskis): "… Ma *non è il momento di compiacersi*: con questo virus *l'incertezza persiste … Per restare sulla buona strada*…" (A)

3.2.2. Fiche informative Nouvel Agenda du consommateur

Dans le cadre des politiques mises en place pour garantir les droits des consommateurs et protéger leurs intérêts économiques, le programme d'action de l'UE s'appuie sur le Nouvel Agenda du consommateur, adopté le 13 novembre 2020, pour la période allant de 2020 à 2025 ; ce programme, qui prévoit des actions concrètes dans cinq grands domaines (entre autres, les transitions écologique et numérique), vise à répondre aux préoccupations et aux besoins immédiats des consommateurs concernant la pandémie de COVID-19. La Fiche informative qui nous occupe [29] synthétise ledit document, en illustrant de manière claire et schématique les informations principales à véhiculer.

Nous commençons par signaler un nouvel exemple de sigle pour lequel le traducteur italien garde le sigle anglais, bien que celui-ci ne corresponde pas aux lettres initiales de l'appellation longue ; en français, le problème ne se pose pas, vu que les initiales sont les mêmes qu'en anglais :

(35) EN. *Consumer Protection Cooperation (CPC)* network

FR. réseau de *coopération en matière de protection des consommateurs (CPC)*

IT. rete di *cooperazione per la tutela dei consumatori (CPC)*

C'est là une stratégie récurrente en italien, beaucoup plus enclin que le français à emprunter la terminologie anglaise. En voici un autre exemple flagrant :

(36) EN. Certain practices such as *greenwashing* or early obsolescence

FR. certaines pratiques, telles que l'*écoblanchiment* ou l'obsolescence prématurée

IT. determinate pratiche, come il *"greenwashing"* o l'obsolescenza precoce

Comme il est de coutume, le texte français offre son propre traduisant, alors que dans la version italienne on enregistre le report du terme étranger, mis entre guillemets. Dans de tels cas, le traducteur préfère se conformer à l'usage standard, une alternative plus créative pouvant être porteuse de malentendus. À vrai dire, il existe en italien l'équivalent *ecologismo / ambientalismo di facciata*, mais dans la pratique on le retrouve sous forme de binôme traducteur, c'est-à-dire comme traduction qui accompagne la transcription du terme anglais.

(37) EN. In the *green* and digital *transition*

FR. dans la *transition écologique* et numérique

IT. nella *transizione verde* e digitale

Encore un exemple (37) où le traducteur italien privilégie la forme calquée sur le terme anglais, s'éloignant ainsi de la démarche suivie par le traducteur français. En fait, il suffit de faire un petit tour sur le moteur de recherche Google pour constater que les occurrences de *transizione ecologica* sont plus nombreuses que celles de la forme concurrente *transizione verde*, qui demeure quand même assez utilisée dans les documents officiels italiens et européens (rappelons au passage

que le Ministère compétent s'appelle 'Ministero della Transizione ecologica')[38]. D'autre part, on pourrait également compter le terme *transizione green* qui incorpore l'adjectif anglais.

Dans les exemples 38 et 39, nous trouvons des cas d'adjonctions sous forme d'explicitations qui s'inscrivent dans les interventions d'adaptation dont parle Guidère [15, p. 86] : face à des énoncés anglais très concis, les deux traducteurs – le français surtout – adoptent des solutions plus étoffées pour que le message transmis soit clair et univoque, sans ambiguïté :

(38) EN. Effective enforcement and redress

FR. Application *effective de la législation* et voies de recours efficaces

IT. Rispetto *delle norme* e mezzi di ricorso efficaci

(39) EN. To tackle practices breaching EU consumer law

FR. combattre les pratiques qui enfreignent la législation *en matière de protection* des consommateurs

IT. contrastare le pratiche che violano il diritto dell'UE *sulla tutela* dei consumatori[39]

Remarquons, pour finir (ex. 40), la traduction des couples *durable/durability* et *sustainable/sustainability* :

(40) EN. *Product durability* / most *durable versions of products* / *environmental sustainability* characteristics of products, such as their *durability* or reparability / *sustainable consumption* actions / more *sustainable* and circular *product*

FR. *durabilité des produits* / *modèles* les plus *durables* / caractéristiques de *durabilité environnementale* des produits, tels que leur *durabilité* ou leur réparabilité / actions en faveur de la *consommation durable* / *produits* circulaires et plus *durables*

IT. *durabilità dei prodotti* / *versioni* più *durature* / caratteristiche di *sostenibilità ambientale* dei prodotti, quali la loro *durabilità* o riparabilità / azioni di *consumo sostenibile* / *prodotti* più *sostenibili* e circolari

Le champ sémantique ici convoqué passe en français par les seuls termes *durable* et *durabilité*, tandis que le traducteur italien peut nuancer la terminologie suivant le modèle anglais, pour mieux préciser les deux concepts en jeu : plus longtemps dure un produit en ce sens qu'il continue à fonctionner (*durabilità* ou *durevolezza dei prodotti* / *prodotti duraturi*), plus il est à faible impact environnemental (*sostenibilità* / *sostenibile*).

3.2.3. Page web du Conseil européen

Nous concluons notre analyse par quelques réflexions sur la page web touchant la question de la pandémie [30]. Puisqu'il s'agit d'un texte multimédia, le plan verbal s'entrecroise avec le plan iconique, avec diverses images et plusieurs liens hypertextes. Sur le plan strictement textuel, qui nous intéresse ici, la terminologie relevant notamment du vocabulaire médical (toute une série de termes et d'expressions métaphoriques devenus tristement familiers dans notre quotidien), avec des incursions du vocabulaire économique, va de pair avec une langue plus générale. En conséquence, les exemples de traduction littérale s'accompagnent de solutions traductives plus adaptées.

Voyons d'abord l'exemple 41, où les traducteurs ont pu exploiter l'équivalence terminologique :

(41) EN. *Medical equipment* / *treatments* and *vaccines* / *testing strategies* and the use of *rapid antigen tests* / *cross-border contact tracing*

FR. *matériel médical* / *traitements* et *vaccins* / les *stratégies de dépistage* et le recours aux *tests rapides de détection d'antigènes* / *recherche transfrontière des contacts*

[38] La Mission 2 du PNRR italien (articulé autour de 6 Missions) est nommée *Rivoluzione Verde e Transizione Ecologica*.

[39] Correspondant à la désignation plus spécifique de *Consumer protection law*.

IT. *attrezzature mediche* / *terapie* e *vaccini* / *strategie di test* e uso dei *test antigenici rapidi* / *tracciamento transfrontaliero dei contatti*

Pour le segment *testing strategies and the use of rapid antigen tests*, le traducteur français propose une solution périphrastique plus ciblée (il n'emploie pas tout simplement *tests rapides antigiéniques*), là où le traducteur italien mise sur une traduction plus concise, sans contourner l'effet itératif produit par la double répétition du mot *test* (au prix de l'énième recours à un anglicisme[40], il aurait pu opter pour *strategie di testing*, ce terme étant largement employé en italien, avec *screening*).

Le récit de la pandémie a été étayé de plusieurs métaphores, en premier lieu celle de la guerre, mais aussi la métaphore ontologique de la vague (ex. 42), qui trouve une parfaite correspondance dans les trois langues :

(42) EN. The first *wave* of the pandemic

FR. la première *vague* de la pandémie

IT. la prima *ondata* della pandemia

À la différence du traducteur français qui garde le langage figuré, dans l'exemple suivant le traducteur italien emploie un style plus neutre, en se référant à la 'première phase' et puis à l'épidémie :

(43) EN. The first *outbreak* / COVID-19 *outbreak*

FR. la première *flambée épidémique* / *Flambée* de COVID-19

IT. la prima *fase della pandemia* / *Epidemia* di COVID-19

Il ne pouvait pas manquer, comme nous l'avons anticipé, des expressions de la langue quotidienne :

(44) EN. *Stronger together*

FR. *L'union fait la force*

IT. *L'unione fa la forza*

(45) EN. *Green light* for EU recovery funds given to four more EU countries

FR. *Feu vert* aux fonds de l'UE relatifs à la reprise accordés à quatre autres pays de l'UE

IT. Fondi UE per la ripresa: *via libera* per altri quattro paesi dell'UE

(46) EN. To help Europe *get back on its feet* after the economic downturn

FR. aider l'Europe à *se remettre sur pied* après la récession économique

IT. aiutare l'Europa a *riprendersi* dalla crisi economica

(47) EN. This is European solidarity *at its best*

FR. La solidarité de l'Europe *s'exprime* ainsi *sous son meilleur jour*

IT. La solidarietà europea *dà* così *il meglio di sé*

Dans l'exemple 44, l'expression courante anglaise[41] trouve son pendant dans deux proverbes très familiers dans les langues d'arrivée, tout à fait équivalents. De même, l'exemple 45 nous offre un cas de modulation obligatoire ou lexicalisée, ratifiée par le dictionnaire : les textes anglais et français se servent de l'image métaphorique du feu pour indiquer l'absence d'obstacles et donc l'autorisation à faire quelque chose, alors que cette image est neutralisée en italien au profit d'une expression tout aussi figurée mais renvoyant à un référent abstrait ('voie libre'). Si la traduction dans ces deux cas n'a guère demandé d'effort traductif, étant résolue par les dictionnaires et par les

[40] D'ailleurs, quoique le mot *test* ne soit même plus perçu comme un emprunt, n'a-t-il pas été repris de l'anglais, qui l'a à son tour emprunté à l'ancien français, où il était arrivé du latin *testu/testum* ?

[41] Cette expression a été, entre autres, le slogan de la campagne présidentielle de Hilary Clinton en 2016. Plus récemment, en avril 2020 les célébrités canadiennes ont uni leurs voix lors du spectacle *Stronger together, tous ensemble* (performances musicales et témoignages d'artistes, d'activistes, d'acteurs et d'athlètes), présenté sur une centaine de plateformes radiophoniques, télévisuelles et numériques, en soutien aux travailleurs de première ligne dans la guerre au coronavirus.

connaissances linguistiques, on pourra apprécier les solutions plus créatives proposées dans les deux autres exemples (46 et 47), surtout côté français : le traducteur maintient l'image métaphorique dans l'exemple 46 face à une solution démétaphorisée en italien ('se remettre, se rétablir') et introduit une expression métaphorique dans l'exemple 47, renonçant donc à des solutions plus immédiates ou prévisibles (telles que *La solidarité à son meilleur / La solidarité donne le meilleur d'elle-même*).

Nous voulons maintenant proposer un passage un peu plus long (ex. 48) mais représentatif, selon nous, des approches traductives différentes qu'ont mises en œuvre les traducteurs italien et français, toutes les deux également réussies. Si le premier préserve la concision du texte anglais en ayant recours à une série de nominalisations, le deuxième s'en tient aux modalités rédactionnelles de la langue française et reformule le sens plus lisiblement, quitte à allonger le texte cible :

(48) EN. *From securing* safe and effective vaccines, *to sending* medical equipment where it is most needed, *to taking in* patients from other countries; *from protecting* jobs and workers *to helping* partner countries across the globe, EU countries went above and beyond to support each other.

FR. *Qu'il s'agisse de garantir l'accès* à des vaccins sûrs et efficaces, *d'envoyer* du matériel médical là où il est le plus nécessaire *ou encore de prendre en charge* des patients d'autres pays ; *qu'il s'agisse de protéger* l'emploi et les travailleurs *ou encore de venir en aide* aux pays partenaires dans le monde entier, les pays de l'UE ont fait tout leur possible pour s'entraider.

IT. *Dalla garanzia* di vaccini sicuri ed efficaci *all'invio* di attrezzature mediche dove sono più necessarie *e all'assistenza* di pazienti provenienti da altri paesi, *dalla protezione* dei posti di lavoro e dei lavoratori *all'aiuto* ai paesi partner di tutto il mondo, i paesi dell'UE si sono adoperati oltremisura per sostenersi a vicenda.

Dans le sillage des exemples précédents, nous avons une autre attestation de la forte présence d'emprunts anglais en italien : faute d'équivalent direct, *governance* dans l'exemple 49, alors que le mot français *gouvernance*, qui a en réalité donné naissance au terme anglais au XIVe siècle, s'est imposé dans le monde francophone. Et puis, dans l'exemple 50, le sigle *IPCR* est repris sans aucune modification aussi bien en français qu'en italien ; pour le deuxième cas, le traducteur français juge opportun d'ajouter le sigle entre parenthèses, ce qui n'arrive pas dans la version italienne, où le traducteur aurait pu proposer le sigle officiellement reconnu (*SEAE*).

(49) EN. international cooperation on global health *governance* and solidarity

FR. coopération internationale concernant la *gouvernance* mondiale en matière de santé ainsi que de la solidarité

IT. cooperazione internazionale in materia di solidarietà e *governance* sanitarie globali

(50) EN. *integrated political crisis response* mechanism (*IPCR*) / *European External Action Service*

FR. *dispositif intégré de l'UE pour une réaction au niveau politique dans les situations de crise* (*IPCR*) / *Service européen pour l'action extérieure* (*SEAE*)

IT. meccanismo dei *dispositivi integrati dell'UE per la risposta politica alle crisi* (*IPCR*) / *servizio europeo per l'azione esterna*

En revanche, dans les exemples 51-52 les sigles propres à chaque langue prennent la place des sigles anglais et sont ponctuellement indiqués entre parenthèses :

(51) EN. *multiannual financial framework* (*MFF*)

FR. *cadre financier pluriannuel* (*CFP*)

IT. *quadro finanziario pluriennale* (*QFP*)

(52) EN. The *World Health Organisation* (*WHO*)

FR. L'*Organisation mondiale de la santé* (*OMS*)

IT. L'*Organizzazione mondiale della sanità* (*OMS*)

De même, le procédé de traduction littérale est adopté dans l'exemple 53, quoique la forme traduite soit fortement concurrencée en Italie par la terminologie anglaise (*Recovery Plan* et *Recovery Fund*) :

(53) EN. A *recovery plan* for Europe / an EU *recovery fund*

FR. Un *plan de relance* pour l'Europe / un *Fonds* européen *pour la relance*

IT. Il *piano per la ripresa* dell'Europa / *fondo per la ripresa* dell'UE

Venons-en, pour terminer, à ce qui est devenu le mot-clé de ces deux dernières années : *COVID-19*. Plus précisément, nous nous sommes interrogée sur le choix du traducteur italien qui accorde le mot au féminin :

(54) EN. Safe and effective vaccines *against COVID-19*

FR. Des vaccins sûrs et efficaces *contre la COVID-19*

IT. Vaccini sicuri ed efficaci *contro la COVID-19*

tout comme nous l'avons relevé dans deux citations des Communiqués de presse, respectivement de Paolo Gentiloni : "L'economia europea sta iniziando a uscire dall'ombra *della COVID-19*." (P) et de Valdis Dombrovskis : "… adattare *alla COVID* meglio del previsto." (É).

Or, en français on enregistre un certain flou quant au genre de cet acronyme issu de l'anglais *corona virus disease* : féminin ou masculin, selon que l'on considère comme noyau du syntagme le mot 'maladie', ainsi que le recommande l'Académie française, ou le mot 'virus', soit l'agent pathogène qui provoque la maladie[42], mais l'accord au féminin est désormais très répandu dans la communication institutionnelle et médiatique. Il en va autrement pour l'italien, où la fréquence d'usage du masculin, comparée au féminin, est décidément supérieure. En effet, après une première période d'oscillation entre les deux genres, c'est la forme *le covid* qui l'a emporté ; à la diffusion du masculin, utilisé à tort selon l'Accademia della Crusca ('covid' n'étant pas le nom du virus), ont contribué tant la langue des journaux et des autres médias que les textes des décrets-lois et des mesures officielles adoptés par le gouvernement. Le Ministre de la Santé lui-même a fini par employer régulièrement le masculin dans les communiqués de presse, les circulaires et la plupart des contenus publiés sur son portail. L'emploi du féminin semble plus tenir dans les publications scientifiques, ainsi que dans les documents et textes de divulgation rédigés par des médecins et des experts, mais il ne manque pas d'attestations de la forme au masculin, surtout dans les interviews. En définitive, ce que l'on recommande, c'est d'appliquer un critère cohérent en évitant d'avoir recours tour à tour au masculin et au féminin [31]. Et c'est justement ce qui ressort des documents de l'UE traduits en italien, où l'on retrouve toutes les occurrences au féminin, bien qu'un tel choix traductif puisse nous étonner et nous faire écarquiller les yeux.

4. Remarques finales

En ligne générale, nous avons constaté une bonne symétrie entre le texte anglais, vraisemblablement le texte source, et les textes cibles français et italiens, ce qui tient sans doute au fait que les documents examinés se conforment à une typologie bien définie et qu'ils ne sont pas particulièrement connotés au niveau stylistique et lexical.

S'il n'y a pas de désalignements significatifs, il y a néanmoins des cas où s'est manifesté un écart plus ou moins saillant entre les différentes versions et où l'autonomie partielle dont jouit le traducteur a été exercée. De toute évidence, à la base des choix traductionnels il y a le souci de respecter la stratégie communicative poursuivie par l'Union Européenne qui vise à atteindre un

[42] L'édition 2021 du dictionnaire *Le Petit Robert*, où figure le mot *covid*, admet la variation entre le masculin et le féminin.

vaste public par une communication claire et efficace. Une synergie constante entre langue spécialisée et langue commune a demandé la mise en place de divers procédés qui vont dans le sens de la cohérence terminologique et de la clarté conceptuelle : traduction littérale, explicitation, réorganisation phrastique et modulation. Le recours fréquent aux expressions métaphoriques, qui sont de nature à favoriser l'accès à certains concepts tout en échappant à la monotonie d'un langage trop technique, a davantage stimulé la créativité des traducteurs, car nous avons là des exemples emblématiques où, faute de correspondance préétablie, le professionnel doit puiser dans l'éventail de ressources expressives en langue cible et sélectionner celles qui sont les plus appropriées au contexte donné.

Dans trois cas de figure, nous avons noté en italien des solutions qui nous ont paru un peu douteuses, ou en tout cas, moins attestées par la fréquence d'usage (*approcci fiscali, transizione verde* et *la covid*), ce qui pourrait être imputable tantôt aux préférences terminologiques exprimées par les commanditaires de la traduction, tantôt à l'influence de l'anglais. Force est en effet de reconnaître, à l'instar de Scarpa [28, p. 228 sqq.], que la langue anglaise influe fortement sur l'italien, surtout au niveau lexical mais aussi morphosyntaxique, avec pour conséquence l'emploi fréquent d'emprunts ou de calques et la littéralité de la traduction au détriment de la créativité. Il faut donc veiller à ne pas produire un effet homologuant, mais là la question est trop vaste et mériterait un discours à part.

Cela dit, la qualité globale des versions traduites, autant qu'on puisse en juger en termes de clarté rédactionnelle et de fluidité expressive, s'est avérée plutôt bonne ; les textes sont aisément lisibles et assurent un bon équilibre entre les critères d'adéquation et d'acceptabilité.

5. En guise de conclusion

Dans la mesure où l'adaptation – sous ses multiples modalités – met à l'épreuve la créativité du traducteur, nous pouvons répondre positivement à notre question initiale. La traduction de textes pragmatiques, en l'espèce de textes à visée communicationnelle en contexte institutionnel, se doit de satisfaire les exigences de clarté et de précision informative, ce qui n'exclut pas pour autant une certaine dose de créativité, susceptible de rendre le message plus accrocheur et plus accessible à un large public, toujours dans le respect du sens original.

Telle est précisément l'orientation de la Direction Générale de la Traduction, où l'on enregistre depuis quelque temps une inversion de tendance, ou mieux une exception à la règle générale dans certains cas : à la neutralisation linguistique et culturelle induite par la normalisation des textes communautaires, en vue d'une langue transparente au nom de la qualité, fait contrepoids une nouvelle forme de pratique, plus souple, qui accepte la présence de la couleur locale dans les documents grand public. On réintroduit ainsi des idiomatismes et certains stéréotypes culturels pour que les textes soient plus adhérents à la réalité propre à chaque Pays [8, p. 70-71].

Pour conclure, il ne nous reste qu'à réaffirmer l'importance stratégique de la traduction, une activité à la fois exigeante et stimulante qui, au-delà des innovations technologiques, ne cesse de faire appel (heureusement, pouvons-nous dire) aux compétences linguistiques et culturelles du traducteur, indissociables de son intuition et de sa sensibilité.

Références bibliographiques:

1. GOUADEC, D. *Faire traduire. Guide à l'intention de ceux qui voudraient, devraient, doivent ou pensent devoir faire traduire… mais ne savent comment s'y prendre et de ceux qui le font déjà…*

mais voudraient faire mieux. Paris : La Maison du Dictionnaire, 2004. xii+366 p. ISBN 2-85608-182-7.
2. BUZMANIUK, S. Parler l'européen. In : *Question d'Europe*, 2019. no. 541, p. 1-7. © 2022 Fondation Robert Schuman (consulté le 29.01.2022). Disponible sur : https://www.robert-schuman.eu/fr/questions-d-europe/0541-parler-l-europeen
3. COMMISSION EUROPÉENNE – DIRECTION GÉNÉRALE DE LA TRADUCTION. *Études sur la traduction et le multilinguisme. La traduction à la Commission: 1958-2010*. 2009. no 2. p. 1-162 (consulté le 29.01.2022). Disponible sur : https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b691a6cf-7fe7-476d-87a5-8584250000c4
4. DELISLE, J. *L'analyse du discours comme méthode de traduction. Initiation à la traduction française de textes pragmatiques anglais*. Ottawa : Éditions de l'Université d'Ottawa, 1984. 282 p. ISBN 2-7603-4652-8
5. GUIDÈRE, M. *La communication multilingue. Traduction commerciale et institutionnelle*. Bruxelles : De Boeck, Collection TRADUCTO, 2008. 137 p. ISSN 2030-8914 | ISBN 978-2-8401-5934-4.
6. BIEL, Ł. Quality in institutional EU translation: Parameters, policies and practices. In : T. SVOBODA, Ł. BIEL & K. ŁOBODA, eds. *Quality aspects in institutional translation*. Berlin : Language Science Press, 2017, p. 31-57. ISSN 2364-8899.
7. EUROPEAN COMMISSION. *Translation Quality into Sheets for Contractors*. 2017. p. 1-7 (consulté le 30.01.2022). Disponible sur : https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/about_the_european_commission/contact/documents/translation-resources-quality-info_en.pdf
8. PLASSARD, F. Qualité et normativité dans la traduction institutionnelle EU translation: Parameters, policies and practices. In : *Lingue Culture Mediazioni – Languages Cultures Mediation* (LCM Journal), *Clear Legal Writing: A Pluridisciplinary Approach / La clarté rédactionnelle en droit et ses multiples horizons*. 2018. Vol. 7, no 1 (Éd. resp. I. CENNAMO, A. DE LAFORCADE, M.-C. JULLION, D. SAIZ NAVARRO), LED Edizioni Universitarie, p. 65-82. Online ISSN 2421-0293 (consulté le 13.02.2022). Disponible sur : https://www.ledonline.it/index.php/LCM-Journal/article/view/1862/1330
9. JOURNAL OFFICIEL DE L'UNION EUROPÉENNE. *RAPPORT SPÉCIAL N° 9/2006 relatif aux dépenses de traduction de la Commission, du Parlement européen et du Conseil, accompagné des réponses des institutions*. 2006 (consulté le 30.01.2022). Disponible sur : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52006SA0009&from=ET#ntr1-C_2006284FR.01000101-E0001
10. SELESKOVITCH, D., LEDERER, M. *Interpréter pour traduire*, 4e édition revue et corrigée. Paris : Didier Érudition, 1994 [1ère éd. 1984]. 311 p. ISBN 2-86460-641-0.
11. GÉMAR, J.-C. Traduire le texte pragmatique. In : *ILCEA*. 2002, mis en ligne le 08 juin 2010. no. 3, p. 11-38. Édition électronique ISSN 2101-0609 (consulté le 11.02.2022). Disponible sur : http://journals.openedition.org/ilcea/798
12. SCARPA, F. *La traduzione specializzata. Un approccio didattico professionale*. Milano : Hoepli, 2008. 433 p. ISBN 88-203-3931-9.
13. SCARPA, F. *La traduzione specializzata. Lingue speciali e mediazione linguistica*. Milano : Hoepli, 2001. 333 p. ISBN 88-203-2709-0.
14. LADMIRAL, J.-R. *Sourcier ou cibliste. Les profondeurs de la traduction*, 2e édition, revue. Paris : Les Belles Lettres, Collection TRADUCTOLOGIQUES, 2015 [1ère éd. 2014]. xx+311 p. ISBN 978-2-251-70003-8.
15. GUIDÈRE, M. *Introduction à la traductologie : penser la traduction, hier, aujourd'hui, demain*, 2e édition. Bruxelles : De Boeck, Collection TRADUCTO, 2010 [1ère éd. 2008]. 176 p. ISSN 2030-8914 | ISBN 978-2-8401-3058-9.
16. LAVAULT-OLLÉON, É. Créativité et traduction spécialisée. In : *ASp* [En ligne], Actes du 17e colloque du GERAS. 1996. no. 11-14, p. 1-12. ISSN 2108-6354 (consulté le 19.02.2022). Disponible sur : http://journals.openedition.org/asp/3460
17. ISRAËL, F. La créativité en traduction ou le texte réinventé. In : M. RADERS, R. MARTIN-GAITERO, dir. *IV Encuentros computenses en torno a la traducción*, Madrid : Universidad complutense de Madrid, Editorial Complutense, 1994, p. 105-117. ISBN 84-7491-486-8 (consulté le 20.02.2022). Disponible sur : https://cvc.cervantes.es/lengua/iulmyt/pdf/encuentros_iv/06_israel.pdf

18. LADMIRAL, J.-R. L'approche cibliste. De la construction du sens à la créativité en traduction. In : *Des mots aux actes*, Revue de la SoFT et de la SEPTET, *Sémantique(s), sémiotique(s) et traduction*. Paris : Classiques Garnier, 2018. no 7, p. 135-152. ISSN 2592-690X | ISBN 978-2-406-08745-8.
19. DANCETTE, J., AUDET, L. & JAY-RAYON, L. Axes et critères de la créativité en traduction. In : *Meta : Journal des traducteurs / Translators' Journal*. 2007. Vol. 5, no 1, p. 108-122. ISSN 1492-1421 (digital) (consulté le 12.02.2022). Disponible sur : https://www.erudit.org/fr/revues/meta/2007-v52-n1-meta1613/014726ar/
20. Communiqué de presse : définition, traduction et synonymes. In : *JDN*. 05.02.2019. © 2021 CCM Benchmark (consulté le 10.02.2022). Disponible sur : https://www.journaldunet.fr/business/dictionnaire-du-marketing/1198071-communique-de-presse-definition-traduction-et-synonymes/
21. Comunicato stampa. In : *Inside Marketing. Giornale di marketing, comunicazione e cultura digitale*. 05.11.2018. © Inside Marketing 2013 - 2022 (consulté le 10.02.2022). Disponible sur : https://www.insidemarketing.it/glossario/definizione/comunicato-stampa/
22. VIEILLEDENT-MONFORT, C. La traduction institutionnelle européenne, naturalisation ou droit d'asile ? In : *Forum*, Revue internationale de traduction et d'interprétation, Spécial Issue *Traduire, écrire, réécrire dans un monde en mutation / Writing and Translating as changing Practices*. 2018. Vol. 16, no 1 (Éd. resp. F. EL QASEM, F. PLASSARD), p. 25-38. ISSN 1598-7647.
23. CATENACCIO, P. Press Releases as a Hybrid Genre: Addressing the Informative/Promotional Conundrum. In : *Pragmatics*. 2008. no. 18: 1, p. 9-31. ISSN 1018-2101 (consulté le 05.02.2022). Disponible sur : https://www.jbe-platform.com/docserver/fulltext/prag.18.1.02cat.pdf?expires=1643627047&id=id&accname=guest&checksum=F3B37AD6D46DE81242D4F8F0EBA80C32
24. COMMISSION EUROPÉENNE - Communiqué de presse. *Prévisions économiques de l'hiver 2021* (consulté le 23.01.2022). Disponible sur : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/ip_21_504
25. COMMISSION EUROPÉENNE - Communiqué de presse. *Prévisions économiques du printemps 2021* (consulté le 23.01.2022). Disponible sur : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/ip_21_2351
26. COMMISSION EUROPÉENNE - Communiqué de presse. *Prévisions économiques de l'été 2021* (consulté le 23.01.2022). Disponible sur : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/ip_21_3481
27. COMMISSION EUROPÉENNE - Communiqué de presse. *Prévisions économiques de l'automne 2021* (consulté le 23.01.2022). Disponible sur : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/ip_21_5883
28. SCARPA, F. L'influsso dell'inglese sulle lingue speciali dell'italiano. In : *Rivista internazionale di tecnica della traduzione*. Trieste : EUT, 2015. Vol. 16, p. 225-243. ISSN 1722-5906 (consulté le 26.02.2022). Disponible sur : https://core.ac.uk/download/pdf/41179072.pdf
29. COMMISSION EUROPÉENNE - Nouvel agenda du consommateur 2020-2025. *Fiche d'information, novembre 2020* (consulté le 24.01.2022). Disponible sur : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/ip_20_2069
30. CONSEIL DE L'UNION EUROPÉENNE - *Pandémie de coronavirus COVID-19: la réaction de l'UE* (consulté le 24.01.2022). Disponible sur : https://www.consilium.europa.eu/fr/policies/coronavirus/
31. ACCADEMIA DELLA CRUSCA. *Il COVID-19 o la COVID-19?* (par Sara GIOVINE). 03.07.2020. © 2019 Accademia della Crusca (consulté le 26.02.2022). Disponible sur : https://accademiadellacrusca.it/it/consulenza/il-covid19-o-la-covid19/2787

LA COMMUNICATION INTERCULTURELLE À TRAVERS LE TEMPS ET L'ESPACE: LE TETRAEDRE TRADUCTIONNEL

CZU: 81`25:008(091) DOI: 10.5281/zenodo.6519677

Ana GUȚU
Universitatea de Stat din Moldova, Școala Doctorală de Științe Umaniste
ORCID: 0000-0002-1965-136X

În acest articol autoarea abordează tema dialogul intercultural din perspectiva istoriei traducerii. Autoarea propune să construiască convențional un tetraedru segmentat, care să reprezinte structura dinamică a traducerii din punct de vedere sistemic: traducător – societate – limba/cultură sursă – limba/cultură gazdă. Concluzia acestei cercetări este: în funcție de prioritățile societale, de dezvoltarea istorică a civilizațiilor, rolul uneia din componentele tetraedrului traducțional a fost definitoriu, chiar dacă nu există simetrie între spațiile geografice, dezvoltarea diacronică/istorică și poziția componentelor tetraedrului traducțional.

Cuvinte-cheie*: traducere, dialog intercultural, tetraedru traducțional, societate, limbă/cultură-sursă, limbă/cultură-gazdă.*

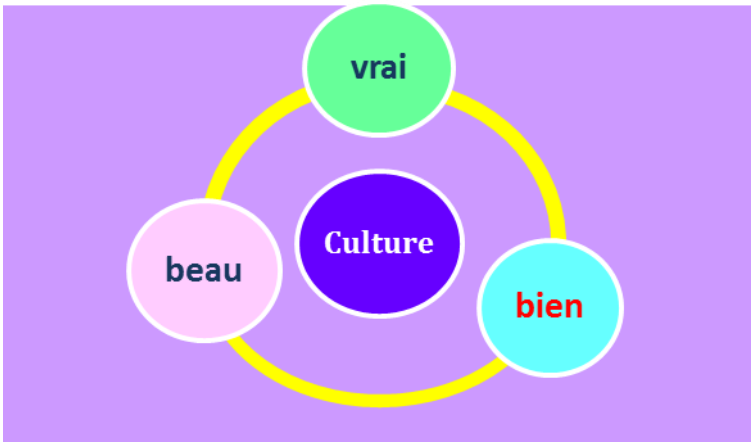
INTERCULTURAL COMMUNICATION THROUGH THE TIME AND THE SPACE: THE TRANSLATIONAL TETRAHEDRON

This paper is about the intercultural dialogue across history of translation. The author purpose to build conventionally a segmented pyramid which represents the dynamic structure of translation from systemic point of view: translator – society – source language/culture - host language /culture. The conclusion of this paper is: depending of the societal priorities, historical development of the civilizations, the role of itch component of the segmented tetrahedron of translation was basic, even if there is no symmetry between geographical spaces, historical development and the position of the components of segmented tetrahedron.

Keywords*: translation, intercultural dialogue, translators, segmented tetraedre, society, source language/culture, host language/culture.*

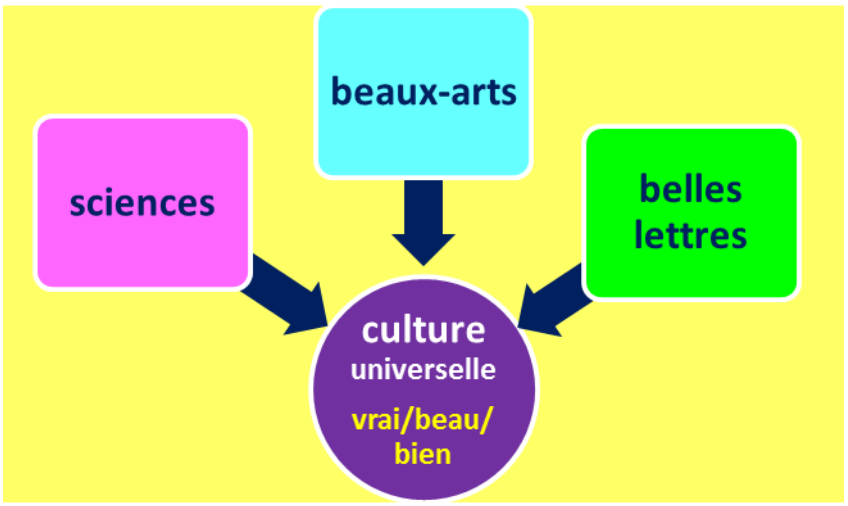
La « culture » est probablement le mot sémantiquement le plus vaste qui existe dans n'importe quelle langue, tellement il est incommensurable du point de vue de la multitude de phénomènes, événements, processus, réalisations géniales que l'humanité a livrés depuis son existence. La culture est aussi définie comme « *une forme de civilisation* » [1, p. 53]. Bien sûr, chaque société a ses institutions qui préservent et promeuvent son patrimoine spirituel et, dans ce sens, la culture est associée d'abord à l'humanisme, à ses valeurs. Quant aux valeurs, celles-ci peuvent être groupées en trois catégories : *le vrai, le bien et le beau*. La *valeur* (ce qui doit être) se distingue de la *vérité* (ce qui est), et elle n'est pas obligatoirement liée au coût exprimé en argent d'un objet. Nous sommes plutôt porté à accorder le statut de valeur à des notions immatérielles, désirées par l'homme, appréciées universellement – telles sont les vertus comme la sagesse, l'honnêteté, l'amitié, telles sont les chefs-d'œuvre de la culture universelle – les beaux-arts, les littératures, etc. De même que le mot « culture », « valeur » possède un volume sémantique mettant ensemble philosophie, société, création, esthétique et idéologie. Les valeurs sont souvent frappées de légitimité, étant liées à l'éducation, mais parfois elles se fraient difficilement le chemin vers l'acceptation pansociétale, étant classées comme déviantes et marginales à certaines étapes de développement des civilisations.

Culture et valeur – valeur et culture: voilà une dyade que nous traiterons plutôt en palimpseste, en dehors du *bien,* du *vrai* et du *beau* il n'y a pas de valeurs, et donc, il n'y a pas de culture.

Graphe 1. *La triade des valeurs de la culture*

La circulation transfrontalière et transnationale des valeurs culturelles assure leur universalité et leur pérennité. Cette circulation se fait grâce à une reconnaissance unanime ou quasi-unanime au niveau national pour s'engager ensuite sur la voie de l'éternité. Leur résistance à la fuite du temps s'explique par l'immatérialité des valeurs authentiques, véritables, même si certaines d'entre elles (telles les peintures, les sculptures, les monuments d'architecture, les créations musicales, etc.) semblent être attrapées dans un emballage matériel. Précisons la variété et la richesse du patrimoine culturel universel qui regroupe ***les beaux-arts*** d'un coté, ***les belles lettres*** de l'autre et, bien sûr, ***la science***.

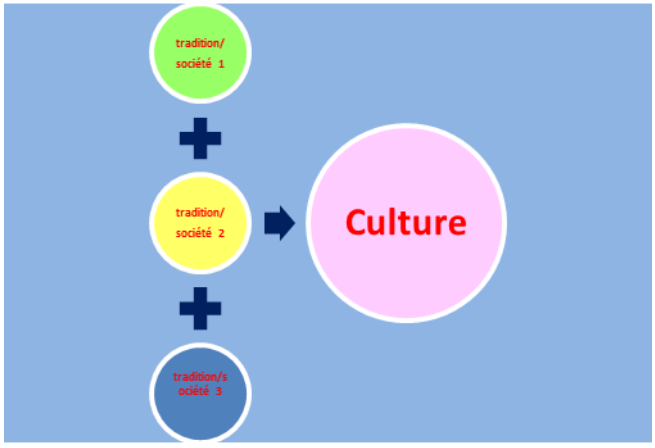
Graphe 2. *Les parties composantes de la culture universelle*

Il faut reconnaître que la circulation des ces valeurs culturelles universelles ne peut pas avoir lieu en dehors de la langue, code de communication humaine par excellence. Le rapport entre la langue et la culture ou plutôt le lien intime entre les deux phénomènes/processus/produits de l'humanité est d'une nature complexe, loin d'être clarifié doctrinairement et établi avec une précision mathématique, donnant droit à la sacralité biblique. « *La culture est un lieu collectif qui, tout complexe et diversifié qu'il soit, impose ses propres critères de pertinence et, corrélativement, ses résistances et ses censures à l'interprétation des sens potentiels aussi bien qu'à l'interprétation des sens explicites*. » [2, p. 37].

D'autre part, il n'est pas question d'envisager la communication des cultures en dehors de la traduction. L'évolution de l'activité traduisante, en commençant par les textes sacrés, la pratique de

l'oracle, en continuant par les belles infidèles de la Renaissance et jusqu'aux écrits post-modernistes nous prouve que la traduction, c'est-à-dire l'aisance de la communication multilingue, permet le contact entre les civilisations qui assure la constitution de ce que nous appelons le patrimoine culturel universel. Une première question qui surgit avec l'établissement de la triade langue-culture-traduction c'est comment traiter *la langue et la culture* ? Ladmiral semble ne pas être tellement optimiste : *« S'assigner pour tâche de traduire la langue-culture dans sa totalité, ce peut être un mot d'ordre théorique, mais qui reste précisément théorique ; car c'est un pari inaliénable dans la pratique traduisante »* [3, p.25].

En jetant un regard sur les écrits scientifiques en matière, nous pouvons déceler deux approches distinctes : celle partagée par Jean-René Ladmiral, et notamment que la langue et la culture ne peuvent pas constituer un palimpseste : *« En réalité, il s'agit d'un couple articulant d'une part un* ***état de la langue déterminé*** *et d'autre part des éléments qu'y a sédimentés la* ***socioculture****. […] nous entendons ici le terme de "socioculture" au sens de ce que peut véhiculer la langue et qui va du social au culturel, c'est-à-dire autant les pratiques sociales plus ou moins passagères d'une époque que la culture qui tend à faire tradition »*. [3, p.25]. Cette précision de Ladmiral introduit le troisième élément – la composante sociale, qui, à son tour, est ancrée dans la temporalité. Ainsi, Ladmiral entend-il que la culture en tant que concept se présente comme un ensemble de traditions, acceptées par la société à des étapes différentes d'évolution historique.

Graphe 3. *Constitution de la culture dans la société*

Selon Ladmiral, il serait impossible d'entrevoir une coïncidence à cent pour cent entre la langue et la culture, telle que la voit Henri Meschonnic qui plaide pour une entité globale langue-culture ou culture-langue, il veut que la traduction soit « *la production et le produit d'un contact culturel au niveau des structures mêmes de la langue* ». [Cité d'après 3, p.25].

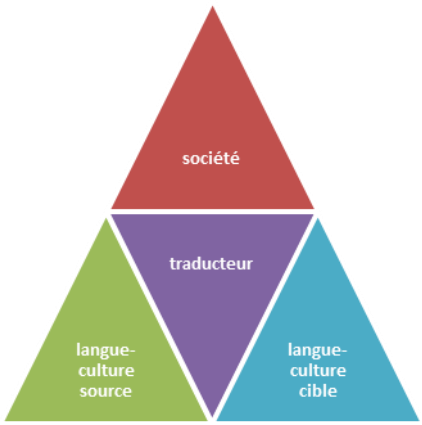

Graphe 4. *Le concept de langue-culture en tant qu'entité indissoluble*

Certainement, le cas de figure le plus compliqué du transfert interculturel via la traduction c'est la traduction d'une œuvre littéraire avec présence biculturelle (par exemple, les œuvres de Panait Istrati – roumain/français, ou de Salman Rushdie ourdou/anglais, ou Free Life de Ha Jin – anglais-américain/chinois) impliquant « *des marqueurs de greffage du réel du texte original – la diglossie et le biculturalisme* » [4, p. 221]. Dans ces cas-là les œuvres susmentionnées seront traduites dans une langue et une culture tierces, fait qui impliquera des techniques et des procédés plus spécifiques : utilisation de l'italique, pour rendre la fausse présence d'une des langues/cultures de l'original, repérage et adoption d'un code phonétique artificiel pour la translitération de l'accent d'une des deux langues de l'original avec une tentative de conservation des jeux de mots utilisés dans les œuvres originales.

Mais, dans cet article, nous n'allons pas entrer dans les détails de ces cas assez compliqués et plus rares du transfert culturel qui impliquent l'actualisation de trois langues/cultures à la fois. Une pareille étude nécessiterait une approche psychologique obligatoire. Nous allons examiner la question de manière plus universelle et généralisatrice, en appliquant une approche systémique, dialectique et diachronique à l'examen du phénomène du transfert culturel par le biais des traductions.

Dans ce but, nous adopterons la perspective d'une sémiotique tridimensionnelle, compte tenu du fait que la traduction implique plusieurs systèmes et codes de communication, nous proposons une représentation complexe du processus de la traduction comme un transfert interculturel, assurant la communication entre les locuteurs qui parlent des langues différentes et sont porteurs de cultures différentes. Le traducteur, lui, étant la figure-phare, se place au centre de la communication interculturelle, tous les concepts évoqués jusqu'à présent y étant entraînés : langue, culture (valeurs, identités) et société. Nous proposons dans ce but une méthode que nous appelons, de manière conventionnelle, ***la géométrie de la pensée***, et qui nous suggère un graphe qui représente une tétraèdre traductionnel, qui se prête à une analyse visuelle en trois dimensions, c'est-à-dire compte tenu du volume en tant qu'objet de la réalité.

Graphe 5. *Tétraèdre traductionnel de la traduction des cultures*

Cette pyramide contient les composantes essentielles de la traduction en tant que phénomène sociétal, qui met en valeur, en fonction de l'étape de développement de la traduction, une des composantes. Ainsi, l'objet en 3D de la tétraèdre traductionnel, peut être placé sur une des 4 facettes de la pyramide, de façon que sa base soit tantôt ***le traducteur***, tantôt ***la société***, tantôt ***la langue/culture source***, tantôt ***la langue/culture cible***. Nous allons tâcher de prouver par des exemples de l'histoire que chacune des 4 composantes de la tétraèdre traductionnel de la traduction a servi de priorité pour assurer le progrès de la société, de la nation ou de l'empire.

Le traducteur - pilier de l'éveil des civilisations

Les personnalités éminentes de la civilisation universelles ont été les polyglottes et les traducteurs, ceux qui ont inventé des alphabets, ceux qui ont traduit les textes sacrés. Wulfila a évangélisé les Goths, ayant traduit les Écritures au IVe siècle, Mesrop Machtots (360-441), figure dominante de l'Arménie, apporte sa contribution capitale à la culture arménienne en inventant l'alphabet arménien – il parle grec, perse et syriaque en plus de l'arménien. Cyrille et Méthode on été des missionnaires auprès des Slaves, ils ont inventé l'alphabet « glagolitique » vers 862, afin d'accomplir leur œuvre de traducteurs, missionnaires et diplomates. James Evans, missionnaire, polyglotte, instituteur, invente l'écriture pour les Indiens Cris du Canada en 1840.

Les traducteurs sont aussi les bâtisseurs des langues et des littératures nationales. Il suffit de rappeler les exemples des traductions des textes sacrés dans les langues nationales en Angleterre par William Tyndale, étranglé et puis brûlé le 6 octobre 1536. Il a été réhabilité par les travaux d'un chercheur anglais, David Daniell, qui a publié l'Ancien et le Nouveau Testament en 1989-1992 ainsi que la biographie complète de Tyndale, dans laquelle il compare l'apport de Tyndale à la langue et la littérature anglaise à celui de Newton en physique. En France le traducteur Jacques Amiot (1513-1593) se propose d'embellir et d'enrichir la langue française, le traducteur de la Bible Olivetain (…-1538), le traducteur érudit Étienne Dolet, introducteur du mot « *traduction* » en français (1509-1546), Pierrot d'Ablancourt (1606-1664) préoccupé lui aussi du style et de la clarté de la langue française - tous ont contribué à la constitution et au développement de la langue française moderne. En Allemagne Martin Luther (1483-1546), traducteur de la Bible en allemand, fut le catalyseur de la langue allemande et sa traduction de la Bible a servi de source pour les premières grammaires de langue allemande. Il est aussi intéressant de suivre l'histoire de la « résurrection » de l'hébreu en tant que langue nationale, qui s'est produite au XIXe siècle grâce à la contribution du journaliste–linguiste Eliezer Ben-Yehuda (1858-1922), qui est devenu le promoteur ardent de l'idée de la propagation de l'hébreu en tant que langue nationale de l'état hébreu. En fait,

faire d'une langue sacrée, dans laquelle des textes sacrés judaïques ont été réunis au IVe siècle, une langue vivante fut une véritable aventure, car la tâche principale dans la « résurrection » de l'hébreu revint aux traducteurs. [5 pp. 21-54).

Un autre cas de figure qui met en valeur le rôle des traducteurs dans l'histoire c'est leur manifestation en tant que décideurs du pouvoir. Généralement les traducteurs et les interprètes sont une émanation du pouvoir politique. Il ne leur revient que le rôle de porte-parole en d'autres langues. Mais il y a eu des cas où les traducteurs-polyglottes se sont approchés de manière très intime du pouvoir politique : Saint–Jérôme fut le secrétaire personnel du pape Damase I-er. Après la mort de son protecteur, Saint-Jérôme faillit devenir pape, mais il perdit les élections et le nouveau pape Siricius (334-399) lui rendit la vie impossible, fait qui poussa Saint-Jérôme à aller poursuivre son œuvre de traduction à Bethléem. Leonardo Bruni (1374-1444) représente dans l'histoire de la ville de Florence en Italie l'exercice du pouvoir économique-commercial, car il était un membre influent de la guilde florentine des importateurs de vêtements et de laine. Il pouvait se permettre le luxe de raisonner sur le bon goût en latin plutôt que de la servilité en traduction aux textes grecs… En Angleterre Willam Caxton (1442-1491) est connu comme auteur de traductions en anglais de textes français, mais aussi comme premier imprimeur d'Angleterre. Mais son pouvoir était aussi d'ordre économique : il était un riche et influent marchand de laine. Le prestige commercial lui a permis de devenir conseiller financier de la duchesse Marguerite de Bourgogne. La conquête du Nouveau Monde est un autre exemple qui dévoile l'importance des interprètes dans le processus de colonisation. Le nom de Dona Marina la Princesa Azteca (1505-1550) est presque mythique. Interprète personnelle de Cortés, elle a contribué à la conquête du Mexique plus que les soldats et les tribus alliés.

La liste est longue, il faut y ajouter les cas des traducteurs-interprètes devenus célèbres grâce à leur talent et cela leur a valu des carrières militaires et diplomatiques brillantes, un exemple éloquent étant celui du général Vernon A. Walters né en 1917 (français, esp agnol, russe, italien, allemand, anglais), directeur-adjoint de la CIA, ambassadeur à l'ONU, ambassadeur en Allemagne. [5, pp.139-162 ; 277-306].

La société – *terra grata* pour les activités traduisantes

L'importance de la dimension sociétale dans tout ce que signifient civilisation, progrès, politique, pouvoir, démocratie, etc. est incontestable. En même temps qu'est-ce que nous envisageons sous le terme de « société » ? Pourquoi ne pas dire « pays », « nation » ou « empire » ? Nous avons choisi ce terme pour introduire un élément dynamique s'identifiant à un besoin généralisé, qui, celui-ci, peut être formulé soit par les « princes » des sociétés soit par la « plèbe ». Cela ne signifie pas que le rôle du traducteur n'est pas définitoire, tout au contraire, le traducteur continuera d'exercer sa mission, mais dans ce deuxième paradigme il sera surtout au service de la société, car c'est elle qui lui dictera ses besoins et priorités. De ce point de vue, ce sont Hatim et Mason qui mettent l'accent sur cette dimension sociétale qu'ils définissent comme motivation incitatrice à toute activité traduisante : „*Las motivaciones del traductor están inseparablemente ligadas al contexto sociocultural en el que se produce el acto de traducir. Es de importancia, en consecuencia, considerar siempre la actividad traslaticia en un contexto social. Antes, por ejemplo, de que exista la traducción es necesario que haya habido una necesidad de traducir […] la posición del texto original en tanto que producto social, los lectores a quienes va dirigido, las circunstancias socioeconómicas de su producción, su traducción y recepción por los lectores de la versión, son todos factores relevantes al estudiar el proceso translaticio*." [6, pp. 23-24].

Nous allons appuyer nos affirmations par des exemples remontant à l'histoire des traductions. L'exemple le plus pertinent, classique surtout, c'est le phénomène de la propagation des religions. Et du point de vue de la traduction, toutes les religions se divisent en deux catégories : les religions qui prônent la sacralité d'une seule langue et les religions, plus « libérales », qui soutiennent que le message des textes sacrés peut être expliqué et rendu accessible dans toutes les langues. Compte tenu de cette division, pour la première catégorie de religions, principalement représentées par le judaïsme et l'islam, les traductions des textes sacrés respectifs ne seront que des répliques secondaires, sans pouvoir sacré, tandis que pour la seconde catégorie de religions, et notamment le christianisme et le bouddhisme, les traductions des textes sacrés sont considérées comme de véritables textes sacrés, ayant la même valeur théologique que les originaux.

La traduction de la Torah fut une nécessité des sociétés, car le Talmud lui-même mentionne le besoin de légitimer la traduction. La Bible hébraïque comporte 24 livres, et leur rédaction fut échelonnée sur un millénaire. La version grecque de la Bible hébraïque est connue sous le nom de Septante, (308-246 av. J.-C.). Après des années de large utilisation de la Septante par les Juifs de langue grecque, les rabbins durent revenir aux textes en hébreu, mais ils ne condamnèrent pas la traduction de la Torah en grec, car, selon la légende, les 70 (voire 72) traducteurs engagés par le roi Ptolémée eurent de l'inspiration divine. D'autres besoins des sociétés pour la traduction de la Bible judaïque ont été matérialisés dans sa traduction en judéo-persan (1319), en judéo-tatar (1836) et en langues judéo-romanes, telle que la célèbre Bible de Ferrare (1553), la version arabe de Saadia ben Joseph de Fayoum (892-942) et la version allemande de Moses Mendelsonhn (1729-1786). [5, p. 173-180].

Le christianisme est né sur le terrain propice des textes hébraïques. Un des deux textes fondamentaux de l'Église chrétienne naissante a été la Septante, alias l'Ancien Testament, donc une traduction. Le second a été le Nouveau Testament, rédigé principalement en grec. Il serait difficile de trouver un autre exemple plus merveilleux par son ampleur, sa pérennité et sa circulation universelle, que le besoin sociétal de la traduction de la Bible vers les langues indo-européennes. Plus que cela, le christianisme a fait de la traduction un moyen privilégié de la diffusion de ses textes sacrés, et donc de la religion chrétienne. La Bible a été traduite entièrement ou partiellement en environ 2000 langues, c'est aussi le livre le plus répandu au monde. Saint-Jérome (331-420) est sans doute le plus connu des traducteurs de la Bible. Saint-Jérôme est le modèle accompli de l'humaniste-traducteur (connaissant l'hébreu, le grec, le latin) qui, sans avoir été prédicateur, sans avoir fait des miracles et sans être mort martyr fut canonisé au VIIIe siècle. [5, p. 183].

L'islam, à la différence du christianisme, n'a pas utilisé la traduction comme moyen privilégié de diffusion de la religion musulmane. Certains versets du Coran mentionnent de manière expresse que la langue arabe est la seule langue qui soit capable de transmettre la parole divine. Pourtant, malgré cette interdiction, les sociétés occidentales ont toujours manifesté de l'intérêt envers l'islam, plusieurs traductions du Coran ont été réalisées au long des siècles. Le théologien et réformateur indien Shal Wali Allah (1703-1762) a traduit le Coran en persan, langue littéraire de l'Inde musulmane du XVIIIe siècle. La première version anglaise du Coran a été réalisée par un musulman, éminent spécialiste de l'islam, Mohammed Ali Lahori (1874-1951), sa version date de 1917. La liste des exemples de formulation par les sociétés de besoins impérieux de traduction est plus longue. Tel est l'exemple de la diffusion des textes sacrés hindouistes en sanscrit, langue sacrée, la Bhagavad Gîtă et les Vedas, ainsi que la diffusion du bouddhisme en Extrême-Orient dans de nombreuses langues locales, même si avec le temps certaines langues telles que le chinois

classique, le pali et le tibétain littéraire sont devenues langues sacrées du bouddhisme. [5, p. 195-202].

À part la diffusion des religions, qui semble être le besoin qui a la longévité la plus impressionnante, revenons vers d'autres besoins sociétaux formulés à l'égard de la traduction. Il nous est indispensable de formuler le besoin sociétal le plus ardent – la nécessité d'assurer la circulation des connaissances et des savoirs. Cela s'est produit dans toutes les sociétés, dans tous les pays, dans toutes les époques. La traduction apparaît comme le moyen privilégié de circulation et de transmission des connaissances, des savoirs, des savoir-faire. La recherche originale qui donne naissance aux innovations n'a pas toujours été convoitée en égale mesure par les pays du monde. Les inégalités de développement sociétal, le « déficit » des talents scientifiques ont encouragé certaines sociétés à propager les savoirs et les connaissances à l'aide des traductions. Le philosophe roumain Horia Roman Patapievici mentionne que « *L'esprit scientifique moderne est né en Europe Occidentale. Il a été importé en Europe de l'Est. En Occident il a existé une longue et continue réflexion épistémologique […] Dans l'Est de l'Europe cette tradition n'a pas existé*. » [7, p. 87]. Il est toujours moins coûteux de traduire que de s'adonner à la recherche authentique. Il est toujours intéressant de traduire la littérature de belles-lettres, car en lisant les chefs-d'œuvre de la littérature universelle on prend connaissance de la culture d'autrui. Disons que ce besoin sociétal, cette demande de plus en plus croissante de la modernité pour la circulation des savoirs et des connaissances, qui met au service de l'homme les technologies nouvelles, constitue un axe porteur de la traduction en tant que phénomène instrumentalisé de la culture de l'information. Il suffit de penser à l'utilisation fréquente de *Google translation* pour accéder à des informations dont une personne a besoin. Une question rhétorique surgit : l'accès multilingue à des informations et connaissances sur Internet serait-il une sorte de circulation des valeurs culturelles, ou pas ?

Un autre besoin de la société contemporaine est la traduction et l'interprétation de conférence dans les institutions internationales. Les interprètes sont aujourd'hui de véritables témoins et même bâtisseurs de l'histoire moderne. Invisibles car réfugiés dans les cabines d'interprétation, mais indispensables, car rien ne va sans leurs prestation, les interprètes de conférence produisent des heures de communication multilingue. Leurs collègues les traducteurs produisent des volumes impensables de documents officiels en langues différentes. Est-ce que quelqu'un s'est imaginé une seule seconde ce qui pourrait se passer sans l'armée interculturelle des traducteurs et des interprètes au service des institutions internationales ? Mais, cette communication serait-elle porteuse des cultures ? Certes, encore une question rhétorique qui nécessite une réflexion pour trouver une réponse.

La proéminence de la langue/culture source – inspiration pour le progrès des pays

Cette troisième facette de la tétraèdre traductionnel ne doit pas être comprise comme une des antinomies de la traduction bien connue : un traducteur doit-il être plutôt sourcier ou plutôt cibliste, pour parler dans les termes de Jean-René Ladmiral. D'autant plus que le problème a été déjà soulevé depuis longtemps comme le remarque Umberto Eco : « *Humboldt et Schleiermasher ont déjà posé le problème : une traduction doit-elle amener le lecteur à comprendre l'univers linguistique et culturel du texte source, ou doit-elle transformer le texte original pour le rendre acceptable au lecteur de la langue et de la culture de destination ? En d'autres mots, étant donné une traduction d'Homère, le traducteur doit-il transformer son public en lecteurs grecs de l'époque homérique, ou bien contraindre Homère à écrire comme s'il était un auteur de notre temps ? »* [8, p.202].

La facette que nous analysons est plutôt applicable aux segments de l'histoire quand la traduction a servi de moyen d'enrichissement pour certaines langues et cultures. Les pôles d'appropriation des cultures d'autrui par le biais de la traduction sont géographiquement divers. Premièrement nous ferons référence à l'Empire Romain, où les traductions étaient vues comme moyen d'enrichissement de la civilisation latine. On traduisait beaucoup pour enrichir, mais aussi pour embellir la langue latine, la littérature. Cette ouverture de l'empire romain vers d'autres civilisations, vers d'autres systèmes de pensée a largement contribué à l'épanouissement de la vie spirituelle, à l'appropriation des systèmes philosophiques étrangers et à la création de propres systèmes de pensées. Cicéron est entré dans l'histoire de la traduction comme le premier lettré qui a abordé la problématique de la traduction de manière antinomique : traduire la lettre ou l'esprit reste jusqu'à nos jours une sorte d'objection préjudicielle, autour de laquelle des discussions sont menées, et l'encre continue de noircir les pages des savants traductologues de partout dans le monde.

En second lieu il faut mentionner l'ambitieuse entreprise de traduction de Bagdad, en Iraq, qui aux IXe et Xe siècles s'est proposé de traduire les écrits scientifiques et philosophiques grecs vers l'arabe, la langue du nouvel empire musulman. Il faut noter que les traductions étaient souvent accompagnées d'exégèses et commentaires qui introduisaient de nouvelles connaissances et faisaient naître d'autres débats. Cette appropriation de la culture grecque à partir du grec et jusque là à partir des versions en syriaque, contribua énormément à l'enrichissement de la civilisation musulmane ; voici quelques noms des traducteurs de la Maison de la Sagesse de Bagdad : Hunayn ibn Ishâq (809-875), Quate ibn Luqa (820-912), Thabit ibn Qurra (834-901, Ibn Na'ima al-Himsi (v. 835). À part l'appropriation du patrimoine culturel grec, les traducteurs ont œuvré aussi à la circulation du patrimoine culturel chinois, indien et persan. [5, p. 119-122].

L'École de Tolède n'est pas un édifice physique, mais la totalité des traductions effectuées en Espagne dans la région de Tolède, et aussi de Barcelone et Tarazona aux XII-XIIIe siècles. Cette fois c'était déjà l'appropriation du patrimoine culturel gréco-arabe qui fut le sujet de ces activités traduisantes. Les textes traduits étaient surtout des écrits philosophiques et scientifiques, dont des textes de médecine, mathématiques, astronomie et astrologie. La contribution des traducteurs de l'École de Tolède est particulièrement intéressante et originale par la méthode. Les contraintes politiques de l'époque exigeaient que les traducteurs partent à la recherche des manuscrits qu'ils se proposaient de traduire, et de cette manière les traducteurs devenaient des voyageurs et des transporteurs de cultures – tels sont les cas de Gérard de Crémone (1114-1187), Michael Scott (1175-1234), Adélard de Bath (…-1130). Plus que cela, des ouvrages de traduction étaient couronnés par des créations scientifiques originales, tel est le cas du duo Abraham Bar Hiyya et Platon de Tivoli, qui ont réalisé des traductions arabo-latines, mais aussi en passant par l'hébreu et en arrivant également à l'espagnol vulgaire, tout cela avec la naissance d'un traité de géométrie, composé par Hiyya lui-même. [5, p.126-127]. Si on se pose la question : est-ce que le travail des traducteurs de Tolède était surtout une activité de vulgarisation ou d'appropriation des savoirs étrangers pour l'enrichissement de la culture latine ? la réponse proposée par les chercheurs du phénomène de l'École de Tolède, dont Antoine Berman semble être le plus indiqué, est en faveur de la seconde option. Les milliers de pages des manuscrits de Tolède indiquent le fait que les traducteurs ne se souciaient pas trop de la clarté de leurs traductions, en utilisant beaucoup d'emprunts et des abréviations qui n'auraient guère facilité l'accessibilité de ces ouvrages au peuple. Les voyages entrepris et aussi les traductions effectuées étaient surtout un moyen d'accumuler des connaissances personnelles et de produire sur la commande de l'Église des savoirs

en latin qui manquaient à cette époque–là. D'autre part, les traducteurs de Tolède, de même que leurs collègues de Bagdad, ont enrichi les textes traduits par leurs propres contributions, ce qui a mené au rayonnement des connaissances. La langue/culture réceptrice ou cible s'est enrichie à son tour d'un vocabulaire savant, forgé sous l'influence des traductions médiévales : *« Aux prises avec ces valeurs culturelles, c'est-à-dire avec des discours plus ou moins canoniques dans une société différente de la sienne et plus ou moins éloignée dans le temps ou l'espace, le traducteur n'est pas uniquement un prospecteur des différences, un explorateur de territoires culturels inconnus. Il est aussi celui qui, dans sa reconnaissance de l'autre, change les perspectives de sa communauté. Ses importations ne sont pas des transferts unilatéraux de la langue/culture dite de départ vers sa langue/culture dite d'arrivée. Il met en circulation, il met en doute : son travail comporte d'inévitables transformations et manipulations. Par-delà les décideurs (commanditaires, éditeurs, etc.), par–delà la matérialité des textes, par-delà les coûts de son labeur, il brouille les cartes, en l'occurrence ces cultures, ces valeurs, celles de l'autre comme les siennes propres qu'on voudrait délimitées, alors qu'elles sont fluides, mouvantes. »* [5, p. 207-208].

L'Inde établit encore au VIe siècle des liens culturels avec le monde méditerranéen, des textes de médecine, philosophie et astronomie sont traduits du sanskrit vers l'arabe, le chinois et le grec. Vient ensuite le Moyen Âge qui ne fut guère riche en traductions, comme partout d'ailleurs à de petites exceptions près. Et ce n'est qu'au début du XVIe siècle que les échanges commerciaux et par la suite politiques se multiplièrent et ces échanges on été immanquablement accompagnés de l'intensification des traductions du sanskrit vers les langues occidentales. Des études encyclopédiques sont élaborées à partir des traductions, tel est le cas du juriste traducteur Willams Jones (1746-1794) qui réalisa une compilation exhaustive de l'histoire de la littérature, de la science et des religions indiennes. Ce traducteur fonda aussi une Société asiatique (1784) et initia des études orientales à partir du sanskritisme. Il y a peu de documents écrits attestant les traductions des langues occidentales vers le sanskrit avant le XIXe siècle. En revanche, le XIXe siècle fut le siècle de l'ouverture des sciences indiennes vers le patrimoine scientifique occidental. On peut ainsi affirmer que l'exemple de l'Inde comprend deux facettes de la tétraèdre traductionnel : d'une part elle fut le théâtre de traductions de sa culture/langue de départ vers d'autres cultures et langues, d'autre part l'Inde consentit à accueillir le patrimoine occidental pour s'enrichir elle-même.

La primordialité de la langue/culture cible – instrument puissant de renforcement des empires et des monarchies

Pour illustrer la dernière facette de la tétraèdre traductionnel et notamment l'importance de la langue/culture cible il serait judicieux de commencer nos références par la Grèce antique. L'hégémonie de la langue et la culture grecques est proverbiale, car toutes les traductions qui se faisaient en Grèce antique étaient surtout vers le grec. La philosophie grecque peut être considérée à vrai dire comme la mère inspirée de tous les autres systèmes de pensée philosophiques qui n'ont fait selon certains savants que réitérer les controverses existentielles de l'homme sur cette terre et n'ont fait qu'enrichir les débats des philosophes grecs. En plus, la légende de la Septante alimente la sacralité de la démarche centrifuge de privilégier la traduction vers la langue et la culture d'arrivée pour glorifier la culture respective. Et c'est vrai que la gloire de la culture hellénique nous fascine sans perdre le moindre éclat de son rayonnement au début du XXIe siècle. Il suffit de penser au rôle et à l'importance des théâtres grecs où des milliers de citoyens remplissaient les arènes pour voir les tragédies grecques, un phénomène culturel sans précédent dans l'histoire des civilisations.

Un cas tout à fait particulier est représenté par les empires récents, et plus spécialement l'empire soviétique, qui, selon les données statistiques de l'UNESCO, fut le plus prolifique en matière de traduction. « *L'URSS était une fédération de 15 républiques au sein de laquelle le russe est devenu la langue officielle de l'Union, sans que ce principe n'ait jamais été reconnu dans la Constitution soviétique. Le russe est devenu la langue des communications de cet immense empire de 285 millions de personnes, comprenant quelque 130 langues nationales. Durant 70 ans, c'est-à-dire à une époque donnée du XX*^{e} *siècle, la langue russe a exporté dans les 15 républiques attitudes et comportements, idéologie et réactions.* » [9, p. 18]. Plus que cela, la langue russe est devenue la langue relais pour toutes les traductions qui se faisaient en URSS. Tous les chefs-d'œuvre de la littérature universelle qui étaient traduits vers les langues nationales autres que le russe étaient soigneusement censurés d'abord lors de la traduction vers le russe. Cela était valable pour les langues des 15 républiques socialistes soviétiques, mais pas pour les pays du Traité de Varsovie, qui ont eu plus de chance et qui ont bénéficié d'un régime plus relâché que celui de l'intérieur de l'URSS. Les traducteurs moldaves d'œuvres littéraires françaises Alexandru Gromov, Vasile Vasilache, Argentina Cupcea-Josu se souvenaient avec beaucoup de sarcasme de cette aventure que fut la traduction d'une langue romane vers une autre langue romane par le biais d'une langue slave ! Pis encore, vers une langue romane qui usait de l'alphabet cyrillique. Hélas, ce sont les tournants de l'histoire qui ont marqué non seulement le progrès, mais aussi le recul des systèmes de pensée, laissant la place à une idéologie bâtie sur le mensonge organisé intellectuellement. Cette manière de traduire a ralenti d'une certaine manière le développement de la langue roumaine en République de Moldavie. Aujourd'hui nous avons déjà la possibilité de comparer les traductions des œuvres du français en roumain réalisées dans l'empire soviétique et celles qui ont été faite du français en roumain dans la même période en Roumanie. Nous découvrons que la langue roumaine des traductions littéraires de la Bessarabie était archaïque, et les traductions en roumain de l'époque soviétique sont d'une qualité douteuse, tandis que les traductions littéraires du français vers le roumain réalisées en Roumanie, souvent par des diplomates et des polyglottes natifs, sont d'une qualité exceptionnelle et ne nécessitent pas de retraduction. N'oublions pas que « *[…] le devoir du traducteur est de montrer son auteur tel qu'il est et d'instruire le lecteur, en lui apportant le fait culturel qui est le propre de l'autre et qui fait partie intégrante du texte […] C'est en donnant à voir l'autre, l'étranger, dans sa différence, que la traduction est source d'enrichissement* » [10, p.113].

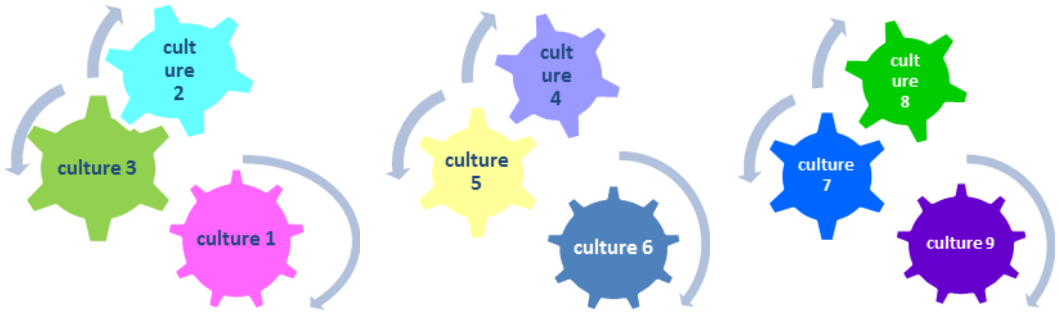
Il faut également noter le fait que le rôle des traducteurs–polyglottes qui ont œuvré dans l'empire soviétique était aussi celui de la subversion. Un poète ou un écrivain qui connaît plusieurs langues est par essence un érudit, un porteur de cultures. L'esprit d'ouverture propre aux traducteurs-écrivains ne pouvait accepter de manière tacite toutes les perversités idéologiques auxquelles étaient soumis les esprits créateurs. Voilà pourquoi l'histoire nous livre des exemples où les poètes-traducteurs se servaient de la traduction des chefs-d'œuvre universels pour réaliser des rajouts, une sorte de « surtraduction », à travers lesquels ils pouvaient exprimer leur révolte et cacher de cette manière aux censeurs les idées de la liberté. Ainsi, entre les années 1934 et 1956, les poètes russes s'entretenaient avec le lecteur par le truchement de Goethe, de Shakespeare, d'Orbéliani et de Hugo [11, p.50].

Conclusions

Il n'est pas si facile de mettre un signe d'égalité entre la langue et la culture, car des phénomènes d'instrumentalisation des langues ont lieu un peu partout dans le monde. Et cela est dû

à la mondialisation et au métissage culturel sans précédent : « *La question n'est pas d'être de telle ou telle langue, mais de telle ou telle culture, et la problématique de la perte de la culture sans abandon linguistique se pose aujourd'hui un peu partout dans le monde occidental. C'est en particulier le cas de l'Europe, dont l'unification se fait non pas sur la base de cultures nationales partagées mais sur celle d'une culture commune mondialisée* » [12, p. 26].

Mais, dans la problématique du voyage des valeurs culturelles par le biais de la traduction il nous convient d'envisager les deux – la langue et la culture - comme une entité en harmonie avec elle-même, pour faciliter le processus de l'analyse scientifique du phénomène. Un regard rétrospectif sur l'histoire des civilisations nous a permis de constater que les traductions à différentes époques, dans différents coins du monde, ont joué un rôle primordial dans la transmission des valeurs culturelles, des savoirs, des connaissances. Nous avons proposé le graphe de la tétraèdre traductionnel à quatre facettes, qui, vue en trois dimensions, nous permet en usant de l'imaginaire historique, d'établir de manière conventionnelle une typologie des priorités qui se dégagent suivant la logique de l'évolution géographique, économique, politique et sociale de différentes régions du monde : ***le(s) traducteur(s), la société, la langue/culture source, la langue/culture cible***. Il n'y a pas de symétrie temporelle ou géographique dans la succession des facettes de la pyramide. Seule l'approche systémique et dialectique nous a permis de dégager les idées de notre article. Pour rester dans la logique de la géométrie de la pensée, nous dirons que ce processus est infini, de même que le processus de circulation des valeurs culturelles à travers la traduction, qui pourrait être représenté comme ceci :

Graphe 4. *Dialogues entre les langues/cultures à travers la traduction*

Ainsi donc, nous nous ralions à l'opinion de Jean-Claude Gémar qui statuait à juste titre que « le traducteur reste le moyen de communication et d'échanges par excellence. En mettant deux langues en contact, l'opération traduisante rapproche deux cultures, hic et nunc, elle induit, consciemment ou non, un jeu d'influences réciproques et imprévisibles – le traducteur est un apprenti sorcier qui s'ignore. La traduction est une clé donnant accès à une culture étrangère dans ce qu'elle a de plus intime : la langue et les valeurs qu'elle exprime. Elle prépare au dialogue en exposant une culture et sa représentation de l'univers dans lequel vit l'Étranger. Elle prédispose à la diversification du dialogue en représentant les différences culturelles autant que linguistiques. Enfin, en contribuant à établir l'égalité entre les langues et les cultures, elle est un vecteur de médiation interlinguistique et interculturelle. » [13, pp.14-15].

La communication interculturelle est l'œuvre capitale que les traducteurs érudits ont réalisée à travers les siècles et les civilisations. C'est aux chercheurs historiens de la traduction de diminuer le nombre de taches blanches qui existent encore dans la valorisation de l'immense contribution des traducteurs à l'épanouissement des civilisations.

Références bibliographiques:

1. *Dictionnaire de la philosophie*. Larousse. DIDIER, J. Paris, Larousse, 1995. 302 p.
2. BRISSET, A. L'identité culturelle de la traduction. In : *Palimpsestes. Traduire la culture*. Paris, Presses de la Sorbonne Nouvelle, N° 11, juillet 2007. p.31-5
3. LADMIRAL, J-R. Le prisme interculturel de la traduction. In : *Palimpsestes. Traduire la culture*. Paris, Presses de la Sorbonne Nouvelle, N° 11, juillet 2007, pp. 15-30.
4. PERRIN, I. Diglossie et biculturalisme littéraires : le cas de A Free Life de Ha Jin. In : *Palimpseses. Le réel en traduction : greffage, traces, mémoire*. No24, Paris, Presses Sorbonne Nouvelle, septembre 2011. p. 205-222.
5. *Les traducteurs dans l'histoire*. Sous la direction de DELISLE, J. et WOODSWORTH, J. Les Presses de l'Université d'Otawa, 2007. 393 p.
6. HATIM, B. & MASON, I. *Teoria de la traducción*. Barcelona, Editorial Ariel, 1995, 332 p.
7. PATAPIEVICI, H. R. *Discernământul modernizării*. Bucureşti, Humanitas, 2009. 227 p.
8. ECO, U. *Dire presque la même chose*. Traduction en français par Myriem Bouzaher, Paris, Bernard Grasset, 2006. 460 p.
9. GUTU, A. *Confusio identitarum*. Chisinau, Sirius,, 2011. 142 p.
10. DUROT-BOUCE, E. *Traducteurs et traductrices d'Ann Radcliffe, où la fidélité est-elle une question de sexe ?* In : Palimpsestes. Traduire le genre : femmes en traduction. Paris, Presses Sorbonne Nouvelles, N° 22, octobre 2009. Pp.101-115
11. ETKIND, E. *Dissident malgré lui*. Trad. Par M. Slodzian, Paris, Albin Michel, 1977. 315 p.
12. MOREL, P. *Pour une francophonie réaliste*. Chisinau, ULIM, 2008. 107 p.
13. GEMAR, J-C. Langue, traduction et culture paneuropéenne. In : La francopolyphonie : les valeurs de la francophonie, Colloque international, Chisinau, ULIM, 21-28 mars 2008. pp. 14-15

TRADUIRE EN FRANÇAIS *L'ACATHISTE À LA MÈRE DE DIEU*

CZU: 81`25:2=14=03.133.1 DOI: 10.5281/zenodo.6519710

Felicia DUMAS
Université « Alexandru Ioan Cuza » de Iasi, Roumanie
ORCID: 0000-0001-5053-2337

Nous proposons une analyse traductologique comparée de deux versions françaises de *l'Acathiste à la Mère de Dieu*, réalisées par les deux grands traducteurs des textes liturgiques de l'Orthodoxie du grec en français: le père archimandrite Placide Deseille et le père Denis Guillaume. Nous étudierons notamment les choix lexicaux et stylistiques de ces deux traducteurs, en insistant sur leur expressivité poétique et leurs significations théologiques.

***Mots-clés**: traduction, Orthodoxie, langue française, Acathiste, poésie liturgique, Mère de Dieu, expressivité, choix lexicaux.*

TRANSLATING IN FRENCH *THE ACATHIST TO THE MOTHER OF GOD*

The present article proposes a traductological analysis, comparatist in scope, of two French versions of the Akathist to the Mother of God, written by two noted translators of liturgic texts belonging to the patrimony of Greek Orthodoxy into modern French: Archimandrite Placide Deseille and Father Denis Guillaume. Our study addresses the lexical and stylistic choices of these two translators, scrutinizing their creativity, their poetic expressivity and the theological significance of their versions.

***Keywords**: translation, Orthodoxy, French language, akathist hymn, liturgic poem, Mother of God, expressiveness, lexical options.*

Argument

Parmi les textes liturgiques propres à l'Orthodoxie, la poésie hymnographique ou l'hymnographie poétique occupe une place privilégiée, étant utilisée à la fois dans la prière communautaire, du culte public, que dans la prière privée des fidèles partiquants. Nous nous proposons par la suite une analyse traductologique comparée de deux versions françaises de *l'Acathiste à la Mère de Dieu,* réalisées par les deux grands traducteurs des textes liturgiques de l'Orthodoxie du grec en français: le père archimandrite Placide Deseille et le père Denis Guillaume. Nous ferons donc référence à l'Orthodoxie d'expression française, telle qu'elle est vécue et pratiquée en France, en langue franaçise, dans de nombreuses paroisses et monastères, depuis le début du siècle dernier. [4, p. 12]. Nous étudierons notamment les choix lexicaux et stylistiques des deux traducteurs, en insistant sur leur créativité et sur l'expressivité poétique et les significations théologiques de leurs choix.

L'Acathiste à la Mère de Dieu en langue française

L'Acathiste à la Mère de Dieu est l'acathiste le plus aimé par les fidèles orthodoxes, et le plus lu par eux au niveau de leur règle de prière personnelle, lecture conseillée par leurs pères spirituels ou choisie tout simplement par eux pour sa beauté poétique et par amour pour la Mère de Dieu, à laquelle il est consacré. C'est un texte lu en tant que prière de louange, d'action de grâces, ainsi que de supplication par les chrétiens orthodoxes du monde entier, y compris par les fidèles français, devenus orthodoxes dans la plupart des cas par conversion.

Dans l'hymnographie chrétienne-orthodoxe, l'Acathiste est une hymne consacrée en premier lieu à la Mère de Dieu, au Christ, ainsi qu'à d'autres saints et saintes de l'Église. C'est une composition poétique et, en même temps, une « forme de prière qui jouit d'une grande faveur dans l'Église orthodoxe ». [6, p. 22].

Composé par Romain le Mélode au VIème siècle (ou par le patriarche Serge de Constantinople, d'après d'autres exégètes), l'Acathiste à la Mère de Dieu célèbre la gloire et la bonne nouvelle de l'incarnation du Christ de la Vierge Marie, devenue Mère de Dieu. C'est pour cette raison qu'en roumain, il est appelé plutôt l'Acathiste de l'Annonciation. En même temps, il fait référence à la protection de la cité de Constantinople (assiégée par les Avares en 626) par la Mère de Dieu, à la demande du patriarche Serge, qui l'aurait composé en signe de remerciement. Le premier kondakion de l'Acathiste, traduit de façon littérale et exacte par le père archimandrite Placide Deseille (et adapté en roumain, où il n'y a plus aucune référence au siège de Constantinople) exprime de façon explicite cette action de grâces : « Invincible conductrice de nos armées, à toi les accents de victoire ! Délivrée du danger, moi, ta cité, je te dédie cette action de grâces, ô Mère de Dieu ! ». [2, p.57].

Au niveau liturgique, du culte publique, l'Acathiste à la Mère de Dieu est chanté (ou lu) (debout) à l'église le vendredi soir de la cinquième semaine du Grand Carême, aux Matines (du Samedi suivant). Néanmoins, les fidèles peuvent le lire chez eux tous les jours, en tant que forme de prière individuelle, et ils sont nombreux à le faire.

Comme nous le fait savoir le père archimandrite Placide Deseille, traducteur de la plupart des textes des offices liturgiques du grec en français (y compris de plusieurs acathistes), l'Acathiste à la Mère de Dieu représente le prototype de tous les autres acathistes qui « dérivent des homélies en prose rythmées des prédicateurs syriens ; chaque paragraphe se terminait par une clausule dont toute l'assistance reprenait les derniers mots. Ce type de composition a été largement utilisé dans le monde orthodoxe jusqu'à nos jours » [2, p.3]. Il est composé de vingt-quatre strophes, dont douze kondakia [3, p.484] et douze ikos [3, p.475], formant en grec un acrostiche, procédé poétique assez fréquent dans l'hymnographie byzantine. Chaque kondakion finit avec l'exclamation-refrain « Réjouis-toi, Épouse inépousée ! », et chaque ikos, avec l'exclamation « Alléluia ! ».

Ancien moine cistercien français, devenu orthodoxe au Mont Athos, le père archimadrite Placide Deseille est considéré comme le plus grand père spirituel français contemporain. Théologien, spécialiste en patrologie, fondateur de deux monastères orthodoxes en France à statut administratif de métochia (ou dépendances) du monastère athonite de Simonos Petra, le père Placide est également le traducteur le plus important des offices et des livres liturgiques de l'Orthodoxie, du grec en français. Il a fait toutes ces traductions par nécessité liturgique, afin de pouvoir les utiliser, en langue française, lors de la célébration des offices orthodoxes, tout d'abord dans ses monastères. En même temps, en tant que père spirituel de tous les fidèles français ou étrangers (francophones) qui fréquentaient ses monastères, il a été conscient de l'utilité de traduire pour eux les textes des acathistes, afin qu'ils s'en servent lors de leurs prières individuelles. D'autres traductions françaises de tous les livres liturgiques ont été réalisées, toujours du grec en français, par un autre moine, belge et uniate, le père Denis Guillaume, devenu orthodoxe vers la fin de sa vie. Le père archimandrite Placide Deseille et le père Denis Guillaume sont les traducteurs les plus importants de l'ensemble des textes liturgiques orthodoxes, du grec en français, et leur activité traductive s'est déroulée à peu près simultanément, pendant la même période, à partir des années 80.

Tous les deux ont traduit en français *l'Acathiste à la Mère de Dieu*. Si l'on compare les dates de publication de leurs versions françaises et si l'on analyse les paratextes qui les accompagnent, on peut affirmer que la traduction faite par le père archimandrite Placide Deseille précède celle du père Denis Guillaume. La première a été publiée en 1996 dans un *Recueil d'Acathistes*, aux éditions du monastère masculin fondé par le père archimandrite en France, Saint-Antoine-le-Grand, à côté des

versions françaises de plusieurs autres acathistes consacrés au Christ, à Sa Passion, à la Croix, à la Protection de la Mère de Dieu, à saint Jean-Baptiste, et l'Acathiste du Buisson Ardent. L'Introduction qui ouvre ce recueil nous apprend toutefois qu'il a été traduit bin avant, « vers 1960, par un moine de l'abbaye de Bellefontaine ». Par humilité monastique, le père archimandrite Placide Deseille ne mentionne pas son nom en tant que traducteur, mais il est évident, compte tenu de sa biographie spirituelle et du lieu de publication de ce recueil, qu'il s'agit bien de lui, ancien moine cistercien dans cette grande abbaye française.

La version française du père Denis Guillaume du même *Acathiste à la Mère de Dieu* a été incluse dans *Le Spoutnik nouveau Synecdimos*, un livre de prière destiné aux fidèles qui voyagent, publié un an plus tard, en 1997, à Parme, en Italie. Deux autres textes liturgiques de la même facture y étaient également inclus: *l'Acathiste à la Sainte Trinité* et *l'Acathiste à tous les saints*. *Le Spoutnik* n'est pas signé, ni sur la première de couverture, ni sur la page de garde ; il est néanmoins ouvert par un texte introductif qui précise le sens du titre et l'utilité de l'ouvrage et qui porte la signature du père Denis Guillaume. Dans cette brève introduction, *l'Acathiste à la Mère de Dieu* est mis en relation avec la piété slave et sa version française est suivie de toute une série de prières adressées à la Mère de Dieu, destinées à être lues devant quelques types d'icônes qui la représentent, connues dans le monde orthodoxe : « prières devant les icônes de Notre Dame aux trois mains, du Buisson Ardent, Joie de tous les affligés », etc. En 1997, quand la traduction est apparue, le père Denis Guillaume venait tout juste d'être reçu dans l'Orthodoxie. Dans la Postface qui clôt *Le Spoutnik*, il fait mention de façon explicite à l'utilité liturgique de ses traductions, au « rapport constant entre ses publications et les aspirations du public », à la reconnaissance des orthodoxes francophones pour ses traductions, ainsi que pour son « sens poétique et musical, grâce auquel il est aisé de les chanter ». [1, p. 1278]. On remarque donc la mention de l'un des principes traductifs de ce moine belge, à savoir la musicalité et la poéticité des textes destinés à être lus et surtout chantés. À son tour, le père archimandrite Placide Deseille précise dans son Introduction au *Recueil d'acathistes* les principes fondamentaux ayant sous-tendu son acte traductif, à savoir la poéticité et la clarté des textes, leur limpidité (et leur harmonie) stylistique qui favorise la prière: « La plupart de ces traductions ne sont pas strictement littéraires. Les traducteurs se sont efforcés, tout en respectant le sens des textes originaux, de garder à leur version un caractère poétique, et d'éviter un style trop heurté qui n'aurait pas favorisé la prière ». [2, p.4].

Les choix des traducteurs

Ces deux moines convertis à l'Orthodoxie, un Français et un autre francophone (Belge), ont fait preuve de beaucoup de créativité à travers leur traduction en français de l'Acathiste à la Mère de Dieu. L'un des exemples les plus évidents de cette créativité lexicale et poétique (à significations théologiques) est la traduction de l'exclamation grecque *Khaire Nymphe anympheute* à travers l'utilisation du déterminant *inépousée* à côté du nom *épouse,* sous la forme du syntagme qui sert d'appellation pour la Mère de Dieu, *Épouse inépousée,* dans tous les refrains finaux des kondakia: « Réjouis-toi, Épouse inépousée ». Employé aussi, dans les textes catholiques, rarement, il est vrai, cet adjectif (créé par dérivation parasynthétique à partir du nom *épouse*) n'est utilisé que par référence à la maternité divine, sans union charnelle, de la Mère de Dieu. C'est le père Denis Guillaume qui l'explique dans le *Lexique du culte de la Liturgie* qui clôt *Le Spoutnik* : « inépousée, adj. Se dit de la Vierge qui n'a pas eu de relations charnelles avec un homme, mais qui enfanta dans la virginité ». [1, p.1149]. L'association de cet adjectif qualificatif et du nom dont il est dérivé engendre une belle sonorité poétique, tout en gardant en français aussi (comme en grec) la

construction oxymorique qui exprime l'attribut fondamental de la Vierge Marie devenue Mère de Dieu, à savoir sa maternité divine irréprochable, appelée en Occident, dans le Catholicisme romain, immaculée.

Par l'intermédiaire de deux adjectifs créés par préfixation avec l'opérateur *in–* (*inaccessible*), et, respectivement, par dérivation parasynthétique avec le même préfixe et le suffixe *–able* (*insondable*), le père archimandrite Placide Deseille suggère les qualités exceptionnelle, hors-normes humaines, de la Mère de Dieu, à travers deux images métaphoriques qui mettent en évidence la sagesse et la profondeur spirituelle de celle-ci, ainsi que l'inaccessibilité du mystère divin de sa maternité virginale : « Réjouis-toi, sommet inaccessible à la pensée humaine ; Réjouis-toi, profondeur insondable même aux yeux des anges ». [2, p.58]. Les mêmes adjectifs ont été choisi aussi par le père Denis Guillaume, mais les analogies dont il se sert pour exprimer les mêmes qualités engendrent des images caractérisées par un degré de métaphorisation moins élevé: « Réjouis-toi, montagne inaccessible aux humaines pensées, réjouis-toi, insondable océan même aux Anges soustrait ». [1, p.55]. S'il n'arrive pas à trouver des images aussi poétiques que le premier traducteur, il parvient, en revanche, à créer une rime inexistante dans ce contexte précis dans la version du père archimandrite Placide Deseille. Néanmoins, à d'autres endroits, ce dernier privilégie une certaine rime à son tour (du type de l'assonance), en faisant appel au même procédé lexical de la dérivation parasynthétique : « Réjouis-toi, sarment à bourgeon inflétrissable ; Réjouis-toi, terre au fruit impérissable ». [2, p.59]. Dans le même contexte, le père Denis Guillaume fait appel à des analogies dont l'expressivité poétique récupère des aspects « profanes » : « Réjouis-toi, bourgeon de l'immortelle fleur, réjouis-toi, domaine au fruit plein de saveur ». [1, p.56].

La préfixation négative, opérée avec les préfixes *non-* et *in-*, est également choisie pour créer d'autres déterminants qui expriment la pureté virginale de la maternité divine de la Vierge Marie (le leitmotiv de l'hymne acathiste): le sein de la Mère de Dieu qui a porté le Christ est caractérisé de *non ensemencé* par le père archimandrite Placide Deseille, et d'*immaculé* par le père Denis Guillaume. Les deux déterminants expriment de façon apophatique (une démarche théologique de définir Dieu par négation, par ce qu'Il n'est pas : [6, p.57]) le mystère de l'enfantement sans union charnelle de la Mère de Dieu, Épouse de Dieu dont le mariage mystique n'a pas été consumé selon les lois de la nature humaine (et qui est donc appelée pour cela *Épouse inépousée*). Les deux traducteurs ont su exprimer ceci par l'intermédiaire d'images métaphoriques d'une émouvante expressivité : « Réjouis-toi, lit nuptial pour des noces exemptes de semeur » [1, p.61] ; « Réjouis-toi, chambre des noces virginales » [2, p.64].

En enfantant le Christ, la Vie par excellence dont s'abreuvent tous les chrétiens, la Mère de Dieu devient « trésor inépuisable de la vie », cette métaphore étant employée de façon identique dans les deux versions de l'acathiste. Le recours à la parasynthèse (la dérivation accomplie par l'ajout à la même base d'un préfixe et d'un suffixe, opération qui se produit dans la simultanéité [5, p.109]) engendre d'autres images dont l'expressivité poétique est incontestable, malgré certaines analogies moins heureuses, choisie pour la rime: « Réjouis-toi, de l'Église imprenable boulevard, réjouis-toi, des chrétiens l'indestructible rempart » [1, p.63] ; « Réjouis-toi, tour inébranlable de l'Église ; Réjouis-toi, rempart inexpugnable du Royaume » [2, p.66].

D'ailleurs, obsédé par le fait de proposer une traduction rimée de l'acathiste (qui n'existe de façon canonique et traditionnelle dans aucune autre langue), le père Denis Guillaume recourt souvent à des inversions syntaxiques qui produisent le même effet expressif, poétique : « Réjouis-toi, de nos trophées l'exaltation, réjouis-toi, par qui l'ennemi est vaincu, réjouis-toi, de mon corps la guérison, réjouis-toi, de mon âme le salut ». [1, p.63].

Les deux traducteurs font appel, au niveau de leurs versions, à des constructions syntaxiques explicatives, introduites par la conjonction *car*, qui assurent un effet de rythmicité mélodieuse en français, tout en actualisant les significations théologiques du rôle essentiel joué par la Mère de Dieu dans la vie des chrétiens et dans l'œuvre de salut du Christ, le Fils de Dieu qu'elle a mis au monde, ainsi que du mystère divin de sa conception virginale. Toutes ses significations justifient discursivement (et donc, rituellement aussi) la vénération qui est due à la Mère de Dieu par les fidèles orthodoxes. Les constructions explicatives-justificatives introduites par *car* sont particulièrement présentes dans la traduction du père archimandrite Placide Deseille: « Réjouis-toi, car tu as ineffablement engendré la Lumière ; Réjouis-toi, car tu n'as pu révéler à personne comment le mystère s'est accompli. Réjouis-toi, car tu es inaccessible à la sagesse des sages ; Réjouis-toi, car tu éclaires les esprits des croyants ». [2, p.58]. « Réjouis-toi, car tu nous as délivrés des cultes païens ; Réjouis-toi, car tu nous as retiré du bourbier de nos œuvres. Réjouis-toi, car tu tournes vers le bien la flamme des passions ». [2, p.61]. Pour le père Denis Guillaume, le recours à cette construction est mis au service de la versification rimée de sa traduction : « Réjouis-toi, car tu relèves Adam déchu, réjouis-toi, car Eve aussi ne pleure plus ». [1, p.63].

La préoccupation permanente pour la mise en place d'une traduction rimée est doublée chez ce traducteur belge du choix de versifier même les contenus théologiques exprimés par le père archimandrite Placide Deseille de manière narrative ; prenons comme exemple deux options traductives dont l'oxymore sous-jacent à la construction poétique fait référence au mystère de la maternité divine, virginale, de la Mère de Dieu : « ils ne peuvent dire comment tu as pu demeurer vierge et enfanter » [2, p.63] ; « ils ne savent expliquer comment tu as conçu dans la virginité » [1, p.60].

Pour conclure

Les deux versions françaises de *l'Acathiste à la Mère de Dieu* que nous avons essayé d'analyser brièvement ici sont utilisées de nos jours, dans la prière liturgique et individuelle, dans de nombreuses paroisses et plusieurs monastères orthodoxes de France, en fonction de la préférence des prêtres et des fidèles pour l'une ou l'autre d'entre elles, pour l'un ou l'autre des deux traducteurs. Autant de critères subjectifs mais fonctionnels, inhérents à toute option humaine.

La première des préférences porte sur les qualités linguistiques et stylistiques des versions. La traduction du père Denis Guillaume est presqu'entièrement versifiée et de manière rimée, avec un choix de rimes très riche et très heureux dans la plupart des cas. La traduction du père archimandrite Placide Deseille se caractérise par une mélodicité rythmée qui favorise la psalmodie et la prière, ainsi que par le caractère très poétique de ses choix lexicaux, dont certains extrêmement rares et livresques (*inexpugnable, impérissable, inflétrissable*, etc.).

La notoriété des deux traducteurs influence à son tour le choix de l'une ou l'autre de ces versions pour l'usage liturgique ou privé. En plus de sa notoriété théologique et spirituelle incontestable, le père archimandrite Placide Deseille a toujours été considéré comme un repère en ce qui concerne la vie de prière, et ses monastères, où a été publiée sa traduction de l'acathiste, accueillent des fidèles de toutes les juridictions canoniques présentes sur le territoire de l'Hexagone. Pour les puristes de la langue, sa traduction sera toujours préférée puisqu'elle a été faite par un Français « de souche »! Ses enfants spirituels la choisissent aussi, en raison de leur relation de paternité spirituelle très importante dans l'Orthodoxie.

Malgré sa conversion à l'Orthodoxie vers la fin de sa vie, le père Denis Guillaume continue d'être perçu dans certains milieux comme un moine uniate, et certains de ses choix lexicaux sont tributaires de son appartenance par le passé à l'Église gréco-catholique. Il s'agit de l'utilisation du

syntagme *Notre Dame* en tant que formule d'appellation pour la Mère de Dieu (dans toutes ses traductions, le père archimandrite Placide Deseille emploie, à la place de ce syntagme, la formule *notre Souveraine*), ou de l'adjectif *immaculée* (non utilisé par le père Placide Deseille, afin d'éviter toute confusion avec le dogme de l'immaculée conception, adopté par l'Église Catholique au XIXème siècle, en 1854, et non reconnu par l'Église orthodoxe).

Au-delà de tous ces motifs préférentiels plutôt subjectifs, les deux versions françaises de *L'Acathiste à la Mère de Dieu* témoignent de l'existence de plus en plus visible en France d'une Orthodoxie rayonnante et vivante, ainsi que des formidables ressources linguistiques et poétiques dont dispose la langue française, devenue support « occidental » d'expression des contenus spirituels et théologiques de cette Orthodoxie « orientale ».

Références bibliographiques:

1. *Le Spoutnik, nouveau Synecdimos*. Parma : Diaconie apostolique, 1997. 1278 p.
2. *Recueil d'acathistes*. Monastère Saint-Antoine-Le-Grand, métochion de Simonos Petra, 1996. 112 p.
3. DUMAS, F. *Dicționar bilingv de termeni creștin-ortodocși român-francez, francez-român*, ediția a doua revizuită și îmbogățită. Iași: Editura Doxologia, 2020. 634 p.
4. DUMAS, F. *L'Orthodoxie en langue française –perspectives linguistiques et spirituelles,* avec une Introduction de Mgr Marc, évêque vicaire de la Métropole Orthodoxe Roumaine d'Europe Occidentale et Méridionale. Iași: Casa editorială Demiurg, 2009. 195 p.
5. DUMAS, F. *Lexicologie française.* Iași: Casa editorială Demiurg, 2008. 210 p.
6. LE TOURNEAU, D. *Les mots du christianisme. Catholicisme, orthodoxie, protestantisme.* Paris : Fayard, 2005. 742 p.

L'ADAPTATION INTERCULTURELLE DES TRADUCTÈMES DE L'OEUVRE DE LEON TOLSTOI « ALECHA GORCHOK»

CZU: 81`25:821.161.1-3=03 DOI: 10.5281/zenodo.6519764

Galina OVCHINNIKOVA
Université d'Etat pour la région de Moscou,
Académie internationale de droit à Toula
ORCID: 0000-0001-9106-076X

L'idée de cet article est d'envisager la traduction comme une adaptaton interculturelle, adapter le texte de la langue–culture lors de l'activité créatrice du traducteur / des traducteurs. L'adaptation interculturelle est une sorte de négociation entre deux cultures sans oublier deux langues. En s'appuyant sur les recherches de l'Ecole linguistique de Prague et sur la théorie de potentialité linguistique et caractérologiques de V. Mathésius, on entrperend l'analyse contrastive du texte de Léon Tolstoï «Alecha Gorchok» et une capsule interculturelle des traductèmes potentiels et actualisés. L'étude comparative de l'intertextualité permet d'argumenter la réalisation du traductème du titre le plus adéquat.

***Mots-clés**: traduction, capsule interculturelle, traductème, adaptation interculturelle, texte de Léon Tolstoï «Alecha Gorchok».*

THE INTERCULTURAL ADAPTATION OF THE TRANSLATORS OF LEON TOLSTOY'S WORK "ALECHA GORCHOK"

The idea of this article is to consider translation as an intercultural adaptaton, adapting the text of the language–culture during the creative activity of the translator / translators. Intercultural adaptation is a kind of negotiation between two cultures without forgetting two languages. Based on the research of the Prague Linguistic School and on the theory of linguistic and characterological potentiality of V. Mathesius, we enter the contrastive analysis of Leo Tolstoy's text "Alecha Gorchok" and an intercultural capsule of potential and updated translatems. The comparative study of intertextuality makes it possible to argue the realization of the translation of the most adequate title.

***Keywords**: translation, intercultural capsule, translateme, intercultural adaptation , Leo Tolstoy's text "Alecha Gorchok".*

La traduction représente une interaction interculturelle entre l'auteur, le traducteur et le récepteur. Ce processus créateur a pour objectif de faire une conversion d'une langue à une autre avec le minimum de pertes pour être étroitement lié à l'original. Certains chercheurs croient que la traduction c'est une science linguistique d'une part, car le traducteur doit avoir des connaissances approfondies de la langue-cible et de la langue-source (lexique, syntaxe, stylistique, pragmatique).

Le traducteur doit posséder aussi des connaissances sur la typologie des langues qui participent à la traduction, sur les des différences entre les langues et des facteurs qui influent sur ces différences. D'autre part, les recherches scientifiques se basent sur l'ensemble des procédés méthodologiques qui forment la technique de la traduction, autrement dit, l'aptitude à appliquer ces procédés.

Selon Ferdinand de Saussure, la langue est un ensemble de signes à deux faces: le signifiant et le signifié. Tout signe sert à désigner un objet réel ou pensé qui constitue son réfèrent. Le but du traducteur est de décortiquer les rapports entre le chronotope et le topos, vus par l'auteur que le traducteur doit comprendre et faire passer au récepteur.

En ce qui concerne la traduction, étudiée dans le volet de l'art, c'est la capacité de créer de nouvelles équivalences précises et de faire le meilleur choix parmi les procédés établis par la science.

La science et l'art se retrouvent dans tous les types de traduction, surtout dans les traductions littéraires, où l'adaptation interculturelle dans le processus traductologique joue un rôle important.

J.-R. Ladmiral attire l'attention des traductologues au fait quen traduisant une langue, on traduit une culture, mais plus précisément il ne s'agit pas de la traduction de langue, de culture, de langue-culture, mais il s'agit de la traduction des textes [1, p. 75].

1. En nous basant sur la méthodologie des recherches de l'Ecole linguistique de Prague, nous nous adressons à l'étude des questions de potentialité linguistique. L'idée d'étudier la potentialité de la langue comme système holistique a été avancée en 1821 par V. von. Humboldt [2, p. 329], V. Mathesius a introduit le terme "la potentialité» en 1911 dans l'article « Sur la potentialité des phénomènes linguistiques» «comme» oscillation statique, c'est-à-dire instabilité à une époque donnée, par opposition à la variabilité dynamique qui se manifeste dans la séquence temporelle" [3, p. 42]. Il convient de noter que V. Mathesius voit la langue en mouvement, de sorte que la statique de la langue est un concept relatif.

La potentialité n'est pas un indicateur du système linguistique qui s'actualise différemment dans les sous-systèmes linguistiques. À la lumière de la théorie de la potentialité de V. Mathesius, il est évident que le texte traduit de la langue-cible reflète les phénomènes potentiels au cours de l'activité de traduction. L'approche de la potentialité linguistique dans la traduction, basée sur les recherches de V. Matesius dans le domaine de la caractérologie, n'est pas moins intéressante.

Le terme «la caractérologie linguistique», utilisé pour la première fois par V. Mathesius en 1982, [4, p.62], et qui a ouvert de nouveaux horizons à l'étude contrastive des textes de la langue source et des textes de la langue-cible. Selon le chercheur, cette méthode contribue à l'identification des caractéristiques fondamentales des langues à comparer. Comme le montre la pratique expérimentale de la recherche, même l'utilisation d'un nombre limité de langues donne des résultats argumentés pour mettre en évidence les caractéristiques essentielles des systèmes linguistiques étudiés, où la potentialité occuppe une niche particulière dignement lui accordée. L'analyse comparative est à la base de l'approche systémique de la créativité du traducteur lors du choix des traductèmes (équivalents des culturèmes linguistiques).

En utilisant une base méthodologique des recherches récentes en traductologie et un corpus des culturèmes linguistiques dans l'oeuvre de L. N. Tolstoï «Alecha le Pot» et leurs équivalents dans la traduction française, réalisée par G. d'Ostoya et G. Masson en 1934, sous le titre «Une âme simple».

Aristote a noté une relation étroite entre l'actuel et le potentiel, donnant l'exemple d'une graine qui contient des capacités naturelles pour devenir un arbuste, un arbre, une fleur, etc., c'est-à-dire que les capacités peuvent être réalisées et que le potentiel sera actualisé.

2. La comparaison du texte de la nouvelle de Léon Tolstoï et de la version traduite suggère la réalisation d'un certain nombre de traductions potentielles du titre en français qui parlent avec éloquence de la créativité linguistique et interculturelle des traducteurs.

Ces variantes de traduction forment une capsule intercultrelle de traductèmes français:

1) "Aliocha" (un emprunt tout court, car Léon Tolstoï n'appelle jamais son personnage principal dans les digressions du texte par son surnom d'enfant);

2) «Aliocha Gorchok"(un emprunt littéral des noms propres qui sont des culturèmes linguistiques du titre russe);

3) «Aliocha-le-Pot» (une application de la méthode de calque, qui a été utilisée par le traducteur K. Brown dans le texte traduit edité en anglais «Alyosha The Pot»;

4) «Alexis le Pot» (une domestication du prénom russe et du surnom russe dans la traduction française)

Après avoir étudié une traduction française de l'oeuvre de Léon Tolstoï, publiée en 1934 à Paris, rééditée en 2005 et en 2011 à Barcelone, les traducteurs G. d' Ostoya et G. Masson proposent un cinquième traductème «Une âme simple».

Cette variante créatrice est due à des facteurs extralinguistiques. L'analyse génétique des journaux intimes de Léon Tolstoï au moment du travail sur la nouvelle «Алёша Горшок» permet d'établir la formation de nouveaux regards de Léon Tolstoï sur la religion, la moralité et l'esthétique. Il en suit sa théorie de non-violence, le souhait de vivre dans une humilité douce, de penser plus à la beauté et à la bonté de l'âme. La nouvelle ne contient qu'une dizaine de pages qui représente la vie d'Aliocha, dont le prototype, selon la belle-sœur de l'écrivain Tatiana Andréevna Kouzminskaïa, était un apprenti du cuisinier de Yasnaïa Poliana et le gardien Alecha Gorchok. Il n'était pas beau, on le prenait pour un fada, mais il était calme, responsable, obéissant, et il accopmplissait sans relâche tout ce qu'on lui avait ordonné [5, p.183].

Léon Tolstoï donne le portrait physique d 'Alecha:

... худощавый, лопоухий, уши торчали, как крылья, ...нос как кобель на бугре» [6, p.196].

... un garçon maigre, aux oreilles, dressées comme des ailes, au nez immense ressemble au chien sur un tas de sable» [7, p.36].

Pour le culturème linguistique russe *лопоухий* qui signifie *les oreilles comme des feuilles* les traducteurs créent un traductème qui rend une image plus proche en français *dressées comme des ailes* et son portrait moral:

Точно был безответным, на все дела его посылали, и все он делал охотно, скоро, без останова переходя от одного дела к другому.[6, p.198].

Il ne répondait jamais aux réprimandes, il faisait tout ce qu'on voulait, passant sans arrêt d'une tâche à l'autre [7, p.38].

Le culturème linguistique russe *безответный* a comme traductème *il ne répondait jamais aux réprimandes* ce qui ne couvre qu'une partie de la définition du culturème linguistique russe. Ce dernier contient les sèmes différentiels suivants: qui accomplit tout le travail sans y jamais renoncer, qui consentit silencieusement à toutes les commandes.

Ce personnage traduit les idées de non-violence de Léon Tolstoï que toute la personne doit travailler, être aimable, avoir un coeur d'or, ne penser qu'à un autre, ne servir qu'un autre.

Ce contexte permet aux traducteurs de donner un traductème «Une âme simple» du culturème russe «Алёша Горшок».

3. La traduction du titre «Une âme simple» est due précisément à la vision de l'auteur et traducteur de la belle âme d'Aliocha, qui ressemble extérieurement à Ivan-fada d'un conte populaire russe, simple d'esprit, apparemment stupide, mais intelligent.

Toutefois, nous proposons deux autres traductèmes «Aliocha le Pot» et «Alexis le Pot» , car le surnom d'Aliocha dans le texte de L. N. Tolstoï est «le pot»

«*Прозвали его Горшком за то, что мать послала его снести горшок молока дьяконице, а он споткнулся и разбил горшок. Мать побила его, а ребята стали его дразнить «Горшком»* [6, p.196]

On l'avait surnommé «le pot», parce qu'envoyé un jour pour porter du lait à la femme du diacre. Sa mère l'avait battu et, depuis, les gamins l'appelèrent «le pot» [7, p. 36].

Le pot est associé aux archétypes plus profonds. L'analyse sémique et culturologique de ce récipient met en évidence ses sèmes anthropomorphiques, car la dénomination de ses éléments coïncident avec les noms du corps humain (*горлышко* – gorge, *ручка* – poignée, *носик* – bec verseur). Le Saint Esprit, nommé *Горшечник* (le Potier) prépare *des pots* pour y mettre sa sagesse. Le récipient pour le Saint-Esprit a été transformé par le peuple en un «pot». Aliocha était un Pot choisi par un Potier, car il avait un don rarissime de mettre son esprit dans son cœur.

Il en suit que le traductème «Aliocha le Pot " c'est un titre qui peut être considéré comme le plus proche parmi les traductèmes créés par les traducteurs.

Il est à ajouter une nuance, liée à l'actualisation du traductème « Alexis le Pot». La domestication du prénom russe *Алёша*, employé en russe dans la vie quotidienne est approuvée par le facteur extralinguistique dont l'intertextualité fait revoir certaines légendes.

La légende de Saint Alexis de Rome qui remonte au 5e siècle caractérise Alexis comme « l'Homme de Dieu », aristocrate, devenu mendiant qui opte pour le dénuement total, en renonçant aix biens terrestres et même à son identité. La philosophie de non-violence de Léon Tolstoï était proche de cette légende, c'est pourquoi le traductème *Alexis le Pot* complète une capsule interculturelle des traductèmes français et peut être considéré comme le plus adéquat.

Une telle analyse comparative a été réalisée sur l'exemple des contes de L.N. Tolstoï «Après le bal» et son texte traduit en français «Ainsi meurt l'amour», ainsi que sur l'exemple de la nouvelle «Le matin du propriétaire foncier» et la traduction en français «Le réveil du jeune tsar» («le Réveil du jeune tsarévitch»).

Pour conclure on peut constater que les résultats de l'analyse faite prouve que la traduction est une adaptaton interculturelle qui réunit dans sa capsule interculturelle de traductèmes deux langues-cultures et représente le résultat de l'activité créatrice du traducteur / des traducteurs. En s'appuyant sur les recherches de l'Ecole linguistique de Prague et sur la théorie de potentialité linguistique et caractérologiques de V. Mathésius et sur la théorie de l'intertextualité on popose le traductème le plus adéquat pour le titre du texte à retraduire trade Léon Tolstoï «Alexis le Pot». Ce choix s'explique par l'influence des facteurs extralinguistiques et intralinguistiques et le procéde de la domestication des culturèmes linguistiques du texte source dans le texte-cible.

L'analyse contrastive des culturèmes et des traductèmes d'autres nouvelles de Léon Tolstoï, traduites en français, permet de parler des tendances systèmiques de l'actualisation des traductèmes potentiels, créés par les traducteurs.

Références bibliographiques:

1. LADMIRAL, J.- R., LIPIANSKI, E. M. *La communication interculturelle*. P., 1995. 330p.
2. HUMBOLDT, W. von. *Ouvrages choisis sur la linguistique*. M., 1984. 350 p.
3. MATHESIUS, V. *Sur la potentialité des phénomènes linguistiques.* In *Cercle Linguistique de Prague.* Moscou.: Le Progrès, 1967, p. 42 –69.
4. MATHESIUS, V. *Sur jazykove spravnosti*. In *Mathesius V. Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha, 1982, s. 60–64.
5. KOUZMINSKAIA, T.A. *Moya zizn doma i v Yasnoï Polyane*. M., 1986. 560 s.
6. TOLSTOÏ, L .N .*Alecha Gorchok*. In 22T. M., 1928 T. 14, p. 196–200.
7. TOLSTOÏ, L. *Une âme simple*. In *Le réveillon du jeune tsar et autres contes*. P.: Gallimard, 1934, p. 35–45.

LES LOCUTIONS DESTRUCTURÉES DE VLADIMIR VYSSOTSKI. LA CRÉATIVITÉ DES TRADUCTEURS

CZU: 81`255.4:821.161.1-1=03.133.1 DOI: 10.5281/zenodo.6519810

Assya OVCHINNIKOVA
Académie Internationale de Droit à Toula
ORCID: 0000-0003-3500-9091

Cet article avance le problème de la précision des termes «collocation», «locution», «expression figée déstucturée». L'étude de ces dernières dans l'oeuvre de V. S. Vyssotski montre la créativité de l'auteur et des traducteurs lors du choix des équivalents. La traduction des expressions figées pose des problèmes linguistiques et extralinguistiques. Les expressions figées des poèmes de V.S. Vyssotski sont chargées d'implicites sociaux et culturels. Leur particularité rprésente souvent la déformation de leur structure syntaxique ce qui provoque dans la majorité des cas le changement de sens. La situation se complique au moment de de la superposition des images des unités phraséologiques figées en russe et en français dans le texte poétique-source de Vladimir Vyssotski et dans le texte traduit de la langue-cible.

Mots-clés: *locution, unité phraséologique figée déstructurée, capacité sémantique, traduction, texte poétique de Vladimir Vyssotski*

THE UNSTRUCTURED LOCUTIONS OF VLADIMIR VYSSOTSKY. THE CREATIVITY OF TRANSLATORS

This article advances the problem of the precision of the terms "collocation", "locution", "destuctured fixed expression". The study of the latter in the work of V. S. Vyssotsky shows the creativity of the author and translators when choosing equivalents. The translation of fixed expressions poses linguistic and extralinguistic problems. The frozen expressions of V.S. Vyssotsky's poems are fraught with social and cultural implicities. Their peculiarity often represents the deformation of their syntactic structure, which in the majority of cases causes the change of meaning. The situation becomes more complicated when images of fixed phraseological units in Russian and French are superimposed in the source poetic text of Vladimir Vyssotsky and in the translated text of the target language.

Keywords: *locution, semantic capacity, translation, poetic text by Vladimir Vyssotsky*

Introduction

L'intérêt aux études détaillées des locutions ne s'éteint pas jusqu'à présent dans la linguistique moderne.La question du figement occupe une place de plus en plus importante dans les études linguistiques, en raison de sa richesse et de sa complexité. Les origines de l'élaboration de la théorie de la phraséologie sont représentées dans les ouvrages de Ch. Bally [1], D. Corbin [2], M. Grausse [3], N.M. Chanski [4]. La classification des loctions est basée sur le procédé du figement entre les mots dans les expressions phraséolgiques.

Les collocations représentent un groupe de mots indécomposable du point de vue de syntaxe, mais leur sens est compréhensible d'après le sens des components qui les forment, par exemple: *une peur bleue*. Les syntagmes qui ont une compositionnalité du sens indéfinie entrent dans une classe des idiomes: *aller au diable Vauvert.* Les locutions ont une combinaison de leurs éléments qui ont un sens bien net ou la clarté de leur sens est partielle. Le figement jouit d'une position interdisciplinaire ; il concerne le lexique, la morphosyntaxe, la sémantique, mais aussi la pragmatique. N.M. Chanski propose d'élargir cette classification, en y introduisant des proverbes, des citations et des dictons.

1. L'aspect sémantique est prépondérant pour caractériser une expression figée. Un des critères est la manière de déduire le sens des composants de la locution, par exemple, *être tiré à*

quatre épingles critères le sens des unités lexicales à part ne donne pas la référence à la personne qui a une parfaite élégance, dont les habits sont bien ajustés. L'étymon de cette locution figée nous amène au XV s., où le mot *épingle* désignait un surnom de l'argent *un petit pécule* que les femmes économisaient pour s'acheter de beaux vêtements, afin d'être grâcieuses et élégantes.

Cette caractéristique sémantique distinctive des expressions figées nous est indispensable pour l'étude des difficultés de la traduction de telles expressions dans l'oeuvre de V.S. Vyssotski pour analyser les méthodes, les plus appropriées pour les transmettre du russe vers le français.

Comme le sujet de cet article est visé aux locutions dont la structure sémique et syntaxique sont détruites, et on pourrait les nommer les locutions figées (ou les expressions figées) tronquées ou élargies. Les linguistes et les traductologues ont entrepris des tentatives de traiter ce type de locutions, en utilisant une approche comparative dans la traductologie , comme l'ouvrage de C. Vaguer [5, p. 391–411]. Les chercheurs réfléchissent à la possibilité de traduire ces expressions d'une langue vers une autre, en se basant sur le fait de la comparaison des caractéristiques pertienentes et leur présence dans la langue -source et la langue –cible.

2. Cet objectif à atteindre exige une méthodologie profonde de l'analyse linguistique culturelle et interprétative du corpus des locutions déstructurées de Vladimir Vyssotski qui englobe 158 poèmes de Vladimir Vyssotski, traduits par Michel et Robert Bedin [6]. Cette méthodologie nous permet de voir à quel point la langue maternelle et le niveau des connaissances de la culture d'Autrui influent sur le processus de traduction des expressions déstructurées selon les règles propres de la langue concernée et enracinées dans la culture véhiculée par cette langue. La destruction des locutions , faite par Vladimir Vyssotski est visée à basculer cette nouvelle syntagme phraséologique dans le calembour voulu, en alimentant ainsi une couche phraséologique de nouvelles formations.

En nous appuyant sur la théorie interprétative et la théorie d'adaptation interculturelle, nous avons pu constater que les traducteurs sont obligés de reconnaître le jeu de mots de V. S.Vyssotski et de posséder un don de l créativité pour reproduire une nouvelle formation imagée dans leurs textes traduits.

3. Les traducteurs recourent souvent à la translittération de l'expression figée, aux calques, car la traduction mot-à-mot de l'expression figée aide à faire passer la couleur locale aux lecteurs de l'autre culture.

L'analyse des exemples suivants des traductions faites par M. et R. Robin montre les recherches méticuleuses des équivalents par ces traducteurs:

Le calambour dans le poème de V.S.Vyssotski « Je vous écris » est créé par l'auteur au moyen du jeu de mots dans la locution *собака на сене* (*comme un chien sur un paillasson de foin* ce qui caractérise une personne qui ne sait rien partager, même si elle n'a pas besoin de cet objet). Vladimir Vyssotski remplace le nom commun *сено* par son homophone *Сена* qui est nom propre:

Но только я уже бывал на *Темзе*,
Собакою на Сене восседал.
[Bedin, p. 64]

Le remplacement du mot *сено* par *la Seine* est basé sur la construction syntaxique et sémique parallèle: *la Tamise* qui traverse Londres, capitale du Royaume-Uni, *la Seine* comme le fleuve de la France qui traverse sa capitale à Paris :

Mais sur la Tamise, j'y suis déjà allé,
J'ai trôné *sur le Seine tout comme un chien*
[Bedin, p. 65]

La traduction mot-à-mot exige une remarque ou un commentaire du traducteur qui manque dans le texte traduit.

Les locutions synonymiques russes, déstructurées dans le texte de Vyssotski.

s'emploient dans le sens antonymique à la différence de leur forme originale(*на фига козе баян?на фига волку жилетка – по кустам её трепать?на фига попу гармонь, а пьяному баня?)* Toutes ces unités phraséologiques figées désignent une situation absurde, inadéquate.

«Купили бы за трёшку
В «Берёзке» русский сувенир –
Гармонь или матрёшку!»
… Козе – баян, попу – гармонь,
Икону – папуасу!
Vous pouvez acheter en «Beriozka»
Un souvenir de Russie bon marché
Un accordéon , une matriochka!
Alors à une chèvre – un biniou
A un pope – une flûte et pourquoi pas
Une icône à Papou !
[Bedin, p. 410, 411]

Dans ce texte traduit M. et R. Bedin utilisent la méthode de l'adaptation interculturelle, en proposant la dénomination de *biniou* pour *баян,* bien qu'il existe le mot français, emprunté au russe bayan – un modèle d'accordéon qui permet l'exécution d'oeuvres du folklore et des oeuvres classiques, mais les traducteurs préfèrent passer par la voie de domestication, en introduisant le mot *biniou* qui signifie un instrument musical à vent, sorte de cornemuse en usage en Bretagne, du breton *beni,* dont la notion est plus proche de l'image de cet instrument des lecteurs français. L'analyse componentielle permet d'expliquer l'adaptation unterculturelle, basée sur le sème commun «*un instrument musical à vent*» qui est présent dans la dédinition du *biniou,* du *bayan* et de *l'accordéon.* Les traducteurs ajoutent encore un instrument musical qui est la *flûte* qui a un sème « *un instrument de musique à air* » .

La situation de la recherche des équivalents adéquats se complique dans les expressions figées russes dont l'étymologie est inconnue. Dans «Пародия на плохой детектив» («La Parodie d'un mauvais roman policier») l'expression figée *сбить с панталыку* est déstructurée par V.S. Vyssotski *сбит* ***с пути*** *и с панталыку несоветский человек* par un rajout de *с пути* qui donne une explication complémentaire de cette expression idiomatique dont l'étymologie remonte à la Grèce et à sa montagne, appelée Pantélik. Elle a beaucoup de grottes, munies de plusieurs sorties et entrées qui provoquent une perte facile. Le mot pantélik a éprouvé une désémantisation en russe, et il est devenu un nom commun, en formant une unité phraséologique. D'après une autre hypothèse la racine *pant-* signifie *un noeud, une chaîne, un sens* qui influe sur l'apparition du sème mental dans l'expression figée déstructurée deVladimir Vyssotski qui englobe les deux versions étymologiques de cette expression figée russe. Hélène Ravaisse en 1980 propose sa traduction : *Le brave soldat fut dévoyé et déboussolé / Par le quidam non soviétique,* où l'expression figée russe est présentée sous forme métaphorique.

Le corpus du matériel étudié permet d'avancer de nouveaux problèmes à étudier: tels que l'analyse contrastive de l'intertextualité dans le texte source et le texte-cible, l'analyse comparée des phénomènes parémiques dans le texte-source et le texte-cible.

Conclusion

En nous orientant sur la théorie de la phraséologie des les ouvrages des linguistes russes, européens et canadiens, nous avons suivi la classification, basée sur le procédé du figement entre les mots dans les expressions phraséolgiques: collocations, unités phraséologiques, locutions figées.

La problématique de la traduction des expressions figées a pour objet d'analyser le figement et le défigement lors de la pré- traduction, en détaillant les mécanismes de chaque processus pour améliorer la description du figement, et par conséquent la traduction des séquences figées

Les traducteurs recourent souvent à la translittération de l'expression figée, aux calques, car la traduction mot-à-mot de l'expression figée aide à faire passer la couleur locale aux lecteurs de l'autre culture et à la domestication.

Références bibliographiques:

1. BALLY, Ch. *Traité de stylistique française*. Paris, Klincksieck, 1951. 264 p.
2. CORBIN, D. *Locutions, composés, unités polylexématiques : lexicalisation et mode de construction*. In Martins-Baltar, M. 1997. p. 53–101.
3. GRAUSSE, M. *Une classification des phrases figées du français*. In *Revue québécoise de linguistique*, 1982, № 11, p. 151–185.
4. CHANSKI, N. M. *Phrazeologia sovremennogo russkogo yazyka*. Moskva: Spezialnaya literatura, 1996. 192 p.
5. VAGUER, C. Expressions figées et traduction : langue, culture, traduction automatique, apprentissage, lexique. In *Le figement linguistique : La parole entravée.* Paris: Éditions Champion. p. 391–411.
6. VYSSOTSKI, V. *Ballades. Traductions de Michel et Robert Bedin*. Paris, 2003. 443 p.

LES DÉFIS DE LA TRADUCTION DU BROUILLAGE ÉNONCIATIF BEIGBEDERIEN

CZU: 81`255.4:821.133.1-3=03 DOI: 10.5281/zenodo.6519850

Larisa CEBUC
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0003-2301-3165

L'œuvre post-moderne de Frédéric Beigbeder continue de susciter l'attention mondiale. Notre recherche s'appuie sur son caractère polyphonique qui met en scène un nombre infini de voix. La trilogie sur les aventures d'Octave Parango, une autofiction beigbederienne, relève le recours aux brouillages des instances énonciatives. C'est le matériau à partir duquel se construit notre observation des multiples manifestations de l'altérité qui mettent à l'épreuve les compétences professionnelles des traducteurs. L'enjeu de notre recherche est d'élucider les stratégies de traduction qui permettent d'éviter les pièges de la polyphonie sans succomber à la tentation de faire légitimer sa propre énonciation dans le texte traduit.

***Mots-clés** : polyphonie, voix, brouillage énonciatif, auteur, énonciateur, destinataire, traduction.*

THE CHALLENGES OF TRANSLATING BEIGBEDER'S ENUNCIATIVE JAMMING

Frédéric Beigbeder's post-modern work continues to attract worldwide attention. Our research is based on its polyphonic character, which features an infinite number of voices. The trilogy on the adventures of Octave Parango, a Beigbederian autofiction, notes the recourse to the jamming of enunciative instances. This is the material from which our observation of the multiple manifestations of otherness that puts the professional skills of translators to the test. The challenge of this research is to elucidate the translation strategies that make it possible to avoid the pitfalls of this polyphony without succumbing to the temptation of legitimizing one's own utterance in the translated text.

***Keywords**: polyphony, voice, enunciative jamming, author, speaker, reader, translation.*

La polyphonie est une des fortes caractéristiques de l'écriture postmoderne. Nous relevons les limites de la puissance de la traduction dans la restitution de la pluralité interprétative des voix et l'ouverture vers l'Autre inhérente à l'œuvre littéraire d'aujourd'hui. Il s'avère que l'énonciation postmoderne à « volonté d'hétérogénéité » (Frances Fortier, 1993) intègre toujours un jeu énonciatif dont l'identité est brouillée parfois intentionnellement. L'écrivain, tout en rejetant, l'unicité de son sujet (Oswald Ducrot, 1984), décide ainsi de l'usage de celui-ci, qui, à son tour, sera repris par le traducteur en fonction de la nature de sa relation avec le texte de départ et son auteur. Le plus grand défi du processus traductif est l'apprivoisement du sujet qui « vit au carrefour de multiples jeux, dont la visée est plurielle et imprévisible dans les combinaisons langagières parfois inexplicables qu'elle génère. Le tout-puissant numérique et l'omniprésence médiatique diversifient d'autant plus les coups qui peuvent se jouer » [1, p.19]. Ainsi, à la lumière d'une approche traductologique proactive, nous insisterons sur l'observation des exemples concrets des stratégies appliquées pour obtenir une traduction réussie.

Séduire par le brouillage énonciatif

« Si je parle, c'est parce que je ne suis pas seul »
Georges Gusdorf [2, p.18]

La trilogie des aventures d'Octave Parango : *99 francs* (2000), *Au secours pardon* (2007), *L'Homme qui pleure de rire* (2020) et ses traductions en roumain nous servent d'exemples de réflexions sur la traduction du brouillage énonciatif dans l'écriture postmoderne. Notre choix est guidé par son illustration confirmée à la plume de Frédéric Beigbeder. L'écrivain « finit toujours

par se trahir et on finit toujours par déceler un peu celui qu'il est » en lisant au moins un de ses ouvrages, assure l'auteur dans une de ses dernières interviews télévisées. En fait, nous nous rendons compte qu'à travers ses œuvres la panoplie d'énonciateurs est quasiment pareille. Il use de sa stratégie dans le but ambitieux, annoncé par lui-même, qu'il faut « réinventer la littérature ». Ainsi Cerstin Bauer-Funke précise-t-il que « Toutes les transgressions mises en place dans *99 francs* montrent que Beigbeder joue des frontières mal définies entre autobiographie, roman autobiographique et autofiction pour amalgamer de façon postmoderne la vie et l'art, la réalité et la fiction, le réalisme, le surréalisme et l'absurde, la littérature et d'autres modes d'expression artistique » [3]. Les preuves apparaissent dans chaque roman :

« **Je** me prénomme Octave (…) » [11, p.17].

« Donc **me** voici : Octave Parango, talent scout de France (…) » [13, p.50].

« **Je** m'appelle Octave Parango et j'ai soixante-quatorze ans dans vingt ans » [15, p.15].

La trilogie est écrite essentiellement à la première personne, ainsi la voix « Je » s'empare de la mise en scène. Cette voix dédoublée annonce fièrement qu'elle est protagoniste et narrateur qui raconte sa vie en détail : « J'écris ce livre pour me faire virer » [11, p.15]. L'énonciation est placée sous le signe de la complexité et de l'équivoque. Comme nous le démontre son œuvre postmoderne, l'accent est sûr un jeu conscient/ inconscient qui se réalise en coulisses de la mise en scène d'un « je » dont la présence semble envahissante. Il y s'agit de la voix d'Octave Parango (ou de la voix de Marc Marronnier d'une autre trilogie beigbederienne) protagoniste du chaque roman. Dans le premier il est un rédacteur publicitaire, dans le deuxième il est model-finder, dans le troisième il est chroniqueur. A distance d'une dizaine d'années on le retrouve en travaillant dans des entreprises importantes et en gagnant largement sa vie. Il s'exprime en tant qu'expert « en scandale » dans la matière publicitaire, modeling, journalistique et au nom de ses confrères. Ce « Je » s'avère pluriel de par la présence quasi silencieuse de Frédéric Beigbeder : ancien publicitaire, écrivain, critique, essayiste, rédacteur, animateur télé, réalisateur, scénariste, une voix facilement identifiable dont l'expérience est indéniable (si on fait partie des lecteurs fidèles !). Philippe Breton affirme que notre parole « parle pour nous » [2, p.58]. Appuyés par la similarité, les voix mises en scène dans les romans de Beigbeder brouillent la frontière séparant le narrateur, l'écrivain, le protagoniste et les personnages présents à l'état de traces. Grâce à ces brouillages, on cherche à séduire l'interlocuteur ou le lecteur. Guy Scarpetta y décèle « un Moi au second degré, jouant avec son statut de leurre ; autrement dit : ce n'est pas le Moi de l'authenticité de la sincérité, de la profondeur, - c'est le Moi de l'artifice, de la surface, assumée comme telle, le Moi de la séduction » [4, p.284]. L'écrivain/ le narrateur se sert de sa biographie de Frédéric Beigbeder, personne hypermédiatisée à image scandaleuse, dès son enfance jusqu'à l'âge adulte, pour rendre crédible sa vision du monde, pour proposer une expérience authentiquement vécue. A partir de ces indices un lecteur avisé pourrait facilement se retrouver lors de l'identification des voix mises en scène astucieusement par Beigbeder. En effet, au moment où la voix « Je » semble bien prise en charge, par exemple, au début de chaque roman, elle s'éclipse pour y faire glisser les voix plurielles « On » ou « Nous » à valeur plutôt collective qui portent un jugement sur la vie, la politique, la religion, l'amour, etc. Ces voix peuvent être aussi identifiées avec celle du protagoniste ou même de l'écrivain de par leurs valeurs humaines communes. Simultanément, le tissage polyphonique s'épaissit par la voix du destinataire muet « Vous » tantôt lecteur, tantôt confesseur. Pour conclure, on « ouvre potentiellement une boîte de Pandore d'où sortent des voix autorisées et d'autres qui le sont moins, mais qui néanmoins sapent l'autorité des premières, en sorte que le récit, loin d'être l'illustration d'une vérité préétablie, ouvre sur les possibles infinis de l'interprétation » [5, p.18]. A part les voix

susmentionnées, surgissent continuellement un nombre accablant d'autres introduites par des dédicaces, des épigraphes, des citations, des slogans publicitaires, des vers, des chansons, des annonces, des lettres, des sms, des notes d'auteur en bas de page, etc. La toile s'étend et s'élargit continuellement. En dépit de ce riche tissage polyphonique, l'œuvre beigbederienne promeut une solitude à plusieurs. Au premier regard facile à traduire…

Traduire une solitude à plusieurs

La traduction du texte postmoderne impose le traducteur de se détacher d'un macro-énonciation et se concentrer sur des micro-énonciations qui de par leur décentrement rendent possibles de nouveaux rapports d'altérité. Quotidiennement à la limite entre langues et cultures, pour réussir au mieux sa tâche, il doit revoir ses stratégies. Une de laquelle serait de découvrir ou faire valoir sa vision du texte de départ en dépendance de l'énonciateur. Tout en insistant sur le fait que « We translate according to our concept of translation, and into our concept of translation, in a manner which draws in differential voices and is filtered through local values » [6, p.19]. L'œuvre de Frédéric Beigbeder a été traduite par deux traducteurs : Marie-Jeanne Vasiloiu et Doru Mareș. Le dernier semble recueillir plus de suffrages de par sa confiance dans ses qualités professionnelles, de par l'étendue de ses connaissances du parcours post-soviétique de la Russie et d'autres républiques de l'ex-URSS, etc. [7].

Au premier regard, il s'agit d'une mission impossible. Faire percevoir, entendre et comprendre les voix du texte beigbederien qui impressionnent tant par leur nombre que par le brouillage voulu afin de capturer le lecteur avide qui se laisse submergé in/consciemment le long de sa lecture et le reprendre à bout de souffle dans un autre ouvrage qui en fin de compte ne dissuade point. Les occurrences qui suivent le démontrent d'emblée. Observons les énoncés en français et leurs traductions :

1. « **Nous** avons tous été choqués par le suicide de Marc. (…) A ses obsèques, 300 publicitaires pleurnichaient au cimetière (…) [11, p.167].

1.1 « Am fost șocați cu toții (…). La înmormântarea lui Marc, (…) se smiorcăiau 300 de oameni din publicitate » [12, p.169].

2. « **Nous** aurions préféré que cette cérémonie ne soit qu'un rêve. Nous étions à l'enterrement (…) » [11, p.168].

2.1 « Am prefera ca această ceremonie să fie doar un vis. Eram la înmormântarea(…) » [12, p.170].

3. « Très souvent **nous** voudrions que notre vie ne soit qu'un rêve » [11, p.168].

3.1« Am vrea foarte adesea ca viața să ne fie doar un vis » [12, p.170].

4. « Comment **on** fait pour se réveiller, quand **on** ne dort pas ? » [11, p.168].

4.1« Cum faci să te trezești, atunci când nu dormi ? » [12, p.170].

5. « **Nous**, c'est-à-dire toute la Rosse Europe : Jef, Philippe, (…). **Nous**, (…) tous les parasites entretenus par l'argent de la Rosse : propriétaire de chaines de télévision, actionnaires, (…), hommes politiques, (…) » [11, p.168].

5.1 « Noi, adică toată Rosse Europa : Jef, Philippe, (…). Noi, adică toți paraziții întreținuți cu banii agenției Rosse : proprietarii de canale de televiziune, acționari, (…), oameni politici, (…) » [12, p.170].

Tous les cinq énoncés sont tirés d'un seul chapitre à trois paragraphes délimité par des doubles interlignes. Dès le premier paragraphe, il est clair que la voix de « Nous », la voix éponyme du titre, est celle des 300 publicitaires (1). Entre-temps le suivant paragraphe reprend à la ligne la

même voix « Nous » (2), alors qu'un nouvel alinéa introduit la deuxième voix « Nous » (3), celle de l'opinion publique. Le brouillage s'y installe brutalement, parce que les deux énoncés se ressemblent beaucoup de par le déictique commun et le mode verbal du conditionnel : « Nous aurions préféré que cette cérémonie (…). / Très souvent nous voudrions que notre vie (…) ». Le dernier alinéa épaissit le jeu énonciatif par une phrase interrogative (4) qui change de destinataire et introduit le pronom polyphonique « On » qui fait entendre les voix du narrateur et de l'auteur. Le troisième paragraphe (5) revient à la voix « Nous » tout en précisant les deux énonciateurs pluriels : les employés de la Rosse Europe, les personnes entretenues par la publicité. Ainsi, le lecteur est quasiment rassuré par l'introduction des référents précis du déictique « Nous », pour être déconcerté par le glissement vers la voix de l'opinion publique et finalement être complétement troublé par l'irruption du « On ». Les traductions de ces énoncés (1.1 ; 2.1 ; 3.1 ; 4.1 ; 5.1) prouvent l'attention portée tant aux pronoms employés et aux modes/temps verbaux qu'au dispositif de marquage typographique. La vi-lisibilité du texte de départ ne se réduit pas à une fonction esthétique. Pour un traducteur ces interlignes doubles entre les paragraphes, une pratique courante dans le roman *99 francs*, ce sont des pauses qui peuvent annoncer l'introduction d'une autre voix ou le passage de l'une à l'autre. Nous avons pu ainsi observer que leur transfert peut se faire de deux manières avec ou sans annonce. L'emploi récurrent du déictique « Nous » démontre également son caractère hétérogène en indiquant tantôt une individualité tantôt une collectivité. Sa prise en charge problématique fait Beigbeder en recourir assez souvent. L'observation minutieuse de la trilogie découvre le large éventail des voix introduites par le déictique « Nous » : dans *L'Homme qui pleure de rire* - l'équipe de la Matinale, l'élite des médias, les Français, les Occidentaux, les bobos, les membres du Caca's Club ; dans *Au secours pardon* - les recruteurs de modèles, les Français, les Russes, les Occidentaux, le genre humain ; *99 francs* - les publicitaires, les parasites de la publicité, l'équipe, Charlie et moi/ Charlie, Tamara et moi. Et même si le roman *99 francs* propose expressément une alternation des pronoms - voix : Je, Tu, Il, Nous, Vous, Nous, Ils, ces voix font irruption à travers l'ouvrage et contribuent à l'effet de brouillage.

La voix « Je » s'impose indubitablement. C'est surtout la voix des confessions du protagoniste, d'un « enfant du millénaire » [11, p.31] dont la figure paratopique est assez consistante. C'est la voix de l'écrivain et la voix de la personne peoples qui scandalise les médias depuis plus d'une trentaine d'années. Une preuve irréfutable à la lumière de la théorie de Maingueneau (2004) d'un auteur dont les trois instances « personne/ écrivain/ inscripteur » ne peuvent pas être séparées. Ainsi, nous soulignons que la traduction de l'œuvre de Frédéric Beigbeder doit absolument obliger le traducteur à faire une connaissance approfondie de la figure de l'auteur – « figure auto- ou allo-réflexive » [8, p.13] – dont la présence dans le roman est incontestable, au moins par le glissement dans chaque texte de l'indice de son fameux « menton en galoche ». Observons le jeu énonciatif mis en scène dans *L'Homme qui pleure de rire* ci-dessous :

6. « Oh, **je** sais ce que **vous** pensez : Octave n'aurait pas dû serrer la main de Sarko, il aurait dû porter un cardigan fluorescent et appeler à la révolution » [15, p.158].

Cet exemple est tiré d'un paragraphe écrit entièrement à la troisième personne. La transition se fait sans annonce. Le discours se retrouve enchâssé dans le récit. L'interjection « Oh », les déictiques « Je » et « Vous » introduisent la voix de l'écrivain omniscient, distincte du « Je » - narrateur et protagoniste Octave Parango présent même dès le début du roman. L'apparition du destinataire « Vous » met en scène le lecteur, dont la voix se retrouve dans un discours direct libre introduit par deux points. Ainsi, Octave Parango devient l'objet d'observation des deux. En fait, les

narrateurs des romans *99 francs* et *L'Homme qui pleure de rire* ne cachent pas qu'ils sont en train de rédiger leurs ouvrages. Une autre preuve dans ce sens est la suivante :

7. « Octave ignorait le nom du conseiller qui avait rédigé ce discours mais il n'avait pas songé : la satire excuse bien des dérapages, ce n'est pas dans ce roman qu'on affirmera le contraire » [15, p.160].

7.1 « Octave nu știa numele consilierului care redactase discursul, dar respectivul sigur nu se gândise la asta: satira scuză multe derapaje și romanul în cauză nu ar fi afirmat contrariul » [16, p.142].

L'action se passe dans le même chapitre que ci-dessus dont la narration continue d'y faire glisser des voix à l'aide des discours directs libres. L'énoncé « la satire excuse bien des dérapages, ce n'est pas dans ce roman qu'on affirmera le contraire » est sûrement à Octave Parango, invité à l'Elysée, et qui est en train d'écouter le discours d'Emanuel Macron. Le pronom caméléon « On » induit un dédoublement de l'énonciation : la voix de l'« l'écrivain dépressif », narrateur et protagoniste Octave Parango et la voix de Frédéric Beigbeder, qui parle en témoin fiable vu qu'il a été parmi les invités à la soirée au palais Elysée, le 18 avril 2019, à l'occasion de la remise de Légion d'honneur de Michel Houellebecq. Il résulte que la voix du narrateur est accessible à tout lecteur, alors que la voix beaucoup plus silencieuse de l'auteur nécessite un lecteur avisé. La traduction (7.1) le prouve d'emblée. A part le jeu de voix mal-décryptée, il y s'ajoute le piège du quiproquo au sujet du roman satirique *Soumission* de Houellebecq qui sert d'exemple dans le discours du président français, ce qui affecte la lecture du texte. En fait, le protagoniste parlait de la satire, fil conducteur propre au roman qu'il rédigeait à ce moment-là. Le traducteur garde le discours direct libre mais supprime le déictique ce qui brouille encore plus la perception des voix dont celle de l'auteur. Anna Jaubert y voit la cause de « la porosité des univers de croyances promue par les fictions postmodernes » et pour trouver une solution il s'agit d'« une affaire de réception, notre interprétation est guidée par une compétence encyclopédique, la connaissance du genre pratiqué, de l'auteur, et de ses marottes, un pacte de lecture en somme » [9, p.294].

Dans cette multiplicité de voix, une place à part est revendiquée par le destinataire. Il est introduit par le déictique « Vous » et s'adresse aux lecteurs fidèles comme dans les exemples qui suivent :

8. « **Vous** l'aurez compris : Octave est de retour à Paris après quelques années d'expatriation en Russie [15, p.36].

8.1 « Fiindcă, ați priceput: Octave s-întors la Paris după câțiva ani de expatriere în Rusia » [16, p.30].

9. « **Vous** verrez. A la parution de ce livre, Octave sera massacré pour crime de lèse-hilarité » [15, p.60]

9.1 « O să vedeți, La apariția acestei cărți, Octave va fi masacrat pentru crimă de lezhilaritate » [16, p.54]

10. « Moi, **vous** me connaissez : quand je suis lancé… » [15, p.257]

10.1 « Mă știți: când m-am lansat pe-o pistă… » [16, p.224]

La voix « Vous » est plurielle et revendique une marque de politesse évidente. L'emploi du futur antérieur « Vous l'aurez compris » (8) souligne la valeur de bilan à nuance affective. Son lecteur fidèle est supposé connaître et savoir tout sur son roman. Le protagoniste discute souvent avec son lecteur, il lui lance des invitations à réfléchir sur des sujets qui lui tiennent à cœur. Le traducteur emprunte fidèlement le vouvoiement du texte de départ (8.1, 9.1, 10.1).

Un prêtre devient le destinataire de sa confession dans le roman *Au Secours Pardon*. Il est aussi introduit par le déictique « Vous » repris farouchement à travers les trois parties du roman.

11. « Vous pourriez me dire que vous vous en foutez, batiouchka : ils ne sont pas orthodoxes » [13, p.44].

11.1 « Părinte, poți să-mi spui că ți se rupe, doar nu-s ortodocși » [14, p.27].

12. « Mais vous devriez savoir, mon père, que pour être pardonné il faut le demander (…) » [13, p.85].

12.1 « Ar trebui să știți, părinte, că pentru a fi iertat, trebuie să ceri iertare (…) » [14, p.51].

13. « Merci de m'accueillir à nouveau dans ta demeure de marbre, père Ierokhpromandrit » [13, p.255].

13.1 « Îți mulțumesc că mă adăpostești din nou în lăcașul tău de marmură, părinte hieroarhimandritovici » [14, p.145].

Les exemples ci-dessus démontrent que le traducteur fait recours tantôt à « Vous », tantôt à « Tu ». Les autres occurrences observées démontrent aussi plusieurs omissions de l'annonce de la voix du prêtre dans la traduction. En somme ces emplois ne créent pas de tensions évidentes, jusqu'à la survenue du déictique « Tu » dans la dernière partie *Automne/Osen* du roman *Au secours pardon.* La voix du prêtre ne change pas, l'attitude change. Le passage de « Vous » à « Tu » devrait marquer une évolution qualitative des relations. En fait, le narrateur protagoniste dénonce la dégradation des relations. Son interlocuteur jadis plus âgé et plus respecté de par sa position hiérarchique religieuse, a perdu subitement tous son respect suite à des découvertes malencontreuses. Ce tutoiement spontané met les deux énonciateurs sur un pied d'égalité pas si « flatteur » pour le prêtre. Le glissement subtil n'a pas été remarqué par le traducteur (13.1). Il serait souhaitable de ne pas priver le lecteur sensible à la dimension polyphonique de moduler à son gré son jugement moral en fonction de la visée de l'auteur.

La réussite de la traduction a été axée ci-dessus sur les connaissances professionnelles et les sensibilités innées du traducteur. Alors que traduire Beigbeder, c'est surtout adopter une attitude créative éthiquement bien encadrée. Lawrence Venuti s'interroge : « Les traducteurs s'alimentent-ils tous du même supradésir : se faire l'auteur original d'un texte étranger ? » [10, p. 232]. Nous avons déjà signalé que ce soit la voix de l'écrivain, du narrateur, du protagoniste ou d'autres personnages, ils s'adressent tous en tout premier à des Français, puis à des Européens, des collègues, des amis, etc. et en fin à tout « homme moderne » en citant Frédéric Beigbeder [13, p.39]. Le traducteur se voit presque obligé de s'adapter aux connaissances de son destinataire. Dans notre cas, il s'agit d'un lecteur roumain. Il est évident qu'il faut agir avec prudence pour répondre à des attentes d'un lecteur qui n'a pas évolué dans le même univers de référence. Le paratexte vient au secours en tout premier [7]. Heureusement sa qualité évolue sensiblement en dépendance de la chronologie des traductions de l'œuvre beigbederienne. Nous avons relevé dans les communications précédentes que depuis 2007, Doru Mareș prend en charge la traduction des six de la totalité de dix romans traduits en roumain. Marie-Jeanne Vasiloiu n'a traduit que quatre romans entre 2005 et 2008. Ainsi, nous avons constaté plus de pertes dans les traductions initiales, le glissement de la voix du traducteur dans la toile polyphonique de la traduction reste toujours perceptible. Cette voix peut être bien timide, tel est l'exemple qui suit :

14. « La loi française considère que les crèmes ne sont pas aussi toxiques que des médicaments. Une aubaine qui permet aux industriels de **nous** tartiner à peu près n'importe quoi sur la troche » [13, p.79].

14.1 « Legislația franceză consideră (…). Drept seniorial care permite industriașilor din branșă să ne ungă tartina tărtăcuțelor cu te miri ce, ba chiar să lanseze cașete cu antiriduri care poate că ne vor lăsa fără păr la fel de iute ca Poloniumul 210 » [14, p.47].

La voix plurielle « Nous » (14) du narrateur protagoniste et du consommateur s'indigne au sujet des crimes de l'industrie cosmétique. Malgré le fait que le dit chapitre ne soulève aucun sujet politique, le traducteur ajoute en douce la comparaison exagérée mais pertinente « ba chiar să lanseze cașete cu antiriduri care poate că ne vor lăsa fără păr la fel de iute ca Poloniumul 210 ». En s'imaginant, de toute évidence, que le protagoniste aurait pu mieux appuyer son argumentation, le traducteur n'arrive pas à s'abstenir est fait référence à l'affaire de l'année 2006 d'espion russe d'Alexandre Litvinenko empoisonné au Polonium 210 à Londres. L'exemple suivant démontre que l'esprit créatif de notre lecteur-traducteur s'enflamme :

15. « Je me demande tout de même si le nationalisme russe, celui de votre Eglise et de vos gouvernants, ne sert pas à faire oublier le silence assourdissant de la décommunisation. En l'absence de justice, c'est la peur qui gouverne » [13, p.88].

15.1 « Totuși, mă întreb (…). Totul : incursiunile neo-naziștilor contra „negrilor", traficul de tinere, averea oligarhilor desemnați de către stat pentru a cumpăra consorțiuri occidentale și pentru a reduce la tăcere presa obraznică, obsesia puterii pentru controlul energetic ai Europei și zdrobirea provinciilor islamice cu prețul a 200 000 de victime civile, toate aceste bune acțiuni nu sunt posibile decât datorită mutismului care a urmat căderii comunismului. În absența justiției, frica este acea care conduce » [14, p.47].

Nous observons un ajout de sept lignes qui représente une énumération détaillée de crimes proliférés après la chute de l'Union Soviétique. La voix « Je » du protagoniste est doublée par celle du traducteur. Les précisions introduites ne font qu'anticiper ce que le narrateur allait découvrir le long de son récit. La tension dans la voix du traducteur trahit l'amertume du destin presque pareil de son pays natal. Un témoin de cette époque pleine de violence, il agit comme un traducteur de son monde intérieur par l'imitation de la voix du protagoniste lui-même un esprit combattant. Ces intrusions multiples rendent l'équilibre très fragile entre servir et desservir son lecteur lors l'interprétation de la polyphonie de l'œuvre.

Conclusion

Le brouillage énonciatif de l'œuvre postmoderne attire le lecteur d'aujourd'hui par son discours emprunté aux mass-médias. Les auteurs postmodernes de par leur écriture décentrée l'attirent, le tiennent sous tension, le mettent en garde continue pour le prévenir et le préparer pour habiter la toile informative quotidienne dont les voix se superposent continuellement. Anne Jaubert nous avertit : « Lorsque l'on quitte la fiction pour les enjeux de la vraie vie, les conséquences deviennent considérables. En l'absence de source identifiable, le discours, privé de caution, est sujet à caution » [9, p.299]. Toutefois, en qualité de traducteur, d'une part, il ne faut pas sous-estimer les compétences interprétatives du lecteur et minimiser ses libertés, d'autre part, il sera mieux travailler son transparence énonciative. Tout peut se jouer dans le compromis ! La connaissance approfondie de l'écrivain et de la visibilité médiatique de sa personne s'avère être d'importance cruciale. Ne pas se fier au singulier et au pluriel des déictiques personnels ! Le dispositif de marquage typographique est aussi mis à la contribution de la superposition des voix. La liste est longue et notre recherche n'en est qu'à son début. Traduire le brouillage énonciatif c'est continuer de creuser dans la texture feuilletée du roman beigbederien.

Références bibliografiques:

1. BOULANGER, P.-P. *Les théories postmodernes de la traduction*. Teză de doctor în traducere, Université de Montréal, 2002. [Accesat 01.03.2022] Disponibil: https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/bitstream/handle/1866/14667/Boulanger_Pier-Pascale_2002_these.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. BRETON, P. *Éloge de la parole.* Paris: La Découverte, 2007.190 p. ISBN: 978-2-7071-52381.
3. BAUER-FUNKE, C. Les Stratégies de la fictionnalisation de soi dans 99 francs et Un roman français de Frédéric Beigbeder. In: *Littérature du moi, autofiction et hétérographie dans la littérature française et en français du XXe et du XXie siècles.* Pessac: Presses Universitaires de Bordeaux, 2015. p.27-37. [Accesat 16.03.2022] Disponibil: http://books.openedition.org/pub/16508
4. SCARPETTA, G. *L 'Impureté.* Paris: Grasset, 1985. 389 p. EAN : 9782246348016.
5. RABATEL, A. *Homo Narrans. Pour une analyse énonciative et interactionnelle du récit*, Limoges: Lambert-Lucas, 2008. 690 p. ISBN 9782915806816.
6. HERMANS, T. Paradoxes and aporias in translation and translation studies. In: *Translation Studies. Perspectives on an Emerging Discipline*. Dir. Alessandra Riccardi. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p.10-23. ISBN: 0 521 81731 5.
7. CEBUC, L., ZBANȚ, L. La polyphonie et le paratextuel dans la traduction en roumain des romans de Frédéric Beigbeder. In: *Qu'est-ce qu'une mauvaise traduction littéraire ? Sur la trahison et la traîtrise en traduction littéraire*, dir. Acerenza, G. Trento: Università degli Studi di Trento, 2019. p.183-206. ISBN: 978-8884438744.
8. LACROIX, M. Introduction. "Un texte comme les autres" : auteurs, figurations, configurations. In : dir. Bjôm-Olav Dozo, Anthony G1inoer et Michel Lacroix, *Imaginaires de la vie littéraire. Fiction, figuration, configuration.* Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2012.
9. JAUBERT, A. Main basse sur l'altérité : la problématisation énonciative des discours louches. 2019. p.291-300. [Accesat 10.03.2022] Disponibil: https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02461391/document.
10. VENUTI, L. The difference that translation makes: the translator's unconscious. In: *Translation Theories. Perspectives on an Emerging Discipline*. Dir. Alessandra Riccardi. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p.214-241. ISBN: 0 521 81731 5.

Corpus :

BEIGBEDER, F. *5,90 €* (99 F). Paris: Grasset, 2000. 281 p. ISBN 978-2-253-16430-2.
BEIGBEDER, F. *29.9 RON*. Târgovişte: Pandora-M, 2008. 285 p. ISBN 978-973-88542-0-8.
BEIGBEDER, F. *Au secours pardon*. Paris: Grasset, 2010. 318 p. ISBN 978-2-246-67801-4.
BEIGBEDER, F. *Iartă-mă!... Ajută-mă!...* . Târgovişte: Pandora-M, 2007. 195 p. ISBN 978-973-88543-1-4.
BEIGBEDER, F. *L'Homme qui pleure de rire*. Paris: Grasset, 2020. 316 p. ISBN 978-2-246-81923-3.
BEIGBEDER, F. *☺: omul care râde cu lacrimi*. București: Editura Trei, 2020. 275 p. ISBN 978-606-40-0953-1.

RETRADUIRE A. DE SAINT-EXUPERY AU XXIEME SIECLE

CZU: 81`255.4:821.133.1-3=03 DOI: 10.5281/zenodo.6519873

Ana CRĂCIUNESCU
Universitatea Ștefan cel Mare din Suceava, România
ORCID: 0000-0002-3316-7822

L'objectif principal de notre recherche constitue l'adaptation de la traduction au public de nos jours. De cette sorte, nous nous proposons une analyse comparative des deux versions du roman d'Antoine de Saint-Exupéry, Terre des hommes, la première (1967) qui reste piégée dans des limites langagières de l'usage, et l'autre, beaucoup plus récente (2014). Nous espérons que cette analyse va mettre en lumière les différences, afin d'apprendre si la version de 2014 reste la plus adaptée aux besoins langagières d'aujourd'hui et en même temps, la plus fidèle au texte-source.

Mots-clés**:** *langue, société, Analyse du Discours, lexique, adaptation.*

RETRANSLATING A. DE SAINT-EXUPERY IN THE 21ST CENTURY

The main aim of our research consists in adapting the translation to the public of nowadays. Thus, we propose a comparative analysis between the two versions of Antoine de Saint-Exupéry's novel, Terre des homes, the first one (1967) remaining tributary to the language limits of the usage, and the other, of a much more recent date (2014). We envisage that this analysis will render the differences in order to understand whether the version of 2014 remains the most adapted to the language needs of nowadays and, at the same time, the most precise in relation to the source-text.

Keywords*: language, society, Discourse Analysis, lexic, adaptation.*

I. Introduction

Parmi tous les œuvres d'Antoine de Saint Exupéry, nous avons choisi *Terre des hommes*, pour ce parcours scientifique, non seulement à cause de son caractère complexe, de son maturité et de son récit autobiographique qui touche davantage le lecteur, mais aussi à cause de son niveau de la réception pour le public roumain. Car nous avons constaté qu'il n'existe que deux traductions, et donc, le roman reste peu connu. Nous croyons fortement qu'un tel chef-d'œuvre qui contient la quintessence des vérités exupériennes parsemées par des confessions d'une vie, d'un métier et d'une histoire de guerre, doit absolument se faire connu au public large par l'intermédiaire des traductions. En ce sens, nous ajoutons l'aspect immuable de la qualité des traductions, et donc de la responsabilité du traducteur qui, dans ce cas-ci, doit à la fois comprendre l'âme de l'auteur afin de rendre son style et, en même temps, préserver ce patrimoine linguistique d'Exupéry, sans oublier sa modernité et sa sensibilité, et de l'adapter au public de nos jours.

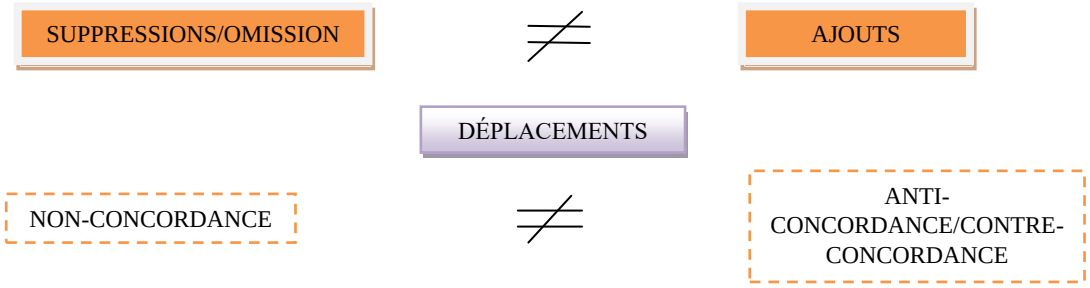
II.1. Directions théoriques de la démarche traductive: H. Meschonnic et J. Delisle

Notre argument pour le choix de l'Analyse du Discours en tant que stratégie d'analyse traductive s'appuie considérablement sur l'existence *de la théorie de l'image poétique* élaborée et mise en pratique par A. de Saint-Exupéry.

Selon H. Meschonnic, «traduire est le point faible des notions du langage. Parce que c'est le point où la confusion entre langue et discours est la plus fréquente» (Meschonnic, 1999: 12). Car si l'on part de l'idée que la traduction est un acte de langage, on finit dans le chaos: la traduction devient «une amnésie collective. une désécriture. une déshistoricisation» (*Idem*: 21) et «la critique des traductions [...]: un travail de palimpsestes» (*Ibid.*). Alors, la prémisse qui semble la plus juste et à laquelle nous rallions aussi, est que «c'est le discours et l'écriture qu'il faut traduire» (Meschonnic, 1999: 13).

Regardée dans un système discursive, la traduction ne peut pas être ni cibliste ni sourcière séparément, pour Meschonnic, car « seul le résultat compte » (*Idem*: 27). Le critique parle aussi d'une *langue de bois* dans la traduction et dans la critique de la traduction; le travail de la théorie, c'est justement de « veiller, y compris pour la poétique, à ne pas faire du bois », considère l'auteur (*Idem*: 26).

H. Meschonnic prend aussi position envers les tendances raisonnées, disons, constrictives, qui comparent en quelque sorte le texte à un organisme, à un corps sain − «la métaphore biologique» −, qui comporte quatre «*formes de tératologie en traduction*», qu'on résume dans le schéma ci-dessous:

Le critique est totalement contre cette systématicité du traduire, mais malheureusement, ajoute-il, la traduction ordinaire est guidée par cette tératologie, qui détruit toute poétique. On reconnait dans les explications pour chaque catégorie, des stratégies traductives bermaniennes[43], qui visent différents modifications du texte, à partir le manque d'un mot, ou son ajout, le déplacement d'un groupe de mots du début à la fin de la phrase, ou encore la traduction d'une unité de sens par plusieurs, ou la situation inverse.

Il faut préciser que H. Meschonnic est aussi l'auteur de la préface du traité qui apparait en 2007, signé par J. Delisle − *La traduction en citations*. Le dernier développe une «Théorie de l'Analyse du Discours comme Méthode de Traduction», dans un article avec le même nom. J. Delisle met les bases d'une schéma traductive qui vise également des buts pédagogiques, dont l'analyse du discours est l'acteur principal. Selon lui,

Le sens d'un message découle de la combinaison et de l'interdépendance des significations pertinentes des mots qui le composent. En schématisant, on peut dire que la signification est donnée par la langue, tandis que le sens est construit à partir des significations linguistiques de tous les mots d'un texte enrichies des paramètres non-linguistiques. (Delisle, 2009)

Dans le volume collectif *Enseignement de la traduction et traduction dans l'enseignement*, coordonné par J. Delisle, la définition généraliste de la traduction vise le travail du texte, vu comme un couche secondaire du discours: «La traduction, qu'elle soit pédagogique ou professionnelle, a pour matière première le texte, que je définirai comme l'empreinte fossile d'un discours une fois que celui-ci a été détaché, temporellement et/ou spatialement de sa situation d'origine». L'auteur de l'article suggère que c'est le discours qui doit être travaillé en traduction aussi:

La première tâche du traducteur professionnel consiste donc à transformer le texte en discours, c'est-à-dire à rétablir les rapports unissant le discours de départ a la situation de départ un peu de la même façon que le paléontologue, a partir d'un spécimen fossile, reconstruit l'animal vivant dans son milieu d'origine. (Hennequin in Delisle, 1998).

[43]Antoine Berman, critique de la traduction influencé par la culture allemande, contemporain avec Henri Meschonnic, proposait douze «tendances déformantes» qui entrainent le traducteur soit dans des appauvrissements, ou des enrichissements du texte, soit dans l'ennoblement ou la clarification et d'autres tendances plutôt extrêmes.

Dans la suite de définitions, visant cette fois-ci, plus précisément, la *traduction littéraire,* H. Meschonnic affirme que « la littérature est l'épreuve de la traduction » (Meschonnic, 1999:102), mais il ne peut pas donner une définition précise, séparée de la définition pour la traduction scientifique ou technique, car il invoque, à côté de la différence visible du caractère du texte, une certaine *compétence* du traducteur, qui, pour la littérature, reste seulement celle de philologue (*Idem*: 103). L'auteur ajoute que «le paradoxe de la traduction littéraire est de viser le signe linguistique seul, et rien qu'une partie du signe, là où la traduction technique-scientifique est confrontée au référent» (*Idem*: 105). Dans le cas de la littérature, affirme-t-il, il s'agit d'une transformation du signe de manière aristotélicienne; les niveaux sémiotique et sémantique émergent modifiées avec chaque œuvre qui est différente (*Ibid*.). Donc la distinction traduction bonne/mauvaise s'appuie sur le travail du texte dans son intégralité, c'est-à-dire dans les paramètres sociales, sémiotiques et sémantiques (cf. *Idem*: 105-6).

Selon H. Meschonnic, *traduire c'est rester dans le discours,* puisque c'est un passage naturel, des anciennes notions aux concepts modernes, car, dans son opinion, l'origine du langue dans l'histoire de la pensée du langage date déjà depuis 2500 ans, tandis que le discours reste l'invention attendue et nécessaire du XXe siècle[44], tout comme la notion d'*identité* a évolue vers la notion d'*altérite*:

La pensée du langage au XXe siècle tient dans le passage de la langue au discours. La notion de langage est vénérable, elle a au moins 2500 ans de capital de pensée. La notion de discours est très récente, elle date des années trente. Elle est fragile, instable. [...]. Pourtant cette notion de discours est l'invention majeure au XXe siècle, dans la pensée du langage. [...]. Le passage de l'identité à un autre rapport de l'altérité, et le passage de la langue au discours, se rencontrent et agissent l'un sur l'autre dans la traduction. (Meschonnic, 1999: 91)

Une troisième définition importante pour notre travail, c'est la définition que Meschonnic offre pour la *poétique*, qui est vue comme «l'agir du langage», notion indispensable au discours, qui implique dans une relation de réciprocité la littérature, le langage et la société (cf. *Idem*: 140):

La poétique est l'essai de penser le continu dans le discours. Elle tente à atteindre, à travers ce que disent les mots, vers ce qu'ils montrent mais ne disent pas vers ce qu'ils font, qui est plus subtil que ce que la pragmatique contemporaine a cru mettre au jour. C'est l'agir du langage. (*Idem*: 176).

La poétique entraîne donc des relations au niveau macro (disons externe), mais aussi au niveau micro, (le niveau interne), où tous les concepts du premier niveau se lancent dans un enchaînement de la *signification*, cristallisée, à travers l'histoire, dans une représentation du sens.

La poétique se définit alors non seulement par sa propre histoire, l'histoire des concepts avec lesquels on a pensé et on pense dans la littérature, mais aussi par sa logique interne, les concepts du rapport entre la littérature et le langage, les concepts du rapport entre le langage et le sujet [...], les concepts du sujet et de sa relation avec la société, les concepts de l'interrelation entre l'histoire et le langage. Puisque l'histoire comme le langage est une représentation du sens. (Meschonnic, 1990: 140).

L'élément Histoire associée à la littérature, ou plus précisément à l'écriture, apparait aussi chez R. Barthes, dans son *Le dégrée zéro de l'écriture*. L'auteur considère que toue écriture s'inscrit du point de vue temporel entre des limites − un moment − le plus explicit et significatif de l'histoire.

[44] Cet argument nous sert d'autant plus que l'écriture de Saint-Exupéry épanouisse dans les années trente, sen même temps avec les théories du discours.

II.2. *Terre des hommes*: une incursion dans « l'image poétique »

Dans une lettre de A. de Saint-Exupéry vers le critique Benjamin Crémieux, on apprend que l'écrivain avait élaboré « *une théorie de l'image poétique* » (Popa, 1980: 187). Il considère que l'homme pense en symboles, lorsque la pensée est vidée des mots; cette idée est proche des formes symboliques de Cassirer, qui décèle l'image de manière *non-discursive,* vu l'origine irrationnelle de l'image, qui constitue le moyen le plus pur pour parvenir à la connaissance des valeurs essentiels. Dans la théorie de Saint-Exupéry, au départ, l'image a le statut de symbole, mais dans une étape évoluée, il lui rattache des significations. Certains critiques (Carlo François) parlent d'une *image destinée* chez A. de Saint-Exupéry, qui se comporte, dans une première phase, selon les principes surréalistes, lorsque originaire du rêve, mais qui s'éloigne considérablement des théories de Bréton par cette *destination* qui, à travers les symboles, détermine un procès de signification (cf. *Idem*: 188). De cette manière, D. R. Popa observe «la profondeur de l'imaginaire de l'œuvre exupérien» avec son diversité thématique, où «les centres des images polarisent le langage» (*Idem*: 189). En fait, par son théorie, Exupéry reste véritablement un écrivain-ingénieur rattaché aux principes structuralistes, car, selon G. Genette: « [...] un mot, par exemple, peut comporter à la fois deux significations, dont la rhétorique disait l'une littérale et l'autre figuré, l'espace sémantique qui se creuse entre le signifié apparent et le signifié réel abolissant du même coup la linéarité du discours. C'est précisément cet espace, et rien d'autre, que l'on appelle, d'un mot dont l'ambigüité même est heureuse, une *figure*: la figure [...] c'est le symbole même de la spatialité du langage littéraire dans son rapport avec le sens » (Genette, 1969: 47).

G. Genette fait aussi la distinction entre «l'objectivité du récit et la subjectivité du discours». On croit que cette distinction est capitale surtout pour une œuvre autobiographique. L'auteur y rajoute que « [...] est 'subjectif' le discours où se marque, explicitement ou non, la présence de (ou la référence à) *je,* mais ce *je* ne se définit pas autrement que comme la personne qui tient ce discours » (Genette: 63). Mais dans *Terre des hommes*, le lecteur, de même que le critique ou le traducteur assisteront à un spectacle des échanges pronominaux, qui connaît souvent une vaste spatialité monologuée, car Exupéry passe facilement du sous-discours du couple <moi-je>, souvent au sous-discours de <nous>, ou même au discours direct, en s'adressant à un <tu> quasi généralisant, comme dans l'exemple:

Tu t'es roulé en boule dans *ta* sécurité bourgeoise, *tes* routines, les rites étouffants de *ta* vie provinciale, *tu* as élevé cet humble rempart contre les vents et les marées et les étoiles. *Tu* ne veux point *t*'inquiéter des grands problèmes, *tu* as eu bien assez de mal à oublier *ta* condition d'homme. *Tu* n'es point l'habitant d'une planète errante, *tu* ne *te* poses point de questions sans réponse: *tu* es un petit bourgeois de Toulouse (Exupéry, 1939: 20).

L'abondance du pronom <tu> crée une musicalité qui, en même temps, renforce la fonction phatique − qui cache le discours de la révolte contre une existence médiocre, où la perspective sur la vie est réduite à l'échelle d'une spatialité de proximité, et contre l'injustice du fait qu'un être qui se livre aux gestes banales quotidiennes soit responsable pour les affaires des hauteurs cosmiques.

Par contre, <nous> exprime un *je* pluralisé et cette notion du *groupe* attendri le lecteur par son but commun, par le caractère commun que tout métier privilégie, surtout dans l'aviation, où, comme on l'apprend des lignes suivantes, les consciences fonctionnent à une dimension « interplanétaire »:

Dès lors, *nous nous* sentîmes perdus dans l'espace interplanétaire, parmi cent planètes inaccessibles, à la recherche de la seule planète véritable, de la *nôtre,* de celle qui, seule, contenait *nos* paysages familiers, *nos* maisons, *nos* amies, *nos* tendresses. (*Idem*: 25).

La troisième partie du quatrième chapitre du roman, intitulé "L'avion et la planète", reste révélatrice pour *la théorie de l'image poétique*, mais aussi pour *la métaphore minérale* (Popa, 1980), d'où émerge un *je* profond, pluralisé ci-dessous dans un <nous> dont la force et la tendresse des grandes découvertes n'égalise pourtant les richesses spirituels infinies d'une individualité.

Nous habitons une planète errante. De temps à l'autre, grâce à l'avion, elle nous montre son origine: une marée en relation avec la lune révèle des parentes cachées − mais j'en ai connu d'autre signes (Exupéry, 1939: 65).

Dans un débat visant les différences entre l'écrivain et le critique, Lévi-Strauss les compare au couple opposé <bricoleur-ingénieur>, en affirmant que « l'ingénieur interroge l'univers, tandis que le bricoleur s'adresse à une collection de résidus d'ouvrages humaines» (Genette, 1966: 147). Donc, selon Lévi-Strauss « l'univers instrumental du bricoleur, dit, est un univers 'clos' » (*Ibid*.). Alors, ce n'est pas au hasard que Exupéry, ingénieur dans la vie réelle, le (re)devient-il aussi dans l'écriture des vastes espaces, où il bricole avec les étoiles, le sable et les pensées, dans un monologue intérieur qui se voile et dévoile devant le lecteur, par une suite de métaphores, travaillées aux mains de joailler:

J'étais le premier à faire ruisseler, d'une main dans l'autre, comme un or précieux, cette poussière de coquillages.[...] Une étoile luisait déjà et je la contemplai. Je songeai que cette surface blanche était restée offerte aux astres seuls depuis des centaines de milliers d'années. Nappe tendue immaculée sous le ciel pur. Et je reçus un coup au coeur, ainsi qu'au seuil d'une grande découverte, quand je découvris sur cette nappe, à quinze ou vingt mètres de moi, un caillou noir. [...] Des silex dormaient peut-être dans les profondeurs souterraines, issus des lentes digestions du globe [...]. Le coeur battant, je ramassai donc ma trouvaille: un caillou dur, noir, de la taille du poing, lourd comme du métal, et coulé en forme de larme. (Exupéry, 1939: 67).

L'infinitude de la terre et du ciel de Sahara sera transférée au niveau des vastes espaces d'une conscience, qui, par la réverbération introspective, superposera à cette réalité minérale un souvenir d'un autre espace et d'un autre temps: « une conscience d'homme dans laquelle cette pluie pût se réfléchir comme dans un miroir. Sur une assise de minéraux un songe est un miracle. Et je me souviens d'un songe...» (*Idem*: 69). C'est justement par cet éloignement du monde, que l'individu peut atteindre les profondeurs de son humanité, qu'il peut se rendre compte de ses limites existentielles, de même que de son pouvoir incontestable que la mémoire lui offre à travers des horizons spatio-temporels, infranchissables par les lois de la logique immédiate de l'homme du quotidien:

Et je méditai sur ma condition, perdu dans le désert et menacé, nu entre le sable et les étoiles, éloigné des pôles de ma vie par trop de silence.[...] Ici, je ne possédais plus rien au monde. Je n'étais rien qu'un mortel égaré entre du sable et des étoiles, conscient de la seule douceur de respirer... [...]. (*Idem*: 70)

Enfin, l'espace immuable du désert, fait s'exclamer un *je* dévoilé, qui viens de voyager au passé, où la solitude du narrateur est brisée par les personnages qui émergent grâce à la dimension *a*spatiale et *a*temporelle d'un rêve d'enfance: «Mon Sahara, mon Sahara, te voilà tout entier enchanté par une fileuse de laine !» (*Idem*: 74).

III.1. Observations et critique sur corpus: version 1967 (*Pământ al oamenilor,* traduction par Ion Caraion)

La première version en roumain du *Terre des hommes* apparaît en 1967, chez Editura pentru Literatura Universală, à Bucarest, qui rend l'original paru en 1939 chez Gallimard. Il faut préciser

que la Maison d'Édition Prut fait une réédition en 2004, avec le travail du même traducteur. Le roman connaît dans notre pays seulement une deuxième traduction, plus récente, en 2014, réalisée par Ileana Cantuniari, dont nous allons discuter dans le sous-chapitre suivant.

Ce n'est pas au hasard que ce travail est embrassé par Ion Caraion, poète et traducteur à la fois, qui «apprivoise» le texte de Saint-Exupéry selon les lois langagières de son époque. Car dès le début, c'est la fatalité de l'évolution de la langue qui génère automatiquement la diachronie des traductions (même si H. Meschonnic n'est pas d'accord avec le vieillissement des traductions), qui peut être reprochée au traducteur. On observe cette évolution au niveau de la parole, qui s'imposerait finalement sur la norme, question rhétorique et réversible, surtout au niveau lexicale, morphologique et finalement sémantique. Cette observation vient dans le prolongement de la vision historique barthienne invoquée dans le chapitre antérieur.

Dans notre analyse discursive, nous avons opté pour les niveaux lexicale et morphologique, car nous y avons constaté des questions ponctuelles qui pourraient exercer un impact important au niveau global de lecture du public d'aujourd'hui. Notre méthode de recherche s'appuie sur les principes développés dans l'Analyse du Discours par Rovența-Frumușani, D. Mainguenon, Sanda-Maria Ardeleanu et J. Delisle. Nos instruments de recherche seront les dictionnaires en ligne DEX (pour le roumain) et CNTRL (pour le français).

Dans le premier tableau comparatif texte-cible−texte-source, nous avons sélectionné des noms dont la traduction en Roumain ne nous semble pas en plein équilibre avec la compréhension globale du texte, ce qui peut également affecter le niveau sémantique. En ce sens, il faut prendre en considération l'époque où Ion Caraion a traduit, ce qui, comme on l'affirmait au début du chapitre, nous conduit aujourd'hui à des jugements de valeur basées sur l'évolution de la langue. On peut affirmer qu'en Roumanie, la deuxième moitié du XXe siècle a mis une empreinte lexicale et certains mots ou expressions qui nous semblent plutôt vieillis, car ils ne sont plus utilises par les locuteurs, étaient dans l'usage de l'époque, comme, par exemple, «rîvne», «șotii», «țigarea» etc. Mais, pour les autres mots, nous considérons que le traducteur s'éloigne du sens ou du registre initial; le contexte offert par le corpus sera révélateur pour ces solutions quasi-fidèles au texte-source.

Pour commencer, nous avons ordonnés les noms dans un tableau comparatif roumain-français, texte-cible−texte-source:

Tableau comparatif no. 1: le nom

Rîvne (p. 78)	Vertus (p. 41)
Șotii (p. 79)	Boutades de gavroche (p. 41)
Procesiune (p.83)	Procession (p. 46)
Unealtă (p. 87)	Outil
Meandre (p. 97)	Inflexions, Longé (p. 60)
Carnea cîmpiei (p.98)	À même la plaine (p. 61)
Jind (p.100)	Goût (p. 64)
Statorniciile (p.106)	Gîte (p. 70)
Pustiu (p. 118)	Désert (p. 84)
Clădăraia (p. 164)	Masse (p. 138)
Starea (p. 106)	Condition (p. 70)
Țigarea (p. 187)	Cigarette (p. 164)
Manunchiul de Plozi (p. 224)	Portée de petits (p. 209)

Selon nous, le lexème «rîvne» est un équivalent assez éloigné du lexème «vertus» qui pouvait être traduit avec «virtuți», pour une superposition exacte au niveau lexicale et au niveau sémantique

également. Dans le cas du lexème «șotii», issu étiologiquement de l'Ukrainien *šutka* (selon le DEX online) et qui comporte un côté populaire, surtout de nos jours, on observe un appauvrissement par rapport à la construction originale, «boutades de gavroche». Cette construction sans statut d'expression contient un culturème, «gavroche», dont on trouve l'origine dans la littérature française (V. Hugo, *Les Misérables*). En fait, le traducteur a comprimé dans la solution un sens global, compréhensible, mais qui perd une marque culturelle importante, surtout si on descend plus profondément dans l'analyse pour voir qui était le personnage Gavroche et qu'est-ce qu'il incarnait en tant que figure romanesque dans l'œuvre hugolienne. En même temps, vu que la Roumanie était à l'époque et l'est encore un pays francophone, avec un public intellectuel qui goutait, surtout à l'époque, la littérature française, nous croyons que la fidélité de la traduction en ce cas-ci, n'aurait pas posé des problèmes aux lecteurs.

Ensuite, pour le lexème «procession», dans «une procession d'images», réitérée dans le même paragraphe avec «procession» tout simplement, nous trouvons que c'est une solution quasi-convenable, car dans le contexte du texte-source, on ressent une appropriation avec le registre religieux, surtout par la résonance du verbe «défiler» et de l'expression «ressusciter des cendres»:

Tu n'avais même pas terminé ton voyage, tu haletais encore, et, lorsque tu te retournais contre l'oreiller, pour chercher la paix, alors une *procession* d'images que tu ne pouvais retenir, une *procession* qui s'impatientait dans les coulisses, aussitôt se mettait en branle sous ton crâne. Et elle défilait. Et tu reprenais vingt fois le combat contre des ennemis qui ressuscitaient de leurs cendres (Exupéry, 1939: 46).

Le lexème leit-motif et thème du roman − «l'outil» − qui fait allusion à l'avion, est rendu en Roumain par «unealtă», une solution assez appropriée, dans notre opinion, même si le traducteur pouvait opter également pour «instrument», invoqué plutôt dans la critique, qui, en faisant la référence à *l'avion*, utilise soit le terme *outil*, soit *instrument de connaissance*.

Dans le contexte suivant, nous pensons que le choix du traducteur produit des confusions, surtout au niveau syntaxique: Înșelați astfel de meandrele lor, ca de tot atâtea minciuni îngăduitoare, de-a lungul călătoriilor noastre ne-am înfrumusețat imaginea închisorii în care ne mișcăm, pentru că meandrele acelea ne-au condus în timpul călătoriilor noastre de-a lungul atâtor pământuri smălțate de ape, de-a lungul atîtor livezi și al atîtor imașuri [p. 97].

Non seulement que le traducteur n'évite pas une répétition, mais il rend «inflexions» par «meandre». La structure verbale «ayant longé tant de terres bien arrosées» a été sur-expliquée, par la répétition pour la deuxième fois de «meandre» et par l'évitement du gérondif pour l'introduction d'un explicatif («pentru că»), ce qui surcharge la phrase et crée une infidélité avec le texte source:

Ainsi trompés par leurs *inflexions* comme par autant d'indulgents mensonges, *ayant longé*, au cours de nos voyages, *tant de terres bien arrosées*, tant de vergers, tant de prairies, nous avons longtemps embelli l'image de notre prison (Exupéry, 1939: 60).

Pour le groupe nominal suivant, la solution trouvée pour «à même la plaine», «carnea cîmpiei», qui vise la maintenance de l'emphase par conversion grammaticale, mène pourtant à une métaphorisation excessive, qui, finalement, pose l'accent sur la «plaine» en tant qu'objet et pas sur la propreté de spatialité: «Point d'orgueilleux Vésuve: posées à *même la plaine*, des gueules d'obusiers» (*Idem*: 61).

À une première vue, le lexème «jind» est encore une solution quasi métaphorisée, selon nous, dans: «D'où les hommes tirent ce *goût* d'éternité [...]?» (*Idem*: 63-4). Le traducteur pourrait aussi bien opter pour l'équivalent «gust», mais si on prend en considération le contexte au niveau globale, nous pouvons nous arrêter à la solution de I. Caraion, qui a voulu exprimer par ce «jind» ce que

Exupéry décrit plutôt dans la phrase précédente: «Dans quel mince décor se joue ce vaste jeu des haines, des amitiés, des joies humaines !» (*Idem*: 63). Le traducteur ne fait que rendre le désir qui se manifeste comme une conséquence dans la nature humaine, ce penchement naturel pour l'éternité, dû surtout à une existence limité.

Concernant le lexème «gîte», on trouve que la solution du traducteur est très éloignée du texte source. Le DEX indique pour «statornicii» − qui rend «gîte» en roumain − le synonymes suivantes: «fermitate. constanță. neclintire (în păreri, în hotărâri etc.), fidelitate, devotament» (https://dexonline.ro) ou bien «durabilitate. rezistență. soliditate. tărie. trăinicie» (*Ibid*.), tandis que le dictionnaire CNTRL offre pour «gîte» s.f., une explication plutôt technique: « Inclinaison latérale (d'un bateau) sous l'effet du vent ou d'une cause accidentelle. *Légère, forte gîte; donner, prendre de la gîte.*» (http://www.cnrtl.fr/definition/gite). Si on regarde le contexte globale, on observe que «gîte» est accompagné par «prendre», comme dans l'exemple de CNTRL: «ce gémissement des vieux voiliers qui prennent leur gîte» (Exupéry, 1939: 70). Donc, le traducteur devrait trouver une solution conformément au dictionnaire français pour rendre une action spécifique et non pas un trait, une caractéristique.

Dans le cas suivant, la solution reste proche du sens premier, mais une question de nuance nous a attiré l'attention. La variante trouvée reste quand même une solution pour l'évitement de la répétition. Sur l'axe syntagmatique, le lexème «désert» dénote en français deux signifiés: vide et relief. Le traducteur choisit la première variante; en fait, Exupéry crée une métaphore, mais on reste convaincus que le sens du lexème doit être traduit avec le dénotatif, c'est-à-dire avec l'équivalent en roumain «deșert», lorsque le lexème anaphorique «solitude» est un pilon de base pour le jeu métaphorique:

Mais je connais la *solitude*. Trois années de *désert* m'en ont bien enseigné le goût (Exupéry, 1939: 84).

On apprend dans le Dictionnaire Explicatif Roumain en ligne, le fait que le terme «clădăraie» provient du mot issu du bulgare, «cladă», qui signifie «grămadă», «morman» (https://dexonline.ro/definitie/clada), dont la première entrée décrit le fait qu'il s'agit d'un régionalisme. Donc, dans l'expression «la masse nuageux» du texte source, «clădăraia de nori» réussit à exprimer la quantité, mais d'une modalité plutôt brutale, surtout si on pense qu'il est peu probable que le lexème soit connu par le grand public roumain. Alors, nous aurions opté pour une solution plus soignée, par exemple pour «masa de nori», ou même pour le synonyme donné par le DEX online − «grămada de nori».

Pour le cas qui suit, il est claire que le traducteur s'éloigne du sens primordial de la philosophie exupérienne, romantique, existentialiste et idéaliste à la fois, car même la critique roumaine établit le terme «condiție», pour exprimer *la condition du poète per se*. La solution trouvée, «starea», qui peut exprimer l'état d'esprit en français, reste une caractéristique temporelle et subjective du *soi* à un moment donné, tandis que le terme «condition» désigne justement une atemporalité pluralisée, qui décrit une génération entière des écrivains, ou même des métiers, qui met en jeu, finalement, des destinées implacables. Revenons sur le texte et le contexte-source avec deux morceaux du corpus, le premier évidemment chargé par la noblesse d'un *moi* profond, particulier et universel à la fois, qui plonge dans la méditation parnassienne et le deuxième chargé par le poids d'un *toi* bien ignorant de sa propre primordialité humaniste:

Et je méditai sur *ma condition*, perdu dans le désert et menacé, nu entre le sable et les étoiles, éloigné des pôles de ma vie par trop de silence (Exupéry, 1939: 70).

Tu ne veux point t'inquiéter des grands problèmes, tu as eu bien assez de mal à oublier *ta condition* d'homme (*Idem*: 20).

En ce qui concerne l'option «țigarea» pour «cigarette», il est bien clair qu'il s'agit de la question de l'usage qui dicte sur la norme, le terme «țigara» le remplaçant aujourd'hui, même si le DEX reconnaît encore le premier terme.

Finalement, le groupe nominal ci-dessous comporte, selon nous, dans la variante traduite, une erreur de registre pour le nom «plozi», qui prend un sens plutôt négativement connoté aujourd'hui.

Mănunchiul de Plozi (p. 224)	Portée de petits (p. 209)

Pour trouver une vérité philosophique, le narrateur fait ce détour dans la vie archaïque et offre au lecteur l'image d'une famille des paysans pour rappeler les notions essentielles de la vie, comme la famille ou la cyclicité du <naître-mourir>, qui est représentée justement par ce groupe nominal: Ces fils, eux aussi, à leur tour, se feraient têtes de file, points de rassemblement et patriarches, jusqu'à l'heure où ils passeraient, à leur tour, le commandement à cette *portée de petits* qui jouaient dans la cour (Exupéry, 1939: 209).

Dans le tableau ci-dessous, le deuxième de notre analyse, nous avons sélecté un corpus constitué par les verbes qui nous ont attiré l'attention:

Tableau comparatif no. 2: le verbe

Scoborî (p. 79)	S'abaisser (p. 41)
Întrevăzui (p. 82)	J'entrevis (p. 44)
Îmbuibate (p. 85)	Gorgées (p. 49)
Smălțate (p. 97)	−/Bien arrosées (p. 60)
Despuiat (p. 139)	Dépossédé (p.108)
Hărțuite (p. 106)	Contrariées (p. 70)
Încercănat (p. 100)	Cerné (p.64)

Dans le premier cas, nous ne montrons que l'utilisation à l'époque d'un verbe qui n'est plus en usage aujourd'hui, car remplacé par «a coborî».

Ensuite, la traduction correcte du verbe «entrevoir» avec «a întrevedea», nous signale un aspect qui se répète le long de la variante de Ion Caraion, c'est-à-dire l'option pour le *passé simple*. Même si le passé simple est considéré le temps de la narration dans la littérature française, l'époque et le style de l'auteur déterminent l'utilisation de toute une rangée des temps verbaux (le présent, le passé composé, l'imparfait, le plus-que-parfait, le conditionnel, le futur, ou même le subjonctif passé[45] etc.). Nous considérons, donc, que l'utilisation du passé simple dans la traduction en Roumaine constitue une erreur, surtout que la tradition littéraire Roumaine n'est pas caractérisée par cet aspect. De plus, nous constatons que dans ce roman, c'est *l'imparfait* qui prédomine, et un traducteur devrait maintenir cette rythmicité qui donne finalement le style d'Antoine de Saint-Exupéry.

Dans le cas suivant, on assiste à une traduction mot-à-mot, dénotée. Notons que le sujet et le nom qui entraînent un participe passé au statut d'adjectif est «ta conscience», caractérisée de «bête jusqu'alors *gorgée* de souffrances»:

Ta conscience peu à peu abandonnait les régions lointaines de ce corps qui, participait déjà de l'indifférence du marbre (Exupéry, 1939: 48-9).

[45] Voir page onze, par exemple: «Au-dessous ne régnaient, comme on *eût pu* le croire, [...].» (Exupéry, 1939: 11).

Le CNTRL offre pour «gorgée», participe passé adjectival, des synonymes comme: «gavé», «rassasié», «saoul», et si on va plus loin, pour le premier synonyme «gavé»: «plein», «rempli», avec l'explication: «Saturé de (quelque chose)» (http://www.cnrtl.fr/definition/gorgee). Pourtant, on ne peut pas caractériser une conscience de saturée, au sens de «îmbuibate», qui est la solution de Caraion.

Le participe passé «smălțate» représente, selon nous, une variante assez réussie de la traduction, avec quelque amendements, car soit il n'a aucun correspondant, en s'agissant d'une sur-traduction, soit il correspond au «bien arrosées», dans «tant de terres bien arrosées» (Exupéry, 1939: 60). Réitérons le fragment en roumain: «atâtor pământuri smălțate de ape» [97]. La phrase est ornée avec ce lexème dont le sens donné par le DEX exprime justement l'action d'orner, d'embellir etc. Mais il faut regarder avec attention au paragraphe du texte-source, qui est assez poétique, il contient déjà l'énumération en tant que figure de style, par exemple, et qui, davantage, contient le verbe «embellir» explicitement; nous attirons aussi l'attentions sur la présence de l'adjectif «humide»:

Ainsi trompés par leurs inflexions comme par autant d'indulgents mensonges, ayant longé, au cours de nos voyages, tant de terres bien arrosées, tant de vergers, tant de prairies, nous avons longtemps embelli l'image de notre prison. Cette planète, nous l'avons crue humide et tendre (Exupéry, 1939: 60).

Ce n'est pas au hasard que nous invoquons l'adjectif «humide», qui se situe sur la même axe paradigmatique avec le participe passé «arrosées»: l'eau. Dans ce contexte, selon nous, le traducteur a voulu insister plutôt sur cette caractéristique des terres, réitérée à l'échelle planétaire − la planète humide. Le défaut de cette variante reste le choix du lexème «smălțate», peu connu, surtout aujourd'hui, et aussi dans le contexte où le DEX le caractérise à son tour de rare (https://dexonline.ro/definitie/smaltat).

Ensuite, nous trouvons que la solution «despuiat» pour «dépossédé» est totalement déplacé, car le lexème rend plutôt à la nudité qu'à la situation financière où se trouve le personnage caractérisé de la sorte: «les biens élémentaires dont il était dépossédé» (Exupéry, 1939: 108). C'est aussi le cas du dernier lexème du deuxième tableau, «hărțuite», pour «contrariées» dont l'équilibre connoté/dénoté échappe au traducteur.

« [...] ce gémissement des vieux voiliers qui prennent leur gîte, ce long cri aigre que font les péniches contrariées. » (Exupéry, 1939: 70).

Selon le CNTRL, le lexème «contrarié» signifie, dans le registre technique, «disposé alternativement» (http://www.cnrtl.fr/definition/contrariee). Par son choix, le traducteur non seulement personnifie de manière erronée le nom «péniches», mais il offre un sens totalement différent, par l'omission de cet aspect technique.

Notre analyse avance avec le corpus constitué par les adjectifs, les adverbes et le numéral que nous avons groupés dans le tableau comparatif texte-cible−texte-source ci-dessous:

Tableau comparatif no. 3: l'adjectif, l'adverbe et le numéral

L'Adjectif	
Așijderea (p. 85)	Semblable (p. 48)
Răspunzător (p. 89)	Responsable (p. 52)
Niscai (p. 79)	Des (p. 41)
Atare (p. 187)	Cette (p. 164)

L'Adverbe	
Aiurea (p. 100)	Ailleurs (p. 64)
Doldora (p. 106)	Plein (p. 70)
Le Numéral	
Nițeluș (p. 113)	Un peu (p. 78)

Les deux premiers adjectifs s'inscrivent dans le procès de vieillissement décrit au début du chapitre; loin d'être une traduction erronée, il s'agit seulement des formes qui ne sont plus utilisées de nos jours.

Dans le troisième cas, nous avons encadré la solution traductive de Caraion dans la catégorie des adjectives, mais on voit que la traduction est basée sur une conversion, car «des» représente l'article indéfini au pluriel. Par son choix, le traducteur s'éloigne aussi du registre, car, comme l'indique le DEX, «niscai» reste un lexème du registre populaire, peu utilisé aujourd'hui et peut-être peu connu parmi les jeunes des certaines régions de notre pays.

Dans le cas suivant, un adjectif pronominal remplace un adjectif démonstratif; «o *atare* certitudine» confère une certaine emphase, une sur-traduction qui surcharge le texte et donne une nuance inexistante dans le texte-source: «Nous sommes condamnés et encore une fois cette certitude ne me frustre pas de mon plaisir». (Exupéry, 1939: 164).

Pour l'adverbe «ailleurs», un adverbe de lieu, le DEX confirme l'exactitude de la solution «aiurea»: «On oublie que la vie, ici comme ailleurs, est un luxe [...]» (*Idem*: 64). Mais, de nos jours, le lexème s'utilise plutôt en tant qu'adjectif du registre familier, avec la deuxième explication donne par le DEX: «zăpăcit», donc la solution de Caraion peut créer des confusions. L'adverbe «doldora» n'est pas, lui aussi, une variante traductive erronée, mais nous pensons que pour le public de nos jours, il peut suggérer plutôt une mélodicité appartenant au registre populaire.

Finalement, l'adverbe «quantificateur de l'intensité faible» (http://www.cnrtl.fr/definition/peu) − «peu» − est rendu en roumain par un adverbe, dans le premier contexte, et par un numéral dans le deuxième, diminutive dans les deux cas. Une variante correcte, qui exprime toujours la quantité, mais qui, encore une fois, se situe dans le registre familier:

[...] dacă nu cumva a venit ceasul să răstoarne *nițeluș* aceste pietre. [111]

[...] si l'heure n'est pas venue de bousculer un peu toutes ces pierres. (Exupéry, 1939: 77).

− [...] c'est un peu délabré... . (*Idem*: 78)

− [...] e *nițeluș* cam dărăpănată. [113]

III.2. Regard comparatif: version 2014 (*Pământ al oamenilor*, traduction par Ileana Cantuniari)

Dans ce sous-chapitre nous nous proposons de réaliser une analyse comparative entre la variante de I. Caraion et une variante beaucoup plus récente, celle de I. Cantuniari. Nous allons aussi regarder de plus près la phrase en tant que discours, afin de l'évaluer au niveau globale, conformément aux principes de l'Analyse du Discours et au style personnel de l'écrivain. Il faut préciser que notre lecture de la version 2014 fait émerger d'autres structures lexicales que celles discutées dans le sous-chapitre précédent; par exemple, pour le groupe nominal «caché», I. Cantuniari choisit «pârâul tupilat» [191], ce qui nous paraît un peu trop ludique pour le style de l'auteur. Nous critiquons aussi la solution «înșfăcat» [196] dans «Nul ne t'a saisi par les épaules quand il était temps encore.» (Exupéry, 1939: 20). La variante de I. Caraion nous semble plus

adéquate: «Nimeni nu te-a zgâlțâit de umeri» [60]. Le sémantisme du fragment comporte des échos moralisateurs et donc l'action ne pas être décrite du point de vue mécanique.

Comme nous allons voir, pourtant, la version de I. Cantuniari connaît beaucoup des améliorations, surtout au niveau lexical, mais nous avons aussi des amendements au niveau sémantique.

Pour commencer avec les améliorations, I. Cantuniari saisi, par exemple, le culturème dans «boutades de gavroche» qui est rendu par: «vorbe de duh precum Gavroche» [213]. La variante assez métaphorique et ambigüe de I. Caraion, «jind» pour le lexème «goût» est remplacée par une solution moins métaphorique, «gust» [234]; le lexème «cerné» qui avait été traduit avec «încercănați» (la variante 1967) est réadapté au contexte sémantique avec la variante «înconjurați»:

Cerné d'arbres rabougris et de maisons basses [Exupéry, 1939: 64]

Înconjurat de copaci piperniciti și de case scunde [...] [Cantuniari : 235].

Încercănat cu arbori pipernicițI și case joase [...] [Caraion : 100].

La traductrice corrige aussi les structures lexicales traduits de manière erronée par son prédécesseur: «dépossédé» par «deposedat» [272], «ailleurs» par «altundeva» [235], «plein» par «plin» [240], «un peu» par «cam» [246], «masse nuageux» par «masa norilor» [297], «portée de petits» par «gloata de copiii» [350], au lieu de «despuiat», «aiurea», «doldora», «nițeluș», «clădăraia norilor», «mănunchiul de plozi», les variantes des I. Caraion.

Dans la suite, nous avons choisit six situations discursives représentatives qui contiennent les niveaux lexical et morphologique discutés dans le sous-chapitre antérieur.

Regardons la situation discursive ci-dessous, le texte en original et les deux versions traduites:

C'est la qualité même du charpentier qui s'installe d'égal à égal en face de sa pièce de bois, la palpe, la mesure et, loin de la traiter à la légère, rassemble à son propos toutes ses vertus [Exupéry, 1939: 40].

E însăși calitatea tâmplarului, care se așază ca de la egal la egal înaintea bucății salede lemn, o mângâie, o măsoara și, fără a o lua în glumă, își aduce în preajma ei toate rodnicele râvne [Caraion : 79].

Este calitatea însăși a dulgherului care se așază de la egal la egal în fața bucății de lemn, o palpează; o măsoară și, departe de a o trata cu ușurință, face apel pentru această operație la toate calitățile lui [Cantuniari : 213].

À une première vue, les différences sont infimes, surtout dans la première phrase. Mais, nous trouvons la version de I. Cantuniari plutôt jargonnasse, avec des néologismes qui rappellent le registre médical et qui ne servent pas quand-même à l'adaptation du texte pour le lecteur d'aujourd'hui, mais qui, selon nous, pousse le texte dans un registre non-littéraire: «o palpează», «face apel», «operație».

Dans le deuxième cas, les deux versions sont totalement différentes:

Point d'orgueilleux Vésuve: posées à même la plaine, des gueules d'obusiers [Exupéry, 1939: 61].

Nu orgolioasele Vezuvii: ci niste guri de obuzier, răsărite chiar în carnea câmpiei [98 Caraion]

Nu e vorba de niciun trufaș Vezuviu: așezate chiar pe câmpie, sunt ca niște adevărate guri de obuziere. [Cantuniari: 232-233]

La variante de I. Caraion reste plus poétique, mais nous considérons que ni l'un ni l'autre ne réussissent pas à surprendre le rythme et la tonalité: la sur-traduction dans le premier cas et la comparaison dans le deuxième, afin de rendre l'inversion et le caractère elliptique à la logique

roumaine, détruisent les trois séquences [s] respiratoires du fragment, qui marquent une nuance d'oralité, offerte par la réverbération du narrateur. Nous proposons la variante suivante: «Nici urmă de vreun Vezuviu măreț/[s1]: rămase pe cuprinsul câmpiei/[s2], niște guri de obuzieri/[s3]».

Dans la situation suivante, on observe la complexité significative du lexème «bien», qui est rendu dans la première variante par «clar» et dans la deuxième par «intens»; nous trouvons la solution de I. Caraion plus proche du contexte sensoriel, puisque même le lexème «conscience» aurait dû être un peu plus travaille, selon nous, afin de donner en roumain le sens de «aveam atât de tare impresia că», une solution qui nous appartient et qui a l'intention de souligner l'intensité du «lexème» bien et le procès (ir)rationnel impliqué par la conscience. Nous optons aussi pour la maintenance du démonstratif «ce» dans «ce long cri». Pour le lexème «péniche», nous trouvons la variante de I. Caraion plus poétique, plus connue au public large et donc, plus appropriée. En même temps, nous considérons que pour la traduction tellement difficile du lexème «contrariées» I. Cantuniari fait une erreur en traduisant mot-à-mot, tandis que la version de I. Caraion qui est plus près du sens, connaît aujourd'hui d'autres interprétations; nous opterions pour le signifié «uzat», mais nous recommandons la consultation des dictionnaires techniques pour trouver le type de bateau qui comporte cette caractéristique. En ce qui concerne le lexème «gîte», nous considérons qu'il s'agit toujours d'un sens technique, qui mène plutôt à l'action d'inclinaison d'un bateau.

*J'avais si bien conscience d'être emporté, que j'eusse entendu sans surprise monter du fond des terres, la plainte des matériaux qui se réajustent dans l'effort, ce gémissement des vieux voiliers qui prennent leur **gîte**, ce long cri aigre que font les péniches **contrariées*** [Exupéry, 1939: 70].

Aveam atât de clară conștiința că mă las transportat încât aș fi putut auzi fără surprindere cum din fundul pământurilor urcă plânsul materiilor care se contopesc în efort, acel geamăt al vechilor corăbii ce-și caută statorniciile de veci, acel lung țipăt ascuțit, pe care-l scot luntriile hărțuite [Caraion: 106].

Aveam atât de intens conștiința că sunt luat pe sus, încât aș fi putut auzi fără urmă de surpriză cum urcă, din străfundul pământurilor, vaietul materiilor care se reașază din greu, geamătul vechilor veliere care-și caută adăpostul, lungul strigăt ascuțit pe care-l scot șlepurile contrariate [Cantuniari: 239].

Dans le cas suivant, nous constatons aussi des différences dans la traduction des deux auteurs, qui influencent au niveau de nuance, l'effet poétique désiré. Nous avons déjà discuté l'ambigüité de la variante «pustiu», trouvée par I. Caraion pour le lexème «désert», tandis que I. Cantuniari traduit fidèlement avec «deșert». Cependant, on remarque dans la première traduction le changement du temps verbal, du passé compose dans l'original au plus-que-parfait; un changement qui ne dérange pas, quand-même, car il maintient l'harmonie rythmique de la phrase. La grande différence entre les deux traducteurs se détache pour le lexème «bien: «îndeajuns», «cu adevărat». Une autre observation s'appuie sur l'orientation vers la sur-traduction des deux traducteurs, qui introduisent un verbe afin d'intégrer le complément direct «le goût». Les différences apparaissent inévitablement: «să-i știu gustul», dans le cas de I. Caraion, et «să-i simt gustul», dans le cas de I. Cantuniari, tous les deux correctes du point de vue sémantique; la solution de I. Cantuniari est pourtant plus près de la sensorialité et donc, plus appropriée pour introduire le complément «goût». Mais, nous pensons également prendre en considération une traduction sans cet artifice; de cette manière, nous proposons la variante suivante: «Însă eu știu ce e singurătatea. Trei ani în deșert mă învățaseră suficient gustul».

Mais je connais la solitude. Trois années de désert m'en ont bien enseigné le goût [Exupéry, 1939: 84].

Dar eu cunosc singurătatea. Trei ani din viață trăită în pustiu mă învățaseră îndeajuns să-i știu gustul [Caraion: 118].

Numai că eu știu ce e singurătatea. Trei ani de deșert m-au învățat cu adevărat să îi simt gustul [Cantuniari: 255].

Le fragment ci-dessous, constitue l'un des plus profonds messages du roman, une image sensible et fatale, quintessence de la pensée exupérienne, heureuse et tragique à la fois, qui exprime la condition du poète, de l'intellectuel, de l'Homme plongé dans les abymes de Soi-même, loin du monde, démasqué, écrasé par le silence universel, terrifié par l'infinitude:

Et je méditai sur ma condition, perdu dans le désert et menacé, nu entre le sable et les étoiles, éloigné des pôles de ma vie par trop de silence [Exupéry, 1939: 70].

Și meditam asupra stării mele, pierdut acolo în deșert și amenințat, singur între nisip și stele, îndepărtat de polii vieții mele printr-o prea multă tăcere [Caraion: 106].

Și am cugetat la condiția mea, pierdut în deșert și amenințat, gol între nisip și stele, îndepărtat de polii vieții mele de prea multă liniște [Cantuniari: 239].

Nous croyons que le choix pour l'imparfait dans la traduction de I. Caraion, de même que la fidélité pour la structure «je méditai»/«și meditam», est plus appropriée que le choix pour le passé composé, dans le cas de I. Cantuniari. En même temps, la traductrice traduit le mot «nu» par «gol», qui prend une sonorité assez forte; I. Caraion reste moins audacieux et insiste plutôt sur le sens métaphorique, croyons-nous. Nous opterions pour «descoperit», afin de voiler la peur que l'Être épreuve face à une existence limitée, «entre le sable et les étoiles», et de garder, en même temps, l'idée de nudité, liée toujours à l'éphémère humain, dévoilée par un *moi intime* qui essaye de comprendre les primordialités universelles.

IV. Conclusions

Dans notre démarche scientifique, nous nous sommes demandé si les deux versions existantes en roumain correspondent à cette introspection, à cette philosophie de vie et à la poétique de l'image développées par l'auteur. De cette manière, nous avons choisi la critique traductive proposée par H. Meschonnic et l'Analyse du Discours en tant que méthode de recherche, dont nous avons explicité quelques détails dans le deuxième chapitre. Nous avons envisagé une analyse ponctuelle, basée sur les principes traductives appropriés à la génération littéraire et au style de l'auteur.

L'analyse comparative sur corpus d'étude nous révèle le fait que la version très récente de I. Cantuniari échappe encore aux principes décrites dans le chapitre précédent. Nous constatons aussi que même si elle corrige le niveau morpho-lexicale de la première version, elle ne correspond pas aux demandes langagiers du public d'aujourd'hui. La perspective discursive nous indique ce phénomène, avec l'amendement que notre analyse ne soit pas toutefois exhaustive, vu l'espace limité de notre démarche.

Finalement, nos recommandations pour des futures recherches ou traductions visent le lexique du métier, dont nous avons discuté, et ses défis de traduction, afin de préserver le style et la sensibilité unique du roman présenté, de même que de rendre la syntaxe exupériénne en accord avec ses spécificités et à la fois, de l'adapter au public d'aujourd'hui.

Référeces bibliographiques:

1. ARDELEANU, S.M. et *al. Perspectives discursives: concepts et corpus*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007.
2. BARTHES, R. *Le degree zero de l'ecriture*, Seuil, Paris, 1953.

3. CHEVRIER, P. (1971) *Saint-Exupéry*, Gallimard, Paris.
4. DELISLE, J.; Hannelore, Lee-Jahnke. *Enseignement de la traduction et traduction dans l'enseignement*, Presses de l'Université d' Ottawa, 1998.
5. DELISLE, J. *Théorie de l'Analyse du Discours comme Méthode de Traduction*, Presses de l'Université d'Ottawa, 2009.
6. GENETTE, G. *Figures II*, Seuil, Paris, 1969.
7. ION, Angela. *Histoire de la Littérature Française,* vol. 2, Editura didactică, și pedagogică, București, 1981.
8. JACOB, J; Weiler, M. *Écrivains Français du Vingtième Siècle*, Librairie Eugène Belin, Paris, 1966.
9. LAGARDE, A.; MICHARD, L. *XXe Siècle. Les Grands Auteurs Français. Anthologie et Histoire Littéraire*, Bordas, 1988.
10. MAINGUENEAU, D. *Analyser les textes de communication*, Armand Colin, Paris, 2005.
11. MECHONNIC, H. *Poétique du traduire*, Verdier, 1999.
12. PĂUȘEȘTI, Al. D. *Istoria literaturii franceze. Secolul XX*, Editura didactică și pedagogică, București, 1968.
13. POPA, D.R. *Antoine de Saint-Exupéry: aventura conştiinţei*, Editura Albatros, București, 1980.
14. ROVENȚA-FRUMUȘANI, D. *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Tritonic, București, 2004.

Corpus d'étude:

Exupéry, de S.-A., *Terre des Hommes*, Gallimard, 1939.
Exupéry, de S.-A., *Pământ al oamenilor*, Editura pentru Literatura Universală, Colecția Meridiane, București, 1967.
Exupéry, de S.-A., *Curierul de Sud. Zbor de noapte. Pământ al oamenilor. Pilot de război*, Rao, București, 2013.

PROBLEMA RITMULUI ÎN TRADUCEREA POETICĂ

CZU: 81`255.4:821.135.1-1=03.161.2 DOI: 10.5281/zenodo.6519907

Cristinia PALADIAN
Universitatea Națională „Yuriy Fedkovici” din Cernăuți, Ucraina
ORCID: 0000-0003-0060-0850

Una din cele mai dificile probleme ale traducerii poetice este păstrarea ritmului textului-sursă. Ritmul operei poetice nu este doar o caracteristică formală a textului, el reprezintă intenția poetică, atitudinea autorului și semnificația profundă a textului, ceea ce necesită transferul principiului ritmic al originalului în traducere. În articol, în baza poeziei lui Mihai Eminescu *Dorința*, vom încerca să prezentăm tehnicile de redare a particularităților ritmice ale originalului în traducere ucraineană.

***Cuvinte-cheie**: traducere poetică, conținut, formă, ritm, inerție ritmică, intonația autorului, echivalență lexicală, echivalență afectivă.*

THE PROBLEM OF RHYTHM IN POETIC TRANSLATION

One of the most difficult problems of poetic translation is keeping the rhythm of the source text. The rhythm of the poetic work is not only a formal feature of the text, it represents the poetic intention, the attitude of the author and the deep meaning of the text, which requires the transfer of the rhythmic principle of the original in translation. In the article we will try to present the techniques for rendering the rhythmic features of the original in translation through the example of the poetry of Mihai Eminescu *Dorința (Desire)*.

***Keywords:** poetic translation, content, form, rhythm, rhythmic inertia, author's intonation, lexical equivalence, affective equivalence.*

Introducere

Traducerea poetică este o problemă dificilă și mult discutată, care presupune mai multe idei, metode și tehnici de traducete. Această se explică prin faptul că textul poetic este o formă literară bazată pe o structură specifică a limbajului, iar elementul primordial în organizarea compozițională îl constituie ritmica textului. Ritmul nu este doar o caracteristică formală a poeziei, el este un mijloc de expresie a ideii poetice, a intențiilor autorului și a efectului estetic al operei. Fiind o structură compactă și laconică, poezia reprezintă o asociere de elemente precum melodia, rima, strofica, stilistica, toate supunându-se criteriului ritmic, care, conform cercetărilor lui Yuri Lotman, „are capacitatea de a coordona elementul semantic distinctiv al poeziei” [1, p. 90]. Ritmul poetic, axat pe metru, intensifică semantica fiecărui cuvânt în text. În același timp ritmul poetic împreună cu ritmul intonațional oferă operei un sens poetic profund și unic. Ritmul determină valoarea specifică a textului poetic care constă în unitatea „semantico-muzicală”, ceea ce face necesară recrearea originalității ritmice a textului-sursă în traducere [2, p. 57].

Problema ritmului în traducerea poetică

Potrivit opiniilor lui Roman Jakobson, „…poezia prin definiţie este intraductibilă. Numai transpunerea creativă este posibilă, sau traducerea intralingvistică – de la o formă poetică la alta, sau interlingvistică – de la o limbă la alta și, în sfârșit, transpunerea intersemiotică – de la un sistem de semne la altul, de exemplu, de la arta verbală – la muzică, dans, cinema, pictură” [3, p. 367].

Problema intraductibilității poeziei este dictată de unele dificultăți cu care se confruntă traducătorii poeziei precum „incompatibilitatea dintre textul-sursă și textul-țintă în ceea ce privește forma și conținutul, sinonimia interlingvistică care nu este doar parțială, ci și asimetrică, incompatibilitatea dintre sistemele gramaticale ale celor două limbi și dintre mediile socio-culturale

ale reprezentanților celor două culturi” [4, p. 74-75]. Intraductibilitatea operei poetice se explică prin imposibilitatea de a reda limbajul poetic figurativ al textului-sursă în care conținutul este inseparabil de formă, ceea ce împiedică redarea „unor elemente non-semantice importante precum muzicalitatea, ritmul interior și rima” [5, p. 103-104]. Dificultatea în sesizarea și redarea calității ritmului și elementelor prozodice este dirijată de diferența dintre tradițiile de versificație ale limbilor naționale.

În practica traducerii poetice se observă o oarecare divergență în interpretarea procesului de traducere. Inițial punctul de plecare a fost „traducerea literară” axată pe principiul corespunderii și echivalenței. Noțiunea de „echivalență” în traducere a fost lansată și interpretată de Roman Jakobson, care susține că echivalența este o tehnică a traducerii care are drept scop descrierea situației reprezentate în original într-o interpretare complet diferită [6, p. 363].

Teza reproducerii „echivalentului natural cel mai apropiat ca sens de mesajul din limba-sursă” [7, p. 12] a fost reluată de mai mulți cercetători care au emis mai multe metode de rescriere a textului original în limba-țintă. O contribuție în stabilirea metodelor de traducere poetică ne propune André Levefere care susține că textul poetic poate fi redat prin: traducere fonemică, traducere literală, traducere metrică, traducere în proză, traducere rimată, traducere în versuri albe și interpretare. Fiecare din aceste metode, însă, duce la deformarea textului-sursă întrucât redă un anumit aspect al originalului, cum ar fi redarea sunetelor prin traducere fonemică, redarea cuvânt cu cuvânt prin traducere literală, reproducerea piciorului metric în traducere metrică, denaturarea sensului prin traducerea în proză ori modificarea formei prin traducere în versuri albe [8, p. 77].

Teoria echivalenței presupune aproximarea și are drept scop redarea ideilor din textul-sursă. Textele poetice, însă, sunt centrate pe efect și au drept scop forța de sugestie și vraja muzicii. În poezie ritmul realizează emoția senzuală și, în momentul dezbinării lui de sens în traducere, se produce devalorizarea ritmului originalului și diminuarea vizibilității experienței singulare a autorului. De aici și necesitatea de a reda atât ideea poetică, elementele de conținut cu toate variațiile sale denotative și conotative, cât și elementele de prozodie, în mod special armonia interioară și intonația textului.

O altă problemă este diferența între tradițiile de versificație ale limbilor naționale. Echivalența la nivelul versului și la nivelul ritmului este dictată de însăși natura poeziei, însă, în limba în care nu există o tradiție de versificare specifică originalului, respectarea normelor originalului ar duce la o interpretare mecanică care denaturează efectul estetic al operei. Aici apare întrebarea dacă e util să se respecte forma de versificație a originalului, ori „este preferabil să căutăm în inventarul autohton al formelor de versificație pe acelea care corespund și funcțional cu originalul” [9, p. 185]. Traducătorul Ewald Ozers susține că în astfel de cazuri e util să se folosească calea compromisului: „nu urmați ritmul originalului, dați o idee despre acesta, păstrând în același timp lungimea aproximativă și echilibrată a versului” [10, p. 117]. Josef Hrabác pledează în favoarea păstrării versificației originalului, concretizând că „acolo unde cel puțin o parte a publicului păstrează în subconștient forma originalului, este necesară redarea ritmului, în celelalte cazuri ea este facultativă și acesta poate fi înlocuit cu echivalente funcționale” [11, p. 190].

Poetul Vladimir Nabokov avertizează împotriva traducerii mecanice a poeziei. Înțelegând că traducerea este „arta pierderilor”, poetul își pune întrebarea ce este de preferat să sacrifici: elementele de conținut sau elementele de formă. Nabokov, în calitate de traducător, a început cu traducerea liberă, acceptând teoria echivalenței naturale, ceea ce presupune un anumit grad de „libertate”, dar duce la imperfecțiunea conținutului. Mai târziu poetul alege „calea sclavului”, aderă la principiul „literalismului” cu tendința de a reda cuvânt cu cuvânt sensul operei și elementele

figurative ale limbii, dar în acest caz suferă forma. Astfel pentru Nabokov este mai important transferul caracteristicilor semantice și stilistice ale textului original, decât redarea formei [12, p. 344]. Interesant e faptul că, deși a scris câteva volume în care justifică teoria traducerii literale, Nabokov încearcă să apropie muzicalitatea textului-țintă cât mai aproape de textul-sursă, înțelegând că măreția originalului poate fi percepută doar atunci când traducerea reflectă intonația autorului.

O abordare a problemei traducerii poetice, opusă celor anterioare, este de a sacrifica elementele de conținut, cu scopul păstrării elementelor de formă ale operei poetice. Această idee a fost abordată de poetul Nicolai Gumilev care, susținând că „forma este unica modalitate de exprimare a spiritului", propune „nouă porunci" pe care traducătorul trebuie să le urmeze: 1) numărul versurilor, 2) metrul și măsura, 3) alternanța rimelor, 4) caracterul enjambament-ului, 5) caracterul rimelor, 6) caracteristicile vocabularului, 7) tipul de comparații, 8) tehnicile speciale, 9) alterarea tonalității [13, p. 73-74]. Poetul susține că în momentul respectării formei, fiecare element al căreia este purtător al unui anumit sens, se păstrează și conținutul operei, fiindcă sensul reprezintă însuși conținutul. Iar în momentul în care traducerea nu respectă aceste norme, textul tradus poate primi o altă semnificație și nu reprezintă intenția poetică din textul-sursă.

Astfel apare ideea păstrării intonației autorului care reprezintă misterul textului original. Traducerea în care există o denaturare a intonației autorului, a forței de sugestie, a funcției afective, chiar dacă va folosi cele mai potrivite cuvinte-echivalente la nivel lexical, va fi interpretată ca o variantă a textului-sursă. Revenind la afirmațiile lui N. Gumilev, susținem că poezia poate fi percepută doar cu acel enigmatic „al șaselea simț" și misiunea traducătorului este de a crea un text în limba-țintă „care ar putea influența acest necunoscut din punct de vedere științific «al șaselea simț» al destinatarului" [14, p. 342].

Ritmica eminesciană în traducere ucraineană

Poezia lui Mihai Eminescu se caracterizează prin armonie interioară și predilecție către acuratețe metrică și ritmică, adică prin acea unitate semantico-muzicală care definește valoarea operei poetice. Fiind un poet clasic, el cultivă cele mai variate și mai complexe structuri ritmice care dezvăluie o anumită „muzică a spiritului" și o rafinată „țesătură melodică", ceea ce conferă originalitate și farmec poeziei sale. Deși, critici reputați precum G. Călinescu și T. Vianu înțeleg prin armonia operei eminesciene doar „armonia interioară", susținând că „tehnica poetică" este inutilă și chiar „sterilă", muzicalitatea versului eminescian reiese din îmbinarea „muzicii acustice" și „muzicii spiritului" care nu se pot exclude ori substitui în text. Ingeniozitatea versificației eminesciene scoate în evidență o surprinzătoare tehnică metrică cu ajutorul căreia „reușește să creeze un registru muzical dintre cele mai rafinate, înlăuntrul căruia își găsește o vibrație adecvată impulsul multiplu al inspirației sale" [15, p. 248]. Deci, ritmul eminescian este acel furnizor al ideii poetice, al conținutului de idei, care prin armonie, muzicalitate și sonoritate reflectă imaginile artistice, intențiile poetice și stările sufletești.

În acest sens este deosebit de interesant să evidențiem tehnicile de redare a particularităților ritmicii eminesciene în alte limbi, în cazul nostru în limba ucraineană. Propunem pentru cercetare poezia *Dorința* care se înscrie în categoria poeziei de dragoste în sânul naturii:

Vino-n codru la izvorul	⊥∪⊥∪∪∪⊥∪
Care tremură pe prund,	⊥∪⊥∪∪∪⊥
Unde prispa cea de brazde	⊥∪⊥∪⊥∪⊥∪
Crengi plecate o ascund.	⊥∪⊥∪∪∪⊥

Şi în braţele-mi întinse	∪∪⊥∪∪∪⊥∪
Să alergi, pe piept să-mi cazi,	∪∪⊥∪⊥∪⊥
Să-ţi desprind din creştet vălul,	∪∪⊥∪⊥∪⊥∪
Să-l ridic de pe obraz.	∪∪⊥∪∪∪⊥
Pe genunchii mei şedea-vei,	∪∪⊥∪⊥∪⊥∪
Vom fi singuri-singurei,	∪∪⊥∪∪∪⊥
Iar în păr înfiorate	∪∪⊥∪∪∪⊥∪
Or să-ţi cadă flori de tei.	∪∪⊥∪⊥∪⊥
Fruntea albă-n părul galben	⊥∪⊥∪⊥∪⊥∪
Pe-al meu braţ încet s-o culci,	∪∪⊥∪⊥∪⊥
Lăsând pradă gurii mele	∪⊥⊥∪⊥∪⊥∪
Ale tale buze dulci...	∪∪⊥∪⊥∪⊥
Vom visa un vis ferice,	∪∪⊥∪⊥∪⊥∪
Îngâna-ne-vor c-un cânt	∪∪⊥∪∪∪⊥
Singuratece izvoare,	∪∪⊥∪∪∪⊥∪
Blânda batere de vânt;	⊥∪⊥∪∪∪⊥
Adormind de armonia	∪∪⊥∪∪∪⊥∪
Codrului bătut de gânduri,	⊥∪∪∪⊥∪⊥∪
Flori de tei deasupra noastră	⊥∪⊥∪⊥∪⊥∪
Or să cadă rânduri-rânduri [16, p.100-101].	∪∪⊥∪⊥∪⊥∪

Am propus imaginea completă a structurii ritmice pentru o mai corectă sesizare a modului de organizare a ritmicii eminesciene. În tehnica versificației accentuarea cuvintelor este ordonată de forma ritmică, astfel 1) purtătoare de accent, indiferent de poziția în care apar și de structura propusă de matricea ritmică, sunt părțile de vorbire „majore” adică substantivul, adjectivul, verbul (predicativ) și adverbul (cu excepția adverbului pronominal), 2) nu sunt purtătoare de accent articolul, conjuncția, prepoziția, verbele nepredicative și auxiliare, 3) au un statut dual de accentuare pronumele, numeralul, interjecția și adverbele pronominale, ceea ce înseamnă că ele vor primi accent dacă apar în pozițiile marcate ale matricei ritmice și vor fi atone în pozițiile nemarcate ale matricei ritmice. În cazul în care poetul subliniază valoarea interjecției în text, ea va primi accent și în poziții neadmise de matricea ritmică.

Modul în care sunt amplasate accentele lexicale în textul-sursă scoate în evidență o structura ritmică trohaică. Poezia *Dorința* a fost publicată în „Convorbiri literare” la 1876, perioada în care în versificația românească predominau ritmurile trohaice – 47% din totalul de opere silabo-tonice, între care tetrametrul era cea mai uzitată formă – 54% din ritmurile trohaice. Tetrametrul trohaic în această perioadă apare preponderent în formă de „stilizare folclorică” (V. Alecsandri, D. Bolintineanu), dar și în formă livrescă, în mod special în opera lui M. Eminescu [17, p. 150-152].

Raporturile accentuale ale versurilor în poezia *Dorința* demonstrează prezența ritmului binar alcătuit din patru metri trohaici, deci avem un tetrametru trohaic. Felul în care sunt distribuite

accentele pe silabe nu reprezintă, însă, varianta teoretică a formei, ci varianta reală bazată pe accentuarea naturală a cuvintelor. Astfel în text apar, conform teoriei lui G. Tohăneanu, „substituiri ritmice", adică „amplasări opţionale ale unor silabe atone în poziţiile tari ale matricei ritmice" [18, p. 225]. Aceste „substituiri" rup monotonia secvenţei poetice şi atribuie ritmului dinamism, iar formei poetice diferite variații ritmice. În tabelul 1 propunem imaginea poziției accentelor și a frecvenței lor pe metri:

Tabelul 1. Partajarea accentelor în poezia *Dorința* de M. Eminescu:

Silaba	1	3	5	7
Metrul	I	II	III	IV
Nr.accente	8	23	13	24
Procente	34,8	95,8	54,2	100

Partajarea accentelor pe metri dovedește că tetrametrul eminescian are o variație ritmică tradițională de tip clasic, cu accent metric de intensitate sporită pe al doilea metru. Totodată, accentuarea intensă a metrului al doilea sporește inerția ritmică provocând o senzație muzicală dinamică. Intensitatea ritmică se evidențiază și prin alternanța rimelor feminine/masculine și structura clauzulei acatalectică/catalectică. În versurile pare ultimul metru trohaic este catalectic, adică trunchiat, cu silaba neaccentuată vidă. Această construcție ritmică ordonează versul, iar intenția poetului constă în îmbinarea sensului cu intonația poetică, care este optimistă, duioasă și visătoare.

Elementele prozodice, în special metrul și măsura, sunt acele instrumente ale versificației care poartă o anumită valoarea semantică. N. Gumilev susține că „Fiecare metru își are sufletul său, caracteristicile și misiunea sa: iambul […] este liber, clar, ferm și transmite perfect vorbirea umană, tensiunea voinței umane. Troheul este ascendent, înaripat, mereu entuziasmat și, ori emoționant, ori, amuzant; domeniul lui este melodia…" [19, p. 31-32].

În poezia *Dorința* imaginea lirică se îmbină cu senzația muzicală, care dă glas naturii și destăinuie stări sufletești „de o afectivitate extatică". E cunoscut faptul că la M. Eminescu iubirea și natura sunt inseparabile, poetul, ca și toți romanticii, vede în natură un refugiu de la realitatea socială, pentru el „natura este singurul absolut", simbol al eternității. Astfel puritatea iubirii e posibilă doar în sânul naturii, iar intensitatea sentimentelor, nerăbdarea îmbrățișării, voluptatea sărutului sunt interpretate de impulsul muzical al versurilor. Ritmul poetic este acel instrument care evidențiază semantica cuvintelor, a efectelor descriptive și are funcția de a prestabili intonația melodică a poeziei. Această dinamică a liniei melodice este posibilă atunci când nu importă potențialul semantic al fiecărui cuvânt în parte, ci senzația pe care o provoacă imaginea artistică și intonația care redă stările sufletești și sensibilitatea afectivă.

În limba ucraineană poezia *Dorința* a fost tradusă de Gheorghe Jernovei, conf. univ., lingvist-român, și Omelian Lupul, poet ucrainean. Deci avem o traducere tandem, în care rolul de traducător, adică a celui care rescrie poezia în limba-țintă este, fără îndoială, a lui O. Lupul. Susținem că versul eminescian poate fi redat în limba ucraineană fără impedimente la nivelul ritmic, deoarece versificația ucraineană din secolul al XIX-lea, precum și din perioada sovietică, este preponderent clasică. În același timp O. Lupul este un poet care cultivă versul tradițional. În limba ucraineană poezia poartă titlul *Бажання:*

Прийди в лісочок, де струмок ∪⊥∪⊥∪∪∪⊥
Біжіть, шепоче камінцями, ∪⊥∪⊥∪∪∪⊥∪

Де трав зелених килимок ∪⊥∪⊥∪∪∪⊥
Сховався попід деревцями. ∪⊥∪∪∪∪∪⊥∪

Прилинь до мене любий цвітку, ∪⊥∪⊥∪⊥∪⊥∪
Мені до серця припади, ∪⊥∪⊥∪∪∪⊥
Підніму ледь твою намітку ∪⊥∪⊥∪⊥∪⊥∪
Із личка чистої води. ∪⊥∪⊥∪∪∪⊥

Впади в обійми ти мої – ∪⊥∪⊥∪⊥∪⊥
Нас двоє лиш і трав покоси! – ∪⊥∪⊥∪⊥∪⊥∪
Цвіт липи, наче бджіл рої, ∪⊥∪⊥∪⊥∪⊥
Тобі спадатиме на коси. ∪⊥∪⊥∪∪∪⊥∪

Твоє чоло, коса густа ∪⊥∪⊥∪⊥∪⊥
Твоїх торкнуться ніжно пліч – ∪⊥∪⊥∪⊥∪⊥
В ту ж мить усі турботи пріч! – ∪⊥∪⊥∪⊥∪⊥
І наші злиються вуста… ∪⊥∪⊥∪∪∪⊥

Побачимо щасливий сон, ∪⊥∪∪∪⊥∪⊥
Почуймо спів чудовий ми. ∪⊥∪⊥∪⊥∪⊥
Струмків самітних, в унісон, ∪⊥∪⊥∪∪∪⊥
Ще й дотик вітерця крильми. ∪⊥∪∪∪⊥∪⊥

Заснули ми, і ліс дріма, ∪⊥∪⊥∪⊥∪⊥
Крім нас, нікого тут нема, ∪⊥∪⊥∪⊥∪⊥
Покровою спада із вій, ∪⊥∪∪∪⊥∪⊥
Нас осипає липи цвіт [20, p.102-103]. ∪∪∪⊥∪⊥∪⊥

Pornind de la ideea că o operă poetică trebuie tradusă doar în forma originalului, vom cerceta tehnicile de interpretare a poeziei eminesciene în limba ucraineană. Ca și în cazul originalului, vom porni de la stabilirea tabloului ritmic. Distribuţia accentelor pe cuvinte este prezentată în tabelul 2.

Tabelul 2. Partajarea accentelor în poezia *Dorința* în traducere ucraineană:

Silaba	2	4	6	8
Metrul	I	II	III	IV
Nr.accente	23	21	14	24
Procente	95,8	87,5	58,3	100

Modificările sunt evidente. Partajarea accentelor în text se face pe silabele pare, ceea ce atribuie textului ritm iambic, opus celui trohaic din textul-sursă. Regularitatea structurii accentuale demască neconcordanța la nivelul variațiilor ritmice: primul metru este mai intens accentuat decât cel de-al doilea, ceea ce este specific pentru ritmul arhaic. Astfel în traducere este omis cel mai important element al ritmului – inerția ritmică, funcția căreia este de a dirija intonația autorului. Susținem că traducătorul în alcătuirea tabloului ritmic pornește de la ritmul obişnuit al vorbirii, iar

impulsul ritmic poartă amprenta expresivităţii orale. Alternanța rimelor feminine/masculine, care redă senzația prezenței celor doi îndrăgostiți, nu se respectă decât în primele trei strofe, dar într-o succesiune inversă, ultimele trei strofe au doar rimă masculină. Or, concordanța la nivelul rimelor, ar fi fost o aparență a respectării formei originalului. La nivelul clauzulei traducătorul nu păstrează alternanța prezentă în textul-sursă, decât în primele trei strofe în care oscilează versuri acatalectice cu versuri hipercatalectice, cu o silabă suplimentară în final care nu formează unitate metrică. Astfel, nici la nivelul lungimii versului, traducerea nu respectă normele originalului. Susținem că în traducere nu se păstrează tehnica poetică a originalului, avem pierderi totale la nivelul formei, traducerea devenind o interpretare a poeziei eminesciene.

Presupunem că traducătorul a considerat mai util să folosească forma cea mai obișnuită pentru limba ucraineană – tetrametrul iambic. Într-adevăr, în literatura ucraineană, între ritmurile binare, cea mai productivă este forma tetrametrului iambic. Acest tipar ritmic a fost încetățenit în poetica ucraineană la începutul secolului al XIX-lea de I. Kotliarevski care l-a reluat din literatura rusă. Însă pe poziția a doua după frecvență este tetrametrul trohaic în care se simte ritmica octosilabului folcloric cu toate variațiile lui. Adică pentru literatura ucraineană tetrametrul trohaic este o formă ritmică obișnuită și la fel de productivă ca și tetrametrul iambic [21, p. 74].

Chiar dacă vom accepta identitatea la nivelul cadenței ritmice, în sensul că ritmul este binar cu o silabă suprasegmentală la începutul versului, tabloul ritmic nu redă acea intonație și senzație muzicală specifice originalului. În traducere descoperim un ritm descriptiv care ne prezintă o imagine vie, trăită aievea, pe când la Eminescu viziunea este aparentă și trăită în vis. Variația ritmică de tip arhaic a textului tradus reprezintă o intonație prozaică, specifică pentru conversația cotidiană, ceea ce denaturează frumusețea metrică a cuvintelor eminesciene, care duce la distorsionarea sensului și sentimentului poeziei.

Vedem că transformarea formei textului eminescian, a provocat schimbarea intenției poetice, iar modificarea ritmului a produs pierderi la nivelul sensului și a senzațiilor muzicale create de poet. Poezia lui Eminescu se opune traducerii în alte limbi, iar „enorma rezistență […] este susținută […] de o sintaxă fonică ce cuprinde într-o țesătură insesizabilă și foarte tenace toate cuvintele unei strofe sau ale unui întreg ansamblu strofic” cea ce duce la „dematerializarea” fiecărui cuvântului [22, p. 248], „secretul” poeziei eminesciene fiind „natura lui melodică”. Astfel recunoaștem că opera eminesciană este intraductibilă, ceea ce demonstrează că Mihai Eminescu este un poet adevărat.

Concluzii

Pornind de la ideea traducerii poetice, constatăm că poezia se traduce prin poezie, ceea ce înseamnă echivalenţă la nivel lineal (corespondenţa metrului, rimei şi strofei) şi la nivel ritmic (respectarea inerției ritmice). O traducere este reușită atunci când, pe lângă elementele prozodice, păstrează intonația, sensul și intențiile autorului. Totodată susținem că în procesul traducerii există pierderi ori de natură semantică, ori de natură formală. Poezia, însă, nu iartă devieri la nivelul ritmului, fiindcă atunci se schimbă viziunea poetică, senzația muzicală și forța de sugestie, care generează imaginile și stările sufletești.

Ritmul poetic reprezintă în text personalitatea autorului și, în momentul în care traducerea nu respectă impulsul ritmic al originalului, ea nu mai reprezintă opera poetului care a scris-o, ci devine o nouă versiune a versurilor sale, iar traducătorul devine creator. Or, în traducerea poetică, ca și în domeniul traducerilor operelor epice și dramatice, persoana traducătorului trebuie să fie invizibilă, misiunea lui fiind de a reda stilul individual și expresivitatea singulară specifică autorului, fără interferențe stilistice și interpretări personale. În acest sens, revenind la afirmațiile lui N. Gumilev

despre „al șaselea simț”, constatăm că în traducerea poetică sunt de primă importantă talentul și intuiția traducătorului.

Referințe bibliografice:

1. *Лотман Ю.М. и тартусско-московская семиотическая школа*. Москва : Гнозис, 1994, с. 90.
2. Наталья Шутёмова. К проблеме ритма в поэтическом переводе. *Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология*. 2010. №2. с. 57.
3. Роман Якобсон. О лингвистических аспектах перевода. В: Якобсон Р. *Избранные работы*. Москва: Прогресс, 1985, с. 367.
4. Beatrice Camelia Arbore. *Traducerea literară între știință și artă*. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2015, p. 74-75.
5. Ioan Lucian Popa. *Translation Theories of the 20th Century (1900 – 1990)*. Bacău: EduSoft, 2008, p. 103-104.
6. Роман Якобсон. *Op. cit.*, p. 363.
7. Eugene Nida, Charles Taber. *The Theory and Practice of Translation.* Leiden: E.J.Brill, 1982, p. 12.
8. André Levefere. *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint*, apud. Beatrice Camelia Arbore. *Op.cit.*, p. 77.
9. Josef Hrabác. *Introducere în teoria versificației*. București: Univers, 1983, p. 185.
10. Эвалд Озерс. Некоторые аспекти перевода русской поэзии на английский язык. В: С. Гончаренко, сост. *Поэтика перевода* : сборник статей. Москва : Радуга, 1988, с. 117.
11. Josef Hrabác. *Op.cit.*, p. 190.
12. Vladimir Nabokov. *Theservile path*, apud. Нина Жутовская. Поэтический перевод и проблема адекватности. *Царскосельские чтения*. 2014. Т. 1. №13. с. 344.
13. Николай Гумилев. *Письма о русской поэзии*. Москва: Современник, 1990, с. 73-74.
14. Нина Жутовская. *Op.cit.*, p. 342.
15. Rosa del Conte. *Eminescu sau despre Absolut*. Cluj: Dacia, 1990, p. 248.
16. Mihai Eminescu. *Opera lirică: antologie româno-ucraineană*. Cernăuți: Pro Litera, 2010, p. 100-101.
17. Крістінія Паладян. *Румунське та українське силабо-тонічне віршування XIX століття (метрика і ритміка)*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2019, с. 150-152.
18. Gheorghe Tohăneanu. Ritm dominant, substituiri ritmice, ritm secund. În: Tohăneanu G. *Dincolo de cuvânt*. Bucureşti : Ed. ştiinţifică şi enciclopedică, 1976. p. 225.
19. Николай Гумилев. *Op.cit.*, p. 31-32.
20. Mihai Eminescu. *Op.cit.*, p. 102-103.
21. Крістінія Паладян. *Op.cit.*, p. 74.
22. Rosa del Conte. *Op.cit.*, p. 248.

Bibliografie

ARBORE, C. *Traducerea literară între știință și artă*. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2015. 106 p. ISBN 978-973-152-319-4.

CONTE, A. *Eminescu sau despre Absolut*. Cluj: Dacia, 1990. 264 p. ISBN 973-35-0103-4.

EMINESCU, M. *Opera lirică: antologie româno-ucraineană*. Cernăuți: Pro Litera, 2010. 214 p. ISBN 978-966-423-097-8.

HRABÁC, J. *Introducere în teoria versificației*. București: Univers, 1983, 279 p. ISBN 978-606-16-0760-0.

LEVEFERE, A. *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint*. Assen: Van Gorcum, 1975. 122 p. ISBN N/A.

NABOKOV, V. Theservile path. In R. Brower ed. *On Translation*. Cambridge: Harvard University Press, 1959, pp. 97-110.

NIDA, E., and oth. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E.J.Brill, 1982. 218 p. ISBN 90 04 06550 4.

POPA, I. L. *Translation Theories of the 20th Century (1900 – 1990)*. Bacău: EduSoft, 2008. 221 p. ISBN 978-973-1882- 05-5.
TOHĂNEANU G. Ritm dominant, substituiri ritmice, ritm secund. În: Tohăneanu G. *Dincolo de cuvânt*. Bucureşti : Ed. ştiinţifică şi enciclopedică, 1976. p. 225–242.
ГУМИЛЕВ, Н. *Письма о русской поэзии*. Москва: Современник, 1990. 283 p. ISBN 5-270-00950-1.
ЖУТОВСКАЯ, Н. Поэтический перевод и проблема адекватности. *Царскосельские чтения.* 2014. Т. 1. №13. С. 342–347.
ЛОТМАН Ю.М. и тартусско-московская семиотическая школа. Москва : Гнозис, 1994. 560 с. ISBN 5-7333-0486-3.
ОЗЕРС, Э. Некоторые аспекти перевода русской поэзии на английский язык. В: С. Гончаренко, сост. *Поэтика перевода* : сборник статей. Москва : Радуга, 1988, с. 112-122.
ПАЛАДЯН, К. *Румунське та українське силабо-тонічне віршування XIX століття (метрика і ритміка)*. Чернівці, Чернівецький національний університет, 2019, 264 с. ISBN 978-966-423-574-8.
ПОЭТИКА ПЕРЕВОДА : сборник статей [сост. С. Гончаренко; предисл. Е. Николовой]. Москва : Радуга, 1988. 235 p. ISBN 5050022959
ШУТЁМОВА, Н. К проблеме ритма в поэтическом переводе. *Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология*. 2010. №2. С. 85-91.
ЯКОБСОН, Р. О лингвистических аспектах перевода. В: Якобсон Р. *Избранные работы*. Москва: Проргрес, 1985. с. 361-368.

COMMUNICATION, DIDACTIQUE ET TRADUCTION DES NÉOLOGISMES

CZU: 81`373.43`25 DOI: 10.5281/zenodo.6519957

Ion MANOLI
Université Libre Internationale de Moldova
ORCID: 000-0002-3740-6616

De notre longue expérience didactique, nous avons appris qu'il soit impossible d'apprendre « les moyens d'enrichissement du vocabulaire » (niveau lexicologique) et « les moyens d'enrichissement des connotations » (niveau linguo-stylistique) d'une langue sans accorder une priorité évidente à la néologie sous ses deux aspects, celui lexical et sémantique. On rencontre des néologismes « bien-construits », si bien composés qu'on les accepte, en les admirant et en les traduisant sur le champ. Et au contraire, il y a d'autres qui sont de vrais mots gigognes, lourds, longs, difficile à prononcer et à traduire. On aurait pu parler d'une esthétique du néologisme. On se rappelle l'attitude stylistique d'André Gide à l'égard de ses créations en –ance/-ence. Nous considérons qu'un décodage réussi d'un néologisme, surtout celui à but stylistique, soit possible en tenant compte de la triade communication – didactique – traduction.

Mots-clés*: néologisme, néologisme lexical, néologisme sémantique, didactique, traduction d'un néologisme, décodage, éthique de la traduction, registre de langue.*

COMMUNICATION, DIDACTICS AND TRANSLATION OF NEOLOGISMS

From our long didactic experience, we have learned that it is impossible to learn "means of enriching vocabulary" (lexicological level) and "the means of enriching the connotations" (lingual-stylistic level) of a language without giving obvious priority to neology in its two forms. We encounter "well-constructed" neologisms, so well composed that we accept them, admiring them and translating them on the spot. On the contrary, there are others that are real mots gigognes, difficult, long, and difficult to pronounce and translate. We could have spoken of aesthetics of neologism. We remember the stylistic attitude of André Gide towards his creations in -ance/-ence. We consider that a successful decoding of a neologism, especially one for stylistic purposes, is possible by taking into account the communication – didactics – translation triad.

Keywords*: neologism, lexical neologism, semantic neologism, didactics, translation of a neologism, decoding, ethics of translation; language register.*

Les problèmes liés à la néologie sont vraiment nombreux : typologie des néologismes ; néologie et signe linguistique ; créations *ex nihilo* ; créations extralinguistiques et créations verbales ; mots-témoins et mots dans le vent ; emprunt et néologie… Il semble que Louis Guilbert dans son étude sur la *« Créativité lexicale »* a tout remarqué et tout classifié à tous les registres de la langue. La bibliographie de cet ouvrage est surprenante, riche, presque exhaustive pour son époque. Mais l'auteur ne cite aucune source liée à la théorie et à la pratique de la traduction du néologisme. C'est un sujet qui mérite plus d'attention surtout dans cette époque où la communication ne connaît plus de frontières et où l'on trouve des traductions du français vers n'importe quelle langue du monde.

Dans la création du néologisme et de sa traduction, il existe deux moments d'égale importance, celui de la production et celui de la réception, et de sa traduction par les destinataires et de l'entrée dans un certain lexique et style fonctionnel. C'est en tenant compte de ces deux aspects que Maurice Rheims, qui a recueilli un grand nombre de mots « sauvages » (Rheims, 1969), propose de faire le départ entre les mots étranges et surprenants : *écrabouillure* n.f. (L.-F. Céline) ; *mimosé* adj. (Saint-John Perse) ; *franglophile* n.m. (P. Merle) – mots créés pour une seule fois et un « seul contexte » et les véritables néologismes – termes créés pour la nécessité « de tout le monde »

(*eurocrate* n.m. ; *eurojargon* n.m. ; *euromythe* etc.). (à voir la traduction et l'explication de ces néologismes-termes dans le *Dictionnaire explicatif trilingue de l'Union Européenne* [1].

Cela veut dire que traduire les « créations de l'auteur » c'est beaucoup plus difficile que traduire les néologismes de langue. C'est ici qu'on se rappellera les tourments qu'a eu, par exemple, N. Liubimov en traduisant les créations de François Rabelais de l'œuvre « *Gargantua et Pantagruel* » dans la langue russe.

Le mouvement d'une langue (y compris de la langue française) est saisissable par le décalage qui s'institut entre le langage d'une génération et celui de la génération ou des générations précédentes. La lecture des textes scientifiques *stricto modo* et des textes belles-lettres des siècles antérieurs nous fait heurter contre ces termes ou de tour de phrase que nous sentons comme *vieillis, archaïques*, même si nous entrons d'emblée dans leur compréhension. Les mots et les expressions comme *charbonner* v. (« noircir la réputation » - E. Littré) ; *dédormir* v. (« ne se dit que de l'eau qui est très froide, qu'on approche du feu pour lui ôter sa crudité, on fondre sa glace » - Furetière) ; les expressions *aboyer à la lune* (« faire des efforts inutiles contre des gens qui sont au-dessus de nos attentes » - Richelier), *mettre les écureuils à pied* (« couper les arbres » - Littré) ; les proverbes *c'est du vin à deux oreilles* (il s'agit d'un vin mauvais) ; *pain coupé n'a point de maître* (« cela se dit lorqu'à table on prend le pain d'un autre ») sont déjà oubliés. Leur fréquence dans le français actuel est presque nulle. Ils font partie d'un vocabulaire qu'on disait autrefois *disponible.* Le terme « *vocabulaire disponible* » appartient à la linguistique et il s'emploie par opposition à « *vocabulaire fréquent* ». Voici l'explication faite par un linguiste français renommé G. Gougenheim : « Nos réflexions nous ont amené à opposer aux mots fréquents les *mots disponibles*. Tel est le nom que nous donnerons à ces mots d'une fréquence faible et peu stable qui sont cependant des mots usuels et utiles. Nous les appelons ainsi parce que, quoiqu'ils ne soient pas souvent prononcés ou écrit effectivement – hormis le cas où l'écrit ou la conversation traitent d'un sujet déterminé – ils sont à notre disposition » [4].

Il est usuel d'entendre par *néologie* un *processus* d'enrichissement lexical d'une langue par opposition au terme « *néologisme* » qui lui désigne l'unité prise dans ce processus. Le discours métalinguistique sur le thème néologique est assez compliqué par sa terminologie, mais ce terrain est désormais plus que défriché grâce aux recherches fondamentales de Jean-François Sablayrolles, Bernard Quemada, Jean-Christophe Boulanger, E. Coseriu, François Rastier et beaucoup d'autres.

On s'y bornera à souligner pour compléter ce que nous venons de dire, qu'actuellement « néologisme » ne se conçoit pas seulement comme un pur *produit* pour ainsi dire atemporel : il renvoie essentiellement à la création nouvelle ou récente. D'autre part, « néologie » est devenue polysémique [9, 2], entendu comme création de mots nouveaux et processus par lequel le lexique s'enrichit de ces derniers.

Si, dans les préfaces, la plupart des dictionnaires récents portent intérêt aux néologismes (la mise à jour des nomenclatures l'exige d'évidence), ils portent peu d'attention à la *néologie* elle-même. Le terme manque dans tous les dictionnaires de linguistique et les répertoires de langue les plus récents l'analysent de façon succincte et ne relèvent qu'une partie de son sémantisme.

La 8ième édition du *Dictionnaire de l'Académie* (1932) n'a pas d'article *néologie* et, si la 9ième bientôt achevé a réparé cet oubli, les grands répertoires parus depuis 1985 ne distinguent que deux entrées sous une vedette unique. La première pour les acceptions relevées depuis plus d'un siècle : « *création* de mots et de tours nouveaux » et « *introduction* de ceux-ci dans une langue donnée » (*Trésor de la Langue Française*) ; la seconde, avec la marque *Linguistique* dans le TLF et *Didactique* dans le *Robert*, est seulement glosée : « *processus de formation de nouvelles unités*

lexicales ». La quasi-totalité des répertoires actuels ignore toujours d'autres emplois spécialisés bien vivants, tels que : « *ensemble des néologismes propres* à un domaine », « répertoire de ces termes », et aussi « *étude* des processus de création et de leurs résultats », valeurs tenus aujourd'hui pour essentiels [9].

Dans le processus de la traduction des néologismes de la parole il est important de tenir compte de tous les registres de langue (familier, populaire, argotique), ainsi que les néologismes – en particulier les emprunts à d'autres langues, quand il s'agit de les refléter dans la langue cible, dans notre cas le roumain, afin de ne pas appauvrir la connotation du texte.

Dans la plupart des cas, il s'agit de :

- Néologismes de la parole (mots inventés par des auteurs, unités *ex nihilo*, emprunts) ;
- Mots du registre familier, populaire ou argotique qui ont l'air néologique ou d'unité rare ;
- Mots qui, bien qu'appartenant à l'origine à un registre de langue courante, sont abrégés par une troncation parfois par l'apostrophe (R.A.T.P – *ératepiste* ; O.N.U. – *onusien* etc.).

Il s'agit d'abord des néologismes, des mots empruntés à d'autres langues ou créés par des auteurs qui jouent assez souvent avec l'homophonie et la polysémie des mots français, et qui parfois même créent des mots-téléscopages. Les lexicographes constatent ce foisonnement d'emprunts et des créations : « …des mots nouveaux naissent tous les jours, d'autres tombent dans l'oubli » [7]. C'est de cette façon que l'arsenal lexical de la langue augmente, que la langue se renouvelle.

Les néologismes-termes ne posent pas de grands problèmes dans la traduction, ils ont l'air compréhensible, normatif, explicite. Pour illustrer cette opinion nous avons fait des fouilles à la hâte du *Dictionnaire explicatif trilingue de l'Union Européenn*e qui fixe beaucoup de néologismes et nous avons remarqué que la traduction de cette classe d'innovations se fait sans difficulté :

Acquis communautaire n.m.	*Community acquis (angl.) ;* *Acquis comunitar (roum.)*
Agence spatiale européenne n.f.	*European Space Agency (ESA) ;* *Agenția Spațială Europeană (ASE)*
Harmonisation fiscale n.f.	*Armonizare fiscală*
Livre blanc n.m.	*White Paper. Green Paper*
Livre vert n.m.	*Carte albă. Carte verde*
CELEX n.	*Base de données multilingue en ligne qui contenait toute la réglementation adoptée par l'Union Européenne.*
CELEX	*Multilingual online database containing all regulation adopted within the European Union.*
CELEX	*Baza de date multilingvă, disponibilă online care conține toate textele de reglementare adoptate în cadrul Uniunii Europene*

Et tout au contraire, les mots créés par l'auteur (ou mots inventés surtout ceux des textes science-fiction) présentent des difficultés à surmonter.

Fraglophiles (P. Merle) c'est une création dérivée du célèbre mot-valise créé par R. Étiemble, *franglais* (*Parlez-vous franglais*) – à partir duquel sont nés des néologismes tels que *spanglish, catanglish* – est de traduction aisée en roumain *franglofil – franglofili ; flangloman*.

Hanvélo n.m. (R. Queneau). Bien sûr qu'il s'agit de néo-français de Queneau. C'est une graphie volontairement barbare d'*en vélo*, qui en roumain pourrait être déchiffré comme *„bicicliştii somnoroşi", „cicliştii nocturni", „veli-ciclişti".*

Matrimoine n.f. (H. Bazin). Il arrive que la glose de quelques créations soit faite par l'auteur lui-même et alors la traduction devient plus facile puisque nous l'avons dans le contexte de Bazin : « J'appelle *Matrimoine* tout ce qui dans le mariage relève normalement de la femme, comme ce qui tend de nos jours à passer de part de lion en part de lionne. » (H. Bazin, *Le Matrimoine*). Ce procédé est assez cher à R. Queneau : « Pendant ce temps, *mitocans* et *mocifans,* gosses et adultes avaient découvert la présence de Mésange qui s'était installé au volant » (*Pierrot, mon ami*). Et l'auteur explique dans le même texte : « *Mitocan* ainsi que *mocifan* sont deux mots roumains qui signifient « rustre » [12].

L'ioncle (R. Queneau). Ce mot a été divisé par l'auteur en deux parties, comme s'il s'agissait du groupe formé par l'article et le nom ; le néologisme est suivi du verbe *rougir* : il faut donc y voir « lion » et « oncle », et l'on peut proposer pour sa traduction aussi un mot-valise qui contient les deux *leuunchi* (*leu* + *unchi*), le contexte aidant à sa compréhension.

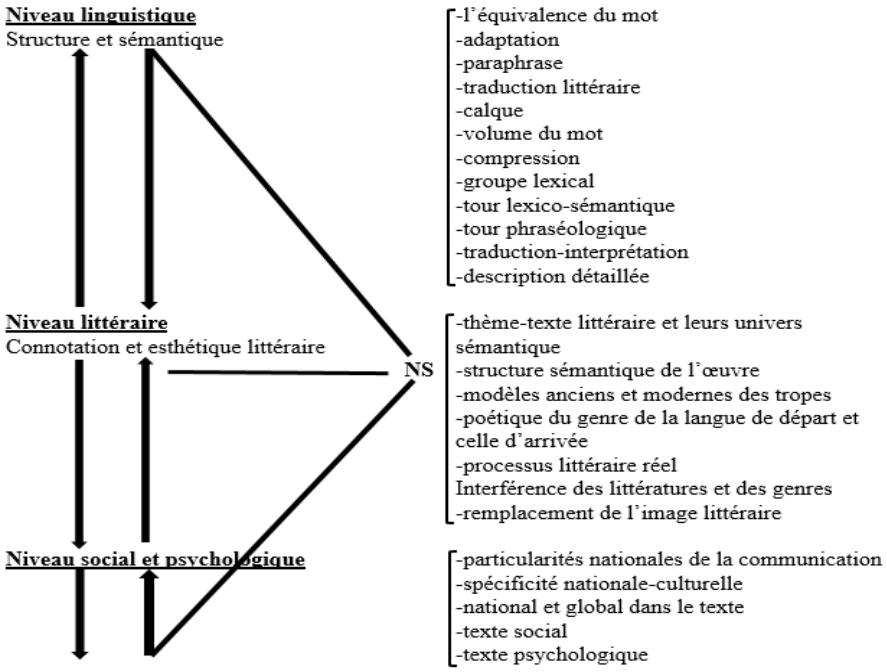
Dans le domaine de belles-lettres, il y a aussi des néologismes créés par l'élargissement sémantique, par l'affixation. Nous en trouvons quelques exemples dans une œuvre de M. Serres, *Hermes III. La Traduction* [8].

« Goya ou l'argument du troisième homme : *le surtueur*, que nous pouvons traduire par *superucigaş(ul).* C'est-à-dire, comme en français, à l'aide d'un préfixe. Ce modèle est cher à Louis Ferdinand Céline : *superborgiesque* adj. – néologisme dérivé de *Borgia* par suffixation (-esque) et préfixation et qui signifie « qui dépasse César Borgia en cruauté sanguinaire ». Nous avons des variantes en roumain : *suprastalinesc/suprastalinească* (politică suprastalinească), *supraputinesc/supraputinească*.

Nous y avons soumis à l'analyse des néologismes d'auteurs tirés d'œuvres littéraires, mais on ne pouvait pas ignorer que la publicité, même celle institutionnelle, s'en sert aussi assez souvent.

Un slogan publicitaire invite le monde : *Théâtrez-vous !* – facilement à comprendre et, à notre avis, très réussi – dont la traduction pourrait être *Teatralizați-vă! Chiar din astă seară puteți începe a fi teatrali*. Le slogan attire l'attention parce qu'il choque le passant par son sens linguistique, mais aussi par celui social. Les néologismes de la publicité peuvent devenir un sujet important à discuter, car ils frappent par leurs connotations et leurs structures.

Le néologisme d'auteur (de la publicité, de la presse quotidienne, y compris) pourrait être exprimé dans la hiérarchie des registres de langue et ceux extralinguistiques par un simple schéma que voici :

En conclusion à ces lignes on remarquera que la définition de la compétence néologique se ramène au problème de la relation entre la langue et la parole, entre la compétence lexicale commune et la compétence lexicale de l'individu parlant, qui, dans la performance de son discours (neutre, académique, artistique, diplomatique), use non seulement des termes du lexique commun (normatif/non normatif), selon la fonction de communication du langage, mais aussi des formes qu'il crée pour le besoin de son expression propre. Les traducteurs dans la plupart des cas traduisent facilement les néologismes de langue et évite à trouver l'équivalent pour les néologismes de la parole.

Relever un néologisme dans un texte belles-lettres, c'est vérifier si l'emploi particulier fait par un écrivain d'un terme du lexique dans son discours (*Matrimoine ; Folcoche* – Hervé Bazin) est conforme à l'emploi qu'en fait généralement l'ensemble des autres locuteurs, si la construction réalisée par lui entre des éléments préexistants dans le système de la langue n'est pas apparue déjà dans le discours d'un autre écrivain. La compétence lexicale individuelle doit rester déchiffrable et compréhensible.

Les néologismes stylistiques (niveau de la parole) par opposition à ceux terminologiques (niveau de la langue) constituent un problème difficile, voire parfois impossible à résoudre, car, même si le français et d'autres langues d'origine romane (roumain, espagnol, italien) sont des langues sœurs, le roumain, par exemple, n'a pas la même ductilité que le français en ce qui concerne les néologismes inventés « pour un seul contexte » et les jeux d'homophonie ; et alors il faut essayer de trouver une solution qui rende et qui respecte le style, l'époque, le courant littéraire et beaucoup d'autres faits qui se rapportent à l'extralinguistique (voir le schéma).

Références bibliographiques:

1. BARBULESCU, I. G., RAPAN D. *Dicționar explicativ trilingv al Uniunii Europene*. Iași : Polirom, 2009. 803 p.
2. BOULANGER, J.-C. Sur l'existence des concepts de « néologie » et de « néologisme ». In : *Actes des I Congrès International de neologia de les lengües Romàniques.* Barcelone : Université Pompeu Fabra, 2010, p. 31-73.

3. COSERIU, E. *Sistema, norma y habla – Teoria des lenguaje y linguística general. Cinco estudies*. Madrid: Gredos, 1973.
4. GOUGENHEIM, G. et autres. *L'élaboration du français fondamental*. Paris : Didier, 1964.
5. GUILBERT, L. Théorie du néologisme. In : *Cahiers de l'Association Internationale des études françaises (juillet 1972)*. Paris : 1973, n° 25, p. 9-29.
6. GUILBERT, L. *La créativité lexicale*. Paris : Larousse, 1975. p. 285.
7. *Les 100 mots de l'année : Edition 2012. Langue française*. *Hors-série*. Paris : Garnier, 2012. p. 96.
8. Néologie sémantique et analyse du corpus sous la direction de Jean-François Sablayrolles. In : *Cahiers de lexicologie*. Paris : Classiques Garnier, 2012, n° 100.
9. QUEMADA, B. Avant-propos. In : *Neologica*. N° 1, p. 7-10.
10. PRUVOST, J. SABLAYROLLES, J.-F. *Les néologismes*. Paris : P.U.F, 2009. p. 128.
11. RASTIER, F. VALELLE, M. De la polysémie à la néosémie. In : *Le français moderne*. Paris, 2009, n° 77, p. 97-116.
12. RHEIMS, M. *Dictionnaire des mots sauvages des écrivains des XIX-e et XX-e siècles*. Paris : Larousse, 1969. p. 604.
13. RHEIMS, M. *Les mots sauvages. Dictionnaire des mots inconnus des dictionnaires*. Paris : Larousse, 1989. p. 357.
14. RHEIMS, M. *Abracadabrantesque. Dictionnaire des mots inventés par les écrivains des XIX-e et XX-e siècles*. Paris : Larousse, 2004. p. 357.
15. SABLAYROLLES, J.-F. Fondements théoriques des difficultés pratiques du traitement des néologismes. In : *Revue française de linguistique appliquée*. 2002, n° 7 (1), p. 97-11.
16. SABLAYROLLES, J.-F. MEJRI, S. Présentation : néologie, nouveaux modèles théoriques et NTIC. In : *Langages*. 2011, n° 1983, p. 3-9.

DIFICULTĂȚI DE TRADUCERE ÎN LIMBA ROMÂNĂ A ROMANULUI *LAUR* DE EVGHENI VODOLAZKIN

CZU: 81`255.4:821.161.1-3=135.1 DOI: 10.5281/zenodo.6520024

Inga DRUȚĂ
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Haşdeu”, Republica Moldova
ORCID: 0000-0002-6180-653X

Dificultăţile de traducere a textelor literare sunt determinate atât de intraductibilitatea lingvistică (diferenţă mare între limba-sursă şi limba-ţintă), cât şi de intraductibilitatea culturală (diferenţe între cultura-sursă şi cultura-ţintă). Exemple de intraductibilitate lingvistică ar fi ambiguităţile, jocurile de cuvinte, aluziile intertextuale, proverbele, zicătorile. Elemente ale intraductibilităţii culturale sunt numele unor instituţii, mâncăruri naţionale, articole de îmbrăcăminte, sărbători.

În lucrare se vor urmări modalitățile de înfruntare a dificultăților de traducere a romanului *Laur* de Evgheni Vodolazkin în limba română.

Cuvinte-cheie: *traducere literară, strategii de traducere, tehnici de traducere, dificultăți de traducere, echivalență textuală, adaptare, fidelitate*

THE DIFFICULTIES OF TRANSLATING THE NOVEL *LAUR* BY EVGHENI VODOLAZKIN IN ROMANIAN

Difficulties in translating literary texts are determined both by linguistic untranslatability (large difference between source language and target language) and by cultural untranslatability (differences between source culture and target culture). Examples of linguistic untranslatability would be ambiguities, puns, intertextual allusions, proverbs, sayings, etc. Elements of cultural untranslatability are the names of institutions, national dishes, clothing, holidays, etc.

The paper will follow the ways of dealing with the difficulties of translating the novel *Laur* by Evgheni Vodolazkin in Romanian.

Keywords: *literary translation, translation strategies, translation techniques, translation difficulties, textual equivalence, adaptation, fidelity*

Romanul *Laur* de Evgheni Vodolazkin, apărut în 2013, este considerat o capodoperă a literaturii ruse actuale, fiind tradus în peste treizeci de țări. Opera readuce la viață secolul al XV-lea, într-o intrigă ce străbate timpul și spațiul, cu un personaj complex, care este pe rând vraci, nebun sfânt, pelerin și călugăr. Cu o scriitură de o simplitate rafinată, trecând firesc de la real la fantastic și de la cele lumești la cele sfinte, cu un spirit liber în religiozitatea lui inteligentă, cu un umor subtil și o sensibilitate cuceritoare, autorul ne spune, profund și frumos, o poveste tulburătoare, pe care o numește „roman neistoric”. Protagonistul romanului se sacrifică de dragul iubitei sale, salvând o mulțime de oameni care îi apar în cale.

Autorul mărturisește că ideea esențială a romanului *Laur* este că „există veșnicie, nu timp”, și că principalul mijloc prin care a încercat să exprime acest lucru este limba. Într-adevăr, și naratorul, și unele personaje vorbesc, pe parcursul romanului, ba în limba rusă veche, ba în limba rusă actuală. În pânza narativă a operei sunt intercalate și fraze în slavonă din cărțile bisericești. Astfel, traducătorii au misiunea dificilă de a reda în alte limbi acest amalgam de registre lingvistice și stilistice diferite.

În cele ce urmează, vom analiza unele modalități de traducere aplicate de Adriana Liciu în versiunea românească a romanului *Laur* (Humanitas Fiction, 2017) în vederea înfruntării dificultăților.

Traducerea literară se ocupă de probleme care depășesc cu mult problemele teoretice ale traducerii. Așa cum afirmă Ibrahim Dasuki Danbaba, traducerea unei opere nu este o hârtie de calc.

Necesită retușare, deformare și reformulări. Prin urmare, nu poate fi o reproducere exactă a textului original, deci nu este greșit să-l considerăm pe traducătorul textului ca fiind un coautor, deoarece acesta participă activ la crearea unei opere mai mult sau mai puțin noi [1, p. 98].

Dificultățile de traducere sunt de ordin cultural, lingvistic și stilistic. Am abordat problemele transferului cultural în versiunea română a romanului *Laur* într-un alt studiu [2], iar în lucrarea de față ne vom referi la dificultățile lingvistice și stilistice.

I. Dificultăți lingvistice. O problemă importantă în transpunerea unei opere literare este cea a cuvintelor polisemantice. Traducătorul trebuie să citească și să interpreteze cu atenție pasajul de tradus pentru a repera lexemele polisemantice și a alege semnificația adecvată contextului. În acest sens, chiar prima pagină a romanului *Laur* conține o secvență dificilă sub aspect lingvistic: „Предполагают, что слово *врач* происходит от слова *врати – заговаривать*. Такое родство подразумевает, что в процессе лечения существенную роль играло слово. Слово как таковое – что бы оно ни означало. Ввиду ограниченного набора медикаментов роль слова в Средневековье была значительнее, чем сейчас. И говорить приходилось довольно много. Говорили врачи. Им были известны кое-какие средства против недугов, но они не упускали возможности обратиться к болезни напрямую. Произнося ритмичные, внешне лишенные смысла фразы, они *заговаривали* болезнь, убеждая ее покинуть тело пациента”. Astfel, traducătoarea a ales să păstreze verbele *врати* și *заговаривать* în original, transliterându-le și explicându-le în paranteze pentru a menține legătura cu *врач*: „Se presupune că acest cuvânt, *vraci*, vine de la cuvântul *vrati* (a minţi, a spune braşoave) – *zagovarivati* (a descânta, a face farmece). O astfel de înrudire presupune că, în actul tratării, un rol esenţial îl avea cuvântul. Cuvântul ca atare, orice însemna el. Cum medicamentele erau puţine la număr, cuvântul avea un rol mai important decât acum. Iar de vorbit trebuia vorbit destul de mult. Vorbeau vracii. Lor le erau cunoscute nişte mijloace împotriva suferinţelor, dar nu scăpau prilejul să se adreseze direct bolii. Rostind fraze ritmice, lipsite aparent de sens, ei *descântau* boala, convingând-o să părăsească trupul pacientului.” (p. 7). Verbul *заговаривать* este polisemantic, având în dicționarele explicative moderne ale limbii ruse semnificațiile: „1. Начинать разговор, заводить беседу”; „2. Утомлять кого-либо продолжительным разговором, беседой”; „3. Воздействовать на кого-либо или на что-либо заговором, заклинанием с лечебной или иной целью”. Traducătoarea a optat pentru sensul al treilea, mai puțin frecvent în limba rusă actuală, de aceea l-a reprodus adecvat prin „a descânta”.

În enunțul „Грань между *врачом* и *знахарем* была в ту эпоху относительной”, dificultatea vizează termenii *врач* și *знахарь*. Deoarece *врач* a fost echivalat în limba română prin *vraci*, pentru *знахарь* a fost găsită o soluție inspirată: „Graniţa dintre *vraci* şi *descântător* era la vremea aceea relativă” (p. 7).

În unele situații, dicționarele bilingve nu sunt de ajutor și traducătorul trebuie să dea dovadă de creativitate, ca în cazul termenului *травник*: „Христофор был *травником*…” – „Hristofor era *tămăduitor cu ierburi*…” (p. 15).

Proverbele și zicătorile fac parte din dificultățile de ordin lingvistic și, de regulă, nu se traduc literal, ci se echivalează. În exemplul „*Устин – жди до крестин*, усмехнулся Сорока и захлопнул дверь”, problema este amplificată și de prezența rimei: *Устин – крестин*. Traducătoarea s-a achitat onorabil și în acest caz, păstrând și rima: „*Ustin – stai pân-oi zice amin,* râse Soroka şi trânti uşa” (p. 125), soluție însoțită de o notă de subsol: „În original, literal: «Ustin – aşteaptă până la botez»”.

În schimb, o altă zicătoare: „Явился не запылился!” a fost echivalată greșit: „Nu treci prin apă fără să te uzi!” (p. 133). Semnificația expresiei este peiorativă: „a veni undeva pe neașteptate, fără invitație; a fi musafir nedorit”. Un echivalent potrivit ar fi fost expresia *bob sositor*.

Uneori traducătorii, din grabă, neatenție sau necunoaștere, nu observă capcanele textului-sursă. Secvența textuală „В отдалении от Рукиной слободки, у самой кладбищенской ограды он нашел пустую избу. Ее хозяева не пережили последнего мора. Это были годы, когда *домов стало больше*, чем людей. В крепкую, просторную, но *выморочную избу* никто не решался вселиться.” a fost tradusă astfel: „La ceva depărtare de slobozia Rukina, chiar lângă gardul cimitirului, a găsit o izbă pustie. Stăpânii ei nu supravieţuiseră ultimei molime. Erau anii în care *casele deveniseră mai mari* decât oamenii. În izba făcută temeinic, cu loc berechet, dar *fără moştenitori*, nu se hotărâse nimeni să se mute.” (p. 14). Expresia *выморочная изба* a fost tradusă ca *izbă fără moștenitori*, însă acesta este sensul actual al adjectivului *выморочный*, iar în operele literare și în dicționarele mai vechi, cum ar fi *Dicţionarul explicativ* al lui V.I. Dal (*Толковый словарь Даля.* 1863–1866), *выморочный* este pus în legătură cu *мор* „molimă, ciumă”, *выморка* „dispariție (prin moarte)”, *вымерший* „dispărut”. Soluția adecvată ar fi fost *izbă bântuită de molimă*: tocmai din această cauză „nu se hotărâse nimeni să se mute” acolo, nu pentru că izba era prea mare și fără moștenitori. Semnalăm și greșeala de traducere a secvenței „*домов стало больше*, чем людей” – corect este „*casele deveniseră mai multe* decât oamenii”.

Romanul *Laur* conține mai multe referințe culturale sub formă de citate sau aluzii literare. Cea mai faimoasă este replica din *Micul prinț*, integrată de autor în contextul afecțiunii pentru un lup „adoptat” de Hristofor și micul Arseni: „*Мы в ответе за тех, кого приручили*, говорил, гладя волка, Христофор”, care nu prezintă dificultăți de traducere: „*Noi suntem răspunzători pentru ceea ce îmblânzim,* a spus Hristofor cu ochii la lup” (p. 28). Referința nu a fost adnotată de traducătoare, întrucât este arhicunoscută de cititorii din diverse culturi.

O altă referință culturală – „Какой, спрашивается, *гармонией ты поверишь* всю эту *алгебру*?” – a fost transpusă fără adnotare: „*Prin ce armonie*, se pune întrebarea, *verifici* tu toată *această algebră*?” (p. 185). Credem că se impunea o notă de subsol cu precizarea că este vorba de o aluzie literară la un celebru vers al lui Aleksandr Pușkin: „Поверил я алгеброй гармонию” (piesa „Mozart și Salieri”), care desemnează în mentalul colectiv din limba-cultură sursă „o încercare fără speranță de a judeca creația artistică bazată doar pe principiul rațional, excluzând sentimentele, inconștientul etc.”. Vodolazkin inversează termenii versului lui Pușkin, sugerând că principiul rațional, fără sentimente, nu este suficient pentru a judeca anumite lucruri, mesaj opacizat de traducătoare fără nota de subsol.

Tot o aluzie literară stă la baza jocului de cuvinte din secvența „Арсений часами наблюдал за качанием ее вымени и иногда припадал к нему губами. Корова (*что в вымени тебе моем?*) не имела ничего против, хотя всерьез относилась лишь к утренней и вечерней дойке”. Referința trimite la versul bine cunoscut al lui Pușkin „Что в имени тебе моем?” (literal: *Numele meu nu-ți spune nimic*). Traducătoarea a transpus secvența fără adnotare: „Arseni se uita ceasuri întregi la legănarea ugerului ei şi uneori îl nimerea cu buzele. Vaca (*ce vrei cu ugerul meu?*) nu se împotrivea, deşi lua în serios doar mulsul de dimineaţă şi de seară” (p. 128). Astfel, umorul subtil al autorului din jocul de cuvinte (*имени – вымени*) nu a fost exprimat și în română, sarcină, într-adevăr, dificilă, iar referința culturală a fost ocultată. Or, în traducerea literară jocurile de cuvinte fie se adnotează, fie se omit.

În roman figurează multe denumiri de plante utilizate în medicina populară, pe care le aduna Hristofor, „tămăduitorul cu ierburi”. Unele denumiri sunt înregistrate în dicționarul lui V.I. Dal,

altele sunt prezente doar în vechile cărți de medicină populară sau în glosare care însoțesc unele texte scrise în limba rusă veche. Astfel, traducerea acestor fitonime constituie o dificultate de ordin lingvistic, care impune o cercetare a unor surse variate.

În unele cazuri, traducătoarea a echivalat denumirile de plante, în altele a apelat la transliterare sau la calc.

a. Denumiri de plante echivalate: *дягиль – angelică*; *куколь – neghină*; *одолень – floarea rusalcelor*; *осот – susai*; *перенос – iarbă fermecată*; *плакун – răchitan*; *пострел – didițel*; *проскурник – nalbă mare*; *пырей – pir*; *рута – rută*; *ряска – lintiță*; *стародубка – ruşcuță de primăvară*; *царевы очи – roua cerului*; „трава *чернобыль* против колдовства” – „iarba *pelin* împotriva vrăjilor”; *чистяк – piciorul-cocoşului*.

b. Denumiri de plante preluate prin transliterare: *баклан – baclan*; (белая трава) *Енох* – (planta albă) *Enoh*; *ефилия – ephilia*; *лас-трава* – (iarba) *las*; *сава – savă*.

c. Denumiri de plante calchiate: *адамова глава – capul lui Adam*; *воронье сало – seu de corb*; трава *попугай* – planta *papagal*.

În traducerea fitonimelor, un criteriu important este stabilirea denumirii latine a plantei pentru termenii din limba-sursă și limba-țintă. De exemplu, și *дягиль*, și *angelică* au ca specie echivalentă în latină *Angelica archangelica*. Însă există cazuri când aceeași denumire se poate referi la mai multe specii de plante. În acest sens, un termen dificil este *одолень*, care, la prima vedere, putea fi redat prin *odolean*. Însă cercetând minuțios denumirile în latină, se constată că fitonimul *одолень* poate desemna plante din mai multe specii: *Valeriana officinalis, Nymphaea alba* (nufăr alb), *Nuphar luteum* (nufăr galben), *Euphorbia pilosa*. Termenul *odolean* corespunde speciei *Valeriana officinalis*; planta are flori mari, trandafirii sau albe, iar planta descrisă de autorul romanului are „flori roşii-galbene cu frunze albe”. Prin urmare, nu e vorba nici de odolean, nici de nufărul alb, nici de nufărul galben. În dicționarul lui V.I. Dal se precizează că *одолень* face parte din specia *молочай волосистый* (lat. *Euphorbia pilosa*). Dicționarele explicative de limba română înregistrează termenul *euforbie* și sinonimele acestuia: *alior, laptele-câinelui, laptele-cucului*.

Confruntată cu această dificultate, traducătoarea a cercetat texte rusești în care se comenta termenul *одолень* și a găsit sinonimul *русалочий цветок*. Astfel, în română s-a ajuns la echivalentul poetic *floarea rusalcelor*. Or, *русалочий цветок* desemnează nufărul, nefiind o variantă adecvată în context. Considerăm că traducătoarea urma să aleagă un lexem din seria *alior, laptele-câinelui, laptele-cucului*, plante care au, într-adevăr, flori galbene (aliorul are flori galbene cu roșu), termeni cu referent în limba română.

Fitonimul *плакун* are ca referent două specii: *Lythrum salicaria*, cu echivalentul în română *răchitan*, și *Chamaenerion angustifolium* (rus. *иван-чай узколистный*), cu echivalentele în română *iarba-sfântului-Ioan, pana zburătorului, răchițică, răscoage, zburătoare* ș.a. Evgheni Vodolazkin nu descrie planta, afirmând doar: „Pentru ca Arseni să adoarmă mai uşor, Hristofor îi punea sub pernă *răchitan*” (p. 22). În acest sens, cel puțin două surse în limba rusă – o adnotare la o carte veche de medicină populară [3] și un studiu substanțial despre cărțile vechi de medicină populară cu referire la fitonime [4, p. 124] precizează că termenul *плакун* se referă la specia *Chamaenerion angustifolium*. Prin urmare, pentru *плакун* în textul romanului urma să apară un lexem din seria citată mai sus.

Și fitonimul *чистяк* trimite la două specii: fie *Ficaria verna*, cu echivalentele în română *piciorul-cocoşului, gălbenele, sălățica cucului, untul cucului* ș.a., fie *Chelidonium majus* (rus. *чистотел*), cu echivalentele în română (inclusiv regionale) *rostopască, ai-de-pădure, buruiană-de-negei, crucea-voinicului, gălbioare, lăptiugă, negelariță, sălățea, scânteiță* ș.a. [MDA; Drăgulescu

2018]. Din păcate, textul nu oferă indicii edificatoare în favoarea unei sau altei opțiuni, însă un reper pentru traducător ar putea fi adnotarea deja invocată [3], în care planta *чистяк* este identificată ca *чистотел*.

Termenul *ряска* a fost tradus în roman ca *lintiță* („nume dat mai multor plante acvatice lipsite de frunze și adesea de rădăcini, cu tulpina lățită, care formează colonii pe suprafața apelor stătătoare sau care curg lin"). Or, textul descrie o altă plantă: „Ревнивым супругам Христофор рекомендовал *ряску* – не ту ряску, что затягивает болота, а синюю, стелющуюся по земле траву." – „Soţilor geloşi Hristofor le recomanda *lintiţă* – nu lintiţa aceea care înnămoleşte bălţile, ci iarba albastră târâtoare pe pământ." (p. 17). Adnotarea la care ne-am referit anterior precizează că este vorba despre *будра плющевидная* (lat. *Glechoma hederaceum*). Căutând echivalentele în română după denumirea speciei în latină, am stabilit că planta se numește *silnică,* iar descrierea acesteia coincide cu cea din textul romanului: „plantă erbacee cu tulpina târâtoare, cu flori albastre sau violete, întrebuințată în medicina populară". MDA înregistrează o serie de sinonime pentru *silnică* (inclusiv regionale): *brâncă, orbalț, prelungoasă, pristenior, rărunchioară, rotunjoară, supărare, buruiana-leacului, coada-ielelor, iarba-cârtițelor, iedera-zânelor, mărul-lupului, piperul-apelor* ș.a.

Lexemul *чернобыль* este o denumire medievală pentru *полынь, pelin* fiind echivalentul adecvat în română. Termenul *перенос* desemnează o plantă „profetică", folosită ca talisman și care ar putea oferi oamenilor puteri supranaturale, echivalentul *iarbă fermecată* fiind o soluție reușită.

Cuvintele *баклан, Енох, ефилия, лас-трава* și *сава* sunt denumiri mitice de ierburi, menționate în cărțile medievale de medicină populară, dar absente în dicționarele istorice de limba rusă. Întrucât nu pot fi identificate speciile desemnate de acești termeni, traducătoarea i-a preluat prin transliterare și adaptare parțială. În una dintre sursele consultate [3] se presupune că *лас-трава* desemnează specia *Orchis maculata*: „по-видимому, ятрышник пятнистый", din familia orhideelor, plantă numită în limbajul popular *bujor de pădure, bujorel pătat, sângele lui Isus* ș.a. Or, este doar o ipoteză, de aceea traducătoarea a optat pentru report.

II. Dificultăți stilistice. Una dintre metodele de reconstituire a timpului și spațiului într-un text literar este stilizarea, adică imitația stilului de vorbire tipic unei anumite epoci sau unui mediu social pentru a da impresia de autenticitate. În operele de artă este frecventă stilizarea istorică, procedeu prin care se urmărește redarea stilului de exprimare al unei epoci istorice, prezentarea specificului național și istoric, reflectarea realităților culturale și cotidiene ale vremii.

Problema stilizării istorice a textelor literare îi preocupă și pe traducători, pentru care este important să creeze o imagine comparabilă cu trecutul. Traducătorii folosesc metoda stilizării istorice în două cazuri: pentru opere de ficțiune create în trecut, în care autorii au reflectat realitățile relevante pentru acea vreme și pentru texte actuale, în care scriitorii includ elemente arhaice. Cercetarea acestui fenomen cu aplicare pe un text literar atât în scopul traducerii acestuia într-o altă limbă, cât și în scopul relevării particularităților limbajului operei implică analiza mijloacelor lingvistice prin care autorul realizează anumite efecte stilistice [5, p. 264].

Stilizarea istorică se realizează prin mijloace lexicale (istorisme, arhaisme), mijloace morfologice (forme învechite ale unor părți de vorbire), mijloace sintactice (construcții ieșite din uz, conjuncții arhaice etc.).

În romanul *Laur,* Evgheni Vodolazkin a combinat cu măiestrie mijloace lingvistice din limba rusă actuală și din limba rusă veche, reconstruind veridic realitățile și moravurile Rusiei în secolul al XV-lea. Misiunea traducătorului devine astfel și mai dificilă. La nivel lexical, unele istorisme sau arhaisme au fost preluate prin transliterare (*lucină, posadnic, polavocinik, ocelki*), altele au fost

echivalate: *юродивый – nebun întru Hristos, скоморох – măscărici, кремль – cetate* ș.a. [2]. Dificultatea cea mai mare a fost transpunerea nivelului morfologic și a celui sintactic din limba rusă veche prin căutarea unor forme și construcții echivalente sau cel puțin asemănătoare din limba română veche, de exemplu: „Плавай, *аще хощеши, человече* Божий. *Мню, яко* посещение твое благо есть.” – „Pluteşte *de vrai,* om al lui Dumnezeu. *Crez* că e lucru bun că *iaşti aci*.” (p. 133); „*Блюдися сея* скорби, *сыне*.” – „Păzeşte-te de năpasta *ceasta*, fiule.” (p. 23); „Прокопий сказал им: Бежите с корабля *сего, яко хощю покаятися во гресех* своих и *предатися властем предержащим*.” – „Prokopi le spuse: Fugiţi de pe *astă* corabie, căci *io voiesc a mă căi de greşalele mele* şi a mă preda deţinătorilor puterii.” (p. 197).

În unele cazuri, echivalența este parțială: „*Токмо не гордитеся паче меры*, предупреждал их Христофор. *Гордыня бо есть корень всем грехом*.” – „*Doară* să nu întreceţi măsura *fudulindu-vă*, îi prevenea Hristofor. Că mândria e rădăcina tuturor păcatelor.” (p. 17); „Аристид праведник *вопросим бысть: колико лет человеку добро жити*? И *отвеща* Аристид: *дондеже разумеет, яко смерть лучше живота*.” – „Cuviosul Aristid *întrebare făcu*: câţi ani e bine omului să trăiască? Şi răspunse Aristid: e oricui pe înţeles că moartea e mai bună decât viaţa.” (p. 312); „Соломон *рече*: лучше *жити* в земли *пусте, неже жити* с женою сварливою, и язычною, и гневливою…” – „Solomon a spus: mai bine trăieşte pe pământ pustiu decât să trăieşti cu o femeie gâlcevitoare, şi limbută, şi iute la mânie…” (p. 51; în acest context, *рече* putea fi redat prin *grăi,* iar *жити* – prin *viețuiești*); „*Мню, яко единому Богу се ведомо есть*, уклончиво отвечал Амброджо. В *чтомых* мною книгах *многажды о сем речено, обаче несть* в них численного согласия.” – „*Mi-s îndoit*, căci *doară* Dumnezeu *are ştiinţă* de ea, răspundea evaziv Ambrogio. În cărţile *cetite* de mine *îs multe spuse despre cest lucru, dară* nu se află în ele consens asupra datei.” (p. 181; în acest context, cel puțin *согласие* putea fi echivalat prin *soglăsuire,* nu prin neologismul *consens*).

Secvența „*Во что ми облещися*, спросила из-за двери Устина” a fost transpusă într-un limbaj modern: „*Ce să pun pe mine*, a întrebat din spatele uşii Ustina” (p. 53). Or, pentru a menține registrul stilistic, aici se impunea verbul *a se înveşmânta* sau chiar *a învește*.

În majoritatea cazurilor, secvențele exprimate de autor în limba rusă veche sau în limba veche slavă au fost transpuse în română de traducătoare într-un limbaj modern, în consecință, efectele stilistice create de autor fiind pierdute.

Din perspectiva traducerii, se remarcă polifonia romanului *Laur*, realizată prin combinarea (deseori în cadrul unei fraze) a limbii ruse moderne, limbii ruse vechi și limbii slave vechi – un experiment lingvistic reușit al autorului. Țesătura complexă a lucrării exprimă unitatea timpului. În acest sens, romanul conține o serie vastă de anacronisme stilistice – cuvinte, expresii și secvențe care intră în contrast stilistic cu limbajul Evului Mediu (și chiar cu stilul neutru), cu inserții de limbaj modern, nu întotdeauna literar, ci uneori substandard, familiar sau argotic, iar pe alocuri, pot fi sesizate și construcții „birocratice”.

Din păcate, în versiunea română a romanului *Laur* nu de puține ori contrastul stilistic și fina ironie a autorului, exprimate prin combinarea unor mijloace lingvistice incompatibile sau anacronice, rămân neobservate, fiind reduse de traducătoare la norma literară neutră. Constatarea se referă și la alte traduceri ale romanului, cum ar fi versiunea în poloneză [6, p. 434]. De exemplu: „*В принципе*, ответил старец, мне нечего тебе сказать. Разве что: живи, *друже*, поближе к кладбищу. Ты *такой дылда*, что нести тебя туда будет тяжело.” – „*În principiu*, a răspuns stareţul, nu am ce să-ţi spun. *Doară*: trăieşte, *prietine*, cât mai aproape de cimitir. Eşti *atâta de lung,* că o să fie anevoios să te ducă acolo.” (p. 13). *В принципе*/*în principiu* este o expresie modernă,

anacronică în limbajul unui stareț medieval, care intră în contrast stilistic cu forma veche *дружe* și cu *дылда*, lexem familiar mai nou. Pentru redarea contrastului stilistic, se impunea echivalarea termenului *дылда* prin *lungan, găligan* sau *vlăjgan*.

Un personaj al romanului, Foma, nebun sfânt, vorbește preponderent într-un limbaj modern, familiar. Umorul subtil al autorului se vădește și în versiunea română a romanului: „Ага, вскричал Фома, вижу, что ты есть самый настоящий юродивый. Настоящий. У меня, будь покоен, *нюх на сей счет первоклассный*." – „Aha, strigă Foma, văd că tu eşti cel mai adevărat nebun întru Hristos. Adevărat. Fii liniştit, *în privinţa asta am un miros clasa-ntâi*." (p. 133); „Тем не менее *по среднему счету* раз в месяц мне приходится *бить ему морду*." – „Cu toate astea, o dată pe lună *în medie* trebuie *să-i stâlcesc moaca*." (p. 133); „Так что юродствуй, дорогой мой, не стесняйся, иначе своим почитанием они тебя в конце концов *достанут*." – „Aşa că, dragul meu, arată-te nebun întru Hristos, nu te sfii, altfel, oricât te-ar venera, până la urmă *li se acreşte*." (p. 134); „А теперь *линяйте отсюда, вертихвостки*, сказал юродивый Фома сестрам." – „Şi acum *ştergeţi-o de-aici, fâşneţelor*, le spuse nebunul întru Hristos Foma surorilor." (p. 144); „Да не парься ты, ё-моё." – „Da' las' că nu-i bai." (p. 149). În schimb, expresiile licențioase (din gura unui războinic) sunt omise sau îndulcite de traducătoare: „Нога… Доездился, *бля*." – „Piciorul… De mult ce-am mers, *pfui*." (p. 118); „Я ж, *бля*, не только тебя – я общие деньги с собой увез…" – „Că, *pfui*, nu doar pe tine te-am luat, am luat cu mine şi banii lui şi-ai mei…" (p. 118); „Теперь он сидит и думает, что я его кинул, вот что *херово*. Вот что *херово*, я говорю!" – „Acuma el stă şi-şi spune în mintea lui că l-am prostit, uite *asta-i beleaua*. *E belea*, ţi-o spun eu!" (p. 118); „Да я рта *на хрен* раскрыть не успею." – „Păi nici n-o să apuc să deschid gura." (p. 119). De fapt, *бля*, o interjecție injurioasă, nu are ca echivalent *pfui*, o interjecție regională ce sugerează acțiunea de a scuipa și care exprimă dispreț, dezgust sau mirare în fața unui lucru sau a unui fapt neașteptat, nepotrivit, nelalocul său; *бля* poate fi redat prin *fir-ar să fie, morții mă-sii* ș.a.

O categorie stilistică dificilă este timpul gramatical al verbelor. Valorile timpurilor verbale conferă textului literar expresivitate, ritmicitate și eufonie. Stilul beletristic își definește specificul prin constituirea timpului gramatical într-o categorie poetică, implicând un alt sistem de opoziții [7, p. 164).

În limba rusă, spre deosebire de română, există și aspectul verbal sau felul de a considera înțelesul verbal. Verbele rusești, ca și în limba română, denotă o acțiune verbală sau o stare, dar mai indică și dacă acțiunea este în desfășurare sau s-a sfârșit. Dacă acțiunea este încă în progres, verbul este la forma imperfectivă, dacă acțiunea s-a încheiat, forma perfectivă a verbului exprimă acest lucru. Fiecare verb are aspectul lui – imperfectiv sau perfectiv – și poate forma o pereche aspectuală cu un alt verb.

În acest sens, am remarcat în versiunea română a romanului *Laur* situații de confundare a aspectelor verbale, care afectează ritmul narațiunii: „Лишь когда огонь *приступал* к ровному завершающему горению, волк *растягивался* на полу и по-собачьи *клал* голову на лапы." – „Doar când focul *a ajuns să ardă* egal, de sfârşit, lupul *s-a întins* pe podea şi şi-*a pus* capul pe labe, ca un câine." (p. 28); „При первых словах *Александрии* к Арсению *подходил* волк. Он *укладывался* у его ног и *слушал* необычное повествование. Вместе с Арсением внимательно *следил* за событиями жизни македонского царя." – „La primele cuvinte din *Alexandria*, de Arseni *s-a apropiat* lupul. *S-a culcat* la picioarele lui şi *a ascultat* neobişnuita istorisire. *A urmărit* atent împreună cu Arseni evenimentele vieţii împăratului Macedon." (p. 34). În aceste contexte, verbele indicau acțiuni neterminate sau repetabile, care nu pot fi exprimate prin perfectul compus.

În traducerea literară, există dificultăți în contabilizarea a tot ceea ce sugerează cuvântul. Astfel, uneori se produc greșeli de traducere, care denaturează sensul textului original: „коли же скоморохи играют, кинь им ту траву под ноги, они и *передерутся*” – „dacă joacă măscărici, pune-le iarba asta sub picioare şi *îi ia zgâlţâiala*” (p. 45; corect: *se vor lua la bătaie*); „Они рассказывали Арсению о свадьбах, похоронах, постройках, пожарах, оброках и *видах на урожай*.” – „Îi povesteau lui Arseni despre nunţi, înmormântări, dijme şi *felul recoltelor*.” (p. 50; corect: *recolta așteptată*); „Когда они в очередной раз *спешились*…” – „Când *grăbiră* din nou *pasul*…” (p. 191; corect: *au descălecat*); „К тому времени старец Иннокентий перешел в отходную келью *в дне пути от монастыря*.” – „La vremea aceea, stareţul Inokenti se mutase într-o chilie retrasă, *la capătul drumului care pleca de la mânăstire*.” (p. 294; corect: *la o zi de drum de la mănăstire*); „Улыбка Аверкия едва заметна, и это придает ей особую *непристойность*.” – „Zâmbetul lui Averki e abia vizibil, şi asta îi dă o anume *inconsistenţă*.” (p. 314; corect: *indecenţă*); „Рука *прохладна*, но еще не холодна.” – „Mâna e *nepăsătoare*, dar nu e încă rece.” (p. 320; corect: *răcoroasă*).

Traducerea literară, în opinia lui Umberto Eco, stă sub semnul negocierii și al compromisului și orice text literar tradus se caracterizează atât prin câștiguri, cât și prin pierderi. O eventuală nouă traducere a romanului *Laur* ar putea beneficia de mai multe câștiguri.

Referințe bibliografice:

1. DANBABA, I.D. Les problèmes pratiques de la traduction littéraire: le cas de la traduction en français de *Magana Jari Ce*. *Synergies. Afrique Centrale et de l'Ouest*, n° 4, 2011, p. 93-100.
2. DRUȚĂ, I. Tehnici de mediere culturală în versiunea română a romanului *Laur* de Evgheni Vodolazkin. In: Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”. Coord.: ZBANȚ, L. Chișinău: CEP USM, 2021, p. 206-211.
3. http://old-ru.ru/07-53a.html [Accesat 15.02.2022]
4. ПИМЕНОВА, М.В. К истории названий и описаний (на материале «простонародных» травников). В: *Историческая лексикология и лексикография*. Выпуск 8. Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, Санкт-Петербург, 2010, с. 118-127.
5. ШКЛЯЕВА, А.А., КИЛИНА, Л.Ф. Об исторической стилизации в художественном тексте (на примере романа Е. Водолазкина «Лавр»). В: Международная студенческая научно-практическая конференция «В мире русского языка и русской культуры» (Москва, 26 апреля 2018 г.). Сборник тезисов. Москва, 2018, с. 263-265.
6. *Знаковые имена современной русской литературы. Евгений Водолазкин*. Коллективная монография под редакцией Анны Скотницкой и Януша Свежего. Краков, 2019.
7. IRIMIA, D. *Structura stilistică a limbii române contemporane.* București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986. 261 p.

CORPUS

ВОДОЛАЗКИН Евгений. *Лавр*. Издательство: Редакция Елены Шубиной, 2013.
VODOLAZKIN Evgheni. *Laur* (trad. și note de Adriana Liciu). București: Humanitas Fiction, 2017.

DICȚIONARE

DRĂGULESCU, C. *Dicționar de fitonime românești*. Ediția a 5-a completată. Sibiu: Editura Universităţii „Lucian Blaga”, 2018.
MDA = *Micul dicționar academic* (ediția a doua). București, Univers Enciclopedic, 2010.
ДАЛЬ, В.И. *Толковый словарь.* 1863–1866.

ABORDĂRI COGNITIVE ALE TEORIEI TRADUCERII ÎN CERCETĂRI MODERNE DE TRADUCTOLOGIE

CZU: 81`25 DOI: 10.5281/zenodo.6520112

Liviu CHISCOP
Universitatea de Stat din Moldova, Şcoala Doctorală de Studii Lingvistice şi Literare
ORCID: 0000 – 0002 – 5877 – 8291

Știință relativ recentă, dar aflată în continuă devenire, *traductologia* presupune nu doar interesul pentru studiul practic și teoretic al traducerii, ci și precizarea sferei noționale a unor concepte definitorii ale disciplinei, precum și revizuirea instrumentelor și metodelor de cercetare tradiționale. În contextul acestor preocupări și necesităţi imperative, ne propunem să radiografiem, în prezentul articol, câteva dintre scrierile aparținând traductologiei moderne, cu scopul de a evidenția pozițiile autorilor acestora asupra diverselor aspecte aparținând teoriei traducerii, cum ar fi cele despre echivalențe și fidelitate, despre raportul dintre limba-sursă și limba-țintă, despre strategiile și normele traducerii, despre metodele de traducere, despre unitățile de traducere, despre aportul semioticii ori despre funcția paratextului în actul traducerii, despre importanța universaliilor și rolul culturemelor etc. Printre autorii cercetărilor investigate se află personalități de notorietate națională și chiar de renume internațional în domeniile lingvisticii, filosofiei limbajului, hermeneuticii, semioticii, glotodidacticii, criticii și istoriei literare precum Eugeniu Coșeriu, Paul Ricoeur, Ștefan Augustin Doinaș, Ludmila Zbanț, Georgiana Lungu Badea, Cristina Zbanț, Victoria Fonari, Irina Condrea, Aliona Grati, Magda Jeanrenaud, Laurențiu Zoicaș și alții.

Cuvinte-cheie*: traducere, traductologie, echivalență, fidelitate, lingvistica traducerii, universaliile limbajului, semiotică, paratext, culturem.*

COGNITIVE APPROACHES TO TRANSLATION THEORY IN MODERN TRANSLATION RESEARCH

A relatively recent but evolving science, translation studies involve not only the interest in the practical and theoretical study of translation, but also the clarification of the notional sphere of defining concepts of the discipline, as well as the revision of traditional research tools and methods. In the context of these imperative concerns and needs, we intend to radiograph, in this article, some of the writings belonging to modern translation science, in order to highlight the positions of their authors on various aspects of translation theory, such as equivalence and fidelity, the report between the source language and the target language, about the translation strategies and norms, about the translation methods, about the translation units, about the contribution of semiotics or about the function of the paratext in the translation act, about the importance of universals and the role of culturem etc. Among the authors of the investigated researches are personalities of national notoriety and even of international renown in the fields of linguistics, philosophy of language, hermeneutics, semiotics, glottodidactics, criticism and literary history such as Eugeniu Coșeriu, Paul Ricoeur, Ștefan Augustin Doinaș, Ludmila Zbanț, Georgiana Lungu Badea Cristina Zbanț, Victoria Fonari, Irina Condrea, Aliona Grati, Magda Jeanrenaud, Laurențiu Zoicaș and others.

Keywords*: translation, translation studies, equivalence, fidelity, translation linguistics, universals of language, semiotics, paratext, culturem.*

Introducere

În limba latină, sensul primar al verbului *traduco, traducere, traduxi, traductum* era acela de „a transporta dintr-o parte în alta”, sens care s-a prezervat, nealterat, în termenul *traducere*, care nu înseamnă altceva decât „a transporta” un text dintr-o limbă în alta. Preluat în română, pe cale savantă, în secolul XIX, infinitivul lung, substantivizat, al verbului menționat înseamnă orice text sau o operă care transpune în altă limbă echivalentul tematic și expresiv al textului original. În ceea ce privește traducerea literară – la care ne vom referi în cele ce urmează – aceasta are o existență pe cât de îndelungată, tot pe atât de complexă, întrucât cel mai vechi traducător atestat de istorie a fost Livius Andronicus care, în anul 240 aChr., transpune *Odiseea* lui Homer în versuri latine. Un

capitol special în istoria civilizațiilor și culturilor europene îl reprezintă traducerea *Bibliei* în limbile naționale, dar și a operei scriitorilor clasici greci și latini, recomandaţi ca modele în epoca Renașterii și a clasicismului pentru adevărul și frumosul scrisului lor.

În spațiul spiritual românesc, începând din secolul XVI și până în perioada modernă de redeșteptare națională, se înregistrează o masivă activitate de traducere, determinată mai întâi de conservarea ființei naționale, prin cărțile de cult religios tălmăcite în limba română… În sfârșit, se cere consemnată aici și apariția acelei concepții estetice potrivit căreia poezia, ca rod ale inspirației, muzicalității și sugestiei contextuale a cuvântului poetic, nu poate fi tradusă. Se ajunge astfel ca actul traducerii să fie apreciat drept artă comparabilă cu originalul.

Toate aceste idei, concepții și teorii referitoare la specificul, dificultăţile şi complexitatea actului traductiv s-au constituit într-o veritabilă *știință a traducerii*, adică în ceea ce se cheamă *traductologie*. Primul tratat consacrat artei traducerii datează încă din 1792, fiind intitulat *Essay on the Principles of Translation* (*Studiu asupra principiilor traducerii*), avându-l ca autor pe Lord Woodhauselle. Însă cea dintâi încercare modernă de abordare științifică a dificultăților pe care le presupune traducerea poeziei este considerată lucrarea *ABC of Reading* (*ABC al lecturii*) de Ezra Pound, care consideră că trei sunt componentele poeziei: *Phonopoeia* – comunicarea poetică, expunerea care poate fi tradusă, *Melopoeia* – muzicalitatea care refuză transpunerea originalului și *Logopoeia* – adică discursul poetic, ce poate fi exprimat prin parafrază.

Creat mult mai târziu, termenul *traductologie* desemnează disciplina care studiază procesul cognitiv și procesele lingvistice inerente oricărei reproduceri (traduceri) orale, scrise sau gestuale a exprimării unei idei provenind dintr-un limbaj în alt limbaj. În 1973, Boris Harris de la Universitatea din Montréal a dat *traductologiei* o definiție mai simplă, spunând că este vorba, în cazul acesteia, de orice referință/ referire la analiza lingvistică a fenomenului traducerii. Însă contrar a ceea ce se afirmă uneori, nici B. Harris și nici Jean-René Ladmiral n-au fost inventatorii termenului *traductologie*, care fusese utilizat pentru prima oară în 1968, de către cercetătorii belgieni R. Goffin, P. Hurbin şi J.-M. Van der Merschen. Într-un sens mai larg, orice referire la actul traducerii ţine de traductologie. În această accepție, se vorbește adesea de *traductografie*.

Echivalenţă și fidelitate

Referitor la cercetările moderne din domeniul traductologiei, e de precizat că cei mai mulți dintre traductologi au fost ei înșiși traducători. În scrierile lor, mai toți s-au referit, cu prioritate, la cele două probleme importante ale traductologiei și, implicit, ale unei bune traduceri: *echivalența* și *fidelitatea*. Conform definiției de dicționar, echivalența înseamnă egalitatea de valoare, de semnificație etc., adică însușirea a tot ce este echivalent. În traductologie, echivalența înseamnă ca traducătorul să găsească în *limba-țintă* un termen care să fie identic ca sens (sau cât mai apropiat ca semnificație) de termenul din *limba-sursă* care urmează a fi tradus. Teoria echivalenței a fost generată tocmai de această tendință de a compara textele în diferite limbi. În ultimele decenii au fost elaborate diferite teorii în jurul conceptului de echivalență. În timp ce unii cercetători analizează conceptul din perspectiva lingvisticii și a sistemelor ei, alții pun accent pe transferul semantic al mesajului din textul-sursă în textul-țintă. Graţie acestei controverse ivite între cercetători, echivalența a devenit una dintre temele importante ale teoriei traducerii.

Împreună cu echivalența, cu sensul, cu unitățile de traducere, cu strategiile și normele traducerii, cu universaliile și culturemele etc., *fidelitatea* este considerată a fi una din principalele probleme ale traductologiei. Sensul respectivului termen este acela de exactitate în prezentarea (sau

reprezentarea) unui text. În actul traducerii, fidelitate înseamnă ca *textul-țintă* (textul tradus) să fie cât mai apropiat ca sens de *textul-sursă*.

Printre lucrările importante în această direcție se numără scrierile francezilor Paul Ricoeur (1913-2004) și Antoine Berman (1942-1991). Acesta din urmă a tradus din germană și spaniolă, dar a fost preocupat, în același timp, să doteze traductologia cu o adevărată gândire critică, teoretică. Antoine Berman se situează astfel în tradiția lui Friedrich Schleiermacher, din opera căruia a tradus conferința intitulată *Despre diferite metode de traducere*. Se cer menționați, în acest context, Walter Benjamin, autor al unui remarcabil articol asupra traducerii – *Sarcina traducătorului* –, asupra căruia Berman a scris un comentariu intitulat *Vârsta traducerii*. În sfârșit, o altă lucrare axată prioritar asupra problematicii echivalențelor și a fidelității aparține lui Umberto Eco, purtând titlul *Dire quasi la stessa cosa, esperienze di traduzione* (*A spune aproape același lucru, experiențe ale traducerii*).

Din spațiul spiritual românesc, se cere amintit aici traducătorul și traductologul Ștefan Augustin Doinaș, care – încă din primele fraze ale eseului său *Despre traducerea fidelă a poeziei* – se referă la fidelitate și echivalență, spunând: „Considerațiile ce urmează au ca temă un anumit aspect al artei traducerii, – și anume: șansele unei traduceri fidele a poeziei. Ele sunt rezultatul experienței mele practice de traducător din poezia germană, franceză, italiană și spaniolă; ca atare, ele se vor referi la exemple concrete, alese – *ad hoc* – îndeosebi din contactul meu cu poezia germană, insistând asupra dificultăților pe care le-am întâlnit, asupra metodei de lucru la care am ajuns, asupra unor rezolvări la care am găsit de cuviință să mă opresc” [1, p. 539].

La rândul său, un alt remarcabil traducător și traductolog al nostru – Magda Jeanrenaud (descendentă a celui dintâi lector de franceză de la Universitatea din Iași, adus de la Sorbona la jumătatea veacului trecut) referindu-se la problema *fidelității în traducere*, spunea: „Adecvarea traducerii nu se mai face comparativ cu textul de origine, ci cu *skopos*-ul acestuia, scop pe care traducătorul trebuie să-l descifreze şi pentru a putea selecta doar acele strategii de traducere ce decurg din modul de clasificare a textului de tradus; raportul *fidelitate/trădare,* care a făcut să curgă de-a lungul timpului atât de multă cerneală şi a cufundat în disperare nenumăraţi traducători, uneori împingându-i, ca în cazul unui Hölderlin, până în pragul nebuniei, este acum dedramatizat printr-o operaţie de deplasare: *fidelitatea* nu mai leagă direct, ca un raport inconturnabil de filiaţie, textul de origine de textul-ţintă, iar *trădarea* este justificată de strategii de traducere ce nu mai impun conformitatea nemijlocită cu acesta” [2, p. 8].

Tot la problema *fidelității în traducere* se referă și un tânăr lector de la Catedra de literatură franceză a Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, Laurenţiu Zoicaş, unde predă nu doar literatură franceză, ci și *Teoria traducerii literare*. A tradus mai multe volume din autori francezi și – cum se întâmplă adesea – valorifică acum experiența de traducător în elaborarea unor studii și articole de traductologie. Unul dintre acestea se intitulează chiar *Despre fidelitate în traducere* și debutează cu această secvență lămuritoare: „Înainte de a se apuca de tradus – și numai după ce s-a asigurat că a înțeles textul-sursă –, traducătorul trebuie să-şi definească strategia. În centrul oricărei strategii de traducere stă un concept pe cât de invocat, pe atât de vag definit: acela de *fidelitate*. Fidelitatea nu se definește decât în raport cu ceva sau cu cineva: un *soț fidel* este un soț care nu-şi înșeală soția, o *memorie fidelă* este o memorie care nu-şi înșeală posesorul, un *câine fidel* este un câine care nu-şi abandonează stăpânul; o *copie fidelă* este o copie care nu se abate de la original. Faţă de ce trebuie să fie *fidelă* o traducere? Cui trebuie să-i fie *fidel* traducătorul?” [3, p. 207]. Nu putem, firește, răspunde la aceste întrebări, decât dacă examinăm

poziția traducătorului în raport cu operațiunea pe care o întreprinde, adică cu actul traducerii și cu rezultatul acesteia, care este traducerea. „În primul rând – explică Laurențiu Zoicaș –, traducătorul traduce un text; acest text aparține unui autor și constituie o unitate conținut-formă. În momentul în care și-a elaborat textul, autorul a avut în minte un destinatar; orice text este, de aceea, purtătorul unei anumite intenții (...). În general, între conținutul și forma unui text există o adecvare, limba selectând pentru anumite conținuturi anumite forme. Aşa au apărut *stilurile* și tot a astfel s-au diferențiat *registrele* limbii, care ușurează întru câtva orientarea destinatarului, ajutându-l să „repereze" nivelul pe care se plasează emițătorul unui mesaj" [Ibidem, p. 207].

Traducătorul – „trădător" sau „truditor"?

Deși mulți îl consideră ca fiind doar o butadă ieftină, cunoscutul dicton italian *traduttore-traditore* conține, cu siguranţă, mult mai mult adevăr de cât suntem dispuși a-i acorda, pentru problematica generală a traducerii. Nu e mai puțin adevărat însă, că la fel de mult adevăr conține celebrul dicton și în forma sa parafrazată *traduttore-truditore*, cum obișnuia să glumească Aurel Covaci, un alt excelent traducător de la noi, fost coleg și prieten cu Nicolae Labiș la Şcoala de Literatură „Mihai Eminescu" din București. Premiat, la un moment dat, chiar de Academia Română, pentru traducerile sale, Aurel Covaci ştia bine ce spune, în sensul că actul traducerii presupune nu doar înalt profesionalism, ci și o trudă benedictină, un travaliu imens, continuu și susținut…

De regulă, traducerea unui text e considerată izbutită doar atunci când textul tradus este cât mai apropiat de original, adică atunci când fondul și forma ambelor texte se suprapun. Traducătorul se confruntă adesea cu problema de a nu găsi un echivalent în traducere și cu necesitatea de a exprima sensul printr-o altă formă, stabilind un alt tip de relație între semnificant și semnificat. În acest sens, Roman Jakobson – în *Aspecte lingvistice ale traducerii* – observă că deseori echivalența este imposibilă și oferă numeroase exemple în care un cuvânt sau o expresie se potrivește cel mai bine în textul-țintă. Concluzia celebrului savant a fost aceea că traducerea presupune existența a două mesaje echivalente în două coduri diferite și că, din punct de vedere gramatical, două limbi sunt diferite una de alta într-o măsură mai mare sau mai mică, dar acest lucru nu înseamnă că traducerea nu mai este posibilă. Rezultă de aici că scopul traducerilor nu este, până la urmă, acela de a stabili relații de echivalenţă între textul din limba-sursă și în limba-țintă, ci de a reda cât mai adecvat conținutul, mesajul textului original. Impresia de *trădare* – sugerată de dictonul mai sus menționat – survine din faptul că traducerea presupune, în sine, transformare, iar lucrurile care trec printr-un proces transformațional nu pot fi echivalente. Sinonimie perfectă nu există – se știe – nici măcar în interiorul aceleiași limbi, și cu atât mai puțin ar putea exista între două limbi diferite, ceea ce poate justifica acuza de trădare, mai cu seamă în cazul poeziilor transpuse în altă limbă. În acest sens, eminentul traducător de poezie care a fost Ștefan Augustin Doinaș, preciza: „Trădare, mai întâi a acelui sunet inconfundabil, unic, al versurilor nemuritoare, datorită trecerii din registrul fonic general al limbii originalului, în cel al limbii traducătorului: alternanța și frecvența între vocale și consoane, lungimea cuvintelor, posibilitățile de combinare şi construcție verbală, plasarea accentelor etc. – toate aceste elemente concrete alcătuiesc o „muzică" aparte pentru fiecare limbă" [1, p. 540].

Act cultural deosebit de complex, traducerea nu este însă numai un fapt lingvistic. Când un mesaj este transferat dintr-o limbă-sursă într-o limbă-țintă, traducătorul intră în contact cu două culturi diferite în același timp. Poate de aceea unii traductologi percep echivalența în traducere prin ideea de transfer a unui mesaj dintr-o limbă în alta, prin păstrarea funcțiilor pragmatice și semantice

ale acestuia, precum și la nivelul fondului și al formei. „Trădare, în al doilea rând – spunea, în acest sens, tot autorul celebrului *Atlas de sunete fundamentale* –, a unuia din cele două elemente ce configurează orice expresie literară: sacrificarea semnificațiilor în profitul semnificației, sau invers, după cum – în cadrul lecturii sale estetice – traducătorul va pune accentul pe „exactitatea fondului" sau pe „frumusețe formei" [Ibidem, p. 541].

Referitor la consonanța indelebilă fond-formă în cazul oricărei opere literare și îndeosebi a operelor în versuri, se naște întrebarea dacă traducătorii vor fi capabili a transpune în limba-țintă muzicalitatea originalului. În legătură cu acest aspect, Ștefan Augustin Doinaș afirmă: „Asumându-şi chiar acel *modus operandi* propriu autorului originalului, alternativa fond/ formă nu se mai pune, deoarece această *poetică* – ca orice *poetică,* de altfel –, înseamnă tocmai un mod specific de rezolvare a dialecticii fond/formă" [Ibidem, p. 556]. Într-adevăr, în prodigioasa-i activitate de traducător de poezie, Ștefan Augustin Doinaș a ridicat la rang de principiu al traducerii asumarea conștientă a poeticii originalului de tradus, practicând, ca metodă, refacerea concretă a structurilor material-verbale ale poetului străin în limba română. Întrebându-se, apoi, dacă, atunci când traducem poezie, traducem dintr-o limbă în altă limbă, traducătorul Doinaș formulează încă o definiție a traducerii, pe cât de originală, tot pe atât de adevărată. „Nu, traducerea – răspunde el – nu e o simplă translaţie de sensuri, ci „transportarea" unui „obiect estetic" verbal dintr-un spațiu de cultură în alt spațiu de cultură. Traducând poezie, traducem dintr-o limbă poetică în altă limbă poetică" [Ibidem, p. 555]. În sfârșit, pentru traductologul Doinaș, actul complex al traducerii este, de fapt, un act de creație originală, fiindcă „nefiind nici interpretare, nici parafrazare, nici meta-limbaj, traducerea este re-producție de text; ea reface țesuturile verbale ale originalului, cu ajutorul altor materiale lingvistice, dar păstrează nealterate claritatea sau obscuritatea lui [Ibidem, p. 556].

Traducătorul – „slugă la doi stăpâni!"

Un alt important traductolog contemporan, preocupat în lucrările sale de specificul, rigorile și dificultăţile traducerii, a fost francezul Paul Ricoeur, unul dintre cei mai importanți filosofi ai secolului XX.

În anii '40 ai veacului trecut, pe când se afla prizonier de război într-un lagăr din Germania, își începe cariera intelectuală traducând, cu un scris mărunt, slujindu-se de un unic creion, pe spațiile albe dintre rânduri, o lucrare a filosofului Edmund Husserl, părintele fenomenologiei. Fructificând, fără îndoială, această experiență de traducător din tinerețe, Paul Ricoeur își va încheia cariera scriitoricească publicând, în 2004, la Editura „Bayard" din Paris, eseul *Sur la traduction,* apărut în anul următor la Editura „Polirom" din Iași, fiind transpus în românește de Magda Jeanrenaud și intitulat *Despre traducere*. Tot Magda Jeanrenaud semnează studiul introductiv *Traducerea filosofiei, filosofia traducerii*, în timp ce postfața cu titlul *Hermeneutica şi traducerea. Celălalt, străinul, oaspetele* aparține italianului Domenico Jervolino.

Dintr-o *Notă asupra traducerii* aflăm că „prezentul volum este alcătuit din versiunea românească a următoarelor texte: „Défi et bonheur de la traduction", discurs ținut la Institutul istoric german la 15 aprilie 1997; „Le paradigme de la traduction", prelegere rostită la inaugurarea, în octombrie 1998, a cursurilor Facultății de teologie protestantă din Paris și publicată ulterior în revista *Esprit* (nr. 853, iunie 1999). „Un *passage*: traduire l'intraduisible" este un text inedit. Aceste trei texte alcătuiesc ediția franceză."

Ediția în limba română de la „Polirom", din 2005, cuprinde și alte scrieri, indicate în aceeași *Notă asupra traducerii*: „Textul intitulat „Quel éthos nouveau pour l'Europe?" a fost publicat în P. Koslowski (ed.). Imaginer l'Europe. Le marché intérieur européen, tâche culturelle et économique,

Cerf, Paris, 1992, pp. 107-116. Textul intitulat „Du Concile de Trente au Colloque de Trente" a fost publicat în versiune italiană, în volumul *La Traduzione. Una sfida etica*, editat la Domenico Jervolino, traducere de Ilario Bertoletti. „Cultures, du deuil à la traduction" este o versiune revizuită a unei comunicări rostite în ziua de 28 aprilie 2004, la UNESCO, cu ocazia „Entretiens du XXIe sicle". Articolul a fost publicat în *Le Monde*, în ediția din 25 mai 2004.

Așadar, *Despre traducere* – ultima carte a lui Paul Ricoeur tipărită în timpul vieții sale – este, de fapt, o culegere de alocuțiuni rostite de filosoful francez în ultimul deceniu de existență. În cele ce urmează, vom selecta, din volumul menționat, câteva dintre opiniile formulate de savantul francez cu privire la traduceri și traducători. Unul dintre aspectele asupra căruia considerăm că merită să ne oprim aici este ceea ce Paul Ricoeur numește „dilema *fidelitate/ trădare*" sau, altfel spus, ce înseamnă, de fapt, o traducere bună, adică fidelă originalului, textului-sursă. Pentru ca să constatăm dacă o traducere este bună, „ar trebui să putem compara textul original şi textul tradus cu un al treilea text – spune Paul Ricoeur –, care să fie purtătorul sensului identic ce se presupune că circulă de la primul text la cel de al doilea" [4, p. 89]. Întrucât nu există niciodată un al treilea text între textul de plecare și cel de sosire, rezultă că o traducere bună, care să realizeze o echivalență – consideră Paul Ricoeur – nu poate fi decât căutată, prelucrată, presupusă. Iar singura modalitate de a critica o traducere – lucru totdeauna posibil – este să propui o alta care se presupune, se pretinde a fi mai bună sau diferită. De altminteri, așa se și petrec lucrurile pe terenul traducătorilor profesioniști. În ceea ce privește marile texte ale culturii noastre, trăim în mod esențial pe seama unor re-traduceri, la rândul lor necontenit reluate. Este cazul *Bibliei,* este cazul lui Homer, al lui Shakespeare, al tuturor scriitorilor și filosofilor, de la Platon până la Nietzsche și Heidegger" [Ibidem, p. 90). A nu se crede însă că dacă suntem atât de blindați cu re-traduceri, înseamnă că suntem și mai bine înarmați pentru a rezolva dilema fidelitate/ trădare. În acest context, Paul Ricoeur îl citează pe Franz Rosenzweig care spusese că a traduce înseamnă să fii slugă la doi stăpâni: pe de o parte scriitorul străin, iar pe de altă parte – cititorul autohton. De altfel, cu mult mai înainte F. Schleicrmacher sesizase această situație, exprimând-o în două fraze: „să-l călăuzești pe cititor către autor". Și, respectiv, „să-l călăuzești pe autor către cititor". La rândul său, Paul Ricoeur e de părere că traducerea nu presupune doar o îndeletnicire intelectuală, teoretică și practică, ci și o problemă etică. „Să-l călăuzești pe cititor către autor, să-l călăuzești pe autor către cititor, cu riscul de a sluji și a trăda doi stăpâni – spune Paul Ricoeur –, înseamnă să practici ceea ce îmi place să numesc *ospitalitatea limbajului*" [Ibidem, p. 92]

În eseul intitulat *Paradigma traducerii*, Paul Ricoeur se întreabă, la un moment dat, cu ce anume lucrăm atunci când vorbim și constată că utilizăm trei feluri de unități: *cuvintele*, *frazele* și *textele*. Referitor la cuvânt, filosoful francez constată că fiecare dintre cuvintele pe care le rostim are mai mult decât un singur sens, „ceea ce poartă numele de „*polisemie*". „De fiecare dată – precizează el – contextul este cel care, cum se mai spune, decide sensul pe care l-a căpătat cuvântul într-o anumită circumstanță a discursului (...). Și doar în jocul întrebării și al răspunsului se precizează sau se încurcă lucrurile. Pentru că nu există doar contexte clare, există și contexte mascate și există și ceea ce numim *conotații*, care nu sânt doar intelectuale, ci și afective, nu doar publice, ci și specifice unui anumit mediu, unei clase, unui grup sau chiar unui cerc secret" [Ibidem, p. 95].

În sfârșit, referindu-se la *texte*, Paul Ricoeur le definește ca fiind înlănțuiri de fraze care, cum o arată și termenul, sânt niște *texturi* care *țes* discursul în secvențe mai mult sau mai puțin lungi. În afară de povestire există și toate celelalte tipuri de texte, unde argumentăm cum se întâmplă în morală, drept, politică. „Aici – spune el – intervine retorica, cu figurile ei de stil, tropii, metaforele

și toate celelalte, și cu toate jocurile de limbaj în serviciul a nenumărate strategii, printre care seducția și intimidarea în numele onorabilei preocupări de a convinge" [Ibidem, p. 96]. Conform opiniei lui Paul Ricoeur, în materie de traductologie s-au spus multe despre raporturile complicate dintre gândire și limbă, spirit și literă, cât și eterna întrebare: trebuie să traducem sensul sau să traducem cuvintele? „Toate aceste inconveniente ale traducerii dintr-o limbă în alta – conchide Paul Ricoeur – își află originea în reflecția pe care o întreprinde limba asupra ei înseși, ceea ce l-a făcut pe Steiner să spună că „a înțelege înseamnă a traduce" [Ibidem, p. 97]. Imensa majoritate a traducătorilor – consideră filosoful francez – au părăsit adăpostul confortabil al *echivalenței de sens* și-au îndrăznit să se aventureze în regiuni periculoase, unde ar fi vorba de sonoritate, de savoare, de ritm, de spațiu, de tăcerea dintre cuvinte, de metrică și de rimă. A traduce doar sensul înseamnă să renegi o achiziție a semioticii contemporane, unitatea dintre sens și sunete, dintre semnificat și semnificant... „Consecința este – conchide Paul Ricoeur – că un poet nu poate fi tradus decât de un poet" [Ibidem, p. 124].

Demne de menționat sunt și cele câteva încercări de definire a traducerii, pe care Paul Ricoeur le formulează în eseul final, intitulat *Cultura, de la doliu la traducere.* Iată câteva dintre ele:

- Traducerea este medierea dintre pluralitatea culturilor și unitatea umanității.
- Traducerea este replica dată dispersiunii și confuziei de la Babel. Traducerea nu se reduce la o tehnică, practicată în mod spontan de călători, negustori, ambasadori, călăuze, trădători și, în cadrul profesionalizat, de traducători și translatori; ea constituie o paradigmă pentru toate schimburile, nu doar de la limbă la limbă, ci și de la cultură la cultură.
- Traducerea produce nu doar schimburi, ci și echivalențe: fenomenul uluitor este că traducerea transferă sensul dintr-o limbă în alta sau dintr-o cultură în alta, fără a oferi totuși identicul, ci furnizând doar echivalentul său. Traducerea este fenomenul echivalenței fără identitate. Ea servește astfel proiectul unei umanități fără a sparge pluralitatea inițială.

Lingvistica traducerii în contextul lingvisticii integraliste

Problematica traducerii, cu specificul, exigențele și dificultățile ei, a constituit și una dintre preocupările lui Eugeniu Coșeriu, unul dintre cei mai importanți lingviști ai secolului XX, fondator a ceea ce azi se numește *lingvistica integralistă.* Atât înainte de 1989, cât mai ales după căderea comunismului, Eugeniu Coșeriu a menținut legături cu mediul științific românesc și cu baștina, revenind deseori atât în satul său natal, cât și la București, Cluj, Chișinău. În calitate de om de știință, nu a ezitat să-și susțină cu fermitate convingerile, chiar atunci când acestea veneau în contradicție cu un regim sau altul. Referindu-se la practicile de „purificare lingvistică" la care recurgeau autoritățile de la Chișinău, promovând ideea unei „limbi moldovenești", în cadrul conferinței științifice *Unitatea limbii române – cu privire specială la Basarabia și Bucovina,* Eugeniu Coșeriu a reiterat opinia, pe care a susținut-o mereu, că „a promova sub orice formă o limbă moldovenească, deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică. Din punct de vedere istoric și practic este o absurditate, o utopie și din punct de vedere politic e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural."

Relevant pentru domeniul *traductologiei* ni se pare a fi amănuntul că, în activitatea didactică și de cercetare, Eugeniu Coșeriu folosea mai multe limbi, schimbând cu ușurință idiomul în care ținea cursurile. În legătură cu acest subiect, răspunzând la o întrebare adresată de Eugenia Bojoga, savantul a ierarhizat astfel limbile utilizate: „Româna și italiana, apoi spaniola și germana. Depinde însă și de circumstanțe și de felul de text: versuri scriu în română, proză am scris în italiană, iar

studiile de lingvistică au fost elaborate în spaniolă, franceză și germană.” [Cf. Eugenia Bojoga, *Dialoguri cu Eugeniu Coșeriu în limba germană*].

În zilele de 27-29 iulie 2011, când se împlineau 90 de ani de la nașterea lui Eugeniu Coșeriu, universitățile din Iași și Bălți au celebrat momentul aniversar prin organizarea unui *colocviu internațional* la care au participat, alături de alte personalități de seamă ale științei și culturii mondiale, și doamnele Ludmila și Cristina Zbanț, profesoare la Universitatea de Stat din Moldova. Specializate în lingvistică și filosofia limbajului cu titlul de doctor în aceste domenii și cu gradul didactic de profesor universitar și chiar conducătoare de doctorat, doamnele Ludmila și Cristina Zbanț aveau în comun cu ilustrul savant nu doar originea basarabeană și specializările didactice, ci și cunoașterea temeinică a principalelor limbi de circulație internațională.

Revenind la *colocviul internațional* consacrat, în 27-29 iulie 2011, aniversării a 90 de ani de la nașterea regretatului savant Eugeniu Coșeriu, trebuie să spunem că doamnele Ludmila și Cristina Zbanț au susținut, în contextul acelei manifestări, comunicarea cu titlul *Abordarea textuală a traducerii în viziunea lui Eugeniu Coșeriu*, care a fost inclusă în numărul special al *Anuarului de lingvistică și istorie literară*, tipărit în Editura Academiei Române (București, 2012, pp. 427-436). Tema propusă de autoarele studiului mai sus menționat era una de stringentă actualitate și de maxim interes întrucât în traductologia românească, spre deosebire de alte spații culturale, viziunea lui Eugeniu Coșeriu este foarte puțin cunoscută și aplicată. Se știe că perspectiva lui Eugeniu Coșeriu asupra limbajului era una integralistă, structurată ternar. Dar, chiar dacă traductologia nu constituie o zonă de maxim interes a integralismului lingvistic, nu e mai puțin adevărat ca Eugeniu Coșeriu era de părere că și *lingvistica traducerii* ar trebui să însumeze o *lingvistică teoretică,* o *lingvistică generală* și o *lingvistică descriptivă*. „În numeroase studii cu referire la problemele lingvisticii generale – afirmă autoarele studiului de care ne ocupăm aici –, Eugeniu Coșeriu nu ezită să argumenteze unele poziții teoretice ce înglobează dimensiunea traducerii, corelate cu modul de abordare a limbajului ca instrument care asigură o activitate complexă de comunicare” [5, p. 427]. Din această cauză, autoarele consideră că Eugeniu Coșeriu „rămâne în actualitatea traductologică grație viziunii sale asupra modului de transpunere a semnificațiilor dintr-o dimensiune cultural-lingvistică în alta, codimensionate cu realitatea extralingvistică” [Ibidem, p. 427]. În sensul celor afirmate mai sus de către cele două autoare, aș putea veni cu încă un punct de vedere exprimat de Eugeniu Coșeriu: „Nu traducem limbi, ci vorbiri și afirmații; nu traducem ceea ce o limbă dată ca atare spune, ci ceea ce se spune cu acea limbă, nu traducem deci semnificații, ci, în principiu traducem ceea ce este desemnat cu ajutorul semnificațiilor. Semnificațiile sunt un instrument și nu un obiect al traducerii, tot așa cum sunt un instrument și un obiect al vorbirii. Nu există o transpunere directă de la semnificațiile limbii – sursă către semnificațiile limbii-țintă; drumul trece în mod necesar prin desemnatul extralingvistic. De aceea, traducerea este întotdeauna mai întâi *descompunere prin limbaj* urmată de o re-compunere prin limbaj” [6, pp. 131-132].

Universaliile limbajului – subiect central al teoriei traducerii

Pe de altă parte, referitor la viziunea coșeriană despre traductologie, doamnele Ludmila și Cristina Zbanț consideră că aceasta necesită o codimensionare mai întâi de toate cu problemele *universaliilor limbajului*. Universaliile sunt considerate, în general, niște trăsături care se regăsesc în toate limbile sau în toate culturile reflectate în aceste limbi. Multă vreme universaliile s-au aflat în centrul studiilor filosofice. Lingvistica însăși s-a constituit ca știință printr-o mișcare opusă, bazându-se pe analiza specificului fiecărei limbi. Totuși, în teoria și filosofia limbajului problema universaliilor rămâne una controversată. Unii lingviști consideră universaliile fundamentale pentru

constituirea unei teorii unitare și coerente a limbajului, în timp ce alții le consideră niște entități iluzorii. Eugeniu Coșeriu credea chiar că a venit momentul să ne întrebăm „care este sensul, care sunt posibilitățile și limitele căutării de universalii și dacă aceasta nu este, în unele privințe, o căutare a Graalului: mai exact a unui Graal care nu va fi găsit niciodată, fie pentru că nu există, fie pentru că nu poate fi găsit acolo unde este căutat" [Ibidem, p. 74]. Lingvistul român observa, de asemenea, că problema universaliilor lingvistice este indisolubil legată de cea a tipologiei lingvistice, de problemele gramaticii universale, ale învățării limbilor și ale traducerii. De altfel, ideile despre universalii au constituit dintotdeauna un subiect central al teoriei traducerii. „Teoria traducerii – afirmă cercetătoarele Ludmila și Cristina Zbanț – trebuie să țină cont de tendințele existente în funcționarea limbilor omenirii. Pe de o parte stabilirea unor caracteristici comune pentru limbi oferă argumente suplimentare în favoarea traductibilității (...), iar, pe de altă parte, evidențierea universaliilor la nivel de limbi înrudite sau la unul general ar contribui la facilitarea operației de traducere propriu-zise" [5, p. 428]. În problema universaliilor, Eugeniu Coșeriu operează disocierea între *universaliile limbajului*, adică proprietăți ale acestuia, care stabilite și identificate de către lingvistică și *universaliile lingvisticii* – însușiri ale acesteia, care se justifică doar la acest nivel prin cerințe de ordin intern ale lingvisticii ca știință. Fără a intra în detalii, vom spune doar că Eugeniu Coșeriu distinge cinci tipuri de universalii: trei tipuri primare și două secundare. Dacă ar fi să analizăm tipurile de universalii propuse de Eugeniu Coșeriu din perspectiva traductologiei, am observa că fiecare dintre ele se înscrie perfect în analiza procesului de traducere.

O altă idee a lui Eugeniu Coșeriu, care poate fi întâlnită în mai multe dintre scrierile sale, este aceea că traducerea privește direct nivelul discursului și nu nivelul unei anumite limbi, fiindcă „numai textele sunt traduse" și, de aici, disocierea efectuată între *desemnare/ semnificație/ sens*. În acest fel, Eugeniu Coșeriu valorifică importanța conținutului, a sensului în procesul de traducere a textului. El examinează traducerile prin transformările ce au loc la nivelul structurilor de adâncime, în urma utilizării tehnicilor de parafrazare care produc „sinonime cognitive" și nu „sinonime lingvistice". „Prin structură de adâncime – explică autoarele studiului *Abordarea textuală a traducerii în viziunea lui Eugeniu Coșeriu* – se înțelege structura semantică a relațiilor sintactice, care nu corespund cu relațiile din lanțul vorbirii (care, pe de altă parte, fiind liniar, este o „ordonare", nu o „structură"), acea structură este, evident, o universalie a limbajului": este vorba despre o echivalență extralingvistică la nivel de *desemnare* și „adâncimea limbilor nu depășește structura semnificării" [Ibidem, pp. 430-431].

Din studiul de care ne ocupăm aici mai aflăm că un traducător trebuie să cunoască esența lucrurilor în limbile pe care le utilizează, să le interpreteze în spiritul limbii respective și să le adapteze la *situația de comunicare* (situațional, temporal, social etc.), căci actul de a traduce nu este altceva decât o vorbire, cu un conținut virtual identic, în două limbi diferite. „Cunoașterea lucrurilor – spun autoarele studiului – este o condiție a calității comunicării, valabilă atât în limba maternă cât și (mai ales) pentru comunicarea interlingvală" [Ibidem, p. 432]. În opinia celor două cercetătoare, traducerea este un act complex de comunicare, necesitând o examinare atentă la diferite niveluri, întrucât doar astfel pot fi puse în circuit constant operațiile de comprehensiune și de creativitate, în primul rând de către traducător, apoi de destinatarul traducerii, „partea materială a acestui circuit fiind asigurată de *text* (în cazul traducerii scrise) sau de *discurs* (în cazul traducerii orale)" [Ibidem, p. 435].

Ilustrativă pentru ceea ce înseamnă complexitatea fenomenului de traducere, ale cărui exigențe și dificultăți au fost relevate de Eugeniu Coșeriu în scrierile sale, concluzia formulată de cele două autoare ale studiului, specialiste în traductologie, este una cât se poate de sintetică, exactă

și pertinentă: „Conchidem că abordarea problematicii traducerii prin prisma teoriei limbajului i-a permis lui E. Coșeriu să evite principala piedică în reflecțiile asupra transferului informației dintr-un spațiu sociocultural în altul, oferind traductologilor instrumentarul necesar pentru a promova codimensionarea situațională și dinamică a traducerii, care nu se limitează la o simplă operare cu limbile, ci presupune o viziune globală și coerentă a acestei activități, condiționate de realitatea extralingvistică și de receptarea ei în diferite societăți și culturi" [Ibidem, p. 435].

Tendinţe actuale în cercetarea traductologică

Ne vom referi, mai întâi, în cadrul acestei secvenţe, la trei dintre lucrările care o au ca autor pe Georgiana Lungu Badea, profesor la Universitatea de Vest din Timişoara. Teza de doctorat, pe care a susţinut-o acolo în 2003, se intitula *Contextul extralingvistic în traducere. Cazul limbilor română și franceză.* Apreciată laudativ la susținerea publică, menționata cercetare doctorală i-a oferit posibilitatea de a cerceta o serie de aspecte ale disciplinelor cu care traductologia se întrepătrunde, ceea ce a dus și la o cunoaștere aprofundată și nuanțată a termenilor analizați. Așa se face că spre finele aceluiași an, 2003, Georgiana Lungu Badea tipărește, la Editura „Orizonturi Universitare" a Universității de Vest din Timișoara, volumul intitulat *Mic dicţionar de termeni utilizaţi în teoria, practica și didactica traducerii*, despre care prof. dr. Georgeta Ciobanu spunea, în *Prefață*, că este „un dicționar mult așteptat, fiind primul material de acest gen în terminografia românească" și reprezentând un act de curaj din partea autoarei, deoarece terminologia traductologiei este, prin excelență, interdisciplinară, ceea ce sporește dificultatea demersului". Într-adevăr, deși practica traducerii are o bogată tradiție în România, teoria și didactica traducerii sunt domenii relativ recente, în faza de dezvoltare în învățământul superior românesc. Nu e mai puțin adevărat însă că autoarea dicționarului se află în situația privilegiată de a fi implicată – prin natura activității profesionale curente – atât în teoria, cât și în practica și didactica traducerii, la care se adaugă și calitatea de cercetător în traductologie.

Cu totul remarcabil este faptul că definițiile formulate pentru termenii din dicționar sunt însoțite de explicații care depășesc cu mult ceea ce în mod obișnuit se referă la explicarea sensului. „Aceste explicații – consideră prefațatoarea – tind să aibă un caracter exhaustiv pentru fiecare termen, abundă în afirmații cu caracter teoretic, argumente, justificări, exemple, citate, trimiteri la alți termeni conecși, dobândind un caracter enciclopedic". Alegerea exemplelor dovedește, într-adevăr, un simț dezvoltat al limbii, o bună cunoaștere a teoriei traducerii și, mai ales, o bogată experiență în practica traducerii. Apoi, preocuparea constantă a autoarei de a oferi echivalente ale termenilor românești și în limbile franceză, engleză, germană sporesc substanțial calitatea lucrării, conferindu-i aspectul unui veritabil lexicon poliglot. O mențiune specială se cere acordată bibliografiei consistente și vaste care a stat la baza realizării dicționarului.

Cea de a doua lucrare a Georgianei Lungu Badea, pe care încercăm a o rezuma aici, se intitulează *Tendințe în cercetarea traductologică,* fiind apărută în 2005 tot sub egida Universității de Vest din Timișoara. Lucrarea tratează probleme specifice teoriei și practicii traducerii, fiind un corolar al activității didactice a autoarei în învățământul superior, în cadrul secțiilor care pregătesc traducători de la Universitatea de Vest și de la Universitatea Politehnică din Timișoara. Totodată, lucrarea constituie și rezultatul cunoștințelor și experienței dobândite în cadrul unor importante stagii de formare sau al participării la manifestări științifice având ca tematică traducerea și traductologia.

Volumul *Tendințe în cercetarea traductologică* este structurat în două părți: *Cercetarea traductologică. Repere teoretice* (pp. 13-85) și *Probleme specifice de teoria și practica traducerii*

(pp. 89-239), urmate de patru *Anexe* (pp. 243-255) care conțin texte traductologice, excerpte din discursuri traductive ale unor scriitori (Baudelaire, Gide, Kundera, Camus, Foarță, Țepeneag), precum și exemple de traducere internă (Rabelais) sau de paratext editorial (Balzac).

La rândul ei, prima parte a lucrării are trei capitole. Primul dintre acestea, intitulat *Despre traductologie,* definește obiectul de studiu al traductologiei (traducerea) și statutul acesteia. Încercând să explice dacă traducerea este artă, știință sau tehnică, Georgiana Lungu Badea ne propune următoarea definiție: „Traducerea, ca proces, se înscrie, firesc, în cadrul lingvisticii, este o operație științifică și nu una artizanală, dar, ca rezultat, se poate înscrie și în literatură, estetică, textologie, stilistică etc., deoarece problemele și dificultățile de traducere au un spectru larg, mergând de la aspectele practice la cele estetice" [7, p. 13]. Într-adevăr, traducerea se înscrie într-o cultură care depășește lingvisticul, fiind o activitate complexă, dependentă de aspecte interculturale. Anticipând, precizăm că autoarea s-a ocupat și înaintea publicării studiului pe care-l recenzăm aici de enunțurile purtătoare de informații culturale. Așa, de pildă, în „Analele Universității de Vest din Timișoara", Seria Științe filologice (XXXIX, 2001, pp. 367-383) a publicat o cercetare cu titlul *Culturemele între conotații și aluzii culturale. Încercare de definire a conceptului de culturem*, iar teza de doctorat, din 2003, se intitula –cum am mai spus – *Contextul extralingvistic în traducerea culturemelor. Cazul limbilor franceză și română.*

Un alt obiectiv al lucrării *Tendințe în cercetarea traductologică* îl constituie sistematizarea orientărilor traductologice românești, identificarea și stabilirea problemelor specifice de traducere prin propunerea câtorva modele de evaluare a traducerii, de abordare și de rezolvare a problemelor de traducere.

Într-un alt capitol sunt prezentate teoriile asupra traducerii, fiind menționate cele mai relevante studii care privesc traducerea în relație cu alte domenii. În acest context, autoarea ne oferă și o clasificare a teoriilor traducerii:

- teoria traducerii inspirată de teoriile literare și studiile culturale;
- teorii ale traducerii inspirate de semiotică;
- teorii ale traducerii de tip lingvistic (teoriile întemeiate pe contrastivitate, cele structurate pe lingvistica textului – funcționalismul, teoria interpretativă a traducerii, teorii ale traducerii marcate de psiholingvistică).

În sfârșit, cel de al treilea capitol este intitulat *Perspective traductologice românești.* Autoarea grupează cercetările românești dedicate traducerii în funcție de obiective, pe patru axe de cercetare, stabilite pe criteriul diacronic și comparativ, a cincea fiind destinată tezelor de doctorat. Concluzia autoarei este că teoriile traducerii se determină reciproc și sunt cântărite, ca și traducerile, după gradul de adecvare, de valabilitate adjudecat, în funcție de nivelul de generalitate sau de particularizare enunțat" [Ibidem, p. 85].

Spre deosebire de prima parte a lucrării, partea a doua cuprinde patru capitole, în care se tratează probleme specifice de teoria și practica traducerii. În capitolul întâi este prezentată tipologia textelor în funcție de domeniu (text administrativ, juridic, comercial, științific etc.), de gen (raport, prefață, manual, roman, nuvelă etc.), fiind analizate succint caracteristicile textelor de tip argumentativ, explicativ, informativ, descriptiv și narativ. Tot în capitolul întâi este inclusă și o *tipologie a traducerilor* care se află în corelație cu tipologia textelor. În funcție de rezultatul procesului de traducere (de aprecierea produsului finit) autoarea distinge următoarele tipuri de traduceri*: traducere-adaptare, traducere comentată, traducere erudită, filologică, traducere liberă, traducere profesională*. Aceasta din urmă poate avea următoarele subtipuri: *traducere signaletică, traducere rezumat, traducere sinoptică, traducere înregistrată, traducere integrală, traducere selectivă*.

Într-un alt subcapitol, autoarea se ocupă aici de *tipologia echivalențelor de traducere*. Dintre cele mai vehiculate și analizate echivalențe de traducere, Georgiana Lungu Badea alege să definească și să se ocupe de echivalența dinamică (ED), echivalența formală (EF), echivalența funcțională (Efcț), echivalența lingvistică (EL), echivalența paradigmatică (Eprd), echivalența semantică (ES) și echivalența stilistică (E Sti).

Intitulat *Traducerea numelor proprii*, capitolul al doilea analizează cazuri care impun *tratarea numelor proprii drept cultureme*. Este îndeosebi cazul celor care se înscriu în categoria referințelor culturale (sărbători religioase, evenimente istorice, instituții, manifestări sociale, culturale etc.) și traducerea lor impune o strategie comunicativă, o adaptare culturală. Concluzia Georgianei Lungu Badea este, de fapt, o pledoarie pentru o traducere culturală: „un text este format din cuvinte, dar și din cultură. De aceea, traducerea lingvistică și traducerea culturală coexistă" [Ibidem, p. 135].

Următorul capitol, al III-lea, intitulat *Incursiune în istoria definirii conceptului de unitate de traducere*, aduce în discuție aspecte ale segmentării textelor în unități componente, care constituie ipoteze de lucru în procesul traducerii.

În sfârșit, ultimul capitol are ca temă modele de evaluare a traducerii, însoțite de aplicații. Trei sunt metodele discutate aici de autoare: a) analiza monolingvă, de evaluare a calității traducerii; b) metoda comparativă bilingvă (franceză-română) și c) metoda comparativă pluringvă.

Interesant prin aplicațiile propuse, ilustrate prin referiri asupra unor texte recente, este și subcapitolul *Modelul de evaluare a traducerii culturemelor*.

Multitudinea referințelor bibliografice evidențiază o documentare complexă confirmând seriozitatea autoarei și rigurozitatea științifică de care este caracterizată.

Confirmând statutul pe care l-a dobândit actualmente traducerea, studiul *Tendințe în cercetarea traductologică* se adresează în egală măsură traducătorilor și teoreticienilor traducerii. Util și valoros din punct de vedere didactic, studiul Georgianei Lungu Badea constituie o exemplară abordare interdisciplinară, fiind atât un ghid individual de învățare a traducerii, cât și un suport în predarea traducerii.

Un punct nevralgic în traducere: culturemul

Apărut în 2004, tot la Editura Universității de Vest din Timișoara, volumul *Teoria culturemelor şi teoria traducerii* este cea de a treia lucrare aparținând Georgianei Lungu Badea pe care intenționăm să o comentăm în cele ce urmează. Într-o tradițională *argumentație*/*prefață* plasată în fruntea volumului și intitulată *Cuvânt înainte sau despre metodă*, autoarea ține să formuleze explicit ipoteza de lucru, spunând: „Obiectivul acestei lucrări este de a scoate în evidență factorii și parametrii care funcționează complementar în momentul evaluării traducerilor elementelor purtătoare de informații culturale (...). Ideea noastră conducătoare este culturalul exprimat atât în sensurile incluse, cât și în tipul de discurs. Facem referință la anumite capitole ale lingvisticii ce tratează forme de limbaj care includ aluzia culturală: colocațiile, idiomatismele etc. Aceste idei sunt susținute prin exemplele citate și comentate. Astfel, analiza culturemului și a problemelor de traducere pe care le ridică este integrată într-o perspectivă globală a teoriilor traducerii contemporane și situată la confluența mai multor discipline" [8, p. 4]. În același timp însă, autoarea recunoaște că *transferul culturemelor* nu este nici unica dificultate întâlnită și nici cea mai gravă, ci este doar un aspect al cercetării traductologice printre altele, mai puțin studiat până acum. Teoretizarea culturemelor este ilustrată încă din capitolul întâi al lucrării. Identitatea conceptului de *culturem* se materializează din opozițiile binare pe care autoarea le stabilește între acest concept și alte concepte funcționale în traductologie și în lingvistică. În această ordine a argumentației se

înscrie capitolul al II-lea, care este o pledoarie pentru integrarea traducerii într-un proces unitar și interdisciplinar. Conform ipotezei – implicit formulate de semiotica lecturii – câți cititori atâtea lecturi, deci tot atâtea opere, „putem dezvolta o presupoziție similară – afirmă autoarea: câte traduceri atâtea înțelegeri și tot atâtea reflectări ale operei de origine în limba-țintă. Înțelegerea perfectă și traducerea perfectă sunt noțiuni relative. Cea de-a doua depinde de prima, adică de bagajul cognitiv și de subiectivitatea traducătorului, acest cititor intermediar care face să varieze textul-țintă, spre deosebire de textul-sursă care nu variază" [Ibidem, p. 5]. Exactitatea unei traduceri depinde de mai mulți factori, parametri și criterii a căror analiză este efectuată de către autoare în capitolele III și IV ale lucrării, capitole destinate transferului cultural și intenției culturii. „De aceea – conchide Georgiana Lungu Badea – promovăm, în principiu, *traducerea culturală și interpretativă* în detrimentul traducerii literare, adică raportarea la condițiile de producere a sensului (intenții, finalități), dar și la condițiile de receptare a sensului sau la situația traducerii (efecte și reacții dependente și de bagajul cognitiv al receptorului, de orizontul de așteptare, complementele cognitive etc. Pentru că *forma și conținutul sunt indisociabile,* în funcție de finalitatea amintită anterior, pot prevala consecutiv" [Ibidem, p. 7].

La sfârșitul lucrării având ca temă *Teoria culturemelor, teoria traducerii,* Georgiana Lungu Badea a anexat un *Glosar de termeni utilizați în teoria și practica traducerii*, fiind de părere că „glosarea termenilor, definiți succint, constituie o modalitate rezumativă de organizare alfabetică a metalimbajului folosit." Referindu-se apoi la nenumăratele căutări și încercări de a găsi calea pe care a urmat-o în toate cercetările sale din domeniul traductologiei, Georgiana Lungu Badea conchide: „Găsirea centrului de coerență a reieșit nu numai din parcurgerea lucrărilor citate în bibliografie, dar și din reflecțiile derivate din activitatea practică cu studenții și, astfel, am descoperit acest punct nevralgic în traducere: *culturemul*."

Apreciind, în alt context, eforturile de emancipare științifică ale traductologiei, Georgiana Lungu Badea consideră, pe bună dreptate, că traductologii ar trebui să aprecieze arta traducerii și știința traducerii ca fiind neantagoniste și simultan necesare. „Ca urmare – conchide cercetătoarea –, traductologul le va studia în egală măsură. Traductologia bazată pe astfel de premise deschide, cum se observă în studiile recente, drumul cercetărilor inovatoare, dacă nu revoluționare, care deschid granițele strict lingvistice pentru a cuprinde atmosfera care înconjoară și condiționează manifestarea lingvistică (vorbirea, comunicarea)".

Funcția paratextului în actul traducerii

Absent deocamdată din dicționarele explicative ale limbii române (inclusiv din cele de neologisme) – asemeni multor altor vocabule neologice precum *traductologie, glotodidactică* etc. – termenul *paratext* este un cuvânt compus prin derivare de la *text* plus prefixul *para,* care în greacă înseamnă „pe lângă", „în marginea". Împreună cu compusul său *paratextualitate,* termenul paratext a fost utilizat pentru prima dată, încă în 1982, de către G. Genette, în lucrarea sa *Palimpseste. Literatura de gradul doi,* pentru a desemna un tip de relație intertextuală între textul propriu-zis al unei opere literare (și nu numai) cu o serie de elemente din anturajul acestuia, precum titluri, subtitluri, prefețe, avertismente, introduceri, postfețe, epigrafe, texte de copertă, didascalii, note, ilustrații etc. Toate acestea acționează asupra cititorului creându-i așteptări și facilitând lectura. În acest sens, un teoretician al lecturii, precum Paul Cornea, referindu-se la „discursul de escortă", consideră că „utilitatea prefețelor, îndeosebi a celor explicative și situative, e indiscutabilă: ele pun în temă, orientează, instituie un cadru stimulativ de contextualizare, fixează locul și profilul operei în, respectiv, topologia și tipologia literaturii,

preconizează căi de acces și asocieri fertile" [9, p. 135]. O definiție, pe cât de exactă, tot pe atât de completă, a paratextului ne oferă Irina Condrea, de la Universitatea de Stat din Moldova, în excelentul studiu referitor la *Rolul paratextului în receptarea operei traduse*. „Paratextul, în calitatea sa de text însoțitor, care se referă scrierea de bază – explică autoarea –, reprezintă o entitate neomogenă, diversă atât ca formă și volum, cât și ca destinație, materializându-se în note, comentarii, prefețe, trimiteri bibliografice, indicii etc. De regulă, secvențele paratextuale însoțesc scrierile cu caracter științific, edițiile de texte comentate, tratatele și disertațiile academice și alte lucrări de acest gen" [10, p. 431]. În toate aceste cazuri, paratextul are rolul de a ajuta cititorul oferindu-i informații suplimentare, piste și soluții posibile pentru înțelegerea operei respective. Cu atât mai importantă devine funcția paratextului în cazul operelor traduse, când – după cum spunea cândva Roman Jakobson – „o parte a sensului nu poate fi recuperată prin simpla traducere interlinguală" [11, p. 79], oricât de bine ar suna frazele și oricât de adecvat ar fi limbajul traducerii. Fiindcă – după cum, cu justețe, remarcă Irina Condrea –, în cazul operelor traduse, „la destinatar/ cititor ajung texte care, în marea lor majoritate, nu au fost create în acest „areal lingvistic comun autorului și publicului" și, înainte ca o operă să nimerească la lectorul său, ea trece printr-o complexă fază de „ajustare" la acest nou idiom, fiind într-un fel re-creată prin traducere" [10, p. 430]. Într-adevăr, mai ales în cazul operelor de mare rezonanță culturală, simpla transpunere a textului original în altă limbă nu este întotdeauna suficientă, fiind necesară utilizarea unor procedee de explicitare și recuperare a semnificațiilor textuale, cum ar fi prefața, postfața, nota asupra ediției, nota traducătorului, comentariile, notele etc. Toate acestea aparțin categoriei subsumate paratextului, a cărui funcție, în cazul operei traduse, este, în primul rând, aceea „de a menține funcția de suport informativ pentru lector, la fel ca și în cazul textelor științifice sau al exegezelor academice". Pe de altă parte – precizează Irina Condrea – „informația paratextuală are funcție indicinală, deoarece multe note și explicații se referă la fenomene ce reprezintă indicii unei anumite culturi, epoci etc., diferită de cea a destinatarului (cititorului traducerii)" [10, p. 431]. Mai mult decât atât, Irina Condrea consideră, pe bună dreptate, că o parte din notele explicative referitoare la traducere ar putea servi, în perspectivă, la interpretarea textului chiar de către cei care cunosc limba originalului, „deoarece unele noțiuni se învechesc, o serie de cuvinte ies din uz și ceea ce s-a explicat cândva pentru un lector străin devine folositor și pentru o altă generație de cititori autohtoni" [Ibidem, p. 431]. Autoarea își ilustrează aserțiunile cu excerpte din textul romanului *Idiotul*, de Dostoievski, care poate fi decodificat și pus pe deplin în valoare „doar atunci când are un discurs de escortă calificat, care ține cont de mediul lingvistic, cultural și temporal în care va fi receptat", iar aceste comentarii ar putea fi necesare chiar și pentru cititorul rus, „care cu trecerea timpului nu mai folosește o serie de cuvinte și nu mai înțelege unele noțiuni, pe deplin cunoscute în epoca lui Dostoievski" [Ibidem, p. 437].

În concluzie, în calitatea sa de exponent al culturii limbii în care este tălmăcită o anumită operă, doar traducătorul este în măsură să aprecieze care sunt „punctele vulnerabile" pentru cititorii traducerii. „Trecut prin *viziunea* traducătorului – spune traductologul Irina Condrea –, originalul se transformă într-o *versiune,* o *variantă* a textului primar, purtând mai mult sau mai puțin vizibil amprenta respectivei refaceri, și cu cât această amprentă este mai puțin evidentă, cu atât traducerea este mai reușită" [Ibidem, p. 431]. Iar la reușita unei traduceri contribuie, în mod decisiv uneori, calitatea secvențelor paratextuale, întrucât explicațiile suplimentare date de editori și traducători au menirea să scoată în evidență aspectele mai dificile pentru receptare.

Abordarea semiotică în analiza textului tradus

După cum bine se știe, *semiotica* este numele mai nou al disciplinei pe care Ferdinand de Saussure – în *Cursul de lingvistică generală* din 1916 – o numise *semiologie*. Termenul respectiv desemna o vastă știință a semnelor, în care lingvistica și semantica nu erau decât părți componente. Orice domeniu cercetat ca un *sistem de semne* care exprimă idei constituie o ramură a semioticii, cum ar fi, de pildă, limba, literatura, miturile, folclorul, muzica, moda, artele figurative, procesul de învățământ, riturile simbolice etc. În anii ’70 ai secolului trecut, semiotica își lărgește perspectivele teoretice asupra textului, înțeles ca obiect comunicativ. „Cea mai importantă consecință a cercetărilor semiotice asupra literaturii – constată, în această privință, Aliona Grati – constă în reevaluarea noțiunii de *text*. În opinia semioticianului J. Kristeva, literatura există doar ca text. Semiotica literară are ca scop interpretarea sistemului de semnificații ale unui text și codurile sau convențiile utilizate în cadrul acestuia, cu scopul de a permite în înțelegerea lui corectă (decodare)” [12, p. 450]. Așadar, se poate vorbi de semiotică ori de câte ori ne întâlnim cu domenii ale comunicării care funcționează prin emiterea de mesaje subordonate unor coduri. Pentru a cunoaște semnificația mesajului, este nevoie de cunoașterea codului. „Prin urmare – conchide Aliona Grati –, obiectul semioticii este cercetarea felului și condițiilor în care semnificația se construiește pe baza semnelor și codurilor” [Ibidem, p. 450]. Aplicată pe textul literar, semiotica generează un limbaj analitic formalizat, riguros științific. Astfel de modele de analiză a textului, inspirate din abordarea semiotică, au construit, în Italia, cercetătorii M. Corti și C. Segre. La noi, o tentativă îndrăzneață de investigare semiotică a unor opere traduse aparține Victoriei Fonari care, în studiul *Semiotica și metodologia textului literar*, pornește de la premisa că „semnificațiile noi pot fi descoperite datorită opticilor de raporturi dintre semn și interpretare”, situație în care „viziunea poate duce și la o modificare a codului (semantic)” [13, p. 191]. Aventura înțelegerii unui text – consideră autoarea – ține de „corespondența dintre semn și sens”, care poate fi „generatoare de noi semnificații”. „Pentru a găsi o opinie originală și pentru a căpăta o siguranță în cele expuse – afirmă, cu justețe, Victoria Fonari –, cercetătorul trebuie să depisteze semnul, să-i identifice sensul, să-l situeze într-un sistem de referință arhetipală și să-l *traducă* individual în formele comprehensive. Decodificarea va pierde din generalizare, dar va crea un racursiu cu propria optică după structura pe care o alege” [Ibidem, p. 193]. Dintre exemplele cu care Victoria Fonari își ilustrează afirmațiile, ne vom opri doar la cel referitor la traducerea unui roman al lui Aureliu Busuioc în limba cehă. În articolul *Literatura română tradusă în limba cehă*, autorul acestuia, Našinec Jiri, apreciază traducerea romanului *Pactizând cu diavolul*, spunând: „Paradoxal, de cel mai mare interes dintre toate cărțile traduse din limba română în ultimii cincisprezece ani s-a bucurat cartea basarabeanului Aureliu Busuioc, nu prea cunoscut nici la București, intitulată *Pactizând cu diavolul*, care tratează la nivelul destinului individual, destinul acestei provincii a României interbelice, în umbra KGB-ului. Cartea a avut cinci cronici în presă, de la suplimentul literar al „Gazetei economice” până la „Săptămânalul catolic”. Postul de radio Europa Liberă, secția cehă, i-a dedicat acestei traduceri o emisiune de o oră, în cadrul ciclului „Literatura și politica” [Ibidem, p. 190].

Convinsă de adevărul că trebuie „să încercăm să cercetăm semiotic literatura artistică”, inclusiv în ipostaza acesteia de traducere, Victoria Fonari conchide: „Înțelegerea semiotică a unui text necesită nu numai un exercițiu mintal, ci și unul de confruntare cu propria evoluție ale cărei semne suntem. Semnul primește astfel o valoare existențială parvenită anterior din oglinda meditațiilor, a nivelurilor emotive, a valorii reflectate” [Ibidem, p. 193].

Concluzii

În actualul context al unei tot mai intense cooperării internaționale în varii domenii de activitate și, mai ales, al accentuării inerentului fenomen al globalizării, cunoașterea limbilor străine devine, pe zi ce trece, o necesitate tot mai acut resimțită în societate. Generat de aceleași cauze, la care s-ar mai putea adăuga progresul tot mai accelerat al științei și tehnologiei, schimbul de informație între reprezentanții diferitelor culturi și limbi devine, la rândul său, imperios necesar, ceea ce face ca atât didactica învățării limbilor străine, cât și teoria și practica traducerii să se situeze în topul preocupărilor instituțiilor din sfera educației, de la toate nivelele. Nevoia vitală de traduceri e resimțită, din ce în ce mai mult, nu doar de către specialiștii diverselor domenii, ci și de marea masă – tot mai numeroasă – a consumatorilor de cultură…

Complexitatea actului traductiv şi, în general, dificultățile, uneori insurmontabile pentru mulți dintre practicienii traducerilor, ar putea, în anumite circumstanțe, să-i demobilizeze pe unii, ceea ce ar afecta, firește, activitatea din domeniu. Iată de ce se impune – credem noi – o acțiune concertată având ca finalitate formarea continuă a traducătorilor, prioritară fiind perfecționarea și modernizarea metodelor aplicate, precum și actualizarea instrumentelor de cercetare și a conceptelor privind teoria traducerii, cărora – fiindcă trebuiau să poarte un nume, vorba poetului – li s-a spus *traductologie*.

Situată la confiniile unor discipline cu îndelungă existență – precum lingvistica, filosofia limbajului, istoria literaturii, estetica literară, semiologia, arta traducerii etc. – traductologia va surmonta, cu siguranță, handicapul vârstei, devenind una dintre importantele științe ale viitorului…

Referinţe bibliografice:

1. DOINAŞ, ŞT. A. *Despre traducerea fidelă a poeziei*, în *Atlas de sunete fundamentale.* Antologie, prezentări, traduceri şi postfaţă de Ştefan Aug. Doinaş, Cluj-Napoca, Editura „Dacia”, 1988.
2. JEANRENAUD, M. *Traducerea filozofiei, filozofia traducerii. Studiu introductiv* la: Paul Ricoeur, *Despre traducere*, Iaşi, Editura „Polirom”, 2005.
3. ZOICAŞ, L. *Despre fidelitate în traducere*, în *Romano-slavica XLV***,** Editura Universităţii din Bucureşti, 2009.
4. RICOEUR, P. *Despre traducere.* Traducere şi studiu introductiv de Magda Jeanrenaud, Iaşi, Editura „Polirom”, 2005.
5. ZBANŢ, L. şi ZBANŢ, C. *Abordarea textuală a traducerii în viziunea lui Eugeniu Coşeriu*, în *Anuarul de lingvistică şi istorie literară*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2012.
6. COŞERIU, E. *Omul şi limbajul său*, Iaşi, Editura „Polirom”, 2009.
7. LUNGU BADEA, G. *Tendinţe în cercetarea traductologică*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2005.
8. LUNGU BADEA, G. *Teoria culturemelor şi teoria traducerii*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2004.
9. CORNEA, P. *Introducere în teoria lecturii*, Iaşi, Editura „Polirom”, 1998.
10. CONDREA, I. *Rolul paratextului în receptarea operei traduse*, în *Semiotics beyond Limitis. Procedings of the First ROASS Conference*, Bacău, Editura „Alma Mater” Publishing House, 2006.
11. JAKOBSON, R. *Aspects lingvistiques de la traduction*, în *Essay de lingvistique générale, Paris, 1963.*
12. GRATI, A. *Semiotica*, în *Dicţionar de teorie literară*. Ediţia a II-a revizuită şi completată, Chişinău, Editura „Arc”, 2018.
13. FONARI, V. *Semiotica şi metodologia interpretării textului literar*, în *Semiotics beyond Limits. Proceedings of the First ROASS Conference*, Bacău, Editura „Alma Mater” Publishing House, 2006.

DU “MINEUR” AU “MAJEUR” ET VICE VERSA : L’IMAGINAIRE AXIOLOGIQUE DES TEXTES CIORANIENS TRADUITS EN FRANÇAIS

CZU: 81`255.4:821.135.1=133.1 DOI: 10.5281/zenodo.6520201

Oxana CĂPĂȚÎNĂ
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0002-8973-630X

Traducerea reprezintă o modalitate de abordare a relației lui Cioran cu România, fără a cădea victimă a replicilor sale provocatoare sau a-i depăși narațiunea complicată. Dacă Cioran a refuzat în mod categoric să vorbească despre scrierile sale românești, criticii occidentali nu au ezitat, la rândul lor, să-i urmeze exemplul. Pentru unii era dificil de imaginat de ce i-ar păsa cuiva de cultura românească «minoră», în primul rând. Observăm, totuși, o predilecție a lui Cioran pentru extinderea intuiției dobândite de traducător, care se raportează nu numai la textul propriu-zis, ci și la autor. Cioran consideră că o traducere este o judecată de valoare, un comentariu, o oglindă în care autorul poate lesne contempla erorile minții sale. Și deci, o traducere ne trădează mai mult decât ne trădează textul.

Interesul lui Cioran pentru traducere este motivat și de ideea identității. Utilizarea frecventă a pronumelui „noi” reprezintă o conexiune între poziția sa teoretică față de transferul traductologic și textele sale traduse sau traducerile făcute de el în alte limbi. În aceste corpusuri, autorul se regăsește în multiple roluri suprapuse: persoana întâi (plural) este autorul, dar și traducătorul. Iar identitatea românească transpare, volens nolens, în mesajele sale franceze, denotând clemență și noblețe, de această dată.

***Cuvinte-cheie**: imaginar axiologic, identităţi "minore" şi "majore", transfer traductologic, axă identitară, plurivocitatea traducerii cioraniene, atenuarea mesajului tradus.*

FROM “MINOR” TO “MAJOR” AND VICE VERSA: THE AXIOLOGICAL IMAGINARY OF CIORANIAN TEXTS TRANSLATED INTO FRENCH

Translation represents a way to approach Cioran's relationship with Romania, without falling victim to his provocative remarks or ironing out his complicated narration. If Cioran himself was hesitant to talk about his Romanian writings, Western critics in turn hastened to follow his example. Some critics have found it hard to imagine why anyone would care about Romanian “minor” culture, in the first place. Other comments on the translation process underline its importance for Cioran. For example, the insight gained by the translator extends not only through the text under consideration, but also towards the author. Cioran was thinking that translation is a judgment, a commentary or a mirror where the author can contemplate, at his ease, the faults of his mind. So, a translation betrays us more than it betrays our text. Therefore, Cioran's interest in translation is like a place where one gets an idea of identity. The use of "we" in his fragmented texts links his theoretical position to the current state of Cioran's translated texts, where he finds himself in multiple overlapping roles: the first person plural is the author, but also the translator. But his Romanian identity appears, volens nolens, in his French messages, denoting clemency and nobility, this time.

***Keywords**: axiological imaginary, "minor" and "major" identities, translational transfer, identity axis, plurivocity of cioranian translation, attenuation of the translated message.*

Dans ses écrits et interviews, Cioran a fréquemment évoqué une scène dans laquelle il renonçait catégoriquement au roumain comme langue et à la Roumanie comme pays. En 1947, Cioran traduisait du Mallarmé en roumain, avouant pourtant : « à un certain moment, j’ai compris l'absurdité et l'inutilité de mon effort. Mon pays a cessé d’exister et ma langue aussi » [1, p. 23] Certains exégètes trouvent que « Cioran s'est détourné du roumain avec suffisamment de conviction pour se livrer à l'étude intense des moralistes, ces vieux maîtres du style, à travers de multiples brouillons de son premier livre en français. » [2, p. 67]. Mais, aussi convaincant qu'il soit – cet argument n’est pas pertinent pour transmettre directement l’attitude axiologique de Cioran envers sa langue et sa partie. On se rend donc facilement compte que l’apatride métaphysique n'abandonne

jamais le roumain ou la Roumanie et qu'il les met toujours sur des échelles quantifiables par rapport aux autres langues et cultures.

Il a longtemps maintenu une correspondance dans cette langue avec ses parents et son frère, enrichissant, en même temps, ses lettres adressées aux amis, d'expressions roumaines. L'auteur a corrigé ensuite (1969) la version retraduite en français de son recueil roumain « Lacrimi și Sfinți», en cotraduisant le même livre en 1985. En 1992, âgé de quatre-vingt-un ans, Cioran a accordé une longue interview à la télévision roumaine, dans sa langue maternelle. Son implication est de même politique : il fournit des efforts soutenus, pour faire sortir Constantin Noica de la prison. Alors, plutôt que de voir une rupture entre la conscience roumaine et celle française de Cioran, il faudrait y saisir un moment où les langues de la Roumanie et de la France se juxtaposent dans le récit de la rupture. Les maintes reprises cioraniennes des évènements de l'histoire indiquent la persistance d'une certaine version de la Roumanie, partout et toujours, dans ses écrits.

Cioran évoque une préoccupation majeure pour sa Roumanie « mineure », petite, lointaine. Il résumera plus tard sa vision sur « le pays mineur » d'avant la Seconde Guerre mondiale dans le fragment : "le sentiment d'être tout et l'évidence d'être rien » (cité, comme on le verra, de Paul Valéry) [3, p. 77]. La phrase proprement dite démontre le standard du majeur engendrant la frustration pour le mineur. Cioran a partagé son complexe d'infériorité avec d'autres intellectuels roumains, dont beaucoup ont participé au mouvement légionnaire fasciste, ce fait étant mentionné, à plusieurs reprises, dans beaucoup d'ouvrages biographiques, dont ceux de Leon Volovici [4, p. 45-59], Alexandra Laignel-Lavastine [5, p. 28-49] et Marta Petreu [6, p. 14- 65].

Le livre troublant et sensationnaliste « Schimbarea la față a României » est le texte politique le plus fanatique de Cioran, par son appel strident à une révolution roumaine. Dans ce recueil, initialement publié en 1935, il accuse la Roumanie de son manque de production culturelle, de volonté nationale ou d'intuition, bref, de l'absence d'un « *statut majeur* ». « Les Roumains ont vécu pendant des milliers d'années comme des légumes » [7, p. 142]. Le livre est obsédé par le peu d'importance de la nation roumaine, une hypostase qu'il ressent, lui-aussi, avec tant d'acuité, comme le transmet la phrase la plus célèbre du livre : « La fierté d'une personne née dans une petite culture est toujours blessée. Ce n'est pas du tout confortable de naître dans une nation de seconde main » [7, p. 148].

« Schimbarea la față a României" plaide constamment pour que le pays fasse un "saut historique". Cioran parle d'« une Roumanie avec la population de la Chine et le destin de la France » [7, p. 66]. Ce qui distingue alors le livre de Cioran c'est l'alarmante extrémité de ses méthodes suggérées : «Terreur, meurtre, sauvagerie, malhonnêteté . . . si elles aident à l'ascendance, ce sont des vertus. Tous les triomphes sont moraux », écrit-il dans un fragment, et plus tard : « tous les événements ont été sanglants. Les taches rouges font briller l'histoire. La douleur est la substance du devenir » [7, p. 48]. Ce désir sanguinaire de créer un profil international pour son pays offre une version extrême du grand imaginaire national, justement dans sa description de la Roumanie comme désespérément « *mineure* ».

Il n'est pas étonnant que Cioran, s'étant rendu compte plus tard de la laideur de ses idées, ait décidé d'abandonner le Soi roumain. Petreu a retracé ses expressions du regret, aussi codées et obliques soient-elles, tout au long des écrits français et Cioran lui-même a supprimé les pages antisémites de la variante du texte roumain, republiée en 1990, les qualifiant de « prétentieuses et stupides. »[6, p. 82]. Nombreux étaient ceux qui ont tâché de trouver les motifs du rejet du fascisme par Cioran - la simple expérience de l'exil, l'absence d'un public français désireux de lire un matériel fasciste, ou l'exécution de l'ami de Cioran, Benjamin Fundoianu (Fondane), à Auschwitz. Il faudrait supposer alors que les motifs sont multiples.

Mais, ce qui est intéressant pour nous, dans ce contexte, c'est que, tour à tour de *majeur* en *mineur,* la traduction joue un rôle important. Dans une lettre de 1947, au retour du fameux voyage à Offranville, Cioran écrit à son frère Aurel (en roumain) : « À bien des égards, je ne suis pas le même. J'ai changé un peu mon point de vue sur les réalités « historiques ». Il semble parfois ridicule que j'aurais pu écrire « Schimbarea la față… » - ceci ne m'intéresse plus. » [1, p. 91].

Alors, derrière l'histoire de la traduction de Mallarmé se cache le ridicule de l'imaginaire national antérieur de Cioran. Comme le mentionnent les auteurs cités plus haut, la traduction se déplace au centre de l'imaginaire du sujet, à mesure que la « grande » nation recule. Compte tenu de l'extrémité de la position précédente de Cioran, il n'est pas surprenant qu'il ne suive pas un cours aussi direct du *majeur* au *mineu*r comme l'a fait Blaga, qui a élaboré une nouvelle position, en une décennie, ou même Noica, qui a révisé la sienne entre les années 1950 -1970.

Cioran, attiré et repoussé, en même temps, par le *majeur*, ne prôna pas immédiatement le *mineur*. Au contraire, la relation compliquée de Cioran avec la Roumanie moderne, l'idée de son propre passé roumain n'étaient pas articulées jusque dans les années 1980, où il a renoué avec un texte publié une année après « Schimbarea la față ». Il s'agit de la lutte contre le mysticisme, trouvant sa place dans « Lacrimi și sfinți » - constituant une représentation littéraire de son nouvel imaginaire national (cotraduction de Cioran, avec Sanda Stolojan [8]). Cioran aborde ainsi sa Roumanie de la manière la plus approfondie possible, et avec le plus grand degré d'ambivalence, dans la traduction.

La traduction représente un moyen d'aborder la relation de Cioran avec la Roumanie, sans être victime de ses propos provocateurs ou aplanir son récit compliqué. Si Cioran lui-même hésitait de parler de ses écrits roumains, les critiques occidentaux se sont empressés, à leur tour, de suivre son exemple. Certains critiques, semble-t-il, ont trouvé difficile d'imaginer pourquoi quelqu'un pourrait s'intéresser à la culture roumaine, en premier lieu. Une version extrême de l'effacement apparaît dans l'essai de Susan Sontag qui a présenté Cioran aux lecteurs américains : « Il peut être pertinent de rappeler que Cioran est né (en 1911) en Roumanie, dont la quasi-totalité d'intellectuels expatriés distingués ont été soit apolitiques, soit ouvertement réactionnaires; et que son seul autre livre, outre les cinq recueils d'essais (en français), est une édition des écrits par de Maistre (publiée en 1957), dont il a écrit l'introduction et a choisi les textes. » [9, p. 7-29]. On ne sait pas si Sontag pensait aux livres roumains de Cioran, car, il paraît qu'elle ne les reconnaissait pas. Elle semble plutôt invoquer cette référence indirecte à la politique comme moyen, d'une part, d'expliquer son intérêt pour Joseph de Maistre et, d'autre part, pour fermer l'intérêt pour la Roumanie, la présentant comme une nation aveuglée de réactionnaires. Sontag a réitéré cet effacement à d'autres occasions, affirmant qu' «il est venu en France à 19 ou à 20 ans, sans jamais avoir écrit une ligne en roumain » [9, p. 7-29].

L'exégèse de Sontag incarne le puissant récit *centre-périphérie* de la réception occidentale de Cioran, où Paris est supposé être le centre de gravité de l'œuvre littéraire. La compétence de Cioran en français est à la fois exceptionnelle et inattendue. Il devient particulièrement acceptable pour *l'hypothèse majeure du centre parisien* [9, p. 7-29]. Cette histoire nous invite à imaginer le dévouement du locuteur périphérique aux œuvres canoniques françaises. Ce qui est valorisé alors c'est le virage de l'anonymat vers la centralité.

Le mythe d'une nation d'intellectuels réactionnaires distingués nourrit d'espoir le récit de la centralité. Si l'on croit que les écrivains veulent quitter "naturellement" leur petit pays d'origine, n'est-il plus facile de croire qu'ils le font également pour échapper à la politique sectaire ? Un cas exemplaire est fourni par « La République Mondiale des Lettres » de Pascale Casanova [10], et il mérite qu'on s'y attarde. Même après des travaux de Petreu [6] ou de Zarifopol-Johnson [11, p. 222-

223] qui cherchent à dépeindre la complexité du contexte roumain, la lecture de Cioran par Casanova offre un imaginaire plat de la Roumanie, dans une lecture typique des flux culturels internationaux — typique- c'est-à-dire pour scruter la perspective du *majeur*. Cioran sert d'exemple d'évasion de la « misère littéraire », titre de la première sous-section du chapitre qui traite des « petites littératures » : « La structure inégale qui caractérise le monde littéraire oppose les grands espaces littéraires aux petits et place souvent les écrivains de petits pays dans des situations à la fois tragiques et insupportables. Il faut le souligner une fois de plus que l'adjectif « petit » est utilisé ici dans un sens précis pour signifier littéralement « privé de. » [10, p. 346]. Pour Casanova, tous les écrivains des petites littératures rêvent de la reconnaissance des grands centres littéraires. L'écrivain provenant d'une petite nation se concentre sur l'assaut du centre, préoccupé par le dilemme entre adopter complètement les normes du centre ou faire découvrir les différences de sa littérature d'origine. La position de Casanova révèle l'esprit majeur des écrivains des petits pays : leurs rêves de grandeur peuvent être atteints dans les métropoles uniquement. Pourtant, il existe d'autres options, moins extrêmes. Pour analyser différemment *le mineur*, il est suffisant de révéler les affirmations contraires à celles de Casanova, en démontrant que la "République Mondiale des Lettres" ne parvient pas à s'élever au-dessus des apologies pour une hégémonie culturelle centralisée.

Lorsque Casanova se tourne vers Cioran, elle est induite en erreur par son hypothèse que les écrivains aspirent au centre et regrettent la périphérie. Il suffit de lire les textes que Cioran a écrits en français, comme son autoportrait de 1949 : « Nous, les jeunes de notre pays, nous vivions de folie. C'était notre pain quotidien. Notre pays, situé dans un coin de l'Europe, étant méprisé et négligé par le reste du monde….on voulait attirer l'attention sur nous -mêmes. » [1, p.89].

Le texte de Cioran n'est pas si linéaire ; plutôt que d'assimiler son écriture française au désir de mettre en évidence tout ce qui est roumain, il critique, en français, la position *mineure* de la Roumanie. Cioran ironise. Casanova ne semble pas comprendre le changement : « Ayant essayé sans succès de travailler pour le « salut national » — c'est le thème omniprésent de tous ses premiers écrits — Cioran cherchait ainsi son propre salut à Paris. Cette caractérisation radicale pourrait être possible du point de vue élevé d'une ville comme Paris. De cette distance, toute carrière roumaine apparaît « infructueuse » [10, p. 90]. Pourtant, nous n'avons aucune indication que Cioran aurait quitté la Roumanie à la suite d'un échec avec son roumain.

En abordant les thèmes des écrits roumains de Cioran, Casanova interprète un peu différemment le message de l'écrivain. Elle semble trop prête à relier son dégoût à son Départ. Peut-être accidentellement, cette vue majeure de Cioran accompagne une dissociation de la Roumanie et traduction : « C'était en quelque sorte la malédiction d'une origine obscure, la colère de devoir écrire dans une langue presque non traduite, la frustration de ne pouvoir revendiquer aucun « destin » grandiose de la nation, l'humiliation de devoir se soumettre aux caprices des personnes qui ont conduit Cioran d'une implication politique active à une dénonciation hautaine » [10, p. 267]. La confusion réside ici dans le dégoût de Casanova pour le politique comme apolitique. Loin d'être les raisons pour lesquelles Cioran a abandonné la politique, les termes de sa liste constituent la rhétorique de son engagement politique. Induite en erreur par l'image de la France salutaire pour Cioran, elle interprète mal son paradoxe : son nationalisme a pour contenu la frustration. Cioran n'était pas détourné du fascisme par l'absence d'un « destin national grandiose » [10, p. 70] ; plutôt le contraire : sa passion pour le mouvement légionnaire découlait directement du sentiment de vouloir combler ce manque.

En fait, le fascisme de Cioran est l'exemple le plus clair de l'importance majeure de ses premiers travaux ; son rêve que la Roumanie ait « le destin de la France et la population de la Chine » est évocateur. Exactement à l'opposé de ce que décrit Casanova, Cioran a déménagé d'une perspective *majeure* en Roumanie à une perspective *mineure* en France. Mais, une fois dans la capitale culturelle, Cioran s'est retrouvé dans une situation encore plus incertaine que celle du pays qu'il a quitté : « Je suis un spécialiste des obsessions. Nul ne les a vécus plus pleinement que moi. Je sais trop bien ce qu'une idée peut te faire, jusqu'où elle peut te mener, comment ça peut te traîner et te noyer, je sais comment ça peut te pousser à la folie dangereuse, l'intolérance et l'idolâtrie qui te traquent, la sublime effronterie à laquelle elle te soumet, que tu le veuilles ou non. . . . Est-ce que c'est moi qui ai écrit que je voulais trouver dans [mon pays] le destin de la France et la population de la Chine ? Quelle folie ! » [12, p. 1150].

Cioran ne devient pas simplement « plus français que les Français » [10, p. 249] ; il maintient plutôt le contact avec la Roumanie, en culpabilisant pour ses idées roumaines, en socialisant avec la communauté roumaine exilée, en écrivant des lettres à son frère et à ses amis en Roumanie.

La relation continue de Cioran avec la Roumanie doit être modélisée tantôt comme une rupture complète avec le pays, tantôt comme une re-roumanisation facile de ses œuvres françaises - comme un simple prolongement d'idées (fascistes ou non) ; chaque hypostase de l'écrivain contribue à tracer les contours de l'idée majeure nationale. Nous devrions imaginer Cioran, plutôt, à l'intersection de plusieurs lieux, un site qui ressemble à la version de Blaga de la nation mineure. La relation de Cioran avec Constantin Noica, qui a commencé en Roumanie et s'est poursuivie par correspondance et visites jusqu'à la mort de Noica en 1987, relation qui a inspiré de fréquentes références à Noica [13, p.58-143] dans les œuvres françaises de Cioran, offre un cadre particulièrement fécond à la réflexion sur Cioran et son imaginaire national.

Leurs liens sont renforcés par des oppositions assorties, des symboles découlant de la différence entre Păltiniş et Paris. La nation d'avant-guerre de Noica est équilibrée, tandis que celle de Cioran est apoplectique. La philosophie de Noica est marquée par la précision herméneutique, la logique et l'optimisme, même après ses années de prison. La philosophie de Cioran présente des aspects extravagants, adoxes, empreints de scepticisme et de rancœur, même après sa renommée mondiale, acquise à Paris. Noica est resté en Roumanie, et sa femme et ses enfants sont partis. Cioran a laissé son frère et ses parents en Roumanie en 1937, y revenant une seule fois, très vite, en 1941. Lorsque Noica visitait Cioran en 1972, le dernier écrivait dans son carnet que cela lui semblait « comme la rencontre de deux fantômes. » En même temps, le journal de Noica enregistrait précisément l'impression inverse : « J'ai été submergé par les larmes : je vivais le réel. Je rencontrerais des êtres réels pendant toute ma vie - pas seulement des êtres possibles - et avant eux, moi-même, je dois être réel. » [13, p. 58-143] Noica appelait Cioran « l'ami auquel je tiens le plus » [13, p. 58-143] ; et Cioran, dans le titre d'un essai de 1960, nommait Noica "l'ami lointain" [1, p. 207], « Dinu". Les liens biographiques, thématiques et émotionnels entre ces deux personnalités sont importants pour comprendre la relation de Cioran avec la Roumanie, pendant son exil métaphasique. En particulier, l'intérêt continu de Cioran pour Noica et pour la Roumanie ouvre une perspective favorable sur le réexamen du nationalisme de celui-ci par rapport à la traduction.

Noica est un personnage majeur des œuvres françaises de Cioran, apparaissant sous des noms variés : « l'ami lointain », « D. », « Dinu » (surnom de "Constantin"), ou "X". Nous savons également qu'Emil Cioran est resté préoccupé par le sort de son frère, Relu. Tout comme Noica, celui-là a été emprisonné, pour les ainsi dits liens avec les associations « fascistes » et avec Cioran en particulier. Émile Cioran a aidé, en même temps, la femme de Noica, Wendy Mouston, à

collecter des fonds pour le voyage de son mari dans l'Ouest. Si Cioran est resté silencieux pendant l'emprisonnement de Noica, comme Eliade d'ailleurs, il l'a fait parce qu'il savait que le gouvernement roumain était au courant de leur relation. Ainsi, tout soutien public aurait été contre-productif, et pour tous : le régime communiste aurait pu profiter de cette occasion, pour attribuer les travaux de Cioran et d'Eliade au parti fasciste. Cette attitude passive, résultant du désir antérieur de Cioran d'atteindre le *majeur*, est une leçon en soi sur le manque de pouvoir du *mineur*.

Cioran écrivait dans son journal, le 12 février 1962, « Quelle erreur de répondre aux lettres de Dinu. Je lui ai écrit par pitié pour sa solitude, et par devoir envers un ami. Sans le vouloir, j'ai fourni des armes contre lui, contribuant à sa chute. » [1, p. 67]. Les problèmes de Noica avec le nouveau régime sont devenus, au fil des années, un fardeau lourd à porter par la conscience de Cioran, et à travers Noica, Cioran a affronté ce qu'était devenue sa Roumanie.

Noica personnifiait, pour Cioran, la présence de son passé, mais comme il est typique pour Cioran, son passé n'est jamais individuel ; au contraire, on a tendance, constamment, d'évoquer dans ce contexte toute la Roumanie, un passé national. Ce passé peut se situer autant dans la biographie de Cioran que dans l'histoire textuelle des écrits français. Par exemple, Cioran évoque Noica dans un passage du recueil « De l'inconvénient d'être né » : « D. est incapable d'assimiler le Mal. Il reconnaît qu'il existe, mais ne peut pas l'incorporer dans sa pensée. S'il devait sortir de l'enfer, il ignorerait ce qui l'entoure, tant il est distant de ce qui lui fait du mal. Des épreuves qu'il a endurées, on cherche en vain la moindre trace dans ses idées. » [14, p. 169]. Ou encore : « X m'insulte. Je m'apprête à le gifler. Réflexion faite, je m'abstiens. Qui suis-je ? Quel est mon vrai moi : celui de la réplique ou celui de la reculade ? Ma première réaction est toujours énergique ; la seconde, flasque. Ce qu'on appelle « sagesse » n'est au fond qu'une perpétuelle « réflexion faite », c'est-à-dire la non-action comme premier mouvement. » [14, p. 10].

Mais ce qui est plus clair, c'est la façon dont les termes philosophiques de Noica s'avèrent être particulièrement aptes à décrire l'image de Cioran et de la Roumanie dans sa traduction, comme travail de construction identitaire. Ils permettent de décoder, par exemple, les répétitions de Cioran, dont il parle dans une interview sur l'histoire d'Offranville » [15], de manière différente : il s'agit d'une Roumanie « lointaine », reconstruite dans la pensée de Cioran, comme marque du nouvel imaginaire de la nation, transposé, cette fois-ci par des diminutifs. L'histoire, on l'a vu, ne marque pas de rupture dans la biographie de Cioran. Plutôt, cette distanciation de son pays nourrit le récit d'une *Roumanie lointaine,* apparaissant dans les traductions françaises comme marque d'attitude loyale envers un espace impossible à apprivoiser. La Roumanie de Cioran est une expérience particulièrement intime de la distance, celle qui suit les recherches herméneutiques/métaphysiques de Noica sur les mots roumains et la grammaire, publiées sous le nom de « Rostirea filosofică românească » [16] (La façon de parler philosophiquement en roumain). En réponse au travail de Noica, Cioran regrette de ne plus avoir une langue aussi riche que le roumain. Dans une lettre à Noica en 1970 [1, p. 90], il évoque une idée de son ami « qui depuis quelque temps m'a semblée extravagante, voire insensée : que l'existence n'est possible qu'au sein de son propre groupe ethnique. » Il envisageait l'idée qu'il n'y a pas d'être essentiel ; au contraire, on est toujours situé au sein d'un groupe, parlant une langue, partageant la même histoire et géographie. Cioran a fait en sorte de désamorcer le vocabulaire national de Noica, le comparant à son message de « Schimbarea la față a României », un livre de jeunesse, critiqué par Noica et parfois par Cioran-même. Il a insisté sur ce point, dans une autre lettre :

« Cela dit, aussi caustique que je sois envers moi-même ou envers notre génération, nous ne tenons toujours pas que nous avons le droit de surestimer les jeunes, ceux dont tu disais, il n'y a pas

longtemps, qu'eux seuls méritaient Eminescu. Enthousiaste, quelque chose - je ne sais pas trop quoi - me dit que tu l'es aussi. En tout cas, nous - et je pense à la jeune génération d'avant la guerre – nous aurions pu faire une grande, incontestable et retentissante erreur. Les nouveaux venus devront aller aussi loin dans la réussite. Comme nous l'avons fait dans l'échec. » [1, p. 99]. Ces questions roumaines ont continué à hanter Cioran, alors même qu'il explorait les possibilités d'une forme d'être roumaine.

Cette variation sur *le mineur* inspire la cotraduction par Cioran de « Lacrimi şi sfinţi » [17], livre dénommé par l'auteur, une année avant, « lointain »: « Lacrimi şi sfinţi…C'est mal écrit (et en transylvanien, pas en roumain), et c'est si lointain… » [1, p. 88]. Cette utilisation du même « lointain », pour décrire la Roumanie, le livre roumain et son ami roumain inspire un éloignement tacite, persistant dans la traduction française, reprise avec tant de subtilité par Sanda Stolojan : « Je songe à une herméneutique des larmes, qui tenterait de découvrir leur origine, ainsi que toutes leurs interprétations possibles. Afin d'aboutir à quoi ? À comprendre les sommets de l'histoire et à nous dispenser d'« événements », puisque nous saurions à quels moments et dans quelle mesure l'homme a réussi à s'élever au-dessus de lui-même. » [18, p. 47]. En roumain, le message cioranien apparaissait plus véhément et saccadé, donc pas si « éloigné » du point de vue de la perception des faits : « Mă gândesc la o hermeneutică a lacrimilor, care ar încerca să le descopere izvoarele, dar și toate interpretările posibile. La ce s-ar ajunge? Am pricepe toate culmile istoriei umane și ne-am putea dispensa pentru totdeauna de « evenimente », știind absolut totul. Am ști, adică, de câte ori în decursul vremurilor, omul a ieșit din sine și până unde s-a ridicat, în această depășire vertiginoasă. » [17, p. 55]. « Lacrimi şi sfinţi » est le premier texte roumain de Cioran, publié en France ; une édition en roumain est parue aux Éditions l'Herne, en 1972. « Des larmes et des saints », publié en 1986, est le premier de ses livres roumains, traduit en français. Alors que la traduction est attribuée à Sanda Stolojan, son journal enregistre de nombreuses implications dans le travail, de l'édition finale à la révision du texte. Sans diminuer le travail de traduction de Stolojan, nous pouvons nous concentrer sur les faits révélés par la réécriture de Cioran.

Dans sa cotraduction de « Lacrimi și Sfinți », Cioran a donné une représentation littéraire à son imaginaire de la Roumanie *mineure*. Il est confronté à une situation unique dans la transformation de son texte roumain. Il ne peut plus compter sur le récit de la rupture absolue avec la Roumanie, puisqu'il travaille, littéralement jour et nuit, à la jonction de ses deux textes, langues et origines. Il se trouve incapable de simplement présenter, comme dans une exposition de musée, la version de 1937 de son livre. Comme il a écrit à propos du livre en 1972, « J'avoue que j'ai des sentiments contradictoires à propos de ce produit de l'époque où je faisais partie de « la jeune génération » : je ne peux ni le rejeter ni l'accepter » [1, p. 183]. Trop motivé par son imaginaire national, pour ignorer le texte et trop conscient du fanatisme qui a inspiré l'original, Cioran s'est servi de la traduction pour donner expression de sa vision actuelle de la Roumanie. L'opération radicale qu'il a effectuée sur le texte serait peut-être mieux comprise comme une expression de sa distance de la Roumanie et son auto-identification par la délimitation. Dans ce texte, il trouve l'expression littéraire de sa compréhension révisée de la Roumanie à la fois diminutive et précieuse - c'est-à-dire une expression de son imaginaire national *mineur*.

L'expérience de traduction pour Cioran était intimement liée à sa séparation de la Roumanie, ce fait étant mieux illustré par la réutilisation constante de l'épisode sur le voyage à Offranville [1], en tant que récit de rupture. Contrairement à Blaga et Noica, Cioran n'avait pas de corpus de traductions des éditions d'avant-guerre. Au lieu de cela, il a commencé à traduire à l'étranger : en roumain du français (Mallarmé), vers le français et l'anglais (Eminescu roumain) et en français, à

partir de l'anglais, pour compléter ses revenus. Cioran a rencontré ses traducteurs italien et espagnol, pour revoir leur travail, et dans une remarquable rencontre littéraire, Cioran a passé en revue chaque page de la traduction allemande de Paul Celan du « Précis de décomposition. » [19].

Mais, sans tenir compte de cette vaste expérience, les commentaires publics de Cioran sur ses traductions étaient rares et il n'a jamais signé ses traductions. Ses quelques commentaires montrent une ambivalence à propos des pratiques de traduction, fortes et persuasives. En réfléchissant à son travail de cotraduction (avec Celan), il est revenu sur son trope de la traduction comme moment de rupture : « Les problèmes vertigineux de la traduction m'étaient étrangers à l'époque et j'étais loin d'en mesurer l'ampleur. Même l'idée qu'on puisse y avoir un intérêt engagé paraissait plutôt extravagante. Je devais vivre un renversement complet et, des années plus tard, on viendrait à considérer la traduction comme une entreprise exceptionnelle, un accomplissement presque égal à celui de la création de l'œuvre. Je suis sûr, maintenant, que le seul à comprendre un livre à fond est celui qui s'est donné la peine de le traduire. » [1, p. 39].

D'autres commentaires sur la traduction soulignent son importance pour Cioran. Par exemple, la perspicacité acquise par le traducteur s'étend non seulement à travers le texte considéré, mais aussi vers l'auteur. Cioran écrivait en 1971 : « Une traduction est un jugement, un commentaire ; c'est un miroir où l'auteur peut contempler, à son aise, les défauts de son esprit. Une traduction nous trahit, plus qu'elle trahit notre texte. » [1, p. 132].

L'intérêt de Cioran pour la traduction est comme un lieu où l'on se fait une idée de l'identité. L'utilisation de "nous" dans le passage relie sa position théorique à l'état actuel de la traduction de Cioran, où il se retrouve dans de multiples rôles qui se chevauchent : la première personne du pluriel ou l'auteur, mais aussi le traducteur.

« Lacrimi şi sfinţi » trahit une inquiétude majeure sur le *« mineur* » manque de signification de la nation. Plus que dans son contenu, cette angoisse est transmise à travers la bibliographie du livre et sa portée encyclopédique. Dans la préface à sa traduction anglaise, Ilinca Zarifopol-Johnston [11, p. 222-223] attire notre attention sur la façon dont "the free and easy colloquial and lyrical style, studded with striking metaphors, and the personal, intimate, alternately tongue-in-cheek and vehement tones mask the extent of the text's erudition, its bookishness." (Le style libre et facile, familier et lyrique, parsemé de métaphores saisissantes, ainsi que la tonalité personnelle et intime, à la fois ironique et véhémente, masquent l'étendue de l'érudition du texte, son caractère livresque…- notre traduction).

Si le livresque dans l'original construit un contexte national *majeur*, alors l'élimination de ce trope pointe vers *le mineur*. Si Cioran n'était motivé que par la vanité ou le regret, il n'aurait pas du tout permis que le livre fût traduit. En effet, quand il a d'abord revisité le livre pour sa publication parisienne, il a renoncé à la traduction. Cioran a écrit à son ami Arşavir Acterian, en 1972 : « Ai-je vous dit que « Lacrimi şi sfinţi » a été republié ici, sans aucune modification ? Une traduction en français a également été tentée, mais il s'est avéré qu'il n'y avait pas de raison de le faire : ce livre est empreint d'un lyrisme gonflé, suranné qui, transposé dans une autre langue, devient grotesque. » [1, p. 150]. La traduction de Cioran devra alors attendre que lui et Stolojan commencent à travailler en 1985. Le changement d'attitude de Cioran a permis la traduction ultérieure. L'exemplaire du texte traduit souligne l'influence du travail de Noica sur le Diminutif roumain. C'est une tentative de "devenir quelque chose", en suivant la nouvelle mode roumaine- devenir qqn dans le minuscule, *le mineur*. Ce faisant, il a présenté un imaginaire national radicalement changé, passant des angoisses du *« mineur* » aux possibilités de celui-ci. Cioran était conscient du pouvoir de raccourci de la perspective. La taille réduite du livre est « un effet d'optique », la représentation d'un texte mis à

distance. Loin d'être un accident de l'édition ou un acte d'embarras, l'adoption de la diminution est la question centrale de la traduction de Cioran.

La diminution n'est pas seulement une question de longueur du texte, mais aussi de contenu. Cioran a consciemment modifié les grandes thématiques du premier texte. Un passage d'un livre français de 1973 éclaire les affirmations. Dans « L'inconvénient d'être né », Cioran décrit l'influence d'un vers de Valéry sur lui, jeune écrivain : «Le hasard me fit tomber, dans ma jeunesse, sur ce bout de phrase. J'en fus bouleversé. Tout ce que je ressentais alors, et tout ce que je devais ressentir par la suite, se trouvait ramassé dans cette extraordinaire formule banale, synthèse de dilatation et d'échec, d'extase et d'impasse. Le plus souvent ce n'est pas d'un paradoxe, c'est d'un truisme que surgit une révélation. » [14, p 90]. Mais, comme on l'a dit avant et en guise de conclusion suggestive, on évoquerait l'emblème du *majeur* chez Cioran, apparaissant dans « Lacrimi și Sfinți » : « Le sentiment d'être tout et l'évidence d'être rien » (Paul Valéry) [3, p. 25]. Cioran, comme il le faisait souvent, n'écrivait pas sur Valéry, mais sur lui-même. Dans la grandeur de l'imaginaire *majeur*, le locuteur se confronte alors à la catégorie même de l'être. On constate donc, à la fin, que les options dans la traduction des récits cioraniens du roumain en d'autres langues portent une charge diminuée.

Références bibliographiques:

1. CIORAN, E. Caiete (1969-1972). Vol. 3. București, 2005. 404 p. ISBN 973-50-0858-0.
2. JAUDEAU, S. Cioran ou le dernier homme. Paris : José Corti, 1990 (réimpr. 2001). 224 p. ISBN-10 : 2714307523.
3. VALÉRY, P. Pașii. București: Steaua 7, n. 10, 1956. 78p. ISBN 978-9975-9880-**7**-0.
4. VOLOVICI, L. Nationalist Ideology and Antisemitism: The Case of Romanian Intellectuals in the 1930s. Oxford: Pergamon Press, 1991. https://www.jstor.org/stable/23382202 .
5. LAIGNEL-LAVASTIVE, A. Cioran, Eliade, Ionesco. L'oubli du fascisme. Paris : PUF, 2002. 560 p**.** ISBN : 10- 2130517838.
6. PETREU, M. An Infamous Past: E. M. Cioran and the Rise of Fascism in Romania. Translated by Bogdan Aldea. Chicago: Ivan R. Dee, 2005. 332 p. ISBN-10 : 1566636078.
7. CIORAN, E. Schimbarea la faţă a României. București : Humanitas, 1936. 200 p. ISBN 9789735016463.
8. CIORAN, E. Des Larmes et des saints. Traduction et postface de Sanda Stolojan. Paris : Le Livre de Poche, 1986. 103 p. ISBN 10: 2253046833.
9. SONTAG, S. Introduction. In: *The Temptation to Exist by Emil M. Cioran*. London: Quartet Books, 1987. pp. 7–29. ISBN 9783608939569.
10. CASANOVA, P. The World Republic of Letters. Translated by M. B. De Bevoise. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004. 420 p. ISBN: 9780674010215 0674010213.
11. ZARIFOPOL- JOHNSTON, I. Searching for Cioran. In: Slavic Review. Ianuarie 2010. 69(1):222-223, DOI:10.2307/25621754.
12. CIORAN, E. Oeuvres. Paris: Gallimard, 1995. 1816 p. ISBN 10: 2070741664.
13. NOICA, C. Răspuns al unui prieten îndepărtat. In : *Istoria şi utopia*. Traducere de Emanoil Marcu. București: Humanitas, 1992. pp.143–58.
14. CIORAN, E. De l'inconvénient d'être né. Paris : Gallimard, 1987. 243 p. ISBN 9782070324484.
15. CIORAN, E. Interviu cu Christian Bussy – 1973, https://www.youtube.com/watch?v=h9N_O_h4lOw
16. NOICA, C. Rostirea filozofică românească. București: Editura Științifică, 1970. 176 p. ISBN 978-973-50-4546-3.
17. CIORAN, E. Lacrimi şi sfinţi. București: Humanitas, 2001. 103 p. ISBN 9789735021863.
18. CIORAN, E. Des larmes et des saints. Traducere de Sanda Stolojan. Kindle Edition. ASIN : B004774M38.
19. CIORAN, E. Von Tränen und von Heiligen. Biblioteca Suhrkamp, 1988. 101p. ISBN: 9783518241448.

NUMELE PROPRIU ÎN TRADUCEREA AUDIOVIZUALĂ: A FACE CA LIMBA CELUILALT SĂ FIE ÎNȚELEASĂ ÎN PROPRIA LIMBĂ

CZU: 81`25:81`373.2 DOI: 10.5281/zenodo.6520298

Angela GRĂDINARU
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0001-5225-6583

Obiectivul principal al studiului este acela de a oferi o imagine globală asupra fenomenului traducerii numelor proprii și asupra tehnicilor de traducere aplicate de traducători. În opinia unor traductologi numele proprii nu ar trebui traduse. Traducerea audiovizuală oferă diverse dovezi ale posibilității și chiar necesității traducerii acestora. Majoritatea numelor proprii sunt traductibile și traduse. Există și nume proprii care pun probleme specifice de traducere dintr-o limbă în alta. Ne propunem să studiem modalitatea traducerii numele proprii în subtitrarea comediilor din limba franceză în limba română, tipologia eventualelor diferențe dintre forma din română și forma pe care o traduce, să sugerăm soluții pentru unificarea traducerii numelor proprii în limba română în procesul traducerii audiovizuale.

Cuvinte-cheie*: nume propriu, referință culturală, subtitrare, traducere audiovizuală, tehnică de traducere.*

PROPER NAMES IN AUDIOVISUAL TRANSLATION: MAKING THE OTHER PERSON'S LANGUAGE BE UNDERSTOOD IN ONE'S OWN LANGUAGE

The main objective of the study is to provide an overview of the phenomenon of translation of proper names and the techniques applied by translators. According to some translation scholars, proper names should not be translated. Audiovisual translation offers various proofs of the possibility and even the necessity of their translation. Most proper names are translatable and translated. There are also proper names that pose specific problems in translation from one language into another. We aim at studying the way proper names appear in French comedies with Romanian subtitles, the typology of possible differences between the Romanian form and the original form, suggesting solutions for unifying the translation of proper names into Romanian in the audiovisual translation process.

Keywords: *proper name, cultural reference, subtitling, audiovisual translation, translation technique.*

Introducere

Abordăm, în acest articol, aspecte legate de traducerea numelor proprii din comediile franceze subtitrate în română, care desemnează nume de personaje, toponime, din intenția de a atrage atenția asupra unei prejudecăți în ceea ce privește traducerea sau non-traducerea numelor proprii. Conform acestei concepții, transferul numelor proprii dintr-o limbă în alta este un proces care nu solicită traducătorul, întrucât acestea sunt redate prin report și transcodare (Ballard, Delisle). Non-traducerea numelor proprii, după părerea acestor lingviști, rezultă din faptul de a evita riscul de denaturare a textului sursă și țintă, a comunicării interlinguale și de abatere de la sensul pragmatic, intenția de comunicare și efectul scontat. Practica păstrării numelui propriu este nuanţată, de fapt, de forţe create de factori interni şi de interacţiuni lingvistico-culturale. În unele cazuri, trecutul cultural comun şi modurile de desemnare ale unor referenţi comuni ori externi au generat transpuneri care ţin de o traducere cvasilexicală. Totuși, natura cvadridimensională a numelor proprii (semantică, sociolingvistică, culturală, fonetică și grafică) necesită creații traductive. Traducătorul trebuie să identifice și să înțeleagă funcția de desemnare a numelor proprii, conotațiile și semnificațiile actualizate în context. Georgiana Lungu Badea estimă că datorită cunoștințelor sale lexicale, extralingvistice, traducătorul identifică entitatea desemnată printr-un nume propriu al cărui sens rezultă din interacțiunea mai multor tipuri de seme [1, p.253]. Decizia traducătorului este influențată direct de tipul de film, de finalitatea acestuia, dar și de mentalitatea destinatarului. Traducătorul

trebuie să găsească paralele funcţionale care să păstreze valoarea comunicaţională a filmului, a informaţiei transmise. În vederea realizării unei interpretări reuşite, universul unui text/film nu poate fi redus la dimensiunea sa lingvistică, deoarece o traducere nu reprezintă doar o trecere de la o limbă la alta, ci şi de la o cultură la alta. În (re)construirea dimensiunii culturale a unui text/film, numele proprii au adesea un rol primordial, ele introducând cititorul în universul textului sursă. Acest articol îşi propune să treacă în revistă tehnicile și problemele ce pot să intervină în traducerea numelor proprii.

Fenomenul menţionat nu este unul static, ci în permanentă schimbare, iar numele (şi numele propriu), o categorie valoroasă a lingvisticii, este cel mai des supus influenţelor timpului. Denumind ceva sau pe cineva, numele deţin o forţă imensă, influenţând din start caracterul şi viziunea celui care îl poartă. Numele proprii ocupă un loc aparte în sistemul mijloacelor lexicale, având o destinaţie particulară faţă de apelativele obişnuite în procesul comunicării.

Conceptul de nume propriu

Conform opiniei lui Tomescu în GALR II, numele proprii desemnează obiecte „unice" şi se caracterizează prin faptul că „sunt lipsite de sens în afara actului denominativ de individualizare a unui anumit obiect", iar „relaţia (temporară) care se stabileşte între numele propriu şi obiectul denumit, dependentă de contextul situaţional, atribuie numelui propriu o semnificaţie legată exclusiv de obiectul individualizat" [2, p.118-129].

Christiane Nord declară că, deşi putem considera că numele proprii nu au valoare descriptivă în lumea reală, ele sunt totuşi purtătoare de informaţie [3, p.183]. Numele proprii condiționează probleme în traducere, deoarece sunt adesea specifice unui culturi, cu alte cuvinte sunt „încărcate semantic, istoric, geografic sau cultural", fiindu-le asociate şi anumite conotaţii.

S-a menţionat în mai multe rânduri că numele proprii sunt lipsite de conţinut semantic, opinie pentru care pledează şi cercetătoarea A. V. Kopîlova, menţionând că „numele proprii reprezintă nişte simboluri şi că ele sunt lipsite de orice conţinut semantic" [4, p.12]. Considerăm că se poate accepta, în cazul acesta, doar lipsa unui conţinut noţional, specific numelor comune, şi nu sensul referenţial onimic al numelor proprii, altfel ce rost ar mai avea utilizarea acestora în procesul comunicării. Unităţi lexicale fără conţinut semantic, noţional sau onimic, nu există. Fiecare cuvânt îşi are menirea sa în sistemul limbii, îndeplinind o anumită funcţie comunicativă, deci comportă o semnificaţie concretă. Chiar şi atunci când numele propriu este complet necunoscut, rolul şi semnificaţia lui se manifestă şi se realizează într-un anumit context (scris, verbal, situaţional). La numele proprii, aproape în toate cazurile, pentru manifestarea înţelesului, se impune contextul, întrucât termenii relaţiei dintre nume şi obiect sunt hotărâţi contextual, prin elemente situaţionale.

Mai mulţi traductologi, printre care Javier Franco Aixelá, consideră numele proprii ca aparţinând unei anumite culturi şi le consideră elemente culturale tipice [5, p.52-78]. Pentru Peter Newmark numele proprii se deosebesc de ceea ce el numeşte termeni culturali deoarece, „deşi ambele se referă la persoane, obiecte sau procese specifice unei anumite comunităţi etnice, cele dintâi au referenţi singulari, pe când cei din urmă se referă la clase de entităţi". În teorie, specifică lingvistul, numele proprii sunt „în afara" limbii, fiind tratate în enciclopedii, nu în dicţionare, prin urmare ele sunt „intraductibile şi nu trebuie traduse" [6, p.70].

Clifford Geerts declară despre traducerea numelor proprii: „Dacă traducătorul transferă nume de locuri sau nume de personaje dintr-un text literar în limba A, în timpul traducerii într-o limbă B, atunci el trebuie să analizeze grupul de nume şi mijloacele de formare a noilor nume în ambele limbi. Diferenţele sistemului gramatical al ambelor limbi trebuie de asemenea profund examinat. La

drept vorbind, abilităţile stilistice ale traducătorului sunt la fel de importante ca şi cele ale autorului" [7, p. 211].

Irina Condrea în lucrarea *Semiotica textului artistic tradus* afirmă „în cea mai mare parte, prenumele nu pot fi traduse, nici chiar în cazul când se aseamănă bine, datorita provenienţei lor comune în diferite limbi" [8, p.175]. Autoarea susţine ideea că variantele de traducere sunt marcate cel mai frecvent de atitudinea pragmatică a traducătorului, de felul în care înţelege, percepe, concepe textul original şi de modul cum îl transpune în altă limbă.

Orice nume este un simbol care indică şi desemnează o singură persoană, un animal, un loc sau un obiect. De obicei, numele este folosit pentru a defini trăsături individuale, fără a ţine cont de variatele caracteristici ale unui anumit lucru. Un nume propriu este deseori conceput ca o relaţie între simbol şi referent. Deşi un nume desemnează un anumit obiect şi are o anumita semnificaţie, sens, aici mai rămâne loc pentru unele comentarii. Semnificaţia numelui propriu este încă subiectul multor controverse teoretice. Numele proprii sunt considerate, în mod majoritar, ca fiind lipsite de sens, sau valoarea lor semantică a fost minimizată semnificativ. „Numele propriu este acel care poate fi aplicat doar unei singure persoane sau obiect(…), el individualizează persoana, obiectul sau categoria pe care o numeşte" [9, p.167]. Cu alte cuvinte, numele comune sunt la maximum noţionale, iar numele proprii – la maximum – nominaţionale. Se consideră, în general, că numele proprii se comportă la fel ca toate cuvintele obişnuite din fondul lexical al limbii, servind drept mijloc de emisie şi receptare a unei informaţii în procesul comunicării. Odată ce şi numele propriu este un semn lingvistic, atunci ca semn lingvistic are posibilitatea de a funcţiona în discurs în raport cu alte semne. Chiar dacă substantivul propriu este desemnat a fi un designator rigid, având o relație directă cu referentul unic, în universul fabulos acesta posedă un potențial de semnificare la fel de bogat ca al substantivelor comune. Pe lângă faptul că face trimitere la un referent, la o funcţie de identificare şi la un sens, numele propriu este, de asemenea, un element de textură datorită densităţii reţelelor în care se înscrie şi prin natura relaţiilor stabilite în cadrul acestora. Deşi constituie o clasă specifică, numele propriu este în relaţie cu un referent şi cu vectorii de sens reprezentaţi de sintagmele descriptive şi de substantivele comune. O parte importantă a problemelor traductive rezultă din valorificarea sensului numelui propriu în diverse scopuri (jocuri de cuvinte) şi a negocierii sensului creat, precum şi din raporturile numelui propriu cu cultura-sursă, este domeniul în care se observă confruntarea sau coexistenţa unor concepţii traductive : adaptarea sau păstrarea caracterului exotic al elementului original. Strategiile de traducere oscilează între păstrarea semnificantului şi politicile care acordă o mai mare sau mai mică importanţă exprimării sensului sau a funcţiei numelui propriu.

Traducerea numelor proprii

Într-o lume aflată în continuă dezvoltare, dar şi într-un proces de globalizare, schimbul de informaţie depinde din ce în ce mai mult de o traducere eficientă, în realizarea căreia se păstrează contextul cultural al textului din limba sursă în limba ţintă. În sens larg traducerea poate fi definită ca o modalitate de interpretare a semnului lingvistic. Dacă ne raportăm la sensul mai restrâns al cuvântului, traducerea este faptul de a interpreta sensul textului într-o limbă (*limba sursă*), și a produce un text care să aibă un sens și un efect echivalent asupra cititorului care are o limbă și o cultură diferită (*limba țintă*). Scopul traducerii constă în a stabili o echivalență între textul limbii surse și cel al limbii ținte (ambele texte să semnifice același lucru), ținând cont de un număr oarecare de constrângeri (context, gramatică, etc.) pentru al face comprehensibil persoanelor care nu cunosc limba sursă și nu au aceeași cultură sau același bagaj de cunoștințe.

„Cititorul” filtrează mesajul prin sita modelului cultural, în ceea ce privește semnele și codurile care compun mesajul. Cu cât împărtășim aceleași coduri și același sistem de semne, cu atât mai aproape vor fi cele două semnificații atribuite mesajului [10, p.18]. Prin urmare, mesajul nu este ceva trimis de la A spre B, ci element într-o relație structurată ce include printre alte elemente și realitatea externă, și producătorul/cititorul (spectatorul). Pentru semiotică, mesajul transmis este o construcție de semne care, în urma interacțiunii cu receptorul, produce înțelesul. Acesta se naște și poate fi descoperit în procesul lecturii/audierii și constituie un proces de negociere dintre „receptor” și „text” [10, p.18]. Când limbajul este folosit pentru a menționa ceva, trebuie totuși admis că, în principiu, o expresie nu desemnează un obiect, ci vehiculează un conținut cultural [11, p.93]. Întreaga cultură ar trebui studiată ca un fenomen de comunicare bazat pe sisteme de semnificare. În procesul comunicării are loc un transfer de *semne-vehicul observabile* [11, p.45]. Obiectul semiotic al unei semantici este conținutul, nu referentul, iar conținutul trebuie definit ca o unitate culturală (sau ca un ansamblu de unități culturale interconexate) [11, p.95]. Orice tentativă de a stabili referentul unui semn ne conduce la definirea lui în termenii unei entități abstracte care reprezintă o convenție culturală. Semnificația unui termen, din perspectivă semiotică, nu poate fi decât o unitate culturală. În orice cultură, o unitate este pur și simplu ceva definit de respectiva cultură ca entitate: poate fi o persoană, o localitate, un lucru, un sentiment, o stare de fapt, o fantezie, o halucinație, o speranță sau o idee. Recunoașterea prezenței acestor unități culturale (care constituie astfel semnificația căreia codul face să-i corespundă sistemul semnelor-vehicul) implică înțelegerea limbajului ca fenomen social [11, p.103]. Există o strânsă interacțiune între viziunea despre lume a unei anumite civilizații și felul în care acestea își face pertinente propriile unități semantice [11, p.121].

Specificul textului audiovizual (subtitrării), această „formă literară hibridă”, construită în funcție de un „suport extralingvistic”, încadrat de Katharina Reiss într-o a patra categorie, cea a textelor scripto-sonore, implică alegerea unor metode de traducere în măsură să producă un text „al cărui efect să fie identic cu acela pe care l-a provocat originalul asupra publicului care îl aude în limba-sursă” [12, p.109]. În cazul traducerii filmului, „fidelitatea” este, și pentru Georges Mounin, dependentă de diversele contexte ale „enunțării” acestuia: contextul literar, contextul social, contextul moral, contextul cultural, contextul geografic, contextul istoric.

Umberto Eco utilizează adverbul *aproape* (în titlul lucrării *Dire presque la même chose*) pentru a defini traducerea ca o negociere între două structuri lingvistice și pentru a aborda conceptul de fidelitate a traducătorului: „orice traducere prezintă o marjă de infidelitate în raport cu nucleul de fidelitate prezumat, numai că decizia în ceea ce privește poziția nucleului și amploarea marjei depinde de obiectivele pe care și le-a fixat traducătorul” [13, p.17]. A traduce ar însemna să spunem același lucru în altă limbă. Toate transformările pe care le suferă un text lasă urme profunde asupra produsului final. Un text audiovizual, a cărui semnificații și mijloace de exprimare sunt infinite, nu ar putea fi redus la un singur lucru „chose”. Și dacă în traducere, trebuie să spunem *aproape același lucru*, atunci trebuie să definim acest *aproape*, care semnifică o negociere dintre textul sursă, autor (regizorul), textul țintă (cu așteptările sale și receptorii săi), industria cinematografică. Potrivit lui Umberto Eco, a traduce înseamnă de asemenea să creezi „efecte” asemănătoare într-o altă limbă: „a traduce înseamnă a înțelege sistemul interior al unei limbi și structura textului dat în această limbă, și să construiești un dublu sistem textual care, sub o oarecare descriere, să poată să producă efecte asemănătoare cititorului, atât în plan semantic și sintactic cât și în plan stilistic, metric, fonosimbolic, și în ceea ce privește efectele pasionale la care tindea textul sursă” [13, p.16].

Traductologia nu oferă doar niște tehnici, ci și un spirit al traducerii. Tehnicile se învârt în jurul dificultății majore, constând în faptul că între două texte nu există al treilea text care să exprime același sens, sensul identic între textul de origine și textul de sosire; între două texte care vorbesc despre „același lucru" există o echivalență, nu însă și o identitate logică verificabilă. În plus, sensul unui text nu se limitează la conținutul pe care-l exprimă: la acesta contribuie și contextul, cu toate aluziile, conotațiile și cu „nespusul" său [14, p.108]. Paul Ricœur afirmă că spiritul traducerii constă în schimbul dintre două intenții: cea de a se deplasa în sfera de sens a limbii străine și cea de a găzdui discursul celuilalt în sfera de sens a limbii-gazdă. Această dublă sarcină nu are cum să scape de amenințarea unei duble trădări. Filosoful menționează că sarcina traducătorului nu merge de la cuvânt, la frază, la text, la ansamblul cultural, ci invers, impregnându-se cu vastele lecturi ale spiritului unei culturi, traducătorul coboară de la text la frază și la cuvânt. O traducere bună nu poate viza decât o echivalență presupusă, neîntemeiată pe o identitate de sens demonstrabilă, o echivalență fără identitate [14, p.118]. Prin echivalență fără identitate s-a presupus existența prealabilă a acelui sens pe care se consideră că traducerea trebuie să-l redea. Această echivalență nu poate fi decât căutată, prelucrată, presupusă. Înrudirea culturală disimulează adevărata natură a echivalenței, care este mai curând produsă de traducere decât presupusă de ea [14, p.120]. Paul Ricœur afirmă că a traduce doar sensul înseamnă să renegi o achiziție a semioticii contemporane, unitatea dintre sens și sunet, dintre semnificat și semnificant. În procesul traducerii ar trebui să ne preocupăm nu numai de sens dar și de formă, pentru că conținutul nu poate exista în afara expresiei.

Traducerea produce nu doar schimburi, ci și echivalențe: traducerea transferă sensul dintr-o limbă în alta sau dintr-o cultură în alta, fără a oferi totuși identicul, ci furnizând doar echivalentul său. Traducerea este fenomenul echivalenței fără identitate [14, p.130]. Traducerea creează similitudinea acolo unde s-ar părea că nu există decât pluralitatea. Sarcina traducătorului este să refacă echilibrul cu originalul, să stabilească o relație de reciprocitate cu acesta din urmă. Paul Ricœur afirma că traducătorul forțează din două direcții, își forțează propria limbă să se încarce cu ce este străin, forțează limba străină să se descarce în limba lui maternă. Această experiență a străinului este o provocare sau un pariu care poate fi câștigat doar dacă acceptăm că, pe traseul de la o limbă la alta, ceva se pierde, ceva face obiectul unei renunțări, a unei acceptări a pierderii [14, p.153]. Un traducător cunoaște toate dificultățile reale ale traducerii efective: nu doar câmpurile semantice nu se suprapun, dar nici sintaxele celor două limbi nu sunt echivalente, iar expresiile nu vehiculează aceleași moșteniri culturale, nuanțele unor conotații supraîncarcă denotațiile cele mai bine delimitate ale vocabularului de origine.

Tehnici de traducere ale numelor proprii

În cazul teoriei codurilor, a spune că o expresie poate și trebuie să aibă denotație înseamnă a spune că expresia are un conținut care îi corespunde, analizabil în unități semantice elementare [11, p.132]. Umberto Eco spune că problema numelor proprii este similară cu cea a semnelor iconice, despre care se presupune că se referă la cineva fără să existe un cod precis pentru a stabili cine este acea persoană. Dar mai sunt și nume proprii care se referă la personaje istorice cunoscute. Numele propriu *Napoleon* denotă o unitate culturală bine definită și care își găsește locul în câmpul semantic al entităților istorice. Acest câmp este comun pentru mai multe culturi diferite (poate exista o foarte mare varietate de conotații atribuite de diferite culturi unității culturale „Napoleon", dar denotațiile sale nu se schimbă). Astfel, sememul „Napoleon" ar trebui să aibă mai multe mărci, incluzând-o pe cea de persoană umană. Pot apărea și cazuri de *omonimie*. Omonimia apare adesea

în folosirea limbajului și există situații contextuale care trebuie specificate, când termenul /x/, care poate să se refere atât la semnificația „x_1”, cât și la semnificația „x_2”, trebuie să fie înțeles într-un fel ori în celălalt. Umberto Eco afirmă că universul numelor proprii este pur și simplu un univers sărac lingvistic, în care există multe cazuri de omonimie [11, p.133]. Stephen Ullmann consideră că un nume propriu rupt din context nu denotă nimic, în timp ce un substantiv comun scos din context are întotdeauna o semnificație lexematică [*apud* Umberto Eco, p.133]. Dar nici un semn-vehicul nu denotă fără să fie raportat (pe baza contextului) la un cod specific, în care apare în primul rând ca un element al unui repertoriu de semne-vehicul. Numele proprii de persoane necunoscute sunt semne-vehicul cu o denotație deschisă și pot fi decodificate așa cum cineva ar decodifica un termen științific obscur pe care nu l-a mai auzit niciodată, dar care, în mod cert, trebuie să corespundă unui anumit lucru [11, p.134].

Relația dintre semnul lingvistic și referent va fi pusă în evidență prin trăsăturile semantice generale ale claselor de semne în raporturile lor cu referentul. Semnele lingvistice, având ca referenți obiecte-semne, sunt super-semne, ceea ce le asigură un loc privilegiat printre celelalte sisteme semiotice. Când un cuvânt se aplică unui obiect, acest obiect capătă o semnificație. În acest raport semiotic, trebuie să ținem cont de faptul că obiectul nu este amorf, ci este o entitate dotată cu semnificații. Ele intră într-o relație comunicativă. Contactul omului cu obiectele implică aprecieri, atitudini, astfel fiecare obiect este impregnat de valori morale și afective, care se adaugă la funcționalitatea sa.

Semnele individuale sunt în majoritatea cazurilor *nume proprii*. *Numele proprii* sunt semne care se referă la indivizi și care nu se formează prin abstracția trăsăturilor comune mai multor exemplare. Spre deosebire de alte semne ale limbii, numele proprii nu se referă la o clasă de indivizi. Ele desemnează de obicei unități concrete. Numele propriu are capacitatea de a evoca reprezentarea individului sau a obiectului desemnat. Există totuși și în numele proprii un anumit grad de abstractizare situațională, căci ele se referă la un ansamblu de manifestări ale indivizilor desemnați sau de caractere ale obiectelor denumite [15, p.50].

Numele proprii nu au sens, acestea sunt mărci fără semnificație, ele denotă, dar nu conotează. John Rogers Searle declară că „folosim numele proprii pentru a ne referi la ceva și nu pentru a descrie, numele propriu nu oferă nici un predicat în legătură cu obiectul și, în consecință, nu are sens” [*apud* Ballard, p.19]. Potrivit acestor opinii, numele propriu este un fel de grad zero al reprezentării, un simplu semn cu înveliș exotic în textul tradus care face parte din rețeaua culorii locale. Unii traductologi sunt de părerea că acest tip de cuvânt nu trebuie tradus. George Moore a afirmat încă în secolul trecut că „Toate numele proprii, oricât de impronunțabile ar fi ele, trebuie să fie strict respectate” [*apud* Ballard, p.19].

Conform opiniei lui Georges Mounin „numele proprii trebuie păstrate în formă străină de fiecare dată când aceasta nu este francizată” [17, p.78]. Jean Delisle consideră că „orice text de tradus conține, într-o proporție variabilă, elemente de informație care scapă aproape complet analizei de sens. Traducătorul le retranscrie pur și simplu în textul țintă fără a avea într-adevăr nevoie să chestioneze contextul sau situația pentru a-i afla sensul, de unde și termenul de „report”. Elementele de informație care fac în general obiectul unui report sunt numele proprii, numerele, datele etc.” [18, p.124]. Traductologul afirmă în același timp „Bineînțeles, există și excepții: unitățile de măsură care trebuie uneori convertite, numele proprii, a căror adaptare este adecvată în anumite genuri de texte, anumite toponime” [18, p.124]. Toate aceste teze au în comun principiul non-traducerii numelor proprii, cu toate că Georges Mounin vorbește despre francizare iar Jean Delisle despre adaptare. Spre deosebire de Georges Mounin, Michel Ballard se întreabă dacă Jean

Delisle introduce noțiunea de sens atunci când concepe numele proprii ca „elemente de informație" sau le consideră elemente autosuficiente, atunci când afirmă că „nu avem nevoie să chestionăm contextul sau situația pentru a-i afla sensul" [18, p.124]. Traducătorul își pune întrebări despre efectul a ceea ce traduce, stabilirea impactului acestui efect este realizată prin raportare la sens, oricât de slab ar fi acesta. Michel Ballard consideră că termenul de *report,* utilizat pentru a descrie această operație de traducere, este important din două puncte de vedere [16, p.25]. Mai întâi, utilizarea unui termen specific permite identificarea unui fenomen diferit de împrumut, care desemnează integrarea unui termen străin într-o limbă. Când un termen (nume propriu) este reportat în traducerea română a unui film francez, aceasta nu înseamnă că acesta face parte din limba română, el este integrat în textul tradus și atât. Cu alte cuvinte, împrumutul este un fenomen de limbă, reportul, un fenomen de discurs sau, mai precis, un fenomen legat de echivalența textuală, care este traducerea. Pe de altă parte, utilizarea termenului de report, cu sensul de operație elementară de traducere, înseamnă că nu suntem într-o situație de eșec față de un termen intraductibil, ci într-o situație de traducere față de un element care, din cauza naturii sale, nu poate fi tratat decât în acest fel. Michel Ballard estimă că motivul pentru care se recurge la report în cazul unor nume proprii este legat de natura lor de desemnator rigid a cărui formă nu ar putea varia întrucât trimite la un referent unic și, de aceea, este considerată a fi stabilă. Există în mod evident un report între numele propriu și sens, care trebuie să fie lămurit pentru o apreciere corectă a traductibilității sale. Prin urmare, *reportul* constituie gradul zero al traducerii semnificantului. *Reportul* este transferul integral al numelui propriu din textul sursă în textul țintă [16, p.26]. Întâlnim în comediile franceze subtitrate în limba română nume reportate, care își păstrează semnificantul din limba-sursă precum:

Dialogul în franceză ***Un plan parfait***	**Traducerea în română** ***Un plan perfect***
Corinne: En tout cas la stratégie commence à fonctionner. ***Jean-Yves*** a mordu la poussière**.**	Corinne: În orice caz, strategia ei a început să funcționeze. ***Jean-Yves*** a mușcat momeala.

Dialogul în franceză ***Un plan parfait***	**Traducerea în română** ***Un plan perfect***
Jean-Yves : C'est la premiere fois que vous allez au ***Kenya*** ? Isabelle : Au moins la quatrième fois cette année. Et j'en ai vraiment besoin en ce moment. Isabelle : C'est ma bouteille d'oxygène.	Jean-Yves : Este prima oară când mergeți în ***Kenya*** ? Isabelle : Cel puțin a patra oară anul acesta. Și am, într-adevăr, nevoie de ea acum. Isabelle : Este butelia mea de oxigen.

Dialogul în franceză ***Supercondriaque***	**Traducerea în română** ***Hipocondrul***
Le policier : ***Victor Hugo*** c'est qui ? Romain : ***Victor Hugo*** c'est l'auteur. Le policier : L'auteur de faux papiers ? Romain : Je me fais passer pour ***Anton Miroslav*** et lui il se fait passer pour moi. Il s'est fait passer pour moi pour entrer en ***France*** et moi pour lui, et pour ***Jean Valjean*** de ***Victor Hugo*** et pour ***Anna Zvenka***. Parce qu'elle est folle amoureuse de lui, donc de moi, pour elle je suis lui. Il s'en fout d'elle et de moi, mais pas moi d'elle.	Polițistul: Cine e acest ***Victor Hugo***? Romain: ***Victor Hugo*** este autorul. Polițistul: Autorul actelor false? Romain: Eu am trecut drept ***Anton Miroslav***, iar el a trecut drept eu, el s-a prefăcut a fi eu ca să intre în ***Franța*** și eu să fiu el, și ***Jean Valjean*** de ***Victor Hugo***, pentru ***Anna Zvenka***, care este îndrăgostită nebunește de el, deci de mine, pentru că eu sunt el. Dar lui nu-i pasă de ea și de mine, dar mie îmi pasă de ea.

Pentru a aborda non-traducerea semnificantului, ar trebui să luăm în considerare numele propriu ca tip de semn. Există în sistemul limbii semne vide și semne pline. Semnele vide sunt ambreiorii și pronumele, care primesc sensul prin raport cu situația de enunțare și prin raport cu contextul. Unii teoreticieni au încercat să aproprie numele propriu de deictic, deoarece acesta este un semn care face referință, dar nu semnifică. Michel Ballard consideră că, dimpotrivă, numele propriu are un semnificant puternic, foarte stabil (spre deosebire de deictice) și este un semn plin în raport cu substantivul comun [16, p.25]. Substantivul comun trimite la o clasă de obiecte al cărui concept îl reprezintă; el nu trimite la un concept ci, sub forma sa prototipică, la un referent extralingvistic. Numele propriu, prin natura sa, desemnează un referent unic, care nu are echivalente. În acest context, putem vorbi despre o contradicție dintre termenul traducere – care este un proces de căutare de echivalente și numele propriu care nu are echivalente. În opinia lui Michel Ballard întrebuințarea numelui propriu ca semnificant, pentru că sensul numelui propriu nu pune traducătorului probleme majore, este legată de tradiția de conservare sau de report și, din acest punct de vedere, numelui propriu permite împlinirea idealului (chiar și restrâns la un semn) de a avea un text sursă identic cu un text țintă [16, p.26]. Numele proprii ale personajelor, în filmul *Rien à déclarer*, sunt transferate prin report în textul țintă: *Ruben Vandevoorde, Mathias Ducatel, Louise Vandevoorde, Irène* și *Jacques Janus, Leopold, Duval, Tiburce*; și în filmul *Supercondriaque: Romain Faubert, Dimitri Zvenka, Anton Miroslav, Framboise* (nume de cățel).

Antroponimele, cu funcție de identificator social, reprezentate prin *numele de familie* sau *patronimul* rezistă cel mai bine traducerii: - în mod aproape absolut nu sunt traduse patronimele din lumea reală (*Stalin* în filmul *Un plan parfait*). Nume aparținând unei opere clasice vor suporta doar un fenomen de asimilare fonetică din partea cititorilor străini. Datorită comunității culturale create de istoria literară și religie, între prenumele a două limbi există echivalențe. Unele sunt identice prin grafie și nu diferă decât prin pronunție: *Paul (fr.) – Paul (rom.)*; *Valentin (fr.) – Valentin (rom.)*; *Gus (fr.) – Gus (rom.)*; altele par a fi unul o traducere a celuilalt pentru că prezintă o diferență de grafie (ușoară) care reflectă diferențele dintre limbile în cauză: *Anne – Ana, Antoine – Anton, Diane – Diana, etc.* Numele *Louis- Philippe* a fost adaptat în limba română *Ludovic-Filip*.

Dialogul în franceză ***Rien à déclarer***	**Traducerea în română** ***Nimic de declarat***
Ruben: Pourquoi tu t'appelles ***Léopold***? Leo: En hommage à ***Léopold Ier***, premier roi des Belges. Ruben: Quelle est la plus grosse connerie qu'a fait le rois ***Léopold Ier***? Leo: Il a épousé une Française, la fille de ***Louis-Philippe***. Un autre abruti de Français. Ruben: Tu m'as impressionné. T'est bien le fils de ton père.	Ruben: Știi de ce ești numit ***Leopold***? Leo: În onoarea lui ***Leopold I***, primul rege al Belgienilor. Ruben: Care a fost cea mai mare gafă făcută de regele ***Leopold I***? Leo: El s-a căsătorit cu o franțuzoaică, fiica lui ***Ludovic-Filip***. Doar o altă franceză proastă. Ruben: M-ai impresionat. Ești fiul părinților tăi**.**

Dialogul în franceză ***Supercondriaque***	**Traducerea în română** ***Hipocondrul***
Romain: Je ne parlerais pas, je ne penserais à rien, mais l'amour infini me montera dans l'âme et j'irai loin, très loin, comme un bohémien, par la nature, heureux comme avec une femme. Anna (Zvenka) Lempreur: ***Arthur Rimbaud***. C'est magnifique, ***Antoine***.	Romain: Nu voi vorbi, nu voi gândi la nimic, dar iubirea infinită îmi urcă în suflet, și voi merge departe, foarte departe, ca un boem, prin natură, fericit ca și cu o femeie. Anna Lempreur: ***Arthur Rimbaud***. Este superb, ***Anton***.

Romain: Tu le connaitre ? Anna: C'est un poème d'amour pour ***Verlaine***. La vie est mal foutue parfois.	Romain: Tu cunoaște? Anna: Este un poem de dragoste pentru ***Verlaine***. Viața este al naibii de rea uneori.

Dar nu toate prenumele au echivalente în altă limbă. În asemenea cazuri, pentru a păstra identitatea culturală, „culoarea locală", traducătorul recurge la report, păstrând grafia franceză și poate fi citit prenumele în limba română cu o pronunție identică a celei a prenumelui franțuzesc. Prin urmare, principiul non-traducerii prenumelui este uneori încălcat din motive legate de conotație. Întrebuințarea curentă a determinat (împotriva „normei") traducerea a prenumelui anumitor personaje.

Apelativele, utilizate frecvent în filme, au două întrebuințări: „interpelarea interlocutorului căruia ne adresăm denumindu-l", acesta este locutivul postlocuțional, și mai există o altă întrebuințare care permite desemnarea unui terț prezent sau absent, despre care vorbim, acesta este delocutivul postlocuțional [16, p.34]. Unii lingviști consideră că apelativele utilizate împreună cu un prenume sau un patronim reprezintă o sintagmă a cărei omogenitate ar trebui păstrată în traducere (*Mme Lanus - Mme Lanus* în filmul *Rien à déclarer*). Trebuie păstrate abrevierile și titlurile care precedă numele proprii, pentru că acestea sunt indispensabile atmosferei care trebuie redată. Apelativul contribuie la păstrarea culorii locale și la marcarea faptului că locutorul este străin, ca și numele propriu, și poate chiar mai mult, pentru că el aparține codului limbii [16, p.35]. Apelativele care exprimă legături familiale sunt întotdeauna traduse (*l'oncle Nicolas – unchiul Nicolas*). De fapt multe apelative au un echivalent în cealaltă limbă și pot fi traduse: *l'agent francais Mathias Ducatel - agentul francez Mathias Ducatel; l'officier douanier Ruben Vandervoorde - ofițerul vamal Ruben Vandervoorde* (filmul *Rien à déclarer*); *mon frère Valentin – fratele meu Valentin; ma belle-mère Suzanne – soacra mea Suzanne* (filmul *La ch'tite famille*).

Toponimele reprezintă adesea obiectul unei traduceri complete sau cel puțin al unei traduceri minimale sub formă de transcriere fonetică – asimilare. Teoreticienii estimă că numele de locuri din interiorul orașelor (străzi, piețe, nume de parcuri, nume de poduri, nume de cafenele și locuri publice etc.) nu sunt traduse [16, p.38]. De exemplu traducătorul a recurs la report pentru a transfera în textul țintă toponimele din filmul *Bienvenue chez les Ch'tis : Salon de Provence, Sanary-sur-Mer, Lille, Cassis, Bergues, Nord-Pas-de-Calais,* fără a modifica forma lor din limba franceză. Mulți traductologi nu sunt de acord cu această opinie. Michel Ballard estimă că unele toponime fac trimitere la fapte ce țin de civilizație, referenții culturali transmit un sens și chiar dacă unii tind să facă parte dintr-un bagaj cultural împărțit, aceștia sunt adesea obiectul unei negocieri în traducere. Pentru a traduce *la Côte d'Azur*, în același film, traducătorul recurge la transcodare, trecând de la un cod la altul, obținând *Coasta de Azur*. Același procedeu a fost utilizat și pentru *la Côte d'Ivoire* care a fost tradus prin *Coasta de Fildeș* în filmul *Qu'est-ce qu'on a fait au Bon Dieu ?*. Atunci când traducerea implică limbi cu sisteme de scriere diferite, identificăm două politici în legătură cu termenii care includ numele proprii și nu se traduc: *transcrierea* și *transliterația*. *Transliterația* constă în „căutarea, pentru fiecare literă sau suită de litere, o literă sau o suită de litere corespunzătoare, fără a se preocupa de sunetele pronunțate efectiv" [16, p.41]. *Piotr* (filmul *Supercondriaque)* este transliterația unui nume rusesc *Петр*. *Transcrierea* constă în „reprezentarea sunetelor pronunțate efectiv": culturemul „*Высотные здания*" este transcris prin „*Vysotnye Zdania*" în limba română în exemplul *Stalin a început construcția la Vysotnye Zdania numită Vissotki* (filmul *Un plan parfait*); *Черкистан* este transcris în română prin *Tcherkistan* (filmul *Supercondriaque*). Transliterația și transcrierea reprezintă două forme de report: transliterația

constituie efortul de a reprezenta o grafie de două ori străină, transcrierea, o tentativă de a păstra pronunția străină. Ambele fenomene afectează prea puțin numele proprii în transferul traductiv dintre franceză și română.

Asimilarea fonetică sau *grafică* nu ține de traducător dar de relația interlingvistică. Proces viu, caracteristic limbilor aflate în contact, asimilarea afectează și astăzi împrumuturile lingvistice din alte limbi: locuri reale (*la France – Franța* (filmul *Supercondriaque); la Belgique – Belgia* (filmul *Rien à déclarer)*); (*Moscou – Moscova; la Russie – Rusia*; *Paris – Paris; le Danemark – Danemarca* (filmul *Un plan parfait*). Aceste adaptări fonetice și grafice se aplică în general toponimelor foarte frecvente în schimburile între cele două comunități.

Dialogul în franceză ***Rien à déclarer***	**Traducerea în română** ***Nimic de declarat***
Leo, le fils de Ruben: ***La Belgique*** est le plus beau des pays. Ruben: Et ***la France*** est le pays de gros … Leo: De gros abrutis. (rires)	Leo, fiul lui Ruben: ***Belgia***, este cea mai frumoasă țară. Ruben: Și ***Franța*** este țara … Leo: Complet idioți.

Dialogul în franceză ***Un plan parfait***	**Traducerea în română** ***Un plan perfect***
Jean-Yves : Vous allez faire quoi au ***Danemark***? Isabelle : Je vais me marier avec un danois que je ne connais pas et cela va me couter 5000 euros. Jean-Yves : Un mariage blanc ? Bravo !	Jean-Yves : Ce veți face în ***Danemarca***? Isabelle: Mă voi căsători cu un danez pe care nu-l cunosc și asta mă va costa 5000 euro. Jean-Yves : O căsătorie fictivă? Felicitări!

Dialogul în franceză ***Un plan parfait***	**Traducerea în română** ***Un plan perfect***
Corinne, la sœur d'Isabelle : Tu rentres à ***Paris*** mariée et divorcée. Isabelle : Comment ça ? Corinne : Soit créative ! Surprend moi !	Corinne, sora Isabelei: Te întorci la ***Paris*** măritată și divorțată. Isabelle : Cum? Corinne: Fii creativă! Surprinde-mă!

Asimilarea fonetică vizează și numele unor personaje: (*Suzanne – Suzana* (filmul *La ch'tite famille*); *Louise – Luiza* (filmul *Un plan parfait*). Asimilarea fonetică este un fenomen impus de uz. Alte nume proprii sunt identice din punct de vedere grafic (*Gus – Gus; Valentin – Valentin* (filmul *La ch'tite famille*)) dar pronunția poate fi diferită în limbi diferite. Prin urmare, numele propriu este alcătuit dintr-o sintagmă a cărei structură este păstrată în textul țintă și ale cărei elemente sunt redate printr-un echivalent rezultat eventual al procesului de asimilare a numelui propriu, elementele lexicale fiind înlocuite prin echivalentul comun sau prin cel folosit în mod curent în limbă [16, p.46]. Traducătorul recurge la o traducere mai mult sau mai puțin literală. Obiectul de a traduce semnificantul total sau de a-l adapta la legile fonologice ale limbii-țintă privește suveranii, sfinții și personajele istorice, în special cele al căror nume este asociat cu supranume : *Louis-Philippe – Ludovic-Filip* (filmul *Rien à déclarer*).

Prin urmare, numele propriu este considerat un semn al semnificatului mai mult sau mai puțin plat (lucru valabil în special pentru antroponime și toponime) și a cărui funcție este în principiu identificabilă. Funcția de identificator social sau locativ este dublată, în cazul unui contact intercultural (care implică traducerea), de funcția de identificator etnic care, ca și unicitatea referentului, rezistă traducerii. Situație în care numele proprii sunt redate prin report. Strategia de

reportare (asimilabilă împrumutului) este însă limitată prin jocul asimilării fonetice sau a desemnării distincte.

Michel Ballard consideră că ,,esența sensului unui nume propriu este cuprinsă într-un extralingvistic real sau imaginar, cu care este practic în relație de desemnare directă: existența acestui sens presupune o cunoaștere directă a referentului sau indirectă, printr-o descriere de tip enciclopedic" [16, p.176]. Numele propriu posedă un potențial de semnificare la fel de bogat ca al simplului substantiv comun și o relație cu sensul cel puțin la fel de complexă ca acestuia din urmă, din care a ieșit și la care se întoarce uneori. Lingvistul evidențiază faptul că pe lângă funcția referențială, numele propriu vehiculează și un sens etimologic, posibil fără legătură cu referentul și poate fi folosit de emițător în diferite scopuri. Numele propriu se înscrie în materia limbii având caracteristici precum sonoritatea sau conotațiile, care intervin în grade diferite în constituirea sensului sau în impactul sociolingvistic al acestui semn ca desemnator. Numele propriu intră în procesul de diversificare semantică și funcțională, în mare parte, grație tropilor (metaforei, metonimiei, sinecdocei, procesele de metasemie). Astfel, putem vorbi de delimitarea semantismului numelui propriu ținând cont de următoarele axe: referință, etimologie, conotație, metasemie.

Traducerea referenților culturali evidențiază în același timp un grad reciproc de înțelegere între culturile sursă și țintă și conștiința (sau mentalitatea) traducătorului despre rolul său de mediator. Umberto Eco, în lucrarea *Dire presque la même chose,* consideră că există un dat lingvistico-cultural constituit din caracteristici mai mult sau mai puțin comune publicului celor două comunități, iar acest dat este supus unor strategii fie divizate de priorități opuse (păstrarea caracterului extraneu al semnificanților și explicitarea semnificaților), fie interesate de un transfer negociat. În spatele acestei negocieri, se mizează atât pe texte cât și pe raportul cu publicul țintă căruia i se facilitează, mai mult sau mai puțin, accesul la sens și, prin urmare, i se menajează efortul de lectură. Unii traducători preferă păstrarea extraneității termenului-sursă, alții favorizează exprimarea sensului, distrugând legătura cu semnificantul-sursă. Pentru a păstra extraneitatea termenului-sursă, traducătorul recurge la un *report* simplu. Conform opiniei lui Michel Ballard, *reportul* este posibil cu termenii care au depășit frontierele lingvistice și al căror referent nu mai pune, prin urmare, probleme de interpretare [16, p.177]. Iar pentru referenții culturali mai puțin cunoscuți publicului-țintă, traducătorul mizează pe capacitatea cititorului de a decoda semnul străin importat cu ajutorul *contextului*. Alteori, traducătorul poate utiliza tehnica *reportului cu explicitarea sensului*. În cazul când traducătorul optează pentru non-traducerea numelui propriu, el poate recurge la două modalități de a evidenția sensul: nota și incrementarea. *Nota traducătorului* poate fi notă la subsol sau la sfârșitul lucrării. Textul audiovizual (subtitrele) se caracterizează prin laconicitate, iată de ce nu este recomandabil ca traducătorul să recurgă deseori la această tehnică. *Incrementarea* este un procedeu care constă în includerea conținutului unei note în text, alături de numele propriu [16, p.180]. Pentru a traduce *Belleville* și *Barbès,* în filmul *Bienvenue chez les Ch'tis,* subtitrorul a utilizat procedeul incrementării care presupune explicitarea referinței culturale din limba sursă pentru cititorul limbii țintе. Prin urmare, varianta de traducere *cartierul Barbès, cartierul Belleville,* este mai explicită pentru spectator care va înțelege că este vorba despre un cartier și nu un oraș sau bulevard. O altă strategie aleasă de unii traducători ar fi suprimarea referințelor culturale, a toponimului. Această suprimare este un procedeu mult mai radical, caracterizat prin ,,smulgerea" rădăcinilor culturale indicate de semnificantul-sursă. Suprimarea totală a toponimelor ar fi ultima etapă a fenomenului de universalizare a textului. Saltul cultural este considerat o strategie de ruptură sau de naturalizare. Pentru unii traducători este o strategie justificabilă, la care se apelează în numele lizibilității sau al înțelegerii textului. Alții, din contra, introduc unii referenți culturali sau

toponime specifice, în vederea unei mai bune ancorări a textului în cultura sa de origine pentru cititorul străin. Orice traducere ar trebui să ia în considerare doi poli: aclimatizarea și păstrarea „parfumului străin”.

În consecință, afirmăm că obiectivul traducerii este de a oferi echivalentul unui text cu ajutorul unei alte limbi decât aceea în care acesta a fost scris originalul. Concepțiile negative despre intraductibilitatea numelor proprii s-au născut dintr-o înțelegere inadecvată a limbilor și a modalităților lor de a reprezenta lumi diferite. Traducerea constituie un contact între limbi și culturi, o ocazie de a le observa resursele și de a negocia transferuri. Numele proprii îndeplinesc o funcție cvasideictică, de desemnare directă a unui referent (presupus unic) cu ajutorul fonemelor specifice unei limbi, funcție care îl plasează în afara lexicului, deși el face parte din limbă. Tocmai această funcție trebuie conservată în traducere, operație asemănătoare împrumutului lexical. Păstrarea numelui propriu în traducere le conferă funcția de marcă etnolingvistică, care ține de culoarea locală, dar funcționează și ca indice al gradului de toleranță față de o altă prezență lingvistică. Păstrarea numelui propriu în traducere este nuanțată de forțe create de factori interni din limbile-culturi și de interacțiuni lingvistico-culturale. Michel Ballard menționează că în unele cazuri, trecutul cultural comun și modurile de desemnare ale unor referenți comuni ori externi au generat transpuneri care țin de o traducere cvasilexicală (în care intervin forma și sensul numelui propriu), este vorba despre fenomene de asimilare naturală, caracteristice limbilor în contact [16, p.343]. Traducerea este o operație triadică care începe printr-o interpretare a textului și, în calitate de element constitutiv al textului, numele propriu. Pentru interpretarea funcției cvasideictice a numelui propriu, este necesară raportarea la situația de enunțare, la context și la alte coduri utilizate în film (gesturile, mimica, iconicitatea). Nu se poate ignora luarea în considerare a referinței numelui propriu – așa cum se practică pentru substantivele comune. Deși constituie o clasă specifică, numele propriu este în relație cu un referent și cu vectorii de sens reprezentați de sintagmele descriptive și de substantivele comune. O altă parte importantă a problemelor traductive rezultă din valorificarea sensului numelui propriu în diverse scopuri (jocuri de cuvinte) și a negocierii sensului creat, precum și din raporturile numelui propriu cu cultura-sursă (aclimatizarea sau păstrarea caracterului exotic al elementului original). În continuare, vom analiza efectul umoristic redat de jocurile de cuvinte în diferite situații de comunicare. O situație comică este condiționată de confuzia intenționată a numelor proprii paronime (e vorba despre o atracție paronimică intenționată) :

Dialogul în franceză ***Rien à déclarer***	**Traducerea în română** ***Nimic de declarat***
Irène: C’est une offre ridicule…. Clientul: C’est la meilleure offre de ce mois, ***Mme Lanus***. Irène: *’’**Janus**’’* avec un *’’**J**’’*.	Irène: Este o ofertă ridicolă... Clientul: Este cea mai bună ofertă a lunii, ***Mme Lanus.*** Irène: *Este ’’**Janus**’’,* cu un *’’**J**’’*.

Dialogul în franceză ***La ch'tite famille***	**Traducerea în română** ***Familia mea nebună***
Constance: Souffle, **Suzette**! Suzanne: **Suzanne** ! Constance: **Suzanne,** mes excuses.	Constance: Suflă, **Suzette** ! Suzanne: **Suzanne** ! Constance: **Suzanne**, scuzele mele.

Traducătorul a recurs la traducerea literală pentru a păstra jocul de cuvinte și în cazul numelor proprii la report pentru a crea același efect comic în textul țintă.

Magda Jeanrenaud în lucrarea *Universaliile traducerii* afirmă că analiza detaliată asupra traducerii numelor proprii efectuată de Michel Ballard rămâne marcată de limitarea la funcționarea unor cupluri de limbi egale sau aproape egale ca pondere culturală și, prin urmare, nu poate lua în calcul consecințele pe care le antrenează asupra comportamentului traducătorilor în transpunerea numelor proprii dezechilibrul dintre două culturi: la trecerea dintr-o cultură „mare" spre una „mică" sistemul de toponime și antroponime va fi menținut în proporție considerabil mai mare decât la trecerea de la o cultură „mică" spre una „mare" [12, p.145]. Conform opiniei Magdei Jeanrenaud, traducerea, din această perspectivă, presupune neapărat o negociere, nu doar pe o sumă de strategii ce sunt axate fie pe semnificat, fie pe semnificant, ci și pe rezistența mai mare sau mai mică a sistemului literar vizavi de „experiența străinului" despre care vorbea Antoine Berman. Dacă se acceptă că numele propriu are particularitatea de a trimite la un referent unic, ce nu are un echivalent în cultura-țintă, atunci el nu poate fi tradus și trebuie preluat ca atare, dar dacă se constată că există cazuri când acesta comportă și un alt sens, suprapus peste cel de bază, atunci strategia de traducere trebuie să aibă în vedere particularitățile fenomenului de civilizație și cultură care trebuie traduse, atât din perspectivă extratextuală, adică ținând cont de ponderea sa în cadrul culturii-sursă, cât și intratextuală, cântărind dacă acesta are o pondere punctuală sau afectează ansamblul textului original [12, p.146-147]. Genul în care se încadrează textul de tradus contează și el în deciziile traducționale. Din perspectiva receptării, strategia de traducere va trebui să țină seama de publicul-țintă și de capacitatea acestuia de a accepta diferența culturală. În funcție de acești parametri, cât și a modului în care se combină ei în funcționarea unui text anume, Magda Jeanrenaud consideră că traducătorul va opta fie pentru o operație de împrumut direct, fie pentru calcuri, echivalențe sau explicitări [12, p.147].

Traducerea numelor proprii dintr-un film pare a pune nu numai problema lizibilității sau a suportabilității auditive a publicului, ci și a confortului actorilor: tehnicile de traducere trebuie să țină cont de rapiditatea reacțiilor ce trebuie induse publicului în timpul limitat al unei reprezentații. Michel Ballard susține mai mult necesitatea modificării numelor proprii greu de pronunțat, cu riscul ștergerii diferențelor culturale și a culorii locale decât calitatea unei reprezentații și, implicit, a efectului scontat pe lângă publicul-țintă. Jean Demanuelli se pronunță în favoarea păstrării cu orice preț a exotismului, a culorii locale, și, mai mult, atrăgând atenția asupra riscului de a subordona civilizația-sursă la civilizația-țintă prin anihilarea specificului textului original, propunându-i publicului să asiste la filmul unei lumi uniformizate, „globalizate" și în consecință banalizate [19, p.137]. Magda Jeanrenaud e de părerea că orice traducere asimilaționistă a numelor proprii reflectă și tendința de a „subordona cultura-sursă culturii-țintă, aplatizând, chiar anulând specificitatea originară, propunându-i receptorului o viziune asupra lumii cel puțin standardizată și uniformizată" [12, p.148]. În același timp, traducerea este și un mijloc (care a fost mult timp și singurul) de a-l descoperi pe celălalt și de a descoperi diferența.

În comediile franceze, comicul unor personaje rezultă și din utilizarea unor nume proprii cu încărcătură simbolică ce se pierde uneori în traducere. Deseori traducătorii optează pentru asimilarea fonetică a numelor, în timp ce poreclele sunt traduse banalizat. Uneori numele proprii mai dificile, și mai străine publicului, sunt înlocuite cu denumirea funcției asumate de personaj. Georges Mounin propune ca numele proprii cu încărcătură simbolică (intenționat comice) să fie înlocuite cu echivalentele lor: „Adaptatorul ar trebui să caute nume comice în limba-țintă, susceptibile de a fi întâlnite în viața de zi cu zi" [*apud* Magda Jeanrenaud, p.149]. Unele nume proprii pot să-și piardă în limba-țintă întreaga încărcătură comică, toată expresivitatea pe care o aveau în original, în limba-țintă ele sunt incapabile să conoteze ceea ce îi sugerează publicului de

origine. Prin urmare, Magda Jeanrenaud consideră că nici una din cele trei modalități de tratare a numelor proprii, traducerea, substituirea sau transcrierea, nu ar putea satisface în totalitate intenționalitatea textului-sursă, iar eventuala lor combinare ar produce o adevărată babilonie, o eterogenitate care perturbă receptarea mesajului [12, p.150].

Eugen Coșeriu afirmă că având în vedere faptul că fiecare limbă prezintă un sistem de semnificații care-i este propriu și reprezintă prin aceasta o configurare particulară a lumii, afirmația că orice limbă ar fi, în principiu, traductibilă în altă limbă nu se poate susține în această formă. O limbă ca atare nu este traductibilă și nici nu este tradusă vreodată, diferențele de conținut între limbi nu pot fi anulate la nivelul însuși al limbilor [20, p. 15]. Această afirmație relevă faptul că aceeași lume configurată printr-o limbă determinată poate fi configurată și altfel, ceea ce nu înseamnă că semnificațiile unei limbi pot fi transpuse ca atare, ci doar că putem desemna aceleași lucruri și același „fel de a spune" prin diferite semnificații, în limbi diferite. Lucrurile sunt transformate prin limbaj în semnificații, pentru a le aduce în corelație reciprocă, pentru a le analiza și „segmenta", adică pentru a dialoga despre ele în cadrul co-existenței umane. Eugen Coșeriu afirmă că noi vorbim nu doar cu ajutorul semnificațiilor ci, deopotrivă, și cu ajutorul cunoașterii lucrurilor, precum și în anumite condiții, definite contextual și situațional [20, p.17]. Aceste afirmații sunt valabile și pentru traducere, căci actul de a traduce nu este altceva decât o vorbire, cu un conținut virtual identic, în două limbi diferite. Nu traducem limbi ci vorbiri și afirmații, nu traducem ceea ce o limbă dată ca atare spune, ci ceea ce se spune cu acea limbă, nu traducem semnificații, ci traducem ceea ce este desemnat cu ajutorul semnificațiilor. Semnificațiile sunt un instrument și nu un obiect al traducerii, tot așa cum sunt un instrument și un obiect al vorbirii. Nu există o transpunere directă de la semnificațiile limbii-sursă către semnificațiile limbii-țintă, drumul trece în mod necesar prin desemnatul extralingvistic. De aceea, traducerea este întotdeauna mai întâi o „des-compunere prin limbaj" urmată de o „re-compunere prin limbaj".

Concluzii

Traducerea este mai întâi de toate o practică a cărei reușite depinde de orizontul cultural al traducătorului, de competența și performanța lingvistică dar și de o corectă intuire a soluțiilor concrete. Pentru a face mereu alegerea cea mai corectă, pentru a soluționa problemele care apar în procesul traducerii, traducătorul trebuie să dispună de un univers enciclopedic complex, îndeosebi în ceea ce privește noțiunile de cultură și civilizație, istorie, teorie și practica traducerii, filozofie, etc. În procesul transpunerii numelor proprii în altă limbă, traducătorul trebuie să facă o alegere între căutarea unor echivalențe formale, concentrându-se asupra sensului semantic al textului sau găsirea unor echivalențe funcționale, menite să mențină comunicarea, mesajul textului sursă. În alegerea strategiilor de interpretare trebuie să se ţină cont și de publicul ţintă, de cât de familiarizat este acesta cu cultura sursă. Chiar dacă unii specialiști susțin că numele proprii nu sunt traductibile, există situații, când este posibil sau chiar necesar ca acestea să fie traduse. Unele nume proprii în comediile franceze subtitrate în română sunt traduse, altele adaptate culturii limbii țintă sau reportate pentru păstrarea identității culturale și a culorii locale. Astfel, principiul reportului sau al transferurilor onomastice este des întâlnit în comediile franceze. În cele din urmă, am ajuns la concluzia că numele proprii trebuie traduse, dar în așa fel încât să se respecte particularitățile limbii în care se traduce și să se ţină cont de faptul că mesajul pe care îl va transmite traducătorul să fie adecvat şi cât mai aproape de mesajul sursă.

Referințe bibliografice:

1. LUNGU BADEA, Georgiana. Note cu privire la traducerea numelor proprii literare. In *Studii de traductologie românească. I. Discurs traductiv, discurs metatraductiv.* Timișoara: Editura Universității de Vest Timișoara, 2017, p.251-266. ISBN 978-973-125-525-5
2. TOMESCU, Domnița. Substantivele proprii. În *GALR II*. București: Editura Academiei Române, 2008, p.118-129.
3. NORD, Christiane. Proper Names in Traslations for Children. Alice in Wonderland as a Case in Point. In *Meta*. Vol. 48, Nr. 1-2, mai, 2003, p.182-196.
4. КОПЫЛОВА, А. V. *В мире слов и названий*. Омск, 1998. 220 p.
5. FRANCO AIXELÁ, Javier. Culture-specific items in Translation. In Román Álvarez and Carmen A. Vidal (eds) *Translation, Power, Subversion*. Clevedon: Multilingual Matters, 1996. p.52-78.
6. NEWMARK, Peter. *Approaches to Translation (Language Teaching Methodology Senes)*. Oxford: Pergamon Press, 1981. 213 p.
7. GEERTZ, Clifford. *The Interpretation of cultures*. New York: Basic Books, 1973. 478 p.
8. CONDREA, Irina. *Semiotica textului artistic tradus*. Chișinău: Centrul Editorial al USM, 2003. 280 p.
9. GREVISSE, Maurice. *Le bon usage*. Paris: Gembloux, 1964. 232 p.
10. BORȚUN, Dumitru. *Semiotică. Limbaj și comunicare*. București: Editura SNSPA, 2001. 163 p. ISBN 973-8309-10-7
11. ECO, Umberto. *O teorie a semioticii*, trad. Cezar Radu; Costin Popescu. București: Editura Trei, [1976] 2008. 498 p. ISBN: 978-973-707-218-4
12. JEANRENAUD, Magda. *Universaliile traducerii. Studii de traductologie*, cuvânt înainte de Gelu Ionescu. Iaşi: Polirom, 2006. 387 p. ISBN 973-46-0173-3
13. ECO, Umberto. *Dire presque la même chose*. Paris: Bernard Grasset, 2007. 460 p. ISBN: 978-2-246-65971-6
14. RICOEUR, Paul. *Despre traducere*, traducere de Magda Jeanrenaud. Iași: Editura Polirom, 2005. 167 p. ISBN 973-681-906-X
15. SCÂTEIE, Mihaela. *Introducere în semiotică*. Pitești: Editura PYGMALION, 1996. 103 p. ISBN 973-96591-3-6
16. BALLARD, Michel. *Numele proprii în traducere*, traducere coordonată de Lungu-Badea Georgiana. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2011. 378 p. ISBN 978-973-125-342-8
17. MOUNIN, Georges. *Les Belles infidèles*. Lille: Presse Universitaire de Lille, 1994. 110 p. ISBN 2-85939-459-1
18. DELISLE, Jean. *La traduction raisonnée. Manuel d'initiation à la traduction professionnelle de l'anglais vers le français.* Ottawa: Presses de l'Université d'Ottawa, 1993. 484 p. ISBN 978-2-7603-0806-0
19. DEMANUELLI, Jean, DEMANUELLI, Claude. La traduction: mode d'emploi. Glossaire analytique. Paris, Masson, 1995, 190 p. ISBN 9782225848124
20. COȘERIU, Eugen. Semn, simbol, cuvânt. Traducere de Eugen Munteanu. In *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași* (Extras), Lingvistică, tomul XXXiX, 1993, p.5-22.

Corpusul de studiu

La ch'tite famille/Familia mea nebună disponibil la adresa https://vezionline.net/la-chtite-famille-familia-mea-nebuna-2018.html [Accesat: 15.08.2021]

Supercondriac/ Hipocondrul disponibil la adresa https://filmehd.se/supercondriaque-2014-filme-online.html [Accesat: 19.07.2021]

Un plan parfait/Un plan perfect disponibil la adresa https://filmehd.se/un-plan-parfait-un-plan-perfect-2012-filme-online.html [Accesat: 25.06.2021]

Rien à déclarer/Nimic de declarat disponibil la adresa https://www.filme3d.net/filme-hd/8215-rien-a-declarer-nothing-to-declare-2010.html#server1 [Accesat: 13.05.2021]

Qu'est-ce qu'on a fait au Bon Dieu?/Cu ce ți-am greșit eu Doamne? disponibil la adresa http://calitatehd.live/2015/01/quest-ce-quon-fait-au-bon-dieu-2014.html [Accesat: 28.04.2021]

Bienvenue chez les Ch'tis/Bun venit în Nord disponibil la adresa http://www.filmeonline.biz/bienvenue-chez-les-chtis-bun-venit-in-nord-2008.html [Accesat: 20.12.2020]

MACRO- ȘI MICRONIVEL ÎN INVESTIGAREA TRADUCERII DIN PERSPECTIVA TEORIEI PERTINENȚEI

CZU: 81`25:81`373.2 DOI: 10.5281/zenodo.6520386

Irina BREAHNĂ
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0002-9462-8303

Studierea traducerii în cadrul TP presupune abordarea aspectelor cognitive ale acestui tip de comunicare interlingvistică. În acest sens, ea converge și cu unul dintre cele mai prolifice domenii de cercetare actuale, și anume științele cognitive.

Cuvinte-cheie: *Teoria pertinenței (TP), efort cognitiv, efect contextual, context, subdeterminare lingvistică, îmbogățire pragmatică.*

APPLICATIONS OF RELEVANCE THEORY IN TRANSLATION STUDIES AT MACRO- AND MICROLEVEL

The study of PT-based translation involves addressing the cognitive aspects of this type of interlingual communication. In this sense, translation studies converge with one of the most prolific current research fields, namely cognitive science.

Keywords: *Relevance theory, processing (cognitive) effort, contextual effect, context, linguistic underdeterminacy, pragmatic enrichment.*

Introducere

Filosofi ca P. Grice au propus, începând cu mijlocul secolului XX, o perspectivă diferită asupra modului în care se produce comunicarea verbală. Ei au avansat ideea unui model bazat pe procese inferențiale. Termenul de „inferență” vine din logică și desemnează operațiunea de derivare a concluziilor, pe cale deductivă sau inductivă, din una sau mai multe premise. Altfel spus, modelul inferențial al comunicării verbale tratează transmiterea mesajului de la sursă la destinatar drept un ansamblu de pași prin care se produc și se interpretează dovezi referitor la *ceea ce se dorește a fi comunicat*. Premisele formulării unei teorii inferențiale a comunicării verbale pot fi găsite în constatări triviale despre faptul că există un decalaj semnificativ între reprezentările semantice ale frazelor și mesajul comunicat efectiv de enunțuri. Limbile sunt într-adevăr coduri care asociază reprezentările fonetice cu reprezentările semantice ale frazelor, însă comunicarea verbală nu poate fi explicată doar prin procesul de codificare și decodificare.

Teoria pertinenței, formulată la finele anilor 1980 de către D. Wilson și D. Sperber, pornește de la această viziune complexă asupra comunicării verbale dar, revede relația dintre modelul codului și modelul inferențial. Conform TP, în comunicarea verbală este implicată și o etapă de codificare-decodificare lingvistică. Cu toate acestea, semnificația lingvistică a unei fraze enunțate nu codifică în mod complet ceea ce a vrut să spună locutorul. Ea doar îl ajută pe destinatar să infereze (se deducă) ceea ce a vrut să spună locutorul. Rezultatul decodificării este procesat ulterior de către destinatar drept o dovadă despre intențiile locutorului. Astfel, procesul de codificare-decodificare este subordonat procesului inferențial.

În viziunea popperiană despre descoperirile științifice, o teorie științifică este formulată în scopul de a rezolva o anumită problemă. În urma procesului de testare (falsificare) a acestei teorii poate rezulta o nouă problemă de cercetare și tot așa mai departe. În acest context, ne interesează ce probleme noi, în raport cu cadrele teoretice anterioare, și-a propus să soluționeze E.-A. Gutt aplicând Teoria pertinenței (TP) în traducere. În viziunea lui X. Rosales Sequeiros [1, p. 85-89], o

teorie pragmatică a traducerii a permis să se obțină rezultate cu o valoare explicativă mai mare, în comparație cu cadre nonteoretice de tipul celor promovate de G. Steiner [2], pentru care traducerea este o artă exactă, sau de P. Newmark [3], în a cărui opinie teoria traducerii nu este nici teorie, nici știință, ci un ansamblu de cunoștințe despre procesul traducerii. În raport cu cadrele teoretice ale traducerii, abordarea pragmatică oferă o teorie unificată, depășind caracterul fragmentar pe care îl au în special cadrele multidisciplinare. Am putea să nu fim de acord cu afirmația autorului, reamintind, în acest sens, despre conceptul de echivalență, utilizat drept principiu teoretic pentru o abordare mai sistematică și mai coerentă a traducerii. Dar, din păcate, chiar cercetătorii care își bazează demersul teoretic pe noțiunea de echivalență recunosc că aceasta este problematică. Astfel, în *In Other Words*, M. Baker [4] recunoaște că a recurs la termenul „echivalență" doar din considerente practice, deoarece majoritatea traducătorilor s-au obișnuit cu el, și nu pentru că ar avea vreun statut teoretic.

Studierea traducerii în cadrul comunicării verbale și a pragmaticii soluționează în acest mod problemele legate preponderent de fundamentele teoretice ale traducerii și de puterea explicativă a conceptelor de bază.

Abordarea propusă de E.-A. Gutt este o investigație de macronivel a traducerii în calitate de act de comunicare interlingvistică. Pe lângă cercetări de macronivel, în deceniile care au urmat publicării lucrărilor lui D. Sperber și D. Wilson [5] și E.-A. Gutt [6, 7], au apărut și investigații de micronivel care și-au propus să studieze procesele cognitive și comunicative cu care se confruntă traducătorii în calitate de destinatari și emițători ai comunicării interlingvistice, precum și consecințele pe care aceste procese le au asupra traducerilor în calitate de produs. În acest sens, un element central în studiile traductologice de orientare comunicativ-pragmatică devine noțiunea de *context* sau *contextualizarea*.

În cadrul TP, contextul este definit în modul următor: „Contextul cognitiv al unui enunț este o construcție psihologică, constituită din ambianța cognitivă pe care interlocutorul o selecționează pentru o submulțime a ipotezelor auditorului despre lume, folosite pentru a da enunțului o interpretare coerentă cu împrejurările comunicative generale. Acest context nu se limitează la ambianța fizică sau la enunțurile care l-au precedat imediat, ci cuprinde și așteptări privind viitorul, ipoteze științifice sau credințe religioase, amintiri despre diverse incidente, ipoteze culturale generale, păreri despre starea mintală și psihică a vorbitorului; toate aceste elemente pot juca un rol în interpretare" [8, p. 537].

Dacă ne referim nemijlocit la activitatea traducătorului, natura mediului cognitiv în baza căruia se construiește contextul și raportul fizic dintre interlocutori în acest mediu mutual cognitiv sunt elemente care afectează semnificativ modul în care vor interacționa inputul lingvistic, mecanismul deductiv și contextul. O traducere consecutivă sau simultană, unde (aproape) toți actorii traducerii se află în *in praesentia,* va implica fenomene de interpretare diferite de o traducere scrisă cu actorii principali *in absentia*. Analizăm, prim urmare, cum prin aceste două scenarii, care definesc foarte general două extremități ale unui continuum ce conține o varietate extrem de mare de scenarii particulare, se revelează interdependența dintre componenta cognitivă și componenta contextuală, generând astfel cea mai mare parte a fenomenelor pe care investigațiile traductologice le studiază prin prisma noțiunilor „tip de text", „tip de traducere", „context cultural", „echivalență dinamică" sau „formală" etc.

Investigații de macronivel

Aplicarea TP în domeniul traducerii își propune să explice această formă de activitate interlingvistică în calitate de act de comunicare. Respectiv, notează A.-E. Gutt [9], este necesar să se răspundă la două întrebări centrale: 1) Care procese, componente, structuri etc. mintale permit ca oamenii să exprime într-o limbă ceea ce s-a spus în alta? 2) Care sunt legile cognitive (relații cognitive de cauză-efect) de care depinde succesul sau eșecul unei traduceri?

A.-E. Gutt compară contribuția TP în domeniul traducerii cu contribuția fizicii în dezvoltarea ingineriei. O mai bună înțelegere a relațiilor cognitive de cauză-efect în comunicare poate îmbunătăți activitatea de traducere. Autorul menționează că abordarea sa ar putea duce la o perspectivă mai realistă asupra traducerii, deoarece aplicarea TP pune accentul, în primul rând, pe ceea ce traducerea poate sau nu poate obține.

În accepția lui A.-E. Gutt, traducerea poate fi considerată un act de comunicare despre un alt act de comunicare, un fenomen înrudit cu citarea, la care se adaugă dificultatea de a trece de la o limbă la alta. TP pune în evidență, în contextul acestui tip de act de comunicare, rolul jucat de diferențele de context între destinatarii originalului și cei ai traducerii. Diferențele în cauză sunt o provocare semnificativă, posibil mai importantă decât problemele de limbă legate de schimbarea codului.

TP distinge utilizarea descriptivă a limbii de utilizarea interpretativă. Un enunț este utilizat descriptiv, atunci când scopul său constă în a informa despre o anumită stare a lucrurilor la care face referință. Un enunț este utilizat interpretativ, atunci când scopul său constă în a informa despre sensul unui alt enunț. Pentru a atinge acest scop, enunțul utilizat interpretativ trebuie să aibă un sens similar cu enunțul original. Inițial, TP considera traducerea drept o actualizare a utilizării interpretative, bazată pe similaritatea reprezentărilor semantice (formele logice) ale enunțurilor. A.-E. Gutt consideră că această abordare nu este adecvată. Similaritatea interpretativă dintre enunțuri nu trebuie definită în funcție de similaritatea reprezentărilor semantice (formele logice), ci în funcție de similaritatea interpretărilor lor. În Figura 1, A.-E. Gutt preia, de la D. Sperber și D. Wilson [5, p. 232], schema dimensiunilor descriptive și interpretative în utilizarea limbajului și indică unde în această reprezentare grafică poate fi localizată traducerea [7, p. 214].

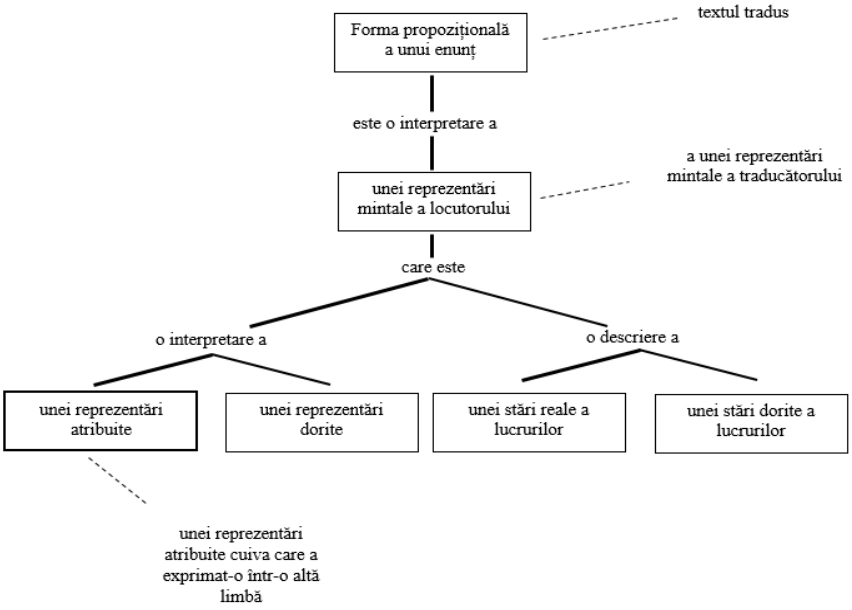

Fig. 1. *Traducerea – utilizare interpretativă a limbii*[46]

[46] Traducerea noastră a schemei elaborate de E.-A. Gutt.

Astfel, în traducere, forma propozițională a enunțului, adică textul tradus, este o interpretare a unui gând al locutorului, adică al traducătorului, care este o interpretare a unui gând atribuit cuiva care l-a exprimat într-o altă limbă, adică în limba originalului. Consecința principală a acestui mod de a localiza traducerea în cadrul TP este că, în ultimă instanță, traducerea reprezintă un proces de comunicare între textul-sursă, traducător și publicul-țintă.

Deoarece interpretarea unui enunț constă dintr-un set de ipoteze pe care acesta trebuie să le transmită, în abordarea lui A.-E. Gutt, două interpretări sunt similare în măsura în care transmit aceleași ipoteze. Această stare a lucrurilor permite ca similaritate interpretativă dintre enunțuri să fie concepută drept un continuum, definit la o extremitate de situația în care nu se atestă nicio similaritate, adică nicio ipoteză nu este împărtășită, iar la cealaltă extremitate, similaritatea interpretativă este completă – toate ipotezele sunt împărtășite.

În ce privește diferențele de limbă, A.-E. Gutt consideră că similaritatea interpretativă în traducere depinde nu atât de comunitatea unor componente lingvistice concrete, cât de posibilitatea de a replica în limba-țintă indiciile comunicative mai abstracte, semnalate de componentele lingvistice în cauză. Altfel spus, similaritatea interpretativă depinde de replicarea modului în care aceste componente indică pertinența mai mare a unor pasaje în raport cu altele. În capitolul dedicat traducerii a ceea ce este exprimat (explicaturile enunțului), A.-E. Gutt identifică opt tipuri de indicii comunicative: indicii rezultate din reprezentările semantice; indicii rezultate din proprietățile sintactice; indicii rezultate din proprietățile fonetice; indicii rezultate din constrângerile semantice asupra pertinenței; indicii rezultate din clișeele verbale; indicii rezultate din fenomene de onomatopee; indicii rezultate din valoarea stilistică a cuvintelor; și indicii rezultate din proprietăți poetice bazate pe sunet [7, p. 130-167].

În lumina celor prezentate *supra*, răspunsul lui A.-E. Gutt la cele două întrebări este: 1) fenomenul traducerii poate fi explicat ca o interacțiune între capacitatea generală de a comunica (în sensul postulat de TP) și facultatea limbajului; 2) posibilitatea și limitele traducerii sunt determinate preponderent de procedura general-umană a înțelegerii, definită de relațiile cauzale dintre sens, stimul și context.

În virtutea acestor două răspunsuri, A.-E. Gutt conchide că, din punct de vedere cognitiv, nu este nevoie de o teorie specială a traducerii pentru a explica abilitatea umană de a traduce sau succesul/eșecul traducerilor de a comunica. Abordarea lui A.-E. Gutt explică și de ce numeroase încercări de a defini în termeni clari în ce constă diferența dintre traducere și parafrază, dintre traducerea literală și traducerea liberă, și alte opoziții de acest gen, în funcție de similarități sau deosebiri între original și textul-țintă, nu au produs rezultate concludente. Dacă similaritatea interpretativă este un continuum, astfel de demarcații nu pot fi concepute drept puncte nonarbitrare.

În încheiere, am dori să completăm prezentarea modelului teoretic propus de E.-A. Gutt cu o descriere a modului în care ar trebui să fie organizată practic activitatea traducătorului, în sistemul de coordonate definit de TP.

Prin urmare, sarcina traducătorului poate fi declinată conform următoarelor componente [7, p. 232]:

- Traducătorul trebuie să se familiarizeze plenar cu cunoștințele de fundal pe care emițătorul le-a considerat parte a contextului intenționat pentru interpretarea textului original.
- Analizând textul, traducătorul trebuie să determine, pentru fiecare moment, efectele contextuale care se doreau a fi produse în contextul original. Astfel, traducătorul trebuie să formuleze o ipoteză globală despre interpretarea intenționată pentru original, adică să determine explicaturile și implicaturile acestuia.

• În continuare, pentru fiecare enunț din limba-sursă, traducătorul va construi un enunț în limba-țintă, selectând pentru acesta proprietăți ale limbii-țintă care vor duce la o interpretare similară cu interpretarea originală, în măsura în care ea va fi coerentă cu principiul pertinenței pentru publicul-țintă.

Din acest mod de a (des)compune procesul, devine clar că traducerea bazată pe TP se concentrează primordial pe compararea interpretărilor, nu pe reproducerea cuvintelor, construcțiilor lingvistice sau a trăsăturilor textuale. Concepută în acest fel, cercetarea traducerii atrage atenția asupra unui șir de întrebări foarte interesante despre capacitățile gândirii umane. De exemplu, cum se descurcă cogniția traducătorului cu sarcina de a procesa un enunț într-un context proiectat, diferit de propriul context de referință. Cum variază intuițiile traducătorului despre ce este pertinent în funcție de caracterul contextului: contextul autorului, contextul traducătorului, contextul destinatarului. Problema similarității interpretative generează problematici foarte practice, care pot depăși cadrul traducerii *stricto sensu*, necesitând eforturi suplimentare pentru a ajusta contextul publicului-țintă. Uneori, traducătorul poate el însuși completa un context lacunar. În alte cazuri, diferențele contextuale sunt atât de mari, încât sunt necesare eforturi care depășesc resursele traducătorului și se impune stabilirea unor canale de comunicare adiționale în raport cu traducerea [7, p. 231].

Aceste constatări legate nemijlocit de activitatea de traducere au consecințe directe asupra domeniului de formare a traducătorilor. Misiunea formatorilor va consta nu doar în a-i face pe cursanți să conștientizeze nonuniversalitatea regulilor, dar și să le dezvolte competențe de a produce o comunicare eficientă în situații pentru care încă nu sunt prevăzute reguli sau norme. Din fericire, abilitățile respective fac deja parte, în măsură mai mare sau mai mică, din experiența noastră de locutori. Pentru a ne convinge de acest lucru, este suficient să observăm cum variem cotidian performanța noastră comunicativă.

Investigații de micronivel

În cadrul investigațiilor de micronivel, este interesantă contribuția M. Baker [10] care, fără a se asocia direct cu TP, pledează totuși pentru o concepție dinamică, constructivistă și psihologică asupra contextului. Autoarea consideră că ar fi științific mai eficient de abordat contextul nu drept o constrângere sau un set de restricții asupra traducerii, dar drept o resursă pe care o construim selectiv și strategic în timpul actului de traducere. M. Baker pune în valoare anume latura strategică a procesului de contextualizare, adică o viziune în care așteptările destinatarilor cu privire la traducere și presupunerile traducătorilor despre existența unor astfel de așteptări influențează procesul de luare a deciziilor în traducere și, implicit, produsul final. De exemplu, identificarea unui act de comunicare drept traducere îi protejează pe destinatari de posibilitatea de a interpreta greșit intențiile autorului [11, p. 72]. Similar se explică și tendința interpreților juridici de a corecta martorii care se exprimă confuz, pentru a nu crea impresia că această confuzie este rezultatul propriei lor incompetențe [12]. Cercetări recente au arătat cum interpreții asumă în cadrul conversațiilor și alte roluri decât cel de traducător sau se disociază prin mecanisme discursive de rolul de interpret. Un astfel de mecanism ar consta în a marca lipsa de identitate dintre „eul” discursiv al traducerii și „eul” traducătorului [13, 14].

Abordarea contextualizării din perspectivă strategică îi permite M. Baker să studieze contextul ca un domeniu în care intervin relații de putere și de manipulare. Cercetătoarea remarcă faptul că investigațiile traductologice încep să recunoască faptul că procesul de traducere nu constă într-un răspuns pasiv la convenții culturale, sociale, estetice, ci într-un act de negociere activă între

participanți cu intenții în continuă schimbare și niveluri diferite de control asupra interacțiunii. Oamenii construiesc contexte diferite pentru același fenomen, deoarece ei dețin roluri, interese, scopuri și putere diferită [10, p. 335]. O viziune asemănătoare, despre inegalitatea controlului și a forțelor, regăsim și în TP, atunci când autorii compară comunicarea cu dansul în pereche, unde cineva dintre parteneri își asumă misiunea de a-l ghida pe celălalt [5, p. 43].

Includerea noțiunii de putere în cercetările despre traducere poate fi foarte productivă din punct de vedere cultural, social, politic etc. În opinia noastră, această noțiune poate fi utilă și în context didactic, acolo unde se poate materializa în relația dintre cursant și formator și în relația dintre autorul textului-sursă și traducătorul-cursant. Pe fundal, am putea distinge și o relație mai generală între cursant și tot ceea ce presupune învățământul instituționalizat sau între cursant în calitate de locutor al unei limbi și norma limbii în cauză. Toate aceste relații, prin raportul inegal de forțe pe care îl presupun, au consecințe directe asupra performanței cursantului. Înțelegem că facem un mare salt logic și omitem mai multe etape ale demersului explicativ, dar convingerea noastră este că problemele de traducere și de interpretare pot fi concepute într-un sistem de relații mult mai fine decât simpla constatare a faptului că un anumit cursant „nu știe” ceva. Această convingere are consecințe directe, pentru noi, asupra procesului de predare și de evaluare în traducere.

I. Mason, autor împreună cu B. Hatim al unei lucrări în care traducerea este concepută similar oricărui act de interacțiune verbală, adoptă, în cercetări mai recente, TP și cadrul explicativ al lui E.-A. Gutt. Concluziile la care ajunge I. Mason, în baza unui corpus de interpretare comunitară, sunt relevante și pentru subiectul pe care îl abordăm. În primul rând, autorul face o distincție, în cadrul TP, între inferențe admisibile, plauzibile și reale [15, p. 363]. Importanța acestei distincții rezidă în opoziția dintre inferențele admisibile sau prevăzute de teoretician, în funcție de constrângerile dictate de un context ipotetic, și inferențele deduse în mod real de participanții la un act de comunicare.

O altă observație făcută de I. Mason ține de statutul ipotezelor mutual accesibile. Traducătorul se regăsește într-o dublă ipostază în actul de comunicare. El este destinatar în raport cu discursul-sursă și emițător în raport cu discursul-țintă. Analizele discursive operate de I. Mason arată, în special cu privire la activitatea interpreților în situație dialogală, că cei trei interlocutori nu împărtășesc constant și continuu același context. În diferite momente ale interacțiunii verbale, pot apărea contexte divergente între participanți și, prin urmare, și ipoteze contextuale divergente. Această stare a lucrurilor, în opinia noastră, nu contravine principiului pertinenței sau altor previziuni ale TP. Apariția acestor contexte divergente confirmă de fapt că contextul este o construcție psihologică și nu un dat, extern locutorului și independent de el. De asemenea, dacă ne referim la abordarea lui E.-A. Gutt, putem explica aceste contexte divergente prin diferențele dintre interpretările intenționate de toți cei trei interlocutori în ipostaza lor de emițători, în virtutea ipotezelor lor despre așteptările destinatarului. Altfel spus, similaritatea interpretărilor, în sens guttian, devine obiect de negociere și atribuie traducătorului o funcție de decizie. Sub aspect didactic și teoretic, aceasta presupune că o astfel de categorie ca UT, de exemplu, poate fi descrisă doar în termeni cognitivi, iar conținutul ei nu este determinat în funcție doar de input sau output, ci în funcție de noțiuni suficient de generale, pentru a nu depinde de o anumită limbă și de particularitățile sale morfologice (în mod special de informația morfologică procedurală), și pentru a nu exclude posibilitatea apariției contextelor divergente.

Din considerente de generalitate, găsim interesantă și investigația lui R. Setton [16], care își propune să completeze abordarea lui E.-A. Gutt, prin includerea interpretării ca formă de traducere. Cercetătorul britanic atenționează asupra faptului că propunerile lui E.-A. Gutt vizează, în primul

rând, principiile și procesele traducerii scrise. În condițiile acestui tip de traducere, distanța în timp și spațiu dintre emițătorul original, traducător și destinatarii săi cere de la traducător să reconstruiască intenția informativă originală, să proiecteze mediul cognitiv original al emițătorului și al destinatarilor săi și să producă un stimul corespunzător gradului necesar de similaritate interpretativă. Or, observă R. Setton, în traducerea orală, mai ales în traducerea simultană, interpretul împărtășește cu ceilalți participanți cea mai mare parte a mediului cognitiv manifest. Din acest motiv, el poate proiecta și controla mai bine contextele în care destinatarii săi îi vor interpreta enunțurile. Chiar mai mult, interpretul se va baza semnificativ pe accesibilitatea imediată a contextului și pe capacitățile inferențiale ale destinatarului, deoarece în condițiile interpretării simultane, alegerea stimulilor este foarte limitată de constrângerile de timp [16, p. 374].

Contribuția lui R. Setton este valoroasă și pentru că ilustrează o idee pe care o susținem plenar. Studierea actelor reale de traducere poate deveni un important laborator pentru înțelegerea factorilor care asigură o comunicare de succes. Dacă acceptăm drept principii generale ale comunicării faptul că ea este ostensiv-inferențială și faptul că se bazează pe obținerea pertinenței, rezultă că o comunicare de succes depinde de doi factori principali: alegerea stimulilor de către locutor (competența lor) și selectarea contextelor. Totuși, aceste decizii depind de un șir de parametri secundari. Traductologul britanic menționează printre ei: mediul locutorului, mediumul (canalul) comunicării și ritmul acesteia – alternant, suprapus, amânat [16, p. 376].

Astfel, din punct de vedere metodologic, studierea traducerii în cadrul TP pune la dispoziția cercetătorului probe despre încercările deliberate ale traducătorului de a reproduce efectele comunicative ale enunțului original, traducerea orală păstrând și dimensiunea *in situ* a comunicării interactive față-în-față [16, p. 377]. R. Setton este interesat să determine ce pot spune despre comunicare, în general, diferențele de procesare dintre traducerea scrisă și traducerea simultană, în special privind constrângerile pe care acestea le impun asupra utilizării contextului de către participanți. Pe lângă valoarea metodologică a traducerii pentru o teorie generală a comunicării, această comparație de micronivel (între traducere scrisă și interpretare simultană), cu implicații de macronivel, confirmă concluzia noastră, enunțată anterior în contextul cercetării lui I. Mason. În TP, comunicarea verbală este rezultatul interacțiunii dintre două variabile: stimulii verbali și contextele cognitive. R. Setton consideră că traducătorii și interpreții de simultană controlează în mod diferit acești doi parametri. Calitatea stimulului verbal produs în scris depinde de competența lingvistică a autorului, care controlează semnificativ contextul cititorului, deoarece efectele derivate din fiecare enunț formează contextul inițial cel mai apropiat pentru procesarea enunțului următor. Textul creează context. Scriitorul/traducătorul are suficient timp pentru a compune acest stimul, dar și destinatarii textului scris au timp pentru a-l procesa în contexte adiționale, pe care scriitorul/traducătorul nu le mai pot controla. Pe de altă parte, inputul lingvistic are puterea de a limita căutările de pertinență și de a finaliza procesul de interpretare. Un vorbitor/interpret se va baza însă pe alte proprietăți ale limbii pentru a constrânge obținerea pertinenței, iar auditorii au mai puțin timp la dispoziție pentru a extinde contextele dincolo de cele care sunt monitorizate de vorbitor/interpret, adică discursul imediat și mediul fizic [16, p. 385]. Reiterăm, prin urmare, că pentru a explica o astfel de flexibilitate în traducerea interacțiunii dintre stimulii verbali și contextele cognitive, o potențială modelizare a unei UT trebuie să evite descrieri inspirate din caracteristici specifice limbilor particulare și să ilustreze procesele de compensare a subdeterminării lingvistice prin mecanisme de îmbogățire/saturare pragmatică, altfel spus prin mecanisme de contextualizare.

Îmbogățirea pragmatică este un proces de completare a formei logice care, în cadrul TP, corespunde reprezentării semantice codificată de enunț. După cum explică D. Sperber și D. Wilson, dacă informația codificată lingvistic este prea vagă sau prea incompletă pentru a produce o interpretare pertinentă, aceasta va fi saturată (îmbogățită) cu ajutorul ipotezelor contextuale imediat accesibile, până când va fi suficient de pertinentă [17, p. 183].

În contextul noțiunii de „îmbogățire/saturare pragmatică" este interesantă cercetarea lui X. Rosales Sequeiros care introduce și studiază fenomenul îmbogățirii pragmatice interlingvistice, adică al îmbogățirii pragmatice în traducere [18, p. 1069]. Autorul descrie îmbogățirea pragmatică interlingvistică astfel: un enunț este rezultatul unei îmbogățiri interlingvistice, dacă reprezentarea sa semantică este o îmbogățire intenționată a reprezentării semantice a unui enunț dintr-o altă limbă [18, p. 1078).

X. Rosales Sequeiros explică necesitatea îmbogățirii pragmatice interlingvistice recurgând la două argumente: incompatibilitățile gramaticale la nivelul inputului și variația culturală la nivelul contextului. Limbile sunt foarte diferite în funcție de modul în care explicitează sensul. O anumită limbă ar putea fi dotată cu mijloace suficiente pentru a codifica nuanțe foarte subtile prin intermediul unor mecanisme lingvistice inechivoce, în timp ce o altă limbă ar putea exprima aceleași nuanțe, sau nuanțe echivalente, prin mecanisme lingvistice care codifică constrângeri semantice foarte vagi asupra interpretării. Prin urmare, traducătorul este nevoit să recurgă la îmbogățirea pragmatică a formei logice, pentru a deduce forma propozițională complet determinată, conformă intenției informative a locutorului [18, p. 1069-1070].

Corpusul de traduceri, în baza căruia lingvistul ilustrează cum se produce îmbogățirea pragmatică interlingvistică (între engleză și spaniolă), demonstrează în ce măsură acest fenomen afectează domeniul temporalității, în special dimensiunea intervalului și dimensiunea ordinii temporale.

Abordarea discrepanțelor dintre original și traducere prin prisma noțiunii de îmbogățire pragmatică este utilă pentru că poate explica și descrie și procesul invers. În acest caz, traducerea este mai puțin explicită decât originalul. Motivele unei „sărăciri" pragmatice sunt aceleași ca și în cazul îmbogățirii: diferențele lingvistice dintre limbi sau o decizie a traducătorului, bazată pe considerații extralingvistice. Totuși, trebuie să menționăm că traducătorul poate opta pentru formulări mai puțin explicite în limba-țintă anume în virtutea capacității destinatarilor de a recurge la îmbogățirea pragmatică. Altfel spus, acolo unde textul-sursă recurge la codificare, textul-țintă profită de mecanismele de îmbogățire.

Fenomenul „sărăcirii" pragmatice explică, de exemplu, de ce chiar în condițiile când franceza și româna posedă ambele mijloace pentru a obține același nivel de explicitare (de ex., formele de MMP sau PS), traducătorul decide, în contextul potrivit, că unele ipoteze contextuale sunt suficient de mutual manifeste pentru a fi recuperate pragmatic, în detrimentul codificării lingvistice. Din considerente similare, putem face ipoteza unei explicații cognitive a greșelilor de traducere (de tipul solecismelor și barbarismelor temporale): ele funcționează drept dovezi ale faptului că relațiile temporale sunt inferabile independent de codificarea în timpuri verbale, îmbogățirea pragmatică fiind posibilă doar recurgând la informația conceptuală a predicatelor și la ipotezele contextuale.

Concluzii

Prin intermediul studiilor și analizelor descrise *supra,* ne-am propus să ilustrăm în ce mod cercetările traductologice pot recurge și au recurs la TP în calitate de cadru teoretic explicativ. TP este o teorie cognitivistă, o versiune a pragmaticii radicale. În acest sens, TP se opune teoriilor

pragmatice lineare și teoriilor pragmatice în Y [19, p. 21]. Prin urmare, studierea traducerii în cadrul TP presupune, prin definiție, și abordarea aspectelor cognitive ale acestui tip de comunicare interlingvistică. În acest sens, ea converge și cu unul dintre cele mai prolifice domenii de cercetare actuale, și anume științele cognitive. Totuși, trebuie să precizăm că nu toate investigările traducerii din perspectivă cognitivă fac nemijlocit referință la TP, unele dintre ele având drept scop formularea propriilor modele ale traducerii. În același mod, TP, în particular, și pragmatica, în sens larg, au propriul lor loc în domeniul științelor cognitive.

În consecință, putem observa că traducerea a devenit obiect de interes științific în cadrul științelor cognitive pe două filiere: 1) în calitate de activitate umană pentru a cărei descriere și explicare este imperios să se explice și să se descrie procesele cognitive care o fac posibilă; 2) în calitate de formă specifică de comunicare interlingvistică, explicabilă în cadrul TP. Aceste două filiere de cercetare nu sunt neapărat divergente, dimpotrivă, ele se alimentează reciproc, iar uneori chiar converg în cercetările unor traductologi. De exemplu, studiile experimentale ale lui F. Alves investighează empiric UT, într-un cadru teoretic definit de TP, utilizând metodologii și instrumente preluate direct din științele cognitive și din investigarea traducerii în științele cognitive.

Referințe bibliografice:

1. ROSALES SEQUEIROS, X. Translation: pragmatics. In: E. K. BROWN, A. ANDERSON, eds. *The encyclopedia of languages and linguistics*. Amsterdam: Elsevier, 2006, p.85-89.
2. STEINER, G. *After Babel. Aspects of language and translation*. New York: Open Road Integrated Media, 1998. 533 p.
3. NEWMARK, P. *A textbook of translation.* New York, London: Longman, 2001. 292 p.
4. BAKER, M. *In Other Words*. New York: Routledge, 2001. 304 p.
5. SPERBER, D., WILSON, D. *Relevance: communication and cognition*. Oxford: Blackwell, 1995. 326 p.
6. GUTT, E.-A. A theoretical account of translation without a translation theory. *Target*. 1990. vol.2, nr.2, p.135-164.
7. GUTT, E.-A. *Translation and relevance. Cognition and context*. New York: Routledge, 2014. 271 p.
8. COSTACHESCU, A. *Pragmatica lingvistica*. *Teorii, dezbateri, exemple*. Iași: Institutul European, 2019. 628 p.
9. GUTT, E.-A. Approaches to Translation: Relevance Theory. In: E. K. BROWN, A. ANDERSON, eds. *The Encyclopedia of Languages and Linguistics*. Amsterdam: Elsevier, 2006, p.416-420.
10. BAKER, M. Contextualization in translator- and interpreter-mediated events. *Journal of Pragmatics*. 2006. Nr.38, p.321-337.
11. WEIZMAN, E., BLUM-KULKA, S. Identifying and interpreting translated text: on the role of pragmatic adjustment. In: G. TOURY, ed. *Translation Across Cultures*. New Delhi: Bahri Publications, 1987, p.61-73.
12. SHLESINGER, M. Monitoring the Courtroom Interpreter. *Parallèles: Cahiers de l'Ecole de Traduction et d'Interprétation*. 1989. nr.11, p.29-36.
13. BERK-SELIGSON, S. *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1990. 299 p.
14. KATAN, D., STRANIERO-SERGIO, F. Look who's talking: the ethics of entertainment and talkshow interpreting. *The Translator*. 2001. Nr.7, p.213-237.
15. MASON, I. On mutual accessibility of contextual assumptions in dialogue interpreting. *Journal of Pragmatics*. 2006. Nr.38, p. 359-373.
16. SETTON, R. Context in simultaneous interpretation. In: *Journal of Pragmatics*. 2006. nr.38, p.374-389.
17. WILSON, D., SPERBER, D. *Meaning and Relevance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 382 p.

18. ROSALES SEQUEIROS, X. Interlingual pragmatic enrichment in translation. *Journal of Pragmatics*. 2002. Nr.34, p.1069-1089.
19. MOESCHLER, J., REBOUL, A. *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*. Paris: Editions du Seuil, 1994. 562 p.

CLINICAL PSYCHOLOGY TERMINOLOGY FROM A TRANSLATION PERSPECTIVE

CZU: 81`276.6:615.851=03 DOI: 10.5281/zenodo.6520455

Svetlana CORCODEL, Gabriela SAGANEAN
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0002-3186-2717; ORCID: 0000-0001-7772-2405

The purpose of this work is to investigate the field of clinical psychology, which has been an important and long-standing field throughout the evolution of human knowledge, and yet still contains many mysteries and questions that remain to be answered in the future.

The study provides general characteristics alongside specific peculiarities; it also comprises a linguistic and terminological analysis of the field from a translation perspective that is bound to improve not only the professional knowledge and abilities, but also bring forth valuable information about human interaction, and offer solutions to day to day problems.

In order to render this type of specialized language texts, translators must attempt to identify the translation difficulties that clinical psychology terminology could pose, go beyond correspondences at the level of individual terms and be able to establish interlinguistic references to entire knowledge structures, and more important, the problems the translators of the source text face and the way they overcome them.

As a result of the carried out research it allows us to realize that clinical psychology terminology is particularly dynamic and it requires responsibility from both: the psychologist and the translator, ability to concentrate as well as thoroughness and accuracy that can be used in the process of the source text translation into the target text.

Keywords*: terminology, clinical psychology, term formation, semantic relations, difficulties of translation, source language, target language, origin, monosemy.*

DESPRE TERMINOLOGIA DOMENIULUI PSIHOLOGIEI CLINICE DIN PERSPECTIVA TRADUCERII

Scopul acestei cercetări este studierea domeniului psihologiei clinice, fiind unul deosebit de important de-a lungul evoluției cunoașterii umane, dar, care conține încă multe mistere și provocări și așteaptă soluții.

Studiul oferă atât caracteristici generale, cât și particularități specifice, propune o analiză lingvistică și terminologică a domeniului din perspectiva traducerii, care are drept obiectiv îmbunătățirea cunoștințelor și abilităților profesionale, oferă informații valoroase despre interacțiunea umană dar și răspunsuri la întrebările existente.

Traducerea textor lingvistice specializate este identificarea dificultăților, depistarea corespondențelor la nivel de termen și stabilirea referințelor interlingvistice ale structurilor terminologice din domeniu, care sunt doar unele din problemele cu care se confruntă traducătorii textului sursă și modalitatea cu care acestea sunt depășite.

Ca rezultat al cercetării efectuate conchidem că terminologia psihologiei clinice este deosebit de dinamică și necesită responsabilitate atât din partea psihologului, cât și a traducătorului, capacitate de concentrare, precum minuțiozitate și acurateţe în traducerea textului sursă în textul țintă.

Cuvinte-cheie: terminologie*, psihologie clinică, modalități de formare a termenilor, relații semantice, dificultăți de traducere, limba sursă, limba țintă, origine, aspect monosemantic*.

Introduction

Terminology is a fairly new branch of linguistics, as it has been systematically developed only in recent decades. Various definitions have been proposed for this field, as some linguists consider it to be a separate scientific discipline with its own theory, despite borrowing some concepts from other fields, while others believe it to be a set of practices that are meant to deal with social needs, optimizing communication among specialists. Thus, according to J. Sager [1, p. 2], terminology is the study and the field of activity concerned with the creation, collection,

description, processing, and presentation of terms belonging to a specialized area of usage of one or more languages, providing a pragmatic and applied view of this field. He denies the fact that terminology is a separate discipline, mentioning that it characterized by a number of practices, but acknowledges that the field has theoretical foundations on which these practices are based. On the other hand, Teresa Cabré [2, p. 14] states that terminology is a discipline that is concerned with the study and compilation of specialized terms, adding that not all experts agree that terminology constitutes a separate discipline, nor do all consider it a theoretical subject. T. Cabré [2, p. 162] adds that users of terminology, who range from specialists in various fields to language professionals such as terminologists, technical writers, translators and interpreters.

As mentioned above, terminology and clinical psychology, separate scientific disciplines are two fields that develop along with human progress and knowledge in these fields constantly needs to be updated. It is only natural that clinical psychology terminology would offer complex challenges to clinical psychology practitioners, terminologists, and linguists in the same extent. Consequently, translators of clinical psychology are also not exempt from the various difficulties that go hand in hand with this specialized field and it is namely terminology and the work of terminologists that helps translators in their own professional endeavor. Although psychology itself is considered an old enough domain, new theories and approaches are being developed year by year, and consequently, translators are constantly faced with new challenges, and making decisions that can play a part in the mental and emotional wellbeing of people all around the world, and even the very course of their lives.

Source of examples

For this study, we have decided to observe how English clinical psychology terms are translated into Romanian in a modern approach to clinical psychology, and namely Transactional Analysis, which was developed by Eric Berne in 1957 [3]. We decided to choose the book "TA Today: A New Introduction to Transactional Analysis" by Ian Stewart and Vann Joines [4], and its translation "AT astăzi: o nouă introducere în analiza tranzacțională", which translation was carried out by Constantin Chevereșan and Luminița Chevereșan [5], due to its highly regarded status in this field, and the fact that it used both as methodological material in universities around the world, but that it is also intended for personal use, regardless of specialization. Thus, we intend to analyze the clinical psychology terms from various points of view, finding new evidence with regard to clinical psychology terminology and clinical psychology translation.

Results and Discussions

Before delving into our analysis of the book "TA Today: A New Introduction to Transactional Analysis" by Ian Stewart and Vann Joines [4] and its translation "AT astăzi: o nouă introducere în analiza tranzacțională" [5], we would list and describe a number of translation techniques proposed by the two well-known theorists, Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet [6], when referring to other authors' contributions to this topic, P. Newmark [7] being a notable example, provide a number of practical examples and comment on the frequency of use in terminology as a whole, provide a multifaceted linguistic analysis of the identified translated terms in Romanian and attempt to identify the translation difficulties that clinical psychology terminology could pose, and more importantly, the problems the translators of the source text have faced and how they have overcome them.

Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet [6, p.111], two prominent representatives of the French School of Comparative Stylistics, their pioneer work "Stylistique comparée du français et de l'anglais", published in 1958, provided the first classification of translation techniques and had a clear methodological purpose. This classification was divided into two different methods of translation, direct and oblique, which included seven translation techniques in total, and is still widely used today. The direct translation techniques include *borrowing*, *calque* and *literal translation*, while the indirect ones, also called oblique, include *transposition*, *modulation*, *equivalence* and *adaptation.*

In addition to these seven translation techniques, Vinay and Darbelnet [6, p. 205] proposed some other complementary techniques, most of which come in opposing pairs. But we should emphasize that while all of the aforementioned translation techniques can be used when rendering general language units of translation, only several can be chosen to render specialized language, and namely, terminological units. This is explained by the fact that specialized communication implies a high level of correspondence between the source and the target texts, and a consistency in term usage within the target language. Thus, only a number of translation techniques can be chosen to render terminological units from one language into another.

Let us start with the translation technique known as ***equivalence***, also known as established equivalence or recognized translation, which consists of using a term or expression recognized by dictionaries or language in use as an equivalent in the target language. Due to the fact that terminology is very precise and does not allow ambiguity in translation, many terms are translated through this technique, as we can observe in the following examples from the book "TA Today". First we can analyze the term *activity*, which has been selected from the following context: *"The Adult is the predominant ego-state in activity"* [4, p. 91], translated into Romanian as *"În activitate, starea predominantă a eului este Adultul"* [5, p. 73]. The origin of this term comes from Old French, *activité*, which was in turn taken from the Medieval Latin *activitatem*, based on the Latin *activus*, meaning "active", being first attested in the English language circa 1400, with the meaning "active or secular life", while its meanings of "state of being active", "capacity for acting on matter", and of "an educational exercise" have been recorded in the 1520s, 1540s, and the 1920s respectively. It should be noted that while term belongs field of clinical psychology, and the subfield of Transactional Analysis, it has been created through the term formation method of *terminologization*, and thus also has a general language meaning. Thus, its specialized definition is a mode of time-structuring in which those concerned have the objective of achieving an overtly agreed goal, as opposed to merely talking about it [4, p. 326], its general language meaning is a thing that a person or group does or has done [8]. We should also mention that this term appears in the field of chemistry, and is defined as a thermodynamic quantity representing the effective concentration of a particular component in a solution or other system, equal to its concentration multiplied by an activity coefficient [8]. The Romanian version of the clinical psychology term is *activitate*, which was introduced into the language from the French *activité*, naturally, having been based on the same Old French origin as its English counterpart. Thus, both the English and the Romanian forms are similar, and can be easily translated even without the help of a specialized dictionary.

Let us carry on with more other terms, such as *game*, identified within *"The analysis of games is a major part of TA theory"* [4, p. 92], a context translated as *"Analiza jocurilor este o parte importantă a teoriei AT"* [5, p. 73]. It has been attested since the 1200s, and has its origin in the Old English *gamen*, which means "joy, fun, game", which was based on the Proto-Germanic collective

prefix *ga-* and the root *mann*, "person", creating the meaning of "people together". The term can be defined as a series of transactions with a Con, a Gimmick, a Switch, and a Crossup, leading to a Payoff, which is Eric Berne's definition, and a more explicit definition given by Joines: the process of doing something with an ulterior motive that is outside of Adult awareness, does not become explicit until the participants switch the way they are behaving, and results in everyone feeling confused, misunderstood, and wanting to blame the other person [4, p. 329]. As it was created through the method of *terminologization,* it has a general language meaning, and namely an activity that one engages in for amusement or fun [8], which is an ironic choice when we compare it to the terminological meaning proposed by Transactional Analysis theorists. It was translated through the Romanian equivalent *joc*, while in our context it is in its inflected plural genitive form, which entered the language by adapting the Latin *jocus,* and is used in our context in its inflected plural genitive form. The translation of this term should not pose any problems to a translator.

A term which also requires analysis is *gimmick*, found in *"A game is a series of ulterior transactions with a gimmick, leading to a usually well-concealed but well-defined payoff"* [4, p. 242], a sentence translated into Romanian as *"Un joc este o serie de tranzacții ulterioare cu o Stratagemă, decând spre un Beneficiu negativ adesea bine ascuns, dar și bine definit"* [5, p. 172]. The origin of this term is quite uncertain; it has been attested since the 1910s, predominantly in the United States, and is perhaps an alteration of *gimcrack*, which is a showy object of little use or value [8]. In the subfield of Transactional Analysis, the *gimmick* is a transactional response which on the psychological level conveys that the person has accepted an invitation into game-playing [4, p. 330]. However, as it is a term created through *terminologization,* it has a general language meaning, which is a trick or device intended to attract attention, publicity, or trade [8]. The Romanian version of the term is *stratagemă*, which in the general language denotes a "trick", and has its origin in the French *stratagème*, making the translation somewhat challenging, which can be eased by using a specialized dictionary, or a glossary.

Another term worth analyzing is *Martian*, extracted from the context *"His 'Martian' signals simply: 'And I'm glad to see you all here'"* [4, p. 180], which has been translated as *"'Marțianul' lui semnalizează pur și simplu 'Și mă bucur să vă văd pe toți aici'"* [5, p. 131]. It was first attested in the late 14th century and was originally used in reference to astrological influence; it was created based on the Latin *Martius*, "sacred to Mars" referring to the god of war. In the subfield of Transactional Analysis *Martian* is defined as an interpretation of human behavior and communication which entails observation without preconceptions [4, p. 331], and had the general language meaning of something relating to the planet Mars or its supposed inhabitants, or a hypothetical or fictional inhabitant of Mars [8]. This term as well has been created through *terminologization* by Eric Berne, and is often found in set phrases such as *Martian thinking*, or *Martian messages*. This particular general language unit was chosen due to popular culture, as in science-fiction movies and books, aliens from Mars or other planets that come in contact with human beings are generally described as detached from our cultural and emotional behavior, analyzing us like scientists in a lab. The Romanian term *Marțianul*, is an inflected nominative form of the basic unit *Marțian,* and has its origin in the French *martien*, which was also based on the same Latin origin. The term is not used in other fields or subfields, and can be easily translated due to the similarity between the source and target language origins.

The last example of equivalence refers to the translation of the term *vector* within the following context: *"Thus the vector ends up at the Adult on your diagram"*, [4, p. 59] translated as *"Deci vectorul ajunge în Adultul din diagrama ta"* [5, p. 51]. This term is a noun of Latin origin,

vector, attested since 1704, having the meaning "line joining a fixed point and a variable point", later obtaining the meaning of "quantity having magnitude and direction". In clinical psychology it denotes an arrow on a transactional diagram connecting the ego-state from which a communication is issued to the ego-state to which it is addressed [4, p. 335]. It was created through transdisciplinary borrowing, as its primary meaning is in the field of physics and mathematics, and it denotes a quantity having direction as well as magnitude, especially as determining the position of one point in space relative to another [8]. Based on this definition, other fields also borrowed and incorporated this term, such as compuring, genetics, and biology. While in the general language such a trait is named polysemy, in terminology it is often considered to be an example of homonymy. When it comes to the Romanian version, the term is used in its inflected form, and was borrowed and adapted from the French *vecteur*. Consequently, translating this term is not a problem, even for an unspecialized speaker.

Another technique that was prevalent is the translation of clinical psychology terms is ***transposition,*** which is characterized by the change of a grammatical category, but also occurs when the location of various parts of speech within a sentence are switched based on the particular language. The following are some analyzed terms that have been translated with this technique. To start with we can take the nominal phrase *Adapted Child* from the following context: *"When I do so, I am said to be in the Adapted Child part of my Child ego-state"* [4, p. 22], translated as *"Când procedez astfel, spunem că mă aflu în partea de Copil Adaptat a stării de Copil a eului meu"* [5, p. 26]. The term is formed from the adjective *adapted*, which has its origin in the Old French *adapter*, from the Latin *adaptare*, "to fit, adjust", and the noun *child*, based on the Old English *cild*, which was formed from the Proto-Germanic *kiltham*, meaning "fetus, infant, newly born person". It is defined as a subdivision of the Child in the functional model, indicating how the individual may use this ego-state in conforming to rules or societal demands [4, p. 326]. It is predominantly used in the subfield of Transactional Analysis, and can be encountered in more complex set phrases such as *Negative Adapted Child* or *Positive Adapted Child*. The Romanian term is a transposed translation of the source one, *Copil* being a noun of Albanian origin, *kopilĭ*, and the adjective *adaptat*, which is a derivation of the verb *a adapta*, from the French *adapter*, and Latin *adaptare*. In translation, the word order is switched, which corresponds to the definition of transposition.

With regard to the term *Adult ego-state*, it was selected from the context *"You know that when I am in my Adult ego-state, I am responding to the here-and-now with all the resources available to me as a grown-up"* [4, p. 19], which has been translated as *"Știți că atunci când sunt în starea de Adult a eului, reacționez la aici-și-acum cu toate resursele de care dispun ca persoană matură"* [5, p. 24]. This term was formed by combining the noun *adult*, which functions as a modifier in our term, from Latin *adultus*, attested since the 1530s, meaning "grown, mature", and the compound hyphenated term *ego-state*, the noun *ego* having been attested since 1714 as a term in metaphysics with the meaning "the self", borrowed from the Latin *ego*, "I", and the noun *state*, attested since the 1200s, was based on the Old French *estat*, and Latin *status*, meaning "position, condition". It is defined as a set of behaviors, thoughts and feelings which are direct responses to the here-and-now, not copied from parents or parent-figures nor replayed from the individual's own childhood [4, p. 326]. The term can be used in other forms, such as *Child ego-state* or *Parent ego-state*, or can be simply shortened to the term *Adult*. The unit is always capitalized when used in its terminological meaning, in order to avoid confusion with the general language unit. The Romanian term includes the inflected noun *starea*, a derivation of the verb *a sta*, based on the Latin *stare*, the preposition *de*, based on the Latin *de*, the noun *adult*, based on the French *adulte*, originally from

Latin, *adultus*, the preposition *a*, from French *à*, and Latin *ad*, and finally the inflected noun *eului*, which was based on the Latin *ego* as well. Once again, there is a shift in word order, meaning that the technique used to translate the source term was transposition.

On the other hand, the term *behavioral diagnosis* has been identified in the following context: *"Now you have consistent clues from expression and voice tone which help confirm your behavioral diagnosis of Adult"* [4, p. 39], which has been translated as *"Acum ai nişte indicii concordante ale expresiei şi tonului vocii, care te ajută la confirmarea diagnosticului comportamental de Adult"* [5, p. 39]. While *behavioral* is an adjective attested in psychology since 1927, from the noun *behavior*, the verb *to behave*, "conduct, comport", and the adjective forming suffix *-al*, and the noun *diagnosis*, attested since 1680, being a Latin application of the Greek diagnosis, "a discerning, distinguishing". The term is part of the clinical psychology field, being used in various of its subfields, but in the subfield of Transactional Analysis is defined as judgment of which ego-state an individual is in by observation of that individual's behavior [4, p. 327], and has no synonyms or additional meanings, being translated by the inflected genitive noun *diagnosticului*, with the base *diagnostic*, borrowed from the French *diagnostic*, and the adjective *comportamental*, based on the French *comportemental*, which has a similar meaning.

Finally, let us analyze the phrasal unit *winning script*, as found in: *"The child who chooses 'I'm OK, you're OK' is likely to build a winning script"* [4, p. 117], which has been translated as *"Copilul care alege"Eu sunt OK, tu eşti OK" îşi va construi probabil un scenariu câştigător"* [5, p. 90]. The term is based on the participle *winning*, from the verb *to win*, meaning "to be victorious", attested since the 1300s, it is a fusion of the Old English *winnan* "to labor, toil" and *gewinnan* "conquer, obtain", and the noun *script*, based on the Old French *escrit*, a "piece of writing", and the Latin *scriptum*, "a writing, a line". It is defined as a script in which the payoff is happy or fulfilling, and/or entails success in accomplishing a declared purpose [4, p. 335]. It does not have any other meanings or synonyms, and we can include it into the subfield of Transactional Analysis. In translation, the Romanian noun *scenariu* is used, which we have often encountered in our analysis, and the adjective *câştigător*, created through derivation, by adding the suffix *-ător*, to the root *câştiga*, from the verb *a câştiga*, based on the Latin *castigare*. Rendering this term should not pose any problems as the elements themselves are not highly specialized and only need to be positioned correctly according to grammar conventions.

Another translation technique for which we have identified some examples is ***literal translation,*** which is one-for-one translation. Let us start with the analysis of the term *Adult in the Child* which was selected from the following context: *"Their work is necessary reading if you want thorough understanding of the Adult in the Child"* [4, p. 35], translated as *"Este important să citim lucrările lor dacă dorim o înţelegere aprofundată a Adultului din Copil"* [5, p. 36]. The term is formed from the noun *adult*, which functions as a modifier in our term, from Latin *adultus*, attested since the 1530s, meaning "grown, mature", the preposition *in*, the definite article *the*, and the noun *child*, based on the Old English *cild*, which was formed from the Proto-Germanic *kiltham*, meaning "fetus, infant, newly born person". It is defined as part of the second-order structure of the Child, representing the young child's strategies for reality-testing and problem-solving [4, p. 326], and is predominantly used in the subfield of Transactional Analysis. The Romanian term is a unit-for-unit translation of the source one, *adultului* being an inflected noun of French origin, *adulte*, originally from Latin, *adultus*, the preposition *din*, and the noun *copil*, a noun of Albanian origin, *kopilĕ*, the structure and order of the terminological elements remaining the same.

A similar example is *Child in the Child*, which was found in the context *"These will form the bulk of the memories stored in the Child in the Child"* [4, p. 35], which has been translated as *"Aceasta va forma majoritatea amintirilor stocate în Copilul din Copil"* [5, p. 36]. This term was formed similarly to the term above, containing only the Old English *cild*, the preposition *in*, and the definite article *the*. It is defined as part of the second-order structure of the Child, representing stored memories of experiences from earlier stages of the child's own development [4, p. 327]. The Romanian version contains the inflected *copilul*, the preposition *din*, and the base noun *copil*. As we can see, in the translation of both terms, the unit order remains the same, and each unit is rendered literally.

And lastly, we can take a look at the term *third rule of communication*, extracted from the following context, which was selected from the context *"Recall Berne's Third Rule of Communication: when transactions are ulterior, the significant message is on the psychological level"* [4, p. 126], and has been translated as *"Amintiți-vă cea de-a 3-a Regulă a Comunicării a lui Berne: atunci când tranzacțiile sunt ulterioare, mesajul semnificativ e la nivel psihologic"* [5, p. 96]. Once again, the term resembles the other two above, but includes the adjective third, based on the Old English *þridda*, from Proto-Germanic *thridja*. It denotes that the behavioral outcome of an ulterior transaction is determined at the psychological and not at the social level [4 p. 325]. As with the other two, the term is mostly used in the subfield of Transactional Analysis, and the Romanian term includes the same elements as above, with the exception of the numeral *a treia*, which is written in its Roman numeral form, and is of Latin origin, *tres*. Once again, each element was translated one-for-one, meaning that the technique used to translate the source term was literal translation.

Now we can move on to talk about ***borrowings*** in the translation of clinical psychology terms, borrowing implying a translation technique through which a source language unit is incorporated into the target language. For example, we have the term *cathexis*, which was selected from the context *"Berne followed Freud in hypothesizing the concept of psychic energy, or cathexis"* [4, p. 48], which has been translated as *"Berne s-a inspirat de la Freud când a creat ipoteza conceptului de energie psihică sau cathexis"* [5, p. 45]. This term was first attested in 1922, and is a Latinized form of Greek *kathexis* "holding, retention". It is defined as a theoretical construct representing psychic energy, postulated by Berne to explain shifts between ego-states; or it can denote a name of institute founded by the Schiffs and of the 'school' of TA which uses their approach [4, p. 327]. The term is used not only in Transactional Analysis, but also in general psychoanalysis as well. The Romanian term is identical to the source language one, as it is a pure borrowing, without any adaptation to the target language.

Let us carry on by briefly analyzing the term *driver*, which appears in the following context: *"The name 'driver' is used because the child feels a compulsion to follow these commands"* [4, p. 131], and was translated into Romanian as *"Numele de "driver" se folosește deoarece copilul simte o constrângere de a asculta de aceste comenzi"* [5, p. 100]. It is based on the noun *driver*, which has its origin in the Old English *drifan* "to pursue; rush against", from Proto-Germanic *driban*. Thus, it denotes one of five distinctive behavioral sequences, played out over a time-period between half-a-second and a few seconds, which are the functional manifestations of negative counterscripts [4, p. 328]. It should not be confused with its general language meaning of a person who drives a vehicle, or with its specialized meaning of a computer program that makes it possible for a computer to use other pieces of equipment [8], as they are different concepts found within separate

fields. The Romanian translation is identical to the source language version, making it easy to render.

On the other hand, the term *racket* has been identified in the following context: *"We shall meet this idea again when we discuss games, rackets and script"* [4, p. 74], which has been translated as *"Vom reveni la această idee când vom discuta despre jocuri, racket-uri și scenarii"* [5, p. 61]. It has been attested since the 1560s with the meaning "a loud noise", often compared to the Gaelic *racaid*, meaning "noise". The term is mostly used in the subfield of Transactional Analysis, with the meaning of scripty behaviors, intended outside awareness as a means of manipulating the environment, and entailing the person' s experiencing a racket feeling [4, p. 332]. It was formed through terminologization, as in the general language it denotes a loud unpleasant noise, a bat used especially in tennis, and an illegal or dishonest scheme for obtaining money [8], but has no additional terminological meanings or partial synonyms, and was borrowed into Romanian due to the lack of a more appropriate unit.

The next technique worth presenting is ***half-calque***, which implies borrowing half of a designation and translating the other one. The following are some analyzed examples of identified half-calques that belong to clinical psychology terminology. First, let us analyze the term *negative stroke*, selected from *"To satisfy our stimulus-hunger, we can use negative strokes just as readily as positives"* [4, p. 73], translated as *"Pentru a ne satisface foamea de stimulare putem folosi și stroke-uri negative, ca și pe cele pozitive"* [5, p. 61]. The term is formed from the adjective *negative*, attested since 1400, with the meaning of "expressing denial", being of Old French origin, *negatif*, or directly from Latin *negatives*, and the noun *stroke* which we have analyzed above, used in its plural form. It is defined as a stroke which the receiver experiences as unpleasant [4, p. 331]. It is predominantly used in the subfield of Transactional Analysis, and is translated by borrowing the term *stroke* into Romanian, and inflecting it according to its grammar conventions to a plural form, and translating the adjective *negative*, which in the target language is again inflected, *negative*, from the base form *negativ*, having its origin in the French *negatif*, and Latin *negativus*. Its opposite is the term *positive stroke*, which was found in the context: *"In our opening example, you and your neighbor exchanged positive strokes"* [4, p. 73], having the following translation *"În exemplul nostru inițial, tu și vecinul ați schimbat stroke-uri pozitive"* [5, p. 61]. The term consists of the adjective *positive*, from Old French *positif* and directly from Latin *positives*, meaning "settled by agreement", and the term *stroke*. It can be defined as a stroke which the receiver experiences as pleasant [4, p. 332]. The Romanian version consists of the plural form of the borrowed term *stroke*, and the plural adjective *pozitive* similarly to the previous example. In both cases the order of the two units is switched in the target language version.

Another example of a *half-calque* is the term *stroking profile*, from *"Jim McKenna has devised a diagram which he calls the stroking profile"* [4, p. 81], which sounds in Romanian as *"Jim McKenna a creat un grafic pe care-l numește profil de stroking"* [5, p. 66]. The term was formed by adjoining the participle of the term *stroke*, and namely *stroking*, and the noun profile, attested since the 1650s, meaning "a drawing of the outline" from the Italian *profilo*. It is defined as a bar-chart diagram to analyze an individual's preference for giving, taking, asking for and refusing to give strokes [4, p. 334], and is only used in the context of Transactional Analysis and clinical psychology. The Romanian version consists of the noun *profil*, a borrowing of the French *profil*, and the borrowed English term *stroking*, including the preposition *de*, to make a transposition possible in translation.

Further on, we can discuss the technique called ***expansion,*** which is also called amplification, and implies rendering a term with more signifiers than the source term contains. Here is a first example: *allower*, extracted from the context *"If you were lucky with your parents, you got some of these allowers from them"* [4, p. 163], which has been translated as *"Daca ai fost norocos în privința părinților, ai primit poate asemenea mesaje permisive de la ei*" [5, p. 121]. The term contains the unit *allower*, a derived version of the verb to allow, attested since the 14th century, having its origin in the Middle English *allouen*, "to praise, approve of", from the Anglo-French *alouer*, Old French *aloer*, and finally, from Latin *allocare.* The term is defined as the positive converse of a driver [4, p. 326]. It can be used in its general language meaning of a person who allows something, making it a term created through terminologization. It does not have any additional specialized meanings or synonyms, and can be included into the subfield of Transactional Analysis. It is translated through the plural noun *mesaje*, which is of French origin, *message*, and the adjective *permisive*, also from French *permissif*, thus adding another element to the target language term in order to avoid any confusion, and to make the term sound natural.

As for the term *pastime*, it appears in the context*: "But the content of a pastime is not programmed so strictly as that of a ritual"* [4, p. 89], translated into Romanian as *"Dar conținutul unor discuții pentru petrecerea timpului nu e atât de strict programat ca cel al unui ritual"* [5, p. 72]. The term includes the compound noun *pastime*, attested since the 15th century, having its origin in the Middle English *passe tyme*, meaning "recreation", formed on the model of Middle French *passe-temps*. It denotes a mode of time-structuring in which people talk about a subject but have no intention of taking action concerning it [4, p. 332], belonging to the subfield of Transactional Analysis and is mostly used within it. However, it can also be used as a general language unit, denoting an activity that someone does regularly for enjoyment rather than work [8], thus being a term created through terminologization. The Romanian version is quite longer, including the plural noun *discuții*, which is of French origin, *discussion*, the preposition *de*, the inflected noun *petrecerea*, from the verb *a petrece*, from Latin *petraicere*, and finally, inflected noun *timpului*, from *timp*, based on the Latin *tempus*. In this case, the translator chose to render the term by explaining it in short, rather than finding an appropriate equivalent.

And finally, we can speak about ***modulation,*** which is very rarely encountered in specialized translation, but can be used if the situation calls for it. It involves changing the form of the message through a recasting of semantic perspective, and one example, and possibly the single one within the extracted terminological corpus, is the term *marshmallow-throwing,* which was found in the context: *"Eric Berne described this as marshmallow-throwing"* [4, p. 75], having the following translation *"Eric Berne a descris această situație cu numele de dulcegării nesincere"* [5, p. 62]. The term consists of the noun *marshmallow*, which has its origin in the Old English *mersc-mealwe*, meaning a "kind of mallow plant which grows near salt marshes", and the gerund *throwing*, from the verb *to throw*, attested since the 1300s, from Old English *þrawan* "to twist, turn", from Proto-Germanic *threw*. It can be defined as giving out insincere positive strokes [4, p. 331]. We can include the term in the subfield of Transactional Analysis, as it is mostly used within its confines, without appearing in any other field unrelated to clinical psychology. The Romanian version consists of the plural form of the noun *dulcegărie*, a unit created through derivation, its root *dulce* having its origin in the Latin *dulcis*, and the plural adjective *nesincere*, a negative prefixation of the adjective *sincer*, from French *sincère*, and Latin *sincerus*. In this case, the translator encountered a term based on a visual metaphor, and rephrased it in a way to retain the meaning and allow the term to sound natural in the target language.

With regard to the statistical data of the translation techniques used in rendering "TA Today" terminology, the most prominently used one is transposition, the second one is equivalence, and the third one is half-calque. Other, less productive techniques are literal translation, borrowing, and expansion. The least used technique was modulation, which is understandable due to the fact that it is not recommended in specialized translation.

Conclusion

Some points that we believe should be taken into consideration when translating clinical psychology terminology are that, *firstly*, one should always double-check meanings of terms, given that frequently online glossaries or other sources can contain mistakes, especially if they are not compiled by specialists. Even the most minor error or even ambiguity can lead to various consequences for the translator's client, and consequently, can tarnish the reputation of the translator. When researching, a translator could find appropriate contexts for the terms in specialized literature, or at even methodological materials, which are more accessible for non-specialists and can clear up the meaning and usage of the term. *Secondly*, a translator should make sure the clinical psychology terminology he uses is consistent throughout the text, is not omitted or too ambiguous, and of course, that the appropriate technique is used to render it. Thus, we imply that a translator needs linguistic, terminological and translation knowledge and finely attuned research skills, so as to produce accurate translations.

References:

1. SAGER, J.C., *A Practical Course in Terminology Processing*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1990, 264 p.
2. CABRÉ, M.T., *Terminology: Theory, Methods and Applications*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1999, 247 p.
3. SPENCELEY, D., *Introduction to Transactional Analysis*, 2016, 23 p. http://www.ta-psychotherapy.co.uk/pdf/101.pdf (accessed February 21, 2022)
4. STEWART, I., VANN, J., *TA Today: A New Introduction to Transactional Analysis*, Nottingham and Chapel Hill: Lifespace Publishing, 1987, 341 p.
5. Stewart, I., Vann, J., *AT astăzi: o nouă introducere în analiza tranzacțională*, trans. Constantin Chevereșan, Luminița Chevereșan, Timisoara: Mirton, 2004, 240 p.
6. VINAY, J.-P. and DARBELNET, J., *Stylistique comparée du français et de l'anglais*, *Comparative Stylistics of French and English, A Methodology for Translation*, translated and edited by Juan C. Sager and M.-J. Hamel, Benjamins Translation Library, vol. 11, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, 1958, 358p.
7. NEWMARK, P., *A Textbook of Translation*, Hertfordshire: Prentice Hall, 1988, 292 p.
8. http://www.oxforddictionaries.com (accessed February 22, 2022)

A TALE OF TWO LANGUAGES: TRANSLATING IRISH AND UPPER SORBIAN IN THE 21ST CENTURY

CZU: 81`25=152.1=162.52 DOI: 10.5281/zenodo.6521026

Antony HOYTE-WEST
Adam Mickiewicz University in Poznań
ORCID: 0000-0003-4410-6520

This study compares two minority languages – Irish and Upper Sorbian – from a translation-based perspective. Firstly, the historical and contemporary status for both languages is described, together with information on the current sociolinguistic situation. This is then complemented by an overview of current translation and interpreting provision for the two languages in the relevant contexts.

Keywords: *Irish, Upper Sorbian, translation, interpreting, minority languages, language policy, translation policy, Upper Lusatia, Ireland, Germany*

POVESTE DESPRE DOUĂ LIMBI: TRADUCEREA LIMBII IRLANDEZE ȘI LIMBII SORABE DE SUS ÎN SECOLUL AL XXI-LEA

Acest articol abordează două limbi minoritare – limba irlandeză și limba sorabă de sus – dintr-o perspectivă traductologică. În primul rând, este descris statutul istoric și contemporan al ambelor limbi, împreună cu informații privind situația lor socio-lingvistică. În continuare, este prezentată situația actuală privind traducere și interpretare ambelor limbi în contextele relevante.

Cuvinte-cheie: *limba irlandeză, limba sorabă de sus, traducere, interpretare, limbi minoritare, politică lingvistică, politică de traducere, Luzacia Superioară, Irlanda, Germania*

Introduction

The third and most recent edition of the UNESCO *Atlas of the World's Languages in Danger* [1] lists over two thousand endangered tongues, including Irish (*Gaeilge*) and – under a single entry for "Sorbian" – Upper Sorbian (*hornjoserbšćina*). Of the six degrees of linguistic vitality outlined in the *Atlas* [1, pp. 11-12], Irish and Upper Sorbian share the status of "definitely endangered", which broadly means that transmission of these languages between different generations – grandparents, parents, and children – can no longer be guaranteed. Although at first there may appear to be few similarities between a Celtic language spoken on the north-western Atlantic coast of Europe, and a Slavic language spoken in Saxony (eastern Germany) near to the Polish and Czech borders, a closer look reveals several common features worthy of closer examination. A significant number of studies on various historical, cultural, educational, and linguistic aspects of each of these two minority languages has already been conducted (recent publications include, for example, [2-3]), but wider comparative work on Irish and Upper Sorbian remains relatively rare. Hence, building on the author's previous research which has explored the institutional linguistic and translation policies of various minority languages (for example, see [4-6]), this study aims to provide a preliminary overview of the status and relevant historical and contemporary milieu regarding Irish and Upper Sorbian from a translation and interpreting-based perspective. Accordingly, after a brief overview of the methodological framework utilised, a bipartite presentation of the findings will be made. In the first instance, the historical development of both Irish and Upper Sorbian will be outlined, complemented by information on the current sociolinguistic and sociocultural situation regarding the two languages. Subsequently, this will be supplemented by a comparative analysis of the current translation- and interpreting-related provision for Irish and Upper Sorbian with a focus on the institutional environments.

Methodological approach and research questions

The crucial role of translation for less-widely spoken languages has been well-attested over the last few years, as evidenced by a range of studies examining relevant translation policy and practices (see for example, [7-8] etc.). Aside from theoretical aspects, the impact of the COVID-19 coronavirus pandemic has starkly accentuated the issues and challenges that language barriers can create [9], and thus the practical importance of translation for minority languages at this time of crisis (for example, see [10-11]). In acknowledging the role that the translation of minority languages can also play in other domains – such as the arts, literature, and culture – this study, mindful of limitations of time and space, focuses squarely on providing a comparative overview of relevant societal and institutional aspects relating directly to the Irish and Upper Sorbian contexts.

Accordingly, two research questions were proposed:

i) What is the historical and contemporary status of Irish and Upper Sorbian?

ii) What is the current translation and interpreting-related situation regarding Irish and Upper Sorbian?

The aforementioned limitations meant that a literature-based approach was selected as the chosen methodology, with the intention of supplementing the current basic overview with fieldwork at a subsequent future time. As a result, in a similar manner to the author's previous analysis of official language certifications for Irish and Upper Sorbian [12], information was obtained from scholarly sources such as academic books and articles, as well as from relevant institutional websites and online journalistic resources.

Findings and discussion

To explore the current status of Irish and Upper Sorbian, an overview of the relevant geographical, historical, and sociolinguistic information is required. As such, in terms of geography, Irish is spoken in the Republic of Ireland, where it is the country's first official language alongside English. In practical terms, however, given the overwhelming dominance of English, it is typically used for daily communication in special linguistic zones (*Gaeltachtaí*), which are generally situated in rural areas away from large urban settings. This mostly rural-based milieu is also largely shared by Upper Sorbian, which is spoken alongside German within the mainly rural historical region of Upper Lusatia in the German federal state of Saxony. Though both languages have long heritages stretching back to before medieval times and were formerly widely spoken across larger areas of territory, the vicissitudes of history – including war and subjugation by external parties – have meant that both Irish and Upper Sorbian have been subjected to marginalisation and dominance by larger linguistic, political, and cultural forces. In the case of Irish, this is embodied by the strong influence exerted by the English language, and by German in the case of Upper Sorbian (for more information, please see [13-14].

In addition, there is some uncertainty regarding the precise number of speakers of both languages. As also noted elsewhere [15], in the case of Irish, the census of 2016 stated over 1.8 million speakers had knowledge of the language, but only just over 70,000 spoke the language each day [16]; a further census, postponed from 2021, is planned for spring 2022 [17]. Regarding Upper Sorbian, estimates of the number of speakers vary, but a recent informational travel article published by the BBC [18] noted that there are around 20,000 people who speak the language, a figure generally consistent with the numbers mooted in the relevant scholarly literature. As observed by Adler and Beyer [19, p. 230], more exact figures may be available in the near future,

as, for the first time in almost eight decades, the 2017 German census included a question on language.

Furthermore, given their marginalised status, both languages have undergone – or are in the process of – linguistic revitalisation. In Ireland, this commenced in the 1880s and accelerated after the country gained independence from the United Kingdom in the 20th century; with regard to Upper Sorbian, this process has quickened after the reunification of Germany in the 1990s, although, as noted elsewhere, during East German times the Sorbian languages and culture did enjoy a certain prestige [13-14]. As with any linguistic revitalisation efforts, education and training is crucial to promoting and promulgating the use of the two languages in the relevant contexts. Primary, secondary, and tertiary education is available in both languages, and has been the object of a significant body of research with both Irish (for example, see [20-22]) and Upper Sorbian (e.g. [3], [14], [23]). Principally through official signage, both languages are present in the relevant linguistic landscapes of the Republic of Ireland [24] and Upper Lusatia [25]). In addition, there is considerable media available in Irish, including newspapers, radio, and a full television channel, TG4 [26-27]. For Upper Sorbian, though the amount of media is smaller, newspapers, radio, and some television programming is also offered [14, p. 61].

A major difference between Irish and Upper Sorbian, however, relates to their wider status. Its position as a minority language notwithstanding, Irish has the status of first official language of the Republic of Ireland, as was mentioned previously. In addition, it is also one of the 24 official languages of the European Union (EU) and its institutions [28]. Although Irish has held this latter distinction since 2007, it was not until a decade-and-a-half later, on 1 January 2022, that its full implementation as an official and working language at the EU level was completed, an event that was welcomed by the President of Ireland as a "historic occasion" [29]. By way of contrast, Upper Sorbian does not currently enjoy supranational status, although – together with Lower Sorbian – it is recognised as one of Germany's minority languages [19, p. 223]. As such, unlike Irish, its usage remains rather localised and thus it is extremely unlikely to be commonly utilised in debates and fora at the European level at present.

Turning to translation and interpreting, both have played a key role in the Irish context since medieval and early modern times (for an excellent panorama, please see [30]). As noted above, in official terms the Republic of Ireland is a bilingual nation, and though Irish attained the status of an official EU language in 2007, the delay in its full implementation at the supranational level was because of a corresponding derogation. As outlined elsewhere [31], subsequent efforts to recruit linguistic staff with the required skills were highlighted in the country's domestic print media; indeed, the author's research illustrated that as a result, this led to increased visibility of translators and interpreters in Ireland itself (see, for example [15], [32]). In terms of national language policy, the recent ratification of the Official Languages Amendment Act [33], which promotes the usage, access, and availability of relevant state materials in the Irish language, will doubtlessly also prove noteworthy for translation and interpreting provision at the domestic political level.

In terms of possibilities for translator and interpreter training, it is clear that relevant demand means that there are several courses offered with Irish. By way of example, the website of the professional body, the Irish Translators and Interpreters Association (ITIA) lists undergraduate and postgraduate courses relating to translation, interpreting, and applied languages at several tertiary institutions in the country [34-35]). In addition, two postgraduate courses at Dublin City University and one at University College Cork are members of the prestigious European Masters in Translation consortium [36], a pan-European quality marker of best practice in translator education, and future

conference interpreters with Irish are trained via the postgraduate course at NUI Galway, which cooperates with the EU institutions [37].

For Upper Sorbian however, translator and interpreter training possibilities are more limited. As observed in the author's previous publication [6], there is no university within Upper Lusatia itself, and tertiary-level degrees in Upper and Lower Sorbian are centred in the University of Leipzig (for an overview of the educational programmes there, please see [38]). However, as noted by the author [6, p. 10], a search of the course directories of the postgraduate translation and conference interpreting degrees at that time showed that Upper Sorbian did not appear to be offered within the language combinations listed; however, translation options did seem to feature within the syllabi of the degrees in Sorbian studies. As was also highlighted in the author's previous study [6, p. 10], translation and interpreting do seem to be becoming more prominent in the Upper Sorbian context – as exemplified by the delivery of relevant interpreting equipment and also by the creation of a specific public institution responsible for language-related issues – including translation and interpreting – in Upper Lusatia.

Finally, as with many other languages across the world, artificial intelligence as it relates to machine translation and post-editing will certainly play an increasingly important role in the translation of Irish and Upper Sorbian both in the contemporary environment and also as the century progresses. Irish already features not only in open-access machine translation software like Google Translate and Microsoft's Bing Translator, but is also one of the languages available on the European Commission's eTranslation neural translation tool [39]. For Upper Sorbian, machine translation based on the Upper Sorbian-German language pair has been offered through the Sotra portal [40]. Most recently, as of February 2022, Upper Sorbian is now also available through Microsoft Bing Translator [41-42]. Indeed, this ensures that, together with the existing machine translation software available for Irish, both languages can have a global reach and are thus accessible to all.

Concluding remarks and possibilities for subsequent research

As noted at the outset of this contribution, Irish and Upper Sorbian may appear to have few similarities on first appearances. However, through exploration of the relevant geographical, historical, and sociolinguistic context for both languages, a number of surprising similarities have been uncovered. In the first instance, both languages have had long histories but have become marginalised through being overshadowed by the dominance of a bigger linguistic, cultural, and political neighbour. Nonetheless, school and university study programmes are available in both languages, and both Irish and Upper Sorbian are currently undergoing revitalisation processes, as demonstrated by the promotion and promulgation of both languages in education. Both tongues also have relevant mass media such as newspapers, radio, and television available, and both languages are visible on official bilingual signage.

Differences emerge, however, with regard to the official status of both languages. Upper Sorbian, whilst a recognised minority language, is limited largely to the territory of Upper Lusatia, whereas Irish, through its status as one of the EU's official languages, has become visible at the European level, with a resultant fillip to the visibility of the language in the Republic of Ireland itself. This divergence in the status of the two languages is also illustrated in the availability of translator and interpreter training options – for example, there are several undergraduate and postgraduate opportunities for Irish speakers; whereas provision for Upper Sorbian is more limited in this regard at present, but this may certainly change in the future. With regard to machine

translation, the integration of both languages into widely-used automatic translation software is an encouraging sign, thereby providing a template for the promotion and spread of similar such tools for other minority languages in the European context and beyond.

The brief nature of this preliminary overview means that it has not been possible to delve into the numerous points raised in significant depth. However, building on the information provided here, it is clear that there are a number of aspects that require further investigation, including from historical, sociolinguistic, and educational perspectives. Notably, it would be of interest to explore some of these relevant points using the collection of empirical data from a variety of sources, thus going beyond the limitations inherent in a purely literature-based analysis. Accordingly, it is hoped that in the future comparative – and ideally interdisciplinary – work between the Irish and Upper Sorbian contexts will be conducted, with the aim of bringing new research insights to this important and valuable area of study.

References:

1. MOSELEY, C. ed. *Atlas of the World's Languages in Danger*. Paris: UNESCO, 2010. 218 pp. ISBN 978-92-3-104096-2.
2. GALLAGHER, A. Twenty-five years of language policies and initiatives in Ireland: 1995-2020. In: *Teanga*, 2021, vol. 28, pp. 6-55. ISSN 2565-6325.
3. DOŁOWY-RYBIŃSKA, N., RATAJCZAK, C. Upper Sorbian language education: When community language maintenance practices disregard top-down revitalisation strategies. In: *Language, Culture and Curriculum*, 2019, vol. 34, no. 1, pp. 65-79. ISSN 1747-7573.
4. HOYTE-WEST, A. On the road to linguistic equality? Irish and Maltese as official EU languages. In: *Discourses on Culture*, 2019, vol. 11, pp. 99-111. ISSN 2450-0402.
5. HOYTE-WEST, A. Luxembourgish – the next EU language? A translation and interpreting-based perspective. In L. HARMON, D. OSUCHOWSKA eds., *Translation and Power*. Berlin: Peter Lang, 2020, pp. 87-95. ISBN 978-3-631-82311-8.
6. HOYTE-WEST, A. Hand in hand or worlds apart? An overview of translation and education in the Upper Sorbian context. In: *Translation Studies: Theory and Practice*, 2021, vol. 1, no. 2, pp. 5-15. ISSN 2738-2699.
7. FOLARON, D. Introduction: Translation and minority, lesser-used and lesser-translated languages and cultures. In: *JoSTrans - The Journal of Specialised Translation*, 2015, vol. 24, pp. 16-27. ISSN 1740-357X.
8. BELMAR, G. The role of translation in the revitalization process of minority languages: the case of Basque. In: *Darnioji daugiakalbystė*, 2017, vol. 10, pp. 36-54. ISSN 2335-2027.
9. PIEKKARI, R., TIETZE, S., ANGOURI, J., MEYER, R., VAARA, E. Can you speak Covid-19? Languages and social inequality in management studies. In: *Journal of Management Studies*, 2021, vol. 58, no. 2, pp. 587-591. ISSN 1467-6486.
10. LUO, X. Translation in the time of COVID-19. In: *Asia Pacific Translation and Intercultural Studies*, 2021, vol. 8, no. 1, pp. 1-3. ISSN 2330-6351.
11. BELK, Z., KAHN, L.O., SZENDRŐI, K.E., YAMPOLSKAYA, S. Translating COVID-19 information into Yiddish for the UK Hasidic community. In: *Linguistics Vanguard*, 2022, [Online First]. ISSN 2199-174X.
12. HOYTE-WEST, A. Exploring official certifications for Irish, Upper Sorbian, and Catalan: Implications for the diaspora. In. E. DERHEMI ed. *Endangered Languages and Diaspora. XXV Annual Conference – Proceedings. Foundation for Endangered Languages. Tirana, 16-19 December 2021*. Tirana: Foundation for Endangered Languages & Center for Research and Publications on Arbëresh, 2021, pp. 248-253. ISBN 978-1-9160726-3-3.
13. ÚDARÁS NA GAELTACHTA. *History of the Irish language*. 2022 [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://udaras.ie/en/our-language-the-gaeltacht/history-of-the-irish-language/
14. BRĚZAN, B., NOWAK, M. *Sorbian: The Sorbian language in education in Germany*. Leeuwarden: Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning.

2016. [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/documents/regional_dossiers/sorbian_in_germany_2nd.pdf
15. HOYTE-WEST, A. Exploring the portrayal of institutional translators and interpreters in the Republic of Ireland's English-language print media. In: *Vertimo studijos*, 2020, vol. 13, pp. 28-38. ISSN 2424-3590.
16. CENTRAL STATISTICS OFFICE. *Census of population 2016 – Profile 10 Education, skills and the Irish language*. 2022 [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-cp10esil/p10esil/ilg
17. CENTRAL STATISTICS OFFICE. *Press statement – postponement of Census 2021*. 2020 (15 September) [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://www.cso.ie/en/csolatestnews/pressreleases/2020pressreleases/pressstatementpostponementofcensus2021/
18. SPARROW, T. *BBC Travel - Sorbs: The ethnic minority inside Germany*. 2021 (16 June) [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://www.bbc.com/travel/article/20210615-sorbs-the-ethnic-minority-inside-germany
19. ADLER, A., BEYER, R. Languages and language policies in Germany. In: G. STICKEL ed. *National language institutions and national languages – Contributions to the EFNIL conference 2017 in Mannheim*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, 2018, pp. 221-242. ISBN 978-963-9074-74-3.
20. Ó CEALLAIGH, T.J., NÍ DHONNABHAIN, Á. Reawakening the Irish language through the Irish education system: Challenges and priorities. In*: International Electronic Journal of Elementary Education*, 2015, vol. 8, no. 2 pp. 179-198. ISSN 1307-9298.
21. Ó MURCHÚ, H. *The Irish language in education in the Republic of Ireland.* Leeuwarden: Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning. 2016. [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/documents/regional_dossiers/irish_in_ireland_2nd.pdf
22. SLATINSKÁ, A., PECNÍKOVÁ, J. The role of Irish language teaching: Cultural identity formation or language revitalization? In: *European Journal of Contemporary Education*, 2017, vol. 6, no. 2, pp. 317-327. ISSN 2305-6746.
23. DOŁOWY-RYBIŃSKA, N. Informal bilingual teachers' language practices and the consequences on pupils' language choices in a situation of unequal bilingualism: The case of an Upper Sorbian education system. In: *Multilingua*, 2020, vol. 39, no. 2, pp. 169-191. ISSN 1613-3684.
24. KALLEN, J.L. Changing landscapes: Language, space, and policy in the Dublin linguistic landscape. In: A. JAWORSKI, C. THURLOW eds. *Semiotic Landscapes. Language, Image, Space.* London: Continuum, 2010, pp. 41-58. ISBN 978-1-8470-6182-9.
25. MARTEN, H., SAAGPAKK, M. The monolingual habitus of German society challenging the interests of an autochthonous minority language: Linguistic landscapes in the Sorbian "capital" of Bautzen / Budyšin. In: *Apples - Journal of Applied Language Studies*, 2019, vol. 13, no. 3, pp. 77–106. eISSN 1457-9863.
26. WATSON, I. The Irish language and the media. In: R. HICKEY ed. *Sociolinguistics in Ireland*. London: Palgrave Macmillan, 2016, pp. 60-80. ISBN 978-1-137-45346-4.
27. WIKIPEDIA. *List of Irish-language media*. 2022 [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Irish-language_media
28. EUROPEAN UNION. *Languages*. 2022 [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/languages_en
29. PRESIDENT OF IRELAND. *Statement by President Michael D. Higgins on the Irish language attaining full status in the European Union*. 2022 (1 January) [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://president.ie/en/media-library/news-releases/statement-by-president-michael-d-higgins-on-the-irish-language-attaining-full-status-in-the-european-union
30. NÍ FHRIGHIL, R., O'CONNOR, A., MILAN, M. Translation in Ireland: Historical and contemporary perspectives. In: *Translation Studies*, 2020, vol. 13, no. 2, pp. 129-137. ISSN 1751-2921.
31. HOYTE-WEST, A. The 23rd language: EU official status for Irish as portrayed in the Republic of Ireland's English-language press. In: *English Studies at NBU*, 2020, vol. 6, no. 1, pp. 173-183. ISSN 2367-8704.
32. HOYTE-WEST, A. The professional status of conference interpreters in the Republic of Ireland: An exploratory study. In: *Translation Studies*, 2020, vol. 13, no. 2, pp. 183-196. ISSN 1751-2921.

33. HOUSES OF THE OIREACHTAS. *Official Languages (Amendment) Act 2021. (Act 49 of 2021) Official Languages (Amendment) Bill 2019 (Bill 104 of 2019).* 2021 [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://www.oireachtas.ie/en/bills/bill/2019/104/
34. IRISH TRANSLATORS' AND INTERPRETERS' ASSOCIATION. *Translator training*. 2022 [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://www.translatorsassociation.ie/translator-training/
35. IRISH TRANSLATORS' AND INTERPRETERS' ASSOCIATION. *Interpreter training*. 2022. [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://www.translatorsassociation.ie/interpreter-training/
36. EUROPEAN COMMISSION. *List of EMT members 2019-2024*. 2022 [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://ec.europa.eu/info/resources-partners/european-masters-translation-emt/list-emt-members-2019-2024_en#ireland
37. NUI GALWAY. *MA/PDip (Conference Interpreting).* 2022 [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://www.nuigalway.ie/courses/taught-postgraduate-courses/conference-interpreting.html
38. PLAVSKAYA, E.L. Training specialists at the Institute of Sorbian Studies of the University of Leipzig. In M. ROMM, V. VIHMAN, T. RYAZANOVA, P. KUZNETSOVA eds. *Proceedings of the International Conference on "Humanities and Social Sciences: Novations, Problems, Prospects" (HSSNPP 2019)*, 2019, pp. 526- 529.
39. EUROPEAN COMMISSION. *Machine translation for public administrations — eTranslation*. 2022 [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://ec.europa.eu/info/resources-partners/machine-translation-public-administrations-etranslation_en
40. WITAJ SPRACHZENTRUM. *Sorbisches Übersetzungsprogramm „sotra" ist online*. 2021 (22 March) [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://www.witaj-sprachzentrum.de/obersorbisch/2021/03/22/sorbisches-uebersetzungsprogramm-sotra-ist-online/
41. LANGKABEL, T. *Microsoft nimmt Obersorbisch in den Bing-Translator auf*. 2022 (21 February) [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://news.microsoft.com/de-de/microsoft-nimmt-obersorbisch-in-den-bing-translator-auf/
42. WITAJ SPRACHZENTRUM. *Zum Tag der Muttersprache: Obersorbisch im Microsoft Bing-Translator*. 2022 (23 February) [Accessed 8 March 2022]. Available at: https://www.witaj-sprachzentrum.de/obersorbisch/2022/02/23/zum-tag-der-muttersprache-obersorbisch-im-microsoft-bing-translator/

SCHWIERIGKEITEN BEI DER ÜBERSETZUNG DER MEHRSPRACHIGEN SPEISEKARTEN

CZU: 81`25:641.56 DOI: 10.5281/zenodo.6521303

Oxana CHIRA
Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți
ORCID: 0000-0002-5296-4931

În secolul XXI, din cauza globalizării, ne întâlnim zilnic cu elemente specifice culturale (CSI). Deoarece este posibil ca CSI -urile să nu aibă echivalente în alte limbi, au apărut cazuri în care sunt utilizate mai multe strategii pentru a traduce același CSI, precum și unele greșeli de traducere. Traducerea meniurilor este o sarcină solicitantă pentru fiecare traducător care trebuie să fie familiarizat cu specificul gastronomic și, de asemenea, cu specificul cultural caracteristic limbilor sursă și țintă, deși este o „credință comună" că oricine, care vorbește o limbă străină, poate de asemenea să traducă. Cu toate acestea, diferențele, în ceea ce privește preferințele gastronomice de la o cultură la alta, ar putea reprezenta o provocare în promovarea interculturală și publicitatea turistică, în special în cazul traducerii. Rezultatele analizei au demonstrat că meniurile au fost traduse în cea mai mare parte de autori anonimi.

Cuvinte-cheie: *traducerea gastronomică, comunicare interculturală, CSI (elemente specifice culturale), traducerea, meniuri.*

DIFFICULTIES IN TRANSLATING THE MULTILINGUAL MENUS

In the 21st century, because of globalization, people encounter CSIs (culture-specific items) daily. Since CSIs may not have equivalents in other languages, cases when few strategies are employed to translate the same CSI appeared as well as some mistakes in translation. Translating menus is a demanding task for every translator who needs to be familiar with gastronomic and culture-specific characteristics of the source and target languages, although it is a common belief that anyone who speaks a foreign language can also translate. Nevertheless, differences in terms of gastronomic preferences from one culture to another could possibly pose a challenge in cross-cultural tourism promotion and advertising, particularly in the case of translation. The results of the analysis demonstrated that the menus were mostly translated by anonymous.

Keywords: *gastronomy translation, intercultural communication, Culture-specific item (CSI), translation, menus.*

„Liebe geht durch den Magen", ist ein bekanntes Sprichwort. Diese bekannte Redewendung trifft besonders auf den Bereich Tourismus und Gastronomie zu, denn die Touristen besichtigen im Urlaub nicht nur Museen, sondern auch autochthone Küche des Landes. Der Theorie von W. Wills zufolge ist die Übersetzung, ein Textverarbeitungs- und Textverbalisierungsprozess, der von einem ausgangssprachlichen Text zu einem möglichst äquivalenten zielsprachlichen Text hinüberführt und das inhaltliche und stilistische Verständnis der Textvorlage voraussetzt" [1, p.72]. W. Koller rechtfertigt die Definition von W. Wills. „In dieser Definition, wird der Übersetzungsprozess aus der Sicht des Übersetzers in zwei Phasen gegliedert: erstens die Verstehensphase, die als Analyse von Inhalt und Stil des AS-Textes aufgefasst wird, und zweitens die Rekonstruktionsphase, die den AS-Text in der ZS reproduziert, wobei der kommunikative Aspekt eine wichtige Rolle spielt, erläutert Koller" [2, p. 92].

Eine wichtige Forschungsfrage ist die Rolle der Mehrsprachigkeit in einem kulinarischen Text. Nach einer Analyse verschiedener Speisekarten, haben wir eine Liste von Inter-nationalismen verfolgt. Deshalb ist es notwendig, der Mehrsprachigkeit ein Teil unserer Arbeit zu widmen. Von Anfang an müssen wir dieser eine Definition geben. Es ist eine schwierige Aufgabe eine genaue Definition für diesen Begriff zu finden, da es viele Meinungen dafür gibt

B Busch kommt mit einer Erklärung des Begriffes Mehrsprachigkeit „der nicht ganz unproblematisch ist und wird innerhalb der angewandten Sprachwissenschaft zunehmend hinterfragt. Lange Zeit wurde die Beschäftigung mit Mehrsprachigkeit vor allem ausgehen vom englischen Sprachraum unter den Begriff Bilingualismus Forschung zusammengefasst, womit die Zweisprachigkeit abgegrenzt wurde" [3, p. 8].

Die Mehrsprachigkeit in der Gastronomie ist eine der Folgen der Migration. Viele Menschen migrieren ins Ausland und deshalb müssen sie die entsprechenden Sprachen lernen. Was die Küche betrifft, hat jede Kultur ihre eigenen gastronomischen Geheimnisse, die als eine Besuchskarte gilt. Es gibt Speisen, die außer einer Übersetzung eine nötige Erklärung brauchen. Bei den Internationalismen ist es leichter, da diese mit der Herkunftssprache zu tun haben und in allen Sprachen in derselben Form vorkommen. Bei der Übersetzung einiger Speisen aus der rumänischen Küche finden wir einige Schwierigkeiten, deshalb halten wir es für wichtig uns im folgenden Beitrag mit der Analyse der Übersetzung einiger Speisekarten zu befassen.

Am Beispiel der Speisekarte Deutsch-Rumänisch und Rumänisch-Deutsch wird der Versuch unternommen werden, Probleme interkultureller Kommunikation zu finden und Eigenheiten der beiden Sprachen und der Gastronomie zu berücksichtigen. Die Folgen der sprachlich-kulturellen Verflechtung in Deutschland sind bis heute spürbar, nicht zuletzt durch die Präsenz vieler italienischen Wörter in der Gastronomie und im Deutschen.

In vielen deutschen Restaurants der Mittelklasse werden als Stilmittel archaische Bezeichnungen für Gerichte auf Italienisch oder Griechisch verwendet. Auf diese Art und Weise will man möglicherweise an die kulturreiche Geschichte der Migration erinnern. Die Übertragung von gastronomischen Begriffen in eine Fremdsprache kann auch exotisch für einen Stammgast klingen und für einen ausländischen Gast als „Heimatunterkunft". Die Wirkung einer Speisekarte auf den Gast ist in das gesamte Erscheinungsbild eines jeden Restaurants eingebettet. Heutzutage findet man Speisekarten oft bereits vor dem Restaurant ausgestellt. Bei ausländischen Gästen kann daher eine gut übersetzte Speisekarte die Voraussetzung für das Betreten des Lokals sein. Die mehrsprachige Speisekarte ist eine Visitenkarte des Restaurants im 21. Jahrhundert.

Anhand einer Reihe von Speisekarten aus verschiedenen internationalen Restaurants mit italienischen und rumänischen Spezialitäten, die für die Zwecke dieser Forschung analysiert und verglichen worden sind, lässt sich feststellen, dass die Sprache deren Übersetzungen ins Deutsche sehr unterschiedlich sein kann. Aus der Geschichte der Speisekarten kann man der ersten Niederschrift der Speisefolge im Jahr 1541 laut S. Riley-Köhn [4, p. 75] begegnen. Eine Gliederung von Speisekarten kann folglich aussehen: Speisekarte, Menükarte und Getränkekarte [5, p. 46].

Sowohl die rumänischen Speisekarten von Lokalen als auch die deutschen Speisekarten, die mit ausländischen Gästen rechnen, werden für gewöhnlich mit Übersetzungen in mehrere Sprachen (oft ins Englische, ins Französische und manchmal ins Russische) gedruckt. Die Speisekarte des Restaurants ist, wie üblich, in einzelne Kategorien (Hausspezialitäten, Suppen, Vor-, Haupt-, Nachspeisen etc.) eingeteilt.

Im Folgenden werden wir die Rolle der Mehrsprachigkeit in allen Kulturen beweisen. Wir werden zwei- oder dreisprachige Speisekarten betrachten. Für die Übersetzungsanalyse liegen eine Druckversion der Speisekarte aus dem Jahr 2008 sowie eine Online-Version vom 03.07.2021 vor. Auf der aktuellen Homepage des Restaurants „Da Bruno" befinden sich die Übersetzungen von der Speisekategorien in beiden Varianten (deutsche und italienische Variante der Speisekarte).

Speisekarte von Restaurant Da Bruno:

ANTIPASTI/ VORSPEISEN

	Euro		Euro
Carpaccio di Salmone D, F, H, K, N Lachs, Soja, Ingwer, Schnittlauch, Sesam, Limette, Mandelöl	10,50	Carpaccio di manzo G Carpaccio von Rind, Rucola, Parmesan	12,50
Insalata di polipo I, L Oktopus, Möhre, Sellerie, Knoblauch, Tomate	8,50	Vitello tonnato[1,2] C, D, J, N Kalb, Thunfisch, Kapern, Sardellen, Ei	10,50
		Burrata A, G, H Burratakäse, Tomaten, Pesto, Brotchips	9, 90

INSALATA/ SALATE

Insalata mista I,N Gemischter Salat	4,90	Insalata Cesare[1,2] A,C,D,F,G, I,J, K, L, N Caesar Salat	9,90
		mit Hänchenbruststreifen	12,90

ZUPPE/ SUPPEN

Zuppa di pesce[1,3] A, B, D, I,J,M,N Fischsuppe, Rostbrot, Rouille	12,50	Minestrone[1]I Gemüsesuppe	6,50
Crema di pomodoro[1] G, I Tomatencreme	6,50		

Restaurant Da Bruno, Düsseldorf (https://www.tripadvisor.de/Restaurant_Review-g187373-d3692861-Reviews-Restaurant_Da_Bruno-Dusseldorf_North_Rhine_Westphalia.html, angesehen am 25.02.2022).

Die Bereitstellung von hochwertigem Service für Gäste umfasst die Fähigkeit, in mehreren Sprachen zu kommunizieren, die Erwartungen zu erkennen, die Kultur der Gäste zu kennen und die verschiedenen Merkmale einer Speise zu verstehen.

Bevor wir zu einer ausführlichen Analyse führen, halten wir es für wichtig, die auffallenden Details aller Speisekarten als eine Einführung zu lassen. Bemerkenswert ist die Tatsache, dass die Speisekarten entsprechend der Mahlzeiten geschaffen sind. Wir haben meistens z.B.: Vorspeisen, Suppen, Salaten, Hauptgerichte, Desserts und Getränke. Die Internationalismen und Komposita kommen sehr oft vor, wir z.B.: Spaghetti, Pizza, die Bezeichnungen für Desserts (Ice-Cream, Tiramisu) und Getränke (Cappuccino, Espresso, Latte u.s.), für Komposita, die typisch für die deutsche Sprache sind, haben wir: Rindfleischsuppe, Fleischklößchensuppe, Caesarsalat, Tomatensalat u.a.

Bei der Übersetzung muss man auf die Vielfalt der Kulturen achten. Die Sprache ist der Vermittler der Kulturen und das ist in allen Bereichen offensichtlich. Die Speisen haben erstens mit ihrer Herkunft, Herkunftssprache und Traditionen zu tun. Für die Analyse haben wir die Speisekarte des Restaurants „La Luna“ ausgewählt. Da es ein rumänisches Restaurant ist, fallen viele traditionelle Speisen auf, die typisch für rumänische Kultur sind. Zur ersten Mahlzeit gehören die Suppen wie in allen Speisekarten. In die deutsche Sprache wird der Begriff „ciorbă“ als Suppe übersetzt:

AS:	ZS:
Ciorbă de burtă	Kuttelsuppe;
Ciorbă de văcuță	Rindfleischsuppe;
Ciorbă de perișoare	Fleischklösschensuppe.

Es ist notwendig zu merken, dass der Begriff „ciorbă“ typisch für die rumänische Küche ist, deshalb gibt es in der deutschen Sprache kein vollständiges Äquivalent. Sie unterscheiden sich nach dem Geschmack. „Ciorba“ ist meistens sauer, mit Essig, Zitronensaft oder Zitronensalz, Tomatensaft oder Kohlsaft gekocht. Suppen sind im Allgemeinen nicht sauer. Was die Speisen vom Grill betrifft, versucht der Übersetzer eine Analogie für die Speise „Micii“ in der Zielsprache zu finden – „Cevapcici“. Als ein anderes Beispiel kommt die Generalisierung:

AS: ZS:

Pastrama de oaie – Lamm Pastrami

cotlete de berbecuț – Lammkoteletts

In diesem Fall wendet sich der Übersetzer an dem allgemeinen Wort „Lamm“. Laut Duden ist Kotelett „Rippenstück vom Kalb, Schwein, Lamm oder Hammel, das als beliebte Speise gebraten wird” (https://www.duden.de/rechtschreibung/Kotelett, angesehen am 02.02.2022).

In der Speisekarte des Restaurants „Orizont“ verfolgen wir in einige Fälle eine Wort-für -Wort Übersetzung. Da es kein vollständiges Äquivalent in der deutschen Sprache gibt, wendet sich der Übersetzer an der Wort-für-Wort Übersetzung, damit er die Erklärung richtig wiedergibt.

AS: Farfuria casei cu cârnați de casă, bacon, slănină, brânză de oaie, ceapă, roșii, castravete și pâine

ZS: Vorspeiseteller nach Art des Hauses mit hausgemachter Bratwurst, Schweinebauch, Speck, Schafkäse, Zwiebeln, Tomaten, Gurken, dazu servieren wir Pizzabrötchen.

Eine gute Angabe für den Gast ist die Tatsache, dass der Übersetzer konkretisiert, dass das eine Vorspeise ist.

Bei den Suppen gibt es die gleiche Situation wie in den vorigen zwei Speisekarten. Etwas Neues in dieser Speisekarte ist das Gericht „ciorbă de fasole boabe sau verde“, die ganz gut ins Deutsche übersetzt wurde – Bohnensuppe: weiße Bohnen oder Brechbohnen. Die Aufzählung nach dem Doppelpunkt kommt als eine Beschreibung des Gerichts, was in den beiden Sprachen eigentlich zur Wiedergabe ist.

Bei den Bezeichnungen von Salaten, erlebt der Übersetzer keine Schwierigkeiten, da diese die Zutaten enthalten, wie z.B.:

AS: ZS:

Salată de varză Krautsalat;

salată verde cu șuncă, masline și mozzarella grüner Salat mit Schinken, Oliven, Mozzarella;

Das traditionelle rumänische Gericht „sarmale“ wurde hier auch als Krautwickel übersetzt. Der Übersetzer bevorzugte auch mit einer Konkretisierung zu kommen, dass diese Speise Hackfleisch enthält.

AS: ZS:

Sarmale cu mămăliguță – Krautwickel mit Hackfleisch und Polenta

Was die vegetarischen Speisen und überbackenen Nudeln betrifft, merken wir eine Übersetzung mithilfe der Aufzählung, das Wichtigste ist, dass es in den beiden Sprachen eine Reihe von Aufzählungen gibt. Das gilt auch als eine Erklärung eines Gerichts.

AS: ZS:

Legume la grătar: vinete, dovleci, ardei, ciuperci, brocoli – Gemüse vom Grill: Auberginen, Zucchini, Paprika, Champignons, Broccoli;

paste la cuptor cu bacon, ceapă, brânză în sos de smântână – Nudeln mit Speck, Zwiebeln, Käse-Sahnesoße;

paste cu carne tocată de porc și vită, șuncă, ciperci, mazăre, brânză și smântână – Nudeln mit Hackfleisch, Schinken, Pilze, Erbsen, K se, Sahne.

Die berühmte rumänische Speise „pilav de orez cu legume“ wurde durch ein partielles Äquivalent übersetzt - Reis mit Gemüse.

Zum Frühstück gehören im Restaurant „Bukarest“ auch die Speisen: Omelette und Frühstück. Was die zweite Speise betrifft, haben wir in Klammern die Wahlweise:

AS: Mic dejun (Brânză, Roșii, Castraveți, Cârnați, Șuncă, Ou, Miere, Unt);

ZS: Frühstück (wahlweise mit K se 1,2 Tomaten, Gurken, Wurst, Speck, Eier, Honig, Butter).

Eine neue Speise für Beilagen sind in diesem Restaurant „cartofii ardelenești“, die als – „Kartoffel gebraten“ in der deutschen Sprache übertragen wurden. Obwohl diese Bezeichnung der aus der rumänischen Sprache nicht entspricht, gibt der Übersetzer die Zutaten: Kartoffel gebraten (mit Speck, Zwiebeln und Schmand).

Die Gerichte vom Grill sind fast die gleichen wie jene aus den ehemaligen Speisekarten. Es gibt noch ein paar Speisen, die ihre vollständigen Äquivalente in der deutschen Sprache gefunden haben:

AS: ZS:

Pulpă de curcan – Putenschenkel;

pulpă de rață – Enteschenkel.

In dieser Speisekarte hält der Übersetzer nicht für wichtig, Realien zu übersetzen. Bei der Übersetzung der Speise „Ficăței de pui la tigaie“ merken wir eine Ergänzung. Der Übersetzer konkretisiert, dass dieses Gericht mit Knoblauch zubereitet ist: Hähnchenleber mit Knoblauch, gebraten.

Ein der wichtigsten traditionellen Gerichte der rumänischen Küche ist „Mamalyga“. Für die Übersetzung dieser Speise benutzen wir vier Transformationen: Transliteration, Fremdwortübernahme, Anwendung einer Analogie in der Zielsprache und Erläuterung. In unserer Speisekarte gilt die annähernde Übersetzung, die als Grundlage das allgemeine Äquivalent für dieses Gericht hat - Polenta.

Übersetzungsstrategien des Begriffes „mămăligă” Begriff in der AS	Übersetzungsstrategie	Begriff in der ZS
Mămăligă;	Transliteration	Mamalyga;
	Fremdwortübernahme	Mămăligă;
	Anwendung einer Analogie in der Zielsprache	Maisbrei, Polenta;
	Erläuterung	fester Brei aus gekochtem Maisgrieß, der zum Verzehr häufig in Scheiben geschnitten wird und auch angebraten werden kann

Für *ciorba* und *borschtsch* haben wir drei Übersetzungsstrategien, wie: Transkription, Fremdwortübernahme und Erläuterung und beziehungsweise zwei Transformationen, wie Transkription und Fremdwortübernahme gefunden.

Übersetzungsstrategien des Begriffes „mămăligă” Begriff in der AS	Übersetzungsstrategie	Begriff in der ZS

Ciorbă;	Transkription	Tschorba;
	Fremdwortübernahme	Ciorbă;
	Erläuterung	Eine Fleischsuppe das aus einem (sauren) Saft besteht

Alle diese Speisenbezeichnungen wurden aus den folgenden vier Speisekarten entnommen: Restaurant Românesc „Bukarest“ (https://bukarest-restaurant.de/meniu/ angesehen am 05.03.22); Restaurant Românesc „La Luna“ (https://www.tripadvisor.de/Restaurant_Review-g187373-d14944165-Reviews-Restaurant_La_Luna-Dusseldorf_North_Rhine_Westphalia.html, angesehen am 04.03.22); Restaurant Românesc „Orizont“ (https://romanesc.de/ghid/17-restaurant-romanesc-orizont, (angesehen am 25.02.22).

Im Folgenden setzten wir uns eigene Übersetzungen von Speisekarten anzubieten und interkulturelle Aspekte zu untersuchen. Interkulturalität spielt eine wesentliche Rolle, durch Realien, Eigennamen, Internationalismen, Ad-hoc-Bildungen, Abkürzungen die typisch für eine Region oder Kultur sind. Da es bei der Übersetzung einiger Realienbezeichnungen in den kulinarischen Texten um einige Lücken in der Zielsprache geht, muss der Übersetzer diese Lücken ergänzen. Nach W. Koller sind diese Lücken „die sogenannten landeskonventionellen, in einem weiteren Sinne: kulturspezifischen Elementen, d.h. Ausdrücken und Namen für Sachverhalte politischer, institutioneller, sozio-kultureller, geographischer Art, die spezifisch für bestimmte Länder sind” [2, p. 232]. Es gibt mehrere Möglichkeiten, die Realienbezeichnungen aus der Ausgangssprache in die Zielsprache zu übersetzen.

Zuwanderung und Tourismus führen Gäste ins Restaurant oder Hotel, die nicht immer so gut Deutsch können, dass sie ihr Essen bestellen, Wünsche für die Bestellung formulieren oder Termine für Partys, Kommunionen, Geburtstagsfeier vereinbaren können. Mehrsprachige Speisekarten würden den Kellnern die Arbeit wesentlich erleichtern und mehrere Stammkunden aus verschiedenen Kulturen bringen.

Es gibt eine große Zahl von Internationalismen, insbesondere bei den Speisen aus der Pasta- und Pizzawelt. Meistens sind die Gerichte entweder in der englischen Sprache oder in der Herkunftssprache Italienisch. „Die Menge an Entlehnungen zum Bereich Essen und Trinken kann durch die Entwicklung neuer Essgewohnheiten, wie sie mit den Italienreisen der fünfziger Jahre begannen, erklärt werden“ [6, p. 263]. Heute ist der Einfluss Italiens auf den deutschen und rumänischen Wortschatz noch mehr spürbar, aber wenn man sich auf ein konkretes Feld konzentriert (wie z.B. Gastronomie), werden immer mehr die italienischen Ausdrücke entlehnt. Ein Beweis dafür sind folgende Speisen:

Pizza bresaola, rucola, parmigiano Tomaten, Käse, Rucola, Bresaola, Parmesan;

Pizza bresaola, rucola și parmesan Roșii, cașcaval, rucola, bresaola, parmezan ;

Pizza Mozzarella - Pizza Mozzarella ;

Pizza Capricciosa Schinken, Artischocken, Champignons, Würstchen - Pizza Capriciosa Șuncă, anghinare, șampinioane, cârnăciori;

Pizza Bolognese Fleischsauce - Pizza Bolognese Sos de carne;

Pizza Romana Oliven, Paprika, Artischocken - Pizza Romana Măsline, ardei, anghinare;

Pizza 4 Käsesorten - Pizza quattro formaggi;

Pizza Vegetariana - Pizza Vegetarische;

Pizza California Ananas und Schinken - Pizza California Ananas și suncă;

Pizza Funghi Tomaten, Käse, Champignons - Pizza Funghi Roșii, cașcaval, șampinioane. Restaurant Da Bruno, Düsseldorf (https://www.tripadvisor.de/Restaurant_Review-g187373-d3692861-Reviews-Restaurant_Da_Bruno-Dusseldorf_North_Rhine_Westphalia.html, angesehen am 25.02. 2022).

Die Speisekarte kann unterhaltsame Zusatzinformationen rund um das Restaurant beinhalten, z.B. seine Herkunft in Form von Bildern, Schrift oder Legenden schildern. Auch das Essenangebot ist typisch italienisch „pizza", „mozzarella", „bresaola" geschrieben. Die Speisekarte des Restaurants ist, wie üblich, in einzelne Kategorien (Hausspezialitäten, Suppen, Vor-, Haupt-, Nachspeisen etc.) eingeteilt.

Als Nachtspeisen werden die Begriffe nicht mehr wie früher übersetzt, weil sie fast allen bekannt geworden sind: Tiramisu - Tiramisu; Mousse de Cioccolato - Mousse de ciocolată; Panna Cotta con Frutta - Panna cotta cu fructe; Tartufo-Eis - Înghețată Tartufo; Cassata Siciliana - Cassata Siciliana etc.

Durch die Globalisierung verbreiten sich diese Tendenzen weltweit und die einzelnen landesspezifischen Kocharten beeinflussen einander immer stärker. Dennoch ist inzwischen der Einfluss der mediterranen (insbesondere der italienischen Küche) sowohl in Deutschland als auch in der Republik Moldau (z. B. in Andys Pizza, Oliva etc.) immer präsenter. Das Essen und Trinken nehmen ein wichtiger Platz in der Kultur eines Landes ein, da diese Werte und Traditionen einer Kultur widerspiegeln. Da diese einige Traditionen bestimmen, gibt es Lücken bei der Übersetzung einiger Realienbezeichnungen aus dem kulinarischen Fachwortschatz in den Speisekarten. Beim Übersetzen von Speisekarten und Menükarten sollte der Übersetzer zunächst versuchen zu verstehen, wie das Gericht zubereitet wird, um über eine geeignete Beschreibung nachzudenken und die richtigen Wörter zu finden.

Bibliographische Referenzen:

1. WILLS, W. *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden.* Stuttgart: Klett-Cotta, 1977. 360 S. ISBN 9783129103708.
2. KOLLER, W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Nierstein: IATROS-Verlag, 2004. 343 S. ISBN 3-494-01379-9.
3. BUSCH, B. Mehrsprachigkeit. Wien: Facultas Verlag, 2017. 255 S. ISBN 978-3-8252-4789-8.
4. RILEY-KÖHN, S. Englische Kochrezepte und Speisekarten in Vergangenheit und Gegenwart: eine linguistische Analyse zur Fachsprache der Gastronomie. Frankfurt/M., Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Wien: P. Lang, 1999. 516 S. ISBN 978-3-631-35384-4.
5. PIETZCKER, G. Kontrastive Fachtextanalyse zur Speisekarte im Deutschen und Italienischen. Hamburg: Kovač, 2008. 192 S. ISBN 978-3-8300-3657-9.
6. SCHMÖE, F. Italianismen im Gegenwartsdeutschen unter besonderer Berücksichtigung der Entlehnungen nach 1950. Bamberg: Colibri, 1998. 550 S. ISBN 978-3926946409.

AN INVESTIGATION INTO THE STRATEGIES OF TRANSLATION OF CHILDREN'S LITERATURE

CZU: 81`25:82-93 DOI: 10.5281/zenodo.6523431

Olesea BODEAN-VOZIAN
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0002-2945-0318

This work focuses on a very interesting, yet challenging area for translators – the children's literature (ChL). Its major goal is to review the specialised literature in the field, to understand the peculiarities of such texts examine the difficulties of the process and make an inventory of the translation tools available to translators when dealing with such texts. Being aware of how vast this area is, we addressed only some aspects regarding ChL in general and translation of ChL in particular. This literature review highlights that a successful translation of children's literature is not limited to the strategies, techniques, and procedures that might be employed, but also depends on the ability of a translator to preserve the balance between the source and target texts and to understand the readers' expectations, in particular, when children represent the readers. Since this work is supported by a myriad of references to relevant sources published by linguists and translators, it could also serve in its turn as a useful reference point for further research avenues in linguistics, literature, translation and statistics.

Keywords*: children's literature, challenges, translation, strategy, adaptation.*

O INVESTIGARE A STRATEGIILOR DE TRADUCERE A LITERATURII PENTRU COPII

Prezenta lucrare se axează pe un domeniu ce prezintă interes, dar și o provocare majoră pentru traducători – literatura pentru copii (LC). Scopul principal este de a realiza o succintă revistă a literaturii de specialitate, de a înțelege specificul acestor texte, de a examina dificultățile în procesul de traducere și de a inventaria instrumentele disponibile traducătorilor în lucrul asupra acestor lucrări. Fiind conștienți de amploarea acestui domeniu, ne-am propus să examinăm în acest studiu doar unele aspect ce țin de LC în general și traducerea LC în special. Această revistă a literaturii pune accent pe faptul că o traducere reușită a literaturii pentru copii nu se limitează doar la aplicarea strategiilor, tehnicilor și procedurilor, dar depinde și de capacitatea traducătorului de a păstra un echilibru între textul sursă și textul țintă și de a înțelege așteptările publicului, în special când acest public îl reprezintă copiii. Deoarece lucrarea face trimitere la o serie de surse relevante publicate de lingviști și traducători, aceasta ar putea servi drept punct de plecare pentru alte cercetări legate de LC în lingvistică, literatură, traducere și statistică.

Cuvinte-cheie*: literatura pentru copii, provocări, traducere, strategii, adaptare.*

Preliminary Aspects

In the last decades, there has been a growing interest in the translation of literature for children – a broad field of study with many subjects that are being tackled by a plethora of researchers. From the scientific viewpoint, this was an unexploited area for a long time, which merited an exhaustive examination, firstly, because of an explosion of children's texts. According to R. A. Johnson [1, p. 24], some consider that children's literature can be divided into *poetry* and *prose* and certain works, like "Alice in Wonderland" contain both formulations. However, the majority of researchers favoured the idea of employing more profound criteria to classify this literature into different genres.

From a historical perspective, the status of writers of children's literature has always been inferior to the writers of adult literature and for a long time, the majority of writers were men who would prefer to publish anonymously or under a pseudonym because writing for children was not respected by the society [2, p. 39]. As put by M. Clark [3, p. 1], writers of children's books often complain that in the literary world they are looked down on as the poor relations of authors working in the adult field. Or, rather, not poor relations but simply beginners. Such an attitude was passed on

to the translation of children's books, and back in the '80s, C. Reiss would mention the lack of publications in the area of research and translation. However, in the last few decades, in particular, after the publication of the "Harry Potter" series, scholars have noticed an increase in the number of publications which have become more respected and complex. Nowadays, the field has grown from being a marginalised area of enquiry into a broad and diverse field of study, with several areas of interest: the audience, the interaction between text and images, the balance between oral and written discourse, or the boundaries of manipulation [4, p. 461].

Definitions

Defining what children's literature is, represents a complicated endeavour and scholars in this field have not reached consensus and their definitions vary according to their point of view. In fact, because of the complexity of the matter, no single definition has been established. For example, according to Garcia de Toro [4], the main problem that the study of children's literature faces is the lack of definition of the field. Indeed, the borders of children's literature are truly blurred. Illustrated books, novels for teenagers, audiobooks and even audiovisual texts consumed in new devices can be encompassed within it. Such heterogeneity makes it difficult to define and delimit [5, p. 451]. However, the same heterogeneity has triggered interest in children's literature from different disciplines, including translation studies. So, what is children's literature?

The following definition can be found in [6]: the material written and produced for the information or entertainment of children and young adults. It includes all non-fiction, literary and artistic genres and physical formats, while Britannica [7] states that children's literature is the body of written works and accompanying illustrations produced in order to entertain or instruct young people. The genre encompasses a wide range of works, including acknowledged classics of world literature, picture books and easy-to-read stories written exclusively for children, and fairy tales, lullabies, fables, folk songs, and other primarily orally transmitted materials.

For J. Schneider [8], "Children's literature is often defined as a collection of books written for children, read by children, and/or written about children or a collection of books as old as the printing press and as new as the latest app that portray all aspects of humanity and inhumanity. Y. Mourad [9, p. 3-4] believes that children's literature includes both oral and written literature and comprises songs, theatre, poems, cinema, television and story that begin from childbirth and specifically from the stories that are narrated by mothers to their children.

Another definition can be found in the following source: "Children's literature is any literature that is enjoyed by children. More specifically, children's literature comprises those books written and published for young people who are not yet interested in adult literature or who may not possess the reading skills or developmental understandings necessary for its perusal. In addition to books, children's literature also includes magazines intended for pre-adult audiences" [10].

P. Nodelman's study, *The Hidden Adult: Defining Children's Literature* is another example of an impressive effort to define children's literature. He even addresses the reader by asking the question: "How can anyone know what children's literature is, if a lot of children's libraries include books like Defoe's Robison Crusoe or Peanuts cartoons that were originally intended for adults?" [11, p. 150], quoting B. L. Clark who claims that "children's literature is always written for both children and adults; to be published it needs to please at least two adults" [ibidem, p. 207]. In their book chapter "Said, spoke, spluttered, spouted", Marija Zlatnar Moe and Tanja Žigon mention that the majority agree that while children's literature is literature that is mainly written by adults for children, it is in fact intended for a dual audience, the primary audience being the child, and the

secondary audience being the adults buying and (in the case of pre-readers) reading the book to a child [12, p. 28]. In this sense, R. Oittinen [13, p. 966] proposes to "see children's literature as literature read silently by children and aloud to children." D. Norton's [14, p. 35] point of view, which many subscribe to, is that children's literature should be designed in a way that it opens doors to discovery and adventure for children. It can do this by providing enjoyment, transmitting literary heritage, encouraging understanding and valuing cultural heritage, and providing vicarious experiences. It should, moreover, transfer knowledge, nurture and broaden the imagination, and stimulate development.

For E. O'Sullivan [15], the phrase "children's literature" denotes a broad range of heterogeneous texts with different sources, addressees, types, genres and forms, and functions. Its sources are folklore (folk- and fairy tales), books originally for adults and subsequently adapted for children, books authored specifically for children, and other media in the form of tie-ins. It addresses readers from infants to young adults – and sometimes also adults either as mediators or as readers in their own right of crossover or 'all-age' books. The types of books (relating to format, appearance etc.) include multimodal picture books, comics, pop-up books, anthologies, novels, and multimedia hybrid books. Likewise, the author of *Translating for Children* considers that children's literature is a very broad field encompassing everything that a child reads or hears: "plays, puppet shows, computer and video games, radio and TV programmes, films, videos etc. are just as important as books in terms of the education and entertainment of young people" [16]. So, in the case of such texts, there are listeners or viewers rather than readers, and subsequently, R. Oittinen [17] proposes that *receptor* be used instead, as a more appropriate term.

In an interview from 2013, the Romanian writer and translator F. Bican [18] stated that he did not know if literature for children was a good term…and thought of it as a win-win solution, highlighting that he would rather prefer it to be literature *with* children. Additionally, the author argued that in the case of young children, the adults are the buyers and they censorship the selection, although, with good intentions. D. Vrabie, a Moldovan researcher and author emphasises in this sense that one needs to be aware of the fact that today's little reader is tomorrow's creative personality and therefore, the choice of books for children is essential [19]. Thus, the reading is mediated by adult tastes, interests, and preconceptions at all stages of the production, distribution, procurement, and consumption of reading material [20]. But, after children get access to the books recommended by adults, they can choose by themselves or discuss about choices among themselves [18].

Tracking down the Origins of Children's Literature

It is difficult to understand where exactly children's literature begins, in particular, because of its oral tradition. One thing is certain, though, that the history of children's literature is related to the development of society and culture. And then, a question arises: in this pursuit of a definition, do we count, for example the cave paintings as children's stories? The investigations conducted in the massive Rouffignac cave complex in France came to the conclusion that women and children (including children under seven) were responsible for many of the markings, which is "the first known instance of prehistoric children engaging in symbolic figure-making" [21]. We are perfectly aware that it is not the classical type of literature for children that one is accustomed to, yet, as put by J. Cooney, a University of Cambridge archaeologist, the research on caves would allow prehistoric children to have a voice.

Having explored the origin of children's literature, J. Schneider (2016) states that spelling books, primers, and alphabet books were intended to support religious and/or academic instruction

for children. Yet, the notion of reading for pleasure or the production of texts specifically for children's amusement was not a priority. Children's literature became a thing and started being valued with the development of print, however, prior to the mid-19th century, children's stories consisted mainly of moral principles and/or realistic perspectives of the world. One early form of literature children had access to was the chapbook, a small, saddle-stapled book that usually included a fairy tale, poems, and almanacs [22].

The golden era of children's literature is definitely the 19th century. This is roughly between 1860 and 1930 when children's literature became established as the type of literature we recognise today. J. Barrie, L. Carroll, K. Grahame and A. Milne are some of the best-known authors associated with this period [23, p. 30].

The field continued to further develop in the 20th century, I. Bobulová [24] stating that it was a time more child-oriented because the position of children within society had changed remarkably, and more recently, children's literature has been made part of the digital world, upon the emergence of e-books. Digitisation enriches the classic book with sound and moving images and offers extras like in-story games, reading comprehension exercises and technical reading functionality. Many apps also offer 'hotspots' where children can interact with items and characters from the story. Worldwide, the number of digital books for young children has increased significantly in recent years, although some markets have developed faster than others. Despite all these developments, a survey conducted in 2016 revealed that 76% of parents found their children prefer print books for reading for pleasure and 69% prefer print books for educational reading and in 2019, physical books were still outselling the electronic ones [25].

Researchers' Contribution to the Field of Children's Books Translation

The history of children's literature is intertwined with that of translation. Among the founding texts in the area of children's literature translation are included Z. Shavit's "Translation of Children's Literature as a Function of its Position in the Literary Polysystem" (1981) and "Poetics of Children's Literature" (1986), along with G. Klingberg's "Children's Fiction in the Hands of the Translators" (1986).

Due to translation, children all over the world learn from other cultures and virtually interact with the others. Likewise, translation contributes to the interhuman communication, to expanding the horizons, to learning about the others' picture of the world. Therefore, translators have to preserve the content created for children, to convey the message in simple words and in a language that can be understood by these groups of readers.

Contrary to other centuries, translating for children in the 20th century was traditionally considered a good way to start one's translating career, as it has been deemed 'easy', mainly because the texts in question are often short and (deceptively) simple, and because the genre of children's literature has often been seen as less prestigious. Because of its lower status, literature for children allows the translator greater liberties in dealing with the text: children are mostly seen as young, inexperienced and in need of education (on the subject matter and language among other things), and the translator is seen as the right person to give it to them [12, p. 126].

In the opinion of G. Lathey, children's literature as a genre can hardly be imaginable without translations, because translations of children's books are part of modern history, and, together with domestic literature, creates the irreplaceable part of children's literature. Moreover, translated books for children usually represent the best from other countries' legacy and these translations stimulate the development of local literature and language development, bringing together new ideas and

literary models [26, p.18]. Additionally, the French comparatist Paul Hazard saw each translated children's book as "a messenger that goes beyond mountains and rivers, beyond the seas, to the very ends of the world in search of new friendships" [12, p. 16].

Much has been written about the market penetration by translations. In most European countries, a substantial proportion of books for children are the translations. In the Republic of Moldova, for example, the ChL published in 2020 constituted 194 titles, out of which, 17 were published in Russian and seven in other languages, while the total number of translated works amounted to 146 (from Russian, English, Gagauzi, and others), without any mentioning of the ChL (2021). The National Book Chamber of the Republic of Moldova published the list of forthcoming books for the first two months of 2022, including translated books on its website [27]. So, there are two books translated from English and Italian and published in January 2022 and one book in Romanian published in February 2022. In Romania, the period after 1989 was the time of glory for translated works. The multitude of publishing houses contributed to the promotion of translations among the young generation and they can reach the little readers from the Republic of Moldova as well. In this context, F. Bican mentions that he is not against the translated foreign literature for children because it is always useful and necessary. In this way, children have access to the books that depict the world around and convey universal values, yet, the author hints to the particular, local dimensions that have to be acquired from the local writings [18].

During the translation process, each and every translator of ChL has to adopt a series of decisions in relation to the strategies they put in place and to make choices about staying close to the source text and adapting the text for the audience. When a translator translates for children, this choice becomes all the more acute. The difference in age and experience between an adult translator and their readers causes translators, consciously or not, to reflect more carefully on the audience. As Emer O'Sullivan [28, p.13] correctly points out, this is true not only for translators but also for publishers, reviewers and other mediators in the field of children's literature.

When a children's book is translated into a new language, it is not uncommon to see new illustrations derived from the target culture. Translated children's literature is therefore the result of a balancing act by translators (understood in the broader sense to include editors, publishers etc.) between adapting foreign elements to the child reader's level of comprehension, and preserving the differences that constitute a translated foreign text's potential for enrichment of the target culture [15, p. 18].

Relying on the works of Göte Klingberg, Zohar Shavit and others Mieke Desmet put together the different strategies applied by translators of ChL. These are:

– omission and deletion strategies, linked to the ideological goal of transmitting appropriate values to children, as well as to the goal of making a text easier to understand for its young audience;

– purification strategies to bring translated texts in line with the values of the target culture by purging elements considered inappropriate;

– substitution strategies, to provide children with easily intelligible texts – this is what Klingberg called "cultural context adaptation" and Venuti "domestication";

– explication strategies, including rewording or paratextual explanations, and simplification strategies that, on the macro-structural level affect genre affiliation, structure and organization in chapters, and on the micro-structural level take the form of using short sentences, substituting concrete for abstract language, weakening ironic elements [15, p. 20].

The Gruffalo

The investigation of the manner in which the literature for children is translated would require a bilingual or multilingual, parallel or comparable corpora, the original as well as translation being analysed in terms of language and translation: cohesion and coherence, morpho-syntactic structure, word frequency context, stylistic aspects, register and strategies, techniques and procedures. The example of text (original and translation) that this article focuses on is brought here only for illustration and a more elaborate investigation will follow in a subsequent study.

The book under examination is *The Gruffalo*, by Julia Donaldson (1999). This is one of the most famous contemporary books for children, in particular in the English world. The book has immediately become one of the children's favourite best-sellers with over 13 million copies sold. The Gruffalo was translated in 49 languages, including Romanian (in 2016, by Florin Bican).

"The Gruffalo" was used during research conducted by Coventry University experts who focused on the opportunities to combine movement and storytelling activities to understand if this can boost pre-school children's key motor skills and language ability. M. Duncan, a professor part of the team stated that they chose the Gruffalo as it was a very popular book with the age range 3-4, and "the storyline and the characters within it gives great scope for both movement and language activities. The story acts as 'mental anchor' for children taking part in the movement activities." [29].

Thus, this is a book that children appreciate because of the story and because of the main character. It is full of stylistic devices that do not represent a difficulty in the process of cultural adaptation of the book. Although repetitive, the story narrates about a series of complex events and characters bearing human traits and qualities and ends on a happy note. Judging by the translation, it complies with the source text, although the style of the text is slightly different and the action in the TT is more dynamic and livelier (due to the choice of lexemes, a series of motion verbs (the Romanian translation seems to use comparable expressive manner of motion verbs, however, not always these would be the exact equivalents for the English manner of motion verbs, which has an impact on the readers of the two texts (original and translation) and due to the rhythm and rhymes (iambic and dactylic metrical foot in both texts) which makes it more memorable. The translation gained a lot from the fact that the translator is a writer as well and he perfectly conveyed the style of the author without any distortion, remaining faithful to his own language and his poetic individuality.

Conclusions

Whenever translators are dealing with the transfer of a text for children of a SL to the texts for children of the TL, they will have to consider that all the omissions, explanations, or transformations can hugely impact the text, result in losses and be presented in another light to the target audience. Therefore, translators have to stick to a series of permanently evolving norms that are more prevailing compared to other genres and age groups. In spite of the multitude of rules, two are the most important in dealing with ChL – the translator has to keep its didactic function and the appropriate degree of child's understanding of the text.

References:

1. JOHNSON, R. A. Trends in Children's Literature and the Social Implications, *Chancellor's Honors Program Projects*. University of Tennessee: 2014, 41 p.
2. SHAVIT, Z. *Poetics of Children's Literature*. The University of Georgia Press. Athens and London: 1986 (2009). 200 p. ISBN-10:0-8203-3481-2.

3. CLARK, M. *Writing for Children*. London: A&C Black (Publishers) Ltd, 1993. 192 p. ISBN-13 978-0713637366
4. GARCIA DE TORO, C. Translating Children's Literature: A Summary of Central Issues and New Research Directions. In: Sentebar, ISSN-E 2340-2415, Nº 31, 2020, pp. 461-478.
5. O'SULLIVAN, E. Children's literature and translation studies. In: The Routledge Handbook of Translation Studies.Carmen Millán and Francesca Bartrina (eds.). London: Routledge, 2013. p. 451-463.
6. https://www.loc.gov/acq/devpol/chi.pdf [Retrieved 20.03.2022]
7. https://www.britannica.com/art/childrens-literature [Retrieved 10.03.2022]
8. SCHNEIDER, J. What is Children 's Literature? In The Inside, Outside, and Upside Downs of Children's Literature: From Poets and Pop-ups to Princesses and Porridge. University of South Florida, 2016. p. 9-27. http://dx.doi.org/10.5038/9780977674411.ch2
9. MOURAD, Y. Translation of Children's Literature and Cultural Identity Formation. Master of Arts Thesis. American University of Sharjah: 2005.
10. https://education.stateuniversity.com/pages/1829/Children-s-Literature.html [Retrieved 25.01.2022]
11. NODELMAN, P. *The Hidden Adult: Defining Children's Literature*. JHU Press, Baltimore: 2008, 390 p. ISBN:10-0-8018-8980-4
12. VAN COILLIE, J., MCMARTIN, J. Studying texts and contexts in translated children's literature. In: *Children's literature in translation texts and contexts*. Leuven University Press: 2020, 278p. ISBN 978 94 6166 320 7
13. ASGHARI, M. Cultural-context Adaptation in Translation of Children's Short Stories from English to Persian. In: Theory and Practice in Language Studies, Vol. 6, No. 5, 2016. pp. 965-971. ISSN 1799-2591
14. NORTON, D. Through the Eyes of a Child: An Introduction to Children's Literature. Columbus: Merrill Publishing Company, 1987.
15. O'SULLIVAN, E. Translating Children's Literature: What, For Whom, How, and Why. A Basic Map of Actors, Factors and Contexts. Brasília: Belas Infiéis. 2019. V. 8, N. 3, p. 13-35.
16. O'CONNEL, E. Translating for Children. In: Anderman, G. and Rogers, M., Eds., *Word, Text, Translation: Liber Amicorum for Peter Newmark, Multilingual Matters*, New York: 1999. pp. 208-216.
17. OITTINEN, R. I Am Me – I Am Other: On the Dialogics of Translating for Children. University of Tampere, Tampere, 1993. ISBN-13 978-9514434280.
18. https://www.totb.ro/interviu-cu-scriitorul-florin-bican-literatura-pentru-copii-este-un-act-profund-subversiv/ [Retrieved 1.03.2022]
19. VRABIE, D. Proza scurtă pentru copii între convenţionalitate şi originalitate. In: Metaliteratură, anul XII, nr. 5-6 (31), 2012. pp. 92-101.
20. https://journals.openedition.org/trans/1440?lang=en [Retrieved 2.02.2022]
21. https://www.history.com/news/prehistoric-children-finger-painted-on-cave-walls [Retrieved 20.03.2022]
22. https://study.com/academy/lesson/what-is-childrens-literature-history-themes-examples.html [Retrieved 10.03.2022]
23. SEMIZU, Y. Adultness in Children's Literature: Toward the Awareness of Adults' Presence in Children's Literature. Doctoral Thesis. University of Nottingham: 2013. 337 p.
24. BOBULOVÁ, I. A Brief History of Children's Literature-Conception of Childhood. Children's and Juvenile Literature. Nitra, Pedagogická fakulta UKF v Nitre, 2003.
25. https://www.thebookseller.com/news/news/children-prefer-print-books-e-books-survey-finds-322447 [Retrieved 24.02.2022]
26. KOPALOVÁ, L. Ambivalence in translation of children's literature and its perception by the dual readership. Thesis. Filozofická Fakulta Univerzity Palackého, 2013.
27. https://www.bookchamber.md/?s=copii [Retrieved 25.03.2022]
28. O'SULLIVAN, E. Comparative Children's Literature. Routledge, 2005. 256 p. ISBN 9780203508664.
29. https://www.sciencedaily.com/releases/2017/06/170628095846.htm [Retrieved 20.03.2022]

„PRIETENII FALȘI” AI TRADUCĂTORULUI LA NIVEL DE LIMBAJ SPECIALIZAT AL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR

CZU: 81`276.6:378=03.111=135.1 DOI: 10.5281/zenodo.6523518

Victoria SOLOVEI
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0001-8914-7938

Traducerea specializată reprezintă în prezent o condiție sine-qua-non a comunicării specializate la nivel interlingvistic. În acest context, este important ca deciziile traducătorului în soluționarea anumitor dificutăți de traducere să nu afecteze valoarea semantică a textului-țintă și să nu distorsioneze înțelegerea acestuia. În articolul de față analizăm din punct de vedere lexico-semantic și traductologic o serie de termeni din domeniul învățământului superior în limba engleză și română, care se încadrează în categoria „prietenilor falși” ai traducătorului.

Cuvinte-cheie: *„prieteni falşi” ai traducătorului, traducere specializată, dificultate de traducere, concept, termen, limbă-sursă, limbă-țintă.*

”FALSE FRIENDS” OF THE TRANSLATOR WITHIN HIGHER EDUCATION SPECIALIZED LANGUAGE

Specialised translation is an indispensable condition for interlinguistic specialised communication. In this context, it is essential that the translator’s decisions in solving any translation difficulties do not affect the semantic value of the target text and do not distort its comprehension. The current article presents the lexico-semantic and translation analysis of some higher education terms, in English and Romanian, that fall under the category of translator’s false friends.

Keywords*: translator’s false friends, specialised translation, translation difficulty, concept, term, source language, target language.*

Introducere

În prezent, într-o lume interconectată sub diverse aspecte (politic, economic, științific, cultural, social), diseminarea informațiilor din domeniile specializate și realizarea comunicării specializate se realizează esențialmente prin traducerile specializate. R. Kocourek afirmă că traducerea unui text specializat reprezintă o formă lingvistică de înțelegere a acestuia [1, p.180-183]. Cu siguranță, aspectul terminologic al unui text specializat reprezintă pivotul traducerii specializate, întrucât prin termeni se asigură accesul la informațiile din limba-sursă, iar utilizarea termenilor corespondenți în limba-țintă asigură echivalența denotativă, esențială în cadrul comunicării specializate. Profesorul Ludmila Zbanț subliniază importanța abordărilor lingvistice și socioterminologice în identificarea corespondențelor interlingvistice ale termenilor: ”À présent les terminologues (comme d’ailleurs les traducteurs qui font recours largement aux différents langages spécialisés dans leur activité professionnelle), sont toujours sensés de s’orienter vers le contexte situationnel qui a un impacte directe sur le choix des unités terminologiques en vue de la construction adéquate du message dans la communication spécialisée monolingue ou lors de la traduction” [2, p.110]. Cercetătoarea atrage atenția asupra situațiilor când doi sau mai mulți termeni prezintă forme asemănătoare, însă definițiile acestora vizează noțiuni diferite sau parțial diferite în limbile sursă și țintă, creându-se astfel riscul unor interpretări false și, respectiv, al unor traduceri precare [ibidem, p.110]. În temeiul celor menționate mai sus, în prezentul articol ne propunem drept să abordăm problema “prietenilor falși” ai traducătorului la nivel de limbaj specializat al învățământului superior. Vom realiza o analiză descriptiv-calitativă a diferențelor de ordin conceptual a termenilor educaționali care prezintă formele asemănătoare în limba engleză și limba

română și vom prezenta tehnicile de traducere aplicate în depășirea acestei dificultăți de traducere. Materialul empiric analizat a fost selectat dintr-un corpus lingvistic paralel care conține texte specializate în limba engleză (rapoarte, studii), publicate pe site-ul Comisiei Europene și traducerea oficială a acestora în limba română. Tematica comună a textelor este internaționalizarea învățământului superior și convergența politicilor educaționale la nivel european.

"Prietenii falși" – o provocare în cadrul traducerii specializate din domeniul învățământului superior

Conceptul de prieteni perfizi ai traducătorului este menționat pentru prima data în lucrarea lui Maxime Koessler și Jules Derocquigny - *Les faux amis ou les trahisons du vocabulaire anglais (conseils aux traducteurs)*. Cartea conține analiza a 1200 de cuvinte în limba engleză a căror formă coincide cu cuvintele în limba franceză, dar al căror sens diferă [3]. În spațiul românesc subiectul este abordat de mai mulți cercetători, printre care Georgiana Lungu-Badea, Iraida Condrea, Victoria Ungureanu, Imola Katalina Nagy. Conceptul este denumit prin termeni precum: prieteni perfizi, prieteni falși, analogii false, omonime interlingvistice, omonime bilingve, false echivalente [4, p.23; 5, p.61; 6, p.157; 7, p. 36-37] și indică asupra perechilor de cuvinte care având "rădăcină comună în cele două limbi şi fiind, de obicei, din acelaşi izvor, diferă în ceea ce priveşte conţinutul semantic" [6, p. 157]. Cauzele apariției acestor fenomene la nivel interlingvistic țin de evoluția semantică diferită a lexemelor în cele două idiomuri. Andrei Bantaș sugerează că termenii care au forme lingvistice asemănătoare, dar care desemnează concepte diferite/parțial diferite în limbile engleză și română reprezintă o provocare pentru traducerea specializată din domeniul educațional. Traducătorul trebuie să aplice tehnici și strategii care să accesibilizeze conceptul pentru publicul-țintă, ținând cont de contextul sociocultural în care a fost produs textul-sursă și în care este direcționat textul-țintă. De asemenea, este important factorul pragmatic, adică tipul de locutori cărora li se adresează textul-țintă, gradul lor de cunoaștere a realităților din limba/cultura-sursă exprimate la nivel terminologic.

Un termen care ilustrează concludent diferențe de ordin conceptual în sistemul terminologic educațional în limba engleză și în limba română este *college/colegiu*. Deși termenii au un etimon latin comun – *collegium*, aceștia desemnează realități diferite de la o cultură la alta. Atât *college*, cât și *colegiu* au un element noțional comun – *instituție de învățământ*, însă dacă în culturile anglofone *college* este o instituție de învățământ superior care vizează primul nivel de studii după absolvirea învățământului obligatoriu, în spațiul românesc acest termen desemnează, de obicei, o instituție de învățământ profesional tehnic. În *Oxford Dictionary of Education* termenul *college* înregistrează trei sensuri: „1. termen generic care reprezintă instituțiile ce asigură studii postobligatorii; 2. subdiviziune a universității care poate avea autonomie sau poate activa într-un mod similar cu aceasta; 3. termen colocvial care desemnează în Scoția învățământul superior" [8]. Consultând lexemul în dicționarul general [9], identificăm sensul generic de *instituție de învățământ superior sau de învățământ profesional tehnic* și specificări ale nuanțelor semantice în funcție de spațiul cultural și geografic. Astfel, în Regatul Unit, termenul poate desemna o instituție privată de învățământ secundar, iar în SUA – un tip de universitate care oferă programe educaționale la nivel de licență. În limba română lexemul *colegiu* înregistrează în DEX 2009 mai multe sensuri, însă sensul care ține de domeniul educațional este „instituție de învățământ mediu sau superior, cu internat, în unele state" [10]. Se face referire, așadar, nu doar la realitatea din spațiul românesc, în acest fel utilizatorul este atenționat de diversitatea elementelor noționale pe care cuvântul le poate desemna în funcție de spațiul geografic și cultural. În DAN 2015 definiția, în schimb, reflectă

specificul termenului anume pentru realitățile din România, unde *colegiu* reprezintă o instituție de învățământ secundar superior care s-a manifestat printr-o îndelungată activitate educațională și performanțe profesionale [11]. Colegiile din România pot fi teoretice sau profesionale [12]. În Republica Moldova acest termen trimite la conceptul de instituție de învățământ profesional tehnic postsecundar. Realitățile extralingvistice din fiecare țară impun o diferențiere clară a conceptelor la care poate trimite acest termen, chiar dacă forma acestuia are statut de internaționalism în mai multe limbi (*college* (en), *collège* (fr), *colegiu* (ro), *колледж* (ru). Așadar, între conceptele desemnate de termenii *college* și *colegiu* se stabilește o relație de cohiponimie în baza trăsăturii noționale *tip de instituție de învățământ*, celelalte trăsături fiind diferite în funcție de contextul sociocultural. În mod schematic, vom reprezenta această relație în felul următor:

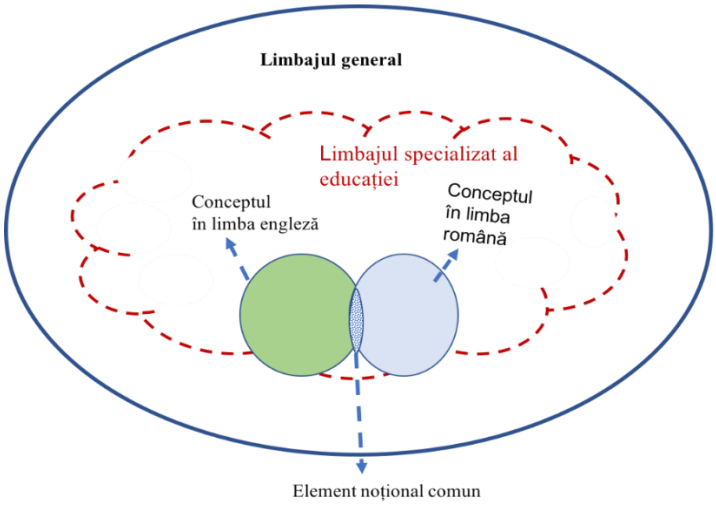

Fig.1. *Relația de cohiponimie stabilită între conceptele desemnate de termeni englezi și românești cu forme similare*
Sursa: *elaborată de autor (V.S.)*

Întrucât conceptele se află în relație de cohiponimie, în mod normal, nu ar putea fi considerați drept termeni echivalenți. Totuși, în corpusul analizat am identificat traducerea termenului englez *college* prin păstrarea aceleiași forme lingvistice.

"(...) the response of our ***universities and colleges*** *to the challenges of the twenty-first century (...)"* [T1en, p. 65]	*„(...) modului în care* ***universităţile şi colegiile*** *răspund la provocările secolului al XXI-lea (...)"* [T1ro, p. 65]
"You have to be selected by your ***university or college*** *during your last year."* [T4en, p. 12]	*„Trebuie ca* ***universitatea sau colegiul*** *dumneavoastră să vă selecteze."* [T4ro, p. 12]

Așadar, traducătorii nu au considerat necesară explicitarea nuanțelor semantice ale termenului-sursă și au folosit termenul care are aceeași formă în limba română, dar care trimite la o altă realitate în spațiul lingvistic-cultural românesc. În funcție de gradul de informare a locutorului, această tehnică de traducere poate crea dificultăți în înțelegerea mesajului textului-sursă. În multe texte-sursă se optează pentru unitatea terminologică *university college*, pentru a nuanța conceptul la care se face referire (instituție de învățământ superior), astfel în română prin traducere apare sintagma terminologică *colegiu universitar:*

"A PhD student, researcher or teacher can also be invited by a ***university or university college*** *for a study or research visit of two*	*„Un doctorand, un cercetător sau un cadru didactic pot fi de asemenea invitaţi de o* ***universitate sau de un colegiu universitar*** *să*

weeks to one month." [T2en, p. 10]	*participe la o vizită de studiu sau de cercetare, pe o perioadă cuprinsă între două săptămâni și o lună."* [T2ro, p. 10]

Chiar dacă în spațiul educațional românesc nu avem o astfel de realitate, considerăm că unitatea terminologică este mai transparentă din punct de vedere semantic, deoarece este lexicalizat elementul noțional ce vizează apartenența instituției respective la învățământul universitar. De asemenea, această unitate ar fi o traducere adecvată și în cazul termenului mai general *college*, atunci când în limba și cultura-țintă elementul noțional de apartenență la învățământul superior este implicit.

Alți termeni care au forme asemănătoare, dar desemnează concepte parțial diferite sunt *bursary* și *bursă*. În engleză termenul provine de la etimonul latin *bursaria,* care desemna o *gentuță, un portmoneu*. În limba română lexemul este introdus prin filieră franceză – *bourse*, însă în franceză lexemul, de asemenea, provine de la etimonul latin. Astfel se explică forma lingvistică asemănătoare a celor doi termeni. Deși în limbajul educațional termenii desemnează unele elemente noționale comune, și anume *sumă de bani acordată de stat celui ce învață*, totuși în limba română conceptul la care trimite termenul este mult mai larg, întrucât *bursă* este un hiperonim pentru toate tipurile de alocații bănești primite de elevi/studenți/cercetători. Definiția înregistrată în DEX 2009 este: „alocație bănească (lunară) acordată de stat, de o instituție etc. unui elev sau unui student, pentru a-și acoperi cheltuielile de întreținere în timpul studiilor ori unor cercetători, cadre didactice etc. pentru specializare sau perfecționare; întreținere gratuită acordată de stat, de o instituție etc. unui elev sau unui student; stipendiu" [10]. În limba engleză, termenul *bursary* este în relație de hiponimie cu *scholarship*, reprezentând o alocație de bani oferită studenților care nu au posibilitatea să acopere costurile pentru studii. Definițiile identificate în mai multe dicționare explicative, dar și pe site-urile specializate, pun accentul în mod clar pe acest element notional. Astfel, Oxford dictionary indică: „a grant, especially one awarded to someone to enable them to study at university or college" [9]; Merriam-Webster: „a monetary grant to a needy student; difference between net bursary is distributed on the basis of financial needs of the students. In order to apply for a bursary you have to provide a financial disclosure form" [13]. Așadar, un echivalent funcțional pentru acest termen ar fi *bursă socială*, definit pe *lex.justice.md* drept „alocația bănească oferită studenților și elevilor la cerere, în funcţie de situaţia materială a candidatului" [14]. Atât în România, cât și în Republica Moldova sunt necesare acte justificative pentru obținerea acestei burse, elementul noțional respectiv fiind prezent și în termenul englezesc. Totuși, dacă *bursary* indică inclusiv semul de *acoperire a costurilor pentru studii*, atunci în spațiul românesc termenul *bursă* semnifică un suport financiar care însă nu acoperă în totalitate taxa de studii. În cadrul corpusului analizat am observat că s-a optat pentru generalizare, traducându-se un hiponim englezesc (*bursary*) prin hiperonimul românesc (*bursă*).

"EMA is being discontinued from September 2011. Instead, there will be a bursary scheme for the most vulbnerable 16- to 19-year-olds." [T1en, p. 103]	*„EMA este în lichidare din septembrie 2011. În locul acesteia, va exista o schemă de burse pentru cei mai vulnerabili din categoria 16-19 ani."* [T1ro, p. 104]

O altă pereche de termeni care au o formă lingvistică similară, dar care în funcție de context pot reprezenta concepte diferite sunt *professor* și *profesor*. În spațiul european, termenul englez definește cel mai înalt titlu pentru cadrele didactice din învățământul superior obținut în baza unei activități științifice prodigioase (Oxford Dictionary*:* „a university academic of the highest rank; the

holder of a university chair" [9]). În Glosarul european al educației, vol. 3, termenul *professor* (cu referire la Marea Britanie și Scoția**)** este explicat drept „gradul cel mai înalt pentru personalul didactic din universităţi şi din alte instituţii de învăţământ terţiar, unde se pregătesc studenţi cu vârsta peste 18 ani. Este un post de promovare pentru principal/senior lecturers, de recunoaştere a performanţelor acestora într-un domeniu particular al cercetării" [15]. În spațiul nord-american termenul face referire la un alt concept. Acesta este un hiperonim ce desemnează cadrele didactice care activează în învățământul universitar, iar in funcție de titlul academic, acestui hiperonim i se atașează un determinant (*assistant professor, associate professor* sau *full professor*) [16]. Așadar, echivalentul pentru *professor* în spațiul european este *full professor* în spațiul american. În limba română, conform DEX 2009, termenul *profesor* desemnează conceptul de cadru didactic într-o instituție de învățământ [10]. Prin urmare, termenul *profesor* nu poate fi considerat echivalent al termenului englez *professor*. Termenul echivalent românesc pentru *professor* (în spațiul european) este *profesor universitar*, definit în DAN 2015 ca „cel mai înalt grad didactic în învățământul superior" [11]. În Glosarul european al educației identificăm o definiție asemănătoare a acestui termen: „gradul cel mai înalt pentru personalul didactic din instituţii de învăţământ terţiar, unde se pregătesc studenţi cu vârsta peste 19 ani. Pentru numire sunt necesare următoarele condiţii: titlul de doctor, publicarea de articole originale şi nouă ani de practică pedagogică la nivel universitar" [17].

În cadrul corpusului analizat am observat cazuri când traducerea acestui termen este una eronată:

"For teaching staff common grades are, for example, ***professor****, lecturer and assistant lecturer."* [T1en, p. 60]	*„Pentru personalul didactic, funcţiile cele mai întâlnite sunt, de exemplu,* ***profesor****, conferenţiar şi asistent."* [T1ro, p. 60]
"Professors, associate professors and assistant professors are eligible for an unpaid leave." [T2 en, p. 11]	*„Conferenţiarii şi profesorii asistenţi sunt eligibili pentru un concediu fără plată."* [T2 ro, p. 11]

Din context este clar că termenul *professor* din textul-sursă indică gradul didactic, iar în română termenul corespondent care exprimă același conținut ideatic este *profesor universitar*. Întrucât termenul *professor* prezintă diferite nuanțe de sens în limba engleză din spațiul britanic și cel american, am identificat și situații când termenul este folosit în documentele europene cu sensul general specific pentru SUA, adică cel de cadru didactic de nivel universitar. În exemplul de mai jos traducătorul a sesizat acest fapt și a tradus adecvat termenul respectiv.

"Who can participate in the Erasmus+ programme? Individuals – students, trainees, apprentices, pupils, adult learners, young people, volunteers, ***professors****."* [T3en, p. 23]	„Cine poate participa la programul Erasmus+? *Persoanele fizice – studenți, stagiari, ucenici, elevi, cursanți adulți, tineri, voluntari,* ***cadre didactice universitare****."* [T3ro, p. 23]

În următorul exemplu observăm că termenul *professor* păstrează același sens de hiperonim, însă pentru nuanțarea semantică i-a fost atașat determinantul *university*:

"In Spain, legislation allows ***university professors*** *and researchers to enjoy a licencia de estudios (study leave)."* [T2en, p. 10]	*„În Spania, legislaţia permite* ***profesorilor universitari*** *şi cercetătorilor să beneficieze de licencia de estudios (concediu de studii)."* [T2ro, p. 10]

Așadar, traducătorul ar fi trebuit să opteze pentru un termen hiperonim și în limba română, spre exemplu, *cadru didactic universitar*. În schimb, s-a făcut o traducere literală care creează ambiguitate, or, termenul *profesor universitar* trimite la un concept mult mai restrâns decât *university professor*. Prin urmare, contextul este un factor-cheie pentru a decoda corect conținutul ideatic al termenilor, iar în traducere este important să se aplice tehnici care să nu creeze distorsiuni ale mesajului-sursă.

În următorul exemplu observăm că traducătorul a analizat contextul termenilor și a aplicat o tehnică clară de explicitare a conceptului la care trimite termenul *professor*, în momentul în care e pus în opoziție cu *teacher:*

"For projects relevant for the field of higher education, the main targets are: higher education students (short cycle, first, second or third cycle), ***higher education teachers and professors****."* [T3en, p. 23]	*„Pentru proiectele relevante în domeniul învățământului superior, grupurile-țintă principale sunt:* ***cadrele didactice de rang inferior și superior din învățământul superior****."* [T3ro, p. 23]

Din analiza definițiilor lexicografice și terminografice pentru perechile de termeni *bursary/bursă* și *professor/profesor* am observat că conceptele desemnate de termenii românești sunt mai largi decât cele desemnate de termenii englezi, relația stabilită fiind una de hiperonimie – hiponimie. În mod schematic, am putea reprezenta această relație în felul următor:

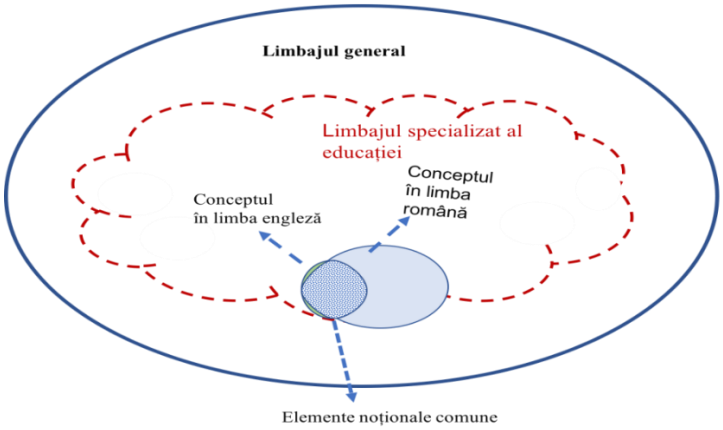

Fig. 2. *Relația de hiperonimie – hiponimie stabilită între conceptele desemnate de termeni englezi și românești cu forme similare*
Sursa: *elaborată de autor (V.S.)*

Concluzie

Așadar, prin folosirea acestor termeni ca termeni echivalenți se opacizează mult conținutul noțional al termenilor englezi, nefiind puse în valoare trăsăturile noționale relevante ale conceptului vizat. Într-un text specializat, asemenea pierderi duc la deteriorarea funcției referențiale a textului. Traducătorii trebuie să fie conștienți de faptul că forma lingvistică asemănătoare a termenilor-sursă și țintă nu este un garant al coincidenței conceptelor în cele două spații lingvo-culturale, dimpotrivă, se impune o analiză detaliată atât a sistemului conceptual, cât și a contextului discursiv al termenilor pentru a identifica corect conceptele la care trimit termenii-sursă și a opta pentru tehnicile cele mai reușite în traducerea acestora.

Referințe bibliografice:

1. KOCOUREK, Rostislav. *La langue française de la technique et de la science*. Wiesbaden: Oscar Brandstetter, 1991. 327 p. ISBN 978-3870-9715-26.
2. ZBANȚ, Ludmila. L'enseignement de la terminologie spécialisée (tourisme) dans la formation des traducteurs. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, Seria „Științe umanistice", 2014, nr.10 (80), p. 110-113. ISSN 1811-2668.
3. BAKER, Franz. Koessler et Derocquigny. Les faux Amis ou les Trahisons du vocabulaire Anglais. În: *Revue belge de Philologie et d'Histoire* , 1931, tome 10, fasc. 1-2, 1931. pp. 235-236. [Accesat 2.03.2022] Disponibil: https://www.persee.fr/doc/rbph_0035-0818_1931_num_10_1_1347_t1_0235_0000_2
4. LUNGU-BADEA, Georgiana. Mic dicţionar de termeni utilizaţi în teoria şi practica traducerii. Timişoara: Editura Universităţii de Vest, 2012. 221p. ISBN: 978–973–125–362–6.
5. CONDREA Irina. Traducerea din perspectivă semiotică. Chișinău: Cartdidact, 2006. 248p. ISBN 978-9975-937-58-0.
6. NAGY Imola Katalin. Introducere în traductologie sau noțiuni și concepte fundamentale în teoria și practica traducerii. Cluj-Napoca: Editura Scinetia, 2020. 372p. ISBN 978-606-975-040-7
7. UNGUREANU Victoria. Teoria traducerii. 2013. [Accesat 22.02.2022] Disponibil: http://dspace.usarb.md:8080/jspui/ bitstream/123456789/999/1/traducere.pdf.
8. WALLACE, Susan. *Oxford Dictionary of Education*. Oxford: Oxford University Press, 2015. ISBN 9780199678393.
9. Oxford English Dictionary. Disponibil: https://www.oxforddictionaries.com/oed
10. *Dicţionar explicativ al limbii române*. Bucureşti: Academia Română, Univers Enciclopedic Gold, 2009. ISBN 978-606-92159-7-5.
11. MARCU, Florin. *Dicționar actualizat de neologisme*. București: Saeculum Vizual, 2015. ISBN 9789738455566.
12. Metodologia de acordare a titlului de Colegiu naţional/Colegiu unităţilor de învăţământ preuniversitar. [Accesat 5.07.2018]. Disponibil: https://legestart.ro/
13. Merriam-Webster Dictionary. Disponibil: https://www.merriam-webster.com/
14. Legea educației actualizată, 2020. [Accesat 25.01.2020]. Disponibil: legeaz.net
15. GRUNBERG, Laura, BUICĂ, Elisaveta. Glosar bilingv (roman-englez) de termeni pentru învățământul superior [Accesat 15.07.2017]. Disponibil: http://proiecte.aracis.ro
16. Professor and professorship: origins and history. [Accesat 7.07.2018] Disponibil: https://professors.leeds.ac.uk
17. *Glosar european al educației*. Vol. 3: *Personal didactic*. Bruxel: Eurydice, 2009. ISBN 2-87116-336-7.

SURSE PENTRU CORPUSUL PARALEL ÎN LIMBA ENGLEZĂ ȘI LIMBA ROMÂNĂ

[T1 en] EACEA; Eurydice; Eurostat, *Key Data on Education in Europe 2012,* Brussels: Eurydice, 2012, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/key-data-education-europe-2012_en (212 p.)
[T1 ro] EACEA; Eurydice; Eurostat*, Date cheie privind educaţia în Europa 2012,* Brussels: Eurydice, 2012, https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9e2d1009-d3bd-4d00-9feb-74cce4d5e990/language-ro (210 p.)

[T2 en] European Commission/EACEA/Eurydice, *Staff mobility in higher education*, Brussels: Eurydice, 2013, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/staff-mobility-higher-education-national-policies-and-programmes_en (19 p.)
[T2 ro] Comisia Europeană/EACEA/Eurydice, *Mobilitatea personalului din învățământul superior,* Brussels: Eurydice 2013, http://publications.europa.eu/resource/cellar/f262107d-7810-4eb6-8857-94cf77b3d43e.0006.01/DOC_1 (19 p.)
[T3 en] European Commission, *Erasmus + Programme guide, 2014*, https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/programme-guide_en (accesat pe 20 martie 2017). (267 p.)

[T3 ro] Comisia Europeană, *Erasmus + Ghidul programului*, 2014, https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/programme-guide_ro (accesat pe 20 martie 2016). (275 p.)
[T4 en] European Commission, *Erasmus+ A guide to European Union opportunities in education, training, youth and sport*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014, https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/node_en. (48 p.) (accesat pe 15 martie 2017)
[T4 ro] Comisia Europeană, *Erasmus+ Un ghid privind oportunitățile oferite de Uniunea Europeană în domeniile educației, formării profesionale, tineretului și sportului,* Luxemburg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, 2014, https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/node_ro. (48 p.) (accesat pe 15 martie 2017)

ATELIER 3. Glotodidactica, didactica traducerii: abordări ale cunoașterii

IMPORTANȚA STAGIILOR DE PRACTICĂ ÎN INSERȚIA PROFESIONALĂ A VIITORILOR TRADUCĂTORI

CZU: 378.126:81`25-051 DOI: 10.5281/zenodo.6523814

Inga STOIANOVA
Universitatea Liberă Internațională din Moldova
ORCID : 0000-0003-2413-3468

Practica de traducere asigură realizarea principiilor esențiale de formare de specialitate a viitorilor traducători, fiind o primă probă de adaptare şi integrare în domeniul profesional. Scopul studiului constă în evidențierea atitudinii studenților și angajatorilor față de practică ca o etapă importantă a procesului educațional universitar.

Cuvinte-cheie: *stagiu profesional, traducere, chestionar, student-stagiar, angajator, competențe și abilități teoretico-practice*

THE IMPORTANCE OF INTERNSHIPS IN THE FUTURE TRANSLATORS PROFESSIONAL INTEGRATION

Translation internship ensures the awareness of specialized training principles by the future translators, being the first test for adaptation and integration in the professional field. The aim of the study is to determine the attitude of students and employers towards the internship as an important stage of the higher education process.

Keywords*: internship, translation, questionnaire, intern, employer, theoretical and practical skills and abilities*

Introducere

Stagiul profesional a devenit un imperativ sine qua non în mediul universitar, în condițiile în care compatibilitatea ofertei educaționale cu cerințele pe piața muncii, din ce în ce mai competitivă, devine una dintre marile provocări cu care se confruntă o instituție de învățământ superior [1, p. 5]. Actualmente există un număr semnificativ de cercetări ce vizează subiectul în cauză, având un caracter bipolar. Pe de o parte, investigațiile efectuate se axează pe opțiunile de organizare a stagiului profesional, problemele de stabilire a parteneriatului social între universitate și instituțiile-gazdă, lipsa inițiativei din partea instituțiilor publice și private de a oferi universităților locuri pentru stagii, gradul scăzut de pregătire a studenților pentru îndeplinirea sarcinilor profesionale, discrepanțe între așteptările angajatorului și capacitățile/abilitățile stagiarului, precum și alte aspecte conexe în orientarea profesională a studenților [2, p. 70]. Pe de altă parte, mulți cercetători în domeniul învățământului superior menționează rolul primordial al practicii de specialitate a studenților în procesul de perfecționare a calității pregătirii viitorului specialist. „A activa în calitate de stagiar într-o organizație publică este o modalitate aproape garantată de a dobândi o experiență profesională practică, este o oportunitate pentru un tânăr de a face cunoștință cu mediul de comunicare în care va trebui să lucreze în viitor, o șansă de a arăta punctele forte, talentele și abilitățile personale” [3, p.21]. Aici este potrivit să ne amintim celebrul aforism a lui Publilius

Syrus (scriitor latin de maxime care a trăit în secolul I î. Hr.) „Practica este cel mai bun profesor” [4].

Stagiul profesional de traducere constituie o parte componentă a procesului educațional care asigură realizarea principiilor fundamentale de formare inițială şi dinamică a actului de însușire a comportamentului profesional. Practica reprezintă segmentul de interferență dintre procesul de studii şi activitatea profesională. Ea este realizată în strictă conformitate cu planul de învățământ și are drept scop verificarea aplicabilității cunoștințelor teoretice achiziționate de stagiari pe parcursul studiilor universitare.

Stagiul de traducere se raportă la disciplinele de orientare spre specializarea de bază, fiind un component obligatoriu și se propune studenților anului III la ciclul Licență odată cu demararea specializării de traducător-interpret și reprezintă o aplicare în practică a cunoștințelor şi terminologiei asimilate pe parcursul a trei ani de studii precum și o incursiune într-un nou domeniu aplicativ în funcție de statutul și direcțiile de activitate ale organizației în care se efectuează stagiul [1, p. 7]. Astfel, pe parcursul a cinci săptămâni, studenții stagiari activează în calitate de traducători-referenți efectuând traduceri din limba maternă în prima și a doua limbă străină și viceversa. Studenții sunt versați în dimensiunile terminologice ale diferitor domenii din viața socio-economică. Nivelul de pregătire lingvistică joacă un rol determinant în achiziționarea deprinderilor respective. Este de menționat, de asemenea, aspectul profesionalizant al cursurilor de traducere orală și specializată care reprezintă fundamentul achiziționării competențelor gnoseologice şi praxiologice necesare pentru a fi admis la practică. Obiectivele generale ale practicii presupun cultivarea competențelor de traducere rapidă și calitativă în scris a diferitor genuri de texte de dificultate medie şi majoră din diverse domenii ale vieții socio-economice; dezvoltarea competențelor de traducere rapidă şi calitativă consecutivă şi simultană; achiziționarea cunoștințelor practice în domeniul terminologiei din diferite domenii [1, p.8].

La finele stagiului studentul trebuie să prezinte un portofoliu structura căruia este aprobată de catedra de profil, Comisia de Asigurare a Calității și Consiliul Profesoral al Facultății și de obicei cuprinde CV-ul studentului stagiar, caracteristica, traducerea (versiunea și tema) a unui anumit număr de texte din diferite domenii de aplicare sau documente (convenții, diplome, certificate, contracte, etc.) cu prezentarea textului original; un glosar de termeni în prima limbă de studii din metalimbajele cu care studentul stagiar a operat; un caiet de sarcini cu indicarea detaliată pentru fiecare zi a tuturor activităților care au fost realizate în perioada practicii de traducere; un raport cu privire la procesul de desfășurare a practicii etc. Susținerea publică a practicii are loc în cadrul conferinței de totalizare unde studenții își prezintă rezultatele obținute, își împărtășesc impresiile personale și profesionale (ULIM, facultatea de Litere).

Prezentul articol analizează derularea stagiului profesional de traducere din punct de vedere al părților implicate: studenți, cadre didactice universitare și instituții-gazdă (viitori angajatori), precum și identificarea recomandărilor pentru desfășurarea optimă a acestei etape a procesului educațional. Scopul investigației vizează stabilirea gradului de satisfacție a studenților și angajatorilor în realizarea stagiului profesional de traducere.

Metode și materiale

Studiul pe care ni l-am propus este unul unidimensional și constă în realizarea experimentului de constatare, iar drept instrument de cercetare am ales chestionarul în forma prescrisă de E. Babbie în „The Practice of Social Research”, care presupune „o metodă de colectare a datelor prin întrebările puse persoanelor sau prin chestionarea acestora dacă sunt de acord sau în dezacord cu

enunțurile care reprezintă diferite puncte de vedere” [5, p. 18]. Chestionarul este unul constatativ, cu o funcție descriptiv-analitică, ce conține întrebări cu răspunsuri sistemice. Structura acestuia este de tip închis (respondentul alege un răspuns dintr-un anumit număr de opțiuni). S-a utilizat scala ordinală-politomă de răspuns, în cazul în care respondentul are mai mult de două opțiuni comandate. Chestionarul a fost de tip autoadministrat (se completează de către cei chestionați fără ca operatorul să fie de față) și completat de respondenți în format online (platforma https://app.questionstar.ru/ pentru angajatori și Google Forms pentru studenți). Chestionarul include 8 itemi simpli/ complecși care reflectă diferite situații sau atitudini cu privire la desfășurarea stagiului profesional de traducere. Respondentul a ales afirmația care cel mai bine reflectă opinia sa la momentul răspunsului. Fiecărui item i se atribuie un scor pe o scală cu 5 ancore: excelent, foarte bine, bine, satisfăcător, nesatisfăcător.

Sondajul a fost realizat în cadrul Facultății de Litere a Universității Libere Internaționale din Moldova în perioada 27.11.2021 – 21.12.2021, eșantionul de cercetare cuprinzând 40 de studenți, anul III, ciclul Licență (55,6% din numărul total de studenți din anul terminal). Consultarea opiniei viitorilor angajatori a avut loc în perioada 08. 02.2022 – 20.02.2022, eșantionul de cercetare incluzând 10 viitori angajatori (instituții gazdă de organizare/desfășurare a practicii de traducere).

Descrierea rezultatelor

În continuare vom prezenta rezultatele sondajului realizat în rândul studenților la ciclul Licență.

Itemul 1 vizează aspectele organizatorice, logistice și de ghidare/monitorizare a practicii de traducere (luând în considerație întreaga perioadă a stagiului profesional de traducere, cum ați evalua următoarele: procesul de organizare a practicii de către decanat, catedră, activitatea profesorului responsabil și ajutorul oferit de instituția gazdă). După cum relevă datele obținute, majoritatea studenților au evaluat procesul de organizare a practicii de către decanat cu calificative „foarte bine” (35%) și „bine” (27,5%), urmat de calificativul „excelent” (22,5%). Ponderea aprecierilor „satisfăcător” și „nesatisfăcător” este identică, constituind 7,5% (Figura 1). Ceea ce ține de modul de implicare a catedrei în procesul de organizare a stagiului profesional de traducere, calificativele „excelent”, „foarte bine” și „bine” au fost atribuite de 30% de respondenți, iar numărul studenților relativ satisfăcuți sau nesatisfăcuți de managementul practicii de către catedră este doar de 5% . Implicarea activă a profesorului responsabil de practică, prin consultațiile oferite sistematic, a fost evaluată cu calificativele „ excelent” (37,5%), „foarte bine” (27%) și „bine” (20%), fapt ce atestă monitorizarea permanentă a procesului de desfășurare a stagiului profesional de traducere. 12,5% de respondenți sunt relativ mulțumiți de ajutorul oferit de conducătorul științific, și doar 2,5% (1 student) a apreciat negativ rolul conducătorului științific la practică. Contribuția instituțiilor-gazdă la buna desfășurare a stagiului profesional de traducere a fost înalt apreciată de respondenți: excelent - 40%, foarte bine -32,5%, bine – 15%. Astfel, 87,5% de studenți din anul terminal au fost susținuți moral și profesional de către specialiștii/practicienii din cadrul locului de practică. Doar 12,5% respondenți au evaluat cu calificativul „satisfăcător” implicarea instituției–gazdă în desfășurarea stagiului.

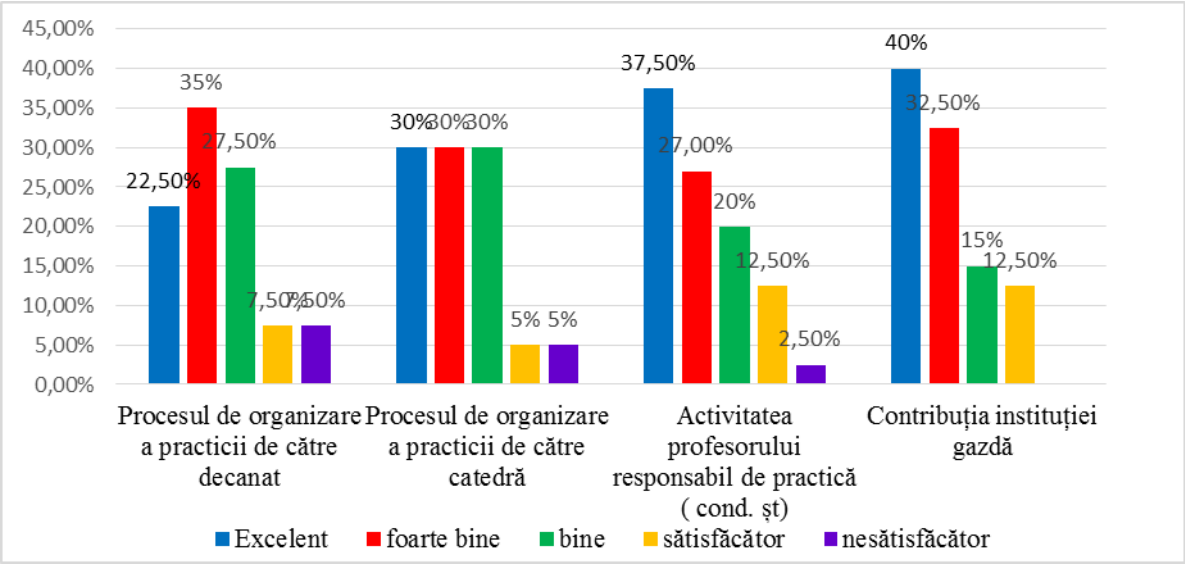

Figura 1. *Evaluarea aspectelor organizatorice a practicii*

Itemul 2 s-a axat pe evaluarea mediului profesional al stagiului, atmosfera de lucru la locul practicii, gradul de dificultate și textele traduse, adică acele elementele psihologice și lingvistice esențiale ce creează stare de bine la locul de muncă (stagiu) și contribuie la sănătatea fizică și psihică, cât și performanța, productivitatea sau relațiile interpersonale a traducătorului. Mediul profesional adecvat este extrem de important pentru buna desfășurare a stagiului de traducere. După cum relevă rezultatele, majoritatea studenților sunt încântați și mulțumiți de mediul în care au activat pe parcursul practicii, evaluând acesta cu „excelent" (37,5%), „ foarte bine" (35%) și „bine" (20%). Doar 7,5% din respondenți au fost relativ satisfăcuți de mediul în care au activat pe parcursul practicii. Atmosfera de lucru joacă un rol important asupra atitudinii pe care studenții-stagiari o au la locul de practică, care se reflectă și asupra calității stagiului. Se constată că atunci când atmosfera este pozitivă, stagiarii se simt mai relaxați, se evită situații stresante, iar calitatea rezultatului stagiului (i.e. traducerile) este mai eficientă. De menționat că majoritatea studenților–stagiari s-au simți bine în calitate de viitori traducători și au evaluat atmosfera de lucru cu calificative „excelent" (40%), „foarte bine" (30%) și „bine" (20%). 10% de respondenți au fost relativ satisfăcuți de mediul profesional (Figura 2).

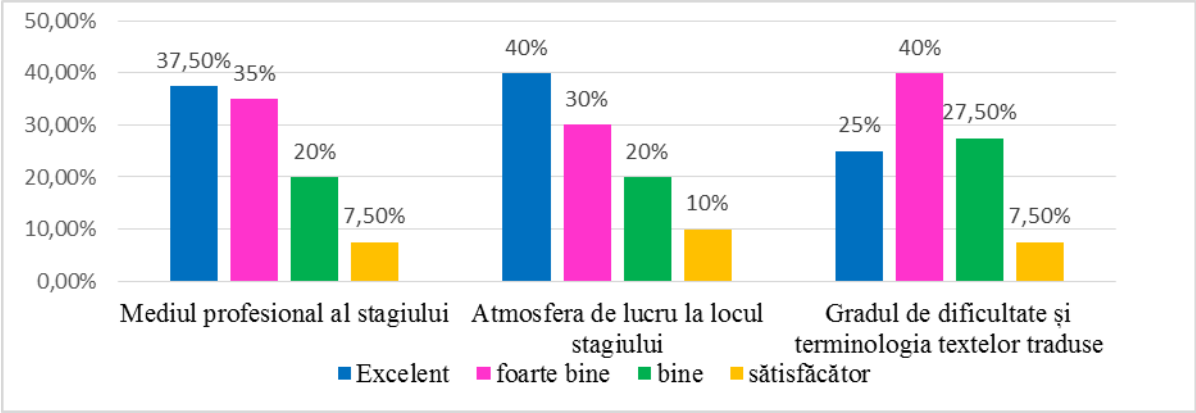

Figura 2. *Evaluarea aspectelor psihologice și lingvistice a practicii*

Stagiul profesional de traducere este o prima experiență „oficială", în cadrul căreia stagiarii sunt implicați în traducerea textelor „reale", documentelor de importanță maximă. În acest context este indispensabil ca nivelul de posedare a limbii străine de către stagiar să fie în corespundere cu

gradul de dificultate a textelor/documentelor propuse pentru traducere. Rezultatele sondajului arată că majoritatea respondenților au făcut față sarcinilor traducționale impuse și au evaluat gradul de dificultate a textelor cu „ foarte bine” (40%), „bine” (27,5%) și „excelent” (25%), %). Doar 7,5% de respondenți posibil au întimpinat dificultăți în traducerea materialelor alocate.

Este cunoscut faptul că formarea și dezvoltarea profesională constă în acumularea unor informații primare despre sarcinile ce trebuie realizate în cadrul unei profesii/meserii, formarea aptitudinilor necesare profesiei îmbrățișate și acumularea unei experiențe care să permită rezolvarea sarcinilor de lucru. Dezvoltarea profesională este un proces de pregătire pentru o meserie, care nu se încheie odată cu terminarea studiilor, ci continuă pe parcursul întregii vieți profesionale [6]. Acest fapt este extrem de important de asimilat în timpul stagiului profesional la anul terminal. După cum atestă datele, viitorii traducători au evaluat cu calificative maxime posibilitățile de dezvoltare personală/ profesională la locul de practică: „excelent” (37,5%), „foarte bine” (32,5%), „bine” (22,5%). Astfel, 92,5% de stagiari (viitori traducători) într-adevăr au conștientizat faptul că practica de traducere a reprezentat o etapă absolut necesară pentru verificarea corectitudinii alegerii viitoarei profesii.

Analizat în linii generale, realizarea stagiului profesional de traducere a corespuns scopului, obiectivelor impuse, precum și așteptărilor din partea stagiarilor. Majoritatea studenților anului terminal au rămas foarte mulțumiți de procesul, calitatea, rezultatele obținute în cadrul stagiului, evaluând acesta cu „excelent” (35%), „foarte bine” (32,5%) și „bine” (20%). 10% de respondenți au fost relativ satisfăcuți, doar 2,5% din motive subiective nu s-a conformat cerințelor impuse.

În același context întreaga experiență este evaluată „excelent” (35%), „foarte bine” (35%) și „bine” (22,5%). 7,5% de respondenți au fost relativ satisfăcuți de prima sa experiență profesională.

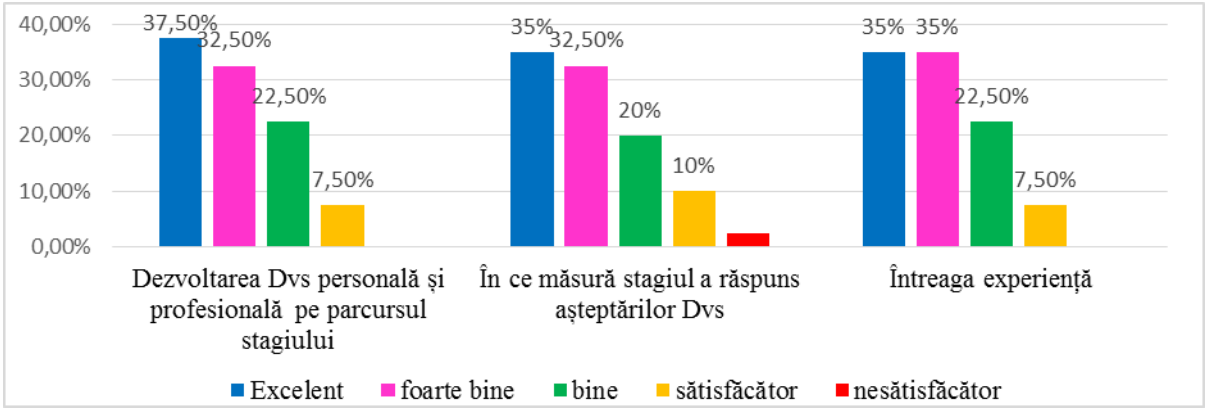

Figura 3. *Evaluarea generală a practicii de traducere*

În vederea evaluării calității realizării stagiului s-a recurs la evaluarea realizării practicii în baza de note (de la 1 la 10). Analizând procesul de organizare și desfășurare a stagiului profesional de traducere și luând în considerație toate aspectele sus-menționate, majoritatea studenților-stagiari (92,5%) au evaluat cu note pozitive prima sa experiență profesională: „10” (30%), „9” (35%) și „8” (27,5%). Doar 7,5% de respondenți au evaluat realizarea practicii cu practicii cu note de la „ 7-5”, motivele fiind de ordin subiectiv (nefrecventarea consultațiilor cu conducătorul, abordare mai puțin responsabilă față de proces etc). Pe de altă parte, existența acestor date oferă o notă de obiectivitate și denotă o atitudine serioasă din partea studenților față de sondajul efectuat.

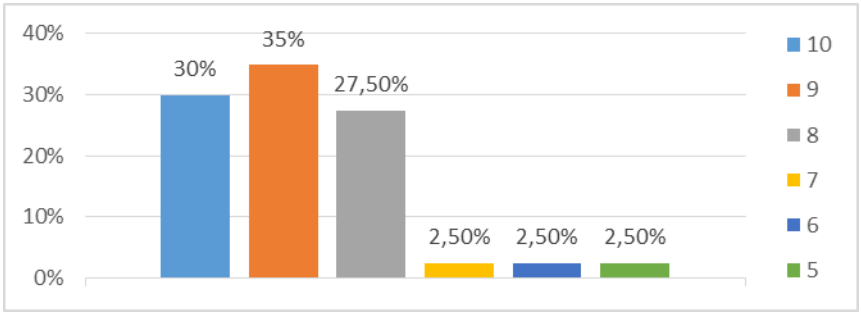

Figura 4. *Evaluarea generală a practicii în baza notării*

Cu privire la propria sa contribuție în calitate de viitori profesioniști la demararea stagiului profesional de traducere majoritatea respondenți (80%) s-au autoevaluat cu calificative de „10" (50%), „9" (30%), și „8" (17,5%). Doar 2,5% (1 student) s-a autoevaluat cu nota „7". De menționat că aceste calificative înalte au fost confirmate de către profesorii– responsabili de stagiul profesional de traducere după verificarea portofoliilor prezentate și susținerea publică a stagiului în cadrul conferinței de totalizare care are loc la finisarea acestei etape a procesului educațional.

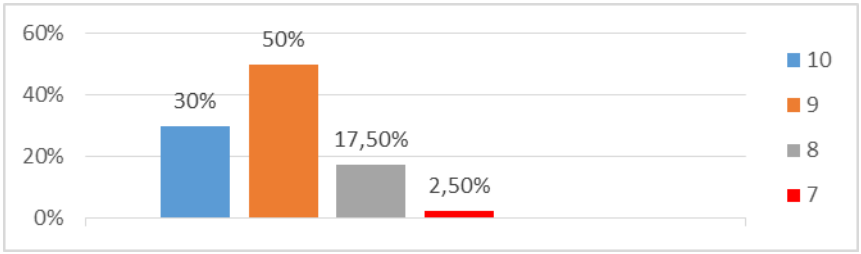

Figura 5. *Autoevaluarea studenților*

Este bine-cunoscut faptul că nivelul de pregătire lingvistică joacă un rol determinant în achiziționarea deprinderilor de traducere. Aspectul profesionalizat al cursurilor de traducere orală şi specializată reprezintă fundamentul achiziționării competențelor gnoseologice şi praxiologice necesare pentru a fi admis la practică. Astfel, baza teoretică solidă este vitală pentru buna desfășurare a stagiului. Rezultatele sondajului relevă că cursurile de traducere literar-publicistică, specializată și orală din semestrul V, după părerea respondenților (70%), creează premisele și oferă un substrat practic esențial pentru viitoarele activități traductologice. A fost menționat cursul „Teoria și practica traducerii" ca fundament teoretic al proceselor de traducere (10%), precum și importanța tuturor cursurilor (20%) studiate în cadrul programului la specialitatea 0231.3 „Traducere și interpretare".

În vederea îmbunătățirii procesului de desfășurare a stagiului de traducere respondenții au venit cu un set de propuneri (în paranteze – citările respondenților) precum desemnarea laureatului „ Cel mai bun stagiar" pentru a spori gradul de competitivitate între studenți; remunerarea studenților ca o formă de motivare profesională și pentru a trezi un spirit de colaborare dintre student și angajator; prelungirea perioadei de realizare a practicii („studentul să poată acumula nu „destulă" experiență, ci „multă"), oportunități de desfășurare a practicii peste hotare, precum și posibilitatea angajării ulterioare în cadrul instituției-gazdă („ locul de practică nu poate deveni locul de muncă?").

În calitate de comentarii studenții din anul terminal au remarcat că stagiul de traducere a fost „o perioadă excelentă de implementare a cunoștințelor acumulate pe parcursul anilor de studii", și sunt mulțumiți de această experiență „ …care i-a dezvoltat pe plan profesional și i-a ajutat să înțeleagă mai bine lucrul pe care îl vor face în viitor", precum și au calificat stagiul ca o

„…experiență bună pentru viitor/ utilă pentru traducători/ un plus pentru studenți la desfășurarea practicii, pentru a căpăta o experiența în domeniul muncii sale” - limbajul respondenților se păstrează).

Următoarea etapă a cercetării vizează analiza rezultatelor chestionării viitorilor angajatori (instituțiile-gazdă a practicii de traducere). După cum relevă datele obținute, majoritatea instituțiilor participante la sondaj sunt de tip privat - 70% (birouri de traducere, agenții de turism etc). Instituțiile de stat mai puțin sunt implicate în activități de stagiere (30%). De menționat că tot mai puține unități economice acceptă să acorde din timpul lor prețios tinerilor cu o experiență modestă, motiv pentru care mulți dintre aceștia sunt privați de aportul educațional neprețuit al unei practici de specialitate. Acest fapt se explică prin dezvoltarea insuficientă a cadrului normativ-legislativ din Republica Moldova cu privire la acest aspect (deficiența unor facilități economice și administrative favorabile pentru instituțiile-gazdă în cazul acceptării stagiarilor). Se atestă că cei mai activi în oferirea locurilor de stagiere sunt birourile de traducere (40%), urmate de organizații cu diferite arii de profesionalizare (centre culturale, ONG, agenții de turism etc).

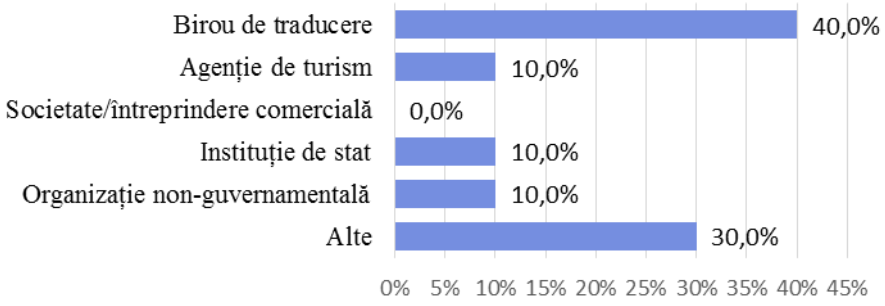

Figura 6. *Tipologia instituțiilor-gazdă*

Analizând datele chestionarului cu privire la calitatea prestației studentului-stagiar atestăm calificative foarte bune și excelente la toate criteriile menționate. Pregătirea teoretică a studenților anului III este evaluată cu calificative „foarte bine” (60%) și „excelent” (30%), fapt ce își găsește exprimarea în competențele gnoseologice dezvoltate și vizează identificare diferitor tipuri de documente/ texte, determinarea gradului de dificultate de traducere a unui text etc. Abilitățile și competențele practice de traducere calitativă sunt înalt apreciate de viitori angajatori (40% - „excelent”, 50% -„foarte bine”) și țin de efectuarea traducerilor scrise (versiune și temă), exprimându-se într-o limbă corectă (aspectul lexico-gramatical), cu respectarea sensului, conținutului conceptual-terminologic, fără a comite greșeli de necorespundere conceptuală între unitățile lexicale și termenii utilizați, ambiguități; contra sens și non-sens. Viitorii angajatori, de asemenea, apreciază înalt dezvoltarea competențelor socio-umane a viitorilor absolvenți ai facultății de Litere evaluând-ui cu calificative „excelent” (90%) și „foarte bine” (10%), precum și atitudinea responsabilă, disciplina și seriozitatea stagiarilor („excelent” - 80%, „foarte bine’’ – 10%). În acest context este bine de amintit că practica de traducere nu este o perioadă/etapă „simbolică” spre o diplomă dorită, ci o experiența unică de a se simți în „pielea” unui traducător, activitatea căruia se bazează pe ordonare, conștientizare, responsabilitate maximă (istoria cunoaște cazuri când traducerile greșite au distrus vieți sau au provocat neînțelegeri pe plan internațional [7]).

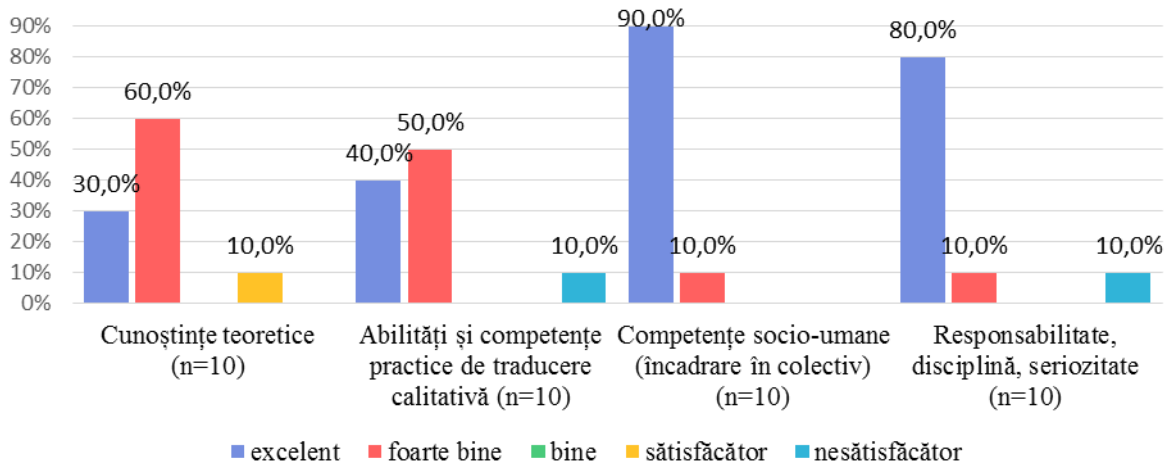

Figura 7. *Calitatea prestației a studentului-stagiar*

Evaluând gradul de satisfacție a angajatorilor cu privire la prestația studenților anului terminal la specialitatea vizată atestăm preponderent calificative înalte („excelent”- 90%), exprimând dorința de a continua colaborarea cu studenții-stagiari la alt nivel de cooperare, încadrându-i în câmpul muncii în componența colectivului organizației date după absolvire și incluzându-i în baza de date pentru o posibilă angajare ulterior (la apariția unui post vacant).

Concluzii și recomandări

Stagiul profesional de traducere este o componentă esențială a pregătirii viitorilor specialiști în domeniul traducerii prin implicarea studenților în aplicarea practică a cunoștințelor teoretice acumulate. Obiectivul fundamental al acestei activități este dobândirea de către studenți a abilităților practice printr-o implicare directă alături de specialiștii din domeniul specific profesiei. Datele sondajului anonim cu privire la evaluarea calității desfășurării stagiului profesional de traducere în anul terminal, ciclul Licență, relevă o atitudine și evaluare pozitivă a stagiarilor față de stagiul însuși, cât și subiecții principali (stagiar, decanat, catedra, conducător științific).

În calitate de recomandări pentru studenți menționăm necesitatea respectării stricte a graficului de lucru și cerințelor atât din partea instituției gazdă, cât și din partea conducătorului din cadrul universității, păstrarea unei abordări serioase față de practică (atitudine pozitivă față de procesul însuși). Instituțiile gazdă ar putea oferi un set de activități descriptiv-introductive mai intense (lecții–promo, webinare, prelegeri publice, master-class-uri etc) cu privire la conținutul practicii și activități de traducere. De asemenea, este binevenită participarea mai activă a reprezentaților din rândul angajatorilor în elaborarea planurilor de învățământ la specialitatea *0231.3 Traducere și interpretare*, conținutul cărora ar reflecta necesitățile pieței muncii actuale din perspectiva practicienilor. În unele situații de excepție, nivelul cunoștințelor teoretice și abilităților practice a studentului stagiar nu reflectă în mod obligatoriu calitatea serviciilor educaționale oferite de universitate.

Cooperarea reciprocă avantajoasă între universități și viitorii angajatori (instituțiile solicitante servicii de traducere), atitudinea respectuoasă și luarea în considerare a specificului muncii fiecărei părți/participant reprezintă o bază importantă pentru construirea unui parteneriat social puternic dintre mediul de afaceri și universitate.

Referințe bibliografice:

1. RÂBACOV, Gh. ș.a. *Ghid metodic pentru studenții din anul terminal.* Chișinău. : ULIM, 2013. 186 p. ISBN 978-9975-124-16-4.
2. НЕЧАЕВА, Н., БЕРЕНДЯЕВ, Н. Организация производственной практики студентов переводческих образовательных программ: Взгляд вуза и отрасли. *Вопросы методики преподавания в вузе.* 2019. Том 8. № 29, с. 69-80.
3. СИКАТИ-ЖУРАВЛЕВА, Н., ТАННИНГ, Ж. Психологические аспекты прохождения стажировки в зоне конфликта между ожиданиями работодателя и возможностями практиканта. В: *Организация производственных практик в вузе: проблемы и перспективы*: сб. ст. Первой Междунар. науч.-практ. конф., г. Владимир 26–27 окт. 2010 г. Владимир: Владимирский гос. ун-т, 2010, с. 20–24.
4. *Citatepedia.org*.[citat 26.02.2022]. Disponibil http://www.citatepedia.ro/index.php?id=188638
5. BABBIE, E. R. *The Practice of Social Research*. London: Cengage Learning, 2015. 592 p. ISBN 9781305445567
6. *Despre formarea și dezvoltarea profesională și personală.* [Acessat 20.02.2022]. Disponibil : https://carieraplus.wordpress.com/2014/11/07/despre-formarea-si-dezvoltarea-profesionala-si-personala/
7. *Ошибки переводчиков, которые привели к катастрофическим последствиям*. [Дата обращения: 23 февраля 2022].
   Режим доступа: https://habr.com/ru/company/englishdom/blog/486880/

THE DEVELOPMENT OF PHRASAL VERBS IN BRITISH AND AMERICAN ENGLISH

CZU: 811.111`367.625(410+73) DOI: 10.5281/zenodo.6523848

Felicia BANU
Universitatea de Stat din Comrat
ORCID: 0000-0003-3128-5697

Phrasal verbs are extremely popular in modern English and can be found in a wide variety of contexts. They pose many problems for non-native speakers, because their meanings have to be learned separately from the meanings of their verbal bases. The article presents some reflections of researchers on English phrasal verbs and explores four dimensions of the form of phrasal verbs across time: the density in the texts, the character and stability of its combining elements, the syntactic contexts and the semantic type. Findings indicate that phrasal verbs are almost five times as dense in the contemporary texts as in the 15th century ones. If there are differences between British and American English in any of these dimensions, they appear to be more qualitative than quantitative.

Keywords: *language, particles, phrasal verb, diachronic, synchronic, preposition, syntax, synthetic inflections, semantics, combining elements.*

DEZVOLTAREA VERBELOR FRAZALE ÎN ENGLEZA BRITANICĂ ȘI AMERICANĂ

Verbele frazale sunt extrem de populare în limba engleză modernă și pot fi găsite într-o mare varietate de contexte. Acestea creează unele probleme pentru vorbitorii non-nativi, deoarece semnificațiile lor trebuie învățate separat de semnificațiile bazelor lor verbale. Articolul prezintă câteva reflecții ale cercetătorilor asupra verbelor frazale în limba engleză și explorează patru dimensiuni ale formei verbelor frazale de-a lungul timpului: frecvența acestora în texte, caracterul și stabilitatea elementelor combinative, contextele sintactice și semantice. Rezultatele indică faptul că verbele frazale sunt aproape de cinci ori mai frecvente în textele contemporane comparativ cu cele din secolul al XV-lea. Dacă există diferențe între versiunea britanică și cea americană a limbii engleze, aceste diferențe sunt mai mult de ordin calitativ decât cantitativ.

Cuvinte-cheie: *limbaj, particule, verb frazal, diacronic, sincronic, prepoziție, sintaxă, inflecții sintetice, semantică, elemente combinative.*

American and British English had become recognizably different, in the vocabulary and pronunciation, by the beginning of the 18th century. One of the characteristics rendering American English recognizably different from British English is its preponderance of phrasal verb.

Overview of Historical Development of Phrasal Verb

As Ferdinand de Saussure, the father of modern linguistics, has said, “Time changes all things, there is no reason why language should escape this universal law” [1, p.77]. Time has subjected the verb in modern English to the universal law of change in fascinating ways. The phrasal verb is as old as Old English and offers a particularly dramatic illustration of language change. Its development has been curious.

English phrasal verbs have not always had the structure with which we associate them in the contemporary language. In earlier stages, they are attested in a wider variety of syntactic arrangements. Thus, in Old English particles could appear in pre-verbal or post-verbal position and with or without intervening material between them and the verbal element. Although the pre-verbal pattern was predominant during most of the Old English period both in main and subordinate clauses, the use of the post-verbal pattern became established in all types of clauses already during Early Middle English [2, p. 42]. Thus, the verb *settan*, set, could in Old English be prefixed into *asettan*, place or put; *besettan*, appoint; *forsettan*, obstruct; *foresettan*, place before; *ofsettan*, afflict

and so on. Even in Old English, the tendency had already begun for these inseparable prefixes to break off from the verb and do duty as prepositions. These prepositions could also combine with verbs, as the older prefixes had altering them in similar ways. This verb plus preposition form would eventually develop into the verb plus particle form of the modern phrasal verb. Behind the fragmenting of the prefixed verb form was the major syntactical shift that was altering the language, transforming it from synthetic to analytic. There is a natural tendency in English to shift stress to the first syllable, which, in prototype Germanic languages, was generally the root. Since the inflections of Old English were at the ends of words, they tended to lose stress, and, over time, to drop off.

Phrasal verb growth was somewhat retarded after the Norman invasion. As French became the official language in scholarly and legal circles, Romance derivatives, often paired for meaning with native English phrasal verbs (enter: *come in*, continue: *go on*). The French presence, have ironically played a role in strengthening the Germanic backbone of the English language, with its monosyllabic forms like the phrasal verb. English language historian Nist asserts: "*The most profound impact of French on the English language was exerted by failure rather than by success.... The challenge of French patterns of stress, intonation, and juncture strengthened the resolve of the English peasants to enforce their own patterns upon every new word introduced into language* [3, p. 12]. Moreover, the syntax of Old and Middle English phrasal verbs was more flexible than that of their present-day equivalents in allowing various elements to appear between the verb and the particle.

The literature on the development of phrasal verbs during the Late Modern English period and the 20th century is scarce. In general, those studies discussing this rather long period of the history of English point to a continuation of the tendencies found in earlier stages and to the fact that phrasal verbs seem to have grown in frequency both in British and in American English.

Synchronic Studies of Phrasal Verbs

Since phrasal verbs were not largely investigated until the late nineteenth to early twentieth century, although they have been part of the English language for centuries, their history is still a controversial subject. A number of synchronic studies have been done, particularly in the last years, most of which have contributed something to a general understanding of the phrasal verb, but less to an appreciation of its development diachronically.

The most important works in this category are those of Fraser, Bolinger, Lipka etc. Fraser is interested in how idioms in general and idiomatic phrasal verbs in particular fit into a transformational framework. He tries to identify syntactically what he calls idiomatic combinations, distinguishing between two semantic types of such combinations: **systematic,** those combinations whose particle has a systematic, generally aspectual relationship to the verb (e.g. *eat up*, *use up*, where up indicates completion) and **figurative**, those whose verb/ particle relationship cannot be analized systematically (e.g. *turn up*: appear). Special attention is devoted to differentiating the verb-particle combination from other idiomatic phrases. Fraser does not provide new diachronic insight into the phrasal verb.

Bolinger is primarily interested in syntactic questions: "component categories, possibilities of arrangement, the effects of context, and the tension between stereotyping and dynamics" [4, p. 55]. Unlike Fraser, Bolinger does not exclude literal verb-particle combinations from his definition of the phrasal verb. His most interesting contribution to the field is probably a discussion of how the phrasal verb enables us to manipulate prosody and sentence focus. His review of the phrasal verb's historical development is, like Fraser's, not original.

Vlad Eduard describes phrasal verbs as "combinations of a lexical verb and adverbial particle". Verbs as *give up, fall out, take in*, are considered by him to be multi-words verbs that are equivalent to one lexical item [5, p.27]. Heaton considers that "phrasal verbs are compound verbs that result from combining a verb with an adverb or a preposition, the resulting compound verb being idiomatic" [6, p. 58]. Rolando Bachelor says it is "impossible to write an exhaustive and definitive history of phrasal verbs". The term itself, "phrasal verb" was first seen in print in 1925, when Logan Pearsall Smith used it in Words and Idioms. Editor Henry Bradley (Oxford Companion 772) supposedly suggested it to him.

Phrasal verbs themselves, however, have been around much longer, as can be seen by looking at some Shakespearean and Middle English works. Phrasal verbs have been found in Middle English language in 1300 and 1388, respectively, and phrasal verbs are common in Shakespeare's works. Even though they were present in literature in the fourteenth century, they were not considered serious formations until the eighteenth century, when lexicographer Samuel Johnson noted them "with great care" in his Dictionary of the English Language (1755).

Olga Fischer believes the emergence of phrasal verbs to be "the most notable new development in Middle English [the form of the English language spoken and written from about the 12th to the beginning of the 16th centuries] involving prepositions" [7, p. 36]. Akimoto suggests that Old English prefixes often remained before the verb because Old English had strong object-before-verb (OV) tendencies, whereas Present-Day English is largely a VO language, which has made it possible for particles to travel to post-verbal positions. Some Old English verbs did function as modern phrasal verbs do [8, p. 58].

Although all the works cited in this group do take the phrasal verb as their focus, they are synchronic explorations, primarily synthetic. They are qualitative, and do not address questions of frequency of use, either today or yesterday. The history of phrasal verbs is still under debate today.

Diachronic Studies of Phrasal Verbs

The few diachronic studies that have been done on phrasal verbs are the most relevant to the present study. Among them are the investigations of Kennedy, Spasov, Pelli, Pamela Martin and Makkai.

Kennedy's work is wide-ranging and is focused in seeking to understand what syntactical and semasiologically effects particles have on verbs. He came up with broad and germane insights from a diachronic perspective. His major contributions fall into three areas. First, he was one of the earliest to attempt to characterize the nature of individual combining elements. Second, he made significant observations about the phrasal verb's semantic development. And, third, he was able to relate the evolving phrasal verb to the greater context of the evolving English language.

In the first major area of contribution mentioned above, Kennedy tries to characterize both combining elements, verbs and particles. Combining verbs, he recognizes, are largely monosyllabic and of Teutonic (including Scandinavian) origin. He correctly infers that rhythm and a colloquial character are somehow critical to their combinability. As for particles, he explores rather than defines values for only sixteen selected particles (e.g. **up** can mean "upward motion" or "bringing into prominence or consideration" or be perfective "bringing to or out of a certain condition" among other possibilities) [9, p. 48].

Kennedy's second major contribution is that he was one of the first to discuss the importance of semantic shifts in phrasal verb history. This transference of meaning, which is critical to idiomaticity in general, is critical to the growth of phrasal verbs today even more so than it was at

earlier stages. Transference of meaning has led not just to figurative uses, but to an amazing multiplicity of meanings for many combinations, which then require context to provide clues for their appropriate interpretation. **Make up** (or its orthographic variants make-up and makeup), for example, might refer to cosmetics, an exam or a quarrel, among other things, and may be verb, noun or adjective - all depending upon context.

Kennedy's most profound contribution is his insightful and eloquent statement of the phrasal verb's relation to the broad sweep of history, linguistic and social. He places the rise of the phrasal verb into the context of a language in flux, from synthetic to analytic. Kennedy places colloquial, oral language, which is the natural milieu of phrasal verbs, into a broad social context. He calls the growth of phrasal verbs "a sort of "back to the land", movement in language which aims to cultivate and utilize that which is familiar and common ground" [10, p. 144]. Kennedy's methods of investigations were largely intuitive. His insights were so accurate and so comprehensive that researchers today still find them rich for exploration.

After Kennedy, the studies of Spasov and Pelli are of great interests. Spasov provides a pleasant survey of the subject designed to aid the language learner. His investigation is based on British plays dating from the time of the miracle plays to 1958. He took 300 verbs (not just phrasal verbs) from each play, excluding stage directions, and quantified for each play the percentage of phrasal verbs among the 300 and for each period the percentage of phrasal verbs among the collected verbs for that tine. He found a steady increase in phrasal verb usage over the centuries, with the significant exception of the late 18th century, which showed decline. By way of explanation, he comments: "On the whole, authors whose language is based on popular speech are apt to use a larger number of phrasal verbs than those who introduce refined or sophisticated speech into their works. Shakespeare and his contemporaries make a wide use this device of linguistic expression, while the younger generation of literary men after him do not show the same taste" [4, p.22].

Spasov's findings are most provocative. He recognized that phrasal verbs are born of the oral, the colloquial, and sought to find then in the language of dramas. His findings pique the curiosity, but questions and reservations abound, about both his methodology and his results. Dramas, for one, do not accurately represent the spoken language. They present our perceptions of it, often different from the reality, but often they are in deliberately stylized language, such as verse, which does not even pretend to approximate natural speech. Furthermore, one wonders how Spasov went about selecting some dramas and excluding others; he mentions four he did not include in his calculations because they were not "representative enough of the corresponding periods". He mentions but does not, substantiate the by now conventional claim that phrasal verbs are more common in American than British English [6, p. 16].

Even his definition of a phrasal verb is open to question, as he does not clearly delineate it in his study, although from examples he cites it is obvious he includes some constructions others have excluded (e.g. BE plus particle constructions).

A more comprehensive presentation of a similar approach is given by Pelli, who considered American rather than British dramas. Pelli, who, like Spasov, is a non-native speaker of English, took all phrasal verbs from the dialogue and stage directions of 68 randomly selected American plays encompassing a period from 1765 to 1972. His purpose was threefold:

1. to distinguish the phrasal verbs from the prepositional verbs syntactically;
2. to classify the phrasal verbs into as few semantically integrated groups as possible and

3. to give statistical evidence of the fluctuations of phrasal verbs in the periods under consideration, both collectively and with respect to the various semantic groups found.

For the syntactic distinction between phrasal verbs and prepositional verbs unstressed prepositions contrast with stressed adverbs (i.e. particles of phrasal verbs). He also excludes BE + particle constructions and verbs followed by "out of". For the classification of phrasal verbs into semantic groups, Pelli uses four categories:

In Group 1, the particle maintains a pure directional-motional or locational sense and always adds to the verb a new semantic component (e.g. come in from the cold).

In Group 2, the particle retains a directional-motional or locational sense, but does not add new semantic information to the verb, which in group 2, as in group 1, always denotes motion.

In Group 3, the particle carries no directional or motional meaning, but can serve a number of functions, such as "repetition" in speak on or "completion" in shrivel up. Pelli comments, "from the point of view of diversity, productivity and elasticity of the language, this group is the most interesting one. Historically, the particles are interesting because they developed their non-concrete meanings from originally concrete ones [11, p.133].

Finally, group 4 consists of non-analyzable idioms, such as make up in the sense of "reconcile" where the whole cannot be understood as the sum of its parts. Pelli divides his corpus into six periods (1765-1775, 1805-1815, 1845-1855, 1885-1895, 1925-1935, 1965-1972) with interesting results. Pelli's American study, although presented more explicitly and comprehensively than Spasov's similar British investigation, is also not without problems. Pelli's major problem relates to the use of dramas. He presents more detailed data than Spasov, but offers almost no social framework for it, even speculatively.

Another useful study comes from Makkai. Unlike the works of Kennedy, Spasov and Pelli, his study is actually synchronic, but its implications are diachronic. He found almost twice as many literal as idiomatic combinations. More interestingly, though, he was able to show that the more often a given verb and particle enters into literal constructions, the more often it enters into idiomatic constructions as well. Makkai notes that, historically, such a finding is of great significance, it suggests that the idiomatic lexicalization of a given combination is dependent upon such combinations being available as frequent literal constitutes, and it supports Kronasser's Law that lexeme formation in natural languages moves from the concrete to the abstract [12, p. 202].

Makkai's study is limited to the semantic development of phrasal verbs and even here does not give a complete picture as the range and frequency of literal and idiomatic occurrences in natural texts, contemporary or otherwise, written or oral, are not explored. Yet it provides valuable evidence for the intuitively appealing assumption that abstract and idiomatic language develops from the literal.

Density of Phrasal Verbs in Texts Over Time

Phrasal verbs have increased in the English language, approximatively five times as dense in over five centuries. The increase was at first gradual, leveling off between 17th and 18th centuries, and then rising rather with no abatement through the present. The rise of the native Anglo-Saxon phrasal verb form has everything to do with the rise of democratic values, mass education, mass media, telecommunications, transportation, advertising, and all the features that make the earth a global village. But it also has to do with the ongoing evolution of the English language from synthetic to analytic. The process had begun long before the 18th century and continues through the present. It could not be checked by prescription.

P. Martin suggests, “there is no quantitative difference in phrasal verb presence in British and American varieties of English. Both reflect approximately 11 phrasal verbs for every 1000 words” [4, p. 115]. As for the widely perceived difference that Americans use more phrasal verbs than the British do, she proposed three explanations. First, it may be because of a qualitative difference in usage. Her study suggests that Americans have a slighter greater tendency than the British to use phrasal verbs of the type **meet up,** where up is used to mark aspect. Second, the perceived difference may be because of a difference in phrasal verb distribution among registers in British and American English. Whereas informal letters of both varieties feature the same number of phrasal verbs, this may or may not be true in the media of both varieties, for example, or in academic writing. It is possible that Americans distribute them more liberally in a wider range of registers. Third, the perceived difference may come from the stereotype of Americans as less refined, less cultured, than Europeans.

Combining Elements of Phrasal Verbs over Time

A relatively small number of particles are used for the formation of phrasal verbs, representing a very stable group. The most frequently occurring particles tend to be monosyllabic and lend themselves easily to metaphorical extension. There are slight British/American differences in particle preference. Combining verbs, in contrast to particles, are an open set and much more variable. There is a substantially greater number of combining verbs, and therefore combination types, in the 20th century British corpus than in the American.

P. Martin’s investigation into combining elements over time, considered with other findings from this study, suggests three areas of particular significance. First, she mentions that the phrasal verb as a linguistic entity is a real lexical-grammatical hybrid because its interacting elements are drawn from an open set of combining verbs and a closed set of particles, a subset of which carry specific grammatical functions (i.e., mark aspect, emphasis). The picture is complicated by the fact that a synchronically closed set or subset may be diachronically open. Round/around, for example, only appeared in this study as a phrasal verb formant in the 19th century, when it only entered into free combinations, that is, those with literal interpretations. By the 20th century, however, it appears to have been admitted into the subset of semi-idiomatic particle formants, or those that carry aspect. So the phrasal verb intriguingly resists complete accountability as a simple lexical item and must also be considered, at least occasionally, morphologically.

A second area of particular significance is the actual quality of the formants: they are usually monosyllabic and general terms, characteristics that contribute greatly to their versatility. The resistance of the formants to the burden of too many syllables supports the notion that they play an important role in sentence rhythm and sentence focus. Moreover, their general, superordinate quality readily facilitates metaphorical extension.

The third area of significance is that of variety differences. The British appear to use more combining verbs and more combination types than the Americans do in the 20th century, although in the 19th the Americans surpassed the British. Differences exist, and the numbers are disparate enough to suggest significance [12, p. 169].

Syntactic variability of Phrasal Verbs over Time

Syntactic possibilities in the English language have narrowed over the centuries. The number of syntactic pattern types in the texts considered peaked in the 16th century, and there has been a noticeable decline since, with the temporary exception of the 19th century. The process, however,

has not been one of simple subtraction although many ·patterns have disappeared; a few new ones have emerged as well. A notable newcomer is the phrasal verb conversion to other parts of speech (i.e. noun or adjective). As for variety differences, some American patterns appear less diachronically, stable than their British counterparts.

Both the consolidation of pattern types over time and the emergence of increasingly frequent phrasal verb conversions are symptomatic of the ongoing evolution of the language from synthetic to analytic. The process is characterized by the loss of inflections and a compensating dependence upon word order and function words to signal grammatical relationships. Within the increasingly rigid framework of word order, individual elements in the sentence are freed to change grammatical role by simply changing position: conversions.

A significant consequence of the conversion process is that it tends to render individual elements of a sentence more context-bound. A word must be placed in position in a sentence before it can even be known whether it is noun or verb. Also significant, or just remarkable, is the fact that through conversions, because they are so easily generated by modern forces such as technology, politics, advertising, and so quickly dispersed around the world through media, the modern student of the English language can actually observe the seemingly unobservable: language change at the syntactic level [8, p. 54].

With regard to the consolidation of syntactic pattern types, it is appropriate that the greatest number of patterns should be found in the 16th century. Many have characterized the English language of that century as exuberant and experimental; Shakespeare, of course, is its grand example.

The slight differences in British and American patterns suggest no clear trends, except for the generally greater instability of the American patterns. The American fluctuations probably reflect a more diverse society, more in flux. The greater number of conversions in the 20th century American texts may indicate that the American variety has moved a fraction closer to the analytic than the British, but the sample is really too small to make any such statement with confidence.

Semantic Functions of Phrasal Verbs Over Time

Semantically, more and more phrasal verbs over the centuries are accruing abstract meanings in addition to their literal ones. Abstract phrasal verbs include two distinct types: those that are direct metaphorical extensions, as in the case of idiomatic constructions, and those whose particle has a grammatical function (e.g. marking aspect) as with semi-idiomatic constructions. Both types have increased in both American and British varieties, but not in equal proportions. Americans seem to favor the semi-idiomatic usages slightly more than the British [12, p. 144].

Investigation into some of the semantic aspects of phrasal verbs has uncovered some areas of special significance. Most importantly, the intuition explored by a number of linguists that language evolves from the literal to the abstract. It appears that elements first enter into phrasal verb combinations as literal formants. Over time, a number of interesting things can happen.

The American preference for semi-idiomatic, or aspectual, phrasal verb usages is potentially the most significant. The sample may simply be too limited to draw conclusions or the corpora may be poorly matched. But if a true difference exists, it may signal one of two things. It may mean that the American variety has progressed to date a little further on the path both varieties are travelling.

References:

1. SAUSSURE, F. *Course in General linguistics*. Published by Open Court Classics, 1998, 236p. ISBN 0812690230 (ISBN13:9780812690231).
2. PUENTE, P. *The development of phrasal verbs in British English from 1650 to 1990*. A corpus-based study. Spain, 2014.
3. MARTIN, Pamela. *The phrasal verb: Diachronic development in British and American English*. ProQuest Dissertation and theses, 1990.
4. FISCHER, O. *Syntax. The Cambridge History of English Language*. Vol. 2, Ed. Norman Blake, Cambridge: Cambridge UP., 1992.
5. KENNEDY, A. *The Modern English Verb – Adverb Combination*. Standford: Standford University Press Publication, 1990.
6. DENISON, D. *English Historical Syntax: Verbal Constructions*. London and New York: Longman, 2003.
7. AKIMOTO, M. *Collocations and Idioms in Late Modem English*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1999.
8. SMITH, J. A *Historical Study of English*. London and New York: Routledge, 2018.
9. NEVALAINEN, T. Early Modern English Lexis and Semantics. In *The Cambridge History of the English Language*. Vol 3. Ed. Roger Lass, Gen Ed. Richard Hogg. Cambridge: Cambridge U P, 2002.
10. TRAUGOTT, Elizabeth C. *The History of English Syntax*. New York: Holt Rinehart and Winston, 1990.
11. PELLI, M.G. *Verb-Particle Constructions in American English: A Study Based on American Plays from the End of the 18th Century to the Present*. Schweizer Anglistische Arbeiten, Bern: Francke,1997.
12. BRINTON, LAUREL J. *The Structure of Modern English: A Linguistic Introduction*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2000.

AN APPROACH TO CONSECUTIVE INTERPRETING STRATEGIES IN THE ACADEMIC LANDSCAPE

CZU: 81`25:378 DOI: 10.5281/zenodo.6523905

Ina SÎTNIC
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID 0000-0002-8177-9866

The article aims at offering an outlook to strategic skills used as part of consecutive interpreting competence by second year undergraduates enrolled in the Translation and Interpreting study programme at the Department of Translation, Interpretation and Applied Linguistics. A sample of 20 students who performed the consecutive interpreting of 7 speeches yielded the information that in order to overcome specific difficulties in consecutive interpreting and to improve the quality of the target-speech students resort to strategies like literal translation, repair strategies or self-correction, repetition, speech expansion, stalling, generalisation, substitution, morphosyntactic transformation (conversion), explaining, condensation and approximation.

Keywords*: consecutive interpreting, interpreting strategy, strategic skill, interpreting competence, speech.*

O ABORDARE A STRATEGIILOR DE INTERPRETARE CONSECUTIVĂ ÎN MEDIUL ACADEMIC

Articolul oferă o privire asupra competențelor strategice utilizate ca parte a competenței de interpretare consecutivă de către studenții anului doi înrolați în Programul de studii traducere și interpretare la Departamentul traducere, interpretare și lingvistică aplicată. Un eșantion de 20 de studenți care au interpretat consecutiv 7 discursuri, ne-au furnizat informația potrivit căreia, în scopul depășirii unor dificultăți specifice de interpretare consecutivă și pentru îmbunătățirea calității discursului-țintă, studenții recurg la strategii precum traducere literală, strategii de reparare și auto-corectare, repetare, expansiune, amânare, generalizare, substituire, transformare morfosintactică (conversia), explicitare, condensare și aproximare.

Cuvinte-cheie*: interpretare consecutivă, strategie de interpretare, competență strategică, competență de interpretare, discurs.*

Introduction

Consecutive interpreting comprises a number of various cognitive, psychomotor and affective processes that translate into what D. Gile calls “efforts”, as all of them pose tremendous challenges in terms of cognitive load and not only. Interpreters constantly face unexpected situations that must be handled while they are already working at the limits of their available processing capacity [1]. Consequently, it is crucial that interpreter training is oriented towards activities that would look into types of strategies and tactics to overcome specific difficulties, to solve interpreting problems and overall to improve the quality of the final product of interpreting.

Interpreting strategy is a widely used concept, first introduced and defined by H. G. Hönig and P. Kussmaul [2] in 1982 as a process which leads to optimum solutions to translation problems. The specialised literature defines and explains the notion of interpreting strategy through the prism of interpreting problems that have to be dealt with during the process of interpreting. Thus, W. Lörscher [3, p. 125] considers the strategy to be a conscious and individual process used to solve a translation/interpreting problem. A. Hurtado [4, p. 246] defines interpreting strategies as conscious and unconscious, verbal and non-verbal individual procedures used by the translator/ interpreter to solve the problems encountered in the interpreting process, depending on the specific requirements involved. D. Gile refers to interpreting strategies in terms of *tactics*, considering them as spontaneous decisions and actions taken by the interpreter in order to overcome difficulties [5, pp. 129-130]. According to H.P. Krings, strategies are “plans” aimed at solving specific interpreting

problems [6, p. 175]. At the same time, S. Kalina and D. Gile define them as procedures used with the aim of solving problems arising from the interpreter's limited processing capacity and knowledge gaps or with the aim of facilitating interpreting activity and preventing potential problems [7, p.253], [5, pp.129-130]. H. Kirchhoff characterises interpreting strategies in more general terms as the practical purpose of interpreting process research [8, p. 12].

While D. Gile [5] and W. Lörscher [3, p. 125] consider strategies to be conscious, intentional, individual procedures aimed at solving or preventing interpretation problems, S. Kalina and K. Kohn [9] question whether the application of strategies takes place with a certain degree of consciousness. We have used the term *strategy* in this paper to refer to the immediate actions taken by the students to overcome an interpreting difficulty (linguistic and extralinguistic in nature) and to improve the quality of the product of interpretation. It should be noted that the strategic skill is part of interpreting competence and should allow to identify interpreting difficulties and coordinate interpreting actions to overcome them and improve the quality of the target-speech.

Methodology and results

The purpose of this qualitative research analysis is to determine the interpreting strategies used to overcome possible difficulties encountered by second year undergraduates who have consecutive interpreting as part of their study programme at the Department of Translation, Interpretation and Applied Linguistics.

Twenty students took part in the study. They interpreted seven speeches selected from *Breaking News English, Speech Repository* and *American Rhetoric*. The findings were based on our analysis of a corpus of 140 target-speeches – the product of consecutive interpreting from English into Romanian. The method of presenting the speeches for interpretation consisted of speech segmentation into semantic units with an average duration of about 10 seconds each. We used this type of speech segmentation in order to facilitate memorisation and rendition in the target-language (TL) of as much information as possible for a more accurate target-speech. Also, due to the fact that students are novices in the practice of note-taking and they had not mastered the technique by the time they participated in the study, it seemed more appropriate that short speech segmentation would apply in this case. Students were asked to audio record their speeches so that we could further analyse and identify the strategies employed to overcome interpreting difficulties.

After having analysed the corpus of target-speeches, we determined that students resorted to the following interpreting strategies (presented in descending order of their use). ***Literal translation, repair strategies or self-correction, repetition, speech expansion, stalling strategies*** were more often employed by students, while ***generalisation, substitution, morphosyntactic transformation (conversion), explaining, condensation*** and ***approximation*** were used to a lesser degree.

As follows, we shall present excerpts from the interpreted speeches in order to demonstrate how students put the strategies to use. We shall explain, in short, what each strategy represents and what difficulties they were used to overcome.

Literal translation consists of rendering source speech segments into the TL through syntactic literalism and semantic equivalence [10, pp.162-154]. Although English and Romanian belong to two different language families, direct translation (here, literal translation) was appropriate in message rendition in the example below.

- *Artefacts tell us that violent conflict appeared with the very first man.*
- *Artifactele ne spun că conflictul violent a apărut de la primul om.*

Repair or **self-correction** is employed to correct errors in the interpreting process. The student understands the error and decides to correct it immediately:

- *On every continent,* ***the history of civilization is filled with war*** *[…].*
- *Pe fiecare continent* ***civilizațiile sunt acaparate de război****– Pe fiecare continent* ***istoria civilizației este plină de război*** *[…].*

Repetition represents the reiteration of a lexeme by means of synonymous structures, with the aim of gaining time needed to express the meaning or to amplify lexical accuracy [10, p.121].

➢ […] *unele persoane se pot* ***într-un fel*** *conecta cu protagoniștii din seriale* […] ***într-un fel*** *se conectează cu acesta.* […] *acest program are ca scop–* ***într-un fel*** […].

The repetition of the structure *"într-un fel*" lies in the difficulty of expressing an idea that cannot be conveyed in enough words. The frequent use of the respective structure is associated with the speaker's limited vocabulary, slow speed of transforming thoughts into words and difficulty of understanding meaning.

Expansion consists of adding information for the purpose of expanding the source-speech in order to clarify the message and avoid linguistic obscurity in the target-speech [10, p.15].

➢ *Many of the students in the crowd wanted to remind President Donald Trump that they would be old enough to vote in the 2020 elections, so* ***he should listen to them*** *now.*

➢ *Mulți studenți din mulțime i-au reamintit președintelui Donald Trump că în anul 2020 ei vor– ei vor avea vârsta necesară pentru a vota și de aceea* ***el trebuie să le asculte cerințele****.*

Stalling is an interpreting strategy that delays rephrasing in the TL by producing pauses which are absent in the target-speech until the interpreter recalls appropriate lexemes, numerical information, proper names, etc. Frequent use of pauses, especially vocal pauses, is detrimental to good quality of the target-speech and can be extremely distracting for the listening audience.

➢ *Venim să comemorăm forța teribilă* ***(2,5)*** *dezlănțuită într-un trecut nu prea îndepărtat.*

In the sentence above the message is expressed by a deliberate delay of reformulation (the integrated filled pause of 2.5 seconds) in the TL, producing non-vocalic pauses which are absent in the target-speech, until the appropriate linguistic structures are recalled.

Generalisation is manifested by rendering a specific term (hyponym) in the source-speech by a general term (hyperonym) in the target-speech. The strategy is used in situations where suitable equivalents cannot be found in the process of interpreting, when the student is pressed for time or by certain hostile conditions of interpretation [10, p.81].

➢ *Our early ancestors, having learned to make* ***blades from flint and spears from wood*** *[…].*

➢ *Strămoșii noștri au inventat* ***săgeata*** *și (4) alți–* ***alte arme*** *[…].*

Substitution is an interpreting strategy in which the student-interpreter uses linguistic structures that are more or less plausible to the context, or substitutes elements that s/he does not understand with available ones, in order not to intervene with pauses in the TL and not to possibly interrupt the utterance [3].

➢ *U.S. Senator Elizabeth Warren joined the crowds* ***and spoke at a rally outside the Capitol building****.*

➢ *Senatorul [ăă] Elizavet Warren s-a alăturat mulțimii și a luat parte la o întâlnire care (2)* ***care s-a întâmplat atunci****.*

Morphosyntactic transformation (conversion) is the strategy by which the interpreter tries to distance himself from the surface structures of the original speech and decides to express the meaning of the message through different syntactic constructions [11].

➢ *Artifacts tell us that violent conflict appeared with* ***the very first man****.*

➢ *Artifactele ne arată că conflictele violente au apărut încă* ***de la primii oameni****.*

Although the student changed the grammatical category by substituting the noun *"man"* in the singular with the noun *"oameni"* in the plural, the meaning of the statement was not altered.

Explaining refers to rephrasing in the TL the intended source-speech meaning of a lexical unit when the interpreter has difficulty in momentarily recalling the TL equivalent [10, p.72].

➢ *Firstly, supporters say that uniform is* ***a great leveler*** *[…].*

➢ *În primul rând suporterii consideră că aceasta este* ***o metodă perfectă de [ăă] a (3) minimaliza discrepanțele*** *[…].*

Condensation is an interpreting strategy whereby an idea is expressed in the TL in a more general and concise manner than in the SL, usually to remove cumbersome expressions, unnecessary repetitive, unimportant or redundant linguistic elements, pleonasms or awkward stylistic expressions (adapted from G. Lungu-Badea) [10, p.68].

➢ *Seventy-one years ago, on* ***a bright, cloudless morning****, death fell from the sky and the world was changed.*

➢ *În urmă cu 71 de ani într-**o dimineață senină** moartea a căzut din cer schimbând cursul total al lumii și al istoriei.*

In the example above the concise expression in Romanian is rendered through a single descriptive element "senin" which translates into English as "cloudless, bright".

Approximation involves the use of a term close to the original, a synonym, or a less accurate version of it in the target-speech. It consists in avoiding the transposition of exact information from the SL into the TL and resorting instead to more imprecise constructions. The causes of approximation go beyond the mere absence of precise information, with the student deliberately approximating to camouflage the difficulty of recalling exact information.

➢ *Strămoșii noștri foloseau **diferite** unelte pentru hrană și pentru **unele fapte**.*

The student used the adjectives *"diferite"* and *"unele"* with a quantitative meaning in order to replace the information that s/he failed to store in short-term memory or to recall it in a timely manner.

The approximation in the example below is due to the difficulty of recalling numerical information:

➢ ***Ninety percent** of the forcibly displaced are from poor or middle-income countries.*

➢ *Altă **majoritate** de refugiați provine din țările sărace sau în curs de dezvoltare.*

The interpretation strategies used by students at the initial stage of training show that they possess strategic skills, which supported them in overcoming problematic situations associated with economical transposition of discourse segments, difficulties in rephrasing, identifying appropriate versions for certain lexical units, recalling the connotative meaning of certain lexemes, understanding the connotative meaning, recalling proper names and numerical information, rendering the stylistic effect of figures of speech, deciphering information represented by graphic representations, symbols and abbreviations. It is difficult to determine to what extent the strategies employed by the students when faced with consecutive interpreting difficulties are conscious and deliberate, or whether they are unconscious, spontaneous actions and reactions in response to a difficulty.

From our observations, most of the interpreting strategies used by the students are related to the temporal aspect for expressing the message. Students fail to render ideas in a timely manner or to recall certain lexical units, therefore some of them use generalisation, substitution, concision. At the same time, stalling and repetition are strategies for gaining time to recall key information. Other aspects that students emphasise in consecutive interpreting through the use of interpreting strategies are: completeness of the message (when information is not to be omitted), discursive fluency (so as not to intervene with pauses and hesitations) ensured through approximation and substitution, and clarity of ideas conveyed through strategies such as explaining, expansion and morphosyntactic transformation.

Conclusions

The findings of our research showed that the most frequently used strategies by students are literal translation, repetition, repair strategies (self-correction), speech expansion, stalling, followed by the lesser use of concision, approximation, explaining, morphosyntactic transformation (conversion), condensation, substitution and generalisation. The fact that students employed different interpreting strategies at this stage of their training indicates that they possess a certain level of strategic skill which they are able to apply in order to overcome critical situations associated with consecutive interpreting difficulties. Good knowledge of the interpreting process helps to identify interpreting strategies to improve and deliver a good product.

References:

1. GILE, D. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: John Benjamins, 1995. 278 p. ISBN 9027216223.

2. HÖNIG, H.G., KUSSMAUL, P. *Strategie der Übersetzung*. Tübingen: G. Narr, 1982. 172 p. ISSN 0564-7959.
3. LÖRSCHER, W. *Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies. A Psycholinguistic Investigation.* Tübingen: G. Narr, 1991. 307 p. ISBN 3823340743.
4. HURTADO, A. *Enseñar a traducir*. Madrid: Edelsa, 1999. 256 p. ISBN 9788477113584.
5. GILE, D. *Regards sur la recherche en interprétation de conference*. Lille: Presses Universitaires de Lille, 1995. 276 p. ISSN 1242-4625.
6. KRINGS, H.P. Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht: eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern. In: *Tübinger Beiträge zur Linguistik*, 291. Tübingen: G. Narr. 1986, 570 p. ISBN 3878082916.
7. KALINA, S. Discourse Processing and Interpreting Strategies - an approach to the teaching of interpreting. In: Cay DOLLERUP and Annette LINDEGAARD eds. *Teaching Translation and Interpreting.* Amsterdam: John Benjamins. 1992, pp. 251-257. ISBN 9789027285898.
8. KIRCHHOFF, H. Das dreigliedrige, zweisprachige Kommunikationssystem Dolmetschen. In: *Le Langage et l'Homme*. 1976, nr. 31, pp. 21-27. ISSN 0458-7251.
9. KOHN, K., KALINA S. The strategic dimension of interpreting. In: *Meta*. 1996, vol. 41, nr. 1, pp. 118-138. ISSN 1492-1421.
10. LUNGU-BADEA, G. *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2012. 221 p. ISBN 978–973–125–362–6.
11. BAKER, M., SALDANHA, G. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London, New York: Routledge, 2009. 674 p. ISBN13: 978-0-203-02911-4.

Speeches used in the study

Address at the Hiroshima Peace Memorial. 2016. Available:
http://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamahiroshimaspeech.htm
Cycling in cities. 2010. Available: https://webgate.ec.europa.eu/sr/speech/cycling-cities
School uniforms. 2017. Available: https://webgate.ec.europa.eu/sr/speech/school-uniforms
Soap operas - not just a form of entertainment. 2010. Available:
https://webgate.ec.europa.eu/sr/speech/soap-operas-not-just-form-entertainment-2
U.S. student walkout to protest gun violence. 2018. Available:
https://breakingnewsenglish.com/1803/180317-student-protests.html
U.N. says refugee numbers at record level. 2016. Available:
https://breakingnewsenglish.com/1606/160622-displaced-people.html
9/11 over 10 years on - the health concerns for firefighters. 2012. Available:
https://webgate.ec.europa.eu/sr/speech/911-over-10-years-health-concerns-firefighters

GENDER IN VIDEO GAMES: CREATIVITY FOR INCLUSIVITY

CZU: 81`25:[794:004.4]:305 DOI: 10.5281/zenodo.6523928

María Isabel RIVAS GINEL
Université de Bourgogne Franche-Comté & Universidad de Valladolid
ORCID : 0000-0001-9509-684X

Sarah THEROINE
Université de Bourgogne Franche-Comté
ORCID : 0000-0003-4238-763X

Video game localisation, a field highly impacted by the lack of visual environment and text linearity, forces translators to create inclusive solutions in terms of gender to overcome the hurdles created by variables. This paper will introduce the specificities of this sector and present an analysis of some of those techniques extracted from parallel corpora compiled from video games that include female, transgender, non-binary, and non-sexualised characters.

Keywords: *gender, video games, corpus, applied linguistics, transcreation, localisation, inclusivity.*

LE GENRE DANS LES JEUX VIDÉO : LA CRÉATIVITÉ POUR L'INCLUSIVITÉ

La localisation de jeux vidéo, un domaine très impacté par l'absence d'accès au jeu ainsi que par le manque de linéarité textuelle, oblige les traducteurs à trouver des solutions inclusives pour faire face aux problèmes créés par les variables. Cet article se propose d'introduire les caractéristiques du secteur ainsi que de présenter l'analyse des techniques extraites des corpus parallèles compilés à partir des jeux ayant des personnages féminins, transgenres, non-binaires, et non-sexualisés.

Mots-clés : *genre, jeux vidéo, corpus, linguistique appliquée, transcréation, localisation, inclusivité.*

Video game localisation: origins and transcreation

Video game localisation remains remarkably young compared with other translation domains and, as part of the multimedia translation branch, its birth and development are intrinsically linked to the appearance of computers, the implementation of GILT practices (globalisation, internationalisation, localisation, and translation) and technological advances in general. Similarly to utility software, video game localisation evolved following a trial and error process that led to today's practices. For instance, the democratisation of personal computers and the emergence of an international market soon led to the realisation that "it was essential to convert the software so that users saw a product in their own language and firmly based in their own culture" [1, p. x]. These cultural differences transcended linguistic matters and included aspects related to formats, dates, "character sets for the digital representation of writing systems, encodings to enable the storage and retrieval of data in languages other than English, collation rules, [...] as well as calendars and decimal separators (period or comma)" [2, p. 148]. Moreover, the development and implementation of the GILT process in the field of localisation — and especially internationalisation practices — allowed companies to prepare the product for localisation in advance, reduced the need for *ad-hoc* modifications to the programme, and eliminated the necessity of dealing with separate versions of the same product depending on the language. Even though these improvements reduced the number of technical difficulties that affected translators, their workflow remained largely techno-centric and, as noted by Pym [3], the environment in which they work was created around CAT tools.

Thus, the professionals are deprived of a substantial part of the context and forced to deal with segments (referred to as 'strings' in the industry) instead of paragraphs or even whole documents.

Although utility software, mobile apps, and websites are interactive products to a certain extent, video games are, beyond any doubt, the epitome of interactivity. For this reason, the games themselves must provide high flexibility to allow the player to customise them according to their personal choices, which means that "[v]ideo game programming must take into account syntactical and morphological rules in order to phrase exchanges with players correctly" [4, p. 67]. Additionally, with a view to creating the suspension of disbelief and providing an immersive experience, the player is also given the possibility of selecting the main character's name, gender, race, etc. This is done by the use of variables, which are references to storage locations that contain words and are automatically replaced by the programme in order to complete a sentence. An example would be the phrase "She/He/They entered the room" or simply "% entered the room", in these cases, the system will provide the option that matches the player's preferences. Evidently, this poses innumerable constraints to translators who have to devise natural solutions while sometimes resorting to controlled language that avoid "[e]rrors in the rendering of these sentences in other languages - because of gender and number agreement, mode of address, etc." [4, p. 67] that would disrupt the abovementioned immersion. Furthermore, in the case of video games, the "fun" dimension of the field adds an extra layer of complexity to the translation process as the localisation and inclusion of cultural references becomes crucial to the success of the game itself. Historically, the first example of video game localisation that prioritised this precise aspect and tilted the focus of the translation towards the targeted audience was the adaptation of the title as well as the names and nicknames of the ghosts of the 1980 world-famous game *Pac-Man* (Image 1).

Image 1: *Japanese and US version of Pac-man [4, p. 226]*

In this particular case, the game was directly developed using English—or English spelling in the case of the ghosts—due to the fact that at the time Japanese characters could only be displayed as images. However, the company in charge of releasing the game in the US "considered necessary [to change the title] because the word "Puck" would likely tempt vandals in the US to slightly alter the first letter" [5, p. 49]. Moreover, the names of the characters were adapted into more edgy options in order to appeal to the US market, which demonstrated "the importance of pithy and punchy-sounding renditions, even to the point of choosing entirely new names in the target text (TT). This reflected […] the product's ultimate goal of providing some amusement to the end player" [5, p. 49]. Subsequently, other companies such as Nintendo of America started adapting the names of the characters as in some cases, due to cultural differences, their Japanese version did not use proper nouns. These practices introduced the concept of "transcreation", which has been described as "translation by invention" [5, p. 54] or "a translation that completely tilts the balance

towards the target audience but claims to be the same product, despite those differences" [6, p. 34]. Therefore, transcreation became intrinsic to the field as a means to adding to the humour of the game or adapting puns, allowing professionals to greatly detach themselves from the source text and providing them much more freedom. The following table displays some examples of transcreation extracted from the games *Donkey Kong* (1981) and *Pokémon* (1996) regarding the names of the characters (Table 1).

GAME	JAPANESE	ENGLISH	FRENCH
Donkey Kong	Jump-Man	Mario	Mario
Donkey Kong	The Lady	Polly	Polly
Pokémon	Hitokage	Charmander	Salamèche
Pokémon	Zenigame	Squirtle	Carapuce
Pokémon	Fushigidane	Bulbasaur	Bulbizarre

Table 1: *Transcreation of character's names*

Current business practices

However, as Mangiron Hevia and O'Hagan point out, due to the lack of standardised practices in the field and the high number of *amateur* translators, "such liberties [transcreation] were sometimes also taken out of desperation rather than as a creative addition" [5, p. 54]. As the quality of the translations improved and the industry implemented internationalisation practices, the companies were able to release multilingual products without having to wait for the end of the development phase, thus shifting from a post-gold release model to a simultaneous shipment model. Sim-ship, therefore, entails translating the video game while it is still being developed, a practice that dramatically decreases access to reference material and the visual environment. Previous research in the field in the form of surveys shows that almost 70% of video game localisers have to deal with simultaneous shipment and that "80% of them stated receiving constant modifications during the duration of the project" [7, p. 40]. In a MasterClass imparted as part of a LocJam event organised by the University of Burgundy, Pierre Techoueyres explained in his capacity of professional video game translator and former QA project manager that "[constant changes] is something that happens quite often. They can be the result of a decision taken by the studio where they decide to rewrite a part of the story because they realised that a quest wasn't working and that affects translation or they can also derive from lack of information" [8]. Furthermore, whereas 85.16% of the 620 participants normally received Excel files with the text, only 14.84% indicated having access to the game itself, which leaves most of them working blind. In order to compensate for this lack of visual access, localisers are usually provided with reference material which includes different types of videos such as walkthroughs or promotional material (14.65%), screenshots of the game (12.82%), various types of images (12.45%), glossaries (10.26%), etc. The following table (Table 2) portrays some of the unedited comments left by the participants in regards to the type of reference material they usually received.

7/23/2020 5:35 PM	Game Design Documents, character bios, screenshots, videos...

7/23/2020 10:03 AM	source files, videos, pictures, characters bios, SOPs and such
7/30/2020 9:25 PM	It depends. Sometimes there is even access to the game. Some reference materials are always available. But as a rule there is not that much of it as I'd like to have. A usual practice are questions and answers (e.g. in a Google sheet).
7/30/2020 7:12 PM	Public info like Store page, trailers and let's plays. Sometimes refs are provided by the devs: lore, character, mechanics descriptions, item pictures, etc.
7/30/2020 4:11 PM	Game development files, sometimes a few pictures and some context about the game, but not much and most of the time only the official website
7/30/2020 4:02 PM	Well prepared localization projects gives some images/videos as reference, as well as a word file explaining the backstory of the game. The best is when they provide an excel file with all the text in different tabs, in the right order. With the name and gender of the speaker as well as the name and gender of the person they are talking too. That is very rare though.

Table 2: *comments about reference material*

Whereas the two first examples enumerate some of the files or assets that localisers usually receive in general, the third comment also points out a common practice of the field, the use of Q&A procedures such as Google sheets, emails, etc. Regrettably, as Pierre Techoueyres [8] explained miscommunication issues are quite common and can result in last-minute changes such as the case of a colleague who had to rewrite ten thousand words because he had either used “vous” instead of “tu” or vice versa. The following two comments express the fact that the professionals of the field need as much information and context as they can get and the fact that current practices are not enough. Finally, in addition to providing the type of material that a properly prepared localisation kit tends to include and insights into the specificities of their profession, the last comment highlights another obstacle in video game localisation: the lack of text linearity and the difficulty it generates when determining the gender of the speaker or the addressee. Although according to the results of the survey, the absence of internal cohesion (Figure 1) is not as common as the lack of visual environment, the combination of these two phenomena leads to what Bernal-Merino calls “a double-blind process (no audiovisual context, no text linearity)” [4, p. 117] and is amplified by the use of gender-related variables. All these factors contribute to the fact that mistranslation is the second most common type of linguistic bug found by the LQA (linguistic quality assurance) during the testing phase of the video game, which is carried out once all the localised strings have been integrated into the game.

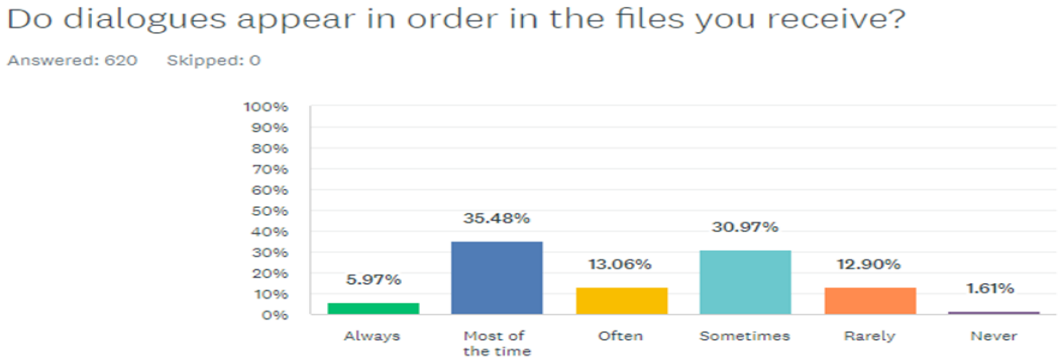

Figure 1: *Text linearity in video games*

Working around gender issues in video games

From this point forward we will focus solely on analysing the various techniques used by professional video game localisers as well as fan translators for accurately translating gender in the field of video game localisation, a complicated task in many cases as seen in the previous section. In order to provide reference material as well as to disambiguate the gender of the character in question, some development studios provide translators with character bibles, which are documents created by the design team to catalogue the name, gender, description, and biography of each *dramatis persona* for the rest of the teams and that can also be used by translators. Nevertheless, if the development team does not include in the Excel file the identity of the character speaking in that precise string, it is still common to find passages where, due to the nature of the text (i.e. lack of visual access, context, and text linearity), the source text does not clearly allow the translator to assess the gender. In the case of the translation from English into French, we can observe the cases of the pronouns "you" and "they" (and "it" as well) which are particularly problematic due to the fact that they can be translated as "tu" or "vous" in the first case or "ils" and "elles" in the second case. Whereas the latter depends on gender, the former entails discerning whether the original uses singular or plural as well as the use of the "vous" as a politeness formula. Additionally, the use of "vous" in its polite form allows the translator to avoid specifying the gender, similarly to the use of the French neutral formulation "on". The following table (Table 3) showcases examples of "vous" extracted from parallel corpora compiled from video games for the purpose of analysing gender-related translation strategies.

VIDEO GAME	ENGLISH	FRENCH
The Witcher 3: Wild Hunt	Read the letter you found.	Lisez la lettre que vous avez trouvée.
The Witcher 3: Wild Hunt	If you hear hooves beating at night, but no one rides down the road...	Si, une nuit, vous entendez une cavalcade alors qu'aucun cheval n'est visible sur la route…
The Witcher 3: Wild Hunt	If you can see a blood-red glow on the horizon, but the air is free of smoke...	Si vous distinguez une lueur rouge sang à l'horizon alors que l'air ambiant est exempt de fumée…
The Witcher 3: Wild Hunt	What is magic? I can show you... If you're not afraid, that is.	Qu'est-ce que la magie ? Je peux vous montrer… si vous n'avez pas peur.
Deltarune	YOU MUST CREATE A VESSEL	VOUS DEVEZ CRÉER UN RÉCEPTACLE
Deltarune	YOU HAVE CREATED A WONDERFUL FORM	VOUS AVEZ CRÉÉ UN ÊTRE MAGNIFIQUE.
Deltarune	(You drank from the water fountain.)	(Vous buvez de l'eau de la fontaine.)

Table 3: *Use of the polite "vous"*

The table shows the examples that have been extracted using the parallel concordance option of Sketch Engine. In order to retrieve them, we looked for all the segments where "you" had been translated as "vous". The first example of *The Witcher 3: Wild Hunt* (*TW3*) and all of those extracted from *Deltarune*, show the strategy of using the singular pronoun "you" to directly address the player itself and, as such, it is necessary to avoid gender references. Although the previously mentioned "fun" factor and casual atmosphere of video games result in favouring the use of "tu" instead of "vous", in these cases the choice was made to create an immersive experience for players from all genders. The second and third examples of *TW3* are part of passages that can be found in a series of books that can be read by the main character. As such, the author of these virtual books addresses directly the audience (which is, in fact, the player itself although disguised as an unknown reader) and, in French, the translator decided to use impersonal sentences as a way of including all possible options. The final example from *TW3* simply shows an occasion where the source document does not provide enough context to identify the gender of the addressee and, thus, it has been translated as "vous" to avoid potential gender-related issues. As previously mentioned, besides the use of the polite "vous" in its singular form, the French language also proposed the alternative of re-writing the sentence in order to use the gender-neutral pronoun "on". The following table (Table 4) puts together some examples of the use of this technique extracted from our corpus.

VIDEO GAME	ENGLISH	FRENCH
The Witcher 3: Wild Hunt	You wanna sail to Skellige, eh?	Alors comme ça, on veut voguer jusqu'à Skellige ?
The Witcher 3: Wild Hunt	Unexpected child? Aye, have one of those each year… Unless you mean something else?	L'enfant surprise ? J'en pond un par an, je connais… A moins qu'on parle pas de la même chose ?
The Witcher 3: Wild Hunt	They milk you dry…	On se fait saigner à blanc
The Witcher 3: Wild Hunt	While in the passageway's underneath Novigrad (I've been there as well and don't recommend tourist destinations - if the stench doesn't get you, the monsters will.)	Dans les souterrains qui courent sous Novigrad (pour m'y être rendu, je le déconseille aux touristes : on peut survivre à la puanteur, plus difficilement aux monstres qui y vivent.)
The Witcher 3: Wild Hunt	They'll wash your clothing for you there.	On pourra y laver vos vêtements.
The Witcher 3: Wild Hunt	Such is life – you can't win them all, sadly.	Ainsi va la vie. On ne peut pas toujours gagner, hélas.
Alt-Frequencies	But is it?	En est-on sûr ?
Alt-Frequencies	They feel that information is being withheld from them.	Ils ont le sentiment qu'on ne leur dit pas tout.

Table 4: *Use of "on" for rephrasing*

If we analyse the examples in the previous table we can observe that the first and second rows show the use of “on” to avoid having to decide between using “tu” and “vous” due to lack of context. This decision has been taken because each non-playable character (NPC) of the games addresses Geralt differently and the translator has to choose every single time. The rest of the examples show the use of reformulation in order to include both genders as the text does not provide enough information. In particular, examples number four and number six, besides to avoid gender-related issues, have been used to deal with narrative discourse. Whereas the former, once again, can be found in the form of a passage of a book, the latter is a sentence said by Jaskier, a non-playable character who also narrates the game. The segment enounces a fictive universal truth which, in French, is generally done via the use of the pronoun “on”. Finally, the last two examples show the classic technique of rephrasing to use “on” in order to avoid gender-related issues in a situation that requires extra information.

The emergence of non-binary characters

Nowadays, we can observe the appearance of non-binary characters in the media and a societal trend towards inclusivity and breaking down the binary conception of gender. This widespread movement has, evidently, also reached the video game industry and developers have started to introduce non-binary characters in their games. Nevertheless, “[w]hile it might be the case that there is good non-binary gender representation in some other games, especially games developed by queer indie game developers [...], this does not always appear in AAA games” [9, p. 227-228]. Therefore, as a consequence, translators will have to base their decision on probabilities if they are not provided with the proper gender in a comment inserted in the Excel file. As Techoueyres explained in his interview:

“Personally, I worked on a project a couple of years ago where one of the main characters was a lady that wrote letters to the person she loved, and during six months we were wondering whether it was a man or a woman. So we interpreted it as a man since 99% of the time it is the case. However, two months before the release of the game, during the testing phase, the studio wrote back and told us that it was actually a non-binary character.” [8].

In the light of these changes and in order to analyse the strategies used by video game localisers when translating from English into French, we decided to create a specific corpus with games that included female leading characters as well as transgender, non-binary, and non-sexualised characters. Furthermore, we decided to use games that had been translated by humans from the beginning (favouring official translations), as it has become common in the industry to resort to machine translation (MT) and MT postediting in order to reduce the costs. This practice, which is not exclusive of the field, is reinforced by the introduction of neural machine translation (NMT) systems directly into the game development engine, the explosion of the video game market, and the subsequent increase in competitiveness. However, previous research in the field of video game localisation has proven that these tools can cause up to 3,03% of mistranslations directly related to gender bias [10] in a field where, as previously explained, suffers from chronic issues when it comes to identifying gender.

The parallel corpus has, for now, over 500.000 words in English and more than 600.000 in French and includes games such as *Alt-Frequencies*, *A normal Lost Phone*, *Industries of Titan*, *Crypt of the NecroDancer*, *Deltarune*, or *The faces of the forest*. All these games have at least one non-binary character with the exception of *A normal Lost Phone*, which has a transgender main character but, due to the nature of the game, parts of it use neutralisation techniques in order to

avoid revealing this fact to the player. Moreover, in the process of creating this corpus, we observed that many of the Excel files in the case of indie game developers included comments and instructions related to the gender of each character or at least highlighted the presence of each non-binary character (although some of them were not consistent or very clear). The following table (Table 5) displays some examples of neutralisation techniques extracted from said games.

VIDEO GAME	ENGLISH	FRENCH	NEUTRALISATION TECHNIQUE
Deltarune	Kris! Show up earlier next time.	Kris ! Tu devrais te lever plus tôt.	Changing the tense to create an impersonal structure.
Deltarune	Kris! don't act shocked. You know it's true	Kris, ne prends pas cet air surpris. Tu sais que c'est vrai.	Replacing the adjective with a noun.
Deltarune	Let's go freak	Dépêche-toi, minable	Omitting the article.
Alt-Frequencies (Charlie)	I have to be honest; I am intrigued. My science-heart is beating faster, so to say.	Je dois l'avouer, je suis perplexe. Ma curiosité scientifique a été piquée, si je puis dire.	Using "perplexe" instead of "intrigué(e)" to avoid gender agreement issues.
Alt-Frequencies (Charlie)	Just to correct you, I am not an expert on the time loop.	Précision, je ne pense pas pouvoir m'attribuer une quelconque expertise en boucle temporelle.	Rephrasing to avoid mentioning the character's gender.
Alt-Frequencies (Charlie)	I'm not giving out advice on how to vote if that's what you're looking for.	Si vous me demandez de donner une consigne de vote, je m'y refuse. Mon domaine c'est la science, pas la politique	Restructuring the sentence.
Alt-Frequencies (Charlie)	Let me put it this way. Think of our report as a medication information leaflet.	Il faut le voir comme une brochure d'information médicale. Une brochure provisoire, parce que...	Deleting a full sentence.
Alt-Frequencies (Michelle)	I'm already fed up with the subject anyway.	Ça m'énerve de toute façon	Rephrasing and condensing the information.
Alt-Frequencies (Fred)	I feel like a fool.	Je me sens bête.	Using a term that suits both females and males.

Table 5: *Neutralisation techniques*

The examples in the table above are those of techniques that can be categorised into three main strategies. The first method—which is the one employed in the case of rows number one, two, five and eight—consists of rephrasing the whole sentence in order to avoid any reference to gender by either completely changing the whole sentence (see examples five and eight) or part of it (examples one and two). To this end, the modification can focus on a lexical level, such as in the case of the second example that shows a shift of the gender agreement from "Kris" to the French word "air", or at a tense level, where the syntax and verb tense has been changed to create an

impersonal structure. The second strategy—illustrated by examples number three, four, and nine—aimed to employ nouns or adjectives that suit both males and females or have the same spelling to neutralise the sentence. Finally, the third strategy entails deleting or restructuring parts of the sentence to remove any gender references as demonstrated in example number six and example number seven.

The strategies analysed in the previous paragraph are frequent when it comes to neutralising gender, but not specific to inclusive language and have been applied for years in the translation field [11], and especially in localisation. As society evolves to become more inclusive, languages also adapt to reflect these changes, albeit at a slower pace. Originally, French inclusive language - defined as "a set of graphic and syntactic measures to ensure equal representations of women and men" [12] - was developed to reduce inequality between men and women. At first, there were three conventional rules to follow to reduce biases: the use of both the feminine and masculine forms; the gender agreement of status, professions, and titles; and to avoid antonomasia such as the use of "Femme" and "Homme". However, those rules only targeted the topic of equality and fairness between men and women and, as a consequence, it is more appropriate to label these techniques as gender-fair language. As a matter of fact, these first attempts at a French Inclusive Language were not well received and were subject to complaints due to the exclusion of the LGBTQA+ community.

As a result, other methods were added to the previous three for inclusivity reasons [13] such as the creation of new grammar rules, inclusive pronouns, possessives and adjectives, new spellings, and neutral-gender agreements [14]. These are still experimental and not yet anchored in the language, and have been branded as "awkward", "unusual", or difficult to read or understand. Therefore, the topic is surrounded by controversy and there are many debates associated with socio-political and linguistic approaches around the use of French inclusive language. Furthermore, in the field of video games, it has been argued that the use of these alternatives could negatively affect the attention of the player, thus breaking the suspension of disbelief and hindering the product's immersive nature. Nevertheless, it is a trend that seems to be in vogue and, with time, French-speaking players might become accustomed to these strategies or even come to expect them depending on the game.

In our corpus, we can find examples of these newly created inclusive rules, which seem to be gaining popularity among indie game developers from the LGBTQA+ community. The first example that we can observe is the technique of paraphrasing and re-writing the sentence in order to avoid indicating the gender or to use terms that include all genders. This is the case of the example extracted from *Industries of Titan* and showcased in the following table (Table 6) where "enfant" has been used to avoid the nouns "fille" or "fils". Nevertheless, the use of recent gender-inclusive pronouns and possessives such as "iel", "iels", "ses", "lea" seems to have the highest number of occurrences within our data, which points to an emerging trend in terms of relevance and representativeness. Table 6 shows various examples of most of them in context. Finally, the last example displays the use of gender-fair language in the form of including both the feminine and the masculine forms and separating the extra "e" used for the agreement by a dot.

VIDEO GAME	ENGLISH	FRENCH	TECHNIQUE
LongStory	Seriously? There's a person inside that lice	Sérieux ? Il y'a une personne dans ce truc	Using the inclusive language with the French

	farm. And they've been wearing that costume since the first day of school last year. Last YEAR. Do you understand how gross that is? They probably shower in it.	dégueu. Et iel porte ce costume depuis la rentrée de l'année dernière. L'année DERNIERE. Comprends-tu à quel point c'est dégoûtant ? Iel prend sûrement sa douche avec.	gender-neutral pronoun singular "iel".
LongStory	"I'm kidding, they just had to go."	"Je rigole, iel a juste dû partir."	Using the inclusive language with the French gender-neutral pronoun singular "iel".
Industries of Titan	Brought up by the founders of the small but successful Coroba Solutions Bahar witnessed how Titan's corporations treated its employees. When they spoke out about it their parents tried to have them Converted. That was enough to push them towards the rebel cause.	Enfant des fondateurs de la petite mais prospère Solutions Coroba Bahar a été témoin dès son plus jeune âge du traitement réservé aux employés par les entreprises de Titan. Quand iel a abordé le sujet ses parents ont essayé de lea faire convertir. Ce fut suffisant pour l'inciter à rejoindre la cause rebelle.	Using the neutral term "enfant" for the translation of "brought up by". Then, following the developers' instructions, "they"; "their" and "them" have been translated by iel", "ses", "lea" respectively.
Alt-Frequencies (Fred to Charlie)	Professor Thomas, you have been researching the effects of a possible time loop on public health, am I correct?	Professeur·e Thomas, vous avez effectué des recherches sur l'impact possible d'une boucle temporelle sur la santé, n'est-ce pas ?	This segment used another strategy of inclusive writing in French that consists of including both the feminine and masculine forms separating them with a dot.

Table 6: *Gender-inclusive techniques*

Conclusion

This article has presented the preliminary results issued from a parallel corpus created with a two-fold purpose: to catalogue and extract neutralisation techniques used by translators and, ultimately, to use the data to train a neural machine translation system. The project, financed by ISITE BFC and the programme « Investissement d'Avenir », aims at creating the first NMT tool specialised in neutralisation techniques applied to the field of video game localisation, hence the name All-inGMT. Moreover, the field of video games was chosen due to the already present ambiguity of the industry and the characteristics presented during the first part of the article, which makes video game localisation ideal for identifying neutralisation techniques.

References:

1. UREN, E., HOWARD, R., & PERINOTTI, T. *Software Internationalization and Localization: An Introduction.* 1993. ISBN 10: 0442014988
2. DUNNE, K.J. Localization and the (R)evolution of Translation. En: S. BERMANN, C. PORTER ed. *A Companion to Translation Studies.* John Wiley & Sons, Ltd. 2014, p. 147-162.
3. PYM, A. *The Moving Text: Localization, translation, and distribution.* John Benjamins Publishing Company, 2004. ISBN 9789027295828
4. BERNAL- MERINO M.A. *The Localisation of Video Games.* Translation Studies Unit Imperial College, London, 2013, p. 67.
5. MANGIRON HEVIA, C. & O'HAGAN, M. *Game Localization: Translating for the global digital entertainment industry.* John Benjamins, 2013. ISBN 9789027271860
6. BERNAL- MERINO M.A. On the Translation of Video Games. In: *JoSTrans, The Journal of Specialised Translation.* 2006. No. 6. p. 22-26. ISNN 9781315752334
7. RIVAS GINEL, M.I. Ergonomics of Tools Usage for Video Game Localisation: A User Survey. In: *>Critic*. 2021. No.2. p. 27 – 57. ISBN-13: 979-8453471812
8. TECHOUEYRES, P. *LocJam Masterclass*. 2020. min. 27:11 – 28:47 (consulted the 13.03.2022) available at https://www.youtube.com/watch?v=YAbl257stHo&ab_channel=LocalisationDijon
9. HERITAGE, F. *Language, Gender and Videogames*. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2021. ISBN: 978-3-030-74398-7.
10. RIVAS GINEL, M.I. & THEROINE, S. Machine Translation and Gender biases in video game localisation: a corpus-based analysis In: *Colloque interdisciplinaire « Vers une robotique du traduire ? »*, 30 sept. – 1er oct. 2021. Strasbourg. ⟨hal-03540605⟩
11. GOTTLIEB, H. A New University Discipline. In: C. DOLLERUP, & A. LODDEGAARD, ed. *Teaching Translation and Interpreting: Training, talent and experience*. John Benjamins Publishing Company. 1992. DOI: 10.1075/z.56.26got
12. HADDAD, R. *Manuel d'écriture inclusive.* 2019. (consulted the 14.03.2022) available at https://www.motscles.net/ecriture-inclusive
13. CREMIER, L. Rédaction inclusive, féminisation et approches créatives du genre grammatical en français: comment traduire le genre. In : *4ème conférence du Comité pancanadien de terminologie. Équité, diversité et inclusion : l'importance de la terminologie.*, 27 janvier 2022. Online. UQAM, IREF, 2022.
14. ALPHERATZ. *Grammaire du français inclusif: littérature, philologie, linguistique*. Ed: Vent solars, 2018. ISBN: 9782955211861

LA TRADUCTION LITTÉRAIRE COMME ACTIVITÉ DE MÉDIATION EN CLASSE DE FLE

CZU: 81`25:821.133.1`243 DOI: 10.5281/zenodo.6524129

Natalia AVORNICESĂ
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
ORCID: 0000-0001-7451-079X

Medierea și literatura reprezintă aspecte valorizate în contextul actualelor documente ale politicilor educaționale. Traducerea literară implică diferite competențe în limba străină și are drept obiectiv principal păstrarea mesajului original. Acest articol își propune de a elucida particularitățile traducerii literare în contextul predării limbii franceze ca limbă străină interpretată ca și activitate de mediere recomandată de Curriculum Național pentru disciplina Limba Străină.

Cuvinte-cheie: *traduction, FLE, médiation, littérature, didactique.*

LITERARY TRANSLATION AS A MEDIATION ACTIVITY IN FRENCH AS A FOREIGN LANGUAGE CLASS

Mediation and literature are aspects valued in the context of current educational policy documents. Literary translation involves different foreign language skills and its main objective is to preserve the original message. This article aims to elucidate the peculiarities of literary translation in the context of teaching French as a foreign language as a mediation activity recommended by the National Curriculum for the Foreign Language discipline.

Keywords: *translation, French as foreign language, mediation, literature, didactics.*

La piste dans l’élaboration de cet article a été le Curriculum National pour les langues étrangères de la République de Moldavie de 2019 pour les classes de lycée. C’est notamment dans ce document que les cadres didactiques peuvent trouver parmi les activités de médiation la traduction littéraire (romans, théâtre, poésie, livrets) [1, p. 110]. Cet article a comme but d’élucider les principaux enjeux dans l’élaboration d’une séquence didactique qui implique la traduction littéraire, les difficultés rencontrées par les apprenants et quelques repères didactiques. Rappelons dans ce contexte l’intérêt vers la médiation des dernières années, après une période pendant laquelle les didacticiens niaient le rôle de la traduction et de l’interprétation dans la classe de langue. Cette période « de négation » est causée par la méthodologie traditionnelle : « Dans la plus vieille méthodologie, désignée plus fréquemment par les termes « méthode traditionnelle » ou « méthode grammaire-traduction », le texte littéraire avait monopolisé les choix des enseignants. » [2, p. 15].

À cette étape, il est pertinent d’introduire la notion de « médiation » du CECRL pour établir la relation avec le concept de traduction : « Dans la médiation, l’utilisateur/apprenant agit comme un acteur social créant des passerelles et des outils pour construire et transmettre du sens soit dans la même langue, soit d’une langue à une autre (médiation interlangues). » [3, p. 106].

Le Curriculum National pour les Langues étrangères (2019) de la République de Moldavie se base sur le CECRL de 2001 et le Volume Complémentaire de 2018. Même si la médiation est plus valorisée dans le volume de 2018, la traduction littéraire comme activité de médiation est recommandée dans la variante de 2001 du CECRL : « Parmi les activités de médiation écrite on trouve, par exemple :

– traduction précise (de contrats, de textes de loi, de textes scientifiques, etc.)
– traduction littéraire (romans, théâtre, poésie, livrets, etc.)
– résumé de l’essentiel (articles de journaux et magazines, etc.) en L2 ou entre L1 et L2

– reformulation (textes spécialisés pour non spécialistes, etc.). ». [4, p. 71]

Donc, on peut observer que la traduction littéraire avec les exemples donnés est présentée comme dans le Curriculum National (2019) – romans, théâtre, poésie, livrets.

Le Volume Complémentaire du CECRL présente deux échelles avec des descripteurs visant la traduction : *Traduire à l'oral un texte écrit* et *Traduire à l'écrit un texte écrit.* La traduction littéraire concerne la deuxième échelle, car elle représente un processus bien complexe qui nécessite de la réflexion et de la documentation.

Dans le contexte de globalisation, l'activité de traduction est nécessaire et devient indispensable.

Le fait que la traduction littéraire dépasse les limites d'une traduction linguistique est devenu une réalité indiscutable. C'est une activité complexe : « Il faut dire que la traduction littéraire n'est pas un simple échange des codes linguistiques, mais un processus cognitif dans lequel le traducteur ou la traductrice déchiffre la signification du système linguistique pour avoir le sens exact du message. » [5]. Deux disciplines sont visées : « La traduction littéraire est considérée ici comme étant une activité qui recouvre deux disciplines distinctes – la littérature et la traduction. » [5]. La complexité est relevée et par d'autres auteurs : « Le traducteur a au moins deux tâches essentielles : comprendre le texte de la langue naturelle dont il est le produit et pouvoir refléter tout ce qui se place dans la langue de départ en langue d'arrivée ». [6, p. 2].

Il existe de même l'idée que la traduction littéraire n'est pas pertinente aux apprenants. Les contrarguments sont plusieurs, ils concernent les avantages didactiques comme par exemple la recherche de l'information : « L'enseignement du FLE à travers la littérature implique également un acte de traduction ; celui-ci entraîne la consultation de toutes sortes de dictionnaires monolingues, bilingues, encyclopédiques, etc. Le recours aux grammaires est tout aussi important; cependant ce point est resté implicite pour le moment. Certaines connaissances d'histoire et de critique littéraires sont tout aussi nécessaires. » [7, p. 96]. Le Conseil de l'Europe donne l'explication suivante sur la traduction : « On demande parfois néanmoins à des utilisateurs/apprenants plurilingues d'un niveau de compétence moindre, d'assurer la traduction écrite d'un texte professionnel ou personnel. Leur travail est alors plus de restituer la substance du message du texte source que d'interpréter le style et le ton du texte original dans un style et un ton appropriés, comme le ferait un traducteur professionnel. » [3, p. 117].

Les difficultés de la traduction littéraire sont justifiées aussi par la présence de la culture dans le texte littéraire. Ainsi la connaissance de la culture dans ce contexte est absolument impérative. « Intégrer des textes littéraires comme produits culturels dans le cadre de l'enseignement des langues-cultures étrangères constitue un support pédagogique idéal, qui complète les textes courants du quotidien, présents dans les manuels. » [8, p. 192]. La connaissance de la culture cible n'est pas suffisante : « Afin d'aboutir à une bonne compréhension d'un texte (littéraire), afin d'enseigner le FLE à travers la littérature, la connaissance de la culture cible est au moins tout aussi importante que celle de la culture source. » [7, p. 89].

La notion de traduction littéraire n'est pas l'unique qui circule dans le contexte de la didactique moderne du FLE, les concepts de traductions didactique et traduction professionnelle sont de même utilisées. Delisle (1980) définit les deux types de traductions : « La traduction proprement dite vise à la production d'une performance pour elle-même (performance cible) : la traduction pédagogique est seulement un test de compétence (compétence cible et compétence source) et s'intègre à un ensemble pédagogique plus vaste. » [9, p. 30]. Une importance

significative ici est justifiée par la comparaison des deux termes, il s'agit des similitudes en traduction didactique comme en traduction professionnelle :

- On apprend à dissocier les langues, à éviter les interférences
- On apprend à repérer les difficultés de traduction
- On apprend à mettre en œuvre des stratégies (règles, procédés, etc.)de traduction
- On complète l'apprentissage de la traduction par l'acquisition de connaissances sur la culture, l'histoire ou les institutions
- On apprend que la traduction ne s'exerce pas dans une subjectivité pure, mais qu'elle obéit à certaines règles
- On applique aux textes à traduire la méthode de réflexion logique et analytique
- On développe la souplesse dans le maniement du langage
- On traduit parfois des textes bien contextualisés (selon les exigences de la traduction professionnelle), et en traduction professionnelle, on traduit parfois, en exercice, des phrases réelles, mais hors contexte (comme cela se pratique en traduction didactique)
- On cherche à reproduire l'articulation d'une pensée dans un discours lorsqu'on traduit des textes entiers
- Le métalangage est plus ou moins le même [9, p. 31].

Par les arguments et les faits rapportés jusqu'à cette étape de la recherche, il est bien évident que la traduction littéraire comme activité de médiation suppose le développement de plusieurs compétences : la « traduction littéraire comme une activité exigeant deux compétences : littéraire et traductionnelle. » [5] ou « En même temps, il est exigé de lui ou d'elle d'avoir une compétence dans la stylistique des langues en contact sans oublier d'activer son bagage encyclopédique emmagasiné au cours des années dans les deux cultures. » [5].

Comme nous avons déjà mentionné dans cet article, la traduction littéraire est une activité de médiation recommandée par le Curriculum National pour les classes de lycée de la République de Moldavie. Le document ne vise pas le texte exact à traduire, donc cela reste la tâche du professeur. Cette idée implique des questions d'ordre pédagogique : d'après quels critères choisir le texte ? Est-ce que tout texte peut être proposé pour la traduction littéraire ? Ainsi, les pistes pour le choix d'un texte pour la traduction littéraire peuvent être :

- Les perspectives lexicales du texte ;
- La richesse du texte en figures de style ;
- La dimension littéraire du texte ;
- L'aspect culturel du fragment visé.

En ce contexte de choix, on peut citer : « un texte qui traite donc d'un thème sur lequel tout le monde à quelque chose à dire, nous sommes, selon moi, sur la bonne voie ». [10, p. 5]

En analysant les perspectives de la traduction littéraire en classe de langue, il est nécessaire d'établir les étapes de la traduction littéraire :

1. Choix du texte à traduire ;
2. Présentation du texte à la classe ;
3. Lecture du texte ;
4. Travail avec des sources supplémentaires – dictionnaires, encyclopédies etc. ;
5. Traduction du texte littéraire ;
6. Lecture pour les dernières modifications ;
7. Présentation finale (au professeur/à la classe).

Un autre objectif du sujet traité représente l'identification des difficultés rencontrées par les apprenants concernant la traduction littéraire. Elles peuvent être classifiées de la manière suivante :

- Difficultés d'ordre culturelles ;
- Difficultés d'ordre linguistiques ;
- Difficultés de s'exprimer en langue cible (étrangère ou maternelle) ;
- Difficultés à comprendre le message/le contexte.

Il est absolument indispensable, en parlant de la traduction littéraire, faire référence au projet PETRA (Plateforme européenne pour la traduction littéraire).

Le Cadre de référence PETRA-E(ducation) pour la traduction littéraire est accessible en ligne, en français, anglais et autres langues. De même, il existe une carte numérique qui offre la possibilité de consulter des programmes et des formations en traductions littéraires dans toute l'Europe.

Le Cadre de référence pour l'enseignement et la formation destinés au traducteur littéraire présente des descripteurs pour 5 niveaux : débutant, apprenti avancé, professionnel débutant dans la carrière, professionnel avancé et expert. Les huit compétences visées sont : compétence de transfert, compétence linguistique, compétence textuelle, compétence heuristique, compétence littéraire et culturelle, compétence professionnelle, compétence évaluative, compétence de recherche. Les descripteurs qui sont présents dans l'échelle proposées par le Cadre de référence PETRA-E(ducation) peuvent servir comme piste dans l'élaboration des grilles d'évaluation pour une traduction littéraire au lycée.

Ainsi, je voudrais proposer une variante de grille d'après les descripteurs proposées par le Cadre de référence PETRA-E qui peut servir comme point de départ dans la classe de langue :

Tableau 1. *Grille d'évaluation pour la traduction littéraire en classe de FLE*

Critères	Éléments observables	Pondération
Compétence linguistique		
grammaire	utilisation correcte des règles grammaticales de la langue cible	/5
lexique et sémantique	utilisation adéquate des termes lexicaux dans la traduction	/5
orthographie	utilisation correcte de l'orthographie	/4
langage littéraire	adaptation d'une variante linguistique appropriée	/5
Compétence de transfert		
compréhension du texte source	compréhension du texte source littéraire	/5
identification des problèmes de traduction	identification des problèmes de traduction littéraire	/5
justification des choix de traduction	justification des décisions et des choix individuels	/5
Compétence textuelle		
repérage des spécificités stylistiques du texte source	évaluation de différentes spécificités stylistiques	/8
Compétence heuristique		
recherche du matériel de	recherche du matériel de référence spécifique	/5

référence		
recherches sur Internet	utilisation des outils numériques	/5
Compétence littéraire et culturelle		
identification d'éléments culturels spécifiques	interprétation efficace des éléments culturels spécifiques	/8
	Total :	/60 p.

Dans l'article *Leçons baroques de langue française* l'auteur évoque d'une manière explicite quelques perspectives sur la traduction littéraire d'un fragment de l'œuvre d'Alexandre Dumas, *L'Histoire de mes bêtes.* L'auteur présente quelques exemples concrets concernant la traduction, y inclus l'analyse minutieuse du titre – les variantes du dictionnaire roumain pour le mot bête et le choix vers la fin de la variante *Povestea lighioanelor mele*. [7, p. 96].

Un autre énoncé pragmatique sur la traduction littéraire : « si la phrase He kicked the bucket est traduite hors contexte, on aura le rendu Il a donné un coup de pied au seau. Mais, en considérant qu'elle soit produite dans un contexte littéraire, elle l'associera à la mort en soulignant qu'il s'agit d'un euphémisme. La bonne traduction sera alors Il a cassé sa pipe. » [5].

Je voudrais donner un exemple de texte pour la traduction littéraire du manuel de la onzième classe qui a été élaboré d'après le Curriculum National pour les langues étrangères de 2019. Le manuel visé inclut plusieurs textes littéraires, comme par exemple : *Une rencontre* - un fragment du roman *Bel-Ami* d'après Guy de Maupassant [11, p. 88], *La rencontre de Julien Sorel avec Mme de Rênal* - un fragment du roman *Le Rouge et le Noir* d'après Stendhal [11, p. 92], *En famille* – un fragment du roman *Climats* d'après André Maurois [11, p. 108], etc. Donc, comme titre d'exemple de la perspective de traduction j'ai pris le texte de Guy de Maupassant. Voici quelques exemples qui ne se traduisent pas mot-à-mot et qui peuvent représenter un défi linguistique pour les apprenants : *dans une belle situation, j'ai fait mon chemin, bien change bien mûri, d'homme posé, bonne volonté, bachelier, bêtes comme des oies, ignorants comme des carpes.*

En somme on peut constater que la traduction littéraire s'inscrit parfaitement dans le contexte des tendances actuelles de la didactique du FLE. Elle vise l'activité de médiation, le travail et les recherches à l'aide des TIC et le développement des compétences spécifiques mentionnées dans le Curriculum National pour les langues étrangères (2019). C'est une activité complexe qui nécessite une préparation préalable des deux types d' « acteurs » du processus d'enseignement : l'enseignant et les apprenants.

References bibliographiques:

1. MINISTÈRE DE L'ÉDUCATION, DE LA CULTURE ET DE LA RECHERCHE, 2019, *Curriculum Național, Aria curriculară limbă și comunicare, disciplina limba străină, clasele X – XII,* Chișinău, disponible en ligne https://mecc.gov.md/sites/default/files/limba_straina_curriculum_liceu.pdf
2. CALLIABETSOU-CORACA, P. Les fonctions du poème en classe de langue-culture du secondaire. In *La place de la littérature dans l'enseignement du FLE* : ACTES du colloque international des 4 et 5 juin 2009. Athènes : Université d'Athènes, 2010, p. 13-25.
3. CONSEIL DE L'EUROPE, 2018, *Cadre européen commun de référence pour les langues : apprendre, enseigner, évaluer. Volume complémentaire avec de nouveaux descripteurs*. https://rm.coe.int/cecr-volume-complementaire-avec-de-nouveaux-descripteurs/16807875d5
4. CONSEIL DE L'EUROPE, 2001, *Cadre européen commun de référence pour les langues : apprendre, enseigner, évaluer.* https://rm.coe.int/16802fc3a8

5. AWA, S., CHIMUANYA, N. 2021. Texte et contexte à la recherche de la compréhension en traduction littéraire. TAFSIRI. Revue panafricaine de traduction et d'interprétation, 1(1).Disponible en ligne : https://www.revues.scienceafrique.org/tafsiri/texte/awa_et_ngele2021/?fbclid=IwAR1SOXVY3AzjrbZADCddIsRTivicSLKLU1HJX9M5BgfrUBGBUPedT8w43lU
6. GÜNAY, V. Le traducteur, un co-auteur. *Le Français Dans Le Monde*. 2001. Numéro 314, ISSN 0015- 9395.
7. NET, M. Leçons baroques de langue française. In *La place de la littérature dans l'enseignement du FLE* : ACTES du colloque international des 4 et 5 juin 2009. Athènes : Université d'Athènes, 2010, p. 87-97.
8. KIYITSIOGLOU-VLACHOU, R. Textes littéraires : un défi pour l'enseignement (inter)culturel. In *La place de la littérature dans l'enseignement du FLE* : ACTES du colloque international des 4 et 5 juin 2009. Athènes : Université d'Athènes, 2010, p. 187-200.
9. PEREIRA S. SAN JOSÉ. Le traitement du texte en classe de FLE : la traduction comme approche didactique. Propositions d'activités/Thèse en master, Valladolid, 2017.
10. KAMALA, N. *Le rôle du texte traduit dans un cours de FLE*. [Visité le 16.02.2022] Disponible : https://www.efluniversity.ac.in/Journals/LE%20ROLE%20DU%20TEXTE%20TRADUIT%20DANS%20UN%20COURS%20DE%20FLE.pdf.
11. CIOBANU Z. et al. *Le français.* Chișinău : Prut Internațional, 2020. 164 p. ISBN 978-9975-54-541-9.

JEUX ET ENJEUX DU DYNAMISME LINGUISTIQUE DANS L'ESPACE URBAIN SAHRAOUI : CAS DE LA VILLE DE LAAYOUNE

CZU: 81`27`42:711.4(64) DOI: 10.5281/zenodo.6524157

Imane El FARSSI
Université Cadi Ayyad, Marrakech, Maroc
ORCID : 0000-0001-6258-0272

En partant de la ville de Laâyoune en tant qu'entité urbaine constituant notre terrain d'investigation, notre communication prend pour objectif de déceler l'effet de l'urbanisation de cette ville sur le processus d'appropriation de l'espace, de son marquage linguistique et identitaire. L'étude portera sur une analyse sociolangagière des enseignes commerciales, considérées comme l'un des supports idéals pour observer et questionner l'hétérogénéité et la pluralité linguistique et socioculturelle de l'espace urbain, pouvant rendre compte d'une véritable identité urbaine de la ville et faire de cet espace un milieu social inscrit dans une dynamique sociolinguistique permanente et toujours en développement.

Mots-clés: *sociolinguistique urbaine, analyse du discours, enseignes commerciales, identité, représentation, langages de la ville.*

GAMES AND CHALLENGES OF LINGUISTIC DYNAMISM IN THE SAHRAOUI URBAN SPACE: CASE OF THE CITY OF LAAYOUNE

Starting from the city of Laâyoune as an urban entity constituting our field of investigation, our communication aims to detect the effect of the urbanization of this city on the process of appropriation of space, of its linguistic and identity marking. The study will focus on a sociolinguistic analysis of commercial signs, considered as one of the ideal supports for observing and questioning the linguistic and socio-cultural heterogeneity and plurality of urban space, which can reflect a true urban identity of the city, and make this space a social environment inscribed in a permanent and ever-developing sociolinguistic dynamic.

Keywords: *urban sociolinguistics, discourse analysis, commercial signs, identity, representation, languages of the city.*

Introduction

Depuis son ouverture à l'économie du marché, le Sahara marocain connait ces dernières années une prolifération remarquable des moyens de communication. L'affichage urbain de la ville de Laâyoune est le témoin le plus marquant de cette expansion. S'agissant d'une ville nouvellement urbanisée et en pleine expansion économique, son marquage signalétique est caractérisé par une créativité et une pluralité sans précédent, non seulement au niveau de l'image, mais aussi au niveau du texte qui reflète indéniablement la réalité plurilingue de la ville. Qu'il s'agisse d'affichages publicitaires, de panneaux d'informations routières, de plaques de rues ou d'immeubles ou bien encore d'enseignes commerciales, c'est toute une littérature de murailles urbaines[47] qui s'offre à nous dans le paysage urbain de la ville de Laâyoune.

En partant de la réalité sociolinguistique du Sahara marocain, caractérisée par la diversité linguistique, nous nous interrogeons sur la mise en mur de ce plurilinguisme dans sa double dimension linguistique et sociale. Nous nous intéressons plus particulièrement, aux enseignes commerciales (désormais E.C.) considérées, à la fois, comme un support où s'articulent les caractéristiques linguistiques, culturelles et identitaires de la population sahraouie et comme un phénomène langagier urbain, une sorte de trace discursive porteuse de sens pour la ville et faisant entrer le langage quotidien dans le domaine du visuel. Dans cette perspective, l'espace-ville, au-delà

[47] BILLIEZ, 1998.

de sa dimension matérielle, est appréhendé en tant qu'espace de mise en scène du discours impliquant les lecteurs-citadins dans un processus de décryptage et d'interprétation permanent.

Au regard de ces préoccupations, notre étude a pour principal objectif de comprendre, d'élucider et d'analyser la distribution, les fonctions et les représentations liées aux modalités discursives en présence dans les E.C, à travers une étude syntaxico-lexicale et sémantico-pragmatique. D'une part, pour dégager les effets de l'urbanisation sur les différentes pratiques linguistiques en usage, d'autre part, pour rendre compte d'une véritable identité urbaine de la ville. La méthodologie relève, dans l'ensemble, de l'analyse du discours, telle que l'ont pensée Bulot et Veschambre (2006), une analyse du «procès d'appropriation de l'espace» et de son marquage langagier.

1- Considérations théoriques et méthodologiques

D'un point de vue théorique, notre étude s'inscrit à la croisée de l'analyse linguistico-communicative du discours et de la sociolinguistique urbaine, initiée par Calvet (1994). Cette discipline traite la ville comme une entité urbaine multidimensionnelle, *«complexe, mouvante, hétérogène, plurielle, (...). Irréductible à sa matérialité, son caractère urbain s'élabore symboliquement, notamment dans les nombreux discours, publics ou privés, qui la traversent et qui, en la disant, la configurent[48]»*, c'est *«un endroit particulier parmi les endroits où l'on peut rencontrer ces locuteurs qui donnent 'vie' aux langues[49]».*

En ce sens, l'espace-ville, s'offre aux citadins comme un texte, un ensemble d'espaces discursifs qui se donnent à voir, à déchiffrer et à consommer publiquement. Ainsi, le rapport que peut avoir le lecteur-décodeur à l'espace urbain peut traduire un rapport aux différents écrits émergeants dans cet espace, via lesquels, il peut lire et interpréter la réalité sociolangagière, les représentations culturelles, les manifestations identitaires, les différents rapports au paysage langagier et au pouvoir, comme on lit un texte.

Dans cette optique et en nous fondant sur la distinction théorique in vitro /in vivo (Calvet, 1994), nous avons observé directement les différentes pratiques linguistiques émergentes dans l'espace urbain de la ville de Laâyoune, à travers un corpus constitué de 249 E.C., recueillies lors d'une enquête de terrain, effectuée au cours du deuxième trimestre de l'année 2021, au sein du centre-ville. Le choix de cet espace en particulier est dû au fait qu'il représente le noyau urbain où se concentre l'activité sociale et commerciale de la ville et où se propulsent les différents échanges se réalisant entre les membres de la société sahraouie. La présence des commerces tout au long de ces avenues, rues et ruelles, attire la population locale comme elle attire les visiteurs et les chercheurs qui peuvent y remarquer, chacun à sa manière, un grand dynamisme et une grande diversité créative dans les E.C.

Le relevé des enseignes est fait en respectant le principe de pertinence, défini par CHARAUDEAU comme *«la qualité attribuée (...) à un propos d'être adéquat à une situation ; bien-fondé ou simplement convenant[50]»*. Ainsi, nous avons pris en photos plusieurs dizaines d'E.C., relatives aux différents types de commerces existants dans cet espace urbain (supermarchés, cafés, restaurants, hôtels, boutiques, magasins,...). Ont été exclues, les E.C. appartenant aux sociétés nationales, établissements publics, banques, et professions libérales (médecins, avocats,etc.).

[48] MONDALA, 2001, p .1.
[49] CALVET, 2005.
[50] CHARAUDEAU P., 2002, p. 430.

La démarche de l'analyse fait appel à la méthode qualitative portant essentiellement sur l'analyse et l'interprétation. En pratique, il s'agit de décrire et d'analyser les E.C. selon deux aspects : l'aspect endogène qui rend compte des pratiques linguistiques particulières en usage dans le corpus étudié et l'aspect exogène qui renvoie aux variantes lexicales et iconiques utilisées et permettant, à ces inscriptions commerciales, d'exister et de se démarquer des enseignes voisines.

2- Configuration sociolinguistique des E.C : Quand les langues s'affichent aux murs

Les E.C. de la ville de Laâyoune présentent une hétérogénéité linguistique remarquable. L'analyse[51] de la configuration sociolinguistique a révélé l'existence de paradigmes de dénomination distincts :

Tableau 1: *Quelques exemples d'inscriptions commerciales relevées*

[64]	محلبة مكة المكرمة الشاي الصحراوي الأصيل	[138]	Instituto Cervantes Centro de Examen Aiún
[174]	Imprimerie Laâyoune مطبعة العيون	[223]	مطعم الزردة
[125]	Smart shop Younes	[108]	Dunes d'or café
[201]	Poissonnerie حوت بلادي بيع جميع أنواع الاسماك الطرية و المجمدة	[218]	YOU SHOP Vente et réparation du matériel informatique
[211]	MORINA STYLE ملابس جاهزة للنساء	[234]	Bijoux du sud مجوهرات الجنوب YOUGAT يوگات
[237]	SAHARA CANARIAS TOUR TRAVEL Agence de voyage nationale et internationale وكالة أسفار وطنية و دولية	[242]	kiosk Market Chez SAID المواد الغذائية العامة
[245]	*'STORN CAR'* Rent a cars كراء السيارات Location des voitures	[241]	Baby Zuine ملابس لعب هدايا Vêtements Jouets Cadeaux
[229]	قيسارية الأناقة مجوهرات , ساعات ,دراريع , رمباي , شاي ,ملاحف , صيكان ,نعايل, تجارة عامة	[226]	فطائر تساوت خبز ,مسمن , حرشة ,بطبوط

Au niveau graphique, les codes de transcription utilisés sont essentiellement, les graphies arabe et latine et à degré moindre le tifinagh. Le tableau suivant présente les taux d'occurrences des différentes codifications observées :

Tableau 2: *Modalités graphiques des E.C*

	Graphie arabe	Graphie latine	Tifinagh
Nombre d'occurrences	187	155	2
Pourcentage	54%	45%	1%
Total des E.C relevées	249		

Quant à la distribution des variétés linguistiques en usage, l'étude a décelé que c'est la foire aux langues qui caractérise les E.C. de la ville de Laâyoune. En effet, plusieurs langues se partagent, selon différentes modalités syntagmatiques, l'univers scriptural des E.C. D'un côté, on constate les enseignes monolingues transcrites, soit en arabe ou en français, soit en anglais ou en espagnol ou même en italien. De l'autre côté, on distingue les enseignes bi-plurilingues où les langues nationales et les langues étrangères se retrouvent, soit dans une position haute/basse, soit télescopées ou encore alternées. Le tableau suivant récapitule les taux d'occurrences de chaque paradigme :

[51] Nous avons réalisé cette analyse dans le cadre d'une étude sociolinguistique intitulée «Langue, identité et mise en mots dans l'espace urbain sahraoui, Le hassani entre la ségrégation linguistique et la démarcation identitaire, Cas de la ville de Laâyoune», EL FARSSI, op.cit.

Tableau 3: *Distributions des langues en usage dans les E.C*

	Enseigne monolingues	Enseigne bilingues	Enseigne trilingues	Enseigne quadrilingues
Nombre d'occurrences	141	91	16	1
Pourcentage	57%	37%	6%	0,4%

3- Constructions socio-langagières des E.C : des jeux sur les signifiants pour des significations multiples

Les E.C. du centre-ville de Laâyoune sont faites dans un contexte bien précis (le milieu urbain), en vue d'un public déterminé (passants-clients-citadins) et par des réalisateurs spécifiques (les commerçants). Il s'agit donc d'un système d'énonciation à part entière dont le langage entre dans le domaine du visible et du lisible, mais dont les manifestations verbales peuvent prendre plusieurs formes ayant chacune des formes langagières particulières et des fonctions distinctes.

3-1 Une forme nominale dominante

Tableau 4: *Exemples d'inscriptions commerciales à forme nominale*

[135]	MADKOURI Schoping	[246]	Amis shopمتجر الأخلاء
[128]	Fahd shop	[228]	الملاحف , الدراريع ,العطور
[40]	بوشعيب للهواتف الذكية	[9]	تصوير الوثائق, بطاقة للتعبئة
[8]	ياسين للسجاد الرفيع	[13]	التبغ , المجلات , الجرائد ,فوطوكوبي ,التعبئة
[2]	صلاح الدين فون	[51]	الفواكه الجافة
[118]	Pizzeria Snack CHARAF	[113]	Eau Sakia EL Hamra Eau de table
[187]	مجوهرات الاصالة العصرية عند عيسى	[222]	Café SORINTO
[220]	New coast fashion Chez YAHIA	[219]	Sahara beauty center Centre de beauté
[54]	بوتيك المحجوب للخير و البركة	[28]	مجزرة سكيكيمة
[1]	العشاب السوسي مركز الأعشاب الطبية	[98]	Supermarché Dchéra
[66]	سناك البيضاوي	[33]	مكتبة القيروان
[11]	فطائر السريعة عند راضية المراكشية	[109]	Café MOGADOR
[203]	اليكترو الريفي للتجهيزات المنزلية Electro RIFI d'équipements électroménagers	[69]	عطارة العيون بيع الاعشاب و طحن التوابل و الفواكه الجافة بيع جميع انواع الزيوت النباتية والماسكات
[196]	BIO vertمعشبة طبية	[80]	متجر وليلي
[185]	Bijouterieمجوهرات تحفة العروس بيع و اصلاح الذهب و الفضة	[88]	مقهى جامع الفناء نقل جميع مباريات كرة القدم
[193]	مكتبة الارشاد معدات معلوماتية كتب ووراقة تجهيزات المكاتب	[176]	مقهى حلويات و مثلجات ما ربيا Café Pâtisserie Glacier MARAVILLA
[207]	La Favorita Restaurant Pizzeria	[179]	Bazar de FES بزار فاس
[236]	Boutique Agharasبوتيك أغراس	[178]	Café DUBAIمقهى دبي
[216]	مصبنة تزرزيت تحديد – تصبين و صباغة	[171]	ISTANBUL إسطنبول Pizzeria Snack Kabab

En survolant les énoncés ci-dessus, on peut remarquer que ces inscriptions commerciales sont construites généralement sous des phrases nominales et ce dans toutes les langues en présence. En fait, avec l'absence du verbe, la valeur des E.C. devient intemporelle. L'objectif serait alors de rendre immuable et durable l'information portée par l'enseigne tout en informant rapidement et brièvement les destinataires.

Toutefois, une seule construction syntaxique à base verbale a été relevée «vis-ta vie» (énoncé [94]). Il s'agit de l'enseigne d'un café prenant la forme d'une phrase impérative à valeur d'interpellation, invitant le passant à vivre sa vie à plein cœur au sein de l'espace commercial. À travers cet acte performatif le locuteur cherche à pousser son interlocuteur à agir en profitant de la

vie à travers la consommation des produits proposés dans l'espace dénommé. De plus, l'utilisation de la deuxième personne du singulier ainsi que l'allitération en « v » créée par le rapport paronymique entre le verbe et son complément, visent la création d'une certaine connivence avec le destinataire et par ricochet rendre le lieu commercial un coin spécifique, d'harmonie et de partage.

3-2 Deux syntagmes lexicaux identifiables

Au niveau lexical, les inscriptions commerciales étudiées sont écrites selon deux formes syntagmatiques différentes. Soit une forme simple construite par une seule unité lexicale, soit une forme composée dont le nombre des unités lexicales est supérieur ou égal à deux.

3-2-1 Les syntagmes simples

Tableau 5: *Exemples d'inscriptions commerciales à forme simple*

[124]	Amandine	[22]	الاناقة	[140]	Delicia
[53]	المسافرين	[139]	Rancho	[107]	Oscar

Les enseignes à forme simple sont construites à base de substantifs ([53], [139], [22]), ou de prénoms ([124], [107]), ou même d'adjectif ([140]). D'un point de vue sémantique, ce sont des dénominations figurées. Ainsi, c'est une construction métaphorique qui se donne à voir dans l'énoncé [22] « الاناقة, (l'élégance) », à travers laquelle le lieu commercial se transforme en source de charme et de prestige. Dans d'autres cas, on peut relever un rapport métonymique qui s'instaure entre l'appellation du commerce et ses clients potentiels : [53] « المسافرين, (les voyageurs) », ou entre le non du magasin et la qualification attribuées à ses produits : [140] « Delicia, (délice) ».

3-2-2 Les syntagmes élargis

Les E.C. construites à partir des formes syntagmatiques élargies sont les plus nombreuses dans notre corpus. Elles sont formées soit par traduction, soit par emprunt ou troncation, soit par des extensions descriptives plus ou moins étendues:

⇒ **Constructions par traduction**

Les E.C. ayant cette construction ont la spécificité d'avoir une répartition des unités lexicales égale en quantité. Elles sont généralement sous forme d'écrits bilingues, s'efforçant de traduire les mêmes informations dans deux langues différentes, formant ainsi des énoncés autonomes sémantiquement et syntaxiquement. Bien que, en certains cas, les deux parties de l'inscription ne sont pas exactement la traduction fidèle l'une de l'autre :

Tableau 6: *Inscriptions commerciales formées par traduction*

[174]	Imprimerie Laâyoune مطبعة العيون	[191]	Café la fontaine مقهى النافورة
[152]	Salon des frères صالون الاخوان	[212]	Smartphone AIT BAHA سمارت فون ايت باها

⇒ **Constructions par emprunt**

Dans ce type de constructions on constate l'introduction, dans un énoncé en A.S, d'éléments issus du français « بوتيك (=boutique)/صالون (=salon) » ou de l'anglais « سناك (= snack) » ou même de l'italien «بيتزا (=pizza) », mais dont le fonctionnement syntaxique s'est adapté à la structure de la phrase matrice où ils s'insèrent, tout en étant transcrits en graphies arabes :

Tableau 7: *Inscriptions commerciales formées par emprunt*

[155]	Salon ABDOU صالون عبدو	[70]	بوتيك السالك	[15]	سناك علي بابا
[7]	سناك العيون	[61]	بيتزا الحرمين	[65]	بوتيك بريكات

Sur le plan syntaxique, les mots empruntés (بوتيك (=boutique)/ صالون (=salon) / سناك (=snack)), servent de tête exocentrique ayant comme nature grammaticale des noms génériques indiquant la raison sociale du commerce et commandant des qualifications endocentriques de différents ordres : noms propres ([155]), toponymes géographiques ([7], [61]) ou familiaux ([65]), etc.

⇒ **Constructions par troncation**

Tableau 8: *Inscriptions commerciales formées par troncation*

[16]	الكترو القيروان	[21]	الكترو هشام
[2]	صلاح الدين فون	[27]	رضوان فون

Les énoncés ci-dessous ont une construction particulière. Ils sont d'abord formés à l'aide de mots tronqués empruntés à la langue française et qui se trouvent transcrits en graphies arabes. En pratique, ce sont deux modes usuels de troncation. Le premier mode, l'aphérèse, se présente sous forme d'une unité lexicale amputée à sa gauche «téléphone»---« phone / فون» et étrangement suffixée à des substantifs en A.S (énoncés [2] et [27). Le deuxième mode est une apocope à finale vocalique «électronique »---« électro/ الكترو» qui n'a gardé du mot initial que les premières syllabes « électro » et qui apparaissent préfixées à des substantifs en A.S (énoncés [16] et [21]).

⇒ **Constructions descriptives**

Constituées de plusieurs unités lexicales, ces inscriptions commerciales cherchent à valoriser l'espace dénommé, à travers des descriptions qui peuvent prendre différentes formes :

Tableau 9: *Inscriptions commerciales ayant des constructions descriptives*

La forme	Répartitions des unités lexicales
Nom du commerçant	- **Nom générique + nom propre + extension explicative :** تجارة اسماعيل شاي و عطور[83] - **Noms génériques+ nom propre :** [110] Pizzeria-snack Achraf [125] Smart shop Younes - **Nom propre+ extension explicative :** [8] ياسين للسجاد الرفيع - **Toponyme familial+ extension explicative :** [135] Madkouri shopping
Qualité du commerce	- **Nom générique + nom toponymique :** [98] Supermarché Dchéra [41] مجزرة دكالة [42]مقهى ايت عتاب - **Nom générique +adjectif qualificatif :**

	[170] Tailleur diplômé خياط دبلومي [5]مطعم الزردة
Énumérations des produits ou des services	- **Syntagme nominal seul** [175] Location des voitures كراء السيارات [51]الفواكه الجافة - **Juxtaposition des noms ou des syntagmes nominaux :** [13] التبغ المجلات الجرائد التعبئة فوطوكوبي [9] تصوير الوثائق بطاقة التعبئة [228] الملاحف , الدراريع ,العطور - **Nom + adjectif qualificatif :** [46] مأكولات خفيفة [93] Parfums signés - **Noms génériques juxtaposés+ nom toponymique :** [176] Café, Pâtisserie, glacier, Maravilla مقهى حلويات و مثلجات مارابيا.
Interpellations des passants	- **Phrases nominales :** [240] Personnalisez votre parfum [177] عطرك من اختيارك A votre choix madame لك الاختيار سيدتي [133] Welcome to snack pizzeria - **Phrase verbale :** [240] Vis-ta-vie
Locutions publicitaires	[112] La nouvelle collection [86] ملابس اليوم [67]ذوق النخبة [116] L'art de la cuisine [136] New Men

3-3 Des paradigmes de dénomination distincts

Pour se distinguer d'un usage prosaïque du langage, les E.C. du centre-ville de Laâyoune mettent en jeu des modalités discursives multiples ayant des valeurs sémantiques particulières et impliquant des mesures pragmatiques bien précises. D'une manière générale, on peut regrouper les différentes constructions relevées dans quatre paradigmes dénominatifs :

3-3-1 Dénominations à valeur déictique

Par le recours aux formes déictiques «ici» et «ailleurs», Les inscriptions commerciales faisant partie de ce paradigme dénominatif renvoient explicitement au contexte de l'énonciation en se référant :

— **soit à l'espace-ville** :

Tableau 10: *Dénominations renvoyant à l'espace-ville*

[7]	سناك العيون	[113]	Eau Sakia EL Hamra Eau de table
[69]	عطارة العيون بيع الاعشاب و طحن التوابل و الفواكه الجافة بيع جميع انواع الزيوت النباتية والماسكات	[219]	Sahara beauty center Centre de beauté

— **soit à l'espace-rue :**

Tableau 11: *Dénominations renvoyant à l'espace-rue*

[28]	مجزرة سكيكيمة
[98]	Supermarché Dchéra
[33]	مكتبة القيروان

— **soit à un espace géographiquement et culturellement lointain :**

Tableau12: *Dénominations renvoyant à un espace lointain*

[109]	Café MOGADOR	[179]	Bazar de FES بزار فاس
[80]	متجر وليلي	[178]	Café DUBAIمقهى دبي
[88]	مقهى جامع الفناء نقل جميع مباريات كرة القدم	[176]	مقهى حلويات و مثلجات ما ربيا Café Pâtisserie Glacier MARABILLA
[171]	ISTANBUL إسطنبول Pizzeria Snack Kabab	[222]	Café SORINTO

Par l'évocation de ces espaces, les locuteurs dévoilent leurs appartenances socio-spatiales, identitaires et culturelles et par là même leurs appropriation de l'espace urbain. À cet égard V.Lucci affirme que *«le locuteur, par l'enseigne du magasin, offre ou impose dans l'espace urbain son univers de référence culturel, personnel et intime, façon de s'approprier l'espace, d'en dessiner les contours*[52]».

3-3-2 Dénominations identificatoires ou l'indexalisation de la personne

D'autres dénominations se présentent selon un nom générique renvoyant à l'activité commerciale et accompagné d'un caractérisant nominal à valeur identitaire marquée par la présence d'un prénom ou d'un toponyme familiale, tantôt antéposés (énoncés [135], [128], [40], [8], [2]), tantôt postposés (énoncés [118], [187], [155], [220], [54]) au nom générique :

Tableau 13: *Dénominations identificatoires 1*

[135]	MADKOURI Schoping	[118]	Pizzeria Snack CHARAF
[128]	Fahd shop	[187]	مجوهرات الاصالة العصرية عند عيسى
[40]	بوشعيب للهواتف الذكية	[155]	Salon ABDOUصالون عبدو
[8]	ياسين للسجاد الرفيع	[220]	New coast fashion Chez YAHIA
[2]	صلاح الدين فون	[54]	بوتيك المحجوب للخير و البركة

Dans le cas de l'antéposition, le nom propre occupe la place du thème, ce qui permet au locuteur de s'identifier dans l'espace urbain à travers sa fonction ou l'action de son commerce. C'est une mise en avant de soi qui prend une valeur de reconnaissance sociale et de distinction spatiale. En opposition à cette construction, la postposition place le nom propre en position du prédicat mettant ainsi en valeur la raison sociale du magasin. Ces occurrences évoquent la forme traditionnelle des E.C., à travers laquelle les commerçants déclarent leur présence en indiquant

[52] LUCCI V., 1998, p.167-219.

d'abord la fonction du magasin qui peut se lire de la manière suivante : «la boutique est celle d'EL MAHJOUB (énoncé [54])», «la bijouterie est celle de ISSA (énoncé [187])», etc.

Dans certaines enseignes, les locuteurs indiquent, non pas leurs noms ou leurs prénoms, mais leurs appartenances identitaires et régionales (énoncés [1], [66], [11], [203], [12]), dévoilant ainsi leurs régions d'origine (السوسي, البيضاوي, المراكشية, الريفي, الفاسية), ce qui apparaît sur le plan publicitaire comme un argument de vente :

Tableau 14 : *Dénominations identificatoires 2*

[1]	العشاب السوسي مركز الأعشاب الطبية	[11]	فطائر السريعة عند راضية المراكشية
[66]	سناك البيضاوي	[203]	اليكترو الريفي للتجهيزات المنزلية Electro RIFI d'équipements électroménagers
[12]	ركن الخياطة التقليدية الفاسية رجال نساء وجودة		

3-3-3 Dénominations autodésignantes

La valeur référentielle des E.C. peut aussi renvoyer au magasin, en tant que référent unique, en guise d'autodésignation ayant une visée informative. Dans ce cas, les commerçants se mettent à distance de leurs propos en désignant directement l'activité commerciale à travers une forme générique simple suivie par des extensions explicatives ou dénominatives (énoncés [196], [185], [193], [207], [236], [216], [246]) qui peuvent, dans certains cas, figurer seules, dans l'absence totale de la forme générique (énoncés [228], [9], [13]). Manifestement, avec toutes ces références autodésignantes, on ne joue plus sur les singularisations spécifiques ou sur l'identité des locuteurs, on cherche plutôt à se démarquer en fixant son immuabilité.

Tableau 15: *Dénominations autodésignantes*

[196]	BIO vertمعشبة طبية	[207]	La Favorita Restaurant Pizzeria
[185]	مجوهرات تحفة العروسBijouterie بيع و اصلاح الذهب و الفضة	[193]	مكتبة الارشاد معدات معلوماتية كتب ووراقة تجهيزات المكاتب
[236]	بوتيك أغراسBoutique Agharas	[228]	الملاحف , الدراريع ,العطور
[216]	مصبنة تزرزيت تحديد – تصبين و صباغة	[9]	تصوير الوثائق, بطاقة للتعبئة
		[13]	التبغ , المجلات , الجرائد ,فوطوكوبي ,التعبئة

3-3-4 Dénominations connotatives

Sur le plan sémantique, certaines enseignes font recours à des jeux de mots impliquant des connotations très remarquables. La visée est purement identificatrice et davantage commerciale, cherchant l'incitation et l'attraction des clients :

Tableau 16: *Dénominations connotatives*

[39]	صياغة الذهب الأميرات	[144]	Espace Konouz فضاء كنوز
[67]	ذوق النخبة	[129]	Turkish Mode
[37]	فرحة الاطفال الملابس الجاهزة للأطفال	[167]	Pizzeria Snack EDDAR بيتزريا سناك الدار
[32]	نشوة السلام	[97]	SAMARKAND
[49]	محلبة الرواء		L'homme élégant
[84]	الجديد في الموضا	[247]	باب الريان

À travers les E.C. [167], [144] et [84], les locuteurs visent l'incitation à l'achat en renvoyant à la qualité exceptionnelle de leurs produits qui se trouvent qualifiés de «trésors [144]» de produits de la maison ([167]) ou même spécialement à la mode ([84]) ou d'origine étrangère ([129]), ce qui constitue une sorte d'argumentation de vente, rassurant les clients sur la bonne qualité des produits.

Pareillement, les enseignes [39], [97] et [67] valorisent directement leurs clients en affichant que leurs produits sont adressés *«aux princesses* [39]», *«aux hommes élégants* [97]», ou *«aux gens ayant un gout élitiste* [67]». D'autres inscriptions commerciales ([32], [49], [37]) mettent en jeu, non pas leurs marchandises ou leurs clientèles, mais l'effet produit sur leurs clients après l'achat de leurs produits. Ainsi, ces espaces commerciaux deviennent une *«source de joie pour enfants* [37]», de *«jouissance paisible* [32]» ou de *«satisfaction désaltérante* [49]». Enfin, l'enseigne [247] puise dans l'univers des représentations religieuses. Elle cherche à survaloriser l'espace commercial en le dénommant par le nom de l'un des portes du paradis céleste «باب الريان (porte Rayane)». Ce travail sur la signification, tout en indiquant la compétence linguistique des locuteurs, témoigne de la vitalité commerciale du centre-ville de Laâyoune.

Conclusion

En définitive, force est de constater que l'appropriation de l'espace urbain au centre-ville de Laâyoune se fait dans une tendance générale à l'hétérogénéité. Il n'y a plus une structure unique de représentation, mais autant de modèles structurels qui symbolisent la diversité des imaginaires socioculturels, des représentations identitaires, des désirs, des perceptions et des compétences culturelles et interculturelles.

Ce langage protéiforme permet à ces discours urbains d'avoir une double vocation. D'une part, il constitue un indicateur de l'inexorable intégration de la ville dans l'économie mondiale et du fait, dans la trame de la modernité globale. D'autre part, il fait preuve de l'attachement de la ville à ces spécificités locales et à ces traditions socioculturelles.

Références bibliographiques:

1. BILLIEZ J., Littérature des murailles urbaines. In : Billiez, J., Lucci, V., Millet, A., Sautot, J.P. et Tinier, N. (dir.), Des écrits dans la ville : Sociolinguistique d'écrits urbains : l'exemple de Grenoble, 1998, Paris, Les Editions de L'Harmattan coll. Sémantique, p. 99-164.
2. BULOT T., La double articulation de la spatialité urbaine : «espaces urbanisée » et « lieux de ville » en sociolinguistique. In Marges linguistiques, n°3, 2002, Saint-Chamas, M.L.M.S Editeur, p. 91-105
3. BULOT T. et VESCHAMBRE V., *Mots, traces et marques. Dimensions spatiale et linguistique de la mémoire urbaine*, 2006, Paris, Les Editions de L'Harmattan, 254 p, ISBN : 2-296-00774-0.
4. CALVET L-J., *Les voix de la ville. Introduction à la sociolinguistique urbaine,* 1994, Paris, Les Editions de Payot, 320 p, ISBN-10-2228888214.
5. CHARAUDEAU P., et MAINGUENEAU D., *Dictionnaire d'analyse du discours*, 2002, Paris, Les Editions de Seuil, 672 p, ISBN 9782020378451.
6. LUCCI V., En quête d'une identité. In : Billiez, J., Lucci, V., Millet, A., Sautot, J.P. et Tinier, N. (dir.), *Des écrits dans la ville : Sociolinguistique d'écrits urbains : l'exemple de Grenoble*, 1998, Paris, Les Editions de L'Harmattan, coll. Sémantique, p.166-219.
7. MILLET A., Les sphères de l'écrit. In Billiez, J., Lucci, V., Millet, A., Sautot, J.P. et Tinier, N. (dir.), Des écrits dans la ville : Sociolinguistique d'écrits urbains : l'exemple de Grenoble, 1998a, Paris, Les Editions de L'Harmattan [coll. Sémantique], p.43-53.
8. RISPAIL M., Quand les villes se mettent à chanter. In Le plurilinguisme urbain, actes du colloque de Libreville, septembre 2000, Didier Erudition, Langues et Développement, p. 405-417.

TRANSLATION PEDAGOGY (IES) IN MOROCCAN UNIVERSITIES: IS THERE ANY EFFECTIVE MEANS FOR USING THEORY IN THE UNDERGRADUATE TRANSLATION CURRICULA?

CZU: 81`25:378.4.046.2(64) DOI: 10.5281/zenodo.6524268

Naima ELMAGHNOUGI
King Fahd School of Translation in Tangier, Abdelmalek Esaadi University, Tetouan, Morocco
ORCID 0000-0001-7313-3064

The studies developed from within translation studies on the relevance of translation theory to translation practice are still of little significance and remain of no use in the undergraduate translation curricula. Accordingly, this paper departs from applied translation studies, as identified by James Holmes' map (Holmes, 1972), and contemporary translation pedagogies to highlight the necessity of interlinking translation theory to practice in teaching translation and to reflect on its "usefulness and usability" in-class practices (Rabadan, 2010, 9). In the light of the upcoming reform of Moroccan Universities, I believe that the implementation of the relevant theoretical component and its bridging with practice will achieve an interactive pedagogy in the undergraduate translation class and create an incentive environment of learning for the students so as to develop their translation skills. More importantly, by maintaining positive attitudes to translation theory professors will eventually encourage students to engage with the latest research in the field of translation studies and introduce them to new research models, which they can use for future MA and PhD studies.

Keywords: *Translation studies, applied translation studies, translation pedagogies, in-class strategies to develop the undergraduate students'understanding of translation theories as applied to their translation tasks.*

Introduction

This paper's object of study was inspired by both my experience in teaching Arabic-English-Arabic translation at the faculty of Letters in Mohamed V University in Rabat, and a recent attempt by its English department to start an MA program in translation and cultural studies. My experience in teaching translation to the undergraduate students of the English department *Initiation to Tanslation* (for S3) and Seminars about Translation Studies (For S5 and S6) is highly informed by my approach to this subject matter and my Colleagues' treatment of the same course. Throughout my coordination of the translation modules with the other colleagues, I have realized a striking disparity and divergence in the methods of teaching translation, which I believe is due to the different educational backgrounds of the Professors and their interpretation and understanding of the translation modules' descriptive templates.

The choice of this topic was equally inspired by a recent request from the English department of Mohamed V Faculty of Humanities to provide preliminary descriptive templates for the translation modules to be taught in the Master programme that will be launched next year. During the few meetings organized by the professors to discuss the content of the MA curricula, there were multiple questions to be answered. Questions about the place of translation theory should have in this programme: Does"Translation Studies" equal "Translation Theory for students of MA translation"? (And if not, what is the difference?) To what extent should the theoretical component be prescriptive, and 'what is the role of the descriptive approaches within it?' were also evoked. Unfortubnately, just few colleagues could discuss these issues because the majority of the professors are not specialized in the field and probably because the need to answer these questions has never been considered seriously before. More importantly, in the English department of my

faculty, translation professors are at best merely interested in translation and have no former pedagogical training in the subject matter. This conclusion has been confirmed by the weak feedback I received to a questionnaire I shared with my colleagues in Rabat and with colleagues in other Moroccan Universities.

In the light of this, this paper departs from contemporary translation studies, namely applied translation studies as identified by Holmes, and the new translation pedagogies to highlight the necessity of interlinking translation theory to practice in teaching translation to the undergarduate students of English studies. Equally, this research attempts to demonstrate some strategies which I have myself undertaken in my undergraduate translation classes and in the translation seminars to my S5 and S6 students. On the one hand, by implementing these strategies at this level and by focusing more on the students' needs, I hope they will create a variety in the translation classes and develop incentive environments of learning for the students. On the other hand, by maintaining and by promoting positive attitudes to translation theory in the undergaraduate translation classes, professors will eventually encourage students to engage with the latest research in the field of translation studies and the new research models which they can use either in their End Studies Projects, or in Future MA and PhD projects.

Research Methodology and Procedures

In this research, I have applied both qualitative and quantitave methods to demonstrate the necessity and the usefulness of Translation Studies (TS) and Applied Translation Studies (ATS) to improve the pedagogical tools used in teaching translation for the undergraduate students. The quantitave method has relied on the results of two different questionnaires: the first questionnaire was administered to translation professors in the faculty of Mohamed V and in other Moroccan faculties; the second questionnaire trageted mainly undergraduate students of S3, S5 and S6.

Emperically speaking, the Professors'questionnaire results cannot be reliable to come out with generalisations about translation didactics and all the teaching methods used for teaching translation in all Moroccan Universities, because the returned questionnnaires ammount to fifteen participants only. However, these questionnaires have reflected the non existence of an agreed upon teaching pedagogy of translation with clearly defined objectives at long and short terms. The participants' answers to the questionnaires and the description they provide for their course material and strategies remain far from what is stated in the course descriptions of the undergraduate modules: *Initiationn to Translation* (S3), *Translation* (S4), *and Translation* 1 & 2 for both the Linguistic and the Cultural Trucks of S5 & S6).

As to the qualitative method, it emphasizes the utility of contemporary translation studies and applied translation studies and their relevance to translation teaching pedagogies for the undergraduate students. The qualitative part of this research will also explain how these new translation pedagogies are applicable in the undergraduate translation classes in the light of my personal teaching experience at the faculty of Humanities of Mohamed V University in Rabat.

The significance of the Study

This research is based on the experience I gained in the department of English Studies while teaching and coordinating the S3 module of *Intiation to Translation* in Arabic-English-Arabic translation. Although this research is connected to a specific teaching/learning experience and draws on data collected from questionnaires, the results and the tensions characterizing both the professors' and students' responses are indicative of two strikingly reversed attitudes. While there

is a general agreement among the professors to focus more on translation practice and discard theoretical issues in-class, the students expressed their need and willingness to discuss them.

Equally important, this research can be considered as a 'reflective practice' in which I explore the significance of doing translation by using a theory of doing translation [1]. In this respect, Farghal states that reflecting on human experience and working with it is very important in learning [2, p.5-7]. Similarly, Teo Hermans defines reflections on self-experiences in teaching translation as non negligible parts of translation studies as they can explain and explore '"[t]he ways in which translation is both practised and theorized in individual cultures" [Hermans, 2002, as cited in Galazda, 2005**]**. Practice and theories do not exist on their own; they are interdependent on one another. In Hermans' words, "we necessarily translate according to our concept of translation, and into our concept of translation". As far as the complementarity between the practice of translation and theory of translation is concerened, Basil Hatim calls into question the distinction between theory and practice in translation teaching: Activities such as translating or translation teaching have, until fairly recently, been kept separate from 'research' into these and related issues. The polarisation is historical and is evidence of the misleading demarcation lines that are often too readily drawn between 'theoretician' and 'practitioner' in many disciplines. Theory and practice are ultimately complementary and, particularly in a field such as translation, the distinction needs to be re-examined [1, p.3].

In similar vein, Fargahali explains that for translation courses to build their own legitimate reality, translation instructors have to recognize the importance of translation theory. According to him, translation competence alone is not sufficient for those who are involved in teaching translation (i.e. a theory of translating) is all that is needed for the teaching of translation courses just as language competence alone (i.e. a theory of communicating) is far from being sufficient for teaching language courses. As matter of fact, Farghal recommends that a theory of translation is indispensable and that it is not even enough when it comes to giving formal instruction in translation classes [2, p.13].

The role of translation theory is intended to refine and sharpen the already existing level of translating theory by bringing to consciousness a set of strategies and principles in practicing and/or prospective translators. In this case, the practicing/prospective translator is expected to work with many theoretical options whose practical application manifests itself in a translational decision, which is, in the presence of a theory of translation, both practically and theoretically motivated.

Departing from this permise, this paper contends that the use of contemporary translation studies to improve the pedagogies and methods of teaching translation for the undergraduate students will ultimately trigger students' motivations and enhance their skill in doing translation tasks, which will enable them to apply for Master programmes in translation or think of a future career in translation. Moreover, the implementation of the Bachelor system in Moroccan Universities aims at improving student's competences and soft skills so that they can integrate the professional environment successfully. In the light of the existing methods and curricula of teaching translation, I doubt it will be possible, both at short and long terms, to attain those objectives, especially what concerns the improvement of soft skills which include critical thinking and problem solving as major strategies of learning. Ahmed Alaoui, a professional translator and a former professor of translation in the faculty of Rabat had considered the conditions of translation teaching in the faculty and pointed out that: The lack of clarity of the translation course objectives is a corollary of a wider sphere of fuzziness that characterizes university studies in Morocco. The recent university Reform has been initiated so as to produce graduates with marketable skills; however,

course objectives, trainers, teaching methods, teaching materials, staff recruitment policy, teaching aids and student enrolment policy clearly indicate that we are still flogging the same dead horse. Virtually all English departments course descriptions state that the aim of the course is to introduce students to translation theory and train them to translate from Arabic into English and vice versa [4].

Last and not least, although important Master programmes are offered by Moroccan Universities and many PhD dissertations about the practice of translation and translation studies are conducted in the English Departments of Moroccan Universities, these fields are still dealt with as either a purely linguistic research areas or as a field of comparative literature. Except for some leading faculties of humanities which have included cultural and postcolonial translation studies in their MA and PhD programmes, an important literature about contemporary Translation Stuties, including Applied Translation Studies, remains unexplored.

I. The Quantitave Study: Procedure and Material

The results of this study are based on the feedback I received to two main questionnaires. While the first questionnaire targeted my colleagues in the English department of Mohamed V faculty of humanities and Professors in other Morocan Universities, the second one was administered to my undergraduate students in S3, S5, and S6. Both questionnaires were prepared as google form documents in order to facilitate their accessibility by the targetd participants.

1. Discussion of Professors' Answers to the Questionnaire

The responses I received to the questionnaire which targeted my colleagues in the English Department of Mohamed V faculty of Humanities were very few, amounting to only 5 participants out of 38. It is true that this attitude on the part of my colleagues is indicative of the little importance given to translation in comparison to the other programmed modules, but the primary results of the returned questionnaires would be of little imput to a study about the relevance and application of translation studies to the teaching and curricula design. Therefore, the solution was to widen the sphere of the targeted participants by including colleagues from other Moroccan Universities, which proved to be very fruitful indeed. In addition to Cadi Ayyad faculty of humanities in the University of Marrakesh, Chooab Dokkali in Eljadida, and Mohamed First in Oujda, I also shared the questionnaire with professors at King Fahd School of Translation in Tangier. The latter offers translation training MA programs for vocational purposes.

To collect the necessary research data, the requested information in the professor's questionnaire focused on:

- ✓ The Years of experience in teaching translation;
- ✓ The languages used in the translation course;
- ✓ The type of translation which is taught: General and/or Specialized, including literary translation;
- ✓ The pedagogy/ strategies/tools used for the course design and the choice of teaching materials;
- ✓ The necessity of using some theoretical forgrounding before assigning translation tasks to the students;
- ✓ Whether students' translation skills have to be dependent of practice only or of both practice and theory.

The analysis of the Professors'answers revealed the following results:

Experience in teaching translation	It varies from one year, six years, nine years to sixsteen years.
Languages used for translation practice	Arabic and English are the main languages. French is sometimes used for the international students who are not able to translate from Arabic. French is considered as an important language variety in King Fahd School of Translation.
Types of translation taught	General translation is the major type of translation taught for the undergraduate students in Mohamed V University. Professors from Qadi Ayyad and Chouab Doukkali Universities affirmed teaching both general and specialized translation, including literary translation.
Pedagogy, Course design, and teaching material	Almost all the Professors relied on using handouts with short tasks for the students of *Initaiation to Translation,* and longer passages and texts for the higher levels, usually done in accordance with the students' language proficiency. The course is realized in two main phases: First, the students are asked to do the translation in class; second, students take turn to read their translation products while the Professor comments on them and give his/her final appropriate answer.
Practice only or theory and practice to improve Students' translation skills?	Some Professors emphasiszed the importance of relevant theoretical contents for the course designs, but added that theoretical issues are usually tackeled while correcting the students' translation products. Others, however, agreed on the importance of some theories in explaining translation strategies. Professors from Chouab Doukali's University emphasized the importance of introducing theory to the MA students, while practice should be the only means for teaching translation for the undergraduate students.

Interestingly, in response to a question inquiring about the professors' remarks and recommendations to improve the quality of translation courses, eight out of the ten professors who provided their answers agreed that teaching translation should be assigned to professsors who are specialized in the subject. Others recommended that, in additionn to the focus on translation theory,

translation tools and softwares have to be available to the students in order to provide them with the maximum level of professionalism in the field.

II. The Students' Questionnaire Results

The aim of addressing a questionnaire to undergraduate students (semesters S3 and S5-S6) was twofolds, to confirm the idea that the majority of the students received in class instructions about translation practice only, and to test their acceptance or refusal of the theoretical content. Despite the low return rate at which students sent their answers, fifty-eight questionnaires were collected on an entirely voluntary basis and suggested that the participants well preceived the content of the questionnaire and their answers proved that it addressed an important issue to the students.

The level of study of the participant students.	**86%** of the participants were mainly the undergraduate students of the English department of Mohamed V University. The other participants were the Master students of the English Department of King Fahd School of translation in Tangier.
The types of translation course which students took at their instutions.	Genral Arabic-English-Arabic translation represents **90%** of the undergraduate translation courses at Mohamed V University. Fahd school students are trained in both general and specialized translation.
The Professors' method/strategy to teach translation.	**70%** of the undergraduate students at Mohamed V university said that the method deployed in translation classes relied on the immediate presentation of the task to be done and the professors' quick feedback as soon as they finish it. Only **19%** of the participants confirmed having been exposed to a particular issue or problematic in translation with a relevant theoretical forgrounding before starting their tasks. The other participants stated that their professors explained particular translation problems while they corrected the translation tasks, but no relevant theoretical imput was used to that regard.
The students' evaluation of their performance when Professors provide them with relevant theoretical forgrounding for the translation tasks.	More than **72%** of the participants said that they understand the tasks better when these latters are foregrounded theoretically; whereas only **15%** of them said the contrary.

The students' opinion about the means to improve their translation skills: by practice only or by both practice and theory?	**7%** of the students said by practice only. **20%** of the students said by practice and a general theory of translation. **73 %** of the participants agreed on the importance of practice and the use of relevant theortical explanation of some translation problems.

Clearly, the students' feedback confirmed their need for practical tasks that are preceeded by relevant theoretical explanations, showing them how to proceed with translating. More importantly, some students stated that the theories of translation will change their attitude towards the practice. Other undergaraduate students expressed their frustration, because they haven't been taught specialized translation. These answers confirm *that General Translation* and its practice are the focus of the translation classes in the English department in the Faculty of Humanities of Mohamed University.

Taking into consideration these important results, the next section of the research will attempt to demonstrate the importance of contemporary translation studies, applied translation studies in particular, and their relevance to translation teaching for undergraduate students. The last section of the research will shed light on my own deployment of these theories in my translation classes as an answer to the question: Is there any effective means for using theory in the undergraduate translation curricula of the English department?

III. Translation Studies and its Contribution to Translation Teaching

Although Translation Studies has become an interesting field of research in Moroccan Universities and among Moroccan academia, criticism is still being directed to theories of translation and their irrelavance to real translation practices. What is really unconceivable is the fact that these negative attitudes are sometimes expressed by professional translators and interpreters. The latter think that translation studies are of no real or immediate use to translating, which they believe is a craft that relies on linguistic competence only and language proficiency in both the source and the target languages. Translation Studies is, therefore, challenged by translation practitioners because of, according to them, its irrelevance and ineffectiveness to translation teaching and translation training.

In this respect, Jeremy Munday explains that the study of translation as an academic subject has started recently and that it began in the past sixty years in the English-speaking world. This discipline is now generally known as 'Translation Studies', thanks to the Dutch-based US scholar James Holmes. Munday summerizes the main reasons behind the hostile attitude toward Translation Studies as follows:

Translation Studies is the discipline which studies phenomena associated with translating in its many and different forms. TS is arelatively new area of inquiry dating from the second half of the twentieth century and initially emerging out from other fields such as Modern languages, comparative literature and linguistics. Like other new areas of study, it has had to fight for recognition and was additionally hampered by an entrenched bias against it resulting from a long-held disregard for translation [5, p.9].

In addition to the fact that the majority of translation professors in Moroccan Universities are not specialized in the field of translation and translation studies, Munday's point of view may also explain why contemporary translation studies are still of little use in translation curricula of the English department in our Moroccan Universities.

1. Holmes' Translation Studies Map

James Holmes's paper: *'The Name and Nature of Translation Studies'* is generally accepted as the founding statement for a general and inclusive theory of translation that will "serve to explain and predict all phenomena falling within the terrain of translating and translation." [6, p.176-177]. Holmes's seminal paper, which he gave in the translation section of the "Third International Congress of Applied Linguistics" held in Copenhagen in August 1972, was designed as the « map » of an "empirical" "disciplinary utopia". In Holmes' own words, it is "a new sense of a shared interest in a common set of problems, approaches, and objectives on the part of a new grouping of researchers."[Ibid, p.182-183]. According to Mary Snell Hornby, Holmes' paper formulated the "raw program" and presented "the manifesto" to today's discipline…but from today's viewpoint, and rises a visionary blue print of the future discipline."[7, p.40-41].

Holmes breaks Translation Studies down into three areas of focus: (1) *the descriptive branch*: to describe phenomena of translations as they manifest themselves in the world of our experience; (2) *the theory branch*: to establish principles by which these phenomena can be explained and predicted; (3) *the applied branch*: to use information gained from 1 and 2 in the practice of translation and training of translators. While Holmes presents the three distinct branches of the discipline, descriptive, theoretical and applied, he insists on their relationship as complementary and dialectical:

The relation is a dialectical one, with each of the three branches supplying materials for the other two, and making use of the findings which they in turn provide. Translation theory, for instance, cannot do without the solid, specific data yielded by research in descriptive and applied translation studies, while on the other hand one cannot even begin to work [6].

The applied branch, as defined by Holmes and explained by Gideon Toury, includes:

- ✓ *Translator training*: teaching methods, testing techniques, curriculum design;
- ✓ *Translation aids*: such as dictionaries, grammars and information technology;
- ✓ *Translation criticism***:** the evaluation of translations, including the marking of students' translations and the reviews of published translations [8, p.9-10].

Toury's revision of James Holmes' map of Translation Studies [9, p.7] maintained the same disciplinary division, but named the applied branch as "applied extensions". Toury referred to these extensions as the *bridging rules* between the findings of translation studies and their actual applications.(Ibid) Moreover, Daniel Gile explains that Holmes' map has included a large component devoted to applications, and that "considerable volume of Translation Studies literature is devoted to real-world problems related to training, to quality, to issues in legal translation, in medical translation, to the professional status and working environment of translators and interpreters." [10, p.11].

2. The Usefulness and Usability of Applied Translation Studies

Rosa Rabadan defines Applied Translation Studies as: the performative branch of Translation Studies (TS), which is concerned with translation activities that address a particular goal and a

specific (group of) final user(s) and that imply doing something with, for or about translation according to some standard of quality. ATS designates fields which partly belong in TS and partly in other disciplines such as translator training/education), translation tools [9, p.7].

Rabadan redefines the applied branch of translation studies in terms of their usability and usefulness to both academic researchers and professionals who expect to be supplied with reliable and applicable data. While usefulness concerns the relevance of the findings for the task at hand and the extent to which the application helps users to solve their problems, usability aims at bridging the gap between application and intended users [9, p.8].

Indeed, contemporary applied translation studies have recently proved their relevance to translation pedagogy and have produced non-negligible researches about the usability and usefulness of translation theory to teaching translation, which has definitely influenced translators'training and translation teaching. According to Basil Hatim, applied translation studies have been characterized by the immergence of a rich research literature on how the new theories of translation could be used and integrated in translation teaching. Hatim calls for the reassessment of the dichotomy between theory and practice and be replaced by a recognition of the dialectical relationship between 'research' and 'action'. Moreover, Hatim highlights the role of translation teachers in the identification of interesting problem areas and research aimed at providing answers to a range of practical questions and strategies to deal with problems emerging in the real time process of translation teaching [1, p.3-7].

In the light of this argument, I highly believe that there is an urgent need to consider the findings of these studies by Moroccan University Professors of translation in order to adapt them to the undergraduate translation classes. Interestingly, the descriptive templates of the translation modules of S3, S4, S5 and S6 provide the guidelines of an integrative approach to how translation should be taught to the undergraduate students. Among the objectives of the translation modules, there is an emphasis on improving translation skills of the students in the practice of Arabic-English-Arabic translation and helping them to grasp the translation jargon and special terminology pertaining to translation theory in order to:

1. Introduce students to the basic skills and strategies of translation from English into Arabic and vice versa;
2. Help them master the basic terminology and have an understanding of the fundamental notions pertaining to the translation activity (definition of translation, parties involved in the translation process, source vs. target texts, message transfer and interpretation, etc.);
3. Help them understand and apply the main stages of the translation process;
4. Enable them to acquire the necessary know-how for detecting and addressing translation linguistic and cultural problems when dealing with a variety of text types.
5. Raise their awareness of cross-cultural issues and the impact of cultural differences on the translation process;
6. Help them develop critical thinking towards the content and quality of texts and their evaluation by confronting the source and the target texts;
7. Develop their reading and writing skills, and enhance their mastery of both the source and the target languages;
8. Help them to use dictionaries effectively with a translation intention.

Another scrutinized reading in the description of *Translation 2* module, both for the linguistice and cultural tracks, reflects more ambitious goals such as introducing students to specialized translation activities (Translating Legal documents, international agrrements, and some

Literary texts' extracts), and encourage them to do some critical readings of the translation products. However, these idealized and well integrated curricula of translation remains just "ink on paper". The coordination meetings of the translation professors, which I attended in the English department during the last three years, unravelled a lack of a common pedagogy and methods of teaching translation. I could understand better this situation after I had access to the material taught for the undergraduate students, which my colleagues in the department shared with their students through a common platform that the faculty of humainities of Mohamed V University has made available during the pandemic situation.

After comparing the methods and the material deployed for the translation classes, I can almost confirm that the existing translation teaching method focuses more on the translation product of the students and generally invites them to study the linguistic aspects of the source Arabic text and compare it to the final translated English text using a contrastive analysis of both languages' structures. Undeniably, no one can undermine the importance of this apporoach to translation practice especially in the initiation stage; but if we take into consideration the modules' objectives this method remains of little output and insufficient to their achievement. So, the last section of this study will tackle my exploration of Holmes map of Translation Studies and Applied Translation Studies so as to adapt them to my translation course design.

IV. In-class strategies to develop undergraduate students' understanding of translation theories as applied to their translation tasks

The classical method of translation Professors consists of students' learning to translate after an unguided and quick reading of the text to be translated. Then, usually the students' translations products are evaluated and judged to be "*false"* or "*correct"* in the light of the professor's already prepared translation of the same text. The following quote of Juliane House offers an excellent description of a typical translation class from the early days of translation courses at European Universities.

The teacher of the course, a native speaker of the target language, passes out a text (the reason for the selection of this text is usually not explained, because it is often a literary essay that the teacher has just "found" by accident). The text is full of traps, which means that the teachers do not set out to train students in the complex and difficult art of translation, but to ensnare them and lead them into error. The text is then prepared, either orally or in written form, for the following sessions and then the whole group goes through the text sentence by sentence, with each sentence being read by a different student. The instructor asks for alternative translation solutions, corrects the suggested versions and finally presents the sentence in its final, "correct" form. This procedure is naturally very frustrating for the students [11, p. 389].

Unfortunately, this peadogoy of teaching translation, wherein interaction in the translation classroom is based on comparing students' translation product to the Professor's translated version, is far from achieving any actual learning of technicques that students may use in future translation tasks. One major cause of this situation as explained by Dorothy Kelly is that translation teaching has been widely used as part of foreign language teaching programmes. The participant professors to this study have already agreed on the fact that the real constraint for implementating new methods of teaching translation is that many of the undergrdauate students, as well as students admitted to specialized translation programs do not posess the adequate language competence in the target language, predominnetly English, let alone in the source language which is Arabic. The Professors' design of the translation course and the choice of the material have one major objective:

to test students' ability in using English as the foreign language being learnt, while Arabic is used for the comprehension of their basically Arabic texts. This might explain why most translation courses at Moroccan Universities turn into language teaching rather translation courses proper which teaches translation as a skill in its own right [12, p.186].

While it is true that translation practice is a sophisticated linguistic exercise that calls for particular level of knowledge in the source and target languages, using translation in language learning and acquisition has been a conterversial subject in translation studies and language pedagogy. Experts in language peadogogy have seriously dissmissed the translation as a fruitful method of learning [12, p.185]. Similarly, Munday argues that the object of study has been reconsidered and shifted from translation as primarily connected to language teaching and learning to the specific study of what happens in and around translation, translating and translators [8, p.15].

In what follows, I attempt to explain my method of teaching translation and the concepts and startegies at work as I borrow them from Applied Translation Studies to be used in my undergraduate translation classes. My approach questions and reconsiders the practicality of the contrastive linguistics approach in improving student's performance in translating. It highlights that translation is a complex activity which should be considered as a process that involves, in addition to language comprehension, problem solving techniques and critical attitudes to the translation products.

1) Process Versus Product Oriented Method

My short experience with the undergraduate students of the English Department in S3, S5 and S6 has helped me to understand that what really matters for the students' motivations during the translation activity is not the different theories of translation I can introduce to them, but rather the grasping of the concepts these translation theories provide for understanding the translation activity and the different methods one can use, while learning how and why they are applicable. Emphasizing the knowledge of ***how*** and ***why*** a particular methodof translation is used and even the bias behind using it will trigger students' interest and motivation to do the practice. Although it would be challenging to expose students at this level of studies to many theories of translation, it would be very helpful at first to explain to them that translating from Arabic to English and vice versa is more interesting than a mere literal rendering or a word forword equivalence between these two different languages. Students' attention should therefore be drawn to focus more on the translating process and the different steps they can undertake to achieve the translation task. I beleivve that the *process- oriented* approach has proved its utility and its efficiency in teaching translation better than the *product-oriented* approach.

The process –oriented approach conceives of translating as a multi-faceted activity, and calls for the use of variety of perspectives and tools in dealing with the translation task. This approach, moreover, supports an interactive environment in class, while it boosts students' understanding of translating strategies. Students are, therefore, considered as learners of different translation methods, strategies, and tools rather than as producers of finished products; and are pushed to inquire about the use of a aparticular method for a particular purpose. Students are also able to understand that there is more than one viable target text and their translation products are seen as non final products, which they could revise and correct themselves. For this purpose, translation needs to be viewed as an act of communication governed by considerations of comprehension and interpretation, rather than an act of prescription informed by obsolete views about correctness. In this respect, Daniel Gile adds "the process-oriented approach indicates to the student good translation principles, methods, and procedures." [11, p.390].

As I noticed in my own translation classes, the process oriented approach is very useful for the early stages of learning and doing translation. This approach seeks to increase students' awareness and confidence in using a variety of translating strategies from which they will eventually choose the most appropriate one at a particular time and place and under given circumstances. So, in addition to the linguistic competence necessary for the comprehension of the source text and the production of the target text, students can improve their translation competences and skills by identify the series of decision making and selecting processes and problem solving involved in the translation task.

On another level, dealing with the translation activity as a complex cognitive process entails the design of some clearly defined objectives and goals, usually announced to the students before starting the lesson. The formulation of objectives offers the following advantages as summarized by Delisle:

1. Facilitates communication between teachers and students
2. Facilitates the choice of teaching tools
3. Suggests different learning activities
4. It provides a basis from which to assess learning [11, p.390].

To achieve the course objectives of my translation class, a series of strategies and steps to be followed are explained to the students to facilitate and orient their translation tasks among which I can cite the following:

✓ ***The pre-translating*** **strategies** which include the reading, the comprehension and the analysis of a passage, a text or a segment of a text to be translated. At this preliminary stage, students' communicative competences are emphasized through the identification of ideas, facts, phenomena, which are discussed in relation to real life situations/issues.

✓ ***The organizing strategies***, which consist of identifying the different sections, segments, and units of meaning in the text by considering its cohesion and coherence;

✓ ***The searching startegies***, during which students look for special vocabulary, terminology, difficult lexicon and their indexation in a golossary to be checked out in an English or Arabic monolingual dictionary and if necessary in a bilingual dictionary;

✓ ***The production strategies***, which consist of a process of transfer and swhitching between Arabic and English or vice versa writing up a primary draft of the target text, solving local problems. At this stage, emphasis is on translating strategies and methods in order to imptove students' ability to identify a particular translation problem, understand the constraints and options of problem resolutions, and understand the different viewpoints which inform decision-making to resolve a given problem [1, p.195-196].

✓ ***The Revision strategies*** during which both the students and the professor discuss the translation products in order to achieve a more appropriate final version. At this time students are encouraged to revise their own translation products and improve them.

Concerning the in-class feedbacks, professors should show more flesxibility to accept students' solutions so as to avoid their demotivation, especially during the early stages of learning translation. For this purpose, professors are also advised to invent entirely new methods of assessment and error correction in order to reach the desired pedagogical goal.

To sum up, the translation course involves three main stages: "The pre-translating, the translating and the re-translating stages" [2, p.9]. In addition to its usability in the organization of the translation task, the process-oriented approach enhances the act of communication and the communicative competences of the students, and favours a dynamic participation in the translation

activity. Equally important, focusing on the translation process instead of the product helps the students to accumulate experience in problem solving by using particualer strategies and tactics.

2) Translation Strategies and Problem Solving

Usually, the first element I explain during my translation sessions is that strategy is not constitutive element for a general theory of translation, but rather a tool to tackle the possible problems that emerge during the translation process. Translation strategies, as Gambier explains: "are not prescriptive (what are the strategies for translating so and so? Rather than descriptive How so and so has been translated or is translated in a given, real situation." [13, p.414]. The purpose is, therefore, to explain that these strategies are not used in a prescriptive and controlled way, but should be adapted to the students' needs and to the nature of the problem to be solved. Moreover, students have to be put in different translational situations in order to be able to identify as many as possible of translation problems and their solutions.

Generally, the problems encountered by students when doing a translation task can be identified in several ways and at differennt levels: linguistic, textual, extralinguistic, and cultural. These different levels vary in scope and importance depending on the targeted groups of students and their undergraduate level. In the following I summarize how this translation teaching pedagoy is achieved for my S3, S5 and S6 classes.

During the initiating sessions of translation practice, the course design and the choice of the material for Arabic-English-Arabic translation tasks focus more on a contrastive analysis that highlights the linguistic differences between the two languages; (at this level students may understand the ineffeciency of a word for word and literal translation). Different methods of translation can be introduced later on to explain their usefulness and usability in the process of translation: Literal, faithful; communicative; free or idiomatizing. The translation exercises and practices are accordingly designed efficiently and effectively so that the students use one of these methods.

In the final learning stages, I maximize the use of longer texts based on particular communicative contents and functions. This pedagogy exposes students to more complex translation tasks and introduces them to specific concepts such as: text types/genres, purpose/scopos, discourse, cohesion and coherence. At this level, I can either make use of some simple informative/ expository texts; or more technical texts to explain some professional uses of translation and the existence of other specialized fields of translation.

This higher level of instruction in translation is intensified for my End Studies Project supervisees of S5 and S6. The course is primarily designed to meet the students' needs for grasping research methodology, theoretical frameworks and concepts to be used in a research paper about translation practices. The seminars' imput is based on the recent translation studies and helps the students to explore a variety of interdisciplinary approaches to translation. Students are more aware of the translators' bias and ethics in translating and are guided to understand them through a critical reading of some Moroccan literary Arabic texts in English translations.

It is evident that students at this level of studies will not be able to understand all the philosophical, socio-cultural and the ideological dynamics underpining literary translation, but they are at least acquainted with some concepts which they can eventually identify and use in future specialized training programmes or MA programmes after they finish the undergraduate level. My ultimate objective is that the students combat their fear to explore this field of research.

Conclusion

In this paper, I have argued that while it is difficult to quantify its scientific contribution to translation practice, Translation Studies, namely the applied branch, is a real aid for University translation professors. I have attempted to give ample evidence to show the usability and usefeulness of these studies for the improvement of translation pedagogies in Moroccan Universities. Taking into consideration the challenges posed by the upcoming Bachlor reform, these kind of studies will, no doubt, help professors to capture the essense and the significance of in-class translation activities and enrich students'adequate knowledge and understanding of the translation techniques and concepts by which they can orient themselves in future professional careers in translation practice or researches on translation.

Last but not least, based on the findings of the study at hand, I believe that Moroccan University professors of translation and academic researchers are highly responsible for boosting in-class pedagogical innovations aiming at the improvement of the outcomes of the educational process. Thus, the application of new methods, techniques, tools, new concepts, new textbooks, and new curricula has become an impartive. The teaching methods and the new trends in translation pedagogies have recently developed more innovative tools in teaching translation, namely specialized translation. A variety of hard ware and software programmes, and virtual classes and international telecolaboration projects are increasingly adopted. The present pandemic situation has even called for an intensive use of these tools to ensure the continuity and the good quality of the teaching and learning processes.

References:

1. HATIM, B. *Teaching and Researching Translation*. (2nd edition). London& NewYork: Routledge, 2013.
2. FARGHAL, M. Basic Issues in Translator Training. In Farghal, M *et* al. (Eds). *Papers in Arabic-English Translation Studies 1: an Applied Perspective*. Published by the Jordanian Translator's Association, 2015, p.7-16.
3. CALZADA, M. *Applying Translation Theory in Teaching*. 2004. Retrieved onJune28,2021fromhttps://www.researchgate.net/publication/233112467_Applying_translation_theory_in_teaching
4. ALAOUI, A. The Teaching of Translation. In *Moroccan Journal of Translation Studies.* Volume 1, 2013, p. 28- 41. ISBN 2028-9987
5. MUNDAY, J. Translation Studies. In Y. Gambier & Van, Doorslaer (Eds.). *Handbook of Translation Studies.* Amsterdam& Philadelphia: John Benjamins publishing, 2010, Volume 1, p. 419-427.
6. HOLMES, J. The Name and Nature of Translation Studies. In V. Laurence (Ed.). *The Translation Studies Reader*, London& New York: Routledge, 2000, p. 182-183.
7. SNELL-HORNBY, M. *The Turns of Translation Stu*dies. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins publishing, 2006.
8. MUNDAY. J. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. (2nd edition), London & New York: Routledge, 2008.
9. RABADAN, R. Applied Translation Studies. In Y. Gambier & Van, Doorslaer (Eds.). *Handbook of Translation Studies*. Amsterdam& Philadelphia: John Benjamins publishing, 2010, Volume 1, p. 7-11.
10. GILE, D. *Why Translation Studies Matters*. Retrieved on June 20, 2021. fromhttps://www.researchgate.net/publication/300466835_Why_Translation_Studies_matters/link/5cdbd5a4299bf14d95988e22/download
11. KELLY, D. Translation Diadactics. In Y. Gambier & Van, Doorslaer (Eds.). *Handbook of Translation Studies*. Amsterdam& Philadelphia: John Benjamins publishing, 2010, Volume 1, p. 389-396.

12. MALMKJÆR, K. Language Learning and Translation. In Y. Gambier & Van, Doorslaer (Eds.). *Handbook of Translation Studies*. Amsterdam& Philadelphia: John Benjamins publishing, 2010, Volume 1, p. 185-190.
13. GAMBIER, Y. Translation Strategies and Tactics. In Y. Gambier & Van, Doorslaer (Eds.). *Handbook of Translation Studies.* Amsterdam& Philadelphia: John Benjamins publishing, 2010, Volume 1, p. 412-418.

COMPETENȚA DE RECEPTARE A MESAJULUI ORAL ÎN DIVERSE SITUAȚII DE COMUNICARE LA COPIII DIN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR

CZU: 373.3.015.3:316.772 DOI: 10.5281/zenodo.6524325

Veronica Alina FLOREA
Liceul Teoretic ,,Nicolae Titulescu", România
Doctorandă, Universitatea Pedagogica de Stat ,,Ion Creangă"
ORCID: 0000-0002-3245-0570

În învățământul primar se acordă atenție semnificativă dezvoltării competenței de comunicare a elevilor. În programa școlară pentru clasele pregătitoare și clasa I și a II-a, aprobată prin Ordinul ministrului educaţiei naţionale nr. 3418/19.03.2013, pentru disciplina „Comunicare în limba română" conţinuturile învăţării se constituie din inventarul achiziţiilor necesare elevului pentru dobândirea competenţelor de bază. Competenta de receptare a mesajelor orale la limba si literatura romana presupune folosirea si valorificarea potențialului noilor tehnologii educaționale în asigurarea calității instruirii în învățământul primar,ceea ce constituie dimensiunea prioritară a învățătii literaturii romane, avand în vedere faptul că finalitatea acestui proces, tehnologiile communicative de receptare a mesajelor orale la literatura română sunt mai mult ca niciodată parte a calificărilor de bază necesare pentru modernizarea didacticii claselor primare.

***Cuvinte-cheie**: comunicare, competenţă, receptare, comunicare orală, tehnologiile communicative de receptare a mesajelor orale.*

COMPETENCE IN RECEIVING THE ORAL MESSAGE IN VARIOUS COMMUNICATIONS SITUATIONS IN CHILDREN IN PRIMARY EDYUCATION

In primary education, significant attention is paid to the development of students' communication skills. In the curriculum for the preparatory classes and the first and second grade, approved by the Order of the Minister of National Education no. 3418 / 19.03.2013, for the discipline "Communication in Romanian" the learning contents are constituted from the inventory of the acquisitions necessary for the student for the acquisition of the basic competences. Competence in receiving oral messages in Romanian language and literature involves the use and capitalization of the potential of new educational technologies in ensuring the quality of primary education training, which is the priority dimension of learning Romanian literature, given that the purpose of this process, communication technologies of oral messages in Romanian literature are more than ever part of the basic qualifications needed to modernize primary school teaching.

***Keywords:** communication, competence, reception, oral communication, communication technologies of oral messages.*

Comunicarea orală este forma comună, naturală a comunicării și unul dintre cele mai complexe şi eficiente procese de transmitere a informaţiei. Aceasta implică participarea unui vorbitor şi a unui ascultător în schimbul de mesaje simple și complexe - gânduri, opinii sau idei. *Comunicarea orală* reprezintă, ca si comunicarea scrisă, un sistem propriu de reguli și norme, doar că sensibil mai bogat şi mai complex, datorită factorilor extra și paralingvistici şi a influenţei decisive a cadrului situaţional.

Comunicarea orală se dezvoltă ca o competență inconștientă a copilului de la naștere. Cu timpul, devenim conștienți de valoarea competenței de comunicare orală pentru a ne face înțeleși și a obține ce ne dorim.

Competenţa de comunicare orală reprezintă un ansamblu de cunoştinţe, comportamente şi atitudini, mobilizate pentru a realiza diferite forme de comunicare, care se detaliază în: participarea la o discuţie, adresarea de întrebări (luarea interviului), răspunsul la întrebări (oferirea interviului), relatarea unor experienţe, reproducerea de texte, generalizarea unor idei şi prezentarea în public, realizarea a diverse comentarii etc.

Comunicarea orală este partajată de emițător și receptor. În comunicarea bilaterală, în dialog, emiţătorul şi receptorul îşi schimbă alternativ poziţiile/rolurile. Receptorul este persoana căreia i se adresează emiţătorul, destinatarul, primitorul mesajului, pe care îl decodează. El poate fi, de asemenea, un individ, o instituţie sau un grup de mai multe persoane recunoscute ca partcipante la comunicare şi care formează auditoriul.

În învățământul primar se acordă o atenție semnificativă dezvoltării competenței de comunicare a elevilor. În programa școlară pentru clasele pregătitoare și clasa I și a II-a, aprobată prin Ordinul ministrului educaţiei naţionale nr. 3418/19.03.2013, pentru disciplina „Comunicare în limba română" conţinuturile învăţării se constituie din inventarul achiziţiilor necesare elevului pentru dobândirea competenţelor de bază. Astfel, ele sunt grupate pe următoarele domenii:

- Comunicare orală (ascultare, vorbire, interacţiune)
- Citire/ lectură
- Scriere/ redactare
- Elemente de construcţie a comunicării

Competenţele generale sunt: 1. Receptarea de mesaje orale în contexte de comunicare cunoscute; 2. Exprimarea de mesaje orale în diverse situaţii de comunicare; 3. Receptarea unei varietăţi de mesaje scrise, în contexte de comunicare cunoscute; 4. Redactarea de mesaje în diverse situaţii de comunicare.

De asemenea, Ordinul ministrului educaţiei naţionale nr. 5003 /02.12.2014 aprobă programa școlară pentru clasele a III-a și a IV-a în care se remarcă aceeași atenție acordată aspectului comunicativ-funcţional al învăţării limbii şi literaturii materne în contextul actual.

Competenţe generale sunt:1. Receptarea de mesaje orale în diverse contexte de comunicare; 2. Exprimarea de mesaje orale în diverse situaţii de comunicare; 3. Receptarea de mesaje scrise în diverse contexte de comunicare; 4. Redactarea de mesaje în diverse situaţii de comunicare.

Până la intrarea în școală, copilul învață vorbirea într-un anumit fel, mai mult spontan, iar de la această vârstă capătă o serie de caracteristici noi, datorită procesului de instruire verbală și formării culturii verbale. Experiența verbală a copilului are deja din primii 6 ani de viață influențează întreaga dezvoltare psihică.

La intrarea în școală copilul o anumită experiență intelectuală și verbală. În general, el înțelege bine vorbirea celor din jur și se poate face înțeles prin exprimarea gândurilor în propoziții și fraze alcătuite corect. Exprimă bine diferențele dintre obiecte și fenomene, este capabil de a face ironii și discuții contradictorii, iar dorințele, preferințele, politețea sunt tot mai clar exprimate. Această exprimare este facilitată și de volumul relativ mare al vocabularului sau: aproximativ 2500 cuvinte din care cca.700-800 fac parte din vocabularul activ. La sfârșitul micii școlarități, vocabularul sau însumează cca. 4000- 4500 cuvinte din care aproximativ 1500-1600 fac parte din vocabularul activ.

Achiziţia limbajului de către elev este una permanentă, reprezintă mai mult decât un mod de comunicare şi exprimare personală, este o parte a procesului gândirii.

Pentru receptarea mesajului oral în situații de comunicare, în decursul a cinci ani de școală se formează/ dezvoltă unitățile de competență, exprimate evolutiv prin verbele: *a identifica, a recunoaște, a explica, a deduce, a distinge, a determina, a stabili, a evidenția, a recepta, a aplica.*

Subiecte ale cunoașterii operaționale sunt: *semnificația unui mesaj oral, sensului cuvintelor, informaţia, corectitudinea logică, abaterile lingvistice.*

Pentru dezvoltarea competențelor specifice se pot realiza variate activități de învățare și produse ale învățării:

- Lectura imaginilor;
- Jocuri literare; Jocuri-dramatizare; Jocuri didactice;
- Informații prezentate succint;
- Formularea de răspunsuri orale la întrebări;
- Formularea ideilor principale dintr-un mesaj audiat;
- Recunoaşterea sunetelor, a grupurilor de sunete, a cuvintelor, a enunţurilor simple în mesajulscris şi oral;
- Audierea unor emisiuni pentru copii;
- Analiza și sinteza fonetică a cuvintelor;
- Precizarea evenimentelor din textul audiat;
- Povestirea orală a unui fragment audiat;
- Executarea unor acţiuni după instrucţiuni;
- Exerciţii de dezvoltare şi restrângere a propoziţiilor;
- Expunerea orală a textului audiat;
- Identificarea greşelilor de exprimare;
- Explicarea sensului cuvântului;
- Audierea unor povești, reclame, anunțuri, emisiuni pentru copii;
- Formularea unor întrebări de clarificare;
- Reformularea unor enunțuri;
- Semnale nonverbale de încurajare;
- Colaborarea în echipă.

Este important ca accentul să cadă asupra extinderii aspectului functional-aplicativ şi în cadrul orelor să se valorifice la maximum experienţele trăite de copil în varii contextedeprinderi pentru ca școlarul mic să capete cele patru competențe integratoare: înţelegerea după auz, vorbirea, lectura şi scrierea.

Doar astfel, educaţia lingvistică şi literar-artistică va asigura însuşirea corectă de către elevi a celor trei funcţii stabilite de ştiinţa psiholingvistică:

- Conţinutul (ce mesaj trebuie comunicat);
- Structurarea şi competenţa lingvistică (modul în care se formulează din punct de vedere gramatical acest mesaj);
- Valoarea psihologică şi motivaţia expunerii (starea emotivă, atitudinea vorbitorului faţă de ascultător şi invers, faţă de cele comunicate etc.)

Incursiunea în evoluția conceptului de tehnologii comunicative de predare a mesajelor orale la literatura română, a permis constatarea, că deși în practica predării literaturii române în clasele primare se aplică variate tehnologii didactice, în literatura de specialitate nu sunt delimitate totuși tehnologiile recomandabile predării mesajelor orale la literatura rom*â*nă ce favorizează, valorificarea acestora în comunicarea literar-artisctică, fapt cea determinat identificarea argumentelor privind necesitatea predării limbajului literar prin metode de învățăm*â*nt bazate pe tehnologiile comunicative de receptare a mesajelor orale, debut*â*nd cu ideea lui P*â*slaru , Vl., care menționează faptul că elevii ating „naturalul” prin frecvența utilizării mesajelor orale, ce asigură expresivitate și înțelegere „blocurilor” literar-artistice în literatura română.

Eugen Coșeriu menționează că practicarea unei limbi într-o comunicare literară nu este doar activarea unor cunoștințe acumulate și inerte, ci, mai ales, stimularea declanșării sistemului de comunicare (cu ajutorul limbajului literar) în toată funcționalitatea sa. Limbajul literar, în calitate de

mijloc principal și universal de comunicare literar-artistică, trebuie înțeles „mai întâi ca funcțiune și apoi ca sistem”, deoarece „limbajul literar funcționează nu fiindcă este un sistem, ci, dimpotrivă, este sistem pentru a îndeplini o funcțiune și pentru a corespunde unei finalități (în cazul nostru a unei finalități de receptare a mesajelor orale)” [1, p.27]. Cucoș C. definește tehnologiile educaționale ca „ansamblul mijloacelor audio-vizuale utilizate în practica educativă; ansamblul structural al strategiilor de organizare a predării-învățării, puse în aplicație în interacțiunea dintre educator și educat, printr-o strânsă corelare a lor cu obiectivele pedagogice, conținuturile transmise, formele de realizare a instruirii, modalitățile de evaluare” [2, p.337-353].

Un punct de vedere asupra tehnologiilor educaționale propune Mândâcanu V. care diferențiază două accepții ale tehnologiilor educaționale: ca proces și ca produs [4, p.358]. În accepția de proces, tehnologia educațională presupune utilizarea ansamblului cunoștințelor teoretice despre învățământ și educație, despre psihologia învățăturii și despre strategiile, metodele și procedeele operaționale, precum și a mijloacelor tehnice auxiliare pentru proiectarea, realizarea și evaluarea procesului educațional în lumina unor finalități prestabilite. În accepția de produs, tehnologiile educaționale reprezintă sistemele (inclusiv materialele auxiliare, instrumentele de lucru) elaborate pentru a produce la elev schimbări observabile, reprezentate prin comportamente comunicative ce țin de cultura limbajului literar și de cultura procesului de predare-învățare-evaluare de literaturii rom*â*ne.

În vizuinea cercetătorului Patrașcu D [6, p.56], tehnologiile educaționale pot fi analizate și în calitate de mijloacele, modele de instruire, precum și în calitate de formă de activitate pedagogică orientată spre organizarea optimă a procesului instructiv-educativ, crearea atmosferei moral-psihologice favorabile fiecărui discipol, încurajarea activității de instruire la nivel maximal al posibilităților didactice. În cazul activității de instruire, în studii valorificăm conceptul de tehnologii didactice, dezvoltarea căruia a condus la extinderea semnificației sale inițiale. În cheia construcției și dezvoltării curriculare pentru învățământul primar, Rogojină D., Chirilenco Sv., înțeleg prin tehnologii educaționale strategii de atingere a obiectelor educaționale, inclusiv prin cunoașterea conținuturilor educaționale, în baza unor teorii ale cunoașterii, comunicării, învățării, tehnologiile didactice fiind determinate de natura materiilor de predare-învățare-evaluare, de calitatea subiecților educați/ formați și de cultura profesională a cadrelor didactice pentru învățământul primar [3, p.20].

Actualmente prin tehnologii didactice autorii vizați înțeleg măiestria cadrelor didactice de a combina eficient mijloacele mass-media, cu metodologia și formele de organizare a procesului de învățăm*â*nt pentru a pune în practică procesul de predare-învățare-evaluare în vederea realizării obiectivelor specifice bazate pe inovații actuale din domeniul comunicării umane valorific*â*nd resurse umane și neumane cu scopul de a desfășura eficient activitatea educațională. În contextul interesului științific pentru tehnologiile didactice comunicative noțiunea de instruire individualizată capătă importanță. Conform Comitetului de Definiri și Terminologie din cadrul Asociației pentru Comunicare și Tehnologii Educaționale, abordarea tehnologiilor didactice comunicative a fost direcționată spre expansiunea resurselor necesare pentru învățare, pun*â*nd accent pe nevoile individuale ale elevilor /studenților prin evidența sistematică a dezvoltării resurselor de învățare [7, p.36].

Analiza taxonomiilor metodelor de învățământ în literatura de specialitate ne-a condus la identificarea metodelor specifice predării limbajului literar, a operelor literare, a mesajelor orale, literare. Din punctul nostru de vedere tehnologiile didactice bazate pe comunicare, pe receptarea mesajelor orale la literatura română sunt cele mai eficiente pentru predarea literaturii romane în clasele primare fiind reprezentate de metodele active de predare. De menționat , în acest sens,

valoarea paradigmei comunicative a mesajelor orale pentru tehnologiile educaționale, menționată de didacticianul Pătrașcu D., ce constituie paradigma instruirii reciproce care se realizează atunci, când fiecare dintre indivizii conștienți și competenți în domeniu fac schimb de păreri; împărtășesc performanțele lor cu scopul de a răspândi/ aplica operativ informația și experiența căpătată. Tehnologia instruirii în cazul dat, menționează autorul, se bazează pe participarea activă a celor care învață în procesul selectării obiectului de studiu (în cazul nostru a receptării mesajelor orale la literatura română) și pe parcurs, după necesitate, să se transforme din subiect care învață în subiect care predă și invers.

Referințe bibliografice:

1. COȘERIU, E. Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice. Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, București: Enciclopedică, 1997, 253 p
2. CUCOȘ, C. Metodologia și tehnologia instruirii. În: Pedagogie. Ed. a III-a. Iași: Polirom, 2014. p. 337-353
3. CHIRILENCO, SV. Abordarea sistemică a învățării creative în clasele primare.Teza de doctor, Chișinău, 1999, 205 p
4. MÂNDÂCANU, V. Bazele tehnologiei şi măiestriei pedagogice .Chisinău : Liceum, 1997, 358 p
5. MANCAȘ, A. (col. de autori). Provocarea lecturii. Ghid metodologic pentru dezvoltarea competenței de receptarea a mesajului scris. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 2013.
6. PĂTRAȘCU, D. Tehnologii educaționale. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005. 698 p
7. Definition and Terminology Committe of the Association for Educational Communications and Technology. Educational Techology: A Definition with Commentary, Routledge: Taylor &Francis Group, 2007, 384 p
8. http://programe.ise.ro/Portals/1/Curriculum/2013

PROIECTAREA EVALUĂRII COMPETENȚELOR COMUNICATIVE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR

CZU: 371.26:373.3.015.3:316.772 DOI: 10.5281/zenodo.6524417

Mariana BUZEA
Universitatea de Stat Pedagogică „Ion Creangă
ORCID: 0000-0002-6112-9073

Generația acestui mileniu trăiește un timp al schimbărilor, în care și elevii claselor primare caută interogativ noi sensuri ale existenței sale în comunicare. Devenirea cetățeanului competent în comunicare, în diverse planuri-cognitiv, social, cultura, civilizator, globalizator se conturează în cadrul educației școlare ca valori de primă importanță. În practica educațională a achiziționării limbii române de către elevii claselor primare se atestă și valoarea comunicativă a limbajului prin antrenarea reperelor verbale specifice comunicării în limba română. Evaluarea competențelor de comunicare a elevilor desemnează rolul limbii române în procesul de socializare al elevilor,marchează contextul relațional al comunicării ca un contract de colaborare în baza ansamblului funcțional al interacțiunii verbale.

***Cuvinte-cheie**: Capacitate, activitate de exersare, cunoștințe, atitudini, priceperi.*

DESIGNING THE ASSESSMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCIES IN PRIMARY EDUCATION

The generation of this millenium is living a time of change, in wich primary school students are also interrogatively looking for new meanings of its existence in communication.As values of prime importance. In the educational practice of the acquisition of the romanian language by the primary school students, the communication in the romanian language.The evaluation of the students communication skills designates the role of the romanian language in the students socialization process, marks the relational context of the comunication as a collaboration contract based on the functional ensemble of the verbal interaction.

***Keywords**: Ability, practice activity, knowledge, attitudes, skills.*

Generația acestui mileniu trăiește un timp al schimbărilor, în care și elevii claselor primare caută interogativ noi sensuri ale existenței sale în comunicare. Devenirea cetățeanului competent în comunicare, în diverse planuri-cognitiv,social,cultural,civilizator,globalizator se conturează în cadrul educației școlare ca valori de primă importanță.

În practica educațională a achiziționării limbii române de către elevii claselor primare se atestă și valoarea comunicativă a limbajului prin antrenarea reperelor verbale specifice comunicării în limba română.

Indiferent de modul de clasificare sau de folosire a motivației, tehnicile motivaționale au în comun ideea potrivit căreia cu cât este mai mare responsabilitatea, recunoașterea, respectul ori statutul acordat elevilor din clasele primare, cu atât este mai mare sentimentul de implicare în activitatea didactică privind însușirea limbajului literar și a conținutului literar și de aici cu atât mai mare va fi motivația fiecărui elev. Prin urmare, considerăm că strategia dezvoltării motivației este determinată de o serie de factori:

- statutul relațiilor din clasă: fiecare elev judecă nevoile din perspectiva experienței individuale. Într-o clasă de elevi cu o „istorie”săracă de relații motivaționale, orice tactică motivațională este privită/acceptată cu suspiciune;
- atitudinea profesorului poate fi un factor decisiv de succes ori eșec;el va privi motivarea prin participarea individuală ca pe o metodă de fundamentare a rolului fiecărui elev;
- claritatea cu care sunt diagnosticate problemele va contribui la motivarea elevilor în însușirea limbajului literar;

- modul în care este aplicată tactica de motivare a elevilor; o practică impusă va fi întâmpinată cu mai multă rezistență decât cea în care există o consultare/consiliere prealabilă;
- stilul de management educațional:un învățător autoritar va avea o forță de convingere mult mai apatică și lipsa dorinței de cooperare a elevilor va spori dispariția motivației.

Astfel, în procesul însușirii performante a limbajului literar românesc pentru faptul că inițiind studierea aspectului motivațional, psihologii au inclus noțiunea de „motivație" care se utilizează „pentru marcarea întregului complex de determinante ale comportamentului, în sens mai îngust, noțiunea de „motivație"ține doar de forme concrete ale conduitelor umane" [1, p.4]. Motivul este definit ca stimulent și orientare a activității omului în realitatea reflectată de el.

În abordarea noțiunilor de „motivație" și „motiv" sunt direcționate definiții diverse. Рубинштейн С.Л. a definit motivația ca determinare subiectivă a conduitei omului generată de procesul de reflectare a lumii-prin motivația sa omul este încadrat în contextul realității, motivația fiind determinarea realizată prin psihic [2, p. 9].

Condițiile de consolidare a motivației învățării sunt relaționate de schimbările ce se produc în caracterul activității intelectuale (literar-artistică) a elevilor, în componentele structurale ale acestei activități.

Motivele cognitiv-instructive se formează și în baza anumitor modificări pozitive intervenite în motivația învățării, cum ar fi conștiinciozitatea, independența, eficiența stimulilor, rolul motivului ca generator de idei, acesta fiind un motiv intern:elevul trebuie să învețe pentru a putea utiliza limbajul literar.

Acest tip de motive îl face pe elev să conștientizeze importanța culturală și socială a literaturii române, ele reprezentând și interesul lui stabil, care poate exercita funcții ale motivației-cea cognitiv-constructivă și cea de colaborare. Aici poate fi adusă în discuție dependența caracterului motivației, inclusiv al motivelor cognitiv-instructive, de metoda de organizare și de desfășurare a activităților didactice.

În investigația noastră metoda activă, folosită la dezvoltarea motivației privind însușirea limbajului literar, a fost determinată de rolul asupra procesului de însușire a limbajului literar, de eficiența acestuia și de rolul pe care îl are o anumită organizare a activității didactice în formarea sferelor motivaționale, în schimbarea caracteristicilor și structurii ei.

Motivația poate fi considerată ca un factor intern, care, împreună cu ceilalți factori interni (aptitudini, trăsături de tip particularități individuale, însușiri de caracter, etc.), contribuie la determinarea manifestărilor de conduită. Ea are un caracter predisponibil față de excitantul extrem ce îndeplinește, în primul rând, o funcție precipitatoare. Elevii cu motivații diferite în situații externe identice au manifestări diverse. Chiar unul și același elev este posibil să aibă o conduită diferită în situații identice, în funcție de starea sa internă actuală, de orientarea pregătitoare, în funcție de motivația sa actuală (satisfacerea sau nesatisfacerea anumitor trebuințe).

În procesul însușirii limbajului literar am constatat că stările interne apar nu numai ca rezultat al desfășurării complexelor de fenomene interne, ci și pe baza interrelației acestora cu condițiile externe. Aici este important să se acționeze asupra „modulilor interni"ai conduitei. Trebuie să menționăm că prin însușirea și practicarea limbajului literar, elevul își exteriorizează verbal conduita sa intelectuală literară. Astfel „motivul este mobilul care alege dintre deprinderile existente pe aceea care va fi actualizată"[3, p.205].

Pe lângă funcția de activizare generală, motivația îndeplinește și o anumită funcție de direcționare. Datorită faptului că activizarea realizată prin motivație este, în cele mai multe cazuri,

specifică, afectând anumite sisteme funcționale, ea contribuie în interacțiunea sa cu stimuli la determinarea direcției acțiunii. De aceea în activitatea de însușire a limbajului literar este nevoie de a aborda motivația sub aspect dinamic și direcțional, după J. Nuttin [4, p.83]. Aceasta înseamnă că această conduită intelectuală a elevilor se direcționează printr-o orientare selectivă, activă și persistentă, prin reacții preferențial (refuz față de anumiți stimuli și preferință față de alții).

În activitățile didactice fenomenul motivațional nu se separă de celelalte aspecte și modalități ale activității psihice. O legătură nemijlocită există între motivație și viața afectivă , deoarece unde apare motivația, apare în mod necondiționat, într-o formă sau alta, și fenomenul afectiv. Elevii sunt motivați afectiv când știu că și colegii lor pot cunoaște limbajul literar cu cei din jur. De aceea, motivația este strâns legată de activitatea voluntară, întrucât manifestările de voință, mai ales sub aspectul lor literar dinamic, nici nu pot fi explicate decât pe baza motivației. Aceasta nu poate fi izolată nici de procesele de cunoaștere a limbajului literar. În general, fiecare act de cunoaștere a limbajului literar și a lumii literare este în același timp și un act prin care introducem în acțiune noi determinanți ai conduitei noastre literare, afirmă S. Rubinștein [5, p.328].

Interesele își au reversul lor, adică repulsia sau aversiunea. În acest caz, o categorie de obiecte sau fenomene în loc să mobilizeze atenția și activitatea persoanei, provoacă inhibiții și diferite manifestări repulsive, de apărare, de îndepărtare, adică o atitudine negativă. Dacă o persoană lucrează într-un domeniu de activitate interesantă pentru ea, atunci va fi activizată și randamentul său va crește, iar dacă efectuează anumite activități față de care are atitudine repulsivă, randamentul va fi mult sub nivelul, aptitudinilor și posibilităților sale, în ciuda eforturilor serioase pe care le depune.

În foarte multe cazuri, persoane care într-o serie întreagă de domenii prezintă performanțe foarte bune, în unele preocupări care, de altfel, nu cer o pregătire specială obțin rezultate slabe. De exemplu, cineva poate să obțină rezultate bune în activitatea științifică și pedagogică, dar în același timp să rămână cu totul în urmă dacă este vorba de rezolvarea unor rebusuri, însă nu pentru că-datorită aptitudinilor-nu ar putea să obțină și în acest domeniu rezultate apreciabile, ci din cauza atitudinii sale de indiferență sau chiar repulsie față de acea persoană rebusurile nu prezintă nici o semnificație comparativ cu alte probleme. Influența intereselor se răsfrânge asupra tuturor proceselor psihice: percepția, memoria, gândirea, imaginația, ca și asupra vieții afective și a manifestărilor de voință.

Interesul se formează în cadrul activității pe baza experienței, sub influența mediului, dar se formează în concordanță și în strânsă interdependență cu necesitățile și intențiile persoanei. Chiar și aptitudinile pot avea rol în determinarea intereselor. Cercetările au demonstrat că între aptitudini și interese există o corelație pozitivă. Această corelație se datorează faptului că omul înclină să se manifeste în direcția în care poate obține un succes, deci în direcția aptitudinilor sale reale [6, p.18].

Aptitudinea nu atrage însă după sine în mod necondiționat și tendința de afirmare în această direcție, fiindcă în determinarea interesului, în afară de aptitudini, intervin și alți factori importanți, și anume factori motivaționali și împrejurările exterioare [7, p.30].

Interesele la elevii claselor primare și la adolescenți se caracterizează printr-o stabilitate redusă și se schimbă pe parcursul dezvoltării și creșterii individuale. Ele se conformează întotdeauna necesităților, motivației și activității caracteristice perioadei de vârstă respective. Pe lângă aceste caracterstici ale intereselor specifice vârstei, bineînțeles există și în această fază trăsături specifice ale intereselor.

Labilitatea intereselor poate avea la bază mai multe cauze. Una dintre aceste cauze ar fi cunoașterea superficială a anumitor domenii de activitate. Cercetătorul V. Mahu afirmă că o

persoană poate să-și formeze interesul (pozitiv sau negativ) față de anumite preocupări pe baza unor aspecte superficiale, neesențiale sau cu totul parțiale [1, p.12]. Așa ar fi de exemplu, aspectului locului de învățare a limbajului literar, opinii și aprecieri răspândite, atitudinea față de obiect, profesor, colegi, etc. Uneori influența, chiar neintenționată, a unor persoane cu prestigiu poate avea rol important în formarea interesului.

Referințe bibliografice:

1. MAHU, V. *Problematizarea și motivația în procesul de instruire*. Chișinău:Editura Stiința, 1992, p.13.
2. РУБИНШТЕЙН, С.Л. *Проблемы общей психологии*. Ред. Респ. Е.В. Сорохов, Издание второе, Москва, Педагогика, 1976, 9с.
3. PIAGET, J. *Psihologie și pedagogie. Răspunsurile marelui psiholog la problemele învățământului*. București: E.D.P., 1972. 205p.
4. NUTTIN, J. *La motivation//Traite de Psychologie Experimenal*, vol V: *Motivation, Emotion et Personalite*. Paris: PUF,1963, p.1-83.
5. RUBINȘTEIN, S.L. *Existență și cunoștință*. București: Editura Științifică, 1962, 328p.
6. CHIREEV, A. *Metode de studiere a motivelor intrinsece ale învățării*. *Viața școlii*. Cluj: Casa Corpului Didactic, 1973, p.18.
7. ROȘCA, Al. *Metodologie și tehnici experimentale în psihologie*. București: Editura Științifică, 1971, p.30.

PERCEPEREA EVALUĂRII INTERACTIVE ȘI APRECIEREA PERFORMANȚELOR ELEVILOR LA LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNA ÎN CICLUL GIMNAZIAL

CZU: 373.5:371.26:(811.135.1 + 821.135.1) DOI: 10.5281/zenodo.6524468

Petria-Steluța BĂRBULESCU
Şcoala Gimnazială ,,Nicolae Coculescu" , Scornicești, Olt, România
doctorandă Universitatea Pedagogică de Stat ,,Ion Creangă"
ORCID: 0000-0002-0033-8904

În literatura psihopedagogică evaluarea reprezintă unul dintre elementele esențiale ale procesului educațional din triada predare-învățare-evaluare. În condițiile reformei actuale, evaluarea școlară se pliază conceptului educațional modern, învățământul formativ-productiv. Evaluarea este un proces de valorizare, care se manifestă cel mai evident în perioada școlarizării, o componentă cheie a învățării și dezvoltării elevului, dar și o componentă cheie pentru demersul didactic. Evaluarea este un proces continuu de colectare a informațiilor despre nivelul actual de cunoștințe, abilități și atitudini ale elevului. Reflectarea evaluării interactive prin intermediul testelor formative ne poate oferi modalități variate de abordare a acesteia și demonstrează necesitatea stringentă a aplicării practice în triada procesului educațional: predare-învățare-evaluare.

Cuvinte-cheie: *standard de evaluare, evaluare interactivă, strategii de evaluare interactivă, autoevaluarea, interevaluarea, gradul de obiectivitate, performanțe eficiente.*

PERCEPTION OF INTERACTIVE EVALUATION AND ASSESSMENT OF STUDENT PERFORMANCE IN ROMANIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN THE GYMNASIUM CYCLE

In the psycho-pedagogical literature, evaluation is one of the essential elements of the educational process in the teaching-learning-evaluation triad. In the conditions of the current productive education. Assessment is a process of valorization, which is most evident during schooling, a key component of student learning and development, but also a key component for teaching. Assessment is an ongoing process of gathering information about the student's current level of knowledge, skills, and attitudes. The reflection of the interactive evaluation through formative tests can offer us various ways to approach it and demonstrates the urgent need for practical application in the triad of the educational process: teaching-learning-evaluation.

Keywords: *The interacted estimate, capacity of self-estimate, classical lesson, evocation courses, mediate learning, reorganization on the behavior, the typical exactingness.*

Nu există nicio activitate în afara evaluării, scopul fiind acela de a evidenția modalitatea de asimilare a materialului didactic, de a dezvălui cum sunt conștientizate rezultatele predării-învățării prin raportare la un standard și acomodarea permanentă la ritmul real de avansare în asimilarea noilor cunoștințe de către elevi.

Evaluarea face parte din procesul de predare-învățare pentru că la ea participă atât elevii, cât și profesorul. De fapt, evaluarea este o operație metodică de comparație a unui rezultat obținut cu un obiectiv planificat. Fără evaluare, nu ar exista rezultatul unei activități de predare-învățare deoarece numai ea poate furniza dovezi concludente în vederea aprecierii finale a elevului. Pentru profesor, ea este o activitate etapizată, la capătul căreia profesorul își dă seama care este pregătirea elevului, la un moment dat,în comparație cu așteptările lui și cu cerințele programeor școlare. Pentru elev,evaluarea este mijlocul prin care se realizează cum este perceput de profesor și cum îi apreciază acesta pregătirea [1].

Evaluarea este un proces complex care presupune compararea rezultatelor activităţii instructiv-educative cu obiectivele planificate (evaluarea calităţii), cu resursele utilizate (evaluarea eficienţei) sau cu rezultatele anterioare (evaluarea progresului). Prin calitate se înţelege raportul

dintre rezultatele obţinute şi cele aşteptate; prin eficienţă se înţelege raportul dintre rezultatele obţinute şi resursele utilizate; prin progres se înţelege raportul dintre rezultatele obţinute şi cele anterioare. Evaluarea constituie o activitate de colectare, organizare şi interpretare a datelor obţinute prin intermediul instrumentelor de evaluare în scopul: - emiterii unor judecăţi de valoare asupra rezultatelor măsurării; - adoptării unei decizii educaţionale fundamentate pe concluziile desprinse din interpretarea şi aprecierea rezultatelor şcolare. Eficiența metodei de evaluare depinde de modul în care sunt formulate întrebările și ce se urmărește cu precădere:simpla reproducere a cunoștințelor, interpretarea și prelucrarea lor, capacitatea de a opera cu ele, de a le aplica în practică.Este mai potrivită varstelor mici, obișnuindu-i pe copii să expună un subiect [2].

Schimbările complexe în ceea ce priveşte utilizarea unor strategii moderne ale învăţării presupun şi metode de evaluare adecvate. Evaluarea trebuie să fie coerentă cu noile stiluri şi metode de predare/ învăţare şi să fie gândită ca un instrument pentru îmbunătăţirea activităţii , nu ca o „probă" a ceea ce ştiu sau nu ştiu elevii. De aceea, evaluarea este menită să ne sprijine pentru a îmbunătăţi învăţarea, nu să probeze că elevii au învăţat ceva anume şi cât anume, ca şi informaţie.

Metodele si tehnicile moderne de evaluare urmăresc stimularea activismului elevilor, formarea şi dezvoltarea capacităţilor de investigare a realităţii, formarea şi dezvoltarea capacităţii de cooperare, a spiritului de echipă , dezvoltarea creativităţii, dezvoltarea gândirii critice, creative şi laterale, dezvoltarea capacităţii de autoorganizare şi autocontrol, dezvoltarea capacităţilor de interevaluare şi autoevaluare.

Se asimilează mai bine suportul didactic atunci când:

- învățarea este activă, în colaborare în baza reperelor concludente;
- întrebările, sarcinile sunt relativ ușoare, dar în creștere logico-artistică;
- volumul de informație se asimilează datorită unor sarcini planificate, ce pot restructura imaginea evaluată;
- frecvența succeselor în procesul de receptare-asmilare a unui text literar poate fi înaltă și ea le produce elevilor plăcerea de a cunoaște stimulându-i spre o cooperare ce ține de domeniu.

Pornind de la aceste particularități putem specifica următoarele coordonate ale evaluării care se realizează pentru:

- a verifica cunoștințele dobândite în raport cu standardele;
- a interioriza unele motivații;
- a susține spiritul critic de autoevaluare;
- a conștientiza valoarea aprecierii personale și de către colegi, etc.

La ora actuală este dificil de a elabora concepția unui manual școlar fără a reflecta în prealabil asupra noțiunilor de „evaluare", „autoevaluare", „evaluarea interactivă", „autoevaluarea didactică".

Termenul „evaluare" ne oferă un teren favorabil pentru dezvoltarea modalităților în care programa operaționalizată poate să îl sprijine cât mai bine pe cel evaluat sub următoarele aspecte:

- realizarea strategiei și a tacticilor de predare;
- referirea permanentă la necesitățile elevilor;
- adecvarea resurselor la obiective;

Elevul implicat în procesul de evaluare își poate adresa permanent următoarele întrebări:

- De ce sunt la ora de limba și literatura română?
- Ce scop am?
- Ce motive mă determină?

- Sunt pregătit pentru a recepta textul?
- De fapt, cine sunt eu?
- Sunt sigur că voi reuși?
- Ce se așteaptă de la mine?

Noțiunea ,,strategie de evaluare" determină metodele și tehnicile de evaluare, în scopul realizării unor corelații eficiente între procesul de predare-învățare și cel de evaluare al limbii și literaturii române.

Strategiile de evaluare centrate pe învățare, formativă și formatoare, se înscriu în categoria strategiilor de evaluare interactivă. În acest sens, evaluarea interactivă presupune, de fapt, existența unui parteneriat între profesori și elevi care are la bază procese de colaborare și de negociere constructivă, vizând mobilizarea profesorului în cadrul proceselor de învățare și evaluare.

În felul acesta, evaluarea interactivă își poate determina și scopurile care sunt:

- conștientizarea necesității de asimilare a curriculei la limba și literatura română;
- sporirea încrederii în forțele proprii;

Astfel, profesorul predă în scopul atingerii unor finalități educaționale și evaluează metodele de realizare acestor finalități în funcție de performanțele efective ale elevilor.

Pe de altă parte, procesul de învățare al elevilor se conctretizează în obținerea unor performanțe calitative de care sunt capabili și pe care permanent au capacitatea să și le autoevalueze. Pornind de la această idee se produc anumite ajustări la nivelul profesorului în ceea ce privește procesul de predare-învățare-evaluare și ajustări la nivelul elevului, referitor la procesul de învățare-autoevaluare. Autoevaluarea este un prim exercițiu pe calea dobândirii autonomiei în evaluare. Calitatea evaluării realizate de profesor se repercutează direct asupra capacității de autoevaluare a elevului. Interiorizarea repetată a grilelor de evaluare cu care operează profesorul constituie o premisă a posibilității și validității autoaprecierii elevului. De aici rezultă că autoevaluarea este un proces verificat și dirijat atât de evaluarea profesorului, cât și de eficiența propriei activități a elevului, dacă ținem cont de strategia atingerii performanțelor dorite.

Vom încerca, în cele ce urmează să determinăm fiecare componentă a actului didactic, pentru o analiză conștientă a relației sale cu evaluarea realizată prin intermediul metodelor interactive: autoevaluare și interevaluarea.

Astfel, în orice proces de predare-învățare-evaluare procesul predă raportându-se la finalități corect formulate, evaluarea volumului de informație în care acestea au fost atinse depinzând de performanțele efective ale elevilor înșiși. Se conturează două componente ce se află într-o relație constructivă și care apelează la un anumit model constructiv de transmitere a cunoștințelor și introsucând procedee noi, argumentate în verificarea și apreciarea acestora de către elevi.

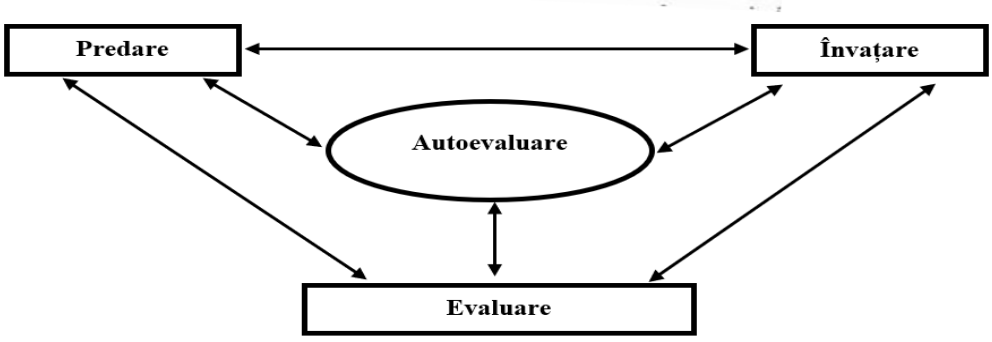

Figura1. *Relația evaluării cu celelate componente ale procesului de predare-asimilare a limbii și literaturii române*

Cercetătoarea Pamela Farris ne propune câteva modalități de predare și de organizare a activităților didactice. Pe de o parte, autoarea abordează predarea-instruirea didactică în care evenimentele instruirii sunt cele caracterstice lecției clasice:

- recapitularea cunoștințelor din lecțiile anteriare;
- prezentarea, pe scurt, a subiectului noii teme;
- prezentarea și explicarea materialului după principiul ,,pașilor mărunți" în urma cărora elevul își dezvoltă capacitatea de a înțelege și de a exersa după fiecare pas informația asimilată;
- dinamizarea tuturor elevilor prin oferirea unor sarcini individualizate fiecăruia, a unui set de întrebări respectând corespunderea lor cu nivelul fiecărui elev și realizarea unui feedback permanent;
- propunerea unor sarcini de activitate independentă pentru fiecare elev și verificarea modului de realizare a lor [3].

Unei asemenea forme de organizare a procesului de predare-învățare-evaluare i se potrivește o evaluare directă, tradițională.

Este un segment aparte care ține de formarea evaluării sumative și apelează la metodele clasice (chestionarea orală, probele grafice sau practice, testele didactice, etc.).

Pe de altă parte, cercetătoarea menționează o serie de forme de organizare a lecției în care rolul elevilor, implicare lor activă în procesul de asimilare a cunoștințelor este considerabil sporit.

Sunt importante, în acest context, noțiunile ,,instruire holistică", ,,învățare prin cooperare", ,,temele ciclice", etc. Elevii pot valorifica strategii utile de învățare și informații adecvate pe care apoi să le aplice în situații concrete.

Deoarece procesul este determinat de capacitatea elevului de a pătrunde în esența însușirilor semnificative ale temei asimilate, ne propunem și un suport practic al gândirii critice, care se bazează pe anumite deprinderi și abilități de a raționa justificat, coerent, logic, ținând cont de argumente solide, suficiente și valoroase. De aici rezultă că gândirea critică a unui elev îi poate educa ,,superioritate în volumul de cunoștințe" care în taxonomia abilităților cognitive ale lui Bloom, implică analiza, sinteza și evaluarea. Un asemenea model didactic, cu perspectivă, în opinia cercetătorului I.Dumitru, poate presupune următoarele secvențe de operaționalizare:

- evaluarea:
- realizarea sensului;
- reflecția personală.

Conform noului mod de organizare a lecției de limba și litaratura română în ciclul primar, evaluării i se diminuează statutul de model instrucțional perfect, evaluarea "îmbracă forma unui feedback" cu profunde valențe formative, astfel,profesorul și elevii devin o echipă care decide ce anume trebuie să învețe și modul în care trebuie să realizeze această activitate.

Pe de altă parte, principala activitate a elevului este cea de învățare, în urma căreia ar putea obține un șir de performanțe pe care le autoevaluează. O posibilă clasificare a teoriilor despre învățare grupate în numai trei categorii:

- învățarea urmează dezvoltării intelectuale;
- învățarea reprezintă dezvoltarea intelectuală;
- învățarea precedă dezvoltarea intelectuală [4].

S-a demonstrat, de fapt, că profesorii care aplică teoria ,,învățării mediate", elevii acestora dispun de o percepție deosebită asupra relației profesor-elev. Conform teoriei ,,învățării mediate", profesorul devine un ,,facilitator" care preia și prelucrează cunoștințele, iar elevul, o persoană care

le recreează, învățând astfel cum să învețe. Cele expuse confirmă că, pentru a explica relațiile care se stabilesc între evaluare și autoevaluare în procesul de predare-învățare e necesar să dispunem de un model. Am apelat la modelul teoretic propus de metodistul C. Stan, din care rezultă că principala activitate a profesorului (predarea) și, respectiv, a elevului (învățarea) se desfășoară în virtutea evaluării creative a performanțelor școlare [5].

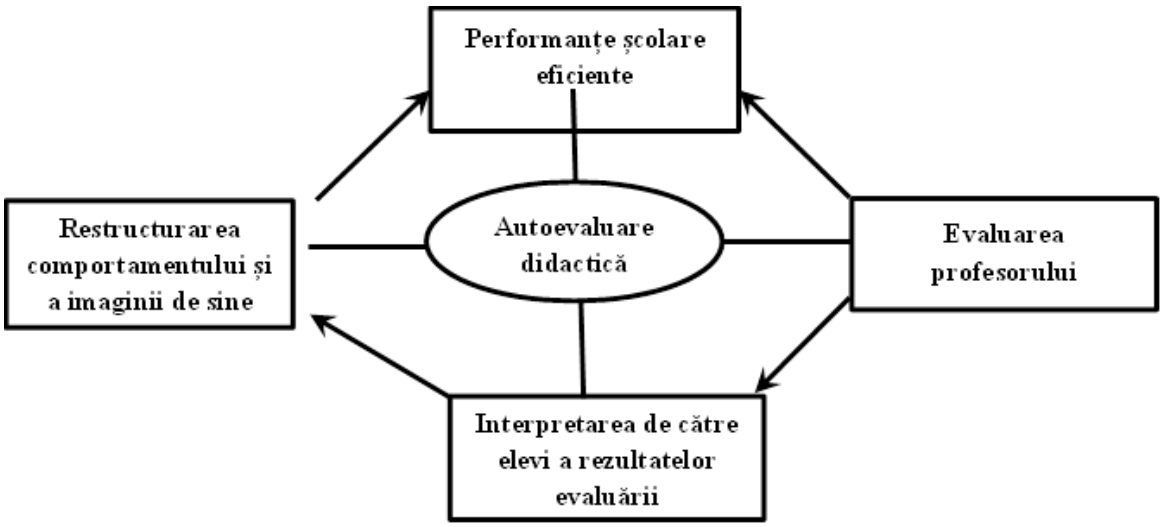

Figura 2. *Relația evaluare-autoevaluare din perspectiva proceului de predare-învățare-evaluare*

În cazul nostru, modalitățile de realizare a evaluării randamentului de asimilare a cunoștințelor de limbă și literatură română vor fi eficiente și mult mai necesare în urma utilizării unei metodici interactive de autoevaluare/interevaluare, atunci când elevii sunt activi și conștienți, ca ,,subiecți capabili" ai procesului de învățare –evaluare.

Finalitățile educaționale sunt raportate la un set de criterii ce țin de cerințele curriculumului sau sale manualului, nivelul clasei, chiar și de valoarea propriilor performanțe, utilizând o multitudine de strategii didactice: metodele și instrumentele de evaluare.

De asemenea, afirmația doamnei Genevieve Meyer „… nici o evaluare nu este pură sau perfectă în sine sau în mod absolut. Perfecţiunea oricărei evaluări provine din adecvarea ei la obiectivele pentru care este făcută…" [6] este extrem de relevantă atunci când abordăm tema evaluării.

Este firesc să menționăm și că în funcție de felul cum interpretează elevul rezultatele obținute el poate să accepte sau poate să respingă decizia profesorului în urma evaluării didactice, fapt mediat de mulți factori cum sunt:

- gradul de obiectivitate și exigența profesorului;
- factorii care pot influența evaluarea;
- valoarea argumentării rezultatelor actului evaluării;
- concordonța între performanțele așteptate și cele eficiente;
- principalele trăsături ale elevului.

În concluzie, menționăm ca propunere câțiva pași pentru a forma adevăratele capacități de autoevaluare/interevaluare la elevii din ciclul primar și pentru a prezenta curriculumul de limba și literatură română într-un proces de optimizare a performanțelor școlare ale elevului:

- educarea permanentă a capacității de autocunoaștere, intercunoaștere;

- prezentarea corectă a strategiilor de evaluare în care ar trebui să fie antrenați elevii, precum și a criteriilor care vor sta la baza aprecierii cunoștințelor;
- utilizarea unor strategii interactive specifice niveluli învățământului primar de predare-învășare-evaluare;
- completarea unor chestionare care să cuprindă întrebări de apreciere a propriilor performanțe (dificultatea sarcinii, metodele utilizate, succesele obținute, modalitățile de optimizare, modelul de structurare a informației, etc).

Elevul trebuie să înțeleagă ceea ce a făcut corect și unde trebuie să schimbe ceva pentru ca lucrurile să funcționeze mai bine pe viitor. Astfel, evaluarea trebuie să fie pentru el o mică „sărbătoare" a faptului că a reușit.

Sintetizând cele prezentate în acet articol am ajuns la concluzia că autoevaluarea și interevaluarea sunt influențate de conținutul și modul de interacțiune a componentelor procesului de învățământ, de particularitățile individuale ale elevului și de exigența profesorului. Astfel, includerea autoevaluării și evaluării interactive în procesul de predare-învățare a limbii și literaturii române pentru ciclul gimnazial este un fenomen util și necesar, care poate contribui la optimizarea procesului de predare-învățare-evaluare.

Referințe bibliografice:

1. FARRIS, Pamela Y.,*Teaching Bearing Tosch*. Northem Illinois University, USA, 1998.
2. JINGA,I. *Evaluarea performanțelor școlare*. București, Ed.Afeliu, 1996.
3. LISIEVICI, P. *Evaluarea în învățământ. Teorie, practică, instrumente,* Aramis, București, 2002.
4. MEYER, G., *De ce și cum evaluăm?,* Polirom, Iași, 2000.
5. MITU, F. *Metodica predării-învățării integrate a limbii și literaturii române în învățământul primar,* București, Humanitas Educațional, 2006.
6. NICOLA, I. *Tratat de pedagogie școlară.* Ediția a doua, revizuită, Aramis, 2000.
7. RADU, I.T. *Evaluarea în procesul didactic, Editura Didactică și Pedagogică,* București, 2000.
8. STAN, C. *Autoevaluarea și evaluarea didactică,* Cluj-Napoca, 2001.
9. VIGOTSKI, L.S. *Opere psihologice alese. Gandire și limbaj,* Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972.

METODA PROIECTULUI ÎN CONTEXTUL CURRICULUMULUI LA LIMBA ROMÂNĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR

CZU: 373.3:371.214:811.135.1 DOI: 10.5281/zenodo.6524522

Rodica Stela BACIU
Liceul Teoretic ,,Nicolae Titulescu", România
doctorandă Universitatea Pedagogica de Stat „Ion Creangă"
ORCID: 0000-0001-9930-0430

Ideea învăţării bazate pe proiect a fost lansată de William H. Kilpatrick, prin lucrarea The Project Method (1918). Proiectul este o metodă interactivă de predare-învăţare-evaluare, care presupune o micro-cercetare sau o investigare sistematică a unui subiect, cu interes pentru elevi.

Metoda proiectului este fundamentată pe principiul învăţării prin acţiune practică, cu finalitate reală ("learning by doing"), ceea ce îi conferă şi motivaţia necesară. Opusă instrucţiei verbaliste, învăţarea prin realizarea de proiecte reprezintă un mod mai cuprinzător de organizare a procesului de învăţământ prin care pot fi satisfăcute cerinţele unei educaţii pragmatice, în spiritul acţiunii şi independenţei în gândire. Proiectul are un rol extrem de mare în dezvoltarea intelectuală, iar elevii trebuie să fie instruiţi să lucreze mai mult în faza proiectivă (pregătirea activităţilor) decât în faza acţională.

***Cuvinte-cheie**: comunicare, competenţă, receptare, comunicare orală, predare invatare prin metoda proiectului*

PROJECT METHOD IN THE CONTEXT OF THE ROMANIAN LANGUAGE CURRICULUM IN PRIMARY EDUCATION

The idea of project-based learning was launched by William H. Kilpatrick in The Project Method (1918). The project is an interactive teaching-learning-assessment method, which involves a micro-research or a systematic investigation of a topic, of interest to students.

The project method is based on the principle of learning by doing, with real purpose ("learning by doing"), which gives it the necessary motivation. Contrary to verbal instruction, project-based learning is a more comprehensive way of organizing the learning process by which the requirements of a pragmatic education can be met, in the spirit of action and independence in thinking. The project has an extremely important role in intellectual development, and students need to be trained to work more in the project phase (preparation of activities) than in the action phase.

***Keywords:** communication, competence, reception, teaching learning through the project method.*

În ,,pedagogia proiectivă modernă" proiectul este înţeles ca o temă de cercetare orientată spre atingerea unui scop bine precizat ce urmează a fi realizat, pe cât posibil, prin îmbinarea cunoştinţelor teoretice cu activitatea practică. Pentru aceasta, elevii îşi aleg sau primesc o temă relativ cuprinzătoare, pe care o realizează în forme variate de studiu, de investigaţie şi de activitate practică, fie individual, fie prin efort colectiv, în echipă. Astfel, proiectul devine concomitent şi acţiune de cercetare şi acţiune practică, subordonată îndeplinirii unor sarcini concrete de instrucţie şi educaţie. Elevul se deprinde astfel să înveţe şi din cercetare şi din activitatea practică, să-şi însuşească atât procesualitatea ştiinţei, cât şi conţinutul acesteia, raportându-se direct la activitatea practică. Un mod de a conferi deschidere şi viaţă muncii noastre este şi acesta al exerciţiului interdisciplinar prin folosirea proiectului ca metodă complementară sau alternativă de evaluare. Acesta oferă elevilor posibilitatea de a demonstra ce ştiu, dar, mai ales, ceea ce ştiu să facă, adică să le pună în valoare anumite capacităţi. Cadrele didactice caută în mod sistematic soluții pentru ca activitatea didactică să fie mai eficientă și mai atractivă pentru elevi, pentru ca aceștia să devină autorii propriei învățări. Situarea elevului în centrul organizării procesului de predare-învățare-evaluare a constituit o schimbare fundamentală ce a atras după sine necesitatea găsirii acelor soluții,

care să stimuleze în permanență performanța elevului. O astfel de soluție este învățarea bazată pe proiect - o activitate complexă de învățare, benefică și ca instrument de evaluare, atât formativă, cât și sumativă.

Proiectul este o activitate individuală și/sau de grup, cel din urmă fiind preferabil, deoarece încurajează cooperarea și dezvoltă competențele de lucru în echipă. Un avantaj important al proiectului constă în faptul că acesta oferă elevilor posibilitatea de a lucra într-un ritm propriu, de a-și folosi mai bine stilul adoptat de învățare, precum și posibilitatea de a învăța de la colegi. Proiectul pune elevii în situația de a lua decizii, de a comunica și negocia, de a lucra și învăța în cooperare, de a realiza activități în mod independent, de a împărtăși celorlalți cele realizate/ învățate, într-un cuvânt, îi ajută să participe direct la propria lor formare.

Metoda proiectului presupune lucrul pe grupe de elevi și necesită pregătirea profesorului și a elevilor în vederea activității în echipă, prin cooperare, atât în clasă, cât și în afara clasei. Apărut la începutul secolului al XX-lea, proiectul este o metodă activ-participativă, este un produs al imaginației și activităților elevilor, presupunând transferul de cunoștințe, deprinderi și capacități, facilitând abordările interdisciplinare și consolidarea abilităților sociale ale elevului. În alegerea unui proiect, este necesar de a se respecta anumite criterii: - subiectul va fi negociat cu elevii; - elevii trebuie să cunoască dinainte sursele de documentare; - nu selectăm subiecte din cărți vechi și nu urmăm rutina din clasă; - determinăm din start care va fi produsul prezentat la finele proiectului; - urmărim ca elevii să aibă un anumit interes pentru subiectul respectiv.

Proiectul este un plan sau o intenție de a întreprinde ceva, de a organiza, de a face un lucru (DEX). a. Creație personalizată: - proiectul este activitatea cel mai pregnant centrată pe elevi; - este un produs al imaginației elevilor, menit să permită folosirea liberă a cunoștințelor însușite, într-un context mai relevant; - proiectul este o activitate personalizată, elevii putând decide nu numai asupra conținutului său, ci și asupra formei de prezentare. de cunoștințe, devenind un facilitator, un sfătuitor (consilier) al învățării. Profesorul provoacă, organizează și stimulează situațiile de învățare. Elevii sunt conduși către autoînvățare și motivați să planifice activitatea în mod independent și/sau colectiv, să implementeze și să evalueze procesul de învățare. Rolul profesorului ține de următoarele acțiuni:

- să pregătească meticulos procesul de învățare;
- să răspundă la întrebările elevilor pe tot parcursul derulării proiectului;
- să încurajeze elevii pentru ca să învețe ei înșiși și să formuleze corect întrebările;
- să încurajeze elevii să-și autoevalueze munca;
- să acorde o atenție specială cooperării, organizării sarcinilor și metodologiilor de lucru în echipă, fiind într-o comunicare permanentă cu elevii. Obiectivele proiectului/sarcinile trebuie să fie definite în acord cu experiența elevilor și urmărind participarea tuturor membrilor grupului.

Proiectul este un instrument complex, recomandat pentru evaluarea sumativă. În timpul realizării proiectului sunt evaluate următoarele capacități/competențe: alegerea metodelor de lucru, măsurarea și compararea rezultatelor, utilizarea corespunzătoare a bibliografiei, materialelor și echipamentelor, corectitudinea și acuratețea tehnică, organizare a ideilor și materialelor într-un raport, calitatea prezentării.

Referințe bibliografice:

1. CERGHIT, I. *Metode de învățământ*. Iași, Tipogr. „Polirom”, 2006.

2. GUŢU, V., PÂSLARU, V. *Tehnologii educaţionale* (Ghid metodologic). Chișinău, Edit. „Cartier educaţional”, 2000.
3. IONESCU, M. *Managementul clasei. Un pas mai departe. Învățarea bazată pe proiect*. București, Tipogr. „Humanitas”, 2003.

IMPORTANȚA TEXTULUI LITERAR ÎN PROCESUL DE FORMARE A COMPETENȚELOR DE COMUNICARE

CZU: 373.3.015.3:316.772:801.82 DOI: 10.5281/zenodo.6524563

Nicoleta DOBRIN
doctorandă Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
ORCID: 0000-0001-8106-1451

În contextul învățământului formativ-productiv ne preocupă elevul și atitudinea lui față de valorile imanente ale literaturii române. Apare necesitatea utilizării textului literar ca bază pentru cunoașterea mediului lingvistic literar, luând în considerare categoria de text literar în aspect funcțional. Învățarea literaturii romane în ciclul primar devine o tema actuală pentru învățământul contemporan. Explorarea textului literar în practică trebuie să se conformeze necesităților lingvistice, culturale, intelectuale și estetice ale conținutului.

***Cuvinte-cheie**: evaluare-formativă, anticipare, cercetare, competențe de interpretare-apreciere, cunoştinţe structurate, educație literară.*

THE IMPORTANCE OF THE LITERARY TEXT IN THE TRAINING OF THE COMMUNICATION SKILLS

In the context of formative-productive learning, we are concerned about the student and his attitude for the immanent values of the Romanian literature. There is a need of using the literary text as the foundation for knowing the literary linguistic sphere, taking into account the category of literary text in functional aspect. Learning Romanian literature in Primary School becomes a current topic of general interest. The exploration of literary text in practice must comply with language, cultural, intellectual and esthetics need of the content.

***Keywords:** formative-evaluation, anticipation, research, interpretation-appreciation skills, structured knowledge, literary education.*

Delimitări conceptuale în problematica textului literar

Actualmente în România şi în Republica Moldova are loc formarea unui sistem nou al învăţământului, orientat spre integrarea în spaţiul educaţional al lumii moderne [1, p.704]. Prevăzute în planul de învăţământ, limba şi literatura română ocupă un loc important în procesul instructiv-educativ în clasele primare, deoarece pe lângă faptul că sunt mijloc de comunicare, ele vizează un obiectiv central de dezvoltare a unei conştiinţe lingvistice culturale.

În viziunea autorilor *Cadrului European Comun de Referință pentru limbi* învățarea unei limbi (în cazul nostru: învățarea literaturii române) este un proces care depinde atât de succesele societății cât și de succesele obținute în procesul de predare-învățare-evaluare în clasele primare, pe măsură ce elevii ating performanțe într-o gamă din ce în ce mai variată de activități comunicative [2, p.203].

Potrivit opiniei cercetătorilor, anume textul este unitatea prin care se realizează comunicarea [3, p.203], [4, p.57-64], [5, p.224], [6, p.240]. Textul literar este realitatea primară şi punctul de pornire al oricărei discipline umanistice, consideră criticul literar M. Bahtin [7, p.234], [8, p.10-12]. Odată creat, el se desprinde de la autorul său pentru a funcţiona în instituția culturală a societății ca unitate de valori.

Roman Jakobson, un reprezentant al şcolii formaliste ruse, încă în lucrările sale mai vechi, definea poezia ca limbaj cu funcţie estetică. Ulterior în studiul „Lingvistică şi poetică” , el susţine că „ funcția poetică a limbajului este orientarea lui spre mesajul literar şi conectarea lui spre opera literară ca atare [9, p.226].

Dorim să amintim în această ordine de idei şi definiția lui Tzvetan Todorov, întrucât, în viziunea autorului, textul literar trebuie studiat în realitatea sa: „ Noţiunea de text nu se află pe același plan cu noţiunea de frază. Textul poate să coincidă cu o carte sau cu o întreagă carte"; textul constituie un sistem, care nu trebuie identificat cu sistemul lingvistic, ci trebuie corelat acestuia [10, p.702].

Abordând noțiunea de text, care, în cazul său o înlocuiește pe cea de operă literară, autorul francez Roland Barthes atrage atenţia asupra faptului că această substituție duce la „moartea autorului" în sensul că autorul îşi poate găsi cu greu utilitatea intr-un astfel de discurs despre literatura. Conform lui Barthes „analiza textului nu va respinge câtuși de puțin informațiile furnizate de istoria literara, ea va contesta doar mitul criticii conform căreia opera literara ar intra intr-o mișcare evaluativa. Din acest moment, intram in jocul semnificațiilor literare. Analiza literara devine pluralista.

În contextul acestor constatări, importanța textului literar se dovedește a fi instrumentul esențial de lucru cu elevii la nivelurile învățământului, un suport prețios în optimizarea activității instructiv-educative și în asigurarea calității didactice a profesorului. Dacă ne referim la procesul de predare-învățare-evaluare a literaturii române în clasele primare, ținem să subliniem că textul întotdeauna a jucat un rol important în conceptualizarea metodologiei de predare a literaturii române.

Conceptul de text (din latina textus-ţesătură), al cărei noțiune s-a impus în comunitatea științifică şi didactică a ultimilor decenii „călătorește" în mai multe variante de sens dintre care ținem să menționam pe următoarele trei. Prima accepție, cea mai răspândita, folosită în limbajul cotidian, consideră textul un „document scris" asimilându-l cu noțiunea de „operă literară". A doua viziune, introdusă de lingviștii anilor 60 abordează textul ca „o dimensiune variabilă". A treia opțiune a textului, destul de specifică, susținută de cercetătorii francezi grupați în jurul revistei „Tel Quel" consideră textul drept o „practică semnificativă în comunicare". În opinia criticului literar J. Kriesteva, textul „ca practică semnificativă în comunicare se definește, în primul rând ca o productivitate individuală a fiecărui elev, realizată în și prin limbaj [11]**.**

În varianta specifică sistemului de predare-învățare, textul semnifică două lucruri:

- totalitatea frazelor care constituie o scriere sau operă;
- scriere considerată în redacția sa originală şi autentică.

Trebuie să constatăm că textul se impune de fapt, printr-o dubla identitate: una fizică, fiind semn material, grafic; cealaltă ideală, având o structura semnificativă. Sensul textului se manifestă exclusiv în procesul receptării mesajelor literare sau a componentelor literare. O disimetrie variabilă se poate forma în interiorul unui text între blocul verbal și blocul semantic și atunci același sens textual poate genera mai multe semnificații.

Dacă marile creaţii *Odisea şi Oedip* ar fi ajuns la noi în forma lor originală, susține cercetătorul P. Cornea, ceea ce s-ar fi păstrat cu siguranță ar fi „coloratura lor exterioară". În ceea ce privește „coloratura interioară"- imaginea lor mentală"- șansa recuperării exacte este cu neputință. Noi nu putem lectura aceste opere exact așa cum le-au citit cei care ne-au precedat [12, p.256]. Motivul este simplu: în literatura „semnificatul nu transferă informația semnificat invariabil". Formarea sensului depinde nu numai de ceea ce se comunică, ci și de modul în care cititorul (elevul) înțelege ce a spus.

De fapt, definițiile textului variază în funcție de metodele explorării. Acest fapt a fost demonstrat de lingvistul H.F. Plett, care identifică trei aspecte de explorare a textului. În aspectul explorării sintactice, textul este o combinare de 2-3 enunțuri a căror coeziune trebuie să fie asigurată

de elementele-legătură existente în aceste enunțuri. În aspect pragmatic (al receptorului), condiția existentei şi funcționarii textului este că „ secvențele de comunicare" care sunt parte componentă a textului, transmit o informație cu o contribuție substanțială la formarea literară a elevilor; acest aspect ne propune o colaborare inteligibilă între emițător şi receptor ținând cont de experiențele fundamentale ale elevilor cu ajutorul contextelor, mesajelor literare. În „aspect semantic" un text devine productiv, dacă produce o temă explicită, indică o realitate percepută de elevi, la nivel de formare a orizontului intelectual-cultural al elevilor [13, p.450].

Din punct de vedere socio-psiholingvistic, A. Babailova [p.151] defineşte textul drept un semn compus şi o unitate integră a comunicării, un sistem de elemente semantic unite într-o structură comunicativ cognitivă unică, caracterizată printr-o anumită definitivare verbală şi structură compoziţională. Cercetătorul rus B.R. Madec consideră drept text chiar şi un enunţ desfăşurat, corelat la triada preeveniment, endoeveniment, posteveniment literar, dacă există o altă informaţie necesară în memoria elevului, destinatar al comunicării textuale, lucru care, în opinia noastră, se pare mai puţin convingător, deoarece nu se pot suprapune aceste două realităţi noţionale diferite: enunţul ce ţine de aspectul gramatical al limbii, iar textul de cel semantic [14, p.175].

Autoarea T. Dridze consideră că textul operează, pe de o parte, cu semne denotative (atunci când semnul denumeşte un obiect concret, indiferent de veridicitatea sau eroarea lor) şi, pe de altă parte, cu semne designative (atunci când semnului îi corespunde o noţiune sau indică legătura dintre noţiuni). Aceste semne intră în diverse relaţii semantice succesive. Însuşi textul este un semn de un anumit tip sau un supersemn, care impune elevului un program de activitate şi conduită [15, p.268].

Procesele de globalizare și ierarhizare induc școlii sarcina de a forma personalitați capabile să se înscrie într-un sistem coerent de valori în care respectul pentru ceilalți, toleranța, cooperarea și acceptarea diversității trebuie să devină valori supraordonate. În acest sens, Curriculumul de Limbă și Literatură română, elaborat în conformitate cu recomandările Consiliului Europei, ale Comisiei Internaționale UNESCO pentru Educația secolului XXI, prevede formarea la elevi și a competențelor culturale și interculturale; aptitudinea de a comunica (a asculta și a vorbi); cooperarea și instaurarea încrederii în cadrul grupului; respectul de sine și al altora; toleranța față de opiniile diferite; luarea deciziilor în mod democratic-acceptarea responsabilititații; soluționarea/problemelor interpersonale; evitarea alternațiilor.

Importanța textului literar se încadrează temeinic în procesul instructiv-educativ, participând activ în procesul de formare a competentelor de comunicare, în cadrul culturii proprii.

Totodata, întrucât operele literare sunt diverse din punct de vedere tematic, al formulelor estetice, genurilor și speciilor literare, formulelor narative, etc. Curriculumul de Limbă și Literatură Română precizează și principiile de structurare a conținuturilor educației literare cu ajutorul (prin intermediul) textului literar**:**

- adecvarea la teleologia și tehnologia educației literar artistice;
- formarea axiologică a elevilor ținand cont de convergența în promovarea valorilor fundamentale ale umanitatii;
- adecvarea la interesele de lectură ale elevilor și asigurarea cu o metodă productivă de predare-invatare-evaluare a textului literar**;**
- diversitatea poetică (tematică,de gen,stilistică etc.);
- instrumentarea riguroasă a activității de lectura a elevilor prin intermediul textului literar;

- plinătatea axiologică: coerența valorilor fundamentale; **(**Adevarul, Binele, Frumosul, Dreptatea, Libertatea) a valorilor specifice creației artistice, textul literar (estetice, morale, religioase, teoretice) coerența valorilor contextuale;
- plinătatea și coerența sistemului de elemente ale limbajului literar;
- coerența textului literar cu structura sistemului de activitate lectorală a elevilor;
- accesibilitatea structurii conținuturilor la structura actelor de receptare poetică a elevilor.

In urma considerațiilor de mai sus și în conformitate cu specificul textului literar în procesul de educație literar-artistică a elevilor, considerăm important, definirea conceptului de metodologie a textului literar în procesul de educație literar-artistică a elevilor.

Astfel, importanța textului literar în procesul de educație literar-artistică a elevilor reprezintă teoria bazată pe o concepție holistică, ce vizează ansamblul de principii normative referitoare la notarea textului literar**,** de metode, procedee, activități și forme, conținuturi, comunicarea artistică, receptare și receptor, urmându-se în formarea cititorului activ prin angajarea apropiată a lui în producerea valorilor în literatură și artă.

Referințe bibliografice:

1. PĂTRAȘCU, Dumitru. *Tehnologii educaționale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, 704p, ISBN:9975-78-379-1
2. *Cadrul European Comun de Referință pentru limbi: Comitetul Director pentru Educație*, 2003, 203p. ISBN 9975-78-259-0.
3. ADAM, J.M. *Les textes: types et prototypes: ricit, description, argumentation, explication et dialogue*. Paris: Nathan Université, 1992, 224p.
4. MAINGUENEAU, D. *Elements de linguistique pour le texte litterraire*. Paris: Nathan 2000, 203p.
5. PAMFIL, A. Genul didactic argumentativ din" perspectiva" pedagogiei textului. In *Psychologia-Pedagogia, Studia Universitații Babeș-Bolyai*, XXXVIII, 193, nr 2, p.57-64, ISBN 973-593 835-9
6. ALBULESCU, I.M. *Predarea şi învăţarea disciplinelor socio-umane. Elemente de didactică aplicată*. Iași: Polirom, 2000, 224p. ISBN 973-351325-3.
7. BĂRBULESCU, Gabriela, BEȘLIU, Daniela. *Metodica predarii limbii si literaturii române în învățământul primar*. București: Corint, 2009, 240p. ISBN 973-35 1325-3.
8. BAHTIN, M. *Metodă formală în ştiinţa literaturi. Introducere critică în poetica sociologică* (trad. P. Magheru). București: Editura Univers, 1992, 234p.
9. СЕРКОВА Н. Сверхфразовое членение текста. в „иностранные языки в школе", 1987, №3, с. 3-8.
10. BARTHES, Roland. *Text Pleasure*, second edition, Chișinău: Cartier, 2006, 226p. ISBN 9789975794008
11. TODOROV, Tzvetan. *Poetique et stylistique, lignes directrices modernes*. Bucarest: Univers, 702p.
12. KRISTEVA, J. *Антология, редактирана от Tel Quel*. București, 1960-1971.
13. CORNEA, Paul. *Introducere în teoria lecturii*. Iași: Polirom, 1998, 256p. ISBN 973-683-035-7
14. HEINRICH, F.Plett. *Text science and text analysis*. Bucharest: Univers Publishing House, 1983, 450p.
15. ШАБЕЛЬ, В, Я, *Событие и текст*. Москва: издательство „ВЫШАЯ ШКОЛА", 1989, 175 с.
16. ДРИДЗЕ, Т. Текстовая деятельность в структуре коммуникации. Москва: издательство Наука, 1984, 268 с.

CUPRINS

Irina BREAHNĂ, Ludmila Zbanț – Alma Mater des traducteurs et traductologues moldaves..... 5
Ludmila ZBANȚ, Creativitatea, semanticitatea și alteritatea aplicate la procesul traducerii și în cadrul formării traducătorilor 8

COMUNICĂRI ÎN PLEN

Sanda-Maria ARDELEANU, „Singularitatea feminină” și „limba Europei”..... 15
Tatiana CIOCOI, Din conul de umbră: câteva considerații privind traducerile literare moldovenești din perioada sovietică și postsovietică..... 20
Elena PRUS, Retraducerea ca interogare teoretico-practică asupra traductologiei eminesciene 30
Eugenia BOJOGA, Румынский язык: сейчас обьясню! / Limba română: imediat vă explic! 35

ATELIERUL 1. Limbă, om, societate

Victoria FONARI, Metodele școlii franceze de cercetare a mitului 60
Emilia TARABURCĂ, Proiecții ale ”artei pentru artă” în literatura universală din secolul al XIX-lea……..... 66
Carolina DODU-SAVCA, Réflexions sur les racines (de l’identité) multiple(s) au carrefour du xxe et du xxie siècles francophones……..... 72
Cristina GROSSU-CHIRIAC, Ambivalența translatorului ca protagonist în proza contemporană……..... 80
Ecaterina CRECICOVSCHI, Receptarea operei lui Joseph Conrad (1857-1924) la nivelul traducerilor……..... 85
Emilia GRIGORAȘ, Actori erotici pe scena cuplului în romanele de dragoste ale lui Aureliu Busuioc……..... 91
Natalia SPORÎȘ, Дон Жуан в пространстве традиционного и нео- мифологизма 101
Tatiana PORUMB, Fondul lexical germanic în limba română……..... 109
Natalia GOBJILĂ, Abordări socio-comunicative și socio-cognitive în studiul terminologie.... 115
Ala DAVID, Comunicarea specializată în condițiile pandemice. Dimensiunea socială a textelor din domeniul sănătății publice……..... 119
Olga PASCARI, Importanță interculturală a expresiilor frazeologice legate de corpul uman.... 123
Cristina NICHITA, Aspecte de raport între dimensiunea pragmatică și cognitivă a terminologiei……..... 129
Angela SOLTAN, Ludmila ZBANȚ, Dimensiunile alterității lingvistice în procesul achiziției lingvistice……..... 134
Cristina ENICOV, Enunțul averbal in cadrul comunicării publicitare..... 148

ATELIER 2. Limbă, traducere, societate

Alessandra ROLLO, La traduction de textes pragmatiques en contexte institutionnel entre contraintes, équivalence et créativité ……..... 154
Ana GUȚU, La communication interculturelle à travers le temps et l’espace: le tétraèdre traductionnel……..….. 173
Felicia DUMAS, Traduire en français l’Acathiste à la Mère de Dieu……..... 186
Galina OVTCHINNIKOVA, L’adaptation interculturelle des traductèmes de l’oeuvre de Léon Tolstoï «Alecha Gorchok»…….. 192
Assya OVCHINNIKOVA, Les locutions destructurées de Vladimir Vyssotski. La créativité des traducteurs…….. 196
Larisa CEBUC, Les defis de la traduction du brouillage enonciatif beigbederien……..... 200

Ana CRĂCIUNESCU, Retraduire A. de Saint-Exupéry au XXIème siècle…….. 208
Cristinia PALADIAN, Problema ritmului în traducerea poetică……..... 223
Ion MANOLI, Communication, didactique et traduction des néologismes……..... 232
Inga DRUȚĂ, Dificultăți de traducere în limba română a romanului Laur de Evgheni Vodolazkin……..... 238
Liviu CHISCOP, Abordări cognitive ale teoriei traducerii în cercetări moderne de traductologie 246
Oxana CĂPĂȚÎNĂ, Du "mineur" au "majeur" et vice versa : l'imaginaire axiologique des textes cioraniens traduits en français……. 262
Angela GRĂDINARU, Numele propriu în traducerea audiovizuală: a face ca limba celuilalt să fie înțeleasă în propria limbă……..... 271
Irina BREAHNĂ, Macro- și micronivel în investigarea traducerii din perspectiva teoriei pertinenței…….. 286
Svetlana CORCODEL, **Gabriela ȘAGANEAN,** Clinical psychology terminology from a translation perspective……... 296
HOYTE-WEST Antony, A tale of two languages: translating Irish and Upper Sorbian in the 21st century……... 306
Oxana CHIRA, Schwierigkeiten bei der Übersetzung der mehrsprachigen Speisekarten 313
Olesea BODEAN-VOZIAN, An Investigation into the Strategies of Translation of Children's Literature……..... 320
Victoria SOLOVEI, „Prietenii falși" ai traducătorului la nivel de terminologie a învățământului superior……. 327

ATELIER 3. Glotodidactica, didactica traducerii: abordări ale cunoașterii

Inga STOIANOVA, Importanța stagiilor de practică în inserția profesională a viitorilor traducători…….…. 335
Felicia BANU, The development of phrasal verbs in British and American English 344
Ina SÎTNIC, An Approach to Consecutive Interpreting Strategies in the Academic Landscape……..... 352
Sarah THEROINE, María Isabel RIVAS GINEL, Gender in video games: creativity for inclusivity…….. 357
Natalia AVORNICESĂ, La traduction littéraire comme activité de médiation en classe de FLE…… 368
Imane EL FARSSI, Jeux et enjeux du dynamisme linguistique dans l'espace urbain sahraoui: cas de la ville de Laayoune……. 374
Naima ELAMGHNOUGI, Translation Pedagogy (ies) in Moroccan Universities: Is there any Effective Means for using Theory in the Undergraduate Translation Curricula? 384
Veronica Alina FLOREA, Competența de receptare a mesajului oral în diverse situații de comunicare la copiii din învățământul primar..... 399
Mariana BUZEA, Proiectarea evaluării competențelor comunicative în învățământul primar 404
Petria-Steluta BARBULESCU, Perceperea evaluării interactive și aprecierea performanțelor elevilor la limba și literatura romana în ciclul gimnazial…….....…. 408
Rodica Stela BACIU, Metoda proiectului în contextul curriculumului la limba română în învățământul primar…….. 414
Nicoleta DOBRIN, Importanța textului literar în procesul de formare a competențelor de comunicare……..... 417

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL

TRADUCEREA-ACT CREATIV: ÎNTRE ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ

in honorem

Ludmila ZBANȚ, profesor universitar, doctor habilitat
cu ocazia aniversării a 65-a de la naștere

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE LITERE
DEPARTAMENTUL TRADUCERE, INTERPRETARE ŞI LINGVISTICĂ APLICATĂ
14 aprilie 2022, Chișinău, Republica Moldova

Asistență computerizată – *Maria Bondari*

Bun de tipar 2022. Formatul 60x84 1/8.

Coli de tipar 49,5. Coli editoriale 34,0
Comanda. Tirajul 20 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD2009